ISSN 2072-8670
УДК 34(477)(051)
Н34

DOI: 10.33270/05267303

НАУКА І ПРАВООХОРОНА
Вип. 3 (73), 2026

Засновано 2007 року
Видається 4 рази на рік

Відповідно до наказу МОН України від 11.06.2026 № 928, журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б», кластер «Національна безпека та оборона», спеціальність К9 «Правоохоронна діяльність»)

Ідентифікатор медіа в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа R30-05614
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 24.10.2024 № 2935

Рекомендовано до друку
вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол № 21 від 29.09.2026)

Адреса
03035, м. Київ,
пл. Солом'янська, 1
тел.: (044) 520-08-47
e-mail: rvc@navs.edu.ua
naukaipravoohorona.navs.edu.ua

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор – **Чорноус Ю. М.,** доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна

Калінюк А. Л., доктор філософії в галузі права, доцент, Національна академія внутрішніх справ, Україна;
Кириченко О. В., доктор юридичних наук, професор, Вищий навчальний приватний заклад «Дніпровський гуманітарний університет», Україна;
Коллер Ю. С., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, Національна академія внутрішніх справ, Україна;
Музика А. А., доктор юридичних наук, професор, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Україна;
Титаренко О. О., доктор юридичних наук, професор, Київський інститут Національної гвардії України, Україна;
Ахмадов В. А. огли, доктор юридичних наук, Академія юстиції Міністерства юстиції Республіки Азербайджан, Республіка Азербайджан;
Бондар-Петровська О. Б., кандидат юридичних наук, Університет Миколаса Ромеріса, Литовська Республіка;
Бучюнас Г., доктор юридичних наук, професор, Академія громадської безпеки при Університеті Миколаса Ромеріса, Литовська Республіка;
Дурман М., доктор наук з державного управління, професор, Центр досліджень управління (CERGO) при Національній школі державного управління, Канада;
Реніце Г., доктор юридичних наук, професор, Державний університет Молдови, Республіка Молдова

© Національна академія внутрішніх справ, 2026

Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів статей. Відповідальність за якість матеріалів, а також відсутність відомостей, що становлять державну таємницю, службову інформацію, а також дотримання принципів академічної доброчесності несуть особисто автори

Наука і правоохорона : наук. журн. / [редкол.: Ю. М. Чорноус (голов. ред.) та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. – Вип. 3 (73). – 327 с.

Н34

Київ 2026

ISSN 2072-8670 DOI: 10.33270/05267303

NAUKA I PRAVOOKHORONA
Issue 3 (73), 2026

Founded in 2007 Issued
Published 4 times a year

In accordance with Order No. 928 of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated June 11, 2026, the journal has been included in the List of Scientific Professional Publications of Ukraine (Category «B», Cluster «National Security and Defense», Specialty K9 «Law Enforcement Activity»)

Media Identifier in the Register of Media Entities R30-05614
Resolution of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting dated 24.10.2024 , No. 2935

Recommended for publication
Recommended for publication by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs (Record No. 21 dated September 29, 2026)

Address
Solomianska Sq., 1
03035, Kyiv, Ukraine
tel.: тел.: (044) 520-08-47
e-mail: rvc@navs.edu.ua
naukaipravoohorona.navs.edu.ua

EDITORIAL BOARD

Editor-in-chief – **Chornous Yu.,** Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine

Kaliniuk A., Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine;
Kyrychenko O., Doctor of Law, Professor, Higher Educational Private Institution 'Dnipro Humanitarian University, Ukraine;
Koller Yu., PhD in Law, Senior Research Fellow, National Academy of Internal Affairs, Ukraine;
Muzyka A., Doctor of Law, Professor, V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine;
Tytarenko O., Doctor of Law, Professor, Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, Ukraine;
Ahmadov V., Doctor of Law, Academy of Justice of the Ministry of Justice of the Republic of Azerbaijan, Republic of Azerbaijan;
Bondar-Petrovska O., PhD in Law, Mykolas Romeris University, Republic of Lithuania;
Bučiūnas G., Doctor of Law, Professor, Academy of Public Security at Mykolas Romeris University, Republic of Lithuania
Durman M., Doctor of Philosophy in Public Administration, Professor, Centre for Research on Governance (CERGO) at National School of Public Administration, Canada;
Reniță G., Doctor of Law, Professor, State University of Moldova, Republic of Moldova

© National Academy of Internal Affairs, 2026

The editorial board does not always share the views of the authors of the articles. Responsibility for their quality as well as the lack of information constituting state secret and official information are sponsored by the authors

Nauka i Pravookhorona : scientific journal / [editorial board: Yu. Chornous (chief editor) etc.]. Kyiv : National Academy of Internal Affairs, 2026. Issue 3 (73). 327 p.

Kyiv 2026

ЗМІСТ

ВЕРБЕНСЬКИЙ М., ШАПУТЬКО С.
Характеристика та загрози організованої злочинності в умовах війни 7

БОГАТИРЬОВ І.
Іноземні практики розвитку цифрової кримінології: інноваційний напрям 17

ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО З., ВИЧІКОВ В.
Від диверсії до саботажу: моделі криміналізації в Україні та зарубіжних правопорядках 25

КУЛИК О., ЛУБЕНЕЦЬ І.
Сучасне безпекове середовище України: ризики та загрози прикордонній і міграційній безпеці в умовах воєнного стану 43

МОЗОЛЬ С., ШРУБ І.
Адміністративно-правове регулювання захисту жертв збройного конфлікту в Україні 52

ПОГОРЕЦЬКИЙ М.
Предмет доказування в кримінальному провадженні: від нормативного переліку обставин до індивідуалізованої доказової моделі 61

СТАРЕНЬКИЙ О.
Аудіо-, відеоконтроль особи як засіб кримінального процесуального доказування: проблеми правового регулювання та практики застосування 77

ТАРАСЕНКО О., ПЕТРОВ С.
Кримінально-правова характеристика придбання, отримання, зберігання та збуту об'єктів археологічної спадщини, одержаних кримінально протиправним шляхом 89

ТРЕПАК В.
Розвиток українсько-іранських відносин в умовах російсько-української війни та перспективи їх подальшої трансформації 99

БОТНАРЕНКО І., ОСЕТРОВА О.
Використання спеціальних знань у сфері цифрових технологій під час розслідування домашнього насильства 114

БРИСКОВСЬКА О., ШАПОВАЛОВА А., КРИЖНА В.
Шахрайства щодо близьких осіб військовополонених і зниклих безвісти: засоби та механізми вчинення 125

ВАНДІН Є.
Адміністративно-правовий статус уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції: поняття та структура 137

ГОТІН О.
Об'єкти оперативного пошуку під час виявлення корупційних кримінальних правопорушень 146

ЗЕЛЕНСЬКИЙ С., ПЕКАРСЬКИЙ С., ТАТАРЕНКО С.
Спеціальні технічні засоби оперативно-розшукового документування корупційних кримінальних правопорушень 156

КАЧУРІНЕР В., ЗГАМА А.
М'яке право у формуванні конституційних стандартів доказування та забезпеченні права на справедливий суд: міжнародний і національний виміри 169

КУДІНОВ В., ТАРАСЕНКО В., ШВЕЦЬ М.
Напрями вдосконалення кіберзахисту інформаційних систем спеціального призначення МВС України в умовах воєнного стану 177

МИХАЙЛЕНКО Р.
Культура мислення сучасного правоохоронця 187

ТКАЧЕНКО І.
Вразливі категорії потерпілих у кримінальному праві: поняття та значення 193

ХАЙНАЦЬКИЙ Є.
Суд як опосередкований суб'єкт запобігання пенітенціарному рецидиву в Україні 201

ЩЕРБА В.
Система інституційного забезпечення протидії наркоторгівлі: організаційно-правовий аспект 208

ВЕКЛЮК О.
Значення використання цифрових технологій у правоохоронній діяльності 218

ВИНОКУРОВ Ю.
Особливості організації та проведення тактичних операцій на початковому етапі розслідування організованих виявів економічної злочинності 224

ВІТКАЛОВА А.
Використання спеціальних знань під час досудового розслідування колаборaційної діяльності 232

ПЕТЧЕНКО І.
Повноваження Департаменту авіаційної безпеки МВС України у сфері забезпечення авіаційної безпеки 242

СЕМКО М.
Історичний розвиток кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами 254

СКРЕБЕЦЬ С.
Криміналістична характеристика механізму функціонування незаконних нарколабораторій 264

ФАЦЕВИЧ О.
Адміністративно-правова природа поліцейської (спеціальної) операції: теоретичні підходи та наукові дискусії 275

ФУРМАН М.
Оперативне обслуговування: сутність та основні моделі 284

ХЛИСТУН В., АЛЕКСІЙЧУК О., СОХА Ю.
Кримінальна відповідальність за порушення вимог фінансового моніторингу: аналіз законодавчих недоліків і шляхи їх усунення 291

ЧЕРНІЙ Ю.
Поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення діяльності поліції охорони 303

ЧУМАК В., СИМОНЕНКО Н.
Актуальні проблеми призначення покарання за контрабанду товарів 311

РЕЦЕНЗІЯ

КОЛБ О., КОНОПЕЛЬСЬКИЙ В.
Засади реалізації державної політики сталого розвитку економіки України в умовах воєнного стану та післявоєнний період
Рец. на кн.: Коваленко В. В. Правове регулювання та реалізація державної політики сталого розвитку економіки України : монографія / за ред. О. В. Скрипнюка. Луцьк : Волин. друк., 2026. 578 с. 323

CONTENT

VERBENSKYI M., SHAPUTKO S.
Characteristics and Threats of Organized Crime under Wartime Conditions 7

BOHATYROV I.
Foreign Practices in the Development of Digital Criminology: an Innovative Direction 17

ZAHYNEI-ZABOLOTENKO Z., VYCHIKOV V.
From Diversion to Sabotage: Criminalisation Models
in Ukraine and Foreign Legal Systems 25

KULYK O., LUBENETS I.
Ukraine's Current Security Environment: Risks and Threats to Border
and Migration Security Under Martial Law 43

MOZOL S., SHRUB I.
Administrative and Legal Regulation of the Protection of Victims of Armed Conflict in Ukraine 52

POHORETSKYI M.
The Subject of Proof in Criminal Proceedings: from the Statutory List of Circumstances
to an Individualised Evidentiary Model 61

STARENKYI O.
Audio and Video Surveillance of a Person as a Means of Criminal Procedural Proof:
Problems of Legal Regulation and Law Enforcement Practice 77

TARASENKO O., PETROV S.
Criminal Law Assessment of the Acquisition, Receipt, Storage and Sale
of Archaeological Objects Obtained by Criminally Unlawful Means 89

TREPAK V.
Development of Ukrainian-Iranian Relations in the Context of the Russian-Ukrainian War
and Prospects for their Further Transformation 99

BOTNARENKO I., OSETROVA O.
Using Digital Expertise in Domestic Violence Investigations 114

BRYSKOVSKA O., SHAPOVALOVA A., KRYZHNA V.
Fraud Committed Against the Close Persons of Prisoners of War and Missing Persons:
Means and Mechanisms of the Perpetrator 125

VANDIN Ye.
Administrative and Legal Status of Authorized Units (Authorized Persons) on Issues
of Preventing and Detecting Corruption: Concept and Structure 137

HOTIN O.
Targets of Operational Investigations during the Detectionof Corruption-Related
Criminal Offenses 146

ZELENSKYI S., PEKARSKYI S., TATARENKO S.
Special Technical Means in the Operational-Search Documenting
of Corruption Criminal Offences 156

KACHURINER V., ZGHAMA A.
Soft Law in the Formation of Constitutional Standards of Proof and Ensuring the Right
to a Fair Trial: International and National Dimensions 169

KUDINOV V., TARASENKO V., SHVETS M.
Directions for Improving Cyber Defense of Special-Purpose Information Systems
of the Ministry of Internal Affairsof Ukraine in the Conditions of Martial Law 177

MYKHAILENKO R.
The Culture of Thinking of a Modern Law Enforcer 187

TKACHENKO I.
Vulnerable Categories of Victims in Criminal Law: Concept and Significance 193

KHAINATSKYI Ye.
The Court as an Indirect Subject of Preventing Penitentiary Recidivism in Ukraine 201

SHCHERBA V.
Institutional Framework for Combating drug Trafficking:
the Organizational and Legal Aspect 208

VEKLIUK O.
The Importance of Digital Technologies in Law Enforcement 218

VYNOKUROV Yu.
Specific Features of Organizing and Conducting Tactical Operations at the Initial Stage
of Investigating Organized Economic Crime 224

VITKALOVA A.
The Use of Specialized Knowledge during the Pre-trial Investigation
of Collaborationist Activities 232

PETCHENKO I.
Powers of the Department of Aviation Security of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine
in the Field of Aviation Security 242

SEMKO M.
Historical Development of criminal Liability for Animal Cruelty 254

SKREBETS S.
Forensic Characteristics of the Mechanism of Functioning of Illegal Drug Laboratories 264

FATSEVYCH O.
The Administrative and Legal Nature of Police (Special) Operations:
Theoretical Approaches and Academic Discussions 275

FURMAN M.
Operational Service: Essence and Basic Models 284

KHLYSTUN V., ALEKSIICHUK O., SOKHA Yu.
Criminal Liability for Violation of Financial Monitoring Requirements:
Analysis of Legislative Shortcomings and Ways to Eliminate them 291

CHERNII Yu.
The Concept and Scope of Administrative and Legal Support
for the Activities of the Security Police 303

CHUMAK V., SYMONENKO N.
Current Issues in Sentencing for Smuggling of Goods 311

REVIEW

KOLB O., KONOPELSKYI V.
Principles of Implementing State Policy for Sustainable Economic Development in Ukraine
under Martial Law and in the Post-War Period
*Review of the book: Kovalenko V. Legal Regulation and Implementation of State Policy
for Sustainable Economic Development of Ukraine : Monograph / ed. by O. Skrypniuk.
Lutsk: Volyn. druk., 2026. 578 p.* 325

DOI: 10.33270/05267303.1
УДК 343.9.02"364"

ВЕРБЕНСЬКИЙ Михайло*
доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6870-5427;
ШАПУТЬКО Світлана
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-0300-5204

Характеристика та загрози організованої злочинності в умовах війни

Анотація. У статті досліджено проблему організованої злочинності в умовах воєнного стану та її комплексний вплив на національну безпеку, економічну стабільність і соціальний розвиток держави. З'ясовано сутність організованої злочинності, її основні ознаки, структурні особливості та механізми функціонування. Визначено специфіку трансформації діяльності організованих злочинних угруповань під час війни, їх здатність адаптуватися до нових викликів і використовувати кризові явища для розширення сфер свого впливу. Увагу зосереджено на ключових загрозах, серед яких незаконний обіг зброї, зокрема військового зразка, поширення наркотичних засобів, корупційні правопорушення, зловживання бюджетними ресурсами та гуманітарною допомогою, а також проникнення злочинних структур у стратегічно важливі сфери державного управління й економіки. Встановлено, що зазначені явища суттєво впливають на рівень обороноздатності держави, знижують рівень довіри громадян до органів влади та негативно позначаються на міжнародному іміджі України. Проаналізовано сучасні підходи до протидії організованій злочинності в умовах воєнного стану, зокрема необхідність удосконалення нормативно-правової бази, посилення міжвідомчої взаємодії, підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів, розвитку кримінального аналізу, а також упровадження превентивних заходів і посилення контролю за економічними процесами. У роботі використано такі методи дослідження, як: системно-структурний, порівняльно-правовий, статистичний, логіко-правовий, а також аналізу й синтезу. За результатами дослідження сформульовано обґрунтовані висновки та запропоновано практичні рекомендації, спрямовані на нейтралізацію організованої злочинної діяльності, усунення її економічних передумов і мінімізацію негативних наслідків для держави й суспільства в період війни та післявоєнного відновлення.

Ключові слова: організована злочинність; воєнний стан; національна безпека; корупція; незаконний обіг зброї; органи правопорядку; протидія злочинності.

Історія статті:
Отримано: 29.06.2026
Прийнято: 26.08.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Вербенський М., Шапутько С. Характеристика та загрози організованої злочинності в умовах війни. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 7–16. DOI: 10.33270/05267303.1

*Відповідальний автор

© Вербенський М., Шапутько С., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

У сучасних умовах розвитку українського суспільства, особливо в період воєнного стану, проблема організованої злочинності набуває особливої актуальності. Адже вона створює серйозну загрозу для національної безпеки, економічної стабільності держави й соціального добробуту громадян. Організовані злочинні угруповання активно адаптуються до нових умов, використовуючи кризові явища, пов'язані з війною, для розширення сфер свого впливу.

Особливу небезпеку становить проникнення організованої злочинності в економічну й оборонну сфери, незаконний обіг зброї, наркотичних засобів, а також зловживання гуманітарною допомогою та бюджетними коштами. Такі явища не лише руйнують довіру до державних інституцій, а й негативно впливають на міжнародний імідж України та рівень підтримки з боку партнерів.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення механізмів протидії організованій злочинності, підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів і формування комплексної державної політики в цій сфері.

Метою роботи є аналіз особливостей вияву організованої злочинності в умовах воєнного стану, визначення основних загроз і розроблення напрямів її нейтралізації.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань: схарактеризувати сутність та ознаки організованої злочинності; дослідити основні напрями її вияву в умовах війни; визначити ключові загрози для держави й суспільства; проаналізувати сучасні підходи до протидії організованій злочинності.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері протидії організованій злочинності. Предмет дослідження – характеристика та загрози організованої злочинності в умовах воєнного стану.

Матеріали та методи

Для всебічного аналізу проблеми організованої злочинності в умовах воєнного стану було використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження.

Методологічну основу дослідження становлять наукові праці провідних учених у галузі кримінології, кримінального права та правоохоронної діяльності, а також нормативно-правові акти України, що регулюють питання протидії організованій злочинності.

У роботі використано такі методи, як: системно-структурний – для дослідження структури організованих злочинних угруповань і взаємозв'язків між їх елементами; порівняльно-правовий – для аналізу чинного законодавства та визначення напрямів його вдосконалення; статистичний – для оцінювання масштабів і тенденцій поширення організованої злочинності; логіко-правовий – для формулювання висновків і пропозицій щодо підвищення ефективності протидії злочинності, а також аналізу й синтезу – для узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності організованої злочинності та її виявів.

Матеріалами дослідження слугували нау-кові публікації, аналітичні звіти правоохоронних органів, офіційні статистичні дані, а також відкриті джерела інформації, що висвітлюють сучасний стан і тенденції розвитку організованої злочинності в Україні.

Застосування зазначених методів у сукупності надало можливість комплексно дослідити проблему, визначити ключові загрози й обґрунтувати практичні рекомендації щодо їх нейтралізації.

Результати й обговорення

В умовах воєнного стану питання забезпечення правопорядку в державі й безпеки громадян набувають пріоритетного значення. Адже воєнні загрози та криміногенні чинники, поглиблюючи соціально-психологічний дискомфорт, зумовлюють формування стійкої зневаги громадян до державних органів і правоохоронної системи. Наслідком цього може стати відкритий чи прихований саботаж зусиль держави щодо забезпечення обороноздатності та належного безпекового середовища, а також зростання недовіри до дій влади й активізації протестних настроїв населення.

Вагомим чинником негативного впливу на суспільство залишається організована злочинність. Зокрема, у Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни»[1] та у Стратегії забезпечення державної безпеки[2], кримінальні загрози, пов'язані з організованою злочинністю, віднесені до найнебезпечніших загроз як національній, так і державній безпеці України (Orlov, 2023).

Питання оцінювання загроз і протидії організованій злочинності відображено в низці документів стратегічного характеру, зокрема: Стратегії боротьби з організованою злочинністю[3]; Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року[4], Стратегії кібербезпеки

---

[1] Стратегія національної безпеки України «Людська безпека – безпека країни» : Указ Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005525-20#Text

[2] Стратегія забезпечення державної безпеки України : Указ Президента України від 16 лют. 2022 р. № 56/2022 URL: https://www.president.gov.ua /documents/562022-41377

[3] Стратегія боротьби з організованою злочинністю : Указ Президента України від 16 верес. 2020 р. № 1000/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 1126-2020-%D1%80#Text

[4] Стратегія інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лип. 2019 р. № 687-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/687-2019-%D1%80#Text

«Безпечний кіберпростір – запорука успішного розвитку країни»[1], Стратегії наркополітики на період до 2030 року[2]; Комплексному стратегічному плані реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки й оборони України на 2023–2027 роки[3] та Плані заходів, спрямованих на виконання комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони на 2023–2027 роки[4].

Положення зазначених документів свідчать: організована злочинна діяльність становить високу небезпеку економічному розвитку держави, створює умови для дестабілізації внутрішньої соціально-політичної ситуації, а також порушення умов сталого функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування. Вияви жорстокості й насильства, притаманні протиправній діяльності, спричиняють високий рівень соціальної напруги. Після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну суспільна небезпека та дестабілізуючий вплив організованої злочинності суттєво посилилися[5]. Організована злочинність не лише адаптувалася до нових реалій, а й зазнала докорінної трансформації. Подібні зміни простежуються в переосмисленні стратегічних завдань організованих злочинних угруповань (Vozniakovska, Bilenets, & Marchuk, 2024), розширенні масштабів їхньої діяльності та частковому злитті кримінальних інтересів з геополітичними векторами держави-агресора.

Слід зазначити, що після повномасштабного вторгнення зафіксовано зниження кількості традиційних майнових злочинів, вчинених організованими групами. Натомість зусилля організованих злочинних угруповань зосередилися на масштабних розкраданнях у паливно-енергетичному комплексі, протиправному привласненні бюджетних коштів, фінансових махінаціях у сфері державних закупівель, зокрема, товарів і послуг оборонного призначення, протиправному заволодінні коштами, призначеними для відбудови або усунення наслідків воєнних дій, кримінальному збагаченні з використанням можливостей волонтерської діяльності та розподілу благодійної допомоги[6].

До сфери кримінальних інтересів організованої злочинності належить незаконний обіг зброї, наркотичних засобів, а також нелегальна міграція, зокрема пов'язана з ухиленням від мобілізації. Причому у сфері наркобізнесу відбулася переорієнтація діяльності від розповсюдження імпортованих наркотичних засобів до організації виробництва синтетичних наркотиків на території України. Також масштабного поширення набули різні форми шахрайства.

За даними офісу Генерального прокурора робота з викриття та знешкодження організованих злочинних угруповань у 2022–2025 роках характеризується постійним зростанням облікових показників організованої злочинності[7].

Кількість викритих організованих злочинних угруповань зросла з 395 у 2022 році до 677 у 2025. Динаміка виявлених злочинів вирізнялася такими показниками: 2022 рік – 3142; 2023 рік – 5197; 2024 рік – 8256; 2025 рік – 6985.

Зокрема, 2025 року:

– припинено діяльність 56 організованих злочинних груп із корумпованими зв'язками. Цей показник перевищує дані 2024 року (46 груп) на 21,7 %, 2023 року (35 груп) – на 60 % та 2022 року (36 груп) – на 55,8 %;

– викрито 76 організованих угруповань, які вчинили злочини в бюджетній сфері, що на 31 % більше, ніж у 2024 році (58), на 105,4% більше, ніж у 2023 році (37) та на 137,5 % більше, ніж у 2022 році (32);

– викрито 19 злочинних угруповань, які діяли у сфері земельних відносин, що на 18,8 % більше, ніж у 2024 році (16), на 72,7 % більше, ніж у 2023 році (11), та на 111,1 % більше, ніж у 2022 році (9).

– знешкоджене 21 організоване злочинне угруповання у сфері лісового господарства, що на 23,5 % більше, ніж у 2024 році (17), на 61,5% більше, ніж у 2023 році (13), та на 75 % більше, ніж у 2022 році (12).

– виявлено 84 організовані злочинні угруповання, що використовують міжрегіональні

---

[1] Стратегія кібербезпеки України «Безпечний кіберпростір – запорука успішного розвитку країни» : Указ Президента України від 26 серп. 2021 р. № 447/2021. URL: ttps://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text

[2] Стратегія державної політики щодо наркотиків на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 лип. 2021 р. № 1025-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/920-2025-%D1%80#Text

[3] Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 трав. 2023 р. № 414-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text

[4] План заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 трав. 2023 р. № 415-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2024-%D1%80#Text

[5] Війна трансформує організовану злочинність в Україні, що завдає економічної і соціальної шкоди : аналітичний звіт / Департамент досліджень та аналізу UNODC. Організація Об'єднаних Націй в Україні, 2025. URL: https://un.org

[6] Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22 жовт. 1999 р. № 1192-XIV (зі змінами щодо відповідальності за незаконне використання благодійної допомоги під час воєнного стану). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text

[7] Статистична інформація про стан протидії організованій злочинності в Україні за 2022–2025 роки. *Офіс Генерального прокурора.* URL: https://gp.gov.ua

зв'язки, що на 35,5 % більше, ніж у 2024 році (62), на 75 % більше, ніж у 2023 році (48), та на 110% більше, ніж у 2022 році (40).

Кількість кримінальних правопорушень, вчинених організованими злочинними угрупованнями у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів або прекурсорів й інших злочинів проти здоров'я населення зросла з 1306 у 2022 році до 3025 у 2025 році, тобто у 2,3 раза. Кількість правопорушень, пов'язаних із привласненням, розтратою майна або заволодінням ним шляхом зловживання службовим становищем відповідно зросла з 210 до 516, тобто майже у 2,5 раза. Кількість кримінальних правопорушень щодо створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній зросла з 65 до 115 або у 1,8 раза[1].

Отже, показники засвідчують, що у 2022–2025 роках організована злочинна діяльність зазнала суттєвих змін, які не можуть зводитися до звичайних статистичних коливань, а відображають зміну її сутності – глибоку адаптацію до умов воєнного стану й використання негативних обставин, пов'язаних з воєнними діями, зі злочинно-корисливою метою. Ці зміни відображають глибинні перетворення в структурі, методах діяльності та стратегічних завданнях організованих злочинних спільнот.

Важливою особливістю сучасної організованої злочинності в нашій державі є зміна підходу до злочинної діяльності від вузької спеціалізації до полікримінальності (Kalman, 2024). Цей процес вирізняється тим, що організовані злочинні угруповання перестають обмежуватися одним видом злочинів (незаконний обіг наркотичних засобів, вимагання, контрабанда, торгівля людьми тощо) і починають вчиняти різні типи правопорушень. Така злочинна діяльність характеризується поширенням кримінального впливу на різні сфери суспільних відносин. Зокрема, кримінальні угруповання, які раніше спеціалізувалися на незаконному обігу наркотичних засобів і здійснювали переважно їх розповсюдження, взяли під злочинний контроль ще й виготовлення наркотичних засобів і легалізацію коштів, отриманих від злочинної діяльності. Також вони забезпечують так званий фізичний захист осіб, які ведуть кримінально карану діяльність у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, а також на замовлення фізичний захист інших видів злочинної діяльності, зокрема усунення конкурентів.

У сфері незаконної міграції організовані злочинні угруповання здійснювали кримінальні дії, пов'язані як з незаконним переправленням людей, так і з підробленням документів і легалізацією коштів, отриманих злочинним шляхом.

Досліджуючи особливості організованої злочинної діяльності в умовах воєнного стану й реальних бойових дій, необхідно виокремити здатність до високої адаптивності організованих злочинних угруповань до складних умов, що постійно змінюються (Cherniei, 2024; Obshalov, & Kovbasa, 2024). Такі зміни створюють додаткові виклики для суспільства й водночас нові можливості для розширення злочинної діяльності організованих груп і злочинних організацій.

Діяльність організованих злочинних груп, пов'язана із насильницькими та корисливо-насильницькими злочинами, посилилася через залучення до протиправних дій осіб з реальним бойовим досвідом і появу в незаконному доступі великої кількості зброї армійського зразка (автоматичної зброї, гранатометів, гранат та інших видів боєприпасів і бойових пристроїв). Останнім часом зафіксовано випадки використання безпілотних літальних апаратів для досягнення злочинного результату (Melnyk, 2024).

До основних способів постачання зброї в злочинне середовище належать:

– витік із зони бойових дій, який передбачає збирання трофейної та втраченої зброї, боєприпасів і вибухових пристроїв;

– внутрішній витік, викрадення або привласнення зброї військовослужбовцями, представниками територіальної оборони, волонтерами й представниками органів правопорядку, які мали доступ до військового майна та користувалися відсутністю належного контролю й обліку зброї;

– незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї, боєприпасів і вибухових пристроїв.

Особливостями організованої злочинної діяльності в умовах бойових дій у сфері незаконного обігу наркотичних засобів є: постійне зростання кримінальних правопорушень цієї спрямованості; розширення попиту на відносно дешеві наркотичні засоби; руйнування традиційних маршрутів транзиту через територію України таких наркотичних засобів, як героїн і кокаїн; часткова зміна спеціалізації організованої злочинної діяльності із надання протиправних транзитних послуг до організації та масштабування внутрішнього виробництва наркотичних засобів (передусім амфетамінового ряду) (Petry-chenko et al., 2025).

На початковому етапі воєнних дій внутрішнє виробництво наркотичних засобів формувалося на основі створення невеликих мобільних лабораторій, які не потребували значних площ і швидко налагоджували виробництво. Надалі відбулися трансформації цього виду злочинної діяльності щодо концентрації виробництва й контролю за обігом коштів, здобутих злочинним шляхом з боку злочинних організацій.

До зростання попиту на наркотичні засоби призвели соціальна та економічна нестабільність, постійна загроза життю й здоров'ю людей через бойові дії, перманентна психологічна напруга та

[1] Статистична інформація про стан протидії організованій злочинності в Україні за 2022–2025 роки. *Офіс Генерального прокурора.* URL: https://gp.gov.ua

невпевненість у майбутньому. Причому необхідно зазначити, що змінилася структура попиту на наркотичні засоби, де більшість становлять відносно дешеві синтетичні наркотики амфетамінового ряду. Це зумовлено зниженням платоспроможності громадян і зміною структури населення, пов'язаною насамперед з високим рівнем зовнішньої міграції. Вживання зазначених наркотичних засобів і канабісу частина громадян вважає засобом захисту від негативного впливу об'єктивної реальності. Особливо небезпечною, на наш погляд, є динаміка поширеності вживання наркотичних засобів серед військових, що, безумовно, негативно впливає на обороноздатність нашої держави.

Після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну організована контрабандна діяльність зазнала відчутних трансформацій. У 2022 році спостерігався значний спад активності в цій сфері через дезорганізацію транспортних мереж, обмеження на кордонах і посилення діяльності органів правопорядку. Проте у наступні роки контрабандна активність значно посилилася, що зумовило необхідність у 2023 році внести зміни[1] до Кримінального кодексу України, якими встановлено кримінальну відповідальність за «Контрабанду товарів» (ст. 201-3) та «Контрабанду підакцизних товарів» (ст. 201-4 КК України). Такі законодавчі новації були відповіддю на те, що відсутність криміналізації товарної контрабанди в умовах воєнного стану сприяла активній діяльності організованих злочинних груп, які спеціалізувалися на ввезенні комерційних товарів під виглядом гуманітарної допомоги, контрабанді дефіцитних, підакцизних і «підсанкційних» товарів. Під виглядом псевдоволонтерської діяльності злочинні групи організували продаж гуманітарної допомоги, військового спорядження, лікарських засобів та інших товарів, які їм передавалися безоплатно.

В умовах воєнного стану, мобілізації та пов'язаної з ними заборони на виїзд чоловіків призовного віку за кордон організована злочинність швидко взяла під контроль сферу нелегальної міграції. Способи та схеми такої протиправної діяльності мають різноманітну спрямованість. Найпоширенішим способом став виїзд за кордон на підставі фальшивих документів про непридатність до військової служби. Також активно запрацювала схема, за якої ухилянтів переправляли шляхом незаконного внесення до системи «Шлях». Крім того, практикувалося оформлення фіктивної опіки над особою з інвалідністю або фіктивного шлюбу з багатодітною матір'ю. Згодом масового характеру набув нелегальний перетин кордону поза визначеними державою пунктами пропуску, який активно використовують і зараз (Boiko, & Tkachenko, 2024).

Організовані злочинні групи, які заробляють на незаконній міграції, зазвичай мають у своєму складі організаторів, вербувальників, безпосередніх переправників й осіб, що приймають нелегалів на території іншої держави.

Динаміка кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним переправленням осіб через державний кордон, має таку тенденцію: 2021 рік – 327, 2022 рік – 1225, 2023 рік – 2301, 2024 рік – 3106, 2025 рік – 2750[2].

З огляду на ускладнення соціально-економічних відносин, у період воєнного стану поширення набув такий вид кримінальних правопорушень, як шахрайство. Організовані злочинні угруповання об'єднали усталені схеми шахрайства з можливостями віртуального середовища й інформаційно-комунікаційних технологій, що призвело до так званого квазіпростору вчинення шахрайств – поєднання кіберпростору, соціальних мереж, ринку Форекс і сфери обігу криптовалют, телекомунікативних технологій та медіа (Dibrova, Pisenko, & Smetanina, 2022).

Діючи у квазіпросторі, злочинці успішно комбінують різні методи вчинення шахрайських дій: розміщують фейкові оголошення в соцмережах, телефонують потенційним жертвам для уточнення деталей, згодом організовують особисті зустрічі, що дає змогу значно підвищити ефективність шахрайських дій.

Визначальною ознакою шахрайства, яке вчиняють організовані угруповання, стало поєднання легальних і легкодоступних ресурсів з високим рівнем технологічної адаптації.

Водночас в умовах воєнних дій особливої руйнівної сили набуває корупція. Вкрай небезпечними є корупційні діяння, пов'язані з організованою злочинністю. До корупційних злочинів належить низка протиправних діянь, основною метою яких є отримання неправомірної вигоди або незаконне збагачення. Такі діяння спрямовані на розкрадання або привласнення майна, одержання неправомірної вигоди, незаконне збагачення, нецільове використання бюджетних коштів та інші фінансові махінації.

Корупційні діяння організованих злочинних угруповань найчастіше фіксувалися у сфері державних закупівель, зокрема товарів і послуг, необхідних для забезпечення обороноздатності держави (Darahan, Kyselov, & Kopylov, 2024); у незаконному або нецільовому використанні бюджетних коштів, призначених для забезпечення оборонних потреб; а також у сферах будівництва та землекористування – під час виконання робіт, спрямованих на відновлення пошкоджених чи

[1] Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів та підакцизних товарів, а також недостовірного декларування товарів : Закон України від 9 груд. 2023 р. № 3513-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3513-20#Text

[2] Статистична інформація про стан протидії організованій злочинності в Україні за 2022–2025 роки. Офіс Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua

частково зруйнованих об'єктів і протиправної експлуатації державних активів (Shevchenko, 2025).

Особливо небезпечною є участь у корупційних діяннях осіб, які посідають високе посадове становище, адже це надає можли-вість злочинцям безперешкодно й безо-платно використовувати державну інфраструктуру, впливати на ухвалення рішень, чинити тиск на органи правопорядку щодо гальмування або нівелювання правоохоронного захисту інтересів держави та суспільства, створювати багаторівневі злочинні схеми з метою маскування злочинної діяльності під легальну економічну.

Корупційна діяльність організованих злочинних угруповань набула системного характеру й суттєво впливає на організацію державного управління, інтегрує злочинні інтереси в процедуру прийняття та сутність управлінських рішень, впливає на якість законодавчого забезпечення економічної діяльності, а також неупередженість, об'єктивність та ефективність роботи органів правопорядку та судової системи.

Поширеність корупційних злочинів створює умови для зростання соціальної напруги та зниження рівня довіри громадян до органів влади, дестабілізації внутрішньої соціально-політичної ситуації, проникнення учасників організованих, злочинних угруповань до політичних інституцій, формування негативного іміджу держави на міжнародній арені.

Сучасний стан і подальший розвиток організованої злочинності в умовах війни створюють низку ризиків і загроз суспільному розвитку та безпеці держави.

Йдеться насамперед про такі небезпечні явища, пов'язані з кримінальним тиском на суспільство:

1. Поширення впливу організованої злочинності на різні сфери суспільного життя й діяльності держави формують у громадян відчуття вразливості державних інституцій перед розв'язанням соціальних проблем і суперечностей кримінальними методами, нездатності держави сформувати безпечне життєве середовище, а отже, недовіру до державних органів і політичних організацій. Відповідно, це негативно впливає на формування національної стійкості, що є критично небезпечним в умовах війни.

2. Проникнення організованої злочинності у сферу економічних відносин спричиняє протиправний перерозподіл коштів на користь організованих злочинних груп, гальмує економічний розвиток держави, знижує життєвий рівень населення, створює перешкоди для отримання міжнародної економічної та фінансової допомоги (Rasiuk, & Mozol, 2025), що формує можливості для розширення тіньової економіки.

3. Вплив організованої злочинності на систему державних закупівель призводить до неефективного використання бюджетних коштів, закупівлі неякісних, непридатних для використання або непотрібних товарів і послуг, зокрема оборонного призначення, що ставить під загрозу можливість належної відсічі російській агресії.

4. Доступ до автоматичної зброї армійських зразків та інших небезпечних засобів ураження, безпілотних літальних апаратів ударного типу та залучення осіб з реальним бойовим досвідом частково змінює спрямованість організованої злочинності із суто корисливої до такої, що спрямована на підрив довіри до державних інституцій, розпалювання соціальної напруги та створення паралельних до державних органів центрів впливу.

5. Посилення організаційного забезпечення та контролю за нелегальною міграцією, створення умов для ухилення від призову на військову службу суттєво послаблюють мобілізаційні можливості держави, формують у суспільстві відчуття безкарності та спонукають до пошуку шляхів уникнення служби, що загрожує обороноздатності держави.

6. Активізація діяльності щодо незаконного виробництва наркотичних засобів (зокрема дешевих видів амфетамінового ряду), масштабування заходів з їх розповсюдження становлять значну загрозу для здоров'я населення, а отже, і для формування продуктивних трудових ресурсів. Агресивне просування наркотичних засобів серед військових безпосередньо загрожує боєздатності військ-ових підрозділів.

7. Протиправне вилучення отриманих від міжнародних партнерів коштів, призначених для відновлення пошкоджених або частково зруйнованих об'єктів, а також для захисту критичної інфраструктури. Незаконні махінації з гуманітарною допомогою, використання можливостей волонтерської діяльності для злочинного збагачення й інші неправомірні способи заволодіння матеріальними цінностями або фінансовими ресурсами руйнують довіру міжнародної спільноти до здатності держави захистити від розкрадання надані кошти та забезпечити їх цільове використання. Це може негативно вплинути на обсяги такої підтримки, особливо у відбудовчий період.

Перспектива поширення організованої злочинності, розширення її впливу та загроз безпосередньо залежать від здатності держави й органів правопорядку належно протидіяти цьому небезпечному соціально-правовому явищу (Voitovych, 2025). З огляду на актуальність проблеми боротьби з організованою злочинністю, доцільно окрес-лити певні підходи до нейтралізації впливу організованої злочинної діяльності та мінімізації наслідків можливих злочинних дій.

1. Нагальною є потреба в розробленні та затвердженні програмного документа стратегічного рівня, спрямованого на забезпечення консолідації зусиль органів державної влади, місцевого самоврядування, громадянського суспільства й органів правопорядку щодо протидії організованій злочинності, зокрема з урахуванням особливостей

воєнного стану та відбудовчого періоду після завершення бойових дій.

2. Безумовною є необхідність розроблення нової редакції Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованої злочинністю», у якому доцільно визначити органи, які безпосередньо відповідають за боротьбу з організованою злочинністю або можуть залучатися до такої боротьби, та їх повноваження; форми залучення до боротьби з організованою злочинністю громадянського суспільства та громадських інституцій; започаткування Центру координації дій щодо протидії організованій злочинності, а також способи, форми й методи координаційної діяльності.

3. Актуальним є питання вдосконалення діяльності підрозділів кримінального аналізу Національної поліції щодо виявлення ознак організованих злочинних груп на ранніх стадіях їх формування, визначення вектора їх злочинних інтересів, невідкладного передавання об'єктивної та достатньої інформації до практичних підрозділів боротьби з організованою злочинністю для здійснення дій з превенції та припинення злочинної діяльності (Moroz et al., 2023).

4. Потребує невідкладного вирішення питання щодо протидії насиченню злочинного середовища вогнепальною зброєю, насамперед армійського зразка, іншими небезпечними засобами ураження та безпілотними літальними апаратами шляхом посилення контролю за зберіганням і використанням зброї у військових частинах і вдосконалення перевірок на блокпостах на предмет вивезення із зони бойових дій трофейної та втраченої зброї.

5. Важливою складовою протидії організованій злочинності та забезпечення безпеки в суспільстві є здійснення комплексу заходів щодо ресоціалізації ветеранів війни, які мають досвід бойових дій, безконфліктне їх повернення до мирного життя та недопущення залучення до організованої злочинної діяльності (Kravchenko, 2025).

6. Вагомим чинником нейтралізації організованої злочинної діяльності є ліквідація економічного підґрунтя її існування та поширення через удосконалення механізмів управління активами, підвищення прозорості фінансованих потоків, скорочення тіньової економіки, припинення діяльності нелегальних підприємств, зокрема таких, які здійснюють незаконне виробництво наркотичних засобів.

7. З метою недопущення отримання неправомірної вигоди та незаконного збагачення доцільно запровадити, із залученням громадськості, постійний моніторинг доходів, видатків і способу життя осіб, які займають особливо відповідальне становище, мають повноваження розпоряджатися бюджетними коштами у великих розмірах, керують природними монополістами та здійснюють важливі функції щодо забезпечення можливостей оборони держави під час воєнного стану (керівники підприємств оборонного комплексу, військовослужбовці, відповідальні за закупівлю озброєння та військового майна, військово-службовці ТЦК і СП, фахівці військово-лікарських комісій тощо).

Висновки

Організована злочинність в умовах воєнного стану є серйозною загрозою національній безпеці, економічній стабільності та соціальному розвитку держави. Її вплив виявляється у проникненні в економічні процеси, сферу державних закупівель, оборонний сектор, а також у підриві довіри до державних інституцій та міжнародних партнерів.

Особливу небезпеку становить використання сучасних засобів ураження, залучення осіб із бойовим досвідом, поширення наркотичних засобів, незаконне використання бюджетних коштів і привласнення гуманітарної допомоги, що негативно впливає на обороноздатність країни й соціальну стабільність суспільства.

Водночас ефективна протидія організованій злочинності можлива лише за умови комплексного підходу, який передбачає вдосконалення законодавства, посилення координації між державними органами, розвиток кримінального аналізу, контроль за обігом зброї, а також усунення економічних передумов злочинної діяльності.

Отже, боротьба з організованою злочинністю має стати одним із пріоритетів державної політики, особливо в умовах війни та післявоєнного відновлення, що є запорукою безпеки, стабільності й сталого розвитку України.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Boiko, A.M., & Tkachenko, O.V. (2024). Peculiarities of countering illegal transportation of persons across the state border under mobilization conditions. *Herald of Criminal Procedure,* 3, 78-87. Retrieved from https://vkskyiv.com.ua

[2] Cherniei, V.V. (Ed.) (2024). *Countering organized crime under martial law conditions in Ukraine: criminological and legal aspects*. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav. Retrieved from https://naiau.kiev.ua
[3] Darahan, V.V., Kyselov, A.O., & Kopylov, E.V. (2024). Interaction of criminal police units with other subjects of control over public procurement as an element of ensuring economic security. *Activities of law enforcement agencies to ensure public safety and order during the legal regime of martial law* (p. 58). Riga, Latvia: Baltija Publishing. Retrieved from http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/category/mono/3
[4] Dibrova, T.A., Pisenko, D.O., & Smetanina, N.V. (2022). Cybercrime and cyberfraud under martial law. *Legal Scientific Electronic Journal,* 11, 546-549. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-11/132.
[5] Kalman, O.H. (Ed.) (2024). *Polycriminality of modern organized crime: from narrow specialization to universal criminal platforms.* Kyiv: Yurinkom Inter. Retrieved from https://yurincom.com
[6] Kravchenko, S.V. (2025). Resocialization and conflict-free return of war veterans to peaceful life as a factor in preventing the criminalization of society. *Sociology of Law,* 2, 101-110. Retrieved from https://sociologyoflaw.org.ua
[7] Melnyk, V.O. (2024). Criminological challenges of martial law: illicit trafficking of army-style weapons. *Law and Safety,* 92(1), 34-42. DOI: 10.32631/pb
[8] Moroz, V.P., Chaplynskyi, K.O., Bohuslavskyi, M.H., & Voloshyna, M.O. (2023). *Countering organized crime in Ukraine: modernity and perspectives.* Dnipro: DDUVS. Retrieved from https://lnk.ua/TKwWxvYms
[9] Obshalov, S.V., & Kovbasa, V.M. (2024). Countering organized crime under martial law conditions. *International and National Security: Theoretical and Applied Aspects:* materials of the VIII international scientific and practical conference, P. II (pp. 30-32). Dnipro: DDUVS. Retrieved from https:/dduvs.edu.ua.
[10] Orlov, Yu.V. (2023). *Crime and countering it under war conditions: criminal-legal and criminological dimensions.* Kharkiv: Pravo. Retrieved from https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/0f42a5da-09e6-48d0-bf93-4341d
2b5e98b
[11] Petrychenko, I., Loboda, A., Kyrychenko, K., & Kyselov, A. (2025). Criminal analysis of illicit trafficking of narcotic drugs and psychotropic substances: regional features and trends. *UNIVERSUM*, 21, 214-222. Retrieved from https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/1978
[12] Rasiuk, E., & Mozol, S. (2025). The impact of organized crime on the financial system as a component of economic security of Ukraine under martial law. *Uzhhorod National University Scientific Herald. Series "Law",* 90(4), 130-141. Retrieved from https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/09/20-3.pdf
[13] Shevchenko, O.V. (2025). Corruption schemes in the field of construction and restoration of destroyed infrastructure objects: methods of detection and suppression. *Economic Security of the State,* 4, 56-65. Retrieved from http://esjournal.com.ua
[14] Voitovych, N.F. (2025). Organized crime under martial law: modern challenges and scientific guidelines. *Successes and Achievements in Science,* 19(9), 50-61. Retrieved from https://sci-conf.com.ua.
[15] Vozniakovska, K.A., Bilenets, D.A., & Marchuk, V.V. (2024). Anti-corruption mechanisms in the public administration system as a means of combating organized crime in the economic sphere. *Uzhhorod National University Scientific Herald. Series «Law»,* 84(3), 145-151. Retrieved from https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/8-2.pdf

Список використаних джерел

[1] Бойко А. М., Ткаченко О. В. Особливості протидії незаконному переправленню осіб через державний кордон в умовах мобілізації. *Вісник кримінального судочинства.* 2024. № 3. С. 78–87. URL: https://vkskyiv.com.ua
[2] Протидія організованій злочинності в умовах воєнного стану в Україні: кримінологічні та правові аспекти : монографія / за ред. В. В. Чернєя. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. 280 с. URL: https://naiau.kiev.ua
[3] Дараган В. В., Кисельов А. О., Копилов Е. В. Взаємодія підрозділів кримінальної поліції з іншими суб'єктами контролю за публічними закупівлями як елемент забезпечення економічної безпеки. *Activities of law enforcement agencies to ensure public safety and order during the legal regime of martial law* : монографія. Рига, Латвія : Baltija Publishing, 2024. С. 58. URL: http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/category/mono/3
[4] Діброва Т. А., Пісенко Д. О., Сметаніна Н. В. Кіберзлочинність та кібершахрайство в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 11. С. 546–549. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-11/132

[5] Полікримінальність сучасної організованої злочинності: від вузької спеціалізації до універсальних злочинних платформ : монографія / за ред. О. Г. Кальмана. Київ : Юрінком Інтер, 2024. 312 с. URL: https://yurincom.com
[6] Кравченко С. В. Ресоціалізація та безконфліктне повернення ветеранів війни до мирного життя як чинник запобігання криміналізації суспільства. *Соціологія права.* 2025. № 2. С. 101–110. URL: https://sociologyoflaw.org.ua.
[7] Мельник В. О. Кримінологічні виклики воєнного стану: незаконний обіг зброї армійського зразка. *Право і безпека.* 2024. Т. 92. № 1. С. 34–42. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.
[8] Мороз В. П., Чаплинський К. О., Богуславський М. Г., Волошина М. О. Протидія організованій злочинності в Україні: сучасність та перспективи : монографія. Дніпро : ДДУВС, 2023. 236 с. URL: https://lnk.ua/TKwWxvYms
[9] Обшалов С. В., Ковбаса В. М. Протидія організованій злочинності в умовах воєнного стану. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти :* матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 15 берез. 2024 р.) : у 2 ч. Дніпро : ДДУВС, 2024. Ч. II. С. 30–32. URL: https:/dduvs.edu.ua
[10] Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія. Харків : Право, 2023. 252 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/0f42a5da-09e6-48d0-bf93-4341d2b5e98b
[11] Петриченко І., Лобода А., Кириченко К., Кисельов А. Кримінальний аналіз незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин: регіональні особливості та тенденції. *UNIVERSUM.* 2025. № 21. С. 214–222. URL: https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/1978
[12] Расюк Е., Мозоль С. Вплив організованої злочинності на фінансову систему як складову економічної безпеки України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2025. Вип. 90. Ч. 4. С. 130–141. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/09/20-3.pdf
[13] Шевченко О. В. Корупційні схеми у сфері будівництва та відновлення зруйнованих об'єктів інфраструктури: методи виявлення та припинення. *Економічна безпека держави.* 2025. № 4. С. 56–65. URL: http://esjournal.com.ua
[14] Войтович Н. Ф. Організована злочинність в умовах воєнного стану: сучасні виклики та наукові орієнтири. *Успіхи і досягнення у науці.* 2025. № 9 (19). С. 50–61. URL: https://sci-conf.com.ua.
[15] Возняковська К. А., Біленець Д. А., Марчук В. В. Антикорупційні механізми у системі публічного адміністрування як засіб боротьби з організованою злочинністю в сфері господарювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2024. Вип. 84. Ч. 3. С. 145–151. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/8-2.pdf

VERBENSKYI Mykhailo
Doctor of Law, Professor, Chief Research Fellow of the Research Laboratory on Crime Prevention Problems of the Educational and Scientific Institute of Police Activities of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6870-5427;
SHAPUTKO Svitlana
PhD in Law, Associate Professor of the Department of Criminal Procedure of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-0300-5204

Characteristics and Threats of Organized Crime under Wartime Conditions

Abstract. The article examines the complex and multifaceted problem of organized crime under martial law conditions and its profound, destructive impact on national security, economic stability, and the social development of the state. The academic paper thoroughly reveals the changing essence of organized crime, its core features, structural characteristics, and clandestine mechanisms of functioning. A comprehensive analysis is focused on the specifics of the

transformation of organized criminal groups (OCGs) and criminal organizations during wartime, emphasizing their unprecedented flexibility, high technological capacity, ability to adapt to rapid changes, and exploitation of crisis phenomena to expand their spheres of influence and criminal enrichment. Particular attention is paid to identifying and evaluating key asymmetric threats. These include the surging illegal trafficking of weapons, ammunition, and explosives (especially military-grade arms from the combat zones), the systemic scaling of illicit drug trafficking via the rapid transition to domestic synthetic drug production (amphetamine series), and extensive corruption offenses. Furthermore, the study categorizes and scrutinizes modern wartime criminal schemes, such as the abuse of humanitarian and charity aid, the misappropriation of budgetary resources allocated for defense and critical infrastructure reconstruction, and the illegal smuggling of conscripts across the state border (specifically exploiting electronic administration platforms and volunteer registration systems). The paper demonstrates how the infiltration of transnational and localized criminal structures into strategically important sectors of public administration, logistics, and the cyber-space (through sophisticated quasi-spaces of cyber-fraud) significantly undermines the country's defense capability, drains public trust in democratic state institutions, and negatively impacts Ukraine's international image. The paper also critically analyzes modern tactical and strategic approaches to combating organized crime under martial law. It emphasizes the absolute necessity of improving the national regulatory and legal framework (such as the criminalization of commodity smuggling), strengthening multi-agency and international law enforcement cooperation, increasing the efficiency of operational units, developing advanced criminal intelligence (including open-source intelligence and crypto-analytics), implementing multi-level preventive measures, and enhancing financial control over economic processes. Based on the results of the comprehensive study, well-founded academic conclusions are drawn and viable practical recommendations are proposed. These measures are specifically aimed at neutralizing organized criminal activity, destroying its financial infrastructure, eliminating its economic preconditions, and minimizing its negative consequences for the state and society both in wartime and during the critical post-war recovery period, with a distinct focus on the conflict-free social reintegration and resocialization of war veterans.

Keywords: organized crime; martial law; national security; corruption; illegal arms trafficking; law enforcement agencies; crime prevention.

DOI: 10.33270/05267303.2
УДК 343.81

БОГАТИРЬОВ Іван*
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінально-виконавчого права та кримінального права Пенітенціарної академії України
14000, вул. Гонча, 34, м. Чернігів, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4001-7256

Іноземні практики розвитку цифрової кримінології: інноваційний напрям

Анотація. Статтю присвячено комплексному аналізу сучасних іноземних практик розвитку цифрової кримінології як інноваційного напряму кримінологічної науки, що формується під впливом глобальної цифровізації суспільних відносин і стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення традиційних кримінологічних підходів до вивчення злочинності в умовах цифрового середовища, поширення кіберзлочинності, використання штучного інтелекту, технологій великих даних (Big Data), алгоритмів машинного навчання та цифрової кримінологічної аналітики. За результатами наукового пошуку встановлено, що в провідних зарубіжних країнах цифрова кримінологія розвивається як міждисциплінарний науковий напрям, орієнтований на інтеграцію кримінологічних знань із досягненнями цифрових технологій, науки про дані та штучного інтелекту. Проаналізовано особливості використання алгоритмів прогнозування злочинності, кримінологічної аналітики, цифрової кримінальної розвідки, геоінформаційних систем, інструментів аналізу відкритих джерел інформації та інших сучасних технологічних рішень у діяльності правоохоронних органів США, Великої Британії, країн Європейського Союзу, а також Сінгапуру та Китаю. Визначено основні переваги цифрової трансформації кримінологічної діяльності, а також окреслено правові, етичні й організаційні ризики, пов'язані із застосуванням алгоритмічних моделей прийняття рішень, опрацюванням персональних даних і забезпеченням цифрових прав людини. Сформульовано висновок, що впровадження міжнародних практик цифрової кримінології сприятиме підвищенню ефективності кримінологічного прогнозування, удосконаленню механізмів запобігання злочинності, розвитку доказово орієнтованої кримінологічної політики та модернізації діяльності правоохоронних органів в умовах цифрової трансформації держави.

Ключові слова: іноземні практики; цифрова кримінологія; кіберзлочинність; штучний інтелект; Big Data; прогнозування; кримінальне правопорушення; правоохоронна діяльність.

Історія статті:
Отримано: 02.07.2026
Прийнято: 31.08.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Богатирьов І. Іноземні практики розвитку цифрової кримінології: інноваційний напрям. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 17–24. DOI: 10.33270/05267303.2

*Відповідальний автор

© Богатирьов І., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Українські вчені одностайно визначають сучасне суспільство як цифрове. Особливо це виявилося в умовах російсько-української війни, де цифрові технології стали невід'ємною складовою функціонування держави, економіки та повсякденного життя громадян. Вони забезпечують безперервність державного управління, надання адміністративних послуг, організацію дистанційної освіти, підтримку бізнесу, а також ефективну комунікацію між органами влади та населенням.

Водночас цифровізація значно посилила роль інформаційної безпеки, захисту персональних даних і стійкості цифрової інфраструктури до кіберзагроз, що набуває особливого значення під час воєнного стану. Такі виклики зумовлюють необхідність розвитку нових наукових підходів до дослідження злочинності, серед яких важливе місце посідає цифрова кримінологія. Іноземні практики свідчать, що в сучасних умовах запобігання та протидії злочинності вона є одним із ключових напрямів трансформації сучасної кримінологічної науки.

Нині в умовах війни цифрова кримінологія формує нову парадигму – від описового аналізу злочинності до її прогнозування та превентивного управління. Проте її ефективність можлива лише за умови дотримання балансу між технологічними можливостями, правовими обмеженнями й етичними стандартами. Європейська модель демонструє важливість прав людини, американська – потужність аналітики, азійські – ефективність цифрового контролю, а міжнародні організації – необхідність глобальної координації.

Отже, цифрова кримінологія поступово формується як самостійний науковий напрям у системі юридичних наук, що відповідає сучасним викликам цифрової епохи та забезпечує наукове підґрунтя для розроблення нових моделей запобігання злочинності, заснованих на використанні цифрових технологій, аналітики даних і прогнозування криміногенних процесів.

Метою статті є дослідження іноземних практик розвитку цифрової кримінології, аналіз сучасних підходів до використання цифрових технологій у кримінологічних дослідженнях та обґрунтування перспектив їх застосування в Україні.

Матеріали та методи

Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, що забезпечили комплексний аналіз сучасних іноземних практик розвитку цифрової кримінології. Інформаційну базу дослідження становлять наукові публікації українських і зарубіжних учених, міжнародні нормативно-правові акти, офіційні документи правоохоронних органів і міжнародних організацій, а також матеріали щодо впровадження цифрових технологій у сфері запобігання та протидії злочинності.

У процесі дослідження застосовано порівняльно-правовий метод, який дав змогу зіставити підходи до розвитку цифрової кримінології у США, Великій Британії, країнах Європейського Союзу, а також Сінгапурі та Китаї. Системно-структурний метод використано для визначення місця цифрової кримінології у структурі сучасної кримінологічної науки та встановлення взаємозв'язку між цифровими технологіями, кримінологічним аналізом і практикою правоохоронної діяльності.

Методи аналізу та синтезу дали можливість узагальнити сучасні тенденції застосування штучного інтелекту, технологій великих даних (Big Data), машинного навчання, цифрової кримінальної аналітики, геоінформаційних систем (GIS), прогнозної поліцейської діяльності (Predictive Policing), цифрової криміналістики та мережевого аналізу соціальних зв'язків у процесі дослідження злочинності. Формально-логічний метод застосовано для уточнення понятійно-категоріального апарату цифрової кримінології, а метод узагальнення – для формулювання висновків щодо можливостей адаптації позитивного зарубіжного досвіду до системи кримінологічної науки та правоохоронної діяльності України.

Комплексне використання зазначених методів забезпечило всебічне дослідження сучасних іноземних моделей розвитку цифрової кримінології та визначення перспектив їх практичного впровадження в умовах цифрової трансформації суспільства.

Результати й обговорення

Результати дослідження свідчать, що цифрова кримінологія в провідних зарубіжних державах сформувалася як міждисциплінарний напрям, який інтегрує кримінологію, інформаційні технології, аналіз даних, штучний інтелект і цифрову криміналістику. Аналіз іноземних практик підтверджує, що найбільшого розвитку цей напрям набув у США, Великій Британії, країнах Європейського Союзу, а також у Сінгапурі та Китаї, де цифрові технології активно застосовують як для аналізу криміногенної ситуації, так і для прогнозування злочинності та прийняття управлінських рішень.

Встановлено, що одним із ключових напрямів розвитку цифрової кримінології є використання технологій Big Data й алгоритмів машинного навчання для виявлення закономірностей злочинної поведінки. Значне поширення отримали системи прогнозної аналітики (Predictive Policing), які забезпечують моделювання кримінальних ризиків, аналіз просторово-часових закономірностей злочинності й оптимізацію розподілу ресурсів правоохоронних органів.

Водночас у науковій літературі увагу зосереджено на необхідності забезпечення

прозорості алгоритмів, недопущення дискримінації та дотримання фундаментальних прав людини під час використання автоматизованих систем прийняття рішень. Досліджуючи російсько-українську війну у XXI столітті, слід зауважити, що тепер ми живемо в іншому вимірі – іноді без світла, з прильотами ракет і снарядів, але є надія, що переможемо ворога і в наш рідний дім, у нашу оселю прийде мир (Bohatyrov, 2023, p. 7).

Водночас у сучасній кримінології воєнний стан є не лише фактором фізичних руйнувань, а й потужним криміногенним чинником, що трансформує структуру злочинності, призводить до нових кримінальних ризиків і посилює вразливість населення. Саме тому досвід держав, які пережили збройні конфлікти, свідчить про необхідність поєднання традиційних заходів правоохоронної діяльності з комплексними програмами соціальної стійкості, підтримки громад, відновлення довіри до державних інституцій та розвитку механізмів раннього запобігання злочинності.

Іноземні кримінологічні практики, апробовані в країнах, що пройшли через військові конфлікти або терористичні загрози, демонструють ефективність інтегрованого підходу до превенції, який охоплює міжвідомчу взаємодію, залучення місцевих громад, підтримку психічного здоров'я населення, роботу з ветеранами та внутрішньо переміщеними особами, а також використання ризик-орієнтованих моделей прогнозування злочинності.

Для України адаптація таких підходів має не лише практичне, а й стратегічне значення, оскільки запобігання злочинності в умовах війни та повоєнного відновлення стає невід'ємною складовою забезпечення національної безпеки, верховенства права та сталого розвитку держави. У цьому контексті аналіз міжнародного досвіду розвитку кримінології надає можливість виявити сучасні тенденції дослідження злочинності, оцінити ефективність різних моделей її запобігання та визначити можливості їх адаптації до українських реалій.

Зокрема, українська вчена Г. В. Дідківська зазначає, що щорічні темпи зростання або зниження злочинності у високорозвинутих зарубіжних державах зазвичай не перевищують 2–4 %. Західні кримінологи оцінюють цей показник позитивно, адже незначні коливання рівня злочинності дають змогу планомірно реалізувати довгострокові й поточні профілактичні програми без застосування надзвичайних заходів (Didkivska, 2019, p. 319).

Оскільки міжнародна практика доводить, що цифрова кримінологія вже перестала бути суто теоретичним напрямом і активно впроваджується в роботу правоохоронних органів багатьох держав, її розвиток в Україні є необхідною умовою підвищення ефективності запобігання та протидії злочинності в умовах цифрової трансформації.

Українські вчені серед універсальних міжнародно-правових документів вирізняють Конвенцію про кіберзлочинність (Будапештська конвенція), прийняту Радою Європи у 2001 році та ратифіковану Законом України від 7 вересня 2005 року № 2824-IV[1]. У цій Конвенції закріплено класифікацію комп'ютерних злочинів і рекомендації органам влади держав щодо боротьби з цими злочинами.

З метою запобігання та протидії міжнародній кіберзлочинності, а також для координації діяльності правоохоронних органів країн світу такі злочини класифікують за кодифікатором міжнародної кримінальної поліції Генерального секретаріату Інтерполу, який 1991 року інтегровано в автоматизовану систему пошуку. Нині він доступний підрозділам Національних центральних бюро Інтерполу більшості країн світу, зокрема й НЦБ Інтерполу МВС України (Saienko, Savela, & Topolianskyi, 2021, p. 388).

Отже, цифрова кримінологія трансформувалася у дієвий правовий та практичний інструмент забезпечення публічної безпеки, прогнозування злочинності та управління криміногенними ризиками. Її розвиток доцільно проаналізувати крізь призму трьох основних моделей.

1. США: модель алгоритмічного прогнозування злочинності. Сполучені Штати Америки є одним із піонерів використання цифрових технологій у криміно-логічному аналізі. Розвиток цифрової кримінології тут базується на концепції *data-driven policing* – управління правоохоронною діяльністю на основі даних. Ключовим інструментом стали системи прогнозного поліцейського аналізу (Predictive Policing), які використовують статистичні моделі й алгоритми машинного навчання для визначення ймовірності вчинення злочинів у конкретних географічних зонах.

У США активно застосовують: інтегровані кримінальні бази даних (FBI Crime Data Explorer), системи відеоаналітики та розпізнавання об'єктів, аналітику соціальних мереж, технології OSINT (Open Source Intelligence). Водночас американська модель виявила суттєву проблему – алгоритмічну упередженість (algorithmic bias). У США практична реалізація алгоритмічного прогнозування злочинності ґрунтується на збиранні й аналізі великого обсягу даних про попередні злочини (час, місце та специфіка правопорушень), а також інформації про виклики поліції. Наприклад, такі дані активно використовували поліцейські департаменти великих міст, зокрема Los Angeles Police Department і Chicago Police Department.

[1] Конвенція про кіберзлочинність (Будапештська конвенція) : міжнар. док. від 23 листоп. 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text

За дослідженнями вчених, використання аналітичних даних може підвищувати ефективність роботи поліції та оптимізувати розподіл ресурсів. Модель здійснення правоохоронної діяльності на основі прогнозів (Predictive Policing) використовує дані про час, місця та характер минулих інцидентів, щоб забезпечити розуміння поліцейським керівникам того, де і в який час патрулі поліції мають патрулювати або підтримувати свою присутність, щоб найкраще використовувати ресурси або мати найбільші шанси стримувати або запобігати майбутнім кримінальним виявам[1].

Модель правоохоронної діяльності на основі прогнозів (Predictive Policing) – це проактивна поліцейська діяльність, яка використовує алгоритми прогнозування, засновані на поєднанні різних типів даних, щоб передбачити, де і коли може статися злочин, і визначити закономірності серед минулих кримінальних інцидентів. Прогнозна поліція зазвичай зосереджується на геопросторовому прогнозуванні (Fedchak, 2023, p. 144).

Зокрема, уряд США схвалив проєкт компанії SpaceX зі створення глобальної супутникової мережі Starlink, яку часто називають «всесвітнім Wi-Fi» Ілона Маска. Федеральна комісія зі зв'язку США (FCC) дозволила реалізацію проєкту, що передбачає запуск близько 12 тисяч супутників для забезпечення широкосмугового доступу до Інтернету практично з будь-якої точки планети. Згідно з планами, половину супутників мали вивести на орбіту до весни 2024 року[2].

2. Велика Британія: evidence-based підхід і кримінологічна аналітика. У Великій Британії цифрова кримінологія розвивається в межах концепції Evidence-Based Policing, яка передбачає прийняття управлінських рішень на основі емпіричних даних і науково перевірених моделей. Тут поліція активно використовує: геоінформаційні системи (GIS) для картографування злочинності, аналітичні платформи для оцінювання ризиків, моделі гарячих точок злочинності (*hot spots policing*), інтегровані системи кримінальної розвідки.

Отже, у Великій Британії підхід до боротьби зі злочинністю базується на принципі «evidence-based», тобто рішення приймають на основі даних і доказів, а не лише досвіду або інтуїції поліцейських. Для цього збирають багато інформації: де і коли стаються злочини, які це види правопорушень, які соціальні умови в районах. Ці дані аналізують кримінологи й аналітики. Наприклад, якщо в районі часто крадуть велосипеди, можуть виявити, що там погане освітлення або мало камер. Тоді проблему вирішують не лише патрулями, а й змінами в інфраструктурі. Після всіх заходів обов'язково перевіряють результат: чи зменшилася кількість злочинів і чи працює обрана стратегія. Якщо ні – підхід змінюють. Тому система постійно вдосконалюється на основі реальних даних.

3. Європейський Союз: правова модель цифрової кримінології. У межах Європейського Союзу розвиток цифрової кримінології відбувається під сильним впливом прав людини та принципів захисту персональних даних. Ключову роль відіграють такі інституції, як: Europol; Eurojust і FRA. Варто зазначити, що європейська модель ґрунтується на балансі між технологічною ефективністю та правовими гарантіями.

Встановлено, що в країнах ЄС цифрова кримінологія розвивається через: транскордонні інформаційні системи безпеки (SIS, EUROPOL SIENA); спільні аналітичні платформи; розвиток кіберзлочинності як окремого напряму кримінології та алгоритмічний аудит правоохоронних технологій. На практиці це означає, що в європейській моделі регулювання штучного інтелекту та цифрових технологій пріоритетом є захист прав і свобод людини. Будь-які системи штучного інтелекту мають відповідати чітким правовим вимогам щодо безпеки, прозорості, недискримінації та захисту персональних даних.

4. Сінгапур: модель тотальної цифрової інтеграції. Сінгапур демонструє одну з найбільш технологічно розвинених моделей цифрової кримінології, що базується на концепції *smart nation policing*. Її характерними рисами є: повна інтеграція систем відеоспостереження, використання штучного інтелекту для аналізу поведінкових патернів, автоматизовані системи виявлення підозрілої активності та цифровий моніторинг громадських просторів у реальному часі.

Перевагою Сінгапурської моделі є висока ефективність у запобіганні злочинності завдяки поєднанню суворого законодавства, сучасних технологій та невідворотності покарання. На практиці це виявляється в масштабному впровадженні систем відеоспостереження, цифрового моніторингу громадських місць, оперативному обміні інформацією між правоохоронними органами та швидкому реагуванні на правопорушення. Саме тому успішність Сінгапурської моделі здебільшого залежить від наявності чітких правових гарантій, прозорості використання технологій та ефективного контролю за діяльністю державних органів, особливо поліції[3].

5. Китай: модель масової алгоритмічної безпеки. Китайська модель цифрової кримінології базується на масштабному використанні технологій: системи розпізнавання облич, централі-

[1] Lau Tim. Predictive Policing Explained. Attempts to forecast crime with algorithmic techniques could reinforce existing racial biases in the criminal justice system. URL: https://www.brennancenter.org/our-work/research-reports/predictive-policing-explained

[2] Уряд США схвалив запуск «всесвітнього wi-fi» Ілона Маска. URL: https://ua.l12.ua/suspilstvo/uriadsshaskhvalyv-zapusk-vsesvitnoho-wi-fi-ilonamaska-439811.1йтІ.

[3] Singapore Police Force. Police Workplan Seminar 2026. URL: https://www.police.gov.sg/Media-Hub/Police-Life/2026/05/From-Frontlines-to-Frontiers-Police-Workplan-Seminar-2026

зованих баз біометричних даних, AI-аналітики поведінки громадян, прогнозування ризиків соціальної девіації. Ця модель є найінтенсивнішою з позиції цифрового контролю, але зумовлює значну міжнародну дискусію щодо її відповідності стандартам прав людини.

Водночас вона дає змогу правоохоронним органам здійснювати безперервний моніторинг громадського порядку, оперативно ідентифікувати осіб, які перебувають у розшуку, а також прогнозувати потенційні загрози ще до моменту вчинення правопорушення. Практичне застосування цієї моделі також передбачає використання систем прогнозувального поліцейського аналізу, які оцінюють імовірність виникнення криміногенних ситуацій на основі статистичних, соціальних і поведінкових показників.

Отримані результати використовують для оптимізації патрулювання, розподілу ресурсів правоохоронних органів і посилення контролю в районах із підвищеним рівнем ризику. Настільки масштабне використання цифрових технологій супроводжується критикою з боку міжнародної спільноти через ризики порушення права на приватність, недостатню прозорість алгоритмів і можливість надмірного державного контролю за громадянами (Xu, 2024).

Для України міжнародний досвід є особливо актуальним у контексті: цифрової трансформації державного управління, зростання кіберзлочинності, воєнних загроз та інформаційних операцій, необхідності модернізації кримінологічного забезпечення безпеки. Перспективними напрямами імплементації міжнародного досвіду є: створення національних систем кримінологічної аналітики, упровадження AI-моделей прогнозування злочинності, розвиток кримінологічних GIS-платформ, інтеграція з міжнародними базами даних.

Ці напрями мають особливе значення через цифровізацію державного управління, необхідність протидії кібератакам, гібридним загрозам та інформаційним операціям, а також потребу адаптації системи кримінологічного забезпечення до викликів воєнного часу. Їх реалізація сприятиме підвищенню ефективності правоохоронної діяльності, своєчасному виявленню криміногенних ризиків і зміцненню національної безпеки (Bohatyrov, I., & Bohatyrov, A., 2024, p. 15).

На необхідності модернізації кримінологічного забезпечення безпеки, розвитку цифрових технологій аналізу злочинності та впровадження інструментів прогнозування на основі великих даних і штучного інтелекту акцентують українські вчені. Зокрема, І. А. Нестерова (2026) зазначає, що кримінологія дедалі частіше використовує цифрові інструменти для збирання, аналізу й інтерпретації даних; цифровізація змінює методи наукового аналізу злочинності; зростає роль автоматизованої обробки великих масивів даних і прогнозування злочинності.

Проведений нею аналіз кримінологічних досліджень і практичного досвіду використання цифрових програм у правоохоронній діяльності окремих країн довів, що цифровізація змінює саму методологію кримінологічного аналізу, розширюючи можливості збирання, опрацювання та інтерпретації даних. Водночас виникає потреба модернізації методології кримінологічних досліджень, розвитку кримінального аналізу, посилення міждисциплінарної взаємодії та міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинними виявами (Nesterova, 2026, p. 425).

Зазначена позиція повністю відображає реальні тенденції розвитку кримінології в умовах цифровізації: сучасні дослідження дедалі більше спираються на цифрові інструменти для збирання, опрацювання й аналізу великих масивів даних, що істотно підвищує точність і швидкість кримінологічного аналізу, оновлюють теоретико-методологічну базу кримінології, поглиблюють міжнародне співробітництво й інтеграції знань із суміжних сфер, зокрема інформатики, статистики та науки про дані.

С. Ф. Денисов (2021) зауважує, що додатково цифрові інструменти надають можливість швидко відстежувати зміни в поведінкових моделях і соціальних тенденціях, що можуть сигналізувати про нові види злочинів або зміни в структурі кримінальної діяльності (Denysov, 2021, p. 152). На думку В. Л. Давиденка (2017), сучасні технології, такі як штучний інтелект та алгоритми машинного навчання, дають змогу автоматизувати процеси аналізу даних і виявляти складні взаємозв'язки, які раніше були непомітними або надто трудомісткими для обробки вручну (Davydenko, 2017, p. 141).

Також слушно зауважує Д. А. Зінченко (2023), що завдяки аналізу даних із соціальних мереж, відеоспостереження та інших цифрових джерел є можливість досліджувати поведінку в режимі реального часу, що сприяє розробленню превентивних заходів і своєчасному реагуванню на потенційні загрози. Іншим важливим аспектом є використання геоінформаційних систем, за допомогою яких досліджують просторові особливості злочинності, зокрема аналізують «гарячі точки» злочинної активності й ефективність заходів щодо забезпечення безпеки (Zinchenko, 2023, p. 119).

Українська вчена О. Бугера (2018), досліджуючи використання соціальних інтернет-мереж для запобігання злочинності, зазначає, що найактивніше спілкування, взаємне інформування й обговорення найгостріших проблем сучасності в різноманітних життєвих сферах відбувається в соціальних мережах. Вони є невід'ємним елементом спілкування більшості учасників онлайн-комунікації (Buhera, 2018, p. 238).

Одним із найперспективніших напрямів розвитку цифрової кримінології у зарубіжній практиці є застосування технологій штучного

інтелекту (Artificial Intelligence, AI) для аналізу злочинності, прогнозування кримінальних ризиків та удосконалення діяльності правоохоронних органів. У цьому контексті важливе значення має дослідження K. J. Hayward та M. M. Maas (2021) «Artificial intelligence and crime: A primer for criminologists», у якому автори визначають штучний інтелект як чинник, що одночасно змінює природу злочинності й трансформує механізми її запобігання.

Важливим напрямом розвитку цифрової кримінології в зарубіжній науці є інтеграція кримінологічних досліджень із кібербезпекою. На думку Б. Дюпона та Ч. Велана (2021), сучасні кіберзлочини дедалі частіше визначають не лише як кримінальні правопорушення, а і як загрози кібербезпеці, що зумовлює активніше залучення до їх запобігання та протидії не лише правоохоронних органів, а й інституцій національної безпеки. Автори пропонують тлумачити кримінальну злочинність і кібербезпеку як взаємопов'язані елементи єдиного континууму, де відбувається поступове стирання меж між традиційною кримінологією, інформаційною безпекою та діяльністю державних і приватних суб'єктів захисту цифрового простору.

Такий міждисциплінарний підхід сприяє формуванню цифрової кримінології як самостійного напряму досліджень, що поєднує кримінологічні теорії, аналіз великих масивів цифрових даних, методи штучного інтелекту й практики кібербезпеки для виявлення, прогнозування та запобігання цифровим правопорушенням (Dupont, & Whelan, 2021).

Беззаперечним є той факт, що використання міжнародних цифрових масивів даних для проведення порівняльних кримінологічних досліджень є актуальною та малодослідженою проблемою. Тому поділяємо позицію A. E. Nivette (2021), яка у своїй статті акцентує, що сучасна кримінологія дедалі більше ґрунтується на відкритих міжнародних базах даних, які забезпечують можливість комплексного аналізу злочинності, віктимізації, функціонування систем кримінальної юстиції та соціальних детермінант злочинності в різних країнах.

Водночас M. Bada, J. R. C. Nurse (2021) дійшли висновку, що, попри стрімке зростання кіберзлочинності, у міжнародній практиці досі бракує єдиного концептуального бачення профілювання кіберправопорушників, а більшість досліджень зосереджено на хакерах і базується на дедуктивному підході до побудови кримінологічного профілю. Водночас автори зосереджують увагу на необхідності інтеграції кримінологічних, психологічних, поведінкових і кібербезпекових підходів, а також активнішого залучення правоохоронних органів і фахівців із кібербезпеки до процесів аналізу цифрової злочинності.

Такий підхід, на думку вчених, демонструє, що сучасна цифрова кримінологія за кордоном еволюціонує від традиційного опису злочинної поведінки до використання комплексної аналітики даних для прогнозування кримінальної активності, ідентифікації потенційних правопорушників і розроблення ефективних механізмів превенції кіберзлочинності (Bada, & Nurse, 2021).

Причому, як зазначає Т. М. Беркій, соціальними мережами користуються 82 % всіх інтернет-користувачів у світі, що становить близько 1,2 млрд осіб. Високий рівень їх поширення відображає один із головних трендів глобальної мережі: як тільки люди підключаються до Інтернету, вони негайно починають спілкуватися з іншими людьми. Нині відсоток користувачів соціальних мереж у світі коливається від 53 % (у Китаї) до 98% (у США)[1].

Завершуючи дослідження іноземних практик розвитку цифрової кримінології, доцільно зауважити, що він демонструє поступовий перехід від традиційних емпіричних моделей вивчення злочинності до комплексних аналітичних систем, заснованих на використанні цифрових даних, інтелектуальних технологій та міждисциплінарних підходів. Цифрова кримінологія формується не лише як сукупність новітніх інструментів дослідження кримінальних процесів, а і як самостійний напрям наукового пізнання, що інтегрує досягнення кримінології, інформаційних технологій, права, соціальних наук та аналітики даних.

Практика провідних країн світу підтверджує, що цифрова трансформація кримінологічної науки створює нові можливості для глибшого розуміння детермінант злочинності, виявлення закономірностей її розвитку та розроблення ефективніших стратегій запобігання кримінальним виявам. Для України врахування зарубіжних практик розвитку цифрової кримінології є важливим чинником модернізації кримінологічної науки та вдосконалення системи протидії злочинності в умовах цифрової трансформації суспільства.

Висновки

1. Результати дослідження свідчать, що цифрова кримінологія в провідних зарубіжних державах сформувалася як міждисциплінарний напрям, який інтегрує кримінологію, інформаційні технології, аналіз даних, штучний інтелект і цифрову криміналістику. Встановлено, що одним із ключових напрямів розвитку цифрової кримінології є використання технологій Big Data й алгоритмів машинного навчання для виявлення закономірностей злочинної поведінки. Значного поширення набули системи прогнозної аналітики (Predictive Policing), які забезпечують моделювання кримінальних ризиків, аналіз просторово-

[1] Беркій Т. М. Соціальні мережі: різні аспекти впливу на людину. URL: http://ukrainepravo.com/legal__publications/essay-on-it-law/it_1aw_berkiy_Socialnetworks_and_there_involves/

часових закономірностей злочинності й оптимізацію розподілу ресурсів правоохоронних органів.

2. Доведено, що перспективним напрямом для України є формування національної моделі цифрової кримінології, яка поєднуватиме міжнародні стандарти, національні наукові традиції та специфіку сучасних безпекових викликів. А також розвиток систем кримінального прогнозування на основі штучного інтелекту, упровадження сучасних методів аналізу великих даних, розширення міжнародної співпраці та підготовка фахівців нового покоління, здатних ефективно працювати в умовах цифрової трансформації правоохоронної діяльності.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Bada, M., & Nurse, J.R.C. (2021). Profiling the Cybercriminal: A Systematic Review of Research. *International Conference on Cyber Situational Awareness, Data Analytics and Assessment* (pp. 1-8). DOI: 10.1109/CyberSA52016.2021.9478246

[2] Bohatyrov, I.H. (2023). *The Russian-Ukrainian War: A Criminologist's Perspective.* Kyiv: ADEF-Ukraine Publishing House.

[3] Bohatyrov, I.H., & Bohatyrov, A.I. (2024). Organized Crime under Martial Law: Problems and Ways of Overcoming Them in Ukraine. *Law and Border*, 1(3), 5-26. DOI: 10.32453/law_border.v3i1.1637

[4] Buhera, O. (2018). The Use of Social Internet Networks for Crime Prevention. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 5, 238-241. Retrieved from https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/5/47.pdf

[5] Davydenko, V.L. (2017). Goals and Objectives of Victimological Impact on Crime. *Current Issues of Domestic Jurisprudence*, 1, 141-143. Retrieved from http://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/10918

[6] Denysov, S.F. (2021). Some Aspects of the Essence and Subject Matter of Criminology as a Science. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 1(24), 151-159. Retrieved from http://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/10410

[7] Didkivska, H.V. (2019). *Criminological Characteristics of Ukraine's Participation in the System of International Crime Prevention.* Vinnytsia: Tvory.

[8] Dupont, B., & Whelan, C. (2021). Enhancing relationships between criminology and cybersecurity. *Journal of Criminology*, 54(1). DOI: 10.1177/00048658211003925

[9] Fedchak, I.A. (2023). History, Essence and Concept of the Predictive Policing Model. *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*, 3, 141-147. DOI: 10.32782/2311-8040/2023-3-18

[10] Hayward, K.J., & Maas, M.M. (2021). Artificial intelligence and crime: A primer for criminologists. *Crime, Media, Culture,* 17(2), 209-233. DOI: 10.1177/1741659020917434

[11] Nesterova, I.A. (2026). Implementation of Digital Technologies in Criminological Research. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 1(2), 421-425. DOI: 10.24144/2788-6018.2026.01.2.67

[12] Nivette, A.E. (2021). Exploring the Availability and Potential of International Data for Criminological Study. *International Criminology*, 1, 70-77. DOI: 10.1007/s43576-021-00009-y

[13] Saienko, M.I., Savela, Ye.A., & Topolianskyi, Yu.Yu. (2021). International Experience in Combating Cybercrime and Cyber Fraud. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law"*, 64, 386-391. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.64.71

[14] Xu, J. (2024). Opening the "Black Box" of Algorithms: Regulation of Algorithms in China. *Communication Research and Practice*, 10(3), 288-296. DOI: 10.1080/22041451.2024.2346415

[15] Zinchenko, D.A. (2023). Analysis of Risks and Protection Strategies Against Cyberattacks in the Modern Digital World. *Counteracting Cybercrime and Human Trafficking:* International Scientific and Practical Conference (pp. 118-121). Vinnytsia: Kharkiv National University of Internal Affair. Retrieved from https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/17463

Список використаних джерел

[1] Bada M., Nurse J. R. C. Profiling the Cybercriminal: A Systematic Review of Research. *International Conference on Cyber Situational Awareness, Data Analytics and Assessment* (14–18 June 2021). P. 1–8. DOI: 10.1109/CyberSA52016.2021.9478246

[2] Богатирьов І. Г. Російсько-українська війна: погляд кримінолога : монографія. Київ : АДЕФ-Україна, 2023. 244 с.

[3] Богатирьов І. Г, Богатирьов А. І. Організована злочинність в умовах воєнного стану: проблеми та шляхи їх подолання в Україні. *Закон і кордон.* 2024. № 1. Т. 3. С. 5–26. DOI: 10.32453/law_border.v3i1.1637

[4] Бугера О. Використання соціальних Інтет-мереж для запобігання злочинності. *Підприємництво, господарство і право.* 2018. № 5. С. 238–241. URL: https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/5/47.pdf
[5] Давиденко В. Л. Цілі та завдання віктимологічного впливу на злочинність. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2017. № 1. С. 141–143. URL: http://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/10918
[6] Денисов С. Ф. Деякі аспекти сутності та предмета кримінології як науки. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2021. № 1 (24). С. 151–159. URL: http://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/10410
[7] Дідківська Г. В. Кримінологічна характеристика участі України в системі запобігання міжнародної злочинності : монографія. Вінниця : Твори, 2019. 356 с.
[8] Dupont B., Whelan C. Enhancing relationships between criminology and cybersecurity. *Journal of Criminology*. 2021. Vol. 54. Issue 1. DOI: 10.1177/00048658211003925
[9] Федчак І. А. Історія, сутність та поняття моделі здійснення правоохоронної діяльності на основі прогнозів (Predictive Policing). *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2023. № 3. С. 141–147. DOI: 10.32782/2311-8040/2023-3-18
[10] Hayward K. J., Maas M. M. Artificial intelligence and crime: A primer for criminologists. *Crime, Media, Culture.* 2021. Vol. 17 (2). P. 209–233. DOI: 10.1177/1741659020917434
[11] Нестерова І. А. Впровадження цифрових технологій в кримінологічні дослідження. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2026. Вип. 01. Ч. 2. С. 421–425. DOI: 10.24144/2788-6018.2026.01.2.67
[12] Nivette A. E. Exploring the Availability and Potential of International Data for Criminological Study. *International Criminology.* 2021. Vol. 1. P. 70–77. DOI: 10.1007/s43576-021-00009-y
[13] Саєнко М. І., Савела Є. А., Тополянський Ю. Ю. Міжнародний досвід протидії кіберзлочинності та кібершахрайства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2021. Вип. 64. С. 386–391. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.64.71
[14] Xu J. Opening the 'black box' of algorithms: regulation of algorithms in China. *Communication Research and Practice.* 2024. No. 10 (3). P. 288–296. DOI: 10.1080/22041451.2024.2346415
[15] Зінченко Д. А. Аналіз ризиків і стратегій захисту від кібератак у сучасному цифровому світі. *Протидія кіберзлочинності та торгівлі людьми :* зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 31 трав. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 118–121. URL: https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/17463

BOHATYROV Ivan
Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Criminal Enforcement and Criminal Law of the Penitentiary Academy of Ukraine
14000, 34 Honcha St., Chernihiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4001-7256

Foreign Practices in the Development of Digital Criminology: an Innovative Direction

Abstract. The article is devoted to a comprehensive study of contemporary foreign practices in the development of digital criminology as an innovative field of criminological science emerging under the influence of the global digitalization of social relations and the rapid advancement of information and communication technologies. The relevance of the study is обусловлено the need to reconsider traditional criminological approaches to the study of crime within the digital environment, taking into account the growing prevalence of cybercrime, the use of artificial intelligence, Big Data technologies, machine learning algorithms, and digital criminological analytics. The findings demonstrate that, in leading foreign countries, digital criminology is developing as an interdisciplinary field that integrates criminological knowledge with advances in digital technologies, data science, and artificial intelligence. The article analyzes the application of crime prediction algorithms, criminological analytics, digital criminal intelligence, geographic information systems (GIS), open-source intelligence (OSINT) tools, and other advanced technological solutions in the activities of law enforcement agencies in the United States, the United Kingdom, the Member States of the European Union, as well as Singapore and China. The principal advantages of the digital transformation of criminological practice are identified, while the legal, ethical, and organizational risks associated with the use of algorithmic decision-making models, the processing of personal data, and the protection of digital human rights are also examined. The article concludes that the implementation of international practices in digital criminology will contribute to enhancing the effectiveness of criminological forecasting, improving crime prevention mechanisms, advancing evidence-based criminological policy, and modernizing the activities of law enforcement agencies in the context of the state's digital transformation.

Keywords: foreign practices; digital criminology; cybercrime; artificial intelligence; Big Data; forecasting; foreign experience; law enforcement activities.

DOI: 10.33270/05267303.3
УДК 343.3:340.5

ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО Зоя*
доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу проблем кримінальної юстиції та кримінології Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України
01601, вул. Трьохсвятительська, 4, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8679-124X;
ВИЧІКОВ Володимир
аспірант Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України
01601, вул. Трьохсвятительська, 4, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0004-7885-1195

Від диверсії до саботажу: моделі криміналізації в Україні та зарубіжних правопорядках

Анотація. Статтю присвячено порівняльно-правовому дослідженню сучасних підходів до криміналізації диверсійно-саботажної діяльності та визначенню можливих напрямів удосконалення кримінально-правової охорони національної безпеки України. Метою статті є встановлення закономірностей нормативного конструювання таких кримінально-правових заборон у зарубіжному законодавстві та визначення місця української моделі диверсії в системі сучасних порівняльно-правових підходів. Матеріалами дослідження стали положення кримінального законодавства Великої Британії, Канади, Австралії, Франції, Федеративної Республіки Німеччина, Польщі, Швеції, Фінляндії, Норвегії, Чехії, Латвії, Естонії та України. Застосовано формально-юридичний, порівняльно-правовий, системний, функціональний методи й метод типологізації. Обґрунтовано, що зарубіжні аналоги диверсії не можна визначати лише за термінологічною схожістю назв відповідних кримінальних правопорушень. Запропоновано розрізняти номінативну, структурну та функціональну еквівалентність кримінально-правових заборон, визнавши функціональну еквівалентність вихідним критерієм їх порівняння. Встановлено, що національні моделі формуються через різні комбінації цільового, іноземно-агентурного, інтересоцентричного та функціонально-інфраструктурного механізмів криміналізації, а за способом законодавчого оформлення можуть мати автономну, диференційовану комплексну або децентралізовану архітектуру. Виявлено зміну функціональної парадигми кримінально-правової охорони, що полягає в перенесенні акценту з матеріальної цілісності стратегічно значущого об’єкта на забезпечення його операційної спроможності, доступності, надійності, ефективності та безперервності виконання критично важливих суспільних або державних функцій. Окреслено тенденцію до поглиблення превентивної криміналізації, яка в окремих правопорядках охоплює не лише готування і замах, а й створення засобів саботажу, розвідку об’єктів, агентурну підготовку, формування технічних і програмних вразливостей та планування майбутнього посягання. Українську конструкцію диверсії визначено як автономну цільову модель казуїстично-об’єктного типу. Обґрунтовано, що перспективним напрямом її модернізації є функціоналізація об’єктивної сторони шляхом надання самостійного кримінально-правового значення виведенню з ладу, істотному припиненню, порушенню або дезорганізації функціонування систем, об’єктів і мереж, від яких залежить безпека, обороноздатність і стійкість держави. Практичне значення результатів полягає в можливості їх використання під час подальшого вдосконалення статті 113 Кримінального кодексу України та формування підходів до кримінально-правової оцінки сучасних форм диверсійно-саботажної діяльності.

Ключові слова: диверсійно-саботажна діяльність; національна безпека; критична інфраструктура; кримінальна відповідальність; зарубіжне кримінальне законодавство; функціональний підхід.

Історія статті:
Отримано: 15.07.2026
Прийнято: 03.09.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Загиней-Заболотенко З., Вичіков В. Від диверсії до саботажу: моделі криміналізації в Україні та зарубіжних правопорядках. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 25–42. DOI: 10.33270/05267303.3

*Відповідальний автор

© Загиней-Заболотенко З., Вичіков В., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Диверсійно-саботажна діяльність упродовж останніх років набула якісно нових форм, що актуалізувало питання про відповідність традиційних кримінально-правових конструкцій характеру сучасних загроз національній безпеці. Якщо класичне уявлення про диверсію або саботаж безпосередньо формувалося навколо фізичного знищення чи пошкодження стратегічно важливих об'єктів, то сучасні посягання дедалі частіше спрямовані на порушення функціонування енергетичних, транспортних, інформаційно-комунікаційних, фінансових та інших систем без обов'язкового фізичного знищення їх матеріальних компонентів. Одночасно змінився організаційний механізм відповідної діяльності: поряд із професійно підготовленими виконавцями використовують дистанційно завербованих осіб, цифрові засоби координації, посередників і виконавців окремих локальних завдань, які можуть не володіти повною інформацією про характер і кінцеву мету операції. D. Richterova, E. Grossfeld, M. Long і P. Bury (2024), досліджуючи сучасну російську саботажну діяльність у Європі, характеризують цю трансформацію через модель «гіг-економіки» (*gig economy*), за якої організація операцій дедалі більше спирається на децентралізоване залучення виконавців і цифрову комунікацію.

Зазначені зміни відбуваються в контексті трансформації гібридних загроз, для яких характерними є поєднання різних форм державного й недержавного впливу, діяльність у просторі між миром і відкритим збройним конфліктом та ускладнена атрибуція відповідних дій. S. Sanz-Caballero (2023) зосереджено увагу на понятт'євій невизначеності гібридних загроз і складності застосування до них традиційних правових механізмів. S. G. Jones (2025), характеризуючи сучасну російську саботажну діяльність у Європі, демонструє різноманітність використовуваних засобів – від підпалів, вибухів і пошкодження критичної інфраструктури до електронних і кібернетичних операцій. Це підтверджує, що сучасну диверсійно-саботажну діяльність не можна розглядати виключно крізь призму фізичного руйнування матеріальних об'єктів.

Складність кримінально-правового реагування посилюється тим, що поняття саботажу не має універсального змісту навіть у сучасному безпековому дискурсі. J. Rovner, R. Cormac і L. Maschmeyer (2025) акцентують на фрагментарності наукових підходів до розуміння саботажу й відмежовують його від суміжних форм прихованої державної діяльності та підривного впливу. Запропоноване ними концептуальне розуміння пов'язує саботаж насамперед зі зниженням ефективності функціонування різноманітних систем. Для кримінально-правового аналізу це має принципове значення: у центрі відповідного феномену опиняється не обов'язково фізичне знищення об'єкта, а погіршення спроможності певної системи виконувати покладену на неї функцію.

Посилення уваги до функціонального виміру саботажу безпосередньо пов'язане з посиленням залежності держав і суспільств від критичної інфраструктури. Сучасні дослідження засвідчують, що енергетичні мережі, підводні кабелі, трубопроводи, транспортні системи, електронні комунікації та інформаційні системи одночасно є умовою нормального функціонування суспільства й потенційними об'єктами гібридного впливу. F. Billing і B. Feldtmann (2024), аналізуючи можливості кримінального права в протидії гібридним атакам, окремо розглядають посягання на критичну інфраструктуру, навігаційні системи, підводні кабелі й трубопроводи, аргументують складність застосування традиційних кримінально-правових механізмів до дій, які одночасно можуть мати ознаки звичайного кримінального правопорушення, гібридної операції або елементу ширшого міждержавного протиборства. Значення має не лише протидія безпосередньому пошкодженню таких об'єктів, а й забезпечення їх стійкості як систем. M. J. Alexopoulos, A. Niemi, B. Skobiej та F. Sill Torres (2025), аналізуючи Директиву ЄС про стійкість критичних суб'єктів, доводять, що навіть у межах єдиного європейського регуляторного простору визначення критичних суб'єктів і необхідних заходів їх захисту допускає істотну національну варіативність. G. Pestana та S. Sofou (2024) своєю чергою розглядають управління даними як складову протидії гібридним загрозам критичній інфраструктурі, що додатково підтверджує неможливість зводити сучасне інфраструктурне ураження лише до фізичного пошкодження матеріального об'єкта.

Схожий процес простежується і стосовно цифрової інфраструктури. S. Haataja (2022) досліджує операції проти критичної інфраструктури в кіберпросторі крізь призму не лише її пошкодження, а й порушення можливості використання або функціонування. Така постановка питання відображає можливість заподіяння істотної шкоди системі без її фізичного руйнування. T. J. Holt і співавтори (2023) додатково засвідчують специфіку підтримуваних державами кібератак, які відрізняються від діяльності недержавних суб'єктів, зокрема за характером завдань і способами впливу.

Особливого значення ця проблематика набула в Європі після початку повномасштабної російсько-української війни та серії інцидентів із критичною інфраструктурою. M. Piekarski (2025), аналізуючи український досвід, характеризує критичну інфраструктуру як об'єкт гібридних і конвенційних атак. O. L. Larsson (2024) на матеріалі морського середовища демонструє, що саботаж критичної інфраструктури стає одним із виявів діяльності в «сірій зоні», здатним спричиняти істотні порушення глобальних комунікацій, економічних процесів і безпеки держав.

H. Ringbom (2025) на матеріалі пошкоджень підводних кабелів і трубопроводів у Балтійському морі розглядає юридичні складнощі реагування на ймовірні саботажні операції, насамперед щодо юрисдикції та атрибуції. A. Castrogiovanni (2026) показує, що сучасний гібридний примус у Балтійському морі поєднує матеріальне порушення інфраструктури з правовою та атрибуційною невизначеністю, а ефективність реагування залежить також від стійкості, спостереження, швидкості відновлення та правової координації. A.W. Neal (2026) своєю чергою аналізує системні безпекові дилеми захисту критичної морської інфраструктури.

Зміна характеру загроз супроводжується трансформацією нормативних підходів до захисту критично важливих систем. M. Becker (2025), досліджуючи імплементацію законодавства ЄС у сфері захисту критичної інфраструктури в державах Балтійського регіону, виявляє істотні відмінності між національними моделями навіть за наявності спільних європейських нормативних орієнтирів. Це дає підстави припускати, що й кримінально-правова охорона відповідних систем не може бути зведена до єдиної універсальної конструкції.

Новітні законодавчі реформи в окремих державах безпосередньо змінюють традиційне кримінально-правове розуміння диверсійно-саботажної діяльності. Показовою є польська реформа 2023 року, після якої в ст. 130 КК Польщі використовують одночасно поняття «диверсія» (*dywersja*) та «саботаж» (*sabotaż*) у контексті діяльності іноземної розвідки. L. Rosicki та R. Rosicki (2025) зосереджують увагу на проблемах визначеності змісту цих категорій та меж криміналізації відповідної протиправної поведінки. Співіснування цих двох понять у межах однієї кримінально-правової норми є важливим для порівняльного дослідження, оскільки засвідчує, що «диверсія» і «саботаж» не можна апріорі розглядати як повні юридичні синоніми.

В українській кримінально-правовій науці новітні дослідження диверсії зосереджені передусім на проблемах кваліфікації, відмежування від державної зради й терористичного акту, визначенні предметних ознак кримінального правопорушення та вдосконаленні законодавчої характеристики об’єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення. Зокрема, О. О. Почка (2025) дослідив проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування ст. 113 КК України й використав окремі елементи зарубіжного досвіду для формулювання пропозицій щодо її вдосконалення. В. І. Павликівський та В. Б. Селевко (2024) обґрунтовують необхідність перегляду категорії об’єктів «важливого народногосподарського чи оборонного значення» з огляду на сучасне законодавство про критичну інфраструктуру.

Водночас порівняння окремих кримінально-правових норм не дає відповіді на питання про закономірності сучасної криміналізації диверсійно-саботажної діяльності. Пошук у зарубіжному законодавстві норми, яка за назвою або набором зовнішніх ознак найбільше нагадує ст. 113 КК України, може призводити до методологічно хибних результатів. Однойменні склади саботажу в різних правопорядках істотно відрізняються за охоронюваними інтересами, суб’єктивними ознаками, значенням зв’язку з іноземною державою, характером кримінально значущої шкоди й моментом, з якого застосовують кримінально-правове реагування. Водночас функціонально близькі до саботажу заборони можуть мати іншу назву або бути розподіленими між кількома кримінально-правовими нормами.

Тому метою статті є встановлення та характеристика сучасних порівняльно-правових моделей криміналізації диверсійно-саботажних посягань на основі функціонального аналізу кримінального законодавства зарубіжних держав, виявлення закономірностей їх нормативного конструювання та визначення місця ст. 113 КК України в системі таких моделей.

Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання: визначити критерії функціональної еквівалентності кримінально-правових заборон, які в різних правопорядках охоплюють диверсійно-саботажну діяльність; встановити механізми, за допомогою яких відповідним діянням надають спеціальну антидержавну або суспільнобезпекову спрямованість; дослідити значення фізичного пошкодження та функціонального порушення системи для конструювання об’єктивної сторони; порівняти роль зв’язку з іноземною державою або розвідкою; встановити глибину поширення криміналізації на підготовчі й інші «передсаботажні» форми поведінки; схарактеризувати способи диференціації кримінальної відповідальності й архітектуру відповідних кримінально-правових заборон.

Наукова новизна дослідження полягає в застосуванні багатовимірного підходу до порівняння диверсійно-саботажних кримінально-правових заборон. На відміну від їх групування лише за назвою кримінального правопорушення або за державами, запропоновано аналізувати національні моделі за сукупністю відносно самостійних координат: способом формування антидержавної спрямованості посягання; роллю зв’язку з іноземною державою; співвідношенням матеріального пошкодження та функціонального ураження; характеристиками охоронюваної інфраструктури чи суспільної функції; глибиною превентивної криміналізації; способом диференціації відповідальності; архітектурою кримінально-правової охорони. Такий підхід дає змогу встановити не формальну подібність законодавчих конструкцій, а механізми, комбінація яких формує конкретну національну модель криміналізації.

Огляд літератури

Сучасні дослідження проблематики саботажу умовно можна об'єднати в кілька взаємопов'язаних напрямів. Перший напрям становлять праці, присвячені концептуалізації гібридних загроз і саботажу як форм міждержавного протиборства. S. Sanz-Caballero (2023), що акцентують на понятєвій невизначеності гібридних загроз, їх функціонуванні в просторі між миром і відкритим збройним конфліктом та складності застосування до них традиційних правових механізмів. J. C. Bergaust і S. R. Sellevåg (2024) втручання нижче від порогу збройного конфлікту виокремлюють саботаж серед самостійних форм такого впливу та пропонують типологічний підхід до їх систематизації. D. Richterova, E. Grossfeld, M. Long і P. Bury (2024) досліджують трансформацію організації сучасних саботажних операцій, насамперед використання децентралізованого вербування та залучення виконавців до окремих завдань. J. Rovner, R. Cormac і L. Maschmeyer (2025) безпосередньо ставлять питання про межі поняття саботажу, його співвідношення з прихованими операціями та підривною діяльністю.

Другий напрям утворюють дослідження критичної інфраструктури як об'єкта сучасних гібридних, фізичних і кібернетичних посягань. S. Haataja (2022) аналізує правове значення пошкодження та функціонального порушення критичної інфраструктури внаслідок кібератак; F. Billing і B. Feldtmann (2024) – можливості кримінально-правового реагування на гібридні атаки; G. Pestana та S. Sofou (2024) – значення управління даними для стійкості критичної інфраструктури в умовах гібридних загроз; M. J. Alexopoulos і співавтори (2025) – особливості нормативного забезпечення стійкості критичних суб'єктів, зокрема в морському секторі. O. L. Larsson (2024), H. Ringbom (2025), A. W. Neal (2026) та A. Castrogiovanni (2026) висвітлюють різні аспекти вразливості морської та підводної інфраструктури в умовах діяльності в «сірій зоні», проблем атрибуції та забезпечення стійкості. G. Pestana та S. Sofou (2024) досліджують стійкість критичної інфраструктури до гібридних загроз крізь призму управління даними й інформаційними потоками, акцентуючи на тому, що забезпечення її захищеності не обмежується фізичною охороною об'єктів, а охоплює збереження спроможності відповідних систем до належного функціонування. Спільним для цих досліджень є зміщення аналітичного фокусу з власне матеріального об'єкта на його стійкість, доступність, відновлюваність і безперервність виконуваної ним функції.

Третій напрям має безпосередньо кримінально-правовий зміст і стосується аналізу окремих національних моделей. Показовою є польська дискусія, активізована реформою 2023 року. L. Rosicki та R. Rosicki (2025) досліджують криміналізацію пов'язаних зі шпигунством диверсії та саботажу, акцентуючи на невизначеності цих понять і складності встановлення меж нових кримінально-правових заборон. P. Burczaniuk (2024) аналізує зміни польського законодавства про шпигунство в ширшому контексті протидії діяльності іноземних розвідувальних служб, а P. Chlebowicz (2026) уже розглядає проблеми практичного застосування нових конструкцій, пов'язаних із диверсійною та саботажною діяльністю. Польський досвід у цьому аспекті демонструє не лише можливість швидкого оновлення кримінального законодавства у відповідь на сучасні загрози, а й ризик використання понять, нормативний зміст яких залишається недостатньо конкретизованим. Окреме значення для розуміння сучасної моделі кримінально-правової протидії саботажу має британська реформа 2023 року. R. Ward (2024), аналізуючи нову систему кримінальних правопорушень, пов'язаних із загрозами державі, досліджує роль зв'язку з іноземною державою, конструкцію саботажу та криміналізацію підготовчої поведінки. Такий підхід дає змогу розглядати британський склад саботажу не ізольовано, а як елемент ширшої системи кримінально-правового реагування на діяльність, пов'язану з іноземним впливом.

В українській кримінально-правовій літературі сучасний етап дослідження ст. 113 КК України характеризується увагою до її застосування в умовах війни, відмежування диверсії від суміжних кримінальних правопорушень та модернізації предметних ознак складу. О. О. Почка (2025) аналізує законодавчі та правозастосовні проблеми зі зверненням до зарубіжного досвіду; В. І. Павліківський і В. Б. Селевко (2024) спеціально досліджують співвідношення передбачених ст. 113 КК об'єктів важливого народногосподарського або оборонного значення із сучасною категорією критичної інфраструктури. О. М. Герасименко (2024) розглядає критичну інфраструктуру України як самостійний предмет наукового пізнання, а К. О. Черевко та Д. В. Пашнєв (2024) акцентують на специфіці кібератак на об'єкти критичної інфраструктури в умовах війни. Р. Бундз і Д. Яровик (2024) аналізують кримінальну відповідальність за державну зраду та диверсію в умовах воєнного стану.

Отже, у сучасній літературі достатньо ґрунтовно представлені аспекти феномену саботажу, захисту критичної інфраструктури, гібридних загроз і національного кримінально-правового регулювання. Водночас порівняльно-правова типологізація саме механізмів криміналізації відповідних посягань залишається недостатньо розробленою. Наявні дослідження не дають системної відповіді на питання, чому функціонально схоже діяння в одному правопорядку набуває спеціального кримінально-правового значення через антидержавну мету, в іншому – через зв'язок з іноземною державою, у третьому – через характер охоронюваної системи, а в четвертому – через

масштаб порушення суспільно важливої функції. Саме заповнення цієї прогалини визначає спрямованість подальшого дослідження.

Матеріали та методи

Матеріалами дослідження стали чинні положення кримінального законодавства таких держав: Великої Британії, Канади, Австралії, Франції, Федеративної Республіки Німеччина, Польщі, Швеції, Фінляндії, Норвегії, Чехії, Латвії та Естонії, а також ст. 113 КК України. Нормативні положення досліджено за актуальними редакціями, розміщеними в офіційних національних базах законодавства. Для з'ясування передумов і змісту окремих новітніх законодавчих рішень додатково використовували офіційні пояснювальні й аналітичні матеріали.

Вибір держав здійснено цілеспрямовано з огляду на кілька критеріїв. По-перше, до вибірки включено правопорядки, у яких протягом останніх років відбулося істотне оновлення законодавства про саботаж або кримінальні правопорушення, пов'язані із загрозами державі, – Велику Британію, Канаду, Австралію та Польщу. По-друге, досліджено правопорядки з усталеними автономними або системними конструкціями саботажу – Францію, ФРН, Швецію і Фінляндію. По-третє, до вибірки включено держави, які використовують функціонально орієнтовані конструкції охорони інфраструктури або життєво важливих систем без обов'язкового використання поняття «саботаж», – Норвегію та Естонію. По-четверте, Чехія і Латвія обрані як особливо релевантні для порівняння з Україною правопорядки, у яких спеціальна антидержавна спрямованість поєднується із функціональним описом об'єктивної сторони.

Під час формування нормативної вибірки застосовано функціональний, а не термінологічний критерій еквівалентності. До предмета порівняння включено кримінально-правові заборони, спрямовані на протидію умисному порушенню національної безпеки, оборонного потенціалу держави, інституційної спроможності або функціонування життєво важливих суспільних систем, незалежно від того, чи використовує національний законодавець поняття «саботаж» (*sabotage*), «диверсія» (*dywersja*), «підривна діяльність» (*subversion*), «напад на інфраструктуру» (*attack on infrastructure*) або інше поняття. Натомість загальні склади пошкодження майна, комп'ютерних кримінальних правопорушень чи порушень правил експлуатації систем до вибірки не включали, якщо спеціальна антидержавна, інфраструктурна або системно-функціональна спрямованість не була закладена в конструкцію відповідної кримінально-правової заборони.

Дослідження проведено в декілька етапів. На першому було ідентифіковано функціонально релевантні кримінально-правові заборони та встановлено їх місце в системі кримінального законодавства відповідної держави. На другому – кожну заборону проаналізовано за єдиною системою критеріїв. На третьому результати порівняння зіставлено з чинною конструкцією ст. 113 КК України. На завершальному етапі на основі повторюваних нормативних закономірностей сформовано типологію механізмів криміналізації та визначено особливості української моделі.

Для забезпечення порівнюваності нормативного матеріалу використано сім аналітичних осей. Перша – ***антидержавна***, яка дала змогу встановити, чи залежить спеціальний характер діяння від мети суб'єкта, об'єктивної здатності заподіяти шкоду державним інтересам або взагалі не передбачає спеціальної антидержавної спрямованості. Друга – ***іноземно-агентурна***, за якою з'ясовували значення зв'язку діяння з іноземною державою, її розвідкою, органом, організацією або іншим іноземним суб'єктом. Такий зв'язок оцінювали залежно від його законодавчої функції як конструктивний, кваліфікуючий, диференціюючий або юридично незначущий для відповідного складу. Третю – ***функціональну – вісь*** використовували для встановлення співвідношення фізичного пошкодження та порушення операційної спроможності об'єкта або системи. Аналізували, чи вимагає закон знищення або пошкодження матеріального носія, чи визнає самостійно кримінально значущими втрату функціональності, обмеження доступу, зниження ефективності, надійності або працездатності, припинення чи істотне порушення функціонування. Четверта – ***інфраструктурна – вісь*** стосувалася способу визначення спеціальної значущості охоронюваного об'єкта. З'ясовували, чи встановлюється вона через закритий або відкритий перелік матеріальних об'єктів, належність до критичної або життєво важливої інфраструктури, характер послуги, що забезпечує система, або через суспільну чи державну функцію, виконання якої поставлено під загрозу. П'яту – ***превентивну – вісь*** використовували для визначення того, наскільки кримінально-правова заборона поширюється на поведінку, що передує безпосередньому функціональному ураженню системи. Порівнювали караність замаху, готування, змови, розвідки об'єктів, виготовлення чи придбання спеціальних засобів, створення технічних або програмних вразливостей, агентурної підготовки та планування майбутнього саботажного посягання. Ступінь віддалення самостійно криміналізованої поведінки від моменту фактичного ураження охоронюваного об'єкта або функції використано для характеристики превентивної глибини криміналізації. Шоста – ***диференціююча – вісь*** дала змогу встановити критерії зміни ступеня кримінальної відповідальності: тяжкість наслідків, масштаб функціонального порушення, форму вини, зв'язок з іноземною державою, особливий статус об'єкта, вчинення діяння під час війни або в інших надзвичайних умовах. Сьому –

архітектурну – вісь використовували для визначення способу системного розміщення відповідних заборон: автономного складу, диференційованого комплексу спеціальних складів або децентралізованої моделі, за якої різні вияви функціонально спорідненої діяльності криміналізують кількома нормами.

Формально-юридичний метод застосовано для встановлення змісту та меж відповідних кримінально-правових заборон; порівняльно-правовий – для їх зіставлення за визначеними критеріями; системний – для з'ясування місця відповідних складів у структурі кримінального законодавства та їх взаємозв'язку із суміжними нормами. Функціональний метод став основним для виявлення нормативно різних, але функціонально еквівалентних способів кримінально-правової охорони. Типологізацію використано на завершальному етапі для встановлення повторюваних механізмів криміналізації та їх комбінацій у конкретних національних моделях.

Результати й обговорення

1. Від диверсії до саботажу: межі функціональної еквівалентності кримінально-правових заборон. Порівняльно-правове дослідження кримінальної відповідальності за диверсійно-саботажну діяльність ускладнюється відсутністю універсальної термінології для позначення відповідних кримінальних правопорушень, прийнятної в різних державах. Уже на рівні їх найменувань простежуються істотні відмінності. Законодавство Франції, Швеції, Фінляндії, Великої Британії та Австралії оперує поняттям «саботаж» (*sabotage*)[1]; КК Чехії – поняттям «саботаж» (*sabotáž*)[2]; польський законодавець одночасно використовує поняття «диверсія» (*dywersja*) та «саботаж» (*sabotaż*)[3]. Латвійське поняття *kaitniecība* в актуальному офіційному англомовному перекладі також перекладається як «саботаж» (*sabotage*), хоча в попередніх перекладах використовували поняття «підривна діяльність» (*subversion*)[4]. Водночас у Норвегії функціонально близьке посягання визначено як «напад на інфраструктуру» (*attack on infrastructure*)[5], а в Естонії – як «втручання в життєво важливі системи суспільного забезпечення або їх пошкодження» (*interference with or damaging vital public utilities systems*)[6]. У ФРН поняття саботажу використовують для позначення кількох різних за змістом кримінально-правових заборон, а не одного універсального складу кримінального правопорушення[7].

Особливо показовою є польська законодавча модель. У ст. 130 §7 КК Польщі поряд названо диверсію (*dywersja*) і саботаж (*sabotaż*), що вчиняють у межах діяльності іноземної розвідки або на її користь[8]. Отже, законодавець не ототожнює ці поняття на рівні термінології, водночас не відображає їх зміст безпосередньо в диспозиції. Саме ця обставина стала одним із предметів сучасної польської наукової дискусії. L. Rosicki та R. Rosicki (2025) акцентують на складності визначення меж нових кримінально-правових заборон, а P. Burczaniuk (2024) і P. Chlebowicz (2026) – на проблемності їх включення до оновленої системи протидії діяльності іноземних розвідок.

Цей приклад має ширше методологічне значення. Він засвідчує помилковість підходу, за якого іншомовне поняття *sabotage* автоматично визнають точним юридичним відповідником української «диверсії», а *dywersja* – лише її мовним еквівалентом. Однакові або близькі за звучанням назви можуть приховувати істотно різні конструкції складів кримінальних правопорушень. І, навпаки, норми з різними назвами можуть виконувати близьку кримінально-правову функцію.

Про концептуальну неоднорідність поняття саботажу зазначають й J. Rovner, R. Cormac і L. Maschmeyer (2025). Вони пов'язують його насамперед із погіршенням функціонування певної системи, а не виключно з її фізичним знищенням. Для кримінально-правового порівняння це вкрай важливо, оскільки дає змогу змістити фокус із зовнішньої форми діяння на характер того деструктивного результату, до якого воно спрямоване.

Водночас функціональний підхід не дає підстав відносити до диверсійно-саботажних будь-

[1] Code pénal, art. 410-1, 411-9. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000006418361?utm_source=chatgpt.com; Brottsbalk (1962:700), 13 kap. 4, 5, 12 §§. URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/brottsbalk-1962700_sfs-1962-700-s/?utm_source=chatgpt.com; Rikoslaki (39/1889), 34 luku, 1–3, 9 §. URL: https://www.finlex.fi/en/legislation/1889/39-001/amendment-history/20250250?utm_source=chatgpt.com; National Security Act 2023, c. 32, ss. 12, 18. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2023/32/contents?utm_source=chatgpt.com; Criminal Code Act 1995 (Cth), Criminal Code, Division 82. URL: https://www.legislation.gov.au/C2004A04868/latest/text?utm_source=chatgpt.com

[2] Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, § 314. URL: https://mze.gov.cz/public/portal/mze/legislativa/vap68040-88168?utm_source=chatgpt.com

[3] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, art. 130, 140. URL: https://eli.gov.pl/api/acts/DU/2024/17/text.html?utm_source=chatgpt.com

[4] Krimināllikums, 89. pants. URL: https://likumi.lv/ta/en/en/id/88966?utm_source=chatgpt.com

[5] Lov om straff (straffeloven), *LOV-2005-05-20-28*, §§ 192–193, 196. URL: https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2005-05-20-28/KAPITTEL_2-5#%C2%A7196

[6] Karistusseadustik (Penal Code), §§ 232–233, 406. URL: https://www.riigiteataja.ee/en/akt/506032020002?leiaKehtiv

[7] Strafgesetzbuch (StGB), §§ 87, 88, 109e. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/__87.html?utm_source=chatgpt.com

[8] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, art. 130, 140. URL: https://eli.gov.pl/api/acts/DU/2024/17/text.html?utm_source=chatgpt.com

які посягання на інфраструктуру, транспортні мережі або інформаційні системи. За такого надмірно широкого розуміння до порівнюваної групи потрапили б звичайне умисне пошкодження майна, транспортні й комп'ютерні кримінальні правопорушення, які не мають спеціальної антидержавної або системно-суспільної спрямованості. F. Billing і B. Feldtmann (2024), аналізуючи можливості кримінального права в протидії гібридним атакам, також акцентують на необхідності відмежування звичайної злочинної поведінки від посягань, що використовують уразливості держави та її критично важливих систем у ширшому безпековому контексті.

З огляду на це, у порівняльно-правовому аналізі доцільно розрізняти номінативну, структурну та функціональну еквівалентність кримінально-правових заборон. Номінативна еквівалентність ґрунтується на подібності їх назв і має найменше пізнавальне значення. Структурна характеризує подібність окремих ознак складу кримінального правопорушення – предмета, діяння, мети, наслідків чи обстановки. Функціональна еквівалентність означає, що різні за назвою та юридичною конструкцією заборони спрямовані на протидію умисному ураженню спроможності держави, її оборонного потенціалу, інституцій або життєво важливих суспільних систем виконувати покладені на них функції.

Саме функціональна еквівалентність має бути вихідним критерієм порівняння. Зокрема, це пояснює включення до досліджуваної групи Кримінального кодексу Норвегії, у якому §192 не використовує терміна «саботаж», але криміналізує спричинення масштабного порушення функціонування публічного управління або суспільства шляхом знищення, пошкодження чи виведення з ладу інформаційних масивів, енергетичних, мовленнєвих, електронно-комунікаційних і транспортних систем[1]. Схожою є й відповідна норма в Кримінальному кодексі Естонії. § 406 цього Кодексу охоплює порушення або припинення функціонування життєво важливої системи, якщо це становить небезпеку, зокрема безпеці, незалежності або територіальній цілісності держави[2].

Отже, зарубіжні аналоги диверсії не можна визначати лише за лексичною відповідністю назви кримінального правопорушення. Порівнянню мають підлягати функціонально споріднені кримінально-правові заборони незалежно від того, чи називає їх законодавець диверсією, саботажем, підривною діяльністю, нападом на інфраструктуру, втручанням у життєво важливі системи або розподіляє відповідну охорону між кількома самостійними нормами. Водночас функціональний критерій встановлює й межі такого порівняння, не допускаючи механічного включення всіх правопорушень, предметом яких є інфраструктурний або інформаційний об'єкти.

2. Базові механізми криміналізації диверсійно-саботажних посягань. Зіставлення засвідчило, що національні підходи недоцільно розподіляти на взаємовиключні «диверсійні», «саботажні» чи «інфраструктурні» моделі. У межах однієї нормативної конструкції можуть одночасно поєднуватися декілька юридичних механізмів, за допомогою яких поведінка набуває спеціальної кримінально-правової якості. Тому продуктивнішим є виокремлення базових механізмів криміналізації, різні комбінації яких формують конкретні національні моделі.

Першим із них є *цільовий механізм*, за якого спеціальний характер посягання визначають його суб'єктивною антидержавною спрямованістю. Саме така логіка є основою ст. 113 КК України, що пов'язує всі передбачені нею форми диверсії з метою ослаблення держави. Такий підхід використовують Чехія та Латвія, хоча їх законодавчі конструкції істотно відрізняються від української за способом опису об'єктивної сторони.

Зокрема, §314 КК Чехії вимагає наміру зашкодити конституційному устрою або обороноздатності Чеської Республіки чи міжнародної організації. Водночас відповідне діяння описано не через перелік конкретних руйнівних способів, а через зрив або ускладнення виконання важливого завдання, порушення чи інше серйозне заподіяння шкоди діяльності органу влади, збройних сил, органу безпеки, економічної організації або іншої установи[3].

Латвійська законодавча конструкція також пов'язує саботаж з метою завдати шкоди Латвійській Республіці. Проте його об'єктивна сторона може полягати в дії або бездіяльності, спрямованій на підрив фінансової системи, промислового, транспортного, сільськогосподарського, торговельного чи іншого сектору економіки або діяльності установ й організацій[4].

Отже, спеціальна антидержавна мета не зумовлює необхідності казуїстичного опису об'єктивної сторони. Цільовий механізм цілком сумісний із функціонально сформульованим діянням. Це має важливе значення для оцінки можливих напрямів модернізації ст. 113 КК України, оскільки спростовує припущення, ніби посилення функціонального компонента норми обов'язково потребує відмови від мети ослаблення держави.

Другим є *іноземно-агентурний механізм*, у якому спеціальна кримінально-правова якість діяння пов'язана з його належністю до діяльності

[1] Lov om straff (straffeloven), LOV-2005-05-20-28, §§ 192–193, 196. URL: https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2005-05-20-28/KAPITTEL_2-5#%C2%A7196

[2] Karistusseadustik (Penal Code), §§ 232–233, 406. URL: https://www.riigiteataja.ee/en/akt/506032020002?leiaKehtiv

[3] Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, § 314. URL: https://mze.gov.cz/public/portal/mze/legislativa/vap68040-88168?utm_source=chatgpt.com

[4] Krimināllikums, 89. pants. URL: https://likumi.lv/ta/en/en/id/88966?utm_source=chatgpt.com

іноземної держави, її розвідки або іншого іноземного суб'єкта.

Найбільш послідовно такий механізм реалізовано у Великій Британії. За ст. 12 Закону про національну безпеку 2023 року (*National Security Act 2023*) склад саботажу передбачає, крім відповідної шкоди активу та спрямованості проти безпеки чи інтересів держави, умову зв'язку з іноземною державою (*foreign power condition*)[1]. Отже, такий зв'язок є конструктивною ознакою саме цього складу. Такий спосіб конструювання відповідає загальній логіці британської реформи 2023 року, у межах якої зв'язок з іноземною державою набув системоутворюючого значення для кримінально-правового реагування на низку загроз національній безпеці. R. Ward (2024), аналізуючи нову систему відповідних кримінально-правових заборон, розглядає саботаж у взаємозв'язку з іншими посяганнями, для яких такий іноземний компонент має вирішальне значення.

У Польщі ст. 130 § 7 Кримінального кодексу встановлює ще вужчий зв'язок: диверсію або саботаж повинна вчиняти особа, яка бере участь у діяльності іноземної розвідки або діє на її користь[2]. У цьому випадку іноземно-агентурний компонент також є конститутивною ознакою складу кримінального правопорушення.

Інший підхід використано в КК Австралії. Зв'язок з іноземним суб'єктом (*foreign principal*) не є необхідним для всіх складів саботажу, але впливає на диференціацію кримінальної відповідальності та суворість санкції[3].

У Франції такий зв'язок має ще іншу функцію. Базовий склад саботажу не потребує доведення іноземної участі, однак мета служити інтересам іноземної держави, іноземної організації чи іншої відповідної структури утворює більш тяжкий різновид посягання[4]. Тобто такий зв'язок має диференціююче значення.

Отже, одна й та сама ознака – зв'язок з іноземною державою чи іншим іноземним суб'єктом – може виконувати різні функції: конструктивну, кваліфікуючу або диференціюючу. В інших правопорядках, зокрема Канаді, Швеції, Фінляндії, Чехії та Латвії, такий зв'язок взагалі не є необхідною ознакою відповідних складів кримінальних правопорушень.

Третім є *інтересоцентричний механізм*, який послідовно представлений у кримінальному законодавстві Франції. Стаття 411-9 КК Франції не вимагає спеціальної мети, аналогічної українській меті ослаблення держави. Спеціальну якість саботажу визначають тим, що відповідні дії за своїм характером здатні завдати шкоди фундаментальним інтересам нації (*intérêts fondamentaux de la nation*)[5].

Антидержавний характер відповідного посягання може бути нормативно сконструйований двома принципово різними способами. У першому випадку він суб'єктивується через спеціальну антидержавну мету особи; у другому – об'єктивується через характер охоронюваного державного інтересу та здатність діяння створити для нього небезпеку. Саме це розмежування дає змогу пояснити, чому зовні схожі акти пошкодження або втручання набувають спеціальної кримінально-правової якості в різних правопорядках за різними юридичними підставами.

Четвертим є *функціонально-інфраструктурний механізм*. Його визначальною рисою є перенесення нормативного акценту з матеріальної цілісності конкретної речі на здатність об'єкта, системи, мережі або установи виконувати суспільно чи державно значущу функцію. У різних формах цей механізм використовують Канада, Австралія, Швеція, Фінляндія, Норвегія та Естонія; істотні його елементи наявні також у ФРН, Чехії та Латвії.

Виокремлені механізми не є взаємовиключними. Британська модель поєднує іноземно-агентурний і функціональний механізми; чеська та латвійська – цільовий і функціональний; французька – інтересоцентричний механізм із кваліфікуючим значенням зв'язку з іноземною державою; австралійська – функціонально-інфраструктурний механізм із диференціюючим значенням іноземного компонента та розвиненою превентивною складовою. Тому національна модель криміналізації не є одиницею лінійної класифікації, а являє собою певну конфігурацію різних механізмів. Саме їх співвідношення визначає, чому законодавець надає конкретному діянню підвищеного кримінально-правового значення, який вид шкоди визнає визначальним і наскільки широко поширює кримінально-правову заборону.

3. Від пошкодження об'єкта до порушення функції: функціональний поворот у криміналізації саботажу. Найвиразнішою закономірністю, виявленою під час аналізу досліджених правопорядків, є зміна самого способу нормативного опису кримінально значущої шкоди. Традиційний підхід пов'язує її насамперед із фізичним впливом на матеріальний об'єкт – його знищенням, пошкодженням або приведенням у непридатний стан. У сучасних конструкціях дедалі більшого значення набуває інший критерій: не те, що

[1] National Security Act 2023, c. 32, ss. 12, 18. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2023/32/contents?utm_source=chatgpt.com

[2] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, art. 130, 140. URL: https://eli.gov.pl/api/acts/DU/2024/17/text.html?utm_source=chatgpt.com

[3] Criminal Code Act 1995 (Cth), Criminal Code, Division 82. URL: https://www.legislation.gov.au/C2004A04868/latest/text?utm_source=chatgpt.com

[4] Code pénal, art. 410-1, 411-9. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000006418361?utm_source=chatgpt.com

[5] Code pénal, art. 410-1, 411-9. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000006418361?utm_source=chatgpt.com

фізично сталося з річчю, а те, чи зберегла відповідна система здатність виконувати своє призначення.

Виразно такий підхід реалізовано в законодавстві Великої Британії. Стаття 12 Закону про національну безпеку 2023 року широко визначає поняття шкоди (*damage*). Воно охоплює не лише знищення чи фізичну зміну активу, а й втручання в нього, втрату або зменшення доступності, втрату чи зниження функціональності, корисності або надійності. Шкода може бути як постійною, так і тимчасовою, а поняття активу поширюється не лише на матеріальні речі, а й на електронні системи та інформацію[1].

Канадська модель демонструє функціоналізацію ще виразніше. Загальний склад саботажу охоплює не тільки пошкодження речі, а й дію чи бездіяльність, яка знижує ефективність або перешкоджає нормальній роботі відповідного об'єкта. Спеціальний склад саботажу щодо життєво важливої інфраструктури (*essential infrastructure*), запроваджений 2024 року, охоплює, зокрема, перешкоджання доступу до такої інфраструктури, її втрату, приведення в непрацездатний, небезпечний або не придатний для використання стан[2]. Важливо, що канадський законодавець визначає спеціальне значення інфраструктури через послуги, які вона забезпечує: транспортні, інформаційно-комунікаційні, водні, енергетичні, медичні, продовольчі, урядові, фінансові тощо. Отже, цінність відповідного об'єкта визначають не лише його фізичними властивостями, а й функцією, від безперервного виконання якої залежить життєдіяльність суспільства.

Австралійське законодавство також виходить далеко за межі фізичного пошкодження. У розділі 82 (*Division 82*) Кримінального кодексу шкода публічній інфраструктурі охоплює її знищення, втрату, приведення в непридатний стан, втрату функціональності чи доступу, істотне погіршення, а щодо електронних систем – серйозне порушення їх роботи. Тож фізичне пошкодження є лише одним із можливих виявів кримінально значущого ураження[3].

Схожу тенденцію демонструє кримінальне законодавство ФРН. § 88 КК ФРН пов'язує відповідальність, зокрема з повним або частковим припиненням діяльності підприємств, установок і систем або позбавленням можливості використовувати їх відповідно до призначення. §87 так само охоплює поведінку, якою перешкоджають або істотно порушують роботу підприємств, важливих для оборони, цивільного захисту чи економіки[4].

У Швеції склад саботажу також не зводиться до знищення або пошкодження матеріального предмета. Кримінально значущим є серйозне порушення або перешкоджання використанню об'єктів і засобів, важливих для оборони, продовольчого забезпечення, правосуддя, державного управління, громадського порядку, транспорту, зв'язку, водо-, тепло- й енергопостачання[5].

Фінський КК поряд із матеріально-деструктивними діями охоплює неправомірне втручання у функціонування виробничої, розподільчої або інформаційної системи, якщо це спричиняє серйозну небезпеку енергопостачанню, охороні здоров'я, обороні, правосуддю чи іншій співмірній за значенням суспільній функції[6]. Тут нормативний акцент уже прямо перенесено з речі на суспільно значущу функцію.

Найпослідовніше така логіка простежується в Норвегії. §192 КК Норвегії ґрунтується навколо масштабного порушення функціонування публічного управління або суспільства загалом, чого досягають через вплив на інформаційні масиви, енергетичні, мовленнєві, електронно-комунікаційні або транспортні системи. Визначальним стає не матеріальний стан окремого об'єкта, а масштаб функціонального результату[7] .

Схожий підхід використано й в Естонії, де §406 КК поряд з пошкодженням або знищенням елементів життєво важливої системи самостійно називає порушення або припинення її функціонування, якщо це становить небезпеку життю чи здоров'ю людей або безпеці, незалежності чи територіальній цілісності держави[8].

Ця тенденція вкрай важлива в умовах цифровізації. S. Haataja (2022) акцентує, що ураження критичної інфраструктури в кіберпросторі може полягати не лише у фізичному пошкодженні, а й в порушенні можливості її використання або роботи. У цифрових й автоматизованих системах бажаного для правопорушника деструктивного результату нерідко досягають без фізичного знищення сервера, мережевого обладнання чи іншого матеріального носія.

---

[1] National Security Act 2023, c. 32, ss. 12, 18. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2023/32/contents?utm_source=chatgpt.com

[2] Criminal Code, R.S.C. 1985, c. C-46, ss. 52–52.2. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-46/section-52.html?utm_source=chatgpt.com

[3] Independent National Security Legislation Monitor. Review of Australia's espionage, foreign interference, sabotage and theft of trade secrets offences in Division 82 and Part 5.2 of the Criminal Code Act 1995. 2026. URL: https://www.inslm.gov.au/reviews/review-australias-espionage-foreign-interference-sabotage-and-theft-trade-secrets-offences-division-82-and-part-52-criminal-code-act-1995?utm_source=chatgpt.com

[4] Strafgesetzbuch (StGB), §§ 87, 88, 109e. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/__87.html?utm_source=chatgpt.com

[5] Brottsbalk (1962:700), 13 kap. 4, 5, 12 §§. URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/brottsbalk-1962700_sfs-1962-700-s/?utm_source=chatgpt.com

[6] Rikoslaki (39/1889), 34 luku, 1–3, 9 §. URL: https://www.finlex.fi/en/legislation/1889/39-001/amendment-history/20250250?utm_source=chatgpt.com

[7] Lov om straff (straffeloven), LOV-2005-05-20-28, §§ 192–193, 196. URL: https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2005-05-20-28/KAPITTEL_2-5#%C2%A7196

[8] Karistusseadustik (Penal Code), §§ 232–233, 406. URL: https://www.riigiteataja.ee/en/akt/506032020002?leiaKehtiv

Практика сучасної саботажної діяльності додатково підтверджує таку трансформацію характеру деструктивного впливу. S. G. Jones (2025), аналізуючи російську саботажну кампанію в Європі, зауважує, що поряд із підпалами, вибухами та фізичними посяганнями на інфраструктуру застосовують електронні й кібернетичні засоби впливу. Це підтверджує, що фізичне пошкодження матеріального об'єкта вже не можна розглядати як універсальний спосіб опису сучасної диверсійно-саботажної діяльності.

На підставі цього може йтися про зміну функціональної парадигми криміналізації диверсійно-саботажних посягань. Її сутність полягає в зміщенні центру кримінально-правової охорони від матеріальної цілісності стратегічно важливого об'єкта до його операційної спроможності – доступності, надійності, ефективності функціонування, можливості використання за призначенням і безперервності забезпечення критично важливої суспільної або державної функції. Така зміна не означає відмови від охорони матеріального об'єкта. У більшості досліджених законодавств знищення або пошкодження залишається типовою формою саботажного впливу. Змінюється інше: матеріальна шкода перестає бути єдиною нормативною формою опису деструктивного результату. Поряд з нею самостійного значення набувають втрата функціональності, обмеження доступу, зниження ефективності чи надійності, припинення роботи, істотне порушення функціонування або дезорганізація відповідної системи. Умовно цей розвиток можна представити як послідовність: «знищення» → «пошкодження» → «приведення у непридатний стан» → «обмеження доступу» → «зниження працездатності або надійності» → «припинення чи істотне порушення функціонування» → «дезорганізація важливої суспільної або державної функції». Ідеться не про стадії одного кримінального правопорушення, а про різні способи нормативного осмислення шкоди.

У цьому контексті конструкція ст. 113 КК України має виразну специфіку. У частині посягань на важливі об'єкти законодавець пов'язує диверсію з діями, спрямованими на їх зруйнування або пошкодження. Окремого функціонального відповідника – виведення з ладу, припинення чи істотного порушення функціонування – диспозиція не містить. Це не означає, що будь-який функціональний вплив автоматично знаходиться поза межами ст. 113 КК, однак буквальна конструкція норми не надає функціональному ураженню самостійного нормативного значення.

Саме тому перспективи модернізації ст. 113 КК не слід зводити до заміни словосполучення «об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення» поняттям «об'єкти критичної інфраструктури». Така зміна осучаснила б предметну термінологію, але зберегла б ту саму об'єктно-матеріальну логіку. Порівняльний матеріал засвідчує, що важливішим є нормативне визнання кримінально-правового значення самого порушення критично важливої функції, незалежно від того, супроводжується воно фізичним знищенням відповідного матеріального носія чи ні.

4. Від заподіяння шкоди до створення здатності її заподіяти: превентивна глибина криміналізації. Паралельно із функціональним зміщенням у досліджених правопорядках простежується інша тенденція – перенесення кримінально-правового реагування на ранні етапи формування саботажної загрози. У традиційній моделі відповідальність за поведінку, що передує закінченому кримінальному правопорушенню, переважно забезпечують загальними положеннями про готування та замах. Частина сучасних законодавств прямує далі, створюючи спеціальні склади підготовчої поведінки, пристосовані саме до особливостей саботажної діяльності.

Найрозгорнутіший підхід демонструє Австралія. Розділ 82 Кримінального кодексу цієї держави поряд із закінченими формами саботажу передбачає окрему відповідальність за створення вразливості (*introducing vulnerability*), а також підготовку або планування саботажу (*preparing for or planning sabotage offence*)[1]. Причому караність планування не залежить від фактичного вчинення майбутнього саботажу чи навіть остаточної індивідуалізації конкретного майбутнього діяння.

Це має принципове значення. Кримінально значущим стає не лише підготовлення особи до майбутнього посягання, а й формування всередині системи технічної або програмної вразливості, яку може бути використано згодом. Отже, превентивне кримінально-правове реагування переноситься на етап створення здатності до майбутнього функціонального ураження.

У Великій Британії окремо криміналізовано підготовчу поведінку (*preparatory conduct*) щодо низки кримінальних правопорушень, пов'язаних із загрозами державі, серед яких і саботаж [2]. Особливість такої конструкції полягає в тому, що майбутнє основне посягання не повинно бути вже вчинене або повністю конкретизоване.

Канада використовує предметно орієнтований спосіб превентивної криміналізації. Кримінальний кодекс передбачає окрему відповідальність за виготовлення, володіння, продаж чи поширення засобу, призначеного для саботажу, причому поняття такого засобу безпосередньо охоплює комп'ютерну програму. Це дає змогу

[1] Independent National Security Legislation Monitor. Review of Australia's espionage, foreign interference, sabotage and theft of trade secrets offences in Division 82 and Part 5.2 of the Criminal Code Act 1995. 2026. URL: https://www.inslm.gov.au/reviews/review-australias-espionage-foreign-interference-sabotage-and-theft-trade-secrets-offences-division-82-and-part-52-criminal-code-act-1995?utm_source=chatgpt.com

[2] National Security Act 2023, c. 32, ss. 12, 18. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2023/32/contents?utm_source=chatgpt.com

адаптувати превентивну криміналізацію до цифрових способів ураження систем.

У ФРН §87 КК фактично містить розгорнутий перелік агентурно-підготовчої поведінки: розвідку потенційних об'єктів, виготовлення, придбання, зберігання або передачу відповідних засобів, створення баз, підготовку чи навчання осіб, встановлення та підтримання необхідних зв'язків[1]. У Польщі ст. 130 §8 окремо криміналізує готування до передбачених попереднім параграфом диверсії чи саботажу. Норвезький КК передбачає спеціальну відповідальність за змову щодо нападу на інфраструктуру[2], а §314 КК Чехії прямо встановлює караність готування до саботажу[3].

Ці відмінності дають змогу запропонувати для порівняльно-правового аналізу категорію «превентивна глибина криміналізації» – ступінь часової та причинової віддаленості самостійно криміналізованої поведінки від фактичного функціонального ураження охоронюваної системи чи державного інтересу. Умовно її можна представити як послідовність: «замах» → «загальне готування» → «спеціальна змова» → «створення або придбання засобів саботажу» → «розвідка майбутнього об'єкта» → «агентурна підготовка» → «створення технічної чи програмної вразливості» → «планування ще не конкретизованого майбутнього посягання».

Однак збільшення превентивної глибини криміналізації не свідчить про досконалість відповідної законодавчої моделі. Навпаки, що далі межа кримінальної відповідальності відсувається від безпосереднього заподіяння шкоди, то гостріше постають вимоги юридичної визначеності, пропорційності й необхідності використання кримінального права як крайнього засобу (*ultima ratio*). Важливе значення має також доведення достатньо конкретного зв'язку між підготовчою поведінкою та майбутнім саботажним посяганням.

У цьому аспекті показовим є перегляд австралійського законодавства незалежним монітором законодавства у сфері національної безпеки (*Independent National Security Legislation Monitor*), під час якого оцінювали, зокрема, спеціальні склади створення вразливості й підготовки саботажу. Факт такої оцінки демонструє, що розширення превентивних можливостей кримінального закону потребує одночасного встановлення меж його експансії.

Для України цей результат не означає необхідності механічного запозичення спеціальних переддиверсійних складів. Сучасні способи дистанційного вербування виконавців, цифрової координації, розподілу завдань і попереднього створення технічних умов для майбутнього ураження справді підвищують значення раннього кримінально-правового реагування (Richterova et al., 2024). Однак необхідність спеціальної криміналізації конкретних форм такої поведінки слід оцінювати з огляду на можливості чинних інститутів незакінченого кримінального правопорушення та суміжних складів. Інакше постає ризик переходу від відповідальності за суспільно небезпечне діяння до відповідальності за абстрактну небезпечність особи або її наміри.

5. Архітектура кримінально-правової охорони та місце України серед порівнюваних моделей. Поряд із відмінностями в змісті конкретних заборон порівняльне дослідження виявило різні способи їх системного розміщення в кримінальному законодавстві. Цей параметр слід відокремлювати від базових механізмів криміналізації, оскільки він характеризує не джерело спеціальної суспільної небезпечності посягання, а архітектуру кримінально-правової охорони.

Першою є *автономна архітектура*, за якої основний зміст заборони концентрується в одному спеціальному складі. Такий підхід використовують, зокрема, Велика Британія, Франція, Чехія та Латвія. Водночас автономність не означає змістової однорідності: британська конструкція тяжіє до іноземно-агентурної моделі, французька – до інтересоцентричної, чеська й латвійська – до поєднання цільового та функціонального механізмів.

Другою є *диференційована комплексна архітектура*, за якої різні вияви саботажної діяльності розподіляються між кількома взаємопов'язаними спеціальними складами. У Канаді поряд із загальним складом саботажу передбачено окремий склад саботажу щодо життєво важливої інфраструктури й відповідальність за дії із засобами, призначеними для саботажу[4]. В Австралії розділ 82 Кримінального кодексу утворює розгалужену систему, що диференціює відповідальність залежно від форми психічного ставлення, зв'язку з іноземним суб'єктом, створення вразливості та підготовки чи планування майбутнього посягання[5].

Третьою є *децентралізована архітектура*, за якої законодавець не прагне охопити всі функціонально споріднені вияви одним універсальним складом. Показовим є КК ФРН, у якому окремо передбачено агентурну діяльність із саботажною метою, антиконституційний саботаж і

[1] Strafgesetzbuch (StGB), §§ 87, 88, 109e. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/__87.html?utm_source=chatgpt.com

[2] Lov om straff (straffeloven), LOV-2005-05-20-28, §§ 192–193, 196. URL: https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2005-05-20-28/KAPITTEL_2-5#%C2%A7196

[3] Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, § 314. URL: https://mze.gov.cz/public/portal/mze/legislativa/vap68040-88168?utm_source=chatgpt.com

[4] Criminal Code, R.S.C. 1985, c. C-46, ss. 52–52.2. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-46/section-52.html?utm_source=chatgpt.com

[5] Independent National Security Legislation Monitor. Review of Australia's espionage, foreign interference, sabotage and theft of trade secrets offences in Division 82 and Part 5.2 of the Criminal Code Act 1995. 2026. URL: https://www.inslm.gov.au/reviews/review-australias-espionage-foreign-interference-sabotage-and-theft-trade-secrets-offences-division-82-and-part-52-criminal-code-act-1995?utm_source=chatgpt.com

саботаж щодо засобів оборони[1]. В Естонії функціональне ураження життєво важливих систем також відокремлено від кримінальних правопорушень, пов'язаних із наданням допомоги іноземній державі в діяльності проти незалежності, суверенітету або територіальної цілісності країни[2].

Отже, децентралізація не означає неповноту кримінально-правової охорони. Вона може бути результатом свідомого законодавчого рішення не об'єднувати в одному складі посягання, що істотно різняться за охоронюваним інтересом, механізмом заподіяння шкоди або характером спеціальної спрямованості.

На цьому тлі українська конструкція має виразну специфіку. Стаття 113 КК поєднує в одній нормі дії, спрямовані на масове знищення людей чи заподіяння шкоди їх здоров'ю; зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення; радіоактивне забруднення; масове отруєння; поширення епідемій, епізоотій та епіфітотій. Спільною ознакою всіх цих різнорідних форм є мета ослаблення держави.

За результатами здійсненого дослідження українську конструкцію можна визначити як *автономну цільову модель диверсії казуїстично-об'єктного типу*. Її антидержавний характер формується спеціальною метою ослаблення держави; об'єктивна сторона – через перелік різнорідних напрямів і способів деструктивного впливу; зв'язок з іноземною державою не є конструктивною ознакою; а диференціація відповідальності в ч. 2 ст. 113 КК здійснюється за ознакою вчинення тих самих діянь в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту. Таку характеристику не слід сприймати як автоматичну оцінку української конструкції як застарілої лише через її відмінність від зарубіжних підходів. Порівняльне право не створює ієрархії національних моделей. Британська, канадська, австралійська, французька й інші конструкції також істотно різняться між собою. Наприклад, Велика Британія вимагає обов'язкового зв'язку з іноземною державою, Канада не надає такому зв'язку конструктивного значення, а Австралія використовує його для диференціації кримінальної відповідальності.

Тому значення зарубіжного досвіду полягає не в пошуку готового зразка для запозичення, а у виявленні порівняльних розривів, які дають змогу перевірити здатність ст. 113 КК України реагувати на сучасні форми диверсійної діяльності.

Першим є матеріально-функціональний розрив. Українська норма в частині посягань на важливі об'єкти описує деструктивний результат через їх зруйнування або пошкодження, натомість у значній частині досліджених законодавств самостійного значення набувають виведення із функціонування, обмеження доступу, зниження ефективності або надійності, перешкоджання використанню чи істотна дезорганізація системи.

Другим є об'єктно-системний розрив. Українське законодавство оперує категорією об'єктів важливого народногосподарського чи оборонного значення, натомість низка зарубіжних конструкцій визначає спеціальну значущість через систему, мережу, послугу або суспільну функцію. Показовою є Канада, де життєво важливу інфраструктуру визначають через послуги, необхідні для здоров'я, безпеки, захищеності чи економічного добробуту населення[3]. У Фінляндії значення має створення серйозної небезпеки енергопостачанню, охороні здоров'я, обороні, правосуддю чи іншій важливій суспільній функції[4] , а в Норвегії – масштабне порушення функціонування суспільства або публічного управління[5].

Третім є цифрово-функціональний розрив. У цифровому середовищі припинення чи істотного порушення функціонування системи може бути досягнуто без фізичного пошкодження її матеріального носія. Британське законодавство безпосередньо охоплює електронні системи й інформацію[6]; канадське – комп'ютерні програми як можливі засоби саботажу[7]; австралійське – серйозне порушення роботи електронних систем і створення їх уразливості[8]; фінське – втручання у функціонування інформаційної системи[9]. Це підтверджує, що функціональна конструкція має самостійне значення, а не є лише новою назвою традиційного фізичного пошкодження.

Четвертим є превентивний розрив. Стаття 113 КК України функціонує разом із загаль-

---

[1] Strafgesetzbuch (StGB), §§ 87, 88, 109e. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/__87.html?utm_source=chatgpt.com

[2] Karistusseadustik (Penal Code), §§ 232–233, 406. URL: https://www.riigiteataja.ee/en/akt/506032020002?leiaKehtiv

[3] Criminal Code, R.S.C. 1985, c. C-46, ss. 52–52.2. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-46/section-52.html?utm_source=chatgpt.com

[4] Rikoslaki (39/1889), 34 luku, 1–3, 9 §. URL: https://www.finlex.fi/en/legislation/1889/39-001/amendment-history/20250250?utm_source=chatgpt.com

[5] Lov om straff (straffeloven), LOV-2005-05-20-28, §§ 192–193, 196. URL: https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2005-05-20-28/KAPITTEL_2-5#%C2%A7196

[6] National Security Act 2023, c. 32, ss. 12, 18. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2023/32/contents?utm_source=chatgpt.com

[7] Criminal Code, R.S.C. 1985, c. C-46, ss. 52–52.2. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-46/section-52.html?utm_source=chatgpt.com

[8] Independent National Security Legislation Monitor. Review of Australia's espionage, foreign interference, sabotage and theft of trade secrets offences in Division 82 and Part 5.2 of the Criminal Code Act 1995. 2026. URL: https://www.inslm.gov.au/reviews/review-australias-espionage-foreign-interference-sabotage-and-theft-trade-secrets-offences-division-82-and-part-52-criminal-code-act-1995?utm_source=chatgpt.com

[9] Rikoslaki (39/1889), 34 luku, 1–3, 9 §. URL: https://www.finlex.fi/en/legislation/1889/39-001/amendment-history/20250250?utm_source=chatgpt.com

ними положеннями про незакінчене кримінальне правопорушення, натомість окремі зарубіжні законодавства спеціально типізують певні форми поведінки, що передують саботажу. Водночас цей розрив найменше виправдовує пряме запозичення, оскільки спеціальна превентивна кримналізація потребує окремого обґрунтування її необхідності, пропорційності та співвідношення з уже чинними заборонами.

Окремим напрямом порівняння є диференціація відповідальності залежно від особливої обстановки. Частина 2 ст. 113 КК України пов'язує більш сувору відповідальність із вчиненням тих самих діянь в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту. Схожий підхід використано в Чехії, де відповідна особлива обстановка безпосередньо впливає на кваліфікацію саботажу[1]. Натомість у Фінляндії війна чи інші надзвичайні умови є лише одним із критеріїв тяжкого саботажу й повинні поєднуватися з оцінкою всього посягання як тяжкого[2]. Це свідчить про відсутність єдиного порівняльно-правового вирішення питання щодо значення воєнної обстановки.

Порівняльний матеріал також не підтверджує доцільності перетворення зв'язку з іноземною державою на обов'язкову ознаку української диверсії. Британська та польська моделі справді дають змогу чітко виокремити саботаж, організований або підтримуваний іноземною державою. Однак досвід Канади, Швеції, Фінляндії, Чехії та Латвії засвідчує, що спеціальна небезпечність такого посягання може бути нормативно сформована й без обов'язкового іноземного компонента. Його включення до ст. 113 КК України як конструктивної ознаки необґрунтовано звузило б сферу її застосування.

Так само дослідження не підтверджує необхідності перейменування «диверсії» на «саботаж». Навпаки, відмінність змісту однойменних складів у Великій Британії, Франції, Швеції, Фінляндії та інших державах демонструє обмеженість суто термінологічної модернізації. Функціонально близькі моделі Норвегії та Естонії взагалі не потребують використання поняття «саботаж».

Перспективнішим видається функціональний напрям модернізації ст. 113 КК України. Його сутність полягає не в механічному запозиченні іншомовної назви та не в простому розширенні переліку предметів, а у визнанні поряд зі зруйнуванням і пошкодженням самостійного кримінально-правового значення виведення з ладу, істотного припинення, порушення або дезорганізації функціонування систем, об'єктів чи мереж, від яких залежать безпека, обороноздатність, стійкість держави або забезпечення життєво важливих суспільних функцій. Така модернізація не потребує відмови від мети ослаблення держави. Навпаки, чеський і латвійський досвід підтверджує сумісність цільового механізму із функціонально сформульованою об'єктивною стороною. Це надає можливість зберегти кримінально-правову ідентичність диверсії як спеціального антидержавного посягання, водночас адаптувати її конструкцію до способів ураження сучасних фізичних, цифрових і мережевих систем.

У підсумку трансформацію сучасної криміналізації диверсійно-саботажної діяльності доцільно характеризувати не як лінійний рух від одного поняття до іншого, а як значно глибшу зміну нормативної парадигми: від матеріального об'єкта – до функціонально значущої системи; від фізичного пошкодження – до втрати операційної спроможності; від реагування на завершене ураження – до диференційованого запобігання його підготовці; від пошуку єдиного універсального складу – до поєднання різних механізмів криміналізації.

Тому для українського кримінального права актуальним є не формальний «перехід від диверсії до саботажу», а збереження диверсії як антидержавного кримінального правопорушення за функціональної модернізації її об'єктивних ознак відповідно до характеру сучасних загроз.

Висновки

Порівняльно-правовий аналіз кримінального законодавства Великої Британії, Канади, Австралії, Франції, ФРН, Польщі, Швеції, Фінляндії, Норвегії, Чехії, Латвії та Естонії засвідчив, що термінологічний критерій не є достатнім для визначення зарубіжних аналогів диверсії. Функціонально споріднені посягання можуть позначатися як диверсія, саботаж, підривна діяльність, напад на інфраструктуру, втручання в життєво важливі системи або розподілятися між кількома кримінально-правовими заборонами. У зв'язку з цим доцільно розрізняти номінативну, структурну та функціональну еквівалентність таких заборон, визнавши саме функціональну еквівалентність вихідним критерієм їх порівняння.

Встановлено, що національні підходи до криміналізації диверсійно-саботажної діяльності не утворюють системи взаємовиключних моделей. Конкретна національна модель формується через поєднання кількох базових механізмів криміналізації: цільового, за якого спеціальний характер посягання визначається антидержавною метою; іноземно-агентурного, пов'язаного з діяльністю іноземної держави, її розвідки або іншого іноземного суб'єкта; інтересоцентричного, за якого визначальною є здатність діяння заподіяти шкоду нормативно визначеним державним інтересам; функціонально-інфраструктурного, орієнтованого на збереження працездатності й

[1] Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, § 314. URL: https://mze.gov.cz/public/portal/mze/legislativa/vap68040-88168?utm_source=chatgpt.com

[2] Rikoslaki (39/1889), 34 luku, 1–3, 9 §. URL: https://www.finlex.fi/en/legislation/1889/39-001/amendment-history/20250250?utm_source=chatgpt.com

безперервності функціонування суспільно чи державно значущих систем. За способом законодавчого оформлення відповідних заборон виокремлено автономну, диференційовану комплексну та децентралізовану архітектури кримінально-правової охорони.

Найвиразнішою закономірністю розвитку досліджених законодавств є функціональний поворот у криміналізації диверсійно-саботажних посягань. Його сутність полягає у зміщенні акценту з матеріальної цілісності стратегічно важливого об'єкта на його операційну спроможність – доступність, працездатність, надійність, можливість використання за призначенням і безперервність виконання критично важливої суспільної або державної функцій. Знищення чи пошкодження не втрачає кримінально-правового значення, однак перестає бути єдиною формою опису деструктивного результату. Самостійного значення набувають втрата функціональності, обмеження доступу, зниження ефективності, припинення роботи, істотне порушення функціонування або дезорганізація відповідної системи.

Паралельно виявлено тенденцію до поглиблення превентивної криміналізації. У низці правопорядків кримінально-правове реагування поширюється не лише на замах і загальне готування, а й на спеціально визначені форми підготовчої поведінки: змову, розвідку майбутнього об'єкта, створення чи придбання засобів саботажу, агентурну підготовку, формування технічних або програмних вразливостей, підготовку та планування майбутнього посягання. Для характеристики цього явища запропоновано поняття «превентивна глибина криміналізації» як ступінь часової та причинової віддаленості самостійно криміналізованої поведінки від фактичного функціонального ураження охоронюваної системи. Водночас збільшення такої глибини не можна оцінювати як безумовну перевагу, оскільки потребує особливо суворого дотримання вимог правової визначеності, необхідності, пропорційності та використання кримінального права як крайнього засобу.

За результатами порівняльного аналізу ст. 113 КК України доцільно характеризувати як автономну цільову модель диверсії казуїстично-об'єктного типу. Її антидержавний характер визначається спеціальною метою ослаблення держави, натомість об'єктивна сторона побудована через перелік різнорідних способів і напрямів деструктивного впливу. Порівняння із зарубіжними конструкціями дало змогу виявити насамперед матеріально-функціональний, об'єктно-системний та цифрово-функціональний розриви української моделі. Вони виявляються в недостатній нормативній самостійності функціонального ураження системи, орієнтованості переважно на матеріальний об'єкт, а не на виконувану ним критично важливу функцію, а також в обмеженій пристосованості буквального змісту норми до випадків, коли деструктивного результату досягають без фізичного пошкодження матеріального носія.

Здійснене дослідження не підтверджує доцільності ні механічного перейменування диверсії на саботаж, ні перетворення зв'язку з іноземною державою на обов'язкову ознаку ст. 113 КК України. Перспективним напрямом її модернізації є функціоналізація об'єктивної сторони – надання поряд зі зруйнуванням і пошкодженням самостійного кримінально-правового значення виведенню з ладу, істотному припиненню, порушенню або дезорганізації функціонування систем, об'єктів чи мереж, від яких залежать безпека, обороноздатність, стійкість держави або забезпечення життєво важливих суспільних функцій. Такий підхід суміщений зі збереженням мети ослаблення держави, що надає можливість зберегти кримінально-правову ідентичність диверсії як спеціального антидержавного посягання та водночас адаптувати її конструкцію до сучасних фізичних, цифрових і мережевих способів ураження.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з визначенням оптимальної законодавчої форми функціоналізації ст. 113 КК України, встановленням меж спеціальної криміналізації поведінки, що передує диверсійному посяганню, а також окремим аналізом ч. 2 ст. 113 КК щодо значення воєнного стану та збройного конфлікту для диференціації кримінальної відповідальності.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Alexopoulos, M.J., Niemi, A., Skobiej, B., & Sill Torres, F. (2025). Examination of the Critical Infrastructure Resilience Directive from the maritime point of view. *JCMS: Journal of Common Market Studies,* 63(2), 667-678. DOI: 10.1111/jcms.13681

[2] Becker, M. (2025). Transposing EU-legislation on critical infrastructure protection: Legal implementation performance in the Baltic Sea region. *International Journal of Critical Infrastructure Protection,* 50. DOI: 10.1016/j.ijcip.2025.100781

[3] Bergaust, J.C., & Sellevåg, S.R. (2024). Improved conceptualising of hybrid interference below the threshold of armed conflict. *European Security,* 33(2), 169-195. DOI: 10.1080/09662839.2023.2267478

[4] Billing, F., & Feldtmann, B. (2024). The role of criminal law approaches against hybrid attacks. *Bergen Journal of Criminal Law & Criminal Justice,* 12(2), 1-30. DOI: 10.15845/bjclcj.v12i2.4440

[5] Bundz, R., & Yarovyk, D. (2024). Treason and sabotage: Criminal liability under martial law. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series "Legal Sciences",* 11(2/42), 12-18. DOI: 10.23939/law2024.42.012

[6] Burczaniuk, P. (2024). Przestępstwo szpiegostwa po nowemu, czyli w świetle nowelizacji Kodeksu karnego z 17 sierpnia 2023 roku. *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego,* 16(30), 49-78. DOI: 10.4467/20801335PBW.24.002.19604

[7] Castrogiovanni, A. (2026). Hybrid coercion and maritime deterrence in the Baltic Sea: Critical undersea infrastructure and narrative contestation. *Security and Defence Quarterly,* 54(2), 73-90. DOI: 10.35467/sdq/221580

[8] Cherevko, K.O., & Pashniev, D.V. (2024). Cyberattacks on critical infrastructure facilities in wartime: Key concepts. *Bulletin of Criminological Association of Ukraine,* 31(1), 209-219. DOI: 10.32631/vca.2024.1.15

[9] Chlebowicz, P. (2026). Udział w zorganizowanej grupie przestępczej mającej na celu działalność dywersyjną i sabotażową. Glosa krytyczna do wyroku Sądu Okręgowego we Wrocławiu z 21 lutego 2025 r., sygn. akt III K 339/24, Lex nr 3843269. *Studia Prawnoustrojowe,* 71, 534-543. DOI: 10.31648/sp.12377

[10] Haataja, S. (2023). Cyber operations against critical infrastructure under norms of responsible state behaviour and international law. *International Journal of Law and Information Technology,* 30(4), 423-443. DOI: 10.1093/ijlit/eaad006

[11] Herasymenko, O.M. (2024). Critical infrastructure of Ukraine as a subject of scientific knowledge: Theoretical aspect. *Uzhhorod National University Herald. Series "Law",* 85(4), 42-49. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.4.6

[12] Holt, T.J., Griffith, M., Turner, N., Greene-Colozzi, E., Chermak, S., & Freilich, J.D. (2023). Assessing nation-state-sponsored cyberattacks using aspects of situational crime prevention. *Criminology & Public Policy,* 22(4), 825-848. DOI: 10.1111/1745-9133.12646

[13] Jones, S.G. (2025). Russia's sabotage campaign in Europe. *Survival,* 67(6), 129-148. DOI: 10.1080/00396338.2025.2588963

[14] Larsson, O.L. (2024). Sea blindness in grey zone preparations. *Defence Studies,* 24(3), 399-420. DOI: 10.1080/14702436.2024.2359913

[15] Neal, A.W. (2026). After Nord Stream: Four security dilemmas in critical maritime infrastructure protection. *International Affairs,* 102(1), 207-225. DOI: 10.1093/ia/iiaf229

[16] Pavlykivskyi, V.I., & Selevko, V.B. (2024). Objects of important national economic or defence significance as a mandatory element of sabotage: Problems of improving current legislation. *Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine,* 1, 77-84. DOI: 10.34015/2523-4552.2024.1.09

[17] Pestana, G., & Sofou, S. (2024). Data governance to counter hybrid threats against critical infrastructures. *Smart Cities,* 7(4), 1857-1877. DOI: 10.3390/smartcities7040072

[18] Piekarski, M. (2025). Critical infrastructure as a target of hybrid and conventional attacks. Lessons from the Ukrainian experience. *Terroryzm – studia, analizy, prewencja*, Special Issue, 113-132. DOI: 10.4467/27204383TER.25.016.21519

[19] Pochka, O.O. (2025). Countering sabotage in Ukraine by criminal law means: Problems of legislation and law enforcement. *Bulletin of Criminological Association of Ukraine,* 36(3), 92-105. DOI: 10.32631/vca.2025.3.07

[20] Richterova, D., Grossfeld, E., Long, M., & Bury, P. (2024). Russian sabotage in the gig-economy era. *The RUSI Journal,* 169(5), 10-21. DOI: 10.1080/03071847.2024.2401232

[21] Ringbom, H. (2025). New threats–old rules: Law of the sea issues raised by suspected attacks on submarine infrastructure in the Baltic Sea. *Ocean Development & International Law,* 56(3), 390-414. DOI: 10.1080/00908320.2025.2534621

[22] Rosicki, L., & Rosicki, R. (2025). Penal policy as exemplified by the criminalisation of the offences of espionage-related subversion and sabotage in Poland. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne,* 2, 99-127. DOI: 10.14746/ssp.2025.2.6

[23] Rovner, J., Cormac, R., & Maschmeyer, L. (2025). Sand in the gears: Sabotage in world politics. *European Journal of International Security*, 1-20. DOI: 10.1017/eis.2025.10025
[24] Sanz-Caballero, S. (2023). The concepts and laws applicable to hybrid threats, with a special focus on Europe. *Humanities and Social Sciences Communications,* 10. DOI: 10.1057/s41599-023-01864-y
[25] Ward, R. (2024). State threat activity: Principal offences. R. Ward, D. Blundell, C. Stone, & K. Laird (Eds.). *National Security Law, Procedure and Practice* (2nd ed.), (pp. 650-684). Oxford: Oxford University Press. DOI: 10.1093/oso/9780198895282.003.0019

Список використаних джерел

[1] Alexopoulos M. J., Niemi A., Skobiej B., Sill Torres F. Examination of the Critical Infrastructure Resilience Directive From the Maritime Point of View. *JCMS: Journal of Common Market Studies*. 2025. Vol. 63. No. 2. P. 667–678. DOI: 10.1111/jcms.13681
[2] Becker M. Transposing EU-legislation on critical infrastructure protection: legal implementation performance in the Baltic Sea region. *International Journal of Critical Infrastructure Protection*. 2025. Vol. 50. DOI: 10.1016/j.ijcip.2025.100781
[3] Bergaust J. C., Sellevåg S. R. Improved conceptualising of hybrid interference below the threshold of armed conflict. *European Security*. 2024. Vol. 33. No. 2. P. 169–195. DOI: 10.1080/09662839.2023.2267478
[4] Billing F., Feldtmann B. The Role of Criminal Law Approaches Against Hybrid Attacks. *Bergen Journal of Criminal Law & Criminal Justice*. 2024. Vol. 12. No. 2. P. 1–30. DOI: 10.15845/bjclcj.v12i2.4440
[5] Бундз Р., Яровик Д. Державна зрада і диверсія: кримінальна відповідальність в умовах воєнного стану. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2024. Т. 11. № 2 (42). С. 12–18. DOI: 10.23939/law2024.42.012
[6] Burczaniuk P. Przestępstwo szpiegostwa po nowemu, czyli w świetle nowelizacji Kodeksu karnego z 17 sierpnia 2023 roku. *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego*. 2024. Vol. 16. No. 30. P. 49–78. DOI: 10.4467/20801335PBW.24.002.19604
[7] Castrogiovanni A. Hybrid coercion and maritime deterrence in the Baltic Sea: Critical undersea infrastructure and narrative contestation. *Security and Defence Quarterly*. 2026. Vol. 54. No. 2. P. 73–90. DOI: 10.35467/sdq/221580
[8] Черевко К. О., Пашнєв Д. В. Кібератаки на об'єкти критичної інфраструктури в умовах ведення війни: ключові поняття. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. Т. 31. № 1. С. 209–219. DOI: 10.32631/vca.2024.1.15
[9] Chlebowicz P. Udział w zorganizowanej grupie przestępczej mającej na celu działalność dywersyjną i sabotażową. Glosa krytyczna do wyroku Sądu Okręgowego we Wrocławiu z 21 lutego 2025 r., sygn. akt III K 339/24, Lex nr 3843269. *Studia Prawnoustrojowe*. 2026. Nr 71. S. 534–543. DOI: 10.31648/sp.12377
[10] Haataja S. Cyber operations against critical infrastructure under norms of responsible state behaviour and international law. *International Journal of Law and Information Technology*. 2023. Vol. 30. No. 4. P. 423–443. DOI: 10.1093/ijlit/eaad006
[11] Герасименко О. М. Критична інфраструктура України як предмет наукового пізнання: теоретичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 85. Ч. 4. С. 42–49. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.4.6
[12] Holt T. J., Griffith M., Turner N., Greene-Colozzi E., Chermak S., Freilich J. D. Assessing nation-state-sponsored cyberattacks using aspects of Situational Crime Prevention. *Criminology & Public Policy*. 2023. Vol. 22. No. 4. P. 825–848. DOI: 10.1111/1745-9133.12646
[13] Jones S. G. Russia's Sabotage Campaign in Europe. *Survival*. 2025. Vol. 67. No. 6. P. 129–148. DOI: 10.1080/00396338.2025.2588963
[14] Larsson O. L. Sea blindness in grey zone preparations. *Defence Studies*. 2024. Vol. 24. No. 3. P. 399–420. DOI: 10.1080/14702436.2024.2359913
[15] Neal A. W. After Nord Stream: Four security dilemmas in critical maritime infrastructure protection. *International Affairs*. 2026. Vol. 102. No. 1. P. 207–225. DOI: 10.1093/ia/iiaf229
[16] Павликівський В. І., Селевко В. Б. Об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення як обов'язкова ознака складу диверсії (проблеми вдосконалення чинного законодавства). *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2024. № 1. С. 77–84. DOI: 10.34015/2523-4552.2024.1.09
[17] Pestana G., Sofou S. Data Governance to Counter Hybrid Threats against Critical Infrastructures. *Smart Cities*. 2024. Vol. 7. No. 4. P. 1857–1877. DOI: 10.3390/smartcities7040072
[18] Piekarski M. Critical infrastructure as a target of hybrid and conventional attacks. Lessons from the Ukrainian experience. *Terroryzm – studia, analizy, prewencja*. 2025. Special Issue. P. 113–132. DOI: 10.4467/27204383TER.25.016.21519

[19] Почка О. О. Протидія диверсіям в Україні кримінально-правовими засобами: проблеми законодавства та правозастосування. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. № 3 (36). С. 92–105. DOI: 10.32631/vca.2025.3.07
[20] Richterova D., Grossfeld E., Long M., Bury P. Russian Sabotage in the Gig-Economy Era. *The RUSI Journal*. 2024. Vol. 169. No. 5. P. 10–21. DOI: 10.1080/03071847.2024.2401232
[21] Ringbom H. New Threats–Old Rules: Law of the Sea Issues Raised by Suspected Attacks on Submarine Infrastructure in the Baltic Sea. *Ocean Development & International Law*. 2025. Vol. 56. No. 3. P. 390–414. DOI: 10.1080/00908320.2025.2534621
[22] Rosicki L., Rosicki R. Penal Policy as Exemplified by the Criminalisation of the Offences of Espionage-Related Subversion and Sabotage in Poland. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*. 2025. No. 2. P. 99–127. DOI: 10.14746/ssp.2025.2.6
[23] Rovner J., Cormac R., Maschmeyer L. Sand in the gears: Sabotage in world politics. *European Journal of International Security*. 2025. P. 1–20. DOI: 10.1017/eis.2025.10025
[24] Sanz-Caballero S. The concepts and laws applicable to hybrid threats, with a special focus on Europe. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2023. Vol. 10. DOI: 10.1057/s41599-023-01864-y
[25] Ward R. State Threat Activity: Principal Offences. *National Security Law, Procedure and Practice* / ed. by R. Ward, D. Blundell, C. Stone, K. Laird. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2024. P. 650–684. DOI: 10.1093/oso/9780198895282.003.0019

ZAHYNEI-ZABOLOTENKO Zoia
Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Criminal Justice and Criminology of the V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine
01601, 4 Triokhsviatytelska St., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8679-124X;
VYCHIKOV Volodymyr
Postgraduate Student of the V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine
01601, 4 Triokhsviatytelska St., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0004-7885-1195

From Diversion to Sabotage: Criminalisation Models in Ukraine and Foreign Legal Systems

Abstract. The article presents a comparative legal study of contemporary approaches to the criminalization of acts of diversion and sabotage and identifies possible directions for improving the criminal-law protection of Ukraine's national security. The relevance of the study stems from the changing nature of such offences: alongside the physical destruction of or damage to strategically significant objects, increasing importance is being attached to interference with the functioning of energy, transport, information and communication, and other systems; the creation of technical and software vulnerabilities; and conduct aimed at disrupting the continuity of critical societal and state functions. The purpose of the article is to identify patterns in the legislative construction of such criminal-law prohibitions in foreign jurisdictions and to determine the place of the Ukrainian model of diversion within contemporary comparative legal approaches. The study is based on the criminal legislation of the United Kingdom, Canada, Australia, France, the Federal Republic of Germany, Poland, Sweden, Finland, Norway, the Czech Republic, Latvia, Estonia, and Ukraine. The research employs formal legal, comparative legal, systemic, and functional methods, as well as the method of typological analysis. It is argued that foreign counterparts of diversion cannot be identified solely on the basis of the terminological similarity of the names of the relevant criminal offences. A distinction is proposed between nominative, structural, and functional equivalence of criminal-law prohibitions, with functional equivalence being regarded as the primary criterion for their comparison. It is established that national models are formed through different combinations of purpose-based, foreign-agent, interest-centred, and functional-infrastructure mechanisms of criminalisation, while their legislative architecture may be autonomous, differentiated and comprehensive, or decentralized. A shift in the functional paradigm of criminal-law protection has been identified, involving a move away from the physical integrity of a strategically significant object towards ensuring its operational capability, accessibility, reliability, effectiveness, and continuity in performing critical societal or state functions. At the same time, a tendency towards deeper preventive criminalisation has been established. In certain jurisdictions, it encompasses not only preparation and attempt, but also the creation of means for sabotage, reconnaissance of potential targets, agent-related

preparatory activities, the creation of technical and software vulnerabilities, and the planning of future offences. To characterize this phenomenon, the concept of the “preventive depth of criminalization” is proposed. The Ukrainian legal construction of diversion is characterized as an autonomous purpose-based model of a casuistic object-oriented type. It is argued that a promising direction for its modernization lies neither in terminologically replacing diversion with sabotage nor in mechanically expanding the list of protected objects, but rather in functionalizing the objective elements of the offence by recognizing the disabling, substantial interruption, disruption, or disorganization of systems, facilities, and networks on which the security, defense capability, and resilience of the state depend as independently relevant forms of criminal conduct. The practical significance of the findings lies in their potential use for the further improvement of Article 113 of the Criminal Code of Ukraine and for developing approaches to the criminal-law assessment of contemporary forms of diversion and sabotage activities.

Keywords: acts of diversion and sabotage; national security; critical infrastructure; criminal liability; foreign criminal legislation; functional approach.

DOI: 10.33270/05267303.4
УДК 351.746.1:351.756:314.15(477)

КУЛИК Олександр*
доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5172-8996;
ЛУБЕНЕЦЬ Ірина
кандидат юридичних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем управління правоохоронною діяльністю та її психологічного супроводження навчально-наукового інституту післядипломної освіти Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2597-0356

Сучасне безпекове середовище України: ризики та загрози прикордонній і міграційній безпеці в умовах воєнного стану

Анотація. У статті досліджено особливості трансформації безпекового середовища України в умовах правового режиму воєнного стану крізь призму сучасних ризиків і загроз прикордонній та міграційній безпеці. Проаналізовано наукові підходи до визначення сутності поняття «безпекове середовище», уточнено його зміст як динамічної системи внутрішніх і зовнішніх факторів, процесів й умов, що визначають рівень захищеності національних інтересів держави. Розмежовано категорії «ризик», «небезпека», «загроза» та «виклик», обґрунтовано їх взаємозв'язок у процесі розвитку сучасних безпекових процесів. Встановлено, що повномасштабна збройна агресія Російської Федерації зумовила суттєву зміну ролі державного кордону, який трансформувався з об'єкта прикордонного контролю в ключовий елемент забезпечення національної безпеки й обороноздатності держави. Визначено основні ризики прикордонній та міграційній безпеці, серед яких незаконне переміщення зброї, боєприпасів і вибухових речовин, діяльність організованих злочинних груп, незаконна міграція, використання міграційних потоків з деструктивною метою, корупційні вияви у сфері прикордонного та міграційного контролю. На основі аналізу офіційних статистичних матеріалів й аналітичних даних обґрунтовано необхідність переходу до ризик-орієнтованої моделі забезпечення прикордонної та міграційної безпеки. Запропоновано напрями вдосконалення державної політики в цій сфері, що передбачають розвиток інтегрованого управління державним кордоном відповідно до європейських стандартів, удосконалення системи аналізу міграційних процесів, посилення міжвідомчої взаємодії та впровадження превентивних механізмів протидії сучасним загрозам. Сформульовано висновок, що ефективне забезпечення прикордонної та міграційної безпеки є однією з передумов зміцнення національної безпеки України в умовах війни.

Ключові слова: безпекове середовище; національна безпека; державний кордон; воєнний стан; прикордонна безпека; міграційна безпека; ризик; небезпека; загроза; виклик.

Історія статті:
Отримано: 03.07.2026
Прийнято: 25.08.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Кулик О., Лубенець І. Сучасне безпекове середовище України: ризики та загрози прикордонній і міграційній безпеці в умовах воєнного стану. *Наука і правоохорона*. 2026. Вип. 3 (73). С. 43–51. DOI: 10.33270/05267303.4

*Відповідальний автор

© Кулик О., Лубенець І., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації докорінно трансформувало безпекове середовище України, спричинивши масштабні зміни у функціонуванні системи національної безпеки. Воєнні дії зумовили не лише виникнення безпосередніх воєнних загроз, а й істотно вплинули на стан охорони державного кордону та перебіг міграційних процесів. За цих умов забезпечення прикордонної та міграційної безпеки має важливе значення як одна з ключових складових захисту національних інтересів України.

Особливість сучасного етапу полягає в тому, що прикордонну та міграційну безпеку вже не можна розглядати як самостійні напрями державної політики. Вони функціонують у тісному взаємозв'язку з воєнно-політичною обстановкою та безпосередньо залежать від динаміки збройного конфлікту. Російська Федерація використовує міграційний чинник як один із засобів дестабілізації, створюючи додатковий тиск на прикордонні території та провокуючи зростання ризиків незаконного перетину державного кордону, нелегальної міграції, активізації транскордонної, зокрема організованої, злочинної діяльності.

Сучасне безпекове середовище вирізняється появою нових викликів для системи охорони державного кордону й управління міграційними процесами. Поряд із традиційними загрозами дедалі важливіше значення має незаконне переміщення зброї, боєприпасів і вибухових речовин через державний кордон, діяльність організованих злочинних груп, незаконне переправлення осіб через державний кордон, торгівля людьми, контрабанда, а також використання міграційних потоків для проникнення осіб, діяльність яких може становити загрозу національній безпеці. Значні масштаби вимушеної міграції населення, спричинені війною, додатково ускладнюють здійснення ефективного міграційного контролю та потребують удосконалення механізмів державного реагування.

Водночас посилюється роль прикордонних регіонів як простору концентрації різноманітних безпекових ризиків. Підвищене навантаження на інфраструктуру пунктів пропуску, необхідність забезпечення гуманітарних потреб осіб, які переміщуються, протидія незаконній міграції та транскордонній злочинності потребують комплексного підходу до оцінювання безпекової ситуації та вдосконалення діяльності органів, відповідальних за охорону державного кордону й реалізацію державної міграційної політики.

Отже, комплексне дослідження сучасного безпекового середовища України крізь призму прикордонної та міграційної безпеки, визначення основних ризиків і загроз у цій сфері, а також розроблення науково обґрунтованих підходів до їх оцінювання й мінімізації є актуальним науковим завданням, результати якого можуть бути використані для вдосконалення державної політики у сфері охорони державного кордону, управління міграційними процесами та зміцнення національної безпеки України.

Метою статті є комплексне дослідження теоретико-методологічних засад функціонування безпекового середовища України в умовах правового режиму воєнного стану, а також системний аналіз його структурної трансформації під впливом повномасштабної збройної агресії Російської Федерації для виявлення, класифікації та оцінювання ключових ризиків і загроз прикордонній та міграційній безпеці держави.

Матеріали та методи

Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, вибір яких зумовлений метою, завданнями та специфікою об'єкта аналізу – безпекового середовища України в умовах правового режиму воєнного стану. Теоретичним підґрунтям роботи слугували фундаментальні наукові праці українських учених, які досліджують теоретико-методологічні, управлінські та кримінологічні аспекти національної безпеки. Зокрема, науковий доробок О. Г. Кулика (2023) використано для уніфікації понятійного апарату та дослідження структурного місця міграційних і кримінально-ситуаційних факторів у системі безпеки. Концептуальні підходи В. І. Франчука (2023) щодо розмежування безпечного, безпекового та небезпечного середовищ стали основою моделювання процесів цілеспрямованої управлінської діяльності суб'єктів сектору безпеки. Духовно-ціннісні, деонтологічні та нормативно-кримінологічні аспекти безпекового простору, а також роль органів Міністерства внутрішніх справ України у вибудовуванні загальнонаціональних безпекових концептів проаналізовано крізь призму наукових розробок С. О. Погрібного, І. В. Кріцака та Д. Є. Денищука (2022). Праці М. В. Голуба (2025) стали підґрунтям для дослідження питань прогнозування розвитку безпекового середовища та оцінювання превентивного впливу підрозділів Національної поліції на мінімізацію кількості правопорушень. А. Лісовий і В. Краєвський (2026) запропонували комплексний аналіз стану економічної безпеки в умовах воєнного стану, а також визначили внутрішні та зовнішні загрози безпеці країни. В. М. Кірієнко (2024) зазначає, що в сучасних умовах прикордонна безпека України охоплює не лише оборону державного кордону, а й запобігання широкому спектру загроз, що виникають в умовах збройного конфлікту.

Для досягнення поставленої мети в процесі роботи було застосовано низку взаємопов'язаних наукових методів, поєднаних у цілісну дослідну процедуру. Системно-структурний та функціональний методи використано для з'ясування архітектури сучасного безпекового середовища, визначення структурних зв'язків між його елементами та встановлення нової ролі державного

кордону як оборонно-безпекового бар'єра. Компаративістський та термінологічний аналізи надали можливість розмежувати й уточнити сутність базових категорій «ризик», «загроза», «небезпека» та «виклик» в умовах воєнного стану. Статистичний та аналітичний методи застосовано для дослідження емпіричних даних, зокрема звітів Державної прикордонної служби України, Державної міграційної служби України щодо динаміки вилучення засобів ураження, затримання диверсійних груп, протидії корупційним виявам і нелегальній міграції. Водночас метод моделювання та прогнозування слугував підґрунтям для обґрунтування перспективних напрямів упровадження ризик-орієнтованого підходу й адаптації системи інтегрованого управління кордонами до стандартів Європейського Союзу в умовах гібридних загроз. Емпіричну базу дослідження становили нормативно-правові акти України, рішення Ради національної безпеки і оборони України, офіційні статистичні матеріали й аналітичні звіти відомств сектору безпеки і оборони, а також матеріали експертних дискусій Українського безпекового клубу. Зазначений комплексний методологічний підхід надав можливість подолати фрагментарність наявних теоретичних напрацювань і здійснити цілісний аналіз трансформації прикордонної та міграційної безпеки під впливом повномасштабної збройної агресії.

Результати й обговорення

Сучасний розвиток безпекових процесів засвідчує поступовий відхід від традиційного розуміння безпеки як виключно стану захищеності держави від зовнішніх загроз. В умовах глобалізації, розвитку інформаційного суспільства, міжнародної міграції, цифровізації та повномасштабної війни категорія «безпекове середовище» набуває значно ширшого змісту, оскільки охоплює сукупність політичних, військових, економічних, соціальних, інформаційних, демографічних, екологічних та інших умов, що визначають характер функціонування держави й суспільства. Саме тому останніми роками поняття безпекового середовища дедалі частіше використовують як базову категорію стратегічного планування у сфері національної безпеки України. Про національну та міжнародну безпеку також згадують і закордонні науковці, зокрема E. Kaiter et al. (2024); A. C. Apostol et al. (2022); E. Baldaro and I. Costantini (2021); J. A. Mauk (2024), O. L. Larsson (2024).

У науковій літературі не сформовано єдиного підходу до визначення поняття «безпекове середовище». Це зумовлено міждисциплінарним характером категорії, яку використовують у державному управлінні, праві, військовій науці, міжнародних відносинах, соціології, політології та інших галузях знань. Водночас більшість дослідників сходяться на тому, що безпекове середовище не є статичним явищем, а становить складну динамічну систему взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників, здатних як сприяти стабільному розвитку держави, так і формувати передумови виникнення небезпек різного характеру (Buhaichuk, 2023; Franchuk, 2023; Holub, 2025; Romanchyk, 2020).

Згідно з визначенням О. Г. Кулика, безпекове середовище – це комплекс соціальних, матеріальних, духовних умов життєдіяльності людей, громад, підприємств, установ, організацій суспільства та держави, які забезпечують їхній захист від загроз. Науковець акцентує на тому, що безпекове середовище формується під впливом як внутрішніх процесів розвитку держави, так і міжнародної безпекової ситуації, що вкрай актуально для України в умовах збройної агресії (Kulyk, 2022, p. 51).

Своєю чергою В. І. Франчук (2023) пропонує термінологічне розмежування трьох споріднених категорій:

1. Небезпечне середовище – це умови життєдіяльності та відносини, де руйнівною силою діють загрози, від яких немає ефективних механізмів захисту.

2. Безпечне середовище – умови, за яких на певній території немає реальних загроз.

3. Безпекове середовище – умови життєдіяльності та суспільні відносини, які містять відповідні можливості й механізми захисту від потенційних чи реальних внутрішніх і зовнішніх загроз.

Особливість підходу В. І. Франчука (2023) полягає в акцентуванні не лише на наявних загрозах, а й на можливості прогнозування майбутніх ризиків і розробленні ефективних механізмів державного реагування. Тож безпекове середовище є не лише об'єктом спостереження, а й предметом активного управлінського впливу.

Привертає увагу й позиція С. О. Погрібного зі співавторами (2022), який акцентує, що безпекове середовище формується внаслідок постійної взаємодії соціальних, політичних, економічних, військових і міжнародних процесів, а його розвиток залежить від утвердження в суспільстві належного рівня правової психології, правової ідеології та духовно-ціннісного складника (концептів «воля», «цінності», «культура», «безпека»). Науковці аргументують, що ефективне забезпечення національної безпеки можливе лише за умови своєчасного виявлення факторів, здатних трансформуватися в загрози державним інтересам, а провідна роль протидії їм належить злагодженій роботі органів і підрозділів МВС у взаємодії з громадянами.

Узагальнення таких наукових підходів дає підстави для висновку, що більшість авторів розглядають безпекове середовище через три взаємопов'язані характеристики. По-перше, це система взаємодії численних факторів різної природи, які можуть одночасно посилювати або

послаблювати рівень безпеки держави. По-друге, безпекове середовище є динамічним, тобто його характеристики постійно змінюються під впливом внутрішніх і зовнішніх процесів. По-третє, ключовим елементом безпекового середовища є ризики, виклики та загрози, своєчасне виявлення яких забезпечує можливість прийняття ефективних управлінських рішень. Саме така комплексність відрізняє категорію «безпекове середовище» від вужчого поняття «стан безпеки», яке лише відображає рівень захищеності суспільства й держави в певний часовий проміжок.

У контекстні нашого дослідження безпекове середовище – це динамічна система внутрішніх і зовнішніх політичних, воєнних, економічних, соціальних, інформаційних, міграційних, демографічних та інших факторів, процесів й умов, що впливають на стан захищеності національних інтересів держави, визначають рівень наявних і потенційних ризиків, формують можливості або обмеження для забезпечення національної, прикордонної й міграційної безпеки.

У сучасних реаліях України ефективність функціонування державних органів дедалі більше залежить від здатності оперативно реагувати не лише на наявні загрози, а й на потенційні ризики, що можуть швидко трансформуватися в кризові ситуації.

Важливе значення має правильне розмежування понять «ризик», «небезпека», «загроза» та «виклик», які нерідко використовують як тотожні, хоча мають різний зміст.

Ризиком доцільно вважати кількісний або якісний показник імовірності виникнення несприятливих подій або процесів (загроз), здатних негативно вплинути на функціонування держави чи окремих складових системи національної безпеки. Використання терміна «ризик», зазначає О. Г. Кулик, у значенні безпосередньої загрози є методологічно недоцільним; ризик характеризує лише ймовірність і ступінь невизначеності щодо настання негативних наслідків (Kulyk, 2023, p. 52–53).

Поняття небезпеки відображає об'єктивну можливість заподіяння шкоди життєво важливим інтересам особи, суспільства чи держави. На відміну від ризику, небезпека існує незалежно від того, чи усвідомлює її суб'єкт управління, і виникає внаслідок втрати контролю за ситуацією або настання критичного стану (Kulyk, 2023, p. 52).

Проаналізуємо законодавче закріплення терміна «загрози національній безпеці України – явища, тенденції та чинники, що унеможливлюють чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів, збереження національних цінностей України», що закріплено в п. 6 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України»[1].

Натомість О. Ю. Полякова у своєму дослідженні пропонує таке тлумачення: «загрози – це виклик, який ідентифікується як здатний нанести шкоду, невизначеність щодо реалізації висока, а щодо потенційної шкоди – середня» (Poliakova, 2024, p. 130).

Згідно з дефініцією О. Г. Кулика, загроза є реальною або потенційною сукупністю процесів, явищ чи протиправних діянь, які створюють безпосередню можливість заподіяння шкоди правам громадян, суспільству й державі. Автор акцентує, що загрози доцільно поділяти на два типи:

– *загрози першого типу (фактори впливу)* – деструктивні процеси та явища (економічні, соціальні, міграційні, кримінально-ситуаційні), що створюють сприятливі умови для заподіяння шкоди;

– *загрози другого типу* – безпосередні надзвичайні події та конкретні протиправні діяння (адміністративні чи кримінальні правопорушення) (Kulyk, 2023, p. 56).

Водночас, на думку О. Ю. Полякової, виклик – це явище, яке потенційно може завдати шкоду або відкрити нові можливості, небезпека неоднозначна, а невизначеність висока. Тобто його доцільно розглядати як сукупність нових умов розвитку безпекового середовища, що не завжди мають суто негативний характер, однак вимагають адаптації державної політики, законодавства й діяльності правоохоронних органів (Poliakova, 2024, p. 130).

Отже, між зазначеними категоріями є певна послідовність розвитку: виклик формує нові умови функціонування безпекового середовища; без належного реагування він трансформується в ризик; накопичення ризиків породжує небезпеку, яка за певних умов набуває форми конкретної загрози національним інтересам. Саме така логіка надає можливість комплексно оцінювати сучасне безпекове середовище України та визначати пріоритетні напрями державної політики у сфері забезпечення прикордонної та міграційної безпеки.

Трансформація прикордонних і міграційних безпекових ризиків в умовах воєнного стану. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України стала визначальним чинником трансформації національного безпекового середовища, змінивши не лише характер наявних загроз, а й механізми їх виникнення та поширення. Якщо до 2022 року основну увагу у сфері прикордонної безпеки спрямовували на протидію нелегальній міграції, контрабанді, транскордонній злочинності та порушенням режиму державного кордону, то в умовах воєнного стану система прикордонної безпеки постала перед принципово новими викликами, пов'язаними зі збройною агресією, диверсійною діяльністю та використанням транскордонного простору як інструменту дестабілізації держави.

Окреслені процеси зумовили зміну ролі державного кордону в системі національної

[1] Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text

безпеки. Нині він є одним із ключових елементів забезпечення обороноздатності держави, протидії транскордонним загрозам і захисту національних інтересів України. У зв'язку з цим прикордонна безпека набуває комплексного характеру й охоплює правоохоронні, міграційні та міжнародно-правові аспекти.

Одним із найнебезпечніших ризиків прикордонній безпеці в умовах війни залишається діяльність диверсійно-розвідувальних груп й агентів спецслужб РФ. Використовуючи особливості прикордонних і прифронтових територій, противник намагається здійснювати проникнення на територію України з метою проведення диверсійних заходів, пошкодження критичної інфраструктури. Емпіричним підтвердженням цього є низка резонансних затримань, проведених Службою безпеки України в першому півріччі 2026 року:

– 20 квітня 2026 року під Києвом було виявлено агента ФСБ, який проводив дорозвідку технічного стану столичних ТЕЦ після попередніх обстрілів і фіксував пункти базування Сил оборони[1];

– 8 червня 2026 року на Дніпропетровщині було викрито студента-коригувальника, завербованого через Telegram-канали для збору геопросторових даних про мости, залізничні станції та логістичні центри[2].

Важливим фактором ризику залишається незаконне переміщення зброї, боєприпасів і вибухових речовин через державний кордон і всередині країни. Війна спричинила значне збільшення кількості зброї в обігу, що підвищує ймовірність її потрапляння до незаконних каналів переміщення. Отже, важливим дестабілізаційним чинником безпекового середовища України в умовах воєнного стану залишається ризик незаконного переміщення зброї, боєприпасів та вибухових речовин через державний кордон і в межах прикордонних контрольованих районів. Аналіз результатів оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України за п'ять місяців 2026 року засвідчує суттєву інтенсифікацію та масштабування потоків контрабанди військових засобів ураження, порівняно з аналогічним періодом 2025 року. Зокрема, зафіксовано стрімке зростання обсягів вилучення всіх ключових категорій засобів терору та військового призначення. Протягом звітного періоду 2026 року прикордонні підрозділи було вилучено 828 одиниць зброї, що на 57,4 % більше порівняно з аналогічним показником 2025 року, коли він становив 526 одиниць. Динаміка вилучення боєприпасів демонструє схоже критичне зростання – із 60 145 шт. 2025 року до 106 949 шт. 2026 року, тобто зростання обсягу сягнуло 77,8 %. Водночас найзагрозливіше та безпрецедентне масштабування зафіксовано у сфері незаконного обігу вибухівки: якщо за п'ять місяців 2025 року було вилучено 113,070 кг вибухових речовин, то за аналогічний період 2026 року цей показник сягнув 1 555,135 кг, що свідчить про зростання її обсягів у 13,7 раза[3]. Така динаміка безпосередньо корелює з іншими гібридними загрозами й диверсійною діяльністю в прикордонні, оскільки наявність стійких транскордонних каналів трафіку засобів ураження створює матеріальну базу для проведення терактів, диверсій на об'єктах критичної інфраструктури, а також сприяє загальному підвищенню озброєності кримінальних кіл в умовах затяжної війни.

Наявність такої кількості засобів ураження створює серйозні ризики підвищення озброєності транскордонної організованої злочинності. За даними звіту Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC), кримінальні угруповання в Україні адаптують свої бізнес-моделі до умов тривалої війни, концентруючись, зокрема, на торгівлі зброєю та сприянні незаконному виїзду призовників за кордон[4].

Одним із найвідчутніших наслідків повномасштабної війни стали безпрецедентні міграційні процеси, які істотно вплинули на демографічну ситуацію, ринок праці та загалом на стан національної безпеки України. Масове переміщення населення всередині країни та за її межами сформувало нову конфігурацію міграційних ризиків, що вимагає захисту національних інтересів, протидії незаконній міграції, забезпечення належної ідентифікації осіб та недопущення використання міграційних процесів з деструктивною метою.

У контексті війни міграційні ризики набувають особливої актуальності через необхідність здійснення ретельної перевірки осіб, які перетинають державний кордон. Попри жорсткі умови воєнного стану, за перші 5 місяців 2026 року прикордонники виявили й затримали 1763 нелегальних мігрантів (з яких 77 – за безпосереднє незаконне перетинання кордону, а 1664 – за порушення правил перебування в Україні)[5]. Організатори трансферів на кордонах з Румунією та Молдовою вдосконалюють методи, використовуючи навіть

[1] СБУ затримала агента фсб, який готував нові удари рф по київських ТЕЦ та шпигував за базами Сил оборони. *Служба безпеки України. Новини*. 2026. URL: https://salo.li/1bB05dc

[2] Новікова О. СБУ затримала студента, який коригував удари російських окупантів по Дніпропетровщині. UN (українські новини). *Новини*. 2026. URL: https://salo.li/6b89d75

[3] Основні результати оперативно-службової діяльності Держприкордонслужби за 5 місяців 2026 року. *Державна прикордонна служба України*. URL: https://salo.li/3C1d7c5

[4] Ukraine: Organized Crime Dynamics in the Context of War. July 2025. Вебсайт United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). URL: https://surli.cc/hwncnz

[5] Основні результати оперативно-службової діяльності Держприкордонслужби за 5 місяців 2026 року. *Державна прикордонна служба України.* URL: https://salo.li/3C1d7c5

підводні скутери на річці Дністер[1]. Ризик полягає в тому, що ці самі канали у зворотному напрямку можуть бути використані ворогом для засилання диверсійних груп.

Украй небезпечною тенденцією є корупційні ризики в міграційній та прикордонній сферах, що полегшують нелегальну легалізацію іноземців й ухилення громадян від мобілізації. Наприклад, у березні поточного року зафіксовано 5 випадків можливих порушень особовим складом ДПСУ норм антикорупційного законодавства: ст. 364 ККУ – 1 випадок, ст. 368 ККУ – 1 випадок, ст. 369[2] ККУ – 2 випадки. Також 4 особи притягнуто до кримінальної відповідальності за ст. 364, 369, 369[2] КК України[2]. У квітні 2026 року речник ДПСУ Андрій Демченко повідомив, що з початку року за корупційними справами затримано 95 осіб, серед яких 26 військовослужбовців ДПСУ та 69 цивільних. Підрозділи внутрішньої безпеки внесли понад 600 проваджень до ЄРДР, а розслідування виявило системні спроби підкупу персоналу ДПСУ[3]. У травні 2026 року було викрито масштабний корупційний канал, у якому посадовці Державної міграційної служби (ДМС) за винагороду до 6 тис. доларів США здійснювали фіктивну легалізацію іноземців, зокрема громадян РФ, під виглядом «волонтерів»[4].

Корупційні правопорушення з боку персоналу прикордонного відомства й міграційної служби не лише дискредитують державні органи та знижують рівень суспільної довіри, а й безпосередньо загрожують національній безпеці та обороноздатності країни. Корупційні вияви в системі Державної міграційної служби України фактично нівелюють заходи міграційного контролю, створюючи безпосередні передумови для легалізації потенційно небезпечних осіб в умовах воєнного стану. Водночас зловживання у сфері прикордонного контролю створюють критичні шпарини для незаконного перетинання державного кордону особами, які намагаються уникнути мобілізаційних заходів або здійснюють деструктивну діяльність на користь ворога.

Окремого значення в умовах війни набуває проблема демографічних втрат і довгострокових наслідків зовнішньої міграції населення України. Тривале перебування значної кількості громадян за кордоном створює ризики стрімкого скорочення трудового потенціалу держави, зниження людського капіталу й уповільнення післявоєнного відновлення країни.

Напрями вдосконалення забезпечення прикордонної та міграційної безпеки. Трансформація безпекового середовища України зумовлює необхідність переходу від реагування на вже реалізовані загрози до їх прогнозування та превентивного управління. Одним із пріоритетних напрямів державної політики має стати впровадження ризик-орієнтованої моделі управління прикордонною та міграційною безпекою. Основою цієї моделі є концепція ситуативного запобігання кримінальним правопорушенням (за О. Г. Куликом, 2022), яка передбачає:

– проведення ґрунтовної оцінки безпекової ситуації на кожному конкретному об’єкті чи ділянці кордону;

– максимальне усунення та мінімізацію умов, які сприяють виникненню прикордонних і міграційних загроз;

– урахування реальних фінансових, матеріально-технічних і людських ресурсів конкретних громад і відомств під час планування заходів (Kulyk, 2022, p. 100).

Важливим напрямом є розвиток інтегрованого управління державним кордоном відповідно до європейських стандартів. Це актуалізує необхідність підвищення стандартів охорони спільних кордонів і посилення міжвідомчого обміну інформацією у сфері транскордонної та міграційної діяльності між ДПСУ, СБУ, НПУ та європейськими профільними агентствами.

Посилену увагу необхідно спрямувати на вдосконалення системи аналізу міграційних процесів. Масове внутрішнє та зовнішнє переміщення населення вимагає створення сучасних механізмів прогнозування міграційних потоків й удосконалення рівня стратегічної комунікації, зокрема для оперативного обміну даними між Державною міграційною службою України, ДПСУ, Національною поліцією та СБУ з метою швидкого виявлення та нейтралізації ризиків національній безпеці України.

Висновки

Проведене дослідження дозволило встановити, що в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації безпекове середовище України зазнало суттєвої трансформації, яка характеризується не лише збільшенням кількості загроз, а й зміною їх змісту, структури та механізмів реалізації. Сучасне безпекове середовище являє собою складну динамічну систему взаємодії політичних, військових, економічних, соціальних, інформаційних, міграційних та інших факторів, що визначають умови функціонування держави та впливають на рівень захищеності її національних інтересів.

---

[1] Ухилянтів-скелелазів з підводними скутерами затримала ДПСУ, щойно вони дісталися Дністра. Армія Інформ. Новини від 7 трав. 2026 р. URL: https://salo.li/377e50E

[2] Державна прикордонна служба. *Офіційна сторінка у Facebook.* 7 квіт. 2026 р. URL: https://salo.li/d36DBdA

[3] ДПСУ викрила корупційні схеми серед персоналу, затримано 95 осіб. *Межа.* 29 квіт. 2026 р. URL: https://mezha.net/ua/bukvy/b7736dbf_border_guards_uncovered/

[4] Смірнова А. Віза за кеш і липові роботи: у Києві накрили масштабну схему легалізації іноземців. *Інформатор-Україна. Новини*. 2026. URL: https://salo.li/3F4b9b8

На підставі аналізу теоретичних підходів уточнено поняття «безпекове середовище» як динамічної сукупності внутрішніх і зовнішніх факторів, процесів та умов, які містять можливості та механізми захисту від потенційних чи реальних загроз на території держави.

Обґрунтовано, що в умовах воєнного стану прикордонна безпека виходить за межі класичної охорони державного кордону, трансформуючись у комплексну систему протидії військовим, диверсійним та транскордонним загрозам. Водночас міграційна безпека зазнала безпрецедентного тиску внаслідок масштабних вимушених переміщень населення та виникнення супутніх корупційних викликів, які створюють прямі ризики для національної безпеки та обороноздатності держави.

Основними напрямами вдосконалення державної політики у сфері прикордонної та міграційної безпеки визначено: впровадження ризик-орієнтованого та ситуативного запобігання загрозам, розширення інтегрованого управління кордонами в контексті європейської стратегічної автономії, а також радикальне посилення антикорупційних заходів внутрішньої безпеки.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не отримувало фінансування.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Apostol, A.C., Cristache N., & Năstase M. (2022). Societal Resilience, a Key Factor in Combating Hybrid Threats. *International Conference: The Knowledge-Based Organization*. 28(2), 107-115. DOI: 10.2478/kbo-2022-0057.

[2] Baldaro, E., & Costantini I. (2021). Fragility and Resilience in the European Union's Security Strategy: Comparing Policy Paradigms. *Italian political science review/Rivista italiana di scienza politica*. 51(3), 305-320. DOI: 10.1017/ipo.2020.22.

[3] Buhaichuk K.L. (2023). Security environment of the state in the context of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine activities. *Law and Safety*, 89(2), 111-120. DOI: 10.32631/pb.2023.2.10.

[4] Franchuk, V.I. (2023). Theoretical, methodological and managerial foundations of security environment development. *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*, (2), 63-73. DOI: 10.32782/2311-844X/2023-2-8

[5] Holub, M.V. (2025). Some issues of forecasting the state of the security environment in Ukraine, taking into account the impact of National Police activities on the level of offenses. *Actual Problems of Innovative Economy and Law*, (1), 16-19. Retrieved from https://repo.btu.kharkiv.ua /handle/123456789/68236

[6] Kaiter, E., Dobrota, B., & Popa, R.-S. (2024). Dynamics of risk factors in the national and international security environment. *International Journal of Instruction, Technology and Social Sciences*, 4(1), 1-12. DOI: 10.47577/ijitss.v4i.129

[7] Kiriienko, V.M. (2024). Threats to the border security of Ukraine under conditions of armed conflict. *Legal Scientific Electronic Journal*, (2), 272-274. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-2/65

[8] Kulyk, O.H. (2022). Theoretical and methodological approaches to creating a security environment in Ukraine. In *New architecture of Ukraine's security environment: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference* (pp. 99-102). Kharkiv: Yurait.

[9] Kulyk, O.H. (2023). Creation of a security environment in Ukraine: The problem of defining basic concepts. In *Criminological theory and practice: Experience, current problems and ways to solve them: Proceedings of the Interagency Scientific and Practical Round Table* (pp. 51-56). Kyiv: National Academy of Internal Affairs.

[10] Larsson, O.L. (2024). Sea blindness in grey zone preparations. *Defence Studies*, 24(3), 399-420. DOI: 10.1080/14702436.2024.2359913

[11] Lisovyi, A., & Kraievskyi, V. (2026). Economic security of Ukraine under martial law. *Economy and Society*, (83). DOI: 10.32782/2524-0072/2026-83-188

[12] Mauk J.A. (2024). Managing Vital US National Interests: Improving the Security Policy-Making Process. *Orbis*, 68(4), 568-588. DOI: 10.1016/j.orbis.2024.09.005.

[13] Pohribnyi, S.O., Kritsak, I.V., & Denyshchuk, D.Ye. (2022). The necessity of developing the concept of a security environment using the example of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: Regulatory, criminological, and spiritual-value aspects. *New Ukrainian Law*, (4), 95-103. DOI: 10.51989/NUL.2022.4.14

[14] Poliakova, O.Yu. (2024). Challenges, threats and risks in the context of economic resilience. *Problems of Economy*, 3(61), 126-134. DOI: 10.32983/2222-0712-2024-3-126-134

[15] Romanchyk, T.V. (2020). Danger, threat, risk: Analysis of the terminology of economic security theory. *Economic Bulletin of NTUU "Kyiv Polytechnic Institute"*, (17), 257-267. DOI: 10.20535/2307-5651.17.2020.192866

Список використаних джерел

[1] Apostol, A. C., Cristache N., Năstase M. Societal Resilience, a Key Factor in Combating Hybrid Threats. *International Conference: The Knowledge-Based Organization*. 2022. 28 (2). P. 107–115. DOI: 10.2478/kbo-2022-0057.

[2] Baldaro E., Costantini I. Fragility and Resilience in the European Union's Security Strategy: Comparing Policy Paradigms. *Italian political science review/Rivista italiana di scienza politica*. 2021. 51(3). P. 305–320. DOI: 10.1017/ipo.2020.22.

[3] Бугайчук К. Л. Безпекове середовище держави в контексті діяльності Міністерства внутрішніх справ України. *Право і безпека.* 2023. № 2 (89). С. 111–120. DOI: 10.32631/pb.2023.2.10.

[4] Франчук В. І. Теоретико-методологічні та управлінські засади розвитку безпекового середовища. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2023. № 2. С. 63–73. DOI: 10.32782/2311-844X/2023-2-8.

[5] Голуб М. В. Деякі питання прогнозування стану безпекового середовища в Україні, враховуючи вплив діяльності національної поліції на рівень правопорушень. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права.* 2025. № 1. С. 16–19. URL: https://repo.btu.kharkiv.ua /handle/123456789/68236.

[6] Kaiter E., Dobrota B., Popa R.-S. Dynamics of risk factors in the national and international security environment. *International Journal of Instruction, Technology and Social Sciences.* 2024. 4(1). С. 1–12. DOI: 10.47577/ijitss.v4i.129.

[7] Кірієнко В. М. Загрози прикордонній безпеці України в умовах збройного конфлікту. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 2. С. 272–274. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-2/65

[8] Кулик О. Г. Теоретичні та методичні підходи до створення безпекового середовища в Україні. *Нова архітектура безпекового середовища України :* зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 23 грудня, 2022 р.). Харків : Юрайт, 2022. С. 99–102.

[9] Кулик О. Г. Створення безпекового середовища в Україні: проблема визначення основних понять. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 2 листоп. 2023 р.) / [редкол. : В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 51–56.

[10] Larsson O. L. Sea blindness in grey zone preparations. *Defence Studies*. 2024. 24(3). С. 399–420. DOI: 10.1080/14702436.2024.2359913

[11] Лісовий А., Краєвський В. Економічна безпека України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2026. Вип. 83. DOI: 10.32782/2524-0072/2026-83-188

[12] Mauk J. A. Managing Vital US National Interests: Improving the Security Policy-Making Process. *Orbis*. 2024. Vol. 68. Iss. 4. P. 568–588. DOI: 10.1016/j.orbis.2024.09.005.

[13] Погрібний С. О., Кріцак І. В., Денищук Д. Є. Необхідність розроблення концепції безпекового середовища на прикладі МВС України: нормативно-кримінологічні та духовно-ціннісні аспекти. *Нове українське право.* 2022. Вип. 4. С. 95–103. DOI: 10.51989/NUL.2022.4.14

[14] Полякова О. Ю. Виклики, загрози та ризики у контексті резильєнтності економіки. *Проблеми економіки.* 2024. № 3 (61). С. 126–134. DOI: 10.32983/2222-0712-2024-3-126-134

[15] Романчик Т. В. Небезпека, загроза, ризик: аналіз термінологічного апарату теорії економічної безпеки. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут».* 2020. № 17. С. 257–267. DOI: 10.20535/2307-5651.17.2020.192866

KULYK Oleksandr
Doctor of Law, Professor, Chief Researcher at the Research Laboratory on Issues of Forensic Support and Judicial Expertise at the Educational and Scientific Institute of Forensic Expertise of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomyanska Square, Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5172-8996;
LUBENETS Iryna
PhD in Law, Senior Researcher, Leading Research Fellow at the Research Laboratory on Law Enforcement Management and Its Psychological Support, Institute of Professional Education of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomyanska Square, Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2597-0356

Ukraine's Current Security Environment: Risks and Threats to Border and Migration Security Under Martial Law

Abstract. This article examines the characteristics of the transformation of Ukraine's security environment under the legal regime of martial law, viewed through the lens of contemporary risks and threats to border and migration security. It analyzes scholarly approaches to defining the concept of "security environment" and clarifies its meaning as a dynamic system of internal and external factors, processes, and conditions that determine the level of protection of the state's national interests. The categories "risk," "danger," "threat," and "challenge" have been distinguished, and their interrelationship in the development of contemporary security processes has been substantiated. It has been established that the Russian Federation's full-scale armed aggression has led to a significant change in the role of the state border, which has transformed from an object of border control into a key element in ensuring national security and the state's defense capability. The study identifies the main risks to border and migration security, including the illegal movement of weapons, ammunition, and explosives; the activities of organized criminal groups; illegal migration; the exploitation of migration flows for destructive purposes; and instances of corruption in the sphere of border and migration control. Based on an analysis of official statistical data and analytical information, the paper substantiates the need to transition to a risk-based model for ensuring border and migration security. Directions for improving state policy in this area are proposed, including the development of integrated state border management in accordance with European standards, the improvement of the system for analyzing migration processes, the strengthening of interagency cooperation, and the implementation of preventive mechanisms to counter contemporary threats. The conclusion is drawn that effectively ensuring border and migration security is one of the prerequisites for strengthening Ukraine's national security in wartime.

Keywords: security environment; national security; state border; martial law; border security; migration security; risk; danger; threat; challenge.

DOI: 10.33270/05267303.5
УДК 342.9:341.33(477)

МОЗОЛЬ Станіслав*
доктор юридичних наук, професор, проректор Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2226-7908;
ШРУБ Інна
кандидат юридичних наук, доцент, начальник відділу аналітичної роботи та організації управління Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9341-6608

Адміністративно-правове регулювання захисту жертв збройного конфлікту в Україні

Анотація. У статті досліджено теоретичні, нормативно-правові й організаційно-процедурні засади адміністративно-правового регулювання захисту жертв збройного конфлікту в Україні. Встановлено, що диференціація правового регулювання залежно від характеру заподіяної шкоди дає змогу врахувати особливі потреби внутрішньо переміщених осіб, дітей, осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії, постраждалих від сексуального насильства, а також власників пошкодженого або знищеного майна. Водночас несформованість узгодженого міжвідомчого механізму спричиняє нормативну фрагментацію, дублювання адміністративних процедур, повторне подання документів і покладення на заявника обов'язку самостійно координувати діяльність суб'єктів публічної адміністрації. Систематизовано коло суб'єктів публічної адміністрації, уповноважених установлювати юридично значущі обставини, надавати відповідний статус і допомогу, вести державні реєстри, організовувати евакуацію, забезпечувати відновлення документів та реалізацію права на адміністративне й судове оскарження. На прикладі внутрішньо переміщених осіб визначено зміст основних процедурних гарантій. Окреслено критерії розмежування міжнародно-правового статусу поліцейських залежно від виконання ними бойових або звичайних правоохоронних завдань, а також правове становище комбатанта, військовополоненого й цивільної особи. Запропоновано запровадити комплексний організаційно-процедурний механізм взаємодії суб'єктів публічної адміністрації. Його складовими виокремлено одноразову реєстрацію первинної заяви, передання матеріалів за належністю без повторного звернення особи, обмін даними між державними реєстрами, використання фактів, уже встановлених компетентним органом, призначення відповідального працівника для супроводу справи та визначення строків передання й розгляду матеріалів.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання; жертви збройного конфлікту; публічна адміністрація; суб'єкти публічної адміністрації; публічне адміністрування; адміністративні процедури; правовий статус постраждалих осіб; захист прав людини; нормативна фрагментація; інституційна координація; процедурні гарантії; збройний конфлікт.

Історія статті:
Отримано: 30.06.2026
Прийнято: 21.08.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Мозоль С., Шруб І. Адміністративно-правове регулювання захисту жертв збройного конфлікту в Україні. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 52–60. DOI: 10.33270/05267303.5

*Відповідальний автор

© Мозоль С., Шруб І., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Збройна агресія Російської Федерації проти України, що триває з 2014 року та набула повномасштабного характеру 24 лютого 2022 року, спричинила масове вимушене переміщення населення, втрату житла, майна й документів, поранення, насильство, зникнення людей та позбавлення їх особистої свободи. За таких умов захист постраждалих не може обмежуватися соціальними виплатами, а потребує комплексної діяльності публічної адміністрації щодо встановлення юридично значущих обставин, надання передбаченого законом статусу, відновлення документів і забезпечення доступу до житла, лікування, адміністративних, соціальних та правничих послуг.

Жертвою збройного конфлікту є особа, яка внаслідок воєнних дій або тимчасової окупації зазнала фізичної, моральної, майнової чи іншої шкоди, а також члени її сім'ї у випадках, визначених законом. Таке тлумачення не є тотожним поняттю потерпілого в кримінальному провадженні, оскільки не кожна шкода, заподіяна під час збройного конфлікту, є наслідком воєнного злочину. Зокрема, взяття законного комбатанта в полон не порушує міжнародного гуманітарного права, натомість катування, жорстоке поводження й інші порушення правил поводження з військовополоненими є протиправними.

Загальні процедурні засади захисту постраждалих визначено Законом України «Про адміністративну процедуру[1]. Спеціальне регулювання здійснюють відповідно до законів України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»[2], «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин»[3], «Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій»[4], «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей»[5], «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України»[6]. Окремі процедури встановлено постановами Кабінету Міністрів України «Про облік внутрішньо переміщених осіб»[7] та «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів»[8]. Такий розподіл правового регулювання дає змогу врахувати характер заподіяної шкоди й індивідуальні потреби особи, однак через несформованість узгодженого механізму міжвідомчої взаємодії зумовлює дублювання процедур, повторне подання документів і нормативно-інституційну фрагментацію захисту.

Метою статті є визначення змісту й особливостей адміністративно-правового регулювання захисту жертв збройного конфлікту в Україні, систематизація суб'єктів публічної адміністрації, виявлення недоліків нормативно-правового регулювання та організації міжвідомчої взаємодії, а також обґрунтування напрямів удосконалення адміністративних процедур відповідно до міжнародних стандартів захисту прав людини.

Матеріали та методи

Теоретичні та прикладні питання адміністративно-правового забезпечення прав людини, адміністративних процедур, правового статусу внутрішньо переміщених осіб (ВПО) і біженців, діяльності суб'єктів публічної адміністрації, а також статусу поліцейських під час збройного конфлікту досліджували В. Авер'янов, О. Андрійко, В. Бевзенко, В. Босий, Р. Ігонін, І. Ізарова, О. Панова, Ю. Притика, А. Сівченко, Д. Тичина, В. Тимощук, О. Угриновська, Н. Шестопалов, А. Школик, І. Шопіна й інші. Водночас недостатньо

[1] Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лют. 2022 р. № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20

[2] Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовт. 2014 р. № 1706-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1706-18

[3] Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 12 лип. 2018 р. № 2505-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2505-19

[4] Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій : Закон України від 20 листоп. 2024 р. № 4067-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4067-20.

[5] Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей : Закон України від 26 січ. 2022 р. № 2010-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2010-20.

[6] Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23 лют. 2023 р. № 2923-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2923-20

[7] Про облік внутрішньо переміщених осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовт. 2014 р. № 509. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/509-2014-п

[8] Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів : постанова Кабінету Міністрів України від 5 квіт. 2017 р. № 268. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/268-2017-п

дослідженими залишаються питання узгодження спеціальних адміністративних процедур, взаємодії уповноважених органів у разі поєднання в однієї особи кількох правових статусів, обміну відомостями між державними реєстрами та супроводу складних справ. Додаткового з'ясування потребують критерії визначення міжнародно-правового статусу поліцейських залежно від характеру виконуваних ними завдань під час збройного конфлікту.

Результати й обговорення

Адміністративно-правове регулювання захисту жертв збройного конфлікту охоплює комплекс правових норм, що визначають правовий статус постраждалих осіб, компетенцію суб'єктів публічної адміністрації, адміністративні процедури встановлення юридично значущих обставин, порядок розгляду заяв, функціонування відповідних реєстрів, надання передбачених законодавством видів допомоги, а також механізми контролю й оскарження рішень, дій чи бездіяльності уповноважених органів (Tychna, & Ishchenko, 2026). Фрагментарність нормативного регулювання та наявність різних спеціальних правових режимів можуть ускладнювати практичну реалізацію прав постраждалих осіб. Тому основним призначенням відповідного адміністративно-правового механізму має бути забезпечення своєчасного й реального доступу особи до передбачених законодавством засобів захисту та відновлення порушених прав.

Ефективність адміністративно-правового регулювання переважно залежить від чіткості визначення підстав набуття відповідного правового статусу й отримання допомоги, компетенції органів публічної адміністрації, послідовності адміністративних процедур і доступності механізмів перегляду прийнятих рішень. Належний захист внутрішньо переміщених осіб не обмежується нормативним закріпленням їхнього правового статусу, а потребує належних адміністративно-правових гарантій його практичної реалізації (Horinov, 2026). Важливим елементом такого механізму є також забезпечення доступу постраждалих осіб до ефективних способів захисту та можливості оскарження рішень, які стосуються реалізації їхніх прав (Kozakevych, & Tkachuk, 2025).

Окремого значення набуває належна адміністративна процедура встановлення юридично значущих обставин. Зокрема, процедура надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, засвідчує безпосередній зв'язок між установленням відповідних обставин, набуттям спеціального правового статусу та можливістю подальшої реалізації передбачених законодавством прав (Vasyliuk, 2025). Водночас спрощення адміністративних процедур в умовах воєнного стану не повинно призводити до усунення основних процедурних гарантій особи, зокрема можливості подати необхідні відомості та документи, отримати обґрунтоване рішення й оскаржити його у встановленому законом порядку.

Система захисту осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, вирізняється множинністю спеціальних правових статусів. Залежно від установлених законом обставин особа може набути статусу внутрішньо переміщеної особи; особи, зниклої безвісти за особливих обставин; особи, щодо якої встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України; дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, а також претендувати на інші передбачені законодавством форми захисту та допомоги. Ефективність реалізації спеціального правового статусу залежить не лише від його нормативного закріплення, а й від функціонування відповідних правових та організаційних механізмів соціального захисту (Selikhov, 2024).

Об'єднання різних спеціальних правових статусів в одну універсальну категорію не видається доцільним, оскільки підстави їхнього виникнення, юридичні наслідки та передбачені державою форми допомоги істотно відрізняються. Водночас доцільною є уніфікація базових стандартів діяльності суб'єктів публічної адміністрації під час взаємодії з особами, які постраждали внаслідок збройного конфлікту. До таких стандартів належать належне прийняття та розгляд заяви, сприяння особі у збиранні необхідних документів, використання відомостей державних інформаційних ресурсів, дотримання встановлених строків, належне мотивування адміністративного акта та забезпечення можливості його адміністративного або судового оскарження.

Захист осіб під час збройного конфлікту забезпечують норми міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. Зокрема, у Женевських конвенціях закріплено правовий статус військовополонених і правила поводження з ними, гарантії захисту цивільного населення, зокрема на тимчасово окупованих територіях, правове становище збройних сил, комбатантів і цивільних осіб. У науковій літературі захист цивільного населення визначено як один із ключових напрямів взаємодії міжнародних і національних правових механізмів в умовах збройного конфлікту (Streltsova, & Streltsov, 2024). Європейська конвенція з прав людини покладає на державу обов'язок забезпечити ефективні засоби юридичного захисту, належно реагувати на загрози життю та розслідувати факти жорстокого поводження.

Відповідно до Керівних принципів ООН з питань внутрішнього переміщення держава несе основну відповідальність за захист ВПО, права яких не можуть бути обмежені лише через факт переміщення. Відповідні міжнародні стандарти й особливості їх реалізації в Україні в умовах повномасштабної збройної агресії досліджують також у контексті правового статусу та гарантій

захисту внутрішньо переміщених осіб (Izarova et al., 2023). Основні принципи ООН щодо права на правовий захист і відшкодування передбачають доступ до правосуддя, інформації, компенсації, реабілітації та інших засобів усунення наслідків порушень. Причому соціальна допомога, компенсація та репарація мають різні правові підстави й призначення. Соціальна допомога спрямована на підтримку особи, компенсація – на відшкодування визначених законом втрат, а репарація – на усунення наслідків міжнародно-протиправного діяння. Отже, надання соціальної виплати не припиняє права особи на інші форми відшкодування.

Позитивним прикладом узгодження державної політики є Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2030 року, яка охоплює евакуацію, проживання в громаді, яка надає прихисток, інтеграцію, добро-вільне повернення, забезпечення житлом, працевлаштування та доступ до послуг. Подібний комплексний підхід доцільно поширити на інші категорії осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту. Необхідність комплексного підходу до захисту ВПО підтверджують сучасні дослідження механізму забезпечення їхніх прав в Україні в умовах воєнних і повоєнних трансформацій (Stepanenko, & Dobrova, 2026).

Систему суб'єктів публічної адміністрації в досліджуваній сфері становлять органи й установи, наділені повноваженнями розглядати заяви, установлювати відповідні обставини, приймати рішення про надання статусу чи допомоги, вести реєстри, організовувати евакуацію, здійснювати контроль і надавати адміністративні послуги. Центральні органи виконавчої влади забезпечують формування та реалізацію державної політики в межах визначеної законом компетенції. Міністерства й інші центральні органи забезпечують реалізацію політики у сферах соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, захисту дітей, міграції, ветеранської політики, відновлення територій і ведення державних реєстрів. Національна поліція, органи прокуратури й органи досудового розслідування поряд із публічно-адміністративними повноваженнями виконують правоохоронні й кримінально-процесуальні функції щодо розшуку осіб і документування правопорушень. В умовах збройного конфлікту діяльність відповідних державних інституцій є складовою ширшого національного механізму захисту постраждалого населення (Streltsova, & Streltsov, 2024). Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими виконує визначені законодавством завдання щодо полонених і зниклих безвісти.

Безпосередню взаємодію із заявниками забезпечують державні та військові адміністрації, виконавчі органи місцевих рад, органи соціального захисту, служби у справах дітей і центри надання адміністративних послуг. Важливе значення має доступність адміністративних послуг, оскільки їх належне надання є одним із практичних способів реалізації прав особи у відносинах із публічною адміністрацією (Vasylieva, & Fedorenko, 2021). Однак після евакуації вирішення питань житла, відновлення документів, лікування і соціального захисту належить до повноважень різних органів, що потребує узгодження їхніх дій. У цьому аспекті забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб безпосередньо залежить від ефективності діяльності органів публічної влади та доступності відповідних адміністративних механізмів (Izarova et al., 2023).

Громадські, благодійні та міжнародні організації традиційно не належать до суб'єктів публічної адміністрації, оскільки не приймають владних рішень. Вони надають гуманітарну, правничу й психологічну допомогу, проводять моніторинг і сприяють установленню потреб постраждалих. Водночас діяльність недержавних суб'єктів, зокрема юридичних клінік, є важливим додатковим елементом системи правничої допомоги ВПО та може здійснюватися із застосуванням травма-інформованого та жертва-орієнтованого підходів (Slavko, & Rudenko, 2026). Якщо закон наділяє таку організацію окремими публічними повноваженнями, їх здійснення має відповідати вимогам законності, захисту персональних даних і можливості оскарження прийнятих рішень.

Недоліки міжвідомчої взаємодії найбільше виявляються у справах, у яких особа має декілька правових статусів. Зокрема, установлений одним органом факт повторно перевіряє інший орган; заяву, подану не за належністю, не завжди передають компетентному органу; фінансування територіальної громади може не відповідати фактичній кількості постраждалих. Унаслідок цього заявник змушений самостійно узгоджувати дії різних установ. Для супроводу таких справ доцільно визначати відповідального працівника, який з'ясовуватиме потреби особи, роз'яснюватиме її права, за згодою передаватиме необхідні відомості іншим органам і повідомлятиме про результати розгляду. На рівні центральних органів виконавчої влади необхідно встановити обов'язкові правила обміну даними, строки передання матеріалів і порядок вирішення спорів щодо компетенції. На важливості належного врегулювання компетенції адміністративних органів, адміністративної процедури та взаємодії між загальним і спеціальним законодавством акцентовано в дослідженнях, присвячених упровадженню Закону України «Про адміністративну процедуру» (Tymoshchuk, 2022).

ВПО залишає місце проживання внаслідок збройного конфлікту, тимчасової окупації, насильства або порушень прав людини. Довідка ВПО підтверджує факт внутрішнього переміщення й надає доступ до передбачених законом прав і допомоги, але не засвідчує вчинення щодо особи воєнного злочину. Дослідження адміністративно-правового механізму реалізації прав ВПО свідчать,

що практична реалізація їхніх прав залежить від якості адміністративних процедур, функціонування державних реєстрів, інституційної спроможності органів публічної влади та наявності ефективних способів оскарження (Andrusyshyn, 2026). Електронні послуги спрощують звернення, однак не можуть бути єдиним способом доступу до допомоги, оскільки частина постраждалих не має необхідних технічних засобів, документів, зв'язку або навичок. Тому слід зберігати можливість особистого звернення до адміністративного органу чи Центру надання адміністративних послуг.

До основних процедурних гарантій належать доступність різних способів подання заяви, сприяння у збиранні доказів, право особи надати пояснення, одержати вмотивоване рішення у встановлений строк та оскаржити рішення, дію або бездіяльність органу в адміністративному чи судовому порядку. У науковій літературі Закон України «Про адміністративну процедуру» визначено як важливий інструмент забезпечення прав особи у відносинах із публічною адміністрацією, зокрема через закріплення процедурних гарантій під час прийняття адміністративних актів (Kravchenko, 2022). Якщо документи знищені, залишилися на тимчасово окупованій території або зберігаються в іншому органі, адміністративний орган має самостійно витребувати доступні відомості та сприяти заявникові в підтвердженні необхідних обставин.

Під час розгляду справ осіб, які пережили насильство, необхідно забезпечувати конфіденційність і не допускати повторних опитувань без обґрунтованої потреби. Рішення щодо дітей мають відповідати їхнім найкращим інтересам, а особам з інвалідністю мають бути забезпечені доступні умови участі в процедурі. Якщо особа перебуває в полоні, іншому місці несвободи або на тимчасово окупованій території, заяву в передбачених законом випадках можуть подавати члени її сім'ї. Безоплатна правнича допомога має бути доступною вже на етапі підготовки заяви та збирання документів. Значення такої допомоги для ВПО в умовах воєнного стану та її роль у забезпеченні доступу до правових механізмів захисту спеціально досліджують у сучасній юридичній літературі (Blok, 2025).

Неможливість подати оригінали документів не може бути самостійною підставою для відмови. Адміністративний орган має оцінювати показання свідків, відомості з державних реєстрів, матеріали міжнародних організацій, фотографії, відеозаписи та електронні копії документів. У рішенні необхідно зазначити мотиви прийняття або відхилення кожного доказу. Водночас спрощення доказування не звільняє орган від перевірки достовірності відомостей, оскільки рішення може бути пов'язане з використанням публічних коштів.

Наведемо приклад щодо поліцейських. Зокрема, основними завданнями Національної поліції є охорона прав і свобод людини, протидія злочинності та підтримання публічної безпеки. Водночас ст. 24 Закону України «Про Національну поліцію» передбачає участь поліції в обороні України та виконанні завдань територіальної оборони, а підрозділи поліції особливого призначення за рішенням військового командування можуть брати безпосередню участь у бойових діях[1]. Відповідні повноваження передбачено також законодавством про воєнний стан, національний спротив та оборону. Отже, під час збройного конфлікту одні поліцейські підрозділи виконують бойові завдання, натомість інші продовжують здійснювати звичайні правоохоронні функції (Drahan, 2024).

Міжнародно-правовий статус поліцейського не залежить виключно від факту носіння зброї або перебування в районі бойових дій. Відповідно до ст. 43 Додаткового протоколу I, збройні сили сторони конфлікту мають перебувати під відповідальним командуванням і підпорядковуватися внутрішній дисциплінарній системі. У разі включення озброєного правоохоронного органу до складу збройних сил держава зобов'язана повідомити про це інші сторони конфлікту[2]. За дотримання цих умов члени такого підрозділу, крім медичного й духовного персоналу, набувають статусу комбатантів, а в разі потрапляння в полон – військовополонених (Melzer, 2008).

Поліцейські, які не входять до складу збройних сил і виконують звичайні правоохоронні завдання, зберігають статус цивільних осіб[3]. Їхня безпосередня участь у воєнних діях спричиняє втрату захисту від нападу лише на період такої участі, але сама по собі не надає статусу комбатанта. Через це представлену в науковій літературі пропозицію визнавати поліцейських, які беруть участь у збройному конфлікті на території України, законними комбатантами (Merdova, & Merdov, 2022) можна підтримати лише щодо тих підрозділів, які в установленому порядку входять до складу збройних сил, підпорядковані відповідальному командуванню та виконують бойові завдання. Правових підстав для поширення статусу комбатанта на всіх поліцейських немає.

Незалежно від статусу поліцейський, який потрапив у полон або був затриманий противником, перебуває під захистом міжнародного гуманітарного права. На військовополоненого поширюються гарантії Третьої Женевської конвенції, а на цивільну особу – Четвертої Женевської конвенції

[1] Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

[2] Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) : міжнар. док. від 8 черв. 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

[3] Там само.

та інші основні гарантії[1]. Катування, насильницьке зникнення, взяття заручників, жорстоке поводження та приниження людської гідності заборонені незалежно від статусу особи. Якщо належність затриманого до військовополонених викликає сумнів, він перебуває під відповідним захистом до визначення його статусу компетентним судовим органом[2].

Накази та службові документи мають чітко визначати підпорядкування поліцейського підрозділу, характер його завдань, строки їх виконання та порядок застосування сили. Поліцейські, залучені до бойових дій, повинні пройти підготовку з міжнародного гуманітарного права та мати чіткі ознаки розрізнення для відокремлення від цивільного населення. У разі полону держава зобов'язана забезпечити облік особи, інформування її сім'ї, передбачене законом грошове й соціальне забезпечення, встановлення факту позбавлення особистої свободи, а після звільнення – лікування та реабілітацію [3]. Належне документальне оформлення підпорядкування та завдань поліцейського має значення для окреслення його статусу й розслідування можливих воєнних злочинів.

Узагальнення результатів дослідження дає підстави виокремити такі основні напрями вдосконалення законодавства та діяльності публічної адміністрації щодо захисту жертв збройного конфлікту в Україні:

– нормативне закріплення загальних правил захисту осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, без скасування передбачених законодавством спеціальних правових статусів. Такі правила мають визначати порядок взаємодії уповноважених органів, передання матеріалів, інформування заявника, розгляду й оскарження рішень у випадках, коли одна особа має право одночасно на кілька видів допомоги;

– запровадження одноразової реєстрації первинної заяви. Орган, який прийняв заяву, має встановити потреби особи та за її згодою передати необхідні відомості іншим компетентним органам. У складних справах доцільно визначати відповідального працівника, який супроводжуватиме розгляд пов'язаних звернень. Відомості про стан справи мають бути доступними через електронний кабінет або ЦНАП зі збереженням можливості особистого звернення;

– урегулювання обміну відомостями між державними реєстрами. Переданню підлягають лише дані, необхідні для вирішення конкретної справи. Слід визначити коло посадових осіб, які мають доступ до відомостей про сексуальне насильство, стан здоров'я, полон і місцезнаходження особи, та забезпечити облік кожного випадку їх використання. Юридично значуща обставина, уже встановлена компетентним органом, не має доводитися повторно, якщо закон не передбачає додаткових умов для надання іншого виду допомоги;

– узгодження спеціальних адміністративних процедур із Законом України «Про адміністративну процедуру»[4]. Особі необхідно забезпечити право надати пояснення, ознайомитися з матеріалами справи, отримати сприяння у збиранні документів, одержати обґрунтоване рішення й оскаржити його. Якщо через небезпеку або невідкладність рішення прийнято без попереднього заслуховування особи, має бути забезпечений його невідкладний перегляд;

– забезпечення організаційної та фінансової спроможності територіальних громад. Надання органам місцевого самоврядування додаткових повноважень має супроводжуватися відповідним фінансуванням з урахуванням фактичної кількості постраждалих, потреби в житлі та навантаження на медичні, освітні й соціальні установи. Результативність державних програм слід оцінювати не лише за кількістю прийнятих рішень або виданих довідок, а й за фактичним доступом осіб до житла, лікування, освіти, працевлаштування та правничої допомоги;

– удосконалення інформування про національні та міжнародні засоби захисту. Набуття Україною статусу держави-учасниці Римського статуту розширило можливості участі потерпілих у провадженнях Міжнародного кримінального суду та застосування передбачених Римським статутом механізмів репарацій[5]. Водночас кримінальне провадження, звернення до Реєстру збитків для України, національна компенсація та соціальна допомога мають різні підстави й правові наслідки. Функціонування Реєстру збитків для України створює окремий міжнародний механізм документування вимог щодо шкоди, втрат і збитків, завданих міжнародно-протиправними діями Російської Федерації в Україні або проти України[6].

---

[1] Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : міжнар. док. від 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

[2] Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) : міжнар. док. від 8 черв. 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

[3] Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей : Закон України від 26 січ. 2022 р. № 2010-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text

[4] Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лют. 2022 р. № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20

[5] Rome Statute of the International Criminal Court : adopted on 17 July 1998. International Criminal Court. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf

[6] Resolution CM/Res(2023)3 establishing the Enlarged Partial Agreement on the Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine : adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 12 May 2023. URL: https://search.coe.int/cm?i=0900001680ab2595

Суб'єкти публічної адміністрації мають роз'яснювати відмінності між відповідними механізмами та сприяти належному збереженню документів і доказів.

Запропоновані напрями утворюють комплексний механізм захисту жертв збройного конфлікту, який поєднує нормативно-правове регулювання, міжвідомчу взаємодію, адміністративні процедури, обмін даними, інформаційний супровід і належне фінансування. Його упровадження надасть можливість перейти від відокремленого розгляду кожного правового статусу до узгодженого захисту конкретної особи, не скасовуючи спеціальних підстав і видів допомоги.

Висновки

Адміністративно-правове регулювання захисту жертв збройного конфлікту слід тлумачити як комплексний напрям діяльності публічної адміністрації, спрямований на встановлення юридично значущих обставин, надання передбаченого законом статусу й допомоги, відновлення документів і забезпечення доступу до житла, лікування, соціальних, адміністративних та правничих послуг. Належне застосування відповідного механізму потребує розмежування спеціальних правових статусів, соціальної допомоги, компенсації та репарації. Збереження спеціальних статусів є обґрунтованим, оскільки вони враховують характер заподіяної шкоди й особливі потреби постраждалих осіб.

Ефективність захисту залежить від узгодженості нормативно-правового, організаційного, процедурного, інформаційного та фінансового забезпечення. Пріоритетними є дотримання вимог Закону України «Про адміністративну процедуру», сприяння особі у збиранні доказів, прийняття обґрунтованого рішення, захист персональних даних, доступність адміністративного й судового оскарження та належне фінансування територіальних громад. Електронні послуги мають доповнювати, а не замінювати можливість особистого звернення. Окремого значення набуває правильне визначення міжнародно-правового статусу поліцейських: особи, які у складі відповідних підрозділів виконують бойові завдання та в установленому порядку включені до складу збройних сил, можуть набувати статусу комбатантів, натомість поліцейські, які здійснюють звичайні правоохоронні функції, зберігають статус цивільних осіб.

Отже, доцільно нормативно закріпити механізм взаємодії суб'єктів публічної адміністрації, визначивши межі їхньої компетенції, порядок передання матеріалів, строки розгляду пов'язаних справ, правила обміну відомостями між державними реєстрами та відповідальність за порушення встановлених процедур. Основу такого механізму мають становити одноразова реєстрація первинної заяви, використання обставин, уже встановлених компетентним органом, призначення відповідального працівника для супроводу складної справи й інформування заявника про стан її розгляду. Узгодження зазначених заходів має здійснюватися з дотриманням міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та вимог щодо захисту персональних даних. Запропонований механізм має забезпечити перехід від відокремленого розгляду окремих правових статусів до своєчасного й послідовного захисту конкретної особи та фактичного відновлення її порушених прав.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не отримувало фінансування.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Andrusyshyn, B.I. (2026). The Right of Internally Displaced Persons to Housing and Temporary Accommodation: An Administrative and Legal Mechanism for Implementation in Ukraine. *Analytical and Comparative Jurisprudence,* 3(2), 249-257. DOI: 10.24144/2788-6018.2026.03.2.33

[2] Blok N. (2025). On the Provision of Free Legal Assistance to Internally Displaced Persons under the Conditions of the Legal Regime of Martial State. *Visnyk of Lviv Polytechnic National University. Series «Legal Sciences»,* 12(47), 17-25. DOI: 10.23939/law2025.47.017

[3] Drahan, O.V. (2024). On the Powers of the National Police of Ukraine Under Martial Law. *Analytical and Comparative Jurisprudence,* 1. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.01.66

[4] Horinov, P.V. (2026). Administrative and Legal Guarantees for the Realization of the Rights of Internally Displaced Persons Under Martial Law. *Analytical and Comparative Jurisprudence,* 3(2), 282-291. DOI: 10.24144/2788-6018.2026.03.2.38

[5] Izarova I., Prytyka Y., Uhrynovska O., & Shestopalov N. (2023). Protection of Rights of Internally Displaced Persons amid Military Aggression in Ukraine. *The Age of Human Rights Journal,* 20. e7711. DOI: 10.17561/tahrj.v20.7711.

[6] Kozakevych, O.M., & Tkachuk, B.P. (2025). Access to Justice for Internally Displaced Persons: Challenges in Protection and Implementation. *Rule of Law,* 57, 39-49. DOI: 10.18524/2411-2054.2025.57.325386

[7] Kravchenko, M.H. (2022). The Law of Ukraine “On Administrative Procedure” as a Tool for Protecting the Right to Human Dignity in the Sphere of Public Administration. *Administrative Law and Procedure*, 4(39), 49-60. DOI: 10.17721/2227-796X.2022.4.04
[8] Melzer N. (2008). Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities under International Humanitarian Law. *International Review of the Red Cross,* 90(872), 991-1047. DOI: 10.1017/S1816383109000319
[9] Merdova, O.M., & Merdov, S.P. (2022). The Role of the National Police of Ukraine in Ensuring and Implementing Measures Under the Legal Regime of Martial Law. *Donbas Law Review,* 4(81), 200-205. DOI: 10.32782/2523-4269-2022-81-4-2-200-205
[10] Selikhov, D.A. (2024). Legal Foundations of Social Protection for Internally Displaced Persons. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series «Law»,* 84(1), 103-108. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.84.1.14
[11] Slavko, A.S., & Rudenko, L.D. (2026). The Work of Legal Clinics with Internally Displaced Persons, Taking into Account Trauma-Informed and Victim-Centered Approaches. *Law Journal of Vasyl Stus Donetsk National University,* 1(2). DOI: 10.31558/2786-5835.2026.1.2.15
[12] Stepanenko, N., & Dobrova, K. (2026). The Mechanism for Protecting the Rights of Internally Displaced Persons in Ukraine. *Legal Horizons*, 28(1), 22-32. DOI: 10.54477/LH.25192353.2026.1.pp.22-32.
[13] Streltsova Y.J., & Streltsov Y.L. (2024). International and National Legal Protection of the Civilian Population During an Armed Conflict: The Example of Ukraine. Acta Universitatis Lodziensis. *Folia Iuridica,* 106, 223-243. DOI: 10.18778/0208-6069.106.14 .
[14] Tychna, B.M., & Ishchenko, M.V. (2026). Systematization of Legislation on the Protection of Victims of Armed Conflict in Ukraine: An Administrative-Legal Perspective. *International Scientific Journal «Internauka». Series «Legal Sciences»*, 2. DOI: 10.25313/2520-2308-2026-2-11920
[15] Tymoshchuk, V.P. (2022). On the Implementation of the Law ‘On Administrative Procedure.’ *Administrative Law and Procedure,* 4(39), 34-48. DOI: 10.17721/2227-796X.2022.4.03
[16] Vasylieva N., & Fedorenko S. (2021). Experience of Providing of Administrative Services in the Sphere of Migration in Ukraine. *University Scientific Notes,* 5-6 (85-86), 51-60. DOI: 10.37491/UNZ.85-86.5
[17] Vasyliuk, B.L. (2025). Administrative Procedure for Granting the Status of a Child Affected by Armed Hostilities and Military Conflicts. *Uzhhorod National University Herald. Series «Law»,* 2(88), 313-319. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.88.2.42

Список використаних джерел

[1] Андрусишин Б. І. Право внутрішньо переміщених осіб на житло та тимчасове розміщення: адміністративно-правовий механізм реалізації в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2026. № 3. Ч. 2. С. 249–257. DOI: 10.24144/2788-6018.2026.03.2.33
[2] Blok N. On the Provision of Free Legal Assistance to Internally Displaced Persons under the Conditions of the Legal Regime of Martial State. *Visnyk of Lviv Polytechnic National University. Series «Legal Sciences».* 2025. Vol. 12. № 47. P. 17–25. DOI: 10.23939/law2025.47.017
[3] Драган О. В. Щодо повноважень Національної поліції України в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 1. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.01.66
[4] Горінов П. В. Адміністративно-правові гарантії реалізації прав внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. № 3. Ч. 2. С. 282–291. DOI: 10.24144/2788-6018.2026.03.2.38
[5] Izarova I., Prytyka Y., Uhrynovska O., Shestopalov N. Protection of Rights of Internally Displaced Persons amid Military Aggression in Ukraine. *The Age of Human Rights Journal.* 2023. No. 20. DOI: 10.17561/tahrj.v20.7711
[6] Козакевич О. М., Ткачук Б. П. Доступ до правосуддя внутрішньо переміщених осіб: проблеми захисту та реалізації. *Правова держава*. 2025. № 57. С. 39–49. DOI: 10.18524/2411-2054.2025.57.325386
[7] Кравченко М. Г. Закон України «Про адміністративну процедуру» як інструмент захисту права людської гідності у сфері публічного адміністрування. *Адміністративне право і процес.* 2022. № 4 (39). С. 49–60. DOI: 10.17721/2227-796X.2022.4.04
[8] Melzer N. Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities under International Humanitarian Law. *International Review of the Red Cross.* 2008. Vol. 90, № 872. P. 991–1047. DOI: 10.1017/S1816383109000319
[9] Мердова О. М., Мердов С. П. Участь Національної поліції України в забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану. *Правовий часопис Донбасу.* 2022. № 4 (81). С. 200–205. DOI: 10.32782/2523-4269-2022-81-4-2-200-205.
[10] Селіхов Д. А. Правові основи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія* «*Право*». 2024. Вип. 84. Ч. 1. С. 103–108. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.84.1.14

[11] Славко А. С., Руденко Л. Д. Робота юридичних клінік з ВПО з урахуванням травма-інформованого та жертва-орієнтованого підходів. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса.* 2026. № 1. Ч. 2. DOI: 10.31558/2786-5835.2026.1.2.15
[12] Степаненко Н., Доброва К. Механізм захисту прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Правові горизонти.* 2026. Т. 28. № 1. С. 22–32. DOI: 10.54477/LH.25192353.2026.1.pp.22-32
[13] Streltsova Y. J., Streltsov Y. L. International and National Legal Protection of the Civilian Population During an Armed Conflict: The Example of Ukraine. Acta Universitatis Lodziensis. *Folia Iuridica.* 2024. Vol. 106. P. 223–243. DOI: 10.18778/0208-6069.106.14
[14] Тична Б. М., Іщенко М. В. Систематизація законодавства у сфері захисту жертв збройного конфлікту в Україні: адміністративно-правовий вимір. *Інтернаука. Серія «Юридичні науки»*. 2026. № 2. DOI: 10.25313/2520-2308-2026-2-11920
[15] Тимощук В. П. Щодо впровадження Закону «Про адміністративну процедуру». *Адміністративне право і процес.* 2022. № 4 (39). С. 34–48. DOI: 10.17721/2227-796X.2022.4.03
[16] Vasylieva N., Fedorenko S. Experience of Providing of Administrative Services in the Sphere of Migration in Ukraine. *University Scientific Notes.* 2021. No. 5–6 (85–86). P. 51–60. DOI: 10.37491/UNZ.85-86.5
[17] Vasyliuk B. L. Administrative procedure for granting the status of a child affected by armed hostilities and military conflicts. *Uzhhorod National University Herald. Series «Law»*. 2025. Vol. 2. № 88. P. 313–319. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.88.2.42

MOZOL Stanislav
Doctor of Law, Professor, Vice Rector of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2226-7908;
SHRUB Inna
PhD in Law, Associate Professor, Head of the Analytical Work and Management Organization Department of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9341-6608

Administrative and Legal Regulation of the Protection of Victims of Armed Conflict in Ukraine

Abstract. This article examines the theoretical, legal, and organizational-procedural foundations of administrative and legal regulation of the protection of victims of armed conflict in Ukraine. It has been established that differentiating legal regulation based on the nature of the harm inflicted makes it possible to take into account the specific needs of internally displaced persons, children, persons missing under special circumstances, persons deprived of their personal liberty as a result of armed aggression, victims of sexual violence, as well as owners of damaged or destroyed property. At the same time, the lack of a coordinated interagency mechanism leads to regulatory fragmentation, duplication of administrative procedures, repeated submission of documents, and the imposition on the applicant of the obligation to independently coordinate the activities of public administration entities. The scope of public administration entities authorized to establish legally significant circumstances, grant the appropriate status and assistance, maintain state registries, organize evacuation, ensure the restoration of documents, and guarantee the right to administrative and judicial appeal has been systematized. Using the example of internally displaced persons, the substance of key procedural guarantees has been defined. Criteria have been outlined for distinguishing the status of police officers under international law depending on whether they perform combat or routine law enforcement duties, as well as the legal status of combatants, prisoners of war, and civilians. A proposal is made to introduce a comprehensive organizational and procedural mechanism for cooperation among public administration entities. Its components include one-time registration of the initial application, forwarding of materials to the appropriate authority without the need for the individual to reapply, data exchange between state registries, use of facts already established by a competent authority, appointment of a designated officer to oversee the case, and setting deadlines for the transfer and review of materials.

Keywords: administrative and legal regulation; victims of armed conflict; public administration; public administration entities; public administration; administrative procedures; legal status of affected persons; human rights protection; regulatory fragmentation; institutional coordination; procedural guarantees; armed conflict.

DOI: 10.33270/05267303.6
УДК 343.14:351.74

ПОГОРЕЦЬКИЙ Микола*
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, перший проректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка
01601, вул. Володимирська, 64/13, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0936-0929

Предмет доказування в кримінальному провадженні: від нормативного переліку обставин до індивідуалізованої доказової моделі

Анотація. У статті обґрунтовано розуміння предмета доказування як системоутворювальної категорії кримінального процесуального доказування, що не вичерпується нормативним переліком обставин, передбаченим ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України. Цей перелік визначено як загальну нормативну модель предмета доказування, що може бути доповнена спеціальними нормами та потребує індивідуалізації відповідно до кримінально-правової кваліфікації, фактичної ситуації, позицій сторін і виду процесуального рішення. Розмежовано об'єкт доказового пізнання (об'єкт доказування), предмет доказування, процесуальні джерела і докази. Об'єкт доказового пізнання визначено як пов'язану з подією фактичну реальність, її матеріальні, цифрові, документальні й ідеальні відображення. Предмет доказування розглянуто як нормативно та процесуально визначену систему юридично значущих обставин, властивостей, зв'язків цієї реальності, які підлягають встановленню або спростуванню для прийняття відповідного процесуального рішення. Запропоновано визначення доказової моделі кримінального провадження як динамічної, версійно відкритої системи зв'язків між обставинами предмета доказування, кваліфікаційними гіпотезами, позиціями сторін, кінцевими, проміжними й допоміжними фактами, доказами та їх процесуальними джерелами, законними засобами одержання та перевірки, розподілом тягаря доказування, застосовним стандартом і станом підтвердженості кожної обставини. Обґрунтовано двовимірну конкретизацію предмета доказування: за ступенем змістовної індивідуалізації та за процесуальним призначенням. Розмежовано модель обвинувачення, альтернативну доказову модель захисту та судову аналітичну модель. Акцентовано, що предмет доказування є первинним орієнтиром належності доказів, натомість допустимість становить самостійний правовий фільтр. Практичне значення запропонованого підходу полягає в можливості застосування аналітичної таблиці доказування для планування доказової діяльності, перевірки її повноти й мотивування процесуальних рішень з дотриманням презумпції невинуватості, змагальності, права на захист, пропорційності та процесуальної доброчесності.

Ключові слова: предмет доказування; об'єкт доказування; кримінальне процесуальне доказування; доказова модель кримінального провадження; межі доказування; належність доказів; допустимість доказів; достатність доказів; оперативно-розшукова діяльність; контррозвідувальна діяльність; досудове розслідування; судове провадження; процесуальна доброчесність.

Історія статті:
Отримано: 06.07.2026
Прийнято: 25.08.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Погорецький М. Предмет доказування в кримінальному провадженні: від нормативного переліку обставин до індивідуалізованої доказової моделі. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 61–76. DOI: 10.33270/05267303.6

*Відповідальний автор

© Погорецький М., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Предмет доказування належить до фундаментальних категорій кримінального процесуального доказування, оскільки визначає, які юридично значущі обставини мають бути встановлені або спростовані для прийняття відповідного процесуального рішення. Його загальну нормативну основу (ядро) становить ст. 91 КПК України, яка встановлює перелік обставин, що підлягають доказуванню в кожному кримінальному провадженні. Проте цей перелік не утворює завершеної доказової конструкції конкретного провадження: його можуть доповнювати спеціальними нормами КПК України, він потребує кримінально-правової, фактичної та процесуальної індивідуалізації.

У конкретному кримінальному провадженні предмет доказування виконує орієнтувальну, систематизаційну та гарантійну функції. Він є первинним орієнтиром для визначення належності доказів і меж доказової діяльності, натомість допустимість доказу становить самостійний правовий фільтр, пов'язаний зі способом його одержання, належністю процесуального джерела та дотриманням прав людини. Отже, перехід від нормативного переліку до практичного доказування потребує побудови індивідуалізованої доказової моделі кримінального провадження.

Формальне розуміння предмета доказування лише як переліку обставин звужує його методологічне значення, оскільки поза увагою залишаються питання трансформації нормативної моделі доказування в доказову модель конкретного провадження, співвідношення предмета доказування зі складом кримінального правопорушення, межами доказування, належністю та допустимістю доказів, а також його значення для слідчого, прокурора, захисника, суду, оперативних і контррозвідувальних підрозділів.

Важливе значення в цьому контексті має розмежування предмета доказування та об'єкта доказового пізнання. Об'єкт доказового пізнання охоплює пов'язану з подією фактичну реальність та її матеріальні, цифрові, документальні й ідеальні відображення, на які спрямована пізнавальна діяльність відповідних суб'єктів. Предмет доказування має іншу природу: він становить нормативно та процесуально визначену систему юридично значущих обставин, властивостей і зв'язків цієї реальності, які необхідно встановити або спростувати для прийняття відповідного процесуального рішення. Отже, ці категорії співвідносяться не як ціле та його частина, а як об'єктивна сфера доказового пізнання та нормативно визначена система юридично значущих обставин, що підлягають установленню або спростуванню.

Запропонований підхід розвиває раніше обґрунтовану автором концепцію кримінального процесуального доказування як пізнавальної, процесуальної, гарантійної та правозастосовної діяльності. Положення про оперативно-розшукову і контррозвідувальну діяльність у цій статті використовують як окрему сферу застосування доказової моделі, а не як самостійний предмет дослідження (Pohoretskyi, 2007).

Отже, сучасне розуміння предмета доказування потребує переходу від його сприйняття лише як нормативного переліку обставин до його розгляду як нормативної та методологічної основи індивідуалізованої доказової моделі кримінального провадження, що поєднує кримінально-правові, фактичні, інформаційні, версійні, доказові, процесуально-гарантійні та результативні елементи.

Огляд літератури

Проблематика предмета доказування традиційно посідає важливе місце в теорії кримінального процесуального доказування. У науковій літературі предмет доказування здебільшого розглядають як систему або сукупність обставин, що підлягають встановленню в кримінальному провадженні. Такий підхід є усталеним і загалом відповідає нормативній конструкції, закріпленій у ст. 91 КПК України[1].

Загальнотеоретичні питання доказів і доказування, зокрема зміст доказової діяльності, структура доказування, значення доказів, межі та критерії їх оцінки, досліджували В. В. Кікінчук (2024), А. В. Коваленко (2023), С. М. Стахівський (2005), М. Є. Шумило (2012), В. В. Вапнярчук (2013a, 2013b, 2017) та ін. У цих дослідженнях сформовано важливе теоретичне підґрунтя для розуміння предмета доказування як однієї з базових категорій кримінального процесу.

Окремий напрям становлять праці, присвячені безпосередньо предмету доказування в кримінальному провадженні. У них досліджено його поняття, структуру, кримінально-процесуальні та кримінально-правові аспекти, роль у конкретних категоріях кримінальних справ, зокрема в провадженнях про вбивства, ухилення від сплати податків, одержання неправомірної вигоди, цивільний позов у кримінальному процесі та закриття провадження за нереабілітуючими підставами (Aleksiichuk, 2012; Bondarenko, 2024; Odintsov, 2017; Rohatynska, 2008). Ці праці мають значення для видової та індивідуальної конкретизації предмета доказування.

Важливими для цієї проблематики є також дослідження меж доказування, достатності, належності й допустимості доказів, оскільки предмет доказування не може бути належно розкритий поза його зв'язком із цими категоріями (Nor, 2010; Stankovych, 2019; Starenkyi, 2014; Stefaniv, 2022). Саме через межі доказування, належність, допустимість, достовірність і достатність доказів предмет доказування набуває практичного зна-

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

чення для сторони обвинувачення, сторони захисту та суду.

Здійснений огляд засвідчує, що в межах проаналізованих праць ґрунтовно розроблено нормативний зміст предмета доказування, його зв'язок зі складом кримінального правопорушення, межами доказування та окремими властивостями доказів. Водночас недостатньо системно висвітлено: 1) співвідношення предмета доказування з фактичною реальністю та її слідовими відображеннями; 2) механізм переходу від загальної нормативної моделі предмета доказування до індивідуалізованої системи доказових завдань; 3) відмінність доказової моделі від слідчої версії, плану розслідування, сукупності доказів і процесуальної позиції сторони; 4) співвідношення моделей обвинувачення, захисту та судового оцінювання.

У статті розроблено інтегровану конструкцію «об'єкт доказового пізнання – індивідуалізований предмет доказування – доказова модель кримінального провадження», обґрунтовано неієрархічний характер співвідношення її елементів та визначено механізм переходу від пізнання кримінально релевантної фактичної реальності до формування системи конкретних доказових завдань. Запропонована конструкція розвиває авторську концепцію кримінального процесуального доказування та конкретизує її положення щодо предмета доказування (Pohoretskyi, 2007, 2015; Shumylo, & Pohoretskyi, 2012).

Метою статті є розроблення цілісної концепції переходу від нормативного предмета доказування до індивідуалізованої доказової моделі кримінального провадження.

Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання: визначити загальну нормативну основу предмета доказування та напрями її конкретизації; розмежувати предмет доказування, об'єкт доказового пізнання, процесуальні джерела й докази; сформулювати поняття, структуру та динаміку доказової моделі кримінального провадження; визначити її функціональне значення для сторін і суду, а також гарантії, що запобігають обвинувальному ухилу, необґрунтованому розширенню доказового пошуку й перенесенню тягаря доказування на сторону захисту.

Матеріали та методи

Нормативну, судово-практичну та доктринальну основу дослідження становлять положення Конституції України[1], Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод[2], Кримінального кодексу України[3], Кримінального процесуального кодексу України[4], законів України «Про оперативно-розшукову діяльність»[5] і «Про контррозвідувальну діяльність»[6], практика Європейського суду з прав людини[7], а також наукові праці з теорії кримінального процесуального доказування, предмета доказування, меж доказування, належності, допустимості й достатності доказів.

Методологічну основу статті становить системний підхід, який дав змогу розглянути предмет доказування не як ізольований нормативний перелік обставин, а як системоутворювальну категорію кримінального процесуального доказування. За допомогою формально-юридичного методу проаналізовано нормативне закріплення обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. Системно-структурний метод використано для висвітлення співвідношення предмета доказування зі складом кримінального правопорушення, межами доказування, належністю, допустимістю, достовірністю та достатністю доказів. Функціональний метод застосовано для з'ясування значення предмета й об'єкта доказування в діяльності слідчого, прокурора, захисника, суду, а також оперативних і контррозвідувальних підрозділів. Метод моделювання використано для обґрунтування доказової моделі кримінального провадження як аналітичної форми конкретизації предмета доказування та системного відображення зв'язків між юридично значущими обставинами, версіями, доказами, процесуальними засобами, тягарем і стандартом доказування. Методи аналізу, синтезу, узагальнення та правової герменевтики дали змогу сформулювати авторські висновки щодо переходу від нормативного переліку обставин до доказової моделі справи.

Результати й обговорення

Окреслення предмета доказування доцільно розпочати з його нормативної основи, оскільки саме законодавчий перелік обставин утворює вихідну, а не завершену модель кримінального

[1] Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

[2] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

[3] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

[4] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[5] Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text

[6] Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26 груд. 2002 р. № 374-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text

[7] Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (заява № 42310/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 21 квіт. 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text; Справа «Раманаускас проти Литви» : рішення Європейського суду з прав людини від 5 лют. 2008 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int

процесуального доказування. Нормативною основою предмета доказування в кримінальному провадженні є ст. 91 КПК України, яка визначає загальний перелік обставин, що підлягають доказуванню[1].

Законодавче закріплення такого переліку має принципове значення для кримінального процесуального доказування. По-перше, воно забезпечує нормативну визначеність доказової діяльності. Слідчий, прокурор, захисник, суд, а також інші учасники кримінального провадження мають орієнтир щодо того, які саме обставини повинні бути встановлені для правильного вирішення справи. По-друге, цей перелік виконує гарантійну функцію, оскільки обмежує доказову діяльність юридично значущими обставинами й не допускає довільного розширення меж кримінального процесуального пізнання. По-третє, він має систематизаційне значення, адже дає змогу співвіднести докази, процесуальні рішення та висновки сторін і суду з конкретними обставинами, які підлягають доказуванню.

Стаття 91 КПК України визначає загальну нормативну основу предмета доказування, застосовну до всіх кримінальних проваджень. Водночас закріплений у ній перелік не вичерпує предмета доказування: у передбачених КПК України особливих порядках і під час прийняття окремих процесуальних рішень його доповнюють спеціально визначеними обставинами (Shumylo, & Pohoretshkyi, 2012). У конкретному кримінальному провадженні цей перелік індивідуалізують з огляду на попередню кримінально-правову кваліфікацію, фактичну фабулу, процесуальні позиції сторін і стандарт доказування, необхідний для прийняття відповідного рішення.

Саме тому нормативний перелік обставин не може автоматично замінити конкретну доказову модель провадження. Наприклад, подія кримінального правопорушення як загальна обставина, що підлягає доказуванню, має різний зміст у провадженнях щодо умисного вбивства, ухилення від сплати податків, одержання неправомірної вигоди, привласнення чи розтрати майна, державної зради, шпигунства або диверсії. У кожному з цих проваджень необхідно встановлювати різні фактичні елементи події, різні механізми причинового зв'язку, способи вчинення діяння, джерела доказової інформації та юридично значущі ознаки суб'єкта.

Отже, закріплений у ст. 91 КПК України перелік є вихідною нормативною моделлю предмета доказування, що потребує подальшої конкретизації. Водночас ця норма не усуває потреби в його конкретизації за двома самостійними напрямами – ступенем змістової індивідуалізації та процесуальним призначенням, не замінює побудови доказової моделі конкретного кримінального провадження. Тому предмет доказування слід розглядати не лише в нормативному, а й у системному та функціональному значеннях.

Предмет доказування в кримінальному провадженні не можна розглядати лише як технічний перелік обставин, які підлягають встановленню. Його значення є ширшим, оскільки саме через предмет доказування визначають зміст, напрям, межі, засоби та результат кримінальної процесуальної доказової діяльності. У цьому сенсі предмет доказування є системоутворювальною категорією теорії доказів і доказування.

Системоутворювальне значення предмета доказування виявляється насамперед у тому, що він відповідає на базове питання кримінального процесуального пізнання: що саме має бути встановлено або спростовано в кримінальному провадженні. Докази становлять фактичні дані, на підставі яких встановлюють або спростовують юридично значущі обставини; процесуальні засоби забезпечують їх одержання, перевірку й дослідження; доказування є врегульованою законом діяльністю щодо формування, перевірки й оцінки доказової сукупності. Предмет доказування визначає цільову спрямованість усієї цієї діяльності, надаючи їй внутрішньої логіки та процесуальної визначеності.

Предмет доказування перебуває в складному взаємозв'язку зі складом кримінального правопорушення. Склад кримінального правопорушення виконує кримінально-правову функцію, оскільки визначає юридичні ознаки діяння, необхідні для його правильної кваліфікації. Предмет доказування має кримінальний процесуальний характер й охоплює ширше коло обставин. До нього належать не лише факти, що характеризують об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону кримінального правопорушення, а й інші юридично значущі обставини: характер і розмір шкоди, обставини, що впливають на ступінь тяжкості діяння, характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують або обтяжують покарання, виключають кримінальну відповідальність, є підставою для закриття провадження, застосування спеціальної конфіскації чи вирішення цивільного позову[2].

Отже, склад кримінального правопорушення становить кримінально-правову основу конкретизації предмета доказування, але не вичерпує його змісту. Помилкове ототожнення цих категорій призводить до звуження доказової діяльності в межах встановлення лише ознак складу кримінального правопорушення, натомість для прийняття законного й обґрунтованого процесуального рішення необхідно встановити ширшу систему юридично значущих обставин.

Важливим є співвідношення предмета доказування і меж доказування. Предмет доказування

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[2] Там само.

визначає зміст доказової діяльності, а межі доказування – її необхідний і достатній обсяг. Тобто предмет доказування відповідає на питання, які саме обставини мають бути встановлені, а межі доказування – наскільки повно, глибоко, переконливо їх має бути доведено. Тому межі доказування не можна визначати абстрактно, відірвано від предмета доказування. Вони завжди залежать від характеру кримінального правопорушення, фактичної складності справи, процесуальної ситуації, позицій сторін і стандарту доведення, необхідного для відповідного процесуального рішення (Stankovych, 2019; Starenkyi, 2014).

Неправильне визначення предмета доказування неминуче впливає на межі доказування. Якщо предмет доказування штучно звужується, доказування стає неповним й однобічним. Якщо ж він необґрунтовано розширюється, доказова діяльність втрачає процесуальну економію, створює ризик надмірного втручання в права людини та може призводити до збирання інформації, яка не має істотного значення для кримінального провадження. Саме тому предмет доказування виконує не лише пізнавальну, а й обмежувальну функції.

Предмет доказування є первинним орієнтиром належності доказів, оскільки дає змогу встановити, чи стосуються відповідні відомості юридично значущих обставин або проміжних і допоміжних фактів, необхідних для їх перевірки. Належність визначають не формальною прив'язкою відомостей до кримінального провадження, а їх реальним логічним і юридичним зв'язком із конкретними обставинами індивідуалізованого предмета доказування. Один і той самий доказ у різних провадженнях може мати різне значення залежно від того, яку саме обставину він підтверджує, спростовує або допомагає перевірити. У цьому полягає гарантійна роль предмета доказування: він відмежовує юридично значущу інформацію від відомостей, які не повинні впливати на процесуальне рішення.

Допустимість має іншу правову природу. Її визначають не змістом предмета доказування, а законністю способу одержання фактичних даних, належністю процесуального джерела, компетенцією суб'єкта, дотриманням установленої процедури та прав людини. Тому відомості можуть бути належними за своїм змістом, але недопустимими через порушення порядку їх одержання або закріплення.

Отже, предмет доказування зумовлює вибір юридично значущого напряму та законних засобів доказової діяльності, але не підміняє самостійної перевірки допустимості кожного доказу. Істотність обставини не може легітимувати порушення процесуальної форми або фундаментальних прав людини[1] (Pohoretskyi, 2025b, 2026).

Предмет доказування визначає також зміст перевірки достовірності й достатності доказів. Достовірність доказової інформації слід оцінювати не абстрактно, а з погляду її здатності підтвердити або спростувати конкретну юридично значущу обставину. Достатність доказів своєю чергою означає такий якісний стан доказової сукупності, який дає змогу дійти переконливого висновку щодо обставин предмета доказування відповідно до процесуального стандарту, необхідного для певного рішення (Babanly, & Sirotkina, 2013). Отже, належність, допустимість, достовірність і достатність доказів набувають реального змісту лише у зв'язку з предметом доказування та доказовою моделлю справи.

Практичні функції доказової моделі для слідчого, прокурора, сторони захисту та суду розглянуто нижче. Необхідно відмежувати нормативну мету доказування від фактичного й інформаційного середовища, на яке спрямовано доказове пізнання. Для пояснення такої спрямованості використовують категорію об'єкта доказового пізнання.

У філософії та загальній теорії діяльності об'єкт розглядають як те, на що спрямована пізнавальна, практична або перетворювальна активність суб'єкта. Застосування цього положення до кримінального процесуального доказування дає підстави стверджувати, що доказову діяльність спрямовують не безпосередньо на передбачений законом перелік обставин як абстрактну нормативну конструкцію, а на фактичну, інформаційну та слідову реальність, пов'язану з підготовкою, вчиненням, приховуванням і наслідками кримінального правопорушення. У цій реальності відображаються поведінка учасників, їхні висловлювання і контакти, просторово-часові та причинові зв'язки, матеріальні й цифрові сліди, документи, комунікації, фінансові операції та інші явища, здатні набути процесуального значення.

З огляду на це, об'єктом доказового пізнання, або об'єктом доказування, слід вважати пов'язану з подією, яку перевіряють, фактичну реальність, її матеріальні, цифрові, документальні й ідеальні відображення, з яких у передбаченому законом порядку можуть бути одержані відомості про обставини, що мають значення для кримінального провадження. У межах цієї статті термін «об'єкт доказування» вжито як скорочене позначення об'єкта доказового пізнання; він не ототожнюється ні з предметом доказування, ні з об'єктом кримінального правопорушення у кримінально-правовому розумінні.

Таке визначення враховує, що пізнання кримінального правопорушення не завжди має

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

виключно ретроспективний та опосередкований характер. У більшості випадків обставини вже вчиненого кримінального правопорушення встановлюють через залишені ним матеріальні, ідеальні, документальні, цифрові, комунікаційні й інші відображення. Водночас під час виявлення триваючого кримінального правопорушення, проведення негласних слідчих (розшукових) дій, контролю за вчиненням злочину, спостереження за особою, річчю або місцем, аудіо- чи відеоконтролю, а також під час окремих слідчих дій уповноважені суб'єкти можуть безпосередньо сприймати певні дії, висловлювання, зустрічі, передання предметів, переміщення коштів й інші вияви кримінально протиправної діяльності в момент їх учинення.

Проте й у таких випадках безпосередньо сприймають не кримінальне правопорушення як цілісне кримінально-правове та процесуальне явище, а лише окремі фрагменти фактичної реальності. Факт спостереження за певними діями ще не дає підстав автоматично визнавати їх кримінальним правопорушенням, оскільки юридична оцінка потребує встановлення об'єктивних і суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, ролі кожного учасника, форми вини, мотиву, мети, причинового зв'язку й інших юридично значущих обставин. Тому результати безпосереднього сприйняття мають бути належно зафіксовані, перевірені й оцінені в сукупності з іншими доказами.

Усе те, що безпосередньо сприймав слідчий, прокурор або уповноважений працівник оперативного підрозділу, для суду й інших учасників кримінального провадження, які не були присутні під час відповідних подій, пізнається опосередковано – через протоколи, аудіо- і відеозаписи, електронні дані, документи, речі, інші процесуально закріплені носії інформації. Отже, у кримінальному процесуальному доказуванні поєднуються безпосереднє сприйняття окремих фрагментів кримінально релевантної реальності й переважно опосередковане встановлення кримінального правопорушення як цілісної юридично значущої події.

Запропоноване розуміння дає змогу уникнути ототожнення об'єкта доказового пізнання з кримінальним правопорушенням, його окремими обставинами або сукупністю вже отриманих доказів. Кримінальне правопорушення становить складне фактичне і юридичне явище, яке можна пізнавати як через безпосереднє сприйняття окремих його виявів, так і через залишені ним відображення. Докази є не об'єктом пізнання і не процесуальними засобами, а одержаними та закріпленими в передбаченому законом порядку фактичними даними, на підставі яких встановлюють або спростовують юридично значущі обставини. Об'єкт доказового пізнання охоплює ширше фактичне й інформаційне середовище, у межах якого виявляють або безпосередньо сприймають відомості, що після належного процесуального оформлення, перевірки й оцінки можуть бути використані як докази.

Предмет доказування, на відміну від об'єкта доказового пізнання, має нормативно-процесуальний зміст. Він не є фізичною чи інформаційною частиною об'єкта, а становить нормативно та процесуально визначену систему юридично значущих обставин, властивостей і зв'язків фактичної реальності, встановлення або спростування яких необхідне для прийняття відповідного процесуального рішення. Його зміст конкретизується внаслідок поєднання загальних і спеціальних положень кримінального процесуального закону, кримінально-правової кваліфікації, фактичної ситуації провадження, процесуальних позицій сторін та виду рішення, яке має бути прийняте.

Об'єкт і предмет доказування не є тотожними, хоча знаходяться в нерозривному взаємозв'язку. Об'єкт доказування відповідає на питання, на яку кримінально релевантну фактичну, інформаційну та слідову реальність спрямовано діяльність суб'єктів кримінального провадження. Предмет доказування визначає, які саме юридично значущі обставини мають бути встановлені або спростовані за результатами цієї діяльності. Якщо об'єкт окреслює фактичний та інформаційний простір доказового пізнання та пошуку, то предмет визначає його нормативну спрямованість, межі й необхідний процесуальний результат.

Для уникнення змішування різних площин доказового пізнання доцільно розрізняти три аналітичні рівні. На онтологічному рівні існують подія, дії чи бездіяльність осіб, причинові, часові, просторові й організаційні зв'язки та наслідки. На відображувальному рівні існують матеріальні, цифрові, документальні й ідеальні сліди цієї реальності. На процесуально-доказовому рівні відомості про відповідні факти одержують, закріплюють, перевіряють й оцінюють у передбаченому законом порядку й за наявності встановлених законом передумов використовують як докази.

Важливе значення категорія об'єкта доказового пізнання набуває на початкових етапах кримінального провадження, коли остаточна кримінально-правова кваліфікація та повна система обставин, що підлягають доказуванню, ще не визначені. У цей період суб'єкти доказування працюють із широким масивом фактичної та інформаційної реальності, виявляють кримінально релевантні ознаки, можливі джерела доказової інформації та формують первинні версії. Передчасне звуження доказового пошуку лише до вже сформульованих обставин може призвести до втрати важливої інформації або помилкового визначення напряму розслідування.

На цьому етапі має йтися не про окремий вид предмета доказування, а про його попередню робочу конкретизацію. Вона формується

на основі первинної кримінально-правової гіпотези та наявних фактичних даних, має відкритий характер, її уточнюють у процесі перевірки версій. Така відкритість не означає необмеже-ного інформаційного пошуку: діяльність уповноважених суб'єктів має залишатися пов'язаною з подією, яку перевіряють, законною метою, компетенцією органу та вимогами необхідності й пропорційності. Особливості застосування цього підходу до оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності розглянемо нижче.

Водночас об'єкт доказування не можна ототожнювати з об'єктом кримінального правопорушення в кримінально-правовому значенні. Об'єкт кримінального правопорушення – це охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, на які посягає кримінально протиправне діяння. Об'єкт доказування – це фактична й інформаційна реальність, на яку спрямована пізнавально-доказова діяльність. Тому йдеться про різні за змістом категорії: перша має кримінально-правову природу, друга – кримінальну процесуальну та пізнавально-методологічну.

Так само об'єкт доказового пізнання не слід ототожнювати із процесуальними джерелами доказів й окремими носіями інформації. Документи, речі, електронні дані, показання та інші джерельні форми забезпечують доступ суб'єкта доказування до кримінально релевантної фактичної реальності, але не вичерпують її. Об'єкт доказового пізнання охоплює також власне подію, її механізм, причинові, часові, просторові й організаційні зв'язки, наслідки, умови виникнення слідів та інші елементи фактичного й інформаційного середовища.

Розмежування об'єкта доказового пізнання та предмета доказування дає змогу точніше описати перехід від первинного інформаційного сигналу до процесуального доказу. Такий перехід охоплює: 1) законне виявлення або одержання відомостей; 2) їх фіксацію в передбаченій законом формі; 3) одержання та процесуальне закріплення фактичних даних у належному процесуальному джерелі; 4) перевірку їх зв'язку з обставинами предмета доказування, законності способу одержання, належності процесуального джерела й достовірності; 5) оцінку в сукупності з іншими доказами; 6) використання для встановлення або спростування конкретної обставини предмета доказування.

Отже, інформація не набуває значення доказу автоматично внаслідок її виявлення або подальшого документування. Вирішальними є законність способу одержання, належність процесуального джерела, можливість перевірки й оцінювання відповідних фактичних даних.

Саме в цьому полягає методологічне значення категорії об'єкта доказування. Вона дає змогу уникнути надто вузького розуміння доказування як роботи лише з уже сформованими доказами. Насправді кримінальне процесуальне доказування має ширшу пізнавальну основу, що охоплює виявлення інформації, її документування, перевірку, процесуальне закріплення, оцінку та використання в доказовій моделі справи.

Водночас таке розуміння не означає розмивання меж кримінального процесуального доказування. Навпаки, розмежування об'єкта та предмета доказування дає змогу точніше визначити, яка інформація може бути лише об'єктом пізнавальної діяльності, а яка після належної процесуальної перевірки може набути значення доказу й бути використана для встановлення обставин предмета доказування.

Отже, об'єкт доказового пізнання і предмет доказування є взаємопов'язаними, але не тотожними категоріями: перший визначає фактичну й інформаційну спрямованість пізнання, другий – систему юридично значущих обставин, які мають бути встановлені або спростовані. Їх розмежування створює методологічну основу для переходу до доказової моделі кримінального провадження.

Стаття 91 КПК України визначає загальну нормативну модель предмета доказування, яку доповнюють спеціальними положеннями закону та конкретизують у відповідному кримінальному провадженні. Результатом такої індивідуалізації є не новий нормативний предмет, а робоча система доказових завдань, версій, фактів, доказів і процесуальних засобів, необхідних для прийняття відповідного рішення.

Доказова модель кримінального провадження – це динамічна, версійно відкрита система зв'язків між нормативно визначеними й індивідуалізованими обставинами предмета доказування, кваліфікаційними гіпотезами, позиціями сторін, кінцевими, проміжними та допоміжними фактами, доказами, їх процесуальними джерелами, законними засобами їх одержання і перевірки, розподілом тягаря доказування, застосовним стандартом доведення та станом підтвердженості кожної обставини.

Доказова модель не є окремим процесуальним документом, не замінює передбаченого законом предмета доказування і не може бути використана для перенесення тягаря доведення невинуватості на сторону захисту. Запропонована доказова модель має доктринально-аналітичний, а не нормативний характер: вона не створює нових процесуальних обов'язків для учасників кримінального провадження, а систематизує реалізацію передбачених законом вимог до визначення предмета, меж, тягаря та результатів доказування.

Таке розуміння надає можливість подолати спрощений підхід, за якого предмет доказування фактично зводиться до механічного переліку обставин. Доказова модель провадження відображає не лише те, що має бути встановлено, а й те, як відповідні обставини пов'язані між собою, які докази можуть їх підтвердити або спростувати,

які процесуальні засоби є допусти-мими для їх отримання, які версії потребують перевірки та який рівень достатності доказів необхідний для прийняття відповідного процесу-ального рішення.

Структура доказової моделі охоплює такі взаємопов'язані складові: нормативну – загальні й спеціальні обставини, передбачені кримінальним процесуальним законом; кваліфікаційну – кримінально-правові гіпотези та ознаки відповідного складу кримінального правопорушення; фактичну – кінцеві, проміжні, допоміжні й негативні факти; версійну – такі, що конкурують, пояснення події та альтернативні причинові зв'язки; доказову – наявні докази, їх процесуальні джерела та зв'язок із конкретними обставинами; процедурно-інструментальну – законні засоби одержання, перевірки й дослідження доказів; розподільчу – визначення суб'єкта, на якого покладено відповідний тягар доказування; стандартну – рівень переконливості, необхідний для конкретного рішення; гарантійну – презумпцію невинуватості, право на захист, змагальність, пропорційність, судовий контроль і вимоги допустимості; результативну – поточний стан підтвердженості, спірності або спростування кожної обставини.

Під негативними фактами в цій структурі розуміються юридично значущі факти відсутності події, ознаки, зв'язку або обставини, існування яких передбачає відповідна версія чи з якими закон пов'язує певний юридичний висновок. Негативні факти не є окремим видом доказів, а становлять елементи фактичної моделі, що підлягають установленню або спростуванню за допомогою належних, допустимих і достовірних доказів.

Особливість доказової моделі полягає також у тому, що вона поєднує предмет доказування з межами доказування. Саме через доказову модель можна визначити, які обставини вже достатньо підтверджені, які залишаються неперевіреними, які докази є необхідними, які версії не спростовані, а які прогалини в доказуванні мають істотне значення для прийняття рішення. Без такої моделі доказування може перетворитися або на формальне накопичення доказів, або на вибіркове підтвердження наперед сформованої версії.

Зв'язок предмета доказування і доказової моделі має ітеративний, а не коловий характер. Спершу загальна нормативна модель предмета доказування, поєднана з попередньою кримінально-правовою кваліфікацією, визначає його первинну робочу конкретизацію. На його основі формуються версії та початкова доказова модель. Результати одержання і перевірки доказів можуть зумовити уточнення фактичної фабули, кваліфікації та індивідуалізованого предмета, після чого модель актуалізується. Отже, ідеться про послідовний зворотний зв'язок: загальна нормативна модель → попередня кваліфікація і фактична фабула → робоча конкретизація предмета доказування → версії та доказова модель → одержання і перевірка доказів → уточнення кваліфікації, предмета й моделі.

Практична реалізація доказової моделі передбачає послідовну аналітичну роботу з кожною обставиною індивідуалізованого предмета доказування. Насамперед така обставина має бути співвіднесена з конкретною нормою кримінального процесуального та, за потреби, кримінального закону, що визначає її юридичне значення. Після цього необхідно встановити, яке місце відповідна обставина посідає у версії сторони обвинувачення та як її оцінює сторона захисту: визнає, заперечує, тлумачить інакше або пов'язує з альтернативним поясненням події.

Наступний етап полягає в розмежуванні доказів, які підтверджують відповідну обставину, і доказів, що її спростовують, послаблюють сформульований висновок або породжують сумнів щодо запропонованого фактичного, причинового чи юридичного зв'язку. Відсутність доказів на підтвердження певної обставини не можна механічно компенсувати відсутністю доказів на її спростування, передусім коли тягар доведення покладено на сторону обвинувачення. Аналогічно наявність окремого підтверджувального доказу ще не означає доведеності обставини, якщо він суперечить іншим матеріалам провадження, не узгоджується з установленою послідовністю подій або не досягає необхідного стандарту доказування.

Кожний доказ має бути співвіднесений з його процесуальним джерелом, способом одержання, формою фіксації та процедурою перевірки. Це дає змогу одночасно оцінити не лише змістовий зв'язок доказу з предметом доказування, а й ризики його недопустимості. Такі ризики можуть бути зумовлені одержанням відомостей неналежним суб'єктом, відсутністю необхідної правової підстави, порушенням установленої процедури, неналежною процесуальною фіксацією, сумнівами щодо походження, автентичності або цілісності даних, неможливістю їх ефективної перевірки стороною захисту, а також порушенням фундаментальних прав людини. Тому змістова переконливість відомостей не усуває потреби в самостійній перевірці законності їх одержання та можливості використання в кримінальному процесуальному доказуванні.

Окремим елементом доказової моделі є визначення тягаря та стандарту доказування. Щодо кожної юридично значущої обставини необхідно з'ясувати, на якого учасника кримінального провадження покладено обов'язок її доведення або обґрунтування, а також якого рівня переконливості має бути досягнуто для прийняття конкретного процесуального рішення. Слід розмежовувати загальний тягар доведення обставин обвинувачення, обов'язок сторони обґрунтувати подане нею клопотання чи доказ, а також процесуальний обов'язок суду належно перевірити наведені сторонами доводи.

Застосовний стандарт залежить від виду рішення та не може бути однаковим для повідомлення про підозру, застосування заходу забезпечення кримінального провадження, направлення обвинувального акта до суду й ухвалення обвинувального вироку.

У цьому разі йдеться не про створення позазаконної ієрархії стандартів доказування, а про диференціацію необхідного рівня доказової обґрунтованості залежно від правової природи процесуального рішення, його наслідків, ступеня втручання у права особи та стадії кримінального провадження (Pohoretskyi, 2025a; Pohoretskyi, 2025c).

На кожному циклі аналізу окремо визначають два параметри. Перший – ступінь фактичної підтвердженості обставини: вона може залишатися неперевіреною, бути частково підтвердженою, спірною, спростованою або доведеною до стандарту, необхідного для відповідного процесуального рішення. Другий – процесуальна придатність доказової основи: окремо фіксують ризики недопустимості, неналежність процесуального джерела чи способу одержання відомостей, а також неможливість їх використання в процесуальному рішенні. Таке розмежування не допускає змішування доказової сили відомостей з питанням їх допустимості й дає змогу відрізняти неповноту доказування від суперечності між доказами, а невстановленість факту – від його спростування.

Така послідовність надає можливість представити доказову модель не як механічну сукупність зібраних матеріалів, а як упорядковану систему зв'язків між юридично значущими обставинами, правовими підставами, конкуруючими версіями, позиціями сторін, доказами на підтвердження і спростування, процесуальними джерелами, законними способами одержання відомостей, тягарем і стандартом доказування та поточним станом доведеності кожного елемента. У такому вигляді доказову модель можна використовувати для планування доказової діяльності, своєчасного виявлення її прогалин, перевірки альтернативних пояснень і належного мотивування процесуальних рішень. У прикладному вимірі описана послідовність може бути формалізована у вигляді аналітичної таблиці доказування. У ній щодо кожної обставини індивідуалізованого предмета доказування зазначають: її правову підставу; зміст версії обвинувачення; позицію сторони захисту; докази на підтвердження і спростування; процесуальні джерела та способи одержання відповідних відомостей; ризики недопустимості; суб'єкта, на якого покладено тягар доказування або обґрунтування; застосовний стандарт доказування; поточний стан підтвердженості, спірності чи спростування обставини. Аналітична таблиця доказування (доказова матриця) має допоміжний аналітичний характер, не є самостійним процесуальним документом і не замінює оцінки доказів відповідним суб'єктом за внутрішнім переконанням.

Доказова модель кримінального провадження має важливе значення для складних кримінальних проваджень, у яких доказова інформація формується поступово, а її джерела можуть бути розосереджені між документами, електронними даними, фінансовими операціями, службовими рішеннями, комунікаціями, показаннями, висновками експертів, результатами слідчих, негласних слідчих, оперативно-розшукових або контррозвідувальних заходів. У таких провадженнях неможливо обмежитися простим переліком обставин, передбачених законом. Необхідна цілісна модель, яка дає змогу пов'язати факти, джерела інформації, докази, процесуальні засоби та юридичні висновки в єдину систему.

У цьому аспекті доказова модель кримінального провадження виконує функцію аналітичної ланки між об'єктом доказового пізнання та предметом доказування. Вона ґрунтується на фактичній та інформаційній реальності, пов'язаній з подією, яку перевіряють, але спрямовується на встановлення юридично значущих обставин індивідуалізованого предмета доказування. Завдяки цьому доказова модель упорядковує перехід від виявлення відомостей до їх одержання, процесуального закріплення, перевірки, оцінки та використання у відповідному процесуальному рішенні. Вона не є штучною теоретичною конструкцією, відірваною від практики, оскільки зв'язки між обставинами, версіями, доказами та процесуальними рішеннями фактично формуються в кожному кримінальному провадженні. Водночас така модель може бути експліцитною або імпліцитною, формалізованою або неформалізованою, повною або фрагментарною, збалансованою або однобічною. Вимоги процесуальної доброчесності характеризують не модель як абстрактну конструкцію, а спосіб її формування та використання відповідними суб'єктами.

Доказова модель кримінального провадження формується внаслідок послідовної конкретизації предмета доказування. Таку конкретизацію доцільно здійснювати за двома самостійними класифікаційними осями: за ступенем змістовної індивідуалізації та за процесуальним призначенням.

У межах змістової індивідуалізації доцільно розрізняти чотири форми конкретизації предмета доказування: загальну нормативну, спеціальну нормативну, типову й індивідуалізовану. Вони відображають різні джерела та ступені конкретизації, можуть поєднуватися в одному кримінальному провадженні, не утворюючи в усіх випадках жорсткої лінійної послідовності.

Загальний нормативний предмет охоплює систему обставин, закріплених насамперед у ст. 91 КПК України. Спеціальну нормативну конкретизацію здійснюють шляхом доповнення цієї системи обставинами, передбаченими для

особливих видів або порядків кримінального провадження.

Типовий предмет доказування охоплює родову й видову конкретизацію обставин з огляду на групу кримінальних правопорушень, конкретний склад, типовий механізм діяння, характерні сліди та джерела інформації. Наприклад, у провадженнях щодо умисного вбивства значення мають факт і причина смерті, спосіб її заподіяння, причиновий зв'язок, форма вини, мотив і мета; у провадженнях щодо ухилення від сплати податків – обов'язок сплати, спосіб ухилення, розмір несплачених платежів і документальне оформлення операцій; у провадженнях щодо одержання неправомірної вигоди – службовий статус, характер вигоди та її зв'язок зі службовою поведінкою (Aleksiichuk, 2012).

Індивідуалізований предмет доказування конкретного кримінального провадження формується з огляду на фактичну фабулу, первинну й уточнену кримінально-правову кваліфікацію, роль кожного учасника, характер шкоди, позиції сторін, наявні докази, альтернативні версії та вид процесуального рішення. Саме на цьому рівні нормативні приписи конкретизують у систему доказових завдань відповідного провадження.

За процесуальним призначенням слід розрізняти основний і локальний предмети доказування. Основний предмет пов'язаний із вирішенням питання про кримінальне правопорушення, винуватість, відповідальність й інші підсумкові наслідки провадження. Локальний предмет охоплює обставини, які необхідно встановити для прийняття окремого проміжного або допоміжного процесуального рішення, зокрема щодо проведення обшуку, надання тимчасового доступу до речей і документів, накладення арешту на майно, застосування запобіжного заходу, надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії або вирішення питання про допустимість доказу (Pohoretskyi, 2025b).

Локальний предмет доказування не є п'ятим послідовним рівнем після індивідуального. Він становить іншу класифікаційну вісь і може виникати в межах будь-якого конкретного провадження. Отже, змістова індивідуалізація відповідає на питання, наскільки конкретизовано систему обставин, а поділ на основний і локальний предмети – для якого процесуального рішення їх встановлюють.

Така двовимірна конструкція дає змогу уникнути змішування різних критеріїв класифікації, зберегти значення родової та видової конкретизації в межах типового предмета, індивідуалізації предмета в конкретному кримінальному провадженні та локального предмета для прийняття окремого процесуального рішення, а також точніше пояснити механізм переходу від нормативних приписів до доказової моделі кримінального провадження.

Оперативно-розшукова та контррозвідувальна діяльність не є кримінальним процесуальним доказуванням у власному значенні. Водночас, якщо одержана під час такої діяльності інформація призначена для подальшого використання в кримінальному провадженні, її виявлення, збереження та документування мають ураховувати доказову перспективу[1] (Pohoretskyi, 2007).

Об'єкт доказового пізнання орієнтує відповідні підрозділи на фактичну реальність та її слідові відображення, а попередня робоча конкретизація предмета доказування – на юридично значущі напрями пошуку. Така орієнтація не допускає невизначеного накопичення відомостей про особу чи подію: діяльність має бути пов'язана із законною метою, компетенцією органу, необхідністю, пропорційністю та повагою до прав людини.

Оперативна або контррозвідувальна інформація не стає доказом унаслідок факту її подальшого оформлення. Для використання в кримінальному провадженні відповідні фактичні дані мають бути одержані та процесуально закріплені в передбаченому законом порядку, утілені в належному процесуальному джерелі, відкриті для перевірки й оцінені за критеріями належності, допустимості й достовірності. У цьому полягає функціональний, але не тотожний зв'язок спеціальних видів діяльності з доказовою моделлю кримінального провадження.

На доктринальному рівні доказова модель кримінального провадження є загальною аналітичною конструкцією, що відображає типові зв'язки між обставинами, версіями, доказами, процесуальними засобами, тягарем і стандартами доказування. У змагальному кримінальному процесі ця конструкція конкретизується через функціонально відмінні моделі обвинувачення, захисту та судового оцінювання.

Слідчий формує робочу модель розслідування, яка поєднує первинну кримінально-правову кваліфікацію, версії, доказові завдання, наявні та необхідні докази й заплановані процесуальні дії. Прокурор не повинен некритично сприймати цю модель. Як процесуальний керівник він перевіряє її повноту, законність, внутрішню узгодженість, урахування обвинувальних, виправдувальних і пом'якшувальних обставин, а також відповідність покладеному на сторону обвинувачення тягарю доказування та стандарту, необхідному для відповідного процесуального рішення.

Сторона захисту має право формувати альтернативну доказову модель або окрему доказову позицію, спрямовану на перевірку і спростування моделі обвинувачення, виявлення недоведених елементів, наведення альтерна-

[1] Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26 груд. 2002 р. № 374-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text; Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text

тивних пояснень чи обґрунтування розумного сумніву. Формування такої моделі не означає покладення на захист обов'язку доводити невинуватість особи. Формування альтернативної доказової моделі не означає виникнення в сторони захисту обов'язку доводити невинуватість особи. Достатнім процесуальним результатом діяльності захисту може бути встановлення того, що сторона обвинувачення не виконала покладений на неї тягар доказування або що подані нею докази не усувають розумного сумніву щодо відповідної обставини.

Суд формує власну аналітичну модель оцінки обставин і доказів у межах висунутого обвинувачення на підставі доказів, які можуть бути покладені в основу судового рішення, дотримуючись презумпції невинуватості, змагальності й застосовного стандарту доказування. Судова модель не може бути продовженням моделі обвинувачення або захисту. Її завдання полягає в послідовній перевірці того, чи підтверджено кожну юридично значущу обставину належними, допустимими й достовірними доказами та чи досягнуто стандарту, необхідного для відповідного процесуального рішення.

Судова аналітична модель не є самостійною судовою версією кримінально релевантної події та не надає суду права виходити за межі висунутого обвинувачення, самостійно формувати доказову базу або підміняти сторони у виконанні їхніх процесуальних функцій. Її призначення полягає виключно в неупередженій перевірці й оцінюванні поданих сторонами доказів, доводів і процесуальних позицій у межах предмета судового розгляду (Shumylo, & Pohoretskyi, 2012).

Отже, спільними для учасників є загальний предмет доказування та правила допустимого доказування, однак їхні версійні та функціональні моделі не повинні змішуватися. Такий підхід відповідає засаді змагальності й розмежуванню функцій обвинувачення, захисту і правосуддя.

Водночас доказову модель не слід використовувати як інструмент підтвердження наперед визначеної версії. Її практичне значення полягає не в тому, щоб підпорядкувати всі докази одній бажаній конструкції, а в тому, щоб забезпечити повне, усебічне, добросовісне і процесуально належне встановлення юридично значущих обставин. Саме тому доказова модель провадження має бути відкритою до перевірки, спростування, уточнення і коригування залежно від розвитку доказової ситуації.

Практичне значення доказової моделі кримінального провадження полягає в тому, що вона забезпечує системну організацію досудового розслідування, захисту та судового розгляду. Вона дає змогу пов'язати предмет доказування, джерела доказової інформації, процесуальні засоби доказування та критерії оцінки доказів у єдину логічну систему, спрямовану на ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого процесуального рішення.

Конкретизацію предмета доказування та формування доказової моделі кримінального провадження слід здійснювати з дотриманням вимог законності, верховенства права і процесуальної доброчесності (Pohoretskyi, 2025a). Система юридично значущих обставин не може штучно звужуватися або розширюватися для підтвердження наперед обраної версії. Сторона обвинувачення повинна враховувати як обставини, що підтверджують обвинувачення, так і відомості, які його спростовують, пом'якшують відповідальність або ставлять під сумнів допустимість доказів. Сторона захисту має право обирати власну процесуальну стратегію та не зобов'язана доводити невинуватість особи[1].

Процесуальна доброчесність у цьому контексті є не додатковою моральною вимогою до доказування, а необхідною умовою його законності та справедливості. Вона вимагає, щоб доказова діяльність була спрямована на встановлення юридично значущих обставин, а не на штучне конструювання доказової картини, яка підтверджує наперед сформований висновок. Саме тому предмет доказування має виконувати не лише пізнавальну, а й гарантійну та обмежувальну функції.

Основними ризиками порушення процесуальної доброчесності під час формування доказової моделі є штучне звуження предмета доказування, його необґрунтоване розширення та маніпулювання кримінально-правовою кваліфікацією. Штучне звуження виявляється в ігноруванні виправдувальних, пом'якшувальних або альтернативних обставин; необґрунтоване розширення – у збиранні інформації, яка не має істотного значення для провадження або конкретного рішення; маніпулятивна кваліфікація – у використанні тяжчої правової оцінки не як висновку з установлених фактів, а як засобу отримання ширших повноважень для процесуального втручання. У кожному з цих випадків доказова модель перестає бути відкритим засобом перевірки версій та перетворюється на інструмент підтвердження наперед визначеного результату.

У вимірі процесуальної доброчесності належність доказу до предмета доказування не звільняє від самостійної перевірки його допустимості, зокрема законності способу одержання, належності процесуального джерела, дотримання

[1] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text; Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text; Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

встановленої процедури і фундаментальних прав людини (Pohoretskyi, 2025b, 2026; Stefaniv, 2022).

У цьому аспекті важливе значення має судовий контроль. Слідчий суддя і суд повинні перевіряти не лише формальну наявність клопотання чи процесуального рішення, а й реальний зв'язок між запитуваним процесуальним заходом, фактичними даними, якими обґрунтовують його необхідність, й обставинами локального предмета доказування. Дозвіл на обшук, тимчасовий доступ, арешт майна, негласну слідчу (розшукову) дію або інший захід процесуального примусу має бути обґрунтований не загальними міркуваннями про потреби розслідування, а конкретними фактичними даними, що підтверджують необхідність такого втручання (Lysachenko, 2021; Pohoretskyi, 2025c).

Важливим виявом процесуальної доброчесності є також недопущення провокації кримінального правопорушення (Pohoretskyi, 2016). Якщо діяльність уповноважених органів або залучених осіб фактично створює кримінально протиправну поведінку, а не документує вже наявну злочинну діяльність, то отримані результати не можуть бути використані для обґрунтування обвинувачення або відповідного процесуального рішення. Практика Європейського суду з прав людини послідовно керується тим, що провокація порушує вимоги справедливого судового розгляду й ставить під сумнів допустимість отриманих доказів[1].

Процесуальна доброчесність має значення і для сторони захисту. Захист повинен мати реальну можливість ставити під сумнів не лише окремі докази, а й власне доказову модель обвинувачення: повноту визначення предмета доказування, наявність прогалин, допустимість джерел доказової інформації, достовірність фактичних висновків, достатність доказів для підтвердження кожної юридично значущої обставини. Без такої можливості доказова модель обвинувачення фактично перетворюється на односторонню конструкцію, закриту для повноцінної перевірки та спростування, що не сумісно зі змагальністю та правом на захист[2] (Starenkyi, 2016).

Отже, процесуальна доброчесність конкретизації предмета доказування та формування доказової моделі кримінального провадження передбачає добросовісне визначення юридично значущих обставин, недопущення їх штучного звуження чи розширення, забезпечення зв'язку між об'єктом доказового пізнання, предметом доказування та доказовою моделлю, використання доказів, перевірених за критеріями належності, допустимості, достовірності й достатності, ефективний судовий контроль і реальну можливість сторони захисту спростовувати доказову конструкцію обвинувачення. Саме така організація доказування відповідає вимогам законності, справедливості, пропорційності, змагальності та верховенства права.

Висновки

1. Стаття 91 КПК України закріплює загальну нормативну основу предмета доказування, але не визначає завершеної доказової моделі конкретного кримінального провадження. Конкретизацію предмета доказування здійснюють за двома самостійними класифікаційними осями: за ступенем змістової індивідуалізації – загальний нормативний, спеціальний нормативний, типовий та індивідуалізований предмети; за процесуальним призначенням – основний і локальний предмети доказування.

2. Об'єкт доказового пізнання та предмет доказування є взаємопов'язаними, але не тотожними категоріями. Об'єкт охоплює пов'язану з подією фактичну реальність та її матеріальні, цифрові, документальні й ідеальні відображення. Предмет доказування становить нормативно та процесуально визначену систему юридично значущих обставин, властивостей і зв'язків цієї реальності, які необхідно встановити або спростувати для прийняття відповідного процесуального рішення. Пізнання кримінального правопорушення переважно має ретроспективний та опосередкований характер, однак під час проведення негласних слідчих (розшукових) та інших дій уповноважені суб'єкти можуть безпосередньо сприймати окремі вияви триваючої протиправної діяльності; це не усуває необхідності їх процесуального закріплення, перевірки та юридичної оцінки.

3. Доказову модель кримінального провадження запропоновано тлумачити як динамічну, версійно відкриту систему зв'язків між обставинами предмета доказування, кваліфікаційними гіпотезами, кінцевими, проміжними й допоміжними фактами, позиціями сторін, доказами та їх процесуальними джерелами, засобами одержання і перевірки, розподілом тягаря доказування, застосовним стандартом і станом підтвердженості кожної обставини. Її розвиток має ітеративний характер: результати перевірки доказів можуть уточнювати кваліфікацію, індивідуалізований предмет і власне модель.

4. У змагальному кримінальному процесі необхідно розмежовувати модель обвинувачення, альтернативну доказову модель захисту та судову аналітичну модель. Таке розмежування не допускає змішування процесуальних функцій і перенесення на сторону захисту обов'язку доводити невинуватість. Предмет доказування є первинним орієнтиром належності доказів, натомість допустимість становить самостійний правовий

[1] Справа «Раманаускас проти Литви» : рішення Європейського суду з прав людини від 5 лют. 2008 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int

[2] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text; Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

фільтр, пов'язаний із законністю способу одержання, процесуальним джерелом і дотриманням прав людини.

5. Практичне значення запропонованого підходу полягає в можливості побудови аналітичної таблиці доказування, у якій кожна обставина співвідноситься з її правовою підставою, версіями сторін, доказами на підтвердження і спростування, процесуальними джерелами, ризиками недопустимості, розподілом тягаря доказування, застосовним стандартом та поточним станом доведеності. Така таблиця має допоміжний організаційно-аналітичний характер і не замінює оцінки доказів за внутрішнім переконанням.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Aleksiichuk, O.M. (2012). Subject of proof in criminal cases of murder: *Extended abstract of candidate's thesis.* Kyiv. Retrieved from https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/17033

[2] Babanly, R.Sh., & Sirotkina, M.V. (2013). Proof of guilt beyond a reasonable doubt in the criminal process of Ukraine: Peculiarities of understanding and law enforcement. *Advocate*, 10(157), 19–21.

[3] Bondarenko, O.O. (2024). Subject of proof in the criminal process of Ukraine. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law"*, 83(3), 196-201. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.83.3.30

[4] Kikinchuk, V.V. (2024). System of means of proof in criminal proceedings. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law",* 86(5), 66-71. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.5.9

[5] Kovalenko, A.V. (2023). Criminalistic means of criminal procedural proof. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine,* 30(4), 293-303. DOI: 10.31359/1993-0909-2023-30-4-293

[6] Lysachenko, Ye.I. (2021). Temporary access to things and documents as a means of criminal procedural proof. *Candidate's thesis.* Kyiv. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle /123456789/18799

[7] Nor, V.T. (2010). Truth in criminal justice: idea, legal dogma, implementation. *Journal of the National University "Ostroh Academy". Series "Law",* 2, 15-24. Retrieved from https://lj.oa.edu.ua/articles/2010/ n2/10nvtdpr.pdf

[8] Odintsov, O.I. (2017). The role of the subject of proof in criminal proceedings. Recent Criminal Law Research - 2017: collection of scientific papers (pp. 172-175). Mykolaiv: Ilion. Retrieved from https://hdl.handle.net/11300/17216

[9] Pohoretskyi, M.A. (2007). *Functional purpose of operational-search activity in criminal procedure.* Kharkiv: Arsis LTD. Retrieved from https://ir.library.knu.ua/handle/15071834/8490

[10] Pohoretskyi, M.A. (2015). New concept of criminal procedural proof. *Bulletin of Criminal Justice,* 3, 63-79. Retrieved from https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/view/707

[11] Pohoretskyi, M.A. (2016). The use of provocation during secret investigations: questions of legality. *Bulletin of Criminal Procedure*, 1, 33-43. Retrieved from https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/ article/view/525/479

[12] Pohoretskyi, M.A. (2025a). Rule of law in criminal procedural proof: methodology and practice of application. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine,* 32(3), 275-299. DOI: 10.31359/1993-0909-2025-32-3-275

[13] Pohoretskyi, M.A. (2025b). Admissibility of evidence in criminal proceedings and procedural integrity: doctrines and practice (comparative legal study). *Bulletin of Criminal Justice,* 1-2, 60-82. DOI: 10.17721/2413-5372.2025.1-2/22-59

[14] Pohoretskyi, M.A. (2025c). Judicial control in ensuring fair and admissible proof in the criminal process of Ukraine. *Analytical and Comparative Jurisprudence,* 3(4), 269-279. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.3.40

[15] Pohoretskyi, M.A. (2026). Admissibility of evidence in the practice of the Criminal Cassation Court within the Supreme Court: transition from formal legality to procedural integrity. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine,* 33(1), 267-302. DOI: 10.31359/1993-0909-2026-33-1-267

[16] Rohatynska, N.Z. (2008). Subject of proof in cases closed on non-rehabilitating grounds. *Candidate's thesis.* Kyiv. Retrieved from http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/1047

[17] Shumylo, M.Ye., & Pohoretskyi, M.A. (2012). Evidence and proof. In Scientific and Practical Commentary on the Criminal Procedure Code of Ukraine: in 2 vols. Vol. 1 (pp. 247-308). Kharkiv: Pravo.

[18] Stakhivskyi, S.M. (2005). *Theory and practice of criminal procedural proof.* Kyiv. Retrieved from https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/STAXIVSKIY_2005.pdf

[19] Stankovych, M.I. (2019). Limits of proof in criminal proceedings. *Candidate's thesis.* Kyiv. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0b454903-2696-4465-b5b0-62d0b34f16d6/content
[20] Starenkyi, O.S. (2014). On defining the concept of limits of proof in criminal proceedings. *Journal of the National University "Ostroh Academy". Series "Law",* 1(9), 1-12. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Choasp_2014_1_17
[21] Starenkyi, O.S. (2016). Criminal procedural guarantees of defence counsel as a subject of proof in pre-trial investigation: theory and practice. M.A. Pohoretskyi (Ed.). Kyiv: Alerta. Retrieved from https://jurkniga.ua/contents/kriminalni-procesualni-garantiyi-zakhisnika-yak-subiekta-dokazuvannya-u-dosudovomu-rozsliduvanni-teoriya-ta-praktika.pdf?srsltid=AfmBOooBV-zvymerRBQ0H1IuLK5QGd3uO-XuqoQJC3Da40KEdGdGeMuO
[22] Stefaniv, N.S. (2022). Admissibility of evidence in criminal proceedings. *Supreme Court.* Retrieved from https://supreme.court.gov.ua
[23] Vapniarchuk, V.V. (2013a). General characteristics of legal presumptions and their significance for criminal procedural proof. *Lawyer of Ukraine,* 3(24), 62-68. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/uy_2013_3_12
[24] Vapniarchuk, V.V. (2013b). General characteristics of the subject of criminal procedural proof. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine,* 3(74), 238-248. Retrieved from https://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnik-naprnu-3-2013r/zagalna-kharakteristika-predmeta-kriminalno-protsesualnogo-dokazuvannya
[25] Vapniarchuk, V.V. (2017). Theory and practice of criminal procedural proof. Kharkiv: Yurait. Retrieved from https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/13425

Список використаних джерел

[1] Алексійчук О. М. Предмет доказування у кримінальних справах про вбивства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 18 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/17033
[2] Бабанли Р. Ш., Сіроткіна М. В. Доведеність вини поза розумним сумнівом у кримінальному процесі України: особливості розуміння та правозастосування. *Адвокат*. 2013. № 10. С. 19–21.
[3] Бондаренко О. О. Предмет доказування у кримінальному процесі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 83. Ч. 3. С. 196–201. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.83.3.30
[4] Кікінчук В. В. Система засобів доказування у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2024. № 86 (5). С. 66–71. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.5.9
[5] Коваленко А. В. Криміналістичні засоби кримінального процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. № 4. С. 293–303. DOI: 10.31359/1993-0909-2023-30-4-293
[6] Лисаченко Є. І. Тимчасовий доступ до речей і документів як засіб кримінального процесуального доказування : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2021. 210 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/18799
[7] Нор В. Т. Істина у кримінальному судочинстві: ідея, догма права, реалізація. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2010. № 2. С. 15–24. URL: https://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n2/10nvtdpr.pdf
[8] Одінцов О. І. Роль предмета доказування в кримінальному провадженні. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2017* : зб. наук. пр. Миколаїв : Іліон, 2017. С. 172–175. URL: https://hdl.handle.net/11300/17216
[9] Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Харків : Арсіс ЛТД, 2007. 576 с. URL: https://ir.library.knu.ua/handle/15071834/8490
[10] Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 63–79. URL: https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/view/707
[11] Погорецький М. А. Застосування провокації в ході негласних розслідувань: питання правомірності. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 33–43. URL: https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/view/525/479
[12] Погорецький М. А. Верховенство права у кримінальному процесуальному доказуванні: методологія та практика застосування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Т. 32. № 3. С. 275–299. DOI: 10.31359/1993-0909-2025-32-3-275
[13] Погорецький М. А. Допустимість доказів у кримінальному процесі та процесуальна доброчесність: доктрини і практика (порівняльно-правове дослідження). *Вісник кримінального судочинства*. 2025. № 1–2. С. 60–82. DOI: 10.17721/2413-5372.2025.1-2/22-59

[14] Погорецький М. А. Судовий контроль у забезпеченні справедливого та допустимого доказування в кримінальному процесі України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Т. 3. № 4. С. 269–279. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.3.40
[15] Погорецький М. А. Допустимість доказів у практиці Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду: перехід від формальної законності до процесуальної доброчесності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2026. Т. 33. № 1. С. 267–302. DOI: 10.31359/1993-0909-2026-33-1-267
[16] Рогатинська Н. З. Предмет доказування у справах, що закриваються провадженням за нереабілітуючими підставами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 202 с. URL: http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/1047
[17] Шумило М. Є., Погорецький М. А. Докази і доказування. *Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар :* у 2 т. Харків : Право, 2012. Т. 1. С. 266–273.
[18] Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія. Київ, 2005. 272 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/STAXIVSKIY_2005.pdf
[19] Станкович М. І. Межі доказування у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 246 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0b454903-2696-4465-b5b0-62d0b34f16d6/content
[20] Старенький О. С. Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2014. № 1 (9). С. 1–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Choasp_2014_1_17
[21] Старенький О. С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні: теорія та практика : монографія / за заг. ред. М. А. Погорецького. Київ : Алерта, 2016. 336 с. URL: https://jurkniga.ua/contents/kriminalni-procesualni-garantiyi-zakhisnika-yak-subiekta-dokazuvannya-u-dosudovomu-rozsliduvanni-teoriya-ta-praktika.pdf?srsltid=AfmBOooBV-zvymerRBQ0H1IuLK5QGd3uO-XuqoQJC3Da40KEdGdGeMuO
[22] Стефанів Н. С. Допустимість доказів у кримінальному провадженні : презентація. *Верховний Суд.* 2022. URL: https://supreme.court.gov.ua
[23] Вапнярчук В. В. Загальна характеристика правових презумпцій та їх значення для кримінального процесуального доказування. *Юрист України*. 2013. Вип. 3 (24). С. 62–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uy_2013_3_12
[24] Вапнярчук В. В. Загальна характеристика предмета кримінально-процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 238–248. URL: https://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnik-naprnu-3-2013r/zagalna-kharakteristika-predmeta-kriminalno-protsesualnogo-dokazuvannya
[25] Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 408 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/13425

POHORETSKYI Mykola
Doctor of Law, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, First Vice-Rector of Taras Shevchenko National University of Kyiv
01601, 64/13 Volodymyrska St., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0936-0929

The Subject of Proof in Criminal Proceedings: from the Statutory List of Circumstances to an Individualised Evidentiary Model

Abstract. The article substantiates an understanding of the subject matter of proof as a system-forming category of criminal procedural proof that is not limited to the statutory list of circumstances provided for in Article 91 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. This list constitutes the general statutory framework of the subject matter of proof, which may be supplemented by special provisions and requires individualisation in accordance with the criminal-law classification of the act, the factual circumstances of the case, the parties' positions, and the type of procedural decision to be taken. A distinction is drawn between the object of evidentiary cognition (the object of proof), the subject matter of proof, procedural sources, and evidence. The object of evidentiary cognition is defined as the factual reality associated with the event and its material, digital, documentary, and mental representations. The subject matter of proof is regarded as a normatively and procedurally determined system of legally relevant circumstances, characteristics, and interrelationships

of that reality which must be established or refuted for the purpose of adopting the relevant procedural decision. The article proposes defining the evidentiary model of criminal proceedings as a dynamic system, open to alternative versions, of interrelationships among the circumstances comprising the subject matter of proof, legal-classification hypotheses, the parties' positions, ultimate, intermediate, and auxiliary facts, evidence and its procedural sources, lawful means of obtaining and verifying evidence, the allocation of the burden of proof, the applicable standard of proof, and the degree to which each circumstance has been substantiated. A two-dimensional specification of the subject matter of proof is substantiated: according to the degree of substantive individualisation and according to its procedural purpose. A distinction is made between the prosecution model, the alternative evidentiary model of the defence, and the judicial analytical model. It is emphasised that the subject matter of proof serves as the primary benchmark for determining the relevance of evidence, whereas admissibility constitutes an independent legal filter. The practical significance of the proposed approach lies in the possibility of using an analytical proof matrix to plan evidentiary activities, verify their completeness, and provide reasons for procedural decisions in compliance with the presumption of innocence, the adversarial principle, the right to defence, proportionality, and procedural integrity.

Keywords: subject matter of proof; object of proof; criminal procedural proof; evidentiary model of criminal proceedings; scope of proof; relevance of evidence; admissibility of evidence; sufficiency of evidence; operational-search activities; counterintelligence activities; pre-trial investigation; court proceedings; procedural integrity.

DOI: 10.33270/05267303.7
УДК 343.132:343.14

СТАРЕНЬКИЙ Олександр*
доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінальної юстиції Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4517-726X

Аудіо-, відеоконтроль особи як засіб кримінального процесуального доказування: проблеми правового регулювання та практики застосування

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена тим, що чинна нормативна модель аудіо-, відеоконтролю особи сформувалася за іншого рівня розвитку цифрових технологій і не забезпечує належної визначеності змісту, внутрішньої структури й порядку реалізації цього засобу кримінального процесуального доказування. Метою статті є висвітлення правової природи аудіо-, відеоконтролю особи як засобу кримінального процесуального доказування, виявлення проблем нормативного регулювання та практики застосування ст. 260 Кримінального процесуального кодексу України, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій з удосконалення її кримінальної процесуальної форми. Методологічну основу становили формально-юридичний, системно-правовий, логіко-семантичний, формально-логічний і порівняльно-правовий методи, а також узагальнення судової практики. За результатами дослідження встановлено неповну узгодженість положень кримінального процесуального закону та підзаконного нормативного регулювання щодо визначення змісту аудіо-, відеоконтролю особи. Законодавство України окреслює загальну модель цієї негласної слідчої (розшукової) дії, натомість підзаконний акт фактично виокремлює два взаємопов'язані етапи – фіксацію та обробку інформації, не визначаючи їх змісту, співвідношення та допустимих меж. Обґрунтовано, що фіксація забезпечує сприйняття, відображення та закріплення інформації з утворенням первинного технічного запису, а обробка охоплює подальші операції щодо вже сформованого інформаційного об'єкта. Запропоновано розмежовувати технічну й аналітичну обробку залежно від функціонального призначення відповідних операцій та отриманого результату. Встановлено, що обмежений характер відкритої нормативної деталізації аудіо-, відеоконтролю особи є виправданим щодо тактичних прийомів, спеціальних технічних можливостей і способів конспірації, однак не може поширюватися на визначення правових меж втручання в приватне спілкування. Обґрунтовано, що аудіоконтроль і відеоконтроль не є самостійними негласними слідчими (розшуковими) діями, а становлять різні способи реалізації єдиної кримінальної процесуальної форми. Встановлено, що процесуальний статус особи не є самостійним критерієм застосування аудіо-, відеоконтролю, оскільки визначальне значення має потенційна доказова значущість інформації, яку може бути отримано за результатами проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії.

Ключові слова: засоби кримінального процесуального доказування; негласні слідчі (розшукові) дії; аудіо-, відеоконтроль особи; доказ; втручання в приватне спілкування.

Історія статті:
Отримано: 01.07.2026
Прийнято: 27.08.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Старенький О. Аудіо-, відеоконтроль особи як засіб кримінального процесуального доказування: проблеми правового регулювання та практики застосування. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 77–88. DOI: 10.33270/05267303.7

*Відповідальний автор

© Старенький О., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Аудіо-, відеоконтроль особи посідає особливе місце серед негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД), оскільки є одним із найефективніших, інформаційно змістовних негласних засобів кримінального процесуального доказування. Його застосування дає змогу без відома особи отримувати докази про обставини кримінального правопорушення, які через прихований характер нерідко неможливо або вкрай ускладнено здобути за допомогою гласних засобів кримінального процесуального доказування. Водночас відповідна НСРД пов'язана із суттєвим й інтенсивним втручанням у сферу приватного спілкування, з огляду на положення ст. 258 Кримінального процесуального кодексу (КПК)[1] України, що зумовлює необхідність чіткої, передбачуваної та внутрішньо узгодженої кримінальної процесуальної регламентації її підстав, змісту, меж і порядку застосування.

Трансформація криміногенної ситуації, поява нових і поширення раніше не типових форм протиправної діяльності, посилення загроз державній та громадській безпеці, а також необхідність документування латентної, організованої та конспіративної злочинної діяльності об'єктивно підвищили роль негласних засобів кримінального процесуального доказування. У кримінальних провадженнях щодо колабораційної діяльності, державної зради, диверсій, терористичної діяльності, незаконного обігу зброї та інших кримінальних правопорушень, виявлення і документування яких істотно ускладнене в умовах воєнного стану, аудіо-, відеоконтроль особи набуває важливого практичного значення.

Водночас дію правового режиму воєнного стану не можна розглядати як підставу для зниження стандартів законності, послаблення судового контролю або звуження кримінальних процесуальних гарантій у досудовому розслідуванні. Навпаки, розширення фактичної потреби в застосуванні негласних засобів кримінального процесуального доказування підвищує вимоги до нормативної визначеності їхньої правової природи, меж допустимого втручання та порядку використання отриманих результатів. Ефективність діяльності органів досудового розслідування за надзвичайних безпекових умов має поєднуватися з дотриманням засад верховенства права, пропорційності втручання в приватне життя, забезпечення права на захист, свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї.

Додаткової актуальності дослідженню надає стрімкий розвиток цифрових технологій та їх активне впровадження в діяльність органів правопорядку. Розширення функціональних можливостей технічних і програмних засобів змінює способи фіксації, збереження, обробки, аналізу та подальшого використання аудіо- й відеоінформації в кримінальному провадженні. За таких обставин традиційні доктринальні підходи до розуміння правової природи й змісту аудіо-, відеоконтролю особи потребують переосмислення з огляду на сучасний рівень технологічного розвитку, а також нові ризики для автентичності, цілісності, достовірності, перевірюваності й допустимості отриманих результатів.

Попри тривалий період застосування ст. 260 КПК України, нормативна модель аудіо-, відеоконтролю особи не цілком відповідає сучасним потребам правозастосовної практики. Її законодавча конструкція формувалася за іншого рівня розвитку інформаційних технологій, технічних засобів негласного отримання інформації та практики використання результатів НСРД. Цифровізація суспільних відносин, поширення нових форм комунікації, ускладнення способів учинення та приховування кримінальних правопорушень, а також істотне розширення технологічних можливостей органів правопорядку змінили фактичні умови проведення відповідної НСРД. Це об'єктивно зумовлює необхідність переосмислення її нормативної конструкції та формування сучасних підходів до визначення змісту, меж і процесуального значення результатів аудіо-, відеоконтролю особи в кримінальному процесуальному доказуванні.

Матеріали та методи

Питання аудіо-, відеоконтролю особи неодноразово ставали предметом наукових досліджень у галузі кримінального процесуального права, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності. Значний внесок у розроблення теоретичних і прикладних аспектів правового регулювання цієї НСРД зробили В. Г. Уваров (2012), М. А. Погорецький (2013, 2014), Є. Д. Лук'янчиков (2020), О. Ю. Татаров (2016), М. В. Багрій, В. В. Луцик (2017), Д. Б. Сергєєва (2017), В. І. Василинчук, Д. Й. Никифорчук (2018), В. О. Шерудило (2018), А. А. Коваль (2019), І. І. Савляк (2019), О. В. Капліна (2020), Ж. В. Удовенко (2021), М. Л. Грібов, І. Ю. Шеліховська (2023), О. П. Бабіков (2024), М. М. Погорецький (2024) та інші вчені. У працях зазначених авторів досліджено поняття і правову природу аудіо-, відеоконтролю особи, його місце в системі негласних слідчих (розшукових) дій, підстави та процесуальний порядок проведення, співвідношення з іншими формами втручання в приватне спілкування, використання результатів цієї НСРД у кримінальному процесуальному доказуванні, а також аспекти забезпечення конституційних прав і свобод людини під час її проведення.

Водночас аналіз наукових джерел засвідчує, що деякі концептуальні аспекти нормативної моделі аудіо-, відеоконтролю особи не отримали

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

комплексного доктринального осмислення або залишаються дискусійними. Зокрема, не сформовано єдиного підходу до визначення співвідношення аудіоконтролю та відеоконтролю як складових ст. 260 КПК України, змісту й сутнісного поняття «обробки» як етапу аудіо-, відеоконтролю особи, меж нормативної деталізації його кримінальної процесуальної форми, визначення кола осіб, щодо яких можуть проводити відповідну НСРД. Це зумовлює необхідність подальшого комплексного дослідження зазначеної проблематики.

Отже, метою статті є висвітлення правової природи аудіо-, відеоконтролю особи як засобу кримінального процесуального доказування, виявлення проблем нормативного регулювання та практики застосування ст. 260 КПК України, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій з удосконалення її кримінальної процесуальної форми.

Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів наукового пізнання, застосування яких забезпечило всебічне дослідження аудіо-, відеоконтролю особи як засобу кримінального процесуального доказування. Формально-юридичний метод використано як основний інструмент аналізу положень ст. 248, 258, 260, 267 КПК України[1], Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні (Інструкція)[2], а також для встановлення змісту, структури та взаємозв'язку окремих елементів кримінальної процесуальної форми аудіо-, відеоконтролю особи. Системно-правовий метод застосовано для визначення місця аудіо-, відеоконтролю особи в системі НСРД і засобів кримінального процесуального доказування, дослідження взаємозв'язку положень кримінального процесуального закону й підзаконного нормативного регулювання, а також виявлення внутрішньої узгодженості нормативної моделі відповідної НСРД. Логіко-семантичний метод використано для з'ясування змісту категорій «аудіо-, відеоконтроль особи», «фіксація», «обробка», формування понятійного апарату дослідження, а також обґрунтування критеріїв розмежування технічної та аналітичної обробки результатів аудіо-, відеоконтролю особи. Формально-логічний метод застосовано для виявлення прогалин, неузгодженостей і внутрішніх суперечностей нормативного регулювання ст. 260 КПК України, побудови авторської аргументації та формулювання пропозицій з удосконалення кримінальної процесуальної форми аудіо-, відеоконтролю особи. Порівняльно-правовий метод використано для зіставлення доктринальних підходів до визначення правової природи аудіо-, відеоконтролю особи, аналізу наукових позицій щодо змісту цієї НСРД та оцінювання запропонованих у науковій літературі підходів до вдосконалення її нормативного регулювання. Метод узагальнення судової практики застосовано для дослідження правових позицій Вищого антикорупційного суду щодо застосування ст. 260 КПК України, оцінки допустимості результатів аудіо-, відеоконтролю особи як доказів і перевірки сформульованих теоретичних висновків на відповідність сучасній правозастосовній практиці. Використання зазначеної сукупності методів забезпечило комплексне дослідження проблем правового регулювання та практики застосування аудіо-, відеоконтролю особи, а також надало можливість сформулювати науково обґрунтовані пропозиції з удосконалення нормативної моделі цієї НСРД.

Результати й обговорення

Відповідно до частини першої ст. 260 КПК України, аудіо-, відеоконтроль особи є різновидом втручання в приватне спілкування, що здійснюють без відома особи на підставі ухвали слідчого судді за наявності достатніх підстав вважати, що її розмови або інші звуки, рухи чи дії, пов'язані з діяльністю або місцем перебування, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування[3]. Таке законодавче визначення окреслює загальну правову конструкцію цієї НСРД: визначає її належність до форм втручання в приватне спілкування (ст. 258 КПК України), негласний характер, необхідність попереднього судового дозволу й орієнтовний предмет пізнавальної діяльності.

Положення ст. 260 КПК України конкретизовано в п. 1.11.2 Інструкції, відповідно до якого аудіо-, відеоконтроль особи полягає в негласній (без відома особи) фіксації та обробці з використанням технічних засобів розмови цієї особи або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування тощо[4].

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[2] Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v011490012/page?text=%F0%E5%E6%E8%EC%ED

[3] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[4] Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v011490012/page?text=%F0%E5%E6%E8%EC%ED

Порівняльний аналіз нормативних положень свідчить про певну неузгодженість у визначенні змісту відповідного засобу кримінального процесуального доказування. Стаття 260 КПК України не виокремлює внутрішніх етапів проведення цієї НСРД, натомість Інструкція фактично закріплює двоетапну модель її здійснення, яка охоплює фіксацію та обробку фактичних даних. Водночас зміст, співвідношення та межі цих етапів аудіо-, відеоконтролю особи нормативно не визначено.

Для з'ясування змісту та співвідношення зазначених понять доцільно звернутися до їх етимологічного значення. Термін «фіксація» в українській мові тлумачать через дієслово «фіксувати», що означає встановлювати, закріплювати що-небудь у певному положенні (Fix…). Поняття «обробка» походить від дієслова «обробляти», тобто певними діями або операціями надавати чому-небудь потрібного вигляду, доводити його до певного стану тощо (Process…). З лексичних значень убачається, що ці поняття позначають відмінні, але послідовно пов'язані види діяльності. У контексті застосування аудіо-, відеоконтролю особи фіксація спрямована на сприйняття, відображення та закріплення інформації, унаслідок чого утворюється первинний технічний запис. Обробка своєю чергою передбачає здійснення певних операцій щодо вже сформованого інформаційного об'єкта, які можуть впливати на його форму, стан або спосіб представлення. Отже, фіксація передує обробці та створює первинний об'єкт, стосовно якого надалі можуть здійснювати відповідні технічні або аналітичні операції.

Водночас саме характер таких операцій визначає зміст поняття «обробка» в кримінальному процесуальному розумінні. Слід зазначити, що протягом тривалого періоду застосування положень глави 21 КПК України категорію «обробка» сприймали переважно у вузькому технічному значенні, а тому питання її меж не мало виразного практичного вияву та не ставало предметом належної наукової уваги з боку дослідників. Традиційно обробка результатів аудіо-, відеоконтролю охоплювала перетворення технічного сигналу на запис, придатний для сприйняття і збереження, а також його копіювання, відтворення, синхронізацію, стабілізацію та очищення від відповідних технічних перешкод. Такі операції мали допоміжний характер і не змінювали гносеологічної природи результатів аудіо-, відеоконтролю: оброблений матеріал залишався формою відображення тих самих розмов, звуків, рухів або дій, які були безпосередньо зафіксовані під час проведення відповідної НСРД.

Натомість розвиток цифрових технологій істотно змінив функціональні можливості роботи з аудіо- та відеозаписами. Сучасні програмно-технічні засоби можуть використовувати не лише для копіювання, збереження, відтворення чи покращення технічної якості запису, а й для автоматичного розпізнавання мовлення, розмежування голосів співрозмовників, установлення належності окремих висловлювань певній особі, біометричної ідентифікації за голосом або зображенням, відновлення недостатньо чітких фрагментів, семантичного аналізу комунікації та зіставлення зафіксованих відомостей з іншими інформаційними масивами. За таких умов результат обробки можуть визначати не лише змістом первинного запису, а й за властивостями застосованого алгоритму, програмного засобу, методики або спеціальних знань. Обробка здатна виконувати два принципово різні завдання: забезпечувати технічну доступність уже зафіксованої інформації або приводити до формування нового похідного інформаційного результату. Це зумовлює необхідність розмежування технічної та аналітичної обробки результатів аудіо-, відеоконтролю особи.

Технічна обробка охоплює дії, спрямовані на забезпечення збереження, технічної доступності, відтворення та належного процесуального оформлення безпосередньо зафіксованих фактичних даних. До неї можуть бути віднесені копіювання, оцифрування, кодування і декодування, конвертація формату, синхронізація аудіо- та відеоматеріалів, стабілізація зображення, зменшення технічних шумів, створення резервних копій і відтворення запису. Її визначальною ознакою є відсутність спрямованості на отримання нових відомостей про обставини кримінального правопорушення. Водночас допоміжний характер таких операцій не означає їх процесуальної нейтральності. Очищення аудіозапису, стабілізація відеозображення, синхронізація звуку та зображення або зміна формату файлу можуть впливати на спосіб сприйняття інформації. Тому здійснення технічної обробки в межах аудіо-, відеоконтролю особи повинно супроводжуватися збереженням первинного запису й можливістю зіставлення з ним кожної обробленої версії.

Аналітична обробка як етап аудіо-, відеоконтролю особи має інше функціональне призначення та, залежно від характеру застосованих засобів і отриманого результату, може виходити за межі технічного етапу проведення відповідної НСРД. Вона полягає в застосуванні програмних, алгоритмічних або інших спеціальних засобів для отримання на основі первинного запису нових відомостей, ідентифікаційних висновків або взаємозв'язків, які безпосередньо не містяться в первинному записі або не можуть бути встановлені шляхом його звичайного сприйняття. До такої обробки можуть належати автоматичне розпізнавання та атрибуція мовлення, розподіл реплік між співрозмовниками, біометрична ідентифікація особи, семантичний або поведінковий аналіз, зіставлення з інформаційними системами та комплексне поєднання результатів НСРД з іншими масивами даних. Результатом аналітичної обробки є не інша

форма представлення вже зафіксованої інформації, а новий інформаційний результат, сформований унаслідок її подальшого аналізу. Аудіозапис безпосередньо відтворює голос і зміст висловлювання, натомість твердження про належність цього голосу конкретній особі є результатом відповідного ідентифікаційного дослідження. Відеозапис фіксує зовнішні ознаки й поведінку особи, однак висновок про її тотожність або певні поведінкові закономірності виникає внаслідок подальшого аналізу зафіксованих фактичних даних. Водночас віднесення таких операцій безпосередньо до змісту аудіо-, відеоконтролю особи не завжди є безспірним. Якщо встановлення нових відомостей потребує застосування спеціальних знань і формування самостійного ідентифікаційного чи іншого висновку, відповідна діяльність може становити не етап проведення НСРД, а окрему процесуальну форму дослідження її результатів.

Отже, критерієм відмежування технічної обробки від аналітичної має бути не час проведення відповідної операції чи вид застосованого програмного забезпечення, а її функціональне призначення та характер отриманого результату. Якщо операція лише забезпечує збереження, доступність, відтворення або покращення сприйняття інформації, яка міститься в первинному записі, вона належить до технічної обробки. Якщо ж її результатом є отримання нових відомостей, ідентифікаційних висновків або взаємозв'язків, ідеться про аналітичну обробку.

Здійснений аналіз змісту поняття «обробка» засвідчує, що чинне нормативне регулювання аудіо-, відеоконтролю особи не забезпечує належної визначеності окремих змістовних елементів цієї НСРД. Це зумовлює необхідність звернутися до питання загальної моделі її нормативної регламентації. Згідно зі ст. 260 КПК України та п. 1.11.2 Інструкції, нормативна модель аудіо-, відеоконтролю особи вирізняється мінімальним рівнем правової деталізації, на що власне зважають й інші правники, зазначаючи про її стислість за обсягом і змістом (Uvarov, 2012, p. 190). Схожий підхід законодавця може бути зумовлений природою НСРД, ефективність яких безпосередньо залежить від нерозголошення конкретних методів, тактичних прийомів і технічних можливостей органів правопорядку. Відкрите закріплення способів прихованого встановлення засобів аудіо- чи відеофіксації, алгоритмів взаємодії слідчих і співробітників оперативних підрозділів й інших осіб, характеристик спеціальної техніки або засобів маскування справді могло б знизити результативність відповідних заходів і створити ризики для осіб, залучених до їх проведення. Тому віднесення таких питань до відомчого регулювання з обмеженим доступом загалом є цілком виправданим.

Водночас необхідно чітко розмежовувати кримінальну процесуальну форму аудіо-, відеоконтролю особи й тактику його проведення. Попри їх тісний взаємозв'язок, вони мають різну правову природу, функціональне призначення та, відповідно, потребують різного рівня нормативної деталізації. Якщо кримінальна процесуальна форма визначає правові межі допустимого втручання в приватне спілкування, процесуальні гарантії захисту прав людини й умови допустимості отриманих доказів, то тактика проведення відповідної НСРД охоплює способи досягнення її мети, вибір технічних засобів, методи конспірації та інші елементи оперативно-службової діяльності органів правопорядку.

Саме тому режим секретності може поширюватися лише на конкретні технічні рішення, способи встановлення обладнання, методи конспірації, спеціальні технічні можливості й інші відомості, розголошення яких здатне знизити ефективність негласної діяльності. Водночас він не може виправдовувати невизначеність правових меж втручання в приватне спілкування, змісту основних етапів проведення НСРД, порядку фіксації та обробки отриманої інформації, а також процесуальних гарантій перевірки її допустимості й достовірності. Інакше допустима секретність оперативно-службової діяльності фактично підміняється непрозорістю кримінальної процесуальної форми, що суперечить принципу правової визначеності й істотно ускладнює подальший судовий контроль за законністю втручання в права людини.

У цьому контексті доцільно розглянути позицію О. В. Капліної, яка слушно зазначає, що кримінальна процесуальна форма відіграє важливу роль під час проведення досудового розслідування, розгляду й вирішення кримінального провадження по суті, виконання завдань кримінального провадження. Це зумовлює інструментальну цінність кримінальної процесуальної форми в кримінальному провадженні та її соціальну цінність загалом. Кримінальна процесуальна форма має ключове значення в кримінальному судочинстві, утім її недосконалість може призвести до проблем правозастосування (Kaplina, 2020, p. 104). Передусім це стосується НСРД, адже М. А. Погорецький стверджує, що однією з причин низького рівня використання результатів НСРД у доказуванні є саме брак досконалої процесуальної форми, яка дала б змогу перевірити сторонам і суду достовірність отриманих результатів, тому суди за клопотанням сторони захисту чи за власною ініціативою часто не визнають їх результати доказами (Pohoretskyi, 2014, p. 17). Хоча зазначену позицію було висловлено ще 2014 року, розвиток цифрових технологій, поява нових способів обробки інформації та розширення технічних можливостей проведення НСРД лише посилили її актуальність.

Слід зазначити, що ця проблема чинного нормативного регулювання полягає не в тому, що КПК України й Інструкція не висвітлюють усіх

технічних аспектів проведення аудіо-, відеоконтролю особи. Така деталізація у відкритих нормативно-правових актах об'єктивно не може бути вичерпною. Проблема полягає в іншому: КПК України чітко не розмежовує питання, які можуть залишатися у сфері відомчого нормативного регулювання з обмеженим доступом, і тими елементами кримінальної процесуальної форми, що безпосередньо визначають межі втручання в приватне спілкування, процесуальні гарантії особи й допустимість отриманих результатів, а тому повинні бути врегульовані виключно законом.

На нашу думку, саме закон повинен визначати мінімально необхідний зміст кримінальної процесуальної форми аудіо-, відеоконтролю особи. До таких обов'язкових елементів належать співвідношення аудіоконтролю та відеоконтролю, допустимі способи їх поєднання, межі фіксації поведінки особи й третіх осіб, вимоги до змісту ухвали слідчого судді з огляду на специфіку відповідної НСРД, правила процесуального оформлення технічного запису, а також основні гарантії забезпечення його автентичності, цілісності та перевірюваності. Саме ці елементи формують мінімальний зміст кримінальної процесуальної форми аудіо-, відеоконтролю особи та забезпечують можливість ефективного судового контролю за законністю його проведення.

Такий стан нормативного регулювання зумовлює щонайменше дві взаємопов'язані системні загрози. По-перше, він істотно розширює дискреційні повноваження органів досудового розслідування в питаннях, які безпосередньо визначають фактичний обсяг втручання в приватне спілкування. По-друге, він ускладнює подальшу перевірку законності отримання та забезпечення достовірності результатів аудіо-, відеоконтролю особи, оскільки суд, слідчий суддя та сторона захисту можуть мати доступ лише до кінцевого технічного запису, не володіючи достатньою інформацією щодо умов його створення, повноти, безперервності, способів обробки та відповідності первинному носію інформації. Це своєю чергою істотно ускладнює перевірку допустимості отриманих доказів і сприяє формуванню неоднакової судової практики щодо застосування ст. 260 КПК України. У цьому аспекті ми поділяємо позицію Ж. В. Удовенко з приводу того, що докладна регламентація в законодавстві здійснення аудіо-, відеоконтролю особи є гарантією захисту від безпідставного втручання сторони обвинувачення в охоронюване Конституцією України та законами України особисте й сімейне життя підозрюваного (Udovenko, 2021, p. 280).

Отже, чинна модель нормативного закріплення аудіо-, відеоконтролю особи є неповною. З одного боку, обмежений рівень відкритої нормативної деталізації є цілком виправданим з огляду на необхідність збереження в державній таємниці тактичних прийомів, спеціальних технічних можливостей і способів конспірації. З іншого боку, надмірна загальність законодавчого регулювання призводить до того, що поза межами відкритої, доступної та передбачуваної правової регламентації залишаються деякі істотні елементи кримінальної процесуальної форми, які безпосередньо визначають законність втручання в приватне спілкування, допустимість отриманих доказів й ефективність судового контролю. Саме тому вдосконалення ст. 260 КПК України має бути спрямоване не на надмірну деталізацію тактики проведення відповідної НСРД, а на нормативне закріплення тих елементів її кримінальної процесуальної форми, які забезпечують правову визначеність, передбачуваність втручання в права людини та реальну можливість перевірки законності отриманих результатів.

Встановлена вище невизначеність нормативного регулювання аудіо-, відеоконтролю особи виявляється не лише в браку достатньої деталізації його кримінальної процесуальної форми, а й у фундаментальнішій проблемі – з'ясуванні правової природи цієї НСРД. Насамперед не повністю нормативно визначеним є питання, чи закріплює ст. 260 КПК України одну НСРД, яку можуть здійснювати різними способами фіксації та обробки інформації, чи фактично йдеться про дві самостійні НСРД – аудіоконтроль особи та/або відеоконтроль особи. На перший погляд, окреслена проблема має виключно теоретичний характер, однак її вирішення безпосередньо впливає на процесуальний порядок підготовки клопотання про проведення відповідної НСРД й отримання попереднього судового дозволу, визначення меж втручання в приватне спілкування, оформлення результатів аудіо-, відеоконтролю особи та подальшу перевірку й оцінку з погляду їх допустимості й можливості використання в кримінальному процесуальному доказуванні.

Формулювання ст. 260 КПК України допускає певне неоднозначне тлумачення. З одного боку, законодавець використовує словосполучення «аудіо-, відеоконтроль особи», що формально може створювати враження про наявність двох окремих НСРД як способів втручання в приватне спілкування, кожен з яких має самостійне функціональне призначення, на чому акцентують правники (Tatsii, 2012, p. 659; Tymoshko, 2025, p. 166). Справді, аудіофіксація спрямована насамперед на отримання мовної інформації та інших звуків, натомість відеофіксація забезпечує документування поведінки особи, її переміщень, жестів, міміки, взаємодії з іншими особами та навколишньою обстановкою. Крім того, на практиці зазначені технічні засоби можуть використовувати як одночасно, так і незалежно один від одного. За таких обставин може скластися враження, що аудіоконтроль і відеоконтроль є окремими різновидами НСРД.

Однак такий підхід, на нашу думку, не відповідає системному тлумаченню положень кримінального процесуального закону. Аналіз ст. 260 КПК України засвідчує, що законодавець конструює саме одну НСРД, предметом якої є приховане отримання інформації про розмови особи або інші звуки, рухи чи дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування. Аудіозапис і відеозапис не визначають самостійних процесуальних форм втручання, а лише характеризують технічні способи реалізації єдиної НСРД. Отже, ст. 260 КПК України регламентує не дві окремі НСРД, а єдину кримінальну процесуальну форму, яку залежно від обставин кримінального провадження можуть здійснювати шляхом аудіоконтролю, відеоконтролю або їх одночасного застосування.

Такий висновок засвідчує і судова практика. Зокрема, у вироку Вищого антикорупційного суду від 27 березня 2023 року у справі № 317/2973/18 суд відхилив доводи сторони захисту щодо недопустимості результатів аудіоконтролю особи з підстав відсутності в КПК України окремої НСРД з такою назвою. Суд обґрунтовано зазначив, що ст. 260 КПК України передбачає аудіо-, відеоконтроль особи як єдиний різновид втручання в приватне спілкування, який може полягати, зокрема, у фіксації розмов та інших звуків засобами звукозапису. Паралельна відеофіксація таких звуків чи розмов не є обов`язковою. На таке тлумачення очевидно вказує наявність у назві цієї слідчої (розшукової) дії розділового знака – коми, яка розмежовує можливі способи контролю особи – за допомогою відео- та/або аудіозапису[1].

Аналогічний висновок простежується й у вироку Вищого антикорупційного суду від 19 червня 2026 року у справі № 752/25834/18. Сторона захисту просила визнати недопустимими докази, отримані на підставі протоколу від 10 квітня 2018 року про проведення НСРД – аудіо-, відеоконтролю особи – з носіями інформації, зокрема картами пам'яті та стенограмою. Свою позицію сторона захисту обґрунтовувала тим, що за результатами кожної окремої НСРД не було складено самостійного протоколу. Відхиляючи ці доводи, суд установив, що на виконання ухвали слідчого судді детективом НАБУ у визначені процесуальні строк і спосіб було проведено одну НСРД – аудіо- та відеоконтроль особи, за результатами якої відповідно до вимог ст. 104–106 КПК України 10 квітня 2018 року складено один протокол із додатками. З огляду на це, суд дійшов висновку, що детектив НАБУ не мав передбачених кримінальним процесуальним законом підстав для складання декількох протоколів за результатами проведення однієї НСРД. Суд також зазначив, що отримані за результатами цієї НСРД речі й документи були долучені до матеріалів кримінального провадження і надані для ознайомлення стороні захисту та суду, а тому вимоги ст. 252 КПК України було дотримано. Зрештою, Вищий антикорупційний суд не встановив підстав для визнання недопустимими доказів, отриманих на підставі протоколу від 10 квітня 2018 року про проведення аудіо-, відеоконтролю особи з відповідними носіями інформації та стенограмою[2].

Водночас вирішення зазначеного питання породжує іншу, значно складнішу процесуальну проблему, яку чинний КПК України фактично залишив поза межами нормативного регулювання. Якщо аудіоконтроль і відеоконтроль є різними способами проведення однієї НСРД, закономірно постає питання щодо порядку визначення конкретного способу її здійснення. Насамперед незрозуміло, чи повинен слідчий або прокурор уже на етапі звернення до слідчого судді з відповідним клопотанням визначити, яким саме способом планують проведення відповідної НСРД – шляхом аудіоконтролю, відеоконтролю чи одночасного використання обох способів, чи вибір конкретного технічного способу може здійснювати орган досудового розслідування вже після отримання судового дозволу. На нашу думку, з огляду на конституційні гарантії недоторканності приватного життя (ст. 31, 32 Конституції України) і забезпечення використання результатів аудіо-, відеоконтролю особи як доказів, правильним є саме перший підхід. Клопотання про надання дозволу на проведення аудіо-, відеоконтролю особи має містити обґрунтування не лише необхідності проведення відповідної НСРД як такої, а й доцільності застосування конкретного способу технічної фіксації. Тож слідчий суддя, здійснюючи судовий контроль за дотриманням прав особи, має оцінювати не лише наявність підстав для проведення цієї НСРД загалом, а й пропорційність застосування саме аудіоконтролю чи відеоконтролю або їх поєднання. Таку інформацію має бути логічно відображено як у мотивувальній, так і в резолютивній частинах ухвали слідчого судді.

Натомість чинна редакція ст. 260 КПК України, як і загальні положення ст. 248 КПК України, не містять жодних вимог щодо визна-чення способу проведення відповідної НСРД ні в клопотанні сторони обвинувачення, ні в ухвалі слідчого судді. Крім того, закон не встановлює, чи вправі орган досудового розслідування після отримання дозволу на проведення аудіо-, відеоконтролю особи самостійно змінювати спосіб технічної фіксації, наприклад, перейти від аудіо-контролю до відеоконтролю або здійснювати їх одночасне застосування без отримання окремого судового дозволу. Така законодавча невизна-ченість

[1] Вирок Вищого антикорупційного суду від 27 берез. 2023 р. Справа № 317/2973/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109823133

[2] Вирок Вищого антикорупційного суду від 19 черв. 2026 р. Справа № 752/25834/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/137601329

фактично розширює дискреційні повнова-ження сторони обвинувачення та послаблює судовий контроль за межами втручання в приватне життя особи.

Важливими є і процесуальні наслідки зазначеної проблеми. Якщо конкретний спосіб застосування відповідного засобу кримінального процесуального доказування має істотне значення для встановлення меж втручання в права людини, він має послідовно відображатися в усіх процесуальних документах, що оформлюють його проведення. Насамперед це стосується клопотання слідчого або прокурора, ухвали слідчого судді та протоколу НСРД. Лише за умови чіткого визначення способу проведення аудіо-, відеоконтролю особи можливо перевірити, чи не вийшов орган досудового розслідування за межі наданого судового дозволу та чи відповідають фактично застосовані технічні засоби тим, використання яких було санкціоновано судом.

Отже, хоча ст. 260 КПК України, на нашу думку, правильно закріплює аудіо-, відеоконтроль особи як єдину НСРД, що може реалізовуватися різними способами технічної фіксації, законодавець не врегулював процесуальний механізм визначення, санкціонування та документального відображення конкретного способу її проведення. Саме ця прогалина створює передумови для виникнення відповідних проблем на практиці й потребує законодавчого усунення шляхом встановлення чітких вимог до змісту клопотання, ухвали слідчого судді та процесуального оформлення результатів цієї НСРД.

Окремою проблемою нормативної конструкції ст. 260 КПК України є визначення кола осіб, щодо яких допустимим є проведення аудіо-, відеоконтролю особи. Системне тлумачення її положень засвідчує, що процесуальний статус особи в кримінальному провадженні не є нормативним критерієм застосування відповідного засобу кримінального процесуального доказування. Як щодо більшості НСРД, передбачених у главі 21 КПК України, ст. 260 КПК України також не містить вимоги про те, що аудіо-, відеоконтроль можуть здійснювати виключно стосовно підозрюваного чи іншого учасника кримінального провадження. Натомість законодавець визначає інший критерій – наявність достатніх підстав вважати, що фіксація розмов, інших звуків, рухів або дій конкретної особи надасть можливість отримати відомості, які мають значення для досудового розслідування. Отже, вирішальне значення для застосування аудіо-, відеоконтролю має не процесуальний статус особи в кримінальному провадженні, а об'єктивна здатність інформації, яка може бути отримана внаслідок проведення цієї НСРД і використана для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Такий законодавчий підхід видається цілком логічним і відповідає функціональному призначенню НСРД як засобів кримінального процесуального доказування. Їх застосування має забезпечити отримання доказів або перевірку вже отриманих доказів у випадках, коли отримання відповідних відомостей гласними засобами кримінального процесуального доказування є неможливим або істотно ускладненим.

Водночас у науковій літературі обстоюють й інший підхід до визначення кола осіб, стосовно яких можуть проводити аудіо-, відеоконтроль особи. Зокрема, І. І. Савляк (2019) і Ж. В. Удовенко (2021) цілком слушно зазначають, що положення КПК України не пов'язують можливість проведення цієї НСРД з процесуальним статусом особи. Аудіо-, відеоконтроль можуть проводити не лише щодо підозрюваного, а й щодо інших осіб, які на момент його проведення не мають жодного процесуального статусу в кримінальному провадженні. Водночас далі дослідниці пропонують законодавчо обмежити сферу застосування цієї НСРД виключно підозрюваними та перейменувати ст. 260 КПК України на «Аудіо-, відеоконтроль підозрюваного», обґрунтовуючи додатково свою позицію тим, що недопустимим є таємне проникнення до житла чи іншого володіння особи, яка не має статусу підозрюваного, з метою встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю (Savliak, 2019, p. 76; Udovenko, 2021, p. 279-280).

На нашу думку, таку позицію не можна вважати слушною з декількох причин.

По-перше, запропонований підхід не враховує функціонального призначення аудіо-, відеоконтролю особи як засобу кримінального процесуального доказування. Доказовий потенціал цієї НСРД безпосередньо зумовлений тим, що її застосовують переважно до моменту, коли особа усвідомлює факт здійснення щодо неї кримінального переслідування та, відповідно, ще не адаптує свою поведінку з метою приховування чи знищення інформації, яка має значення для кримінального провадження. Повідомлення про підозру істотно змінює процесуальне становище особи: вона набуває статусу сторони захисту, отримує передбачений законом комплекс процесуальних прав, а в низці випадків щодо неї застосовують заходи забезпечення кримінального провадження, зокрема запобіжні заходи. За таких умов можливості негласного отримання доказів об'єктивно звужуються. Саме тому законодавче обмеження можливості проведення аудіо-, відеоконтролю виключно щодо підозрюваних істотно звузило б практичне значення цієї НСРД. Водночас це не виключає можливості застосування відповідного засобу кримінального процесуального доказування та після повідомлення особі про підозру, якщо постає необхідність документування подальшої злочинної діяльності такої особи, встановлення інших співучасників, нових епізодів кримінального правопорушення, отримання нових доказів або перевірки вже отриманих.

По-друге, ми не поділяємо аргументацію авторів, відповідно до якої необхідність законодавчого обмеження кола осіб пов'язують з можливістю таємного проникнення до житла чи іншого володіння особи для встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю. Такий підхід, на нашу думку, змішує два самостійні правові питання: визначення кола осіб, щодо яких допускається проведення аудіо-, відеоконтролю, і способи процесуальної й технічної реалізації цієї НСРД. Необхідність проникнення до житла чи іншого володіння особи характеризує лише один із можливих і найпоширеніших способів проведення аудіо-, відеоконтролю, однак не визначає суб'єктний склад осіб, стосовно яких його можуть здійснювати. Справді, у практиці органів досудового розслідування аудіо-, відеоконтроль особи найчастіше застосовують у комплексі з іншими НСРД, насамперед з обстеженням публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, передбаченим ст. 267 КПК України, коли постає необхідність прихованого встановлення технічних засобів фіксації інформації. Проте така модель проведення не є універсальною. Залежно від фактичних обставин кримінального провадження аудіо-, відеоконтроль можуть здійснювати і без проведення інших НСРД, коли технічну фіксацію забезпечують іншими законними способами, що не потребують таємного проникнення до житла чи іншого володіння особи (наприклад, у службовому приміщенні, власник якого співпрацює зі слідством, публічно доступних місцях тощо). Отже, можливість або неможливість застосування ст. 267 КПК України залежить виключно від обраного способу реалізації аудіо-, відеоконтролю особи, але не впливає на визначення кола осіб, щодо яких ця НСРД може бути проведена. Крім того, навіть у тих випадках, коли проведення аудіо-, відеоконтролю об'єктивно потребує таємного проникнення до житла чи іншого володіння особи, законність такого втручання забезпечують спеціальними процесуальними гарантіями, встановленими ст. 267 КПК України, а також судовим контролем за наданням відповідного дозволу. Отже, необхідність застосування додаткової НСРД не може слугувати аргументом для законодавчого звуження сфери застосування аудіо-, відеоконтролю особи.

Висновки

1. Аудіо-, відеоконтроль особи посідає важливе місце в системі негласних засобів кримінального процесуального доказування, оскільки забезпечує можливість негласного отримання відомостей про обставини кримінального правопорушення, які нерідко неможливо або вкрай складно здобути за допомогою інших процесуальних засобів кримінального процесуального доказування. Водночас інтенсивний характер втручання цієї НСРД у сферу приватного спілкування зумовлює підвищені вимоги до нормативної визначеності її кримінальної процесуальної форми. Попри тривалий період застосування ст. 260 КПК України, її нормативна модель не цілком відповідає сучасним умовам кримінального процесуального доказування, розвитку цифрових технологій та потребам правозастосовної практики.

2. Положення ст. 260 КПК України та п. 1.11.2 Інструкції вирізняються неповною внутрішньою узгодженістю щодо визначення змісту аудіо-, відеоконтролю особи. Якщо ст. 260 КПК України окреслює лише загальну кримінальну процесуальну модель цієї НСРД, не конкретизуючи її внутрішніх функціональних складових, то п. 1.11.2 Інструкції фактично доповнює її положення, визначаючи аудіо-, відеоконтроль особи як сукупність двох взаємопов'язаних видів діяльності – фіксації та обробки інформації. Водночас ані кримінальний процесуальний закон, ані Інструкція не визначають правового змісту поняття «фіксація» та «обробка», її процесуального призначення, допустимих меж здійснення та значення для кримінального процесуального доказування, що зумовлює неоднозначність тлумачення відповідних положень і створює передумови для неоднорідної правозастосовної практики. Поняття «обробка», використане в п. 1.11.2 Інструкції, є неоднорідним за кримінальним процесуальним змістом, тому його не можна розглядати як єдиний за правовою природою вид діяльності. У зв'язку з цим запропоновано розмежовувати технічну й аналітичну обробку результатів аудіо-, відеоконтролю особи, з огляду на функціональне призначення відповідних операцій та характер отриманого результату, що надає можливість чіткіше визначити їх процесуальне значення під час перевірки та оцінки допустимості й достовірності доказів.

3. Чинна кримінальна процесуальна форма аудіо-, відеоконтролю особи характеризується мінімальним рівнем нормативної деталізації. Такий підхід є виправданим щодо тактичних і технічних аспектів проведення відповідної НСРД, однак не може поширюватися на істотні елементи кримінальної процесуальної форми, які безпосередньо визначають межі втручання в приватне спілкування, порядок фіксації, обробки, документування та перевірки результатів цієї НСРД.

4. Нормативна конструкція ст. 260 КПК України передбачає існування НСРД – аудіо-, відеоконтролю особи, натомість аудіоконтроль і відеоконтроль не мають самостійного кримінального процесуального значення окремих НСРД, а є взаємопов'язаними способами реалізації єдиного засобу кримінального процесуального доказування. Застосування лише аудіоконтролю або відеоконтролю чи їх одночасне проведення не змінює правової природи відповідної НСРД, а характеризує лише особливості способу її

здійснення залежно від обставин кримінального провадження.

5. Процесуальний статус особи не є нормативним критерієм застосування аудіо-, відеоконтролю. Визначальною умовою проведення цієї НСРД є наявність достатніх підстав вважати, що фіксація розмов, інших звуків, рухів або дій конкретної особи надасть можливість отримати відомості, які мають значення для досудового розслідування. Водночас спосіб технічної реалізації аудіо-, відеоконтролю, зокрема необхідність проведення інших НСРД, не впливає на визначення кола осіб, щодо яких його можуть здійснювати.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Babikov, O.P. (2024). Theoretical and Applied Foundations of Conducting Covert Investigative (Search) Actions in Criminal Proceedings. *Doctor's thesis.* Dnipro. Retrieved from https://dduvs.edu.ua/naukova-diyalnist/spetsializovani-vcheni-radi/ogoloshennya-pro-zahist-disertatsij/babikov/

[2] Bahrii, M.V., & Lutsyk, V.V. (2017). *Procedural Aspects of Covert Information Gathering: Domestic and Foreign Experience*. Kharkiv: Pravo. Retrieved from https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/273/1-20.pdf?srsltid=AfmBOor1GMxC-fDG_TENhpUjJktbb37KFaSKaeXszjrT1_YALWV4gCGj

[3] Fix. *Dictionary of the Ukrainian language* (vol. 1-11). Retrieved from https://slovnyk.ua/index.php?swrd=фиксувати

[4] Hribov, M.L., & Shelikhovska, I.Yu. (2023) Audio and video surveillance of a person: Substitution of the essence of a covert investigative (search) action. *Juridical Scientific and Electronic Journal,* 1, 450-454. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-1/106

[5] Kaplina, O.V. (2020). Problems of direct study of the results of nonverbal and mixed investigative (search) actions by the court. *Problems of Legality,* 151, 101-119. DOI: 10.21564/2414-990x.151.215054

[6] Koval, A.A. (2019). *Ensuring Human Rights during Covert Investigative (Search) Actions.* Mykolaiv: Petro Mohyla Black Sea National University Publishing House. Retrieved from https://surl.li/dbypjv

[7] Lukianchykov, Ye.D. (2020). Covert investigative (detective) actions are means of providing information for the investigation of crimes. *Forensic science and forensic examination*, 65, 183-196. DOI: 10.33994/kndise.2020.65.18

[8] Pohoretskyi, M. (2014). Theory of Criminal Procedural Proof: Problematic Issues. *Law of Ukraine,* 10, 12-25. Retrieved from https://pravoua.com.ua/uk/store/pravoukr/pravoukr_10_14/Pogoretskyi_10_14

[9] Pohoretskyi, M.A. (2013). Covert investigative (search) actions: Problems of conducting and using their results in proof. *Legal Journal of the National Academy of Internal Affairs,* 1, 270-276. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2013_1_48

[10] Pohoretskyi, M.M. (2024). Human rights guarantees in interference with private communication during covert investigations in the practice of the Security Service of Ukraine: Problematic issues. *Bulletin of Criminal Proceedings,* 3-4, 103-122. DOI: 10.17721/2413-5372.2023.3-4/103-122

[11] Process. *Dictionary of the Ukrainian language* (vol. 1-11). Retrieved from https://slovnyk.ua/index.php?swrd=обробляти

[12] Savliak, I.I. (2019). Secrecy of Communication as a Principle of Criminal Proceedings. *Candidate's thesis.* Kyiv. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/8137

[13] Serhieieva, D.B. (2017). Legal and factual grounds for conducting covert investigative (search) actions. *Bulletin of Criminal Proceedings,* 4, 56-65. Retrieved from https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/4_2017_Sergeeva.pdf

[14] Sherudylo, V.O. (2018). Procedural Procedure for Conducting Covert Investigative (Search) Actions Involving Interference with Private Communication. *Extended abstract of Candidate's thesis.* Kyiv. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5acb539d-7656-4404-b606-256d76baf94b/content

[15] Tatarov, O.Yu. (2016). Certain issues in conducting covert investigative (search) actions. *Bulletin of Criminal Proceedings,* 3, 69-77. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2016_3_11

[16] Tatsii, V.Ya. (et al.). (Eds.). (2012). *Criminal Procedure Code of Ukraine: Scientific and Practical Commentary* (vol. 1). Kharkiv: Pravo. Retrieved from https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/154/1-28.pdf?srsltid=AfmBOopq4lHFbUpvOzEUJnnD4tKMh-1MB2GqaqCj-ksyf-qoUwf319q3

[17] Tymoshko, P.V. (2025). Conducting covert investigative (search) actions involving interference with private communication for the purpose of ensuring a special investigative experiment. *Legal Journal of Donbas*, 4, 164-169. DOI: 10.32782/2523-4269-2025-93-164-169

[18] Udovenko, Zh.V. (2021). Guarantees of the Right to Non-Interference with a Person's Private and Family Life in Criminal Proceedings of Ukraine. *Doctor's thesis.* Kyiv. Retrieved from https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/09/Dysertatsiia.pdf
[19] Uvarov, V.H. (2012). The institution of interference with private life through audio and video surveillance. *Law and Safety,* 5(47), 190-194. Retrieved from https://files.znu.edu.ua/8080/library/DocDescription;jsessionid=181110EBD5B52D35579A953F0811CB64?doc_id=908180
[20] Vasylynchuk, V.I., & Nykyforchuk, D.Y. (2018). Improving the regulatory framework for operational-search measures and covert investigative (search) actions. *Legal Journal of the National Academy of Internal Affairs,* 1, 103-114. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/6657

Список використаних джерел

[1] Бабіков О. П. Теоретико-прикладні основи проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2024. 535 с. URL: https://dduvs.edu.ua/naukova-diyalnist/spetsializovani-vcheni-radi/ogoloshennya-pro-zahist-disertatsij/babikov/
[2] Багрій М. В., Луцик В. В. Процесуальні аспекти негласного отримання інформації: вітчизняний та зарубіжний досвід : монографія. Харків : Право, 2017. 376 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/273/1-20.pdf?srsltid=AfmBOor1GMxC-fDG_TENhpUjJktbb37KFaSKaeXszjrT1_YALWV4gCGj
[3] Фіксувати. *Словник української мови :* в 11 т. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=фіксувати
[4] Грібов М. Л., Шеліховська І. Ю. Аудіо-, відеоконтроль особи: підміна змісту негласної слідчої (розшукової) дії. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 1. С. 450–454. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-1/106
[5] Капліна О. В. Проблеми безпосереднього дослідження судом результатів невербальних та змішаних слідчих (розшукових) дій. *Проблеми законності.* 2020. Вип. 151. С. 101–119. DOI: 10.21564/2414-990x.151.215054
[6] Коваль А. А. Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій : монографія. Миколаїв : ЧНУ ім. Петра Могили, 2019. 264 с. URL: https://surl.li/dbypjv
[7] Лук'янчиков Є. Д. Негласні слідчі (розшукові) дії – засоби інформаційного забезпечення розслідування злочинів. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. № 65. С. 183–196. DOI: 10.33994/kndise.2020.65.18
[8] Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. *Право України*. 2014. № 10. С. 12–25. URL: https://pravoua.com.ua/uk/store/pravoukr/pravoukr_10_14/Pogoretskyi_10_14
[9] Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2013. Вип. 1. С. 270–276. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2013_1_48
[10] Погорецький М. М. Гарантії прав людини при втручанні в приватне спілкування під час негласних розслідувань у практиці Служби безпеки України: проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2024. № 3–4. С. 103–122. DOI: 10.17721/2413-5372.2023.3-4/103-122
[11] Обробляти. *Словник української мови :* в 11 т. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=обробляти
[12] Савляк І. І. Таємниця спілкування як засада кримінального провадження : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 229 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/8137
[13] Сергєєва Д. Б. Правові та фактичні підстави провадження негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 56–65. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/4_2017_Sergeeva.pdf
[14] Шерудило В. О. Процесуальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування : … автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 21 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5acb539d-7656-4404-b606-256d76baf94b/content
[15] Татаров О. Ю. Окремі проблеми при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства.* 2016. № 3. С. 69–77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2016_3_11
[16] Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / [за заг. ред. В. Я. Тація та ін.]. Харків : Право, 2012. Т. 1. 768 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/154/1-28.pdf?srsltid=AfmBOopq4lHFbUpvOzEUJnnD4tKMh-1MB2GqaqCj-ksyf-qoUwf319q3
[17] Тимошко П. В. Проведення НСРД, що пов'язані із втручанням у приватне спілкування, з метою забезпечення спеціального слідчого експерименту. *Правовий часопис Донбасу*. 2025. № 4. С. 164–169. DOI: 10.32782/2523-4269-2025-93-164-169

[18] Удовенко Ж. В. Гарантії забезпечення права особи на невтручання в її особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні України : дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 586 с. URL: https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/09/Dysertatsiia.pdf
[19] Уваров В. Г. Інститут втручання у приватне життя шляхом аудіо-, відеоконтролю. *Право і безпека*. 2012. № 5 (47). С. 190–194. URL: https://files.znu.edu.ua/8080/library/DocDescription; jsessionid=181110EBD5B52D35579A953F0811CB64?doc_id=908180
[20] Василинчук В. І., Никифорчук Д. Й. Удосконалення нормативно-правового забезпечення проведення оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2018. № 1. С. 103–114. URL: https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/6657

STARENKYI Oleksandr
Doctor of Law, Associate Professor, Professor of the Department of Criminal Justice of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4517-726X

Audio and Video Surveillance of A person as a means Of Criminal Procedural Proof: Problems of Legal Regulation and Law Enforcement Practice

Abstract. The relevance of this study stems from the fact that the current regulatory framework governing audio and video surveillance of a person was developed at an earlier stage of digital technology and no longer provides sufficient legal certainty regarding the content, internal structure, and procedural implementation of this means of criminal procedural proof. The purpose of this article is to examine the legal nature of audio and video surveillance of a person as a means of criminal procedural proof, to identify shortcomings in the legal regulation and practical application of Article 260 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, and to formulate scientifically grounded proposals for improving its procedural framework. The methodological basis of the study includes the formal legal, systemic legal, logical-semantic, formal-logical, and comparative legal methods, together with the method of generalising judicial practice. The study demonstrates that the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine and subordinate legislation are not fully consistent in defining the content of audio and video surveillance of a person. While the Code establishes only the general legal framework of this covert investigative (search) action, the subordinate regulation effectively distinguishes two interrelated stages – recording and information processing – without defining their legal content, correlation, or permissible limits. It is substantiated that recording ensures the perception, capture, and preservation of information through the creation of an original technical record, whereas processing encompasses subsequent operations performed on an already existing information object. The article proposes distinguishing between technical processing and analytical processing according to the functional purpose of the relevant operations and the nature of the resulting outcome. The study further establishes that the limited scope of open legislative regulation governing audio and video surveillance of a person is justified with respect to tactical techniques, specialised technical capabilities, and methods of concealment. However, such legislative restraint cannot extend to defining the legal limits of interference with private communication. It is further substantiated that audio surveillance and video surveillance do not constitute separate covert investigative (search) actions but represent different methods of implementing a single procedural form. The research also demonstrates that the procedural status of a person is not an independent criterion for applying audio and video surveillance. Instead, the decisive consideration is the potential evidentiary value of the information that may be obtained through the conduct of this covert investigative (search) action.

Keywords: means of criminal procedural proof; covert investigative (search) actions; audio and video surveillance of a person; evidence; interference with private communication.

DOI: 10.33270/05267303.8
УДК 343.7:902

ТАРАСЕНКО Олег*
доктор юридичних наук, професор, проректор Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3179-0143;
ПЕТРОВ Сергій
доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-8604-6543

Кримінально-правова характеристика придбання, отримання, зберігання та збуту об'єктів археологічної спадщини, одержаних кримінально протиправним шляхом

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження особливостей кримінально-правової характеристики придбання, отримання, зберігання та збуту об'єктів археологічної спадщини, одержаних кримінально протиправним шляхом. Обґрунтовано актуальність дослідження з огляду на збільшення кількості випадків незаконного обігу об'єктів археологічної спадщини, розвиток електронних платформ торгівлі, поширення приватного колекціонування та необхідність забезпечення належного рівня кримінально-правової охорони культурної спадщини. Проаналізовано правову природу об'єктів археологічної спадщини крізь призму положень кримінального, цивільного та спеціального законодавства у сфері охорони археологічної і культурної спадщини. Встановлено, що археологічні предмети мають комплексний правовий статус і поєднують ознаки матеріального блага, об'єкта культурної цінності й об'єкта спеціальної державної охорони, що зумовлює особливості їхньої участі в цивільному обороті та кримінально-правовій характеристиці. Посилену увагу зосереджено на визначенні можливості віднесення об'єктів археологічної спадщини до категорії майна в кримінально-правовому значенні та встановленні підстав застосування ст. 198 Кримінального кодексу України до випадків їх незаконного обігу. Досліджено співвідношення загальних положень про майно та спеціального правового режиму об'єктів археологічної спадщини як об'єктів культурної спадщини. На підставі аналізу законодавства та судової практики доведено, що спеціальний режим державної охорони й обмеження цивільного обороту об'єктів археологічної спадщини не виключають можливості їх кваліфікації як предмета кримінально протиправного походження. Сформульовано висновок, що для правильної кваліфікації відповідних діянь необхідно встановити факт кримінально протиправного походження археологічного предмета, усвідомлення особою такого походження та відмежування відповідної поведінки від співучасті в предикатному кримінальному правопорушенні. Запропоновано підхід до вдосконалення кримінально-правових механізмів охорони археологічної спадщини в Україні.

Ключові слова: об'єкти археологічної спадщини; культурна спадщина; культурні цінності; майно; незаконний обіг; кримінальна відповідальність; кримінально-правова кваліфікація.

Історія статті:
Отримано: 02.07.2026
Прийнято: 31.08.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Тарасенко О., Петров С. Кримінально-правова характеристика придбання, отримання, зберігання та збуту об'єктів археологічної спадщини, одержаних кримінально протиправним шляхом. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 89–98. DOI: 10.33270/05267303.8

*Відповідальний автор

© Тарасенко О., Петров С., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Проблематика кримінально-правової кваліфікації діянь щодо майна, одержаного кримінально протиправним шляхом, належить до складних і водночас динамічно трансформованих напрямів сучасної науки кримінального права. Посилення уваги до відповідної категорії кримінальних правопорушень зумовлене не лише необхідністю забезпечення ефективного реагування на предикатну злочинність, а й потребою недопущення подальшого використання результатів кримінально протиправної діяльності в легальному економічному та цивільному обороті. У сучасних умовах майно, одержане кримінально протиправним шляхом, дедалі частіше стає об'єктом вторинних форм суспільно небезпечної поведінки.

Також у доктрині ґрунтовно проаналізовано питання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, як одного з найскладніших кримінально-правових механізмів трансформації незаконно отриманих активів у формально правомірні. Водночас сучасні наукові дослідження демонструють поступове розширення предмета аналізу від виключно легалізаційних процесів до ширшої категорії діянь щодо майна, одержаного кримінально протиправним шляхом.

Матеріали та методи

У національній кримінально-правовій літературі акцентовано на необхідності переосмислення традиційного підходу до тлумачення відмивання майна як виключно фінансово-економічного явища (Yaremko, 2013; Dudorov, & Tertychenko, 2015). Зокрема, В. М. Бурдін (2024), аналізуючи положення чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України) та проєкту нового КК України, обґрунтовує необхідність системного переосмислення підходів до визначення змісту кримінально караних форм поводження з майном, одержаного кримінально протиправним шляхом, і акцентує на проблемі нормативного відмежування окремих складів кримінальних правопорушень у цій сфері. Подібний підхід підтримує О. О. Дудоров (2023, 2015), який у межах порівняльного аналізу чинного та перспективного кримінального законодавства зосереджує увагу на необхідності чіткого визначення меж криміналізації різних форм подальшого використання майна, одержаного кримінально протиправним шляхом.

Розвиток наукових підходів до дослідження зазначеної проблематики супроводжується формуванням комплексного бачення механізмів протидії незаконному обігу майна, одержаного кримінально протиправним шляхом. Зокрема, дослідження В. В. Василевича та Ю. О. Левченка (2024) демонструє становлення національної системи запобігання легалізації (відмиванню) майна як сукупності кримінально-правових, фінансово-правових та організаційних заходів. Подібні висновки містяться і в дисертаційному дослідженні І. С. Кундельської (2024), у якому обґрунтовано необхідність комплексного підходу до запобігання незаконному обігу такого майна як самостійного напряму державної політики у сфері протидії злочинності.

У сучасній науці кримінального права дедалі більшого значення набувають питання визначення предмета й об'єкта відповідних кримінальних правопорушень. К. М. Оробець (2024) стверджує, що визначення предмета легалізації не може обмежуватися лише економічною природою майна, а має враховувати його правовий режим і джерело походження. Аналогічний підхід підтримує О. О. Швидкий (2023), який виокремлює необхідність комплексного врахування матеріальної природи майна та змісту суспільних відносин, які перебувають під кримінально-правовою охороною.

Важливе значення для кримінально-правової кваліфікації мають дослідження об'єктивної та суб'єктивної сторін відповідних кримінальних правопорушень. Зокрема, М. О. Гладковський (2024) стверджує, що форми та способи легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, слугують інструментом створення зовнішніх ознак правомірності його обігу та надають можливість відмежовувати легалізацію від інших форм поводження з майном, одержаним кримінально протиправним шляхом. У межах зазначеного підходу М. О. Думчиков (2022) вивчає трансформацію способів легалізації майна в умовах цифровізації суспільних відносин і зазначає, що використання кіберпростору істотно розширює можливості приховування кримінально протиправного походження майна й надання видимості законності його подальшому обігу. Р. С. Тютюнник (2022), досліджуючи особливості предмета доказування у відповідних кримінальних провадженнях, вважає необхідним доведення кримінально протиправного походження майна як обов'язкової передумови кримінально-правової кваліфікації. Окремі аспекти визначення суб'єкта відповідних кримінальних правопорушень були предметом дослідження В. А. Пригоцького, М. О. Корнійчук і Л. А. Порохні (2025).

Водночас у науковій літературі зауважено про складність розмежування придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, одержаного кримінально протиправним шляхом, та інших форм кримінально караної поведінки, пов'язаної з обігом такого майна. А. С. Беніцький (2024) детально аналізує проблеми кримінально-правової кваліфікації відповідних діянь і чіткого встановлення критеріїв їх відмежування. На думку М. О. Перепелиці та Л. В. Товкун (2022), незаконний обіг майна, одержаного кримінально протиправним шляхом, формує самостійний криміногенний чинник, який підтримує відтворення злочинної діяльності та негативно впливає на функціонування державних інститутів.

Особливого значення для цього дослідження набуває науковий підхід до системного аналізу кримінально-правових норм щодо майна кримінально протиправного походження. І. В. Красницький (2024) обґрунтовує необхідність досліджувати відповідні положення не ізольовано, а як взаємопов'язану систему норм, що потребує комплексного тлумачення та чіткого розмежування складів кримінальних правопорушень.

Аналіз сучасних наукових джерел засвідчує, що більшість досліджень зосереджено переважно на питаннях легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, фінансових аспектах його незаконного обігу або загальних проблемах кримінально-правової кваліфікації. Натомість питання кримінально-правової кваліфікації придбання, отримання, зберігання чи збуту об'єктів археологічної спадщини, одержаних кримінально протиправним шляхом, досі не стало предметом самостійного комплексного дослідження.

Результати й обговорення

Особливість об'єктів археологічної спадщини полягає в тому, що вони одночасно є матеріальними благами, об'єктами культурної спадщини та предметами спеціальної державної охорони. Незаконний обіг таких об'єктів створює загрозу не лише суспільним відносинам власності, а й установленому державою порядку охорони археологічної та культурної спадщини. Це зумовлює необхідність визначення можливості вивчення об'єктів археологічної спадщини як майна в кримінально-правовому значенні, встановлення критеріїв їх кримінально протиправного походження та відмежування відповідних діянь від суміжних складів кримінальних правопорушень.

З огляду на викладене, метою статті є визначення особливостей кримінально-правової кваліфікації придбання, отримання, зберігання та збуту об'єктів археологічної спадщини, одержаних кримінально протиправним шляхом, а також формування пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства України.

Незаконний обіг об'єктів археологічної спадщини становить одну з актуальних загроз збереженню культурної спадщини й історичної пам'яті держави. Особливість таких об'єктів полягає в тому, що вони одночасно мають ознаки матеріального блага, здатного брати участь у майнових відносинах, і є носіями історичної, наукової, культурної та суспільної цінності. У зв'язку із цим незаконне вилучення, придбання, накопичення, передача чи подальший збут об'єктів археологічної спадщини виходять за межі виключно майнових посягань і створюють загрозу встановленому державою порядку охорони культурної спадщини.

Актуальність зазначеної проблематики посилюється розвитком електронних платформ торгівлі, поширенням приватного колекціонування та збільшенням випадків фактичного введення об'єктів археологічної спадщини в незаконний цивільний обіг. Причому значна частина таких предметів походить із незаконних археологічних розвідок і розкопок, незаконного привласнення знайденого майна або інших кримінально протиправних діянь, що зумовлює необхідність оцінки подальших дій щодо відповідних об'єктів крізь призму положень закону про кримінальну відповідальність.

Попри наявність спеціального законодавства у сфері охорони культурної та археологічної спадщини, питання кримінально-правової кваліфікації придбання, отримання, зберігання чи збуту об'єктів археологічної спадщини, одержаних кримінально протиправним шляхом, залишається недостатньо розробленим у національній кримінально-правовій доктрині. Особливо дискусійним є питання про можливість віднесення об'єктів археологічної спадщини до категорії майна у значенні ст. 198 КК України, а також встановлення меж застосування цієї норми за умови, коли відповідні об'єкти мають спеціальний правовий режим і перебувають під посиленою державною охороною.

Відповідно до ст. 198 КК України кримінально караними визнаються заздалегідь необіцяне придбання або отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного кримінально протиправним шляхом, за відсутності ознак легалізації (відмивання) майна, одержаного кримінально протиправним шляхом[1]. Отже, предмет кримінального правопорушення, передбаченого цією статтею, законодавець пов'язує саме з категорією майна, яке має бути результатом попереднього кримінально протиправного посягання.

У цьому контексті особливої актуальності набуває питання про те, чи можуть археологічні предмети визнаватися майном у кримінально-правовому значенні та чи допускається їх перебування в цивільному обороті.

Правовий режим археологічної спадщини в України (зокрема порядок археологічної розвідки й археологічних розкопок) унормований Конституцією України, Законами України «Про охорону археологічної спадщини» та «Про охорону культурної спадщини», відповідними міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України та іншими актами законодавства України.

Конституційно-правові засади охорони культурної спадщини формують базовий нормативний фундамент спеціального правового режиму об'єктів археологічної спадщини та визначають межі допустимої поведінки щодо таких об'єктів. Конституція України закріплює особливий статус культурних цінностей як

[1] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

самостійного предмета державної охорони та встановлює комплекс взаємопов'язаних гарантій і обов'язків, спрямованих на їх збереження. Саме конституційний рівень правового регулювання зумовлює подальшу деталізацію відповідних положень у цивільному, адміністративному та кримінальному законодавстві, а також визначає підстави встановлення спеціального режиму набуття, використання, обігу й охорони об'єктів археологічної спадщини.

Відповідно до ст. 54 Конституції України (далі – КУ) культурну спадщину охороняє закон. Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які перебувають за її межами. Водночас ст. 66 КУ встановлює обов'язок кожного не заподіювати шкоди природі та культурній спадщині, а також відшкодовувати завдані збитки[1].

На підставі аналізу зазначених положень Конституції України сформульовано висновок, що охорона культурної спадщини не обмежується виключно сферою державного управління чи цивільно-правового регулювання, а набуває конституційного значення як один із напрямів забезпечення публічного інтересу. Причому обов'язок держави забезпечувати збереження культурних цінностей кореспондується з обов'язком кожної особи утримуватися від заподіяння шкоди відповідним об'єктам і дотримуватися встановленого законом порядку поводження з ними.

Відповідно до ч. 1–3 ст. 18 Закону України «Про охорону археологічної спадщини» знахідки, одержані в результаті археологічних досліджень, є державною власністю. Вони підлягають обліку та класифікації відповідно до методик, затверджених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини. Правовий режим скарбу визначає законодавство України. З моменту виявлення й до передачі на зберігання згідно із законодавством України знахідки охороняються державою нарівні з об'єктами музейного фонду України. Знахідки підлягають передачі на зберігання до визначених у дозволі на проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних робіт, а також на дослідження решток життєдіяльності людини, що містяться під земною поверхнею і водою, фондів музеїв, у яких зберігаються музейні колекції та предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України[2].

Згідно з ч. 2, 4 ст. 17 Закону України «Про охорону культурної спадщини» усі пам'ятки археології, зокрема ті, що знаходяться під водою, а також пов'язані з ними рухомі предмети, є державною власністю. Такі рухомі предмети підлягають віднесенню до державної частини Музейного фонду України, обліку та збереженню у порядку, визначеному законодавством. Право власності на скарб, що є пам'яткою, визначено в порядку, встановленому Цивільним кодексом України[3].

Стаття 337 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) встановлює особливий порядок поводження із загубленою річчю. Законодавець покладає на особу, яка знайшла загублену річ, обов'язок негайно повідомити про це особу, яка її загубила, або власника речі та повернути її. Якщо ж власник або особа, яка має право вимагати повернення речі, невідомі чи їх місцезнаходження неможливо встановити, особа, яка знайшла річ, зобов'язана заявити про знахідку Національній поліції або органові місцевого самоврядування. Причому закон допускає можливість залишення знайденої речі на зберігання в особи, яка її виявила, або передачі її відповідним органам чи визначеній ними особі[4].

Подальший механізм набуття права власності, визначений у ст. 338 ЦК України, відповідно до якої особа, яка знайшла загублену річ, набуває право власності на неї після спливу шести місяців з моменту заявлення про знахідку Національній поліції або органові місцевого самоврядування за умови, що власника або іншу уповноважену особу не буде встановлено або такі особи не заявлять свої права на річ[5].

Особливий інтерес у контексті дослідження правового режиму об'єктів археологічної спадщини становлять положення ст. 343 ЦК України, які регулюють питання правового статусу скарбу. Відповідно до цієї статті скарбом визнаються закопані в землі чи приховані іншим способом гроші, валютні цінності або інші цінні речі, власник яких невідомий або за законом втратив право власності на них. Загальним правилом є набуття права власності на скарб особою, яка його виявила. Водночас законодавець встановлює виняток щодо скарбу, який становить культурну цінність – у такому разі право власності виникає у держави. Особа, яка виявила такий скарб, має право на отримання винагороди в розмірі до 20 % його вартості за умови належного повідомлення компетентних органів і передачі відповідного об'єкта державі. Зазначені положення не застосовуються до осіб, які здійснювали пошук або

[1] Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

[2] Про охорону археологічної спадщини : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1626-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15#Text

[3] Про охорону культурної спадщини : Закон України від 8 черв. 2000 р. № 1805-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text

[4] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

[5] Там само.

розкопки в межах виконання трудових чи договірних обов'язків[1].

Зазначені положення цивільного законодавства свідчать про диференційований підхід законодавця до визначення правового режиму речей залежно від їх характеру та суспільної цінності. Якщо щодо загубленої речі допускається можливість переходу права власності до особи, яка її знайшла, то щодо об'єктів, які мають культурну цінність, встановлюється спеціальний правовий режим, заснований на пріоритеті публічного інтересу над приватним.

У цьому контексті археологічні предмети не можуть автоматично вважатися звичайними об'єктами цивільного обороту. Їхній правовий статус зумовлено не лише наявністю матеріальної та економічної цінності, а й належністю до об'єктів культурної та археологічної спадщини, що перебувають під особливою охороною держави. Саме тому під час кримінально-правової кваліфікації придбання, отримання, зберігання чи збуту об'єктів археологічної спадщини необхідним є комплексне врахування як загальних положень цивільного законодавства щодо майна, так і спеціальних норм законодавства у сфері охорони культурної спадщини. Отже, спеціальний режим належності об'єктів археологічної спадщини до державної власності й обмеження їх цивільного обороту не усувають можливості їх кримінально-правової кваліфікації як майна. Навпаки, у разі незаконного вилучення, привласнення, приховування або подальшого відчуження такі предмети можуть набувати ознак майна, одержаного кримінально протиправним шляхом, та бути предметом подальших кримінально караних дій, передбачених ст. 198 КК України.

З огляду на це, особливого значення набуває питання кримінально-правової кваліфікації діянь щодо об'єктів археологічної спадщини. Це пов'язано з їх комплексною правовою природою, оскільки такі об'єкти одночасно слугують матеріальними благами, здатними бути предметом майнових правовідносин, і належать до об'єктів культурної та археологічної спадщини, щодо яких установлено спеціальний режим державної охорони. Поєднання зазначених характеристик обґрунтовує необхідність визначення можливості кваліфікування об'єктів археологічної спадщини як предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 198 КК України.

Зазначені положення є особливо значущими саме для об'єктів археологічної спадщини. Адже вони є матеріальним носієм історичної інформації та забезпечують збереження культурної пам'яті суспільства, що потребує встановлення щодо них спеціального правового режиму. Саме подвійна природа об'єктів археологічної спадщини як об'єктів культурної спадщини й одночасно матеріальних благ актуалізує необхідність визначення можливості їх кваліфікування як предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 198 КК України.

Зокрема, показовою для обґрунтування можливості кримінально-правової кваліфікації незаконного обігу об'єктів археологічної спадщини через положення ст. 198 КК України є практика Подільського районного суду міста Києва (вирок від 16 грудня 2025 року у справі № 758/19329/25). Суд розглядав кримінальне провадження щодо особи, обвинуваченої у заздалегідь необіцяному придбанні та подальшому збуті майна, завідомо одержаного кримінально протиправним шляхом.

За встановленими судом обставинами обвинувачена, діючи за попередньою змовою з іншою особою з метою поповнення приватного зібрання об'єктів археологічної спадщини, здійснювала придбання відповідних об'єктів через інтернет-аукціон. Для цього вона зареєструвала обліковий запис на спеціалізованому вебресурсі та використовувала його для участі в торгах археологічними предметами.

Першим епізодом стало придбання предмета, розміщеного продавцем під описом «холодное оружие», який відповідно до інформації на вебсторінці був атрибутований як ніж (кинджал) епохи міді та бронзи із зазначенням періоду створення до 1000 року до н.е. Обвинувачена, усвідомлюючи археологічне походження предмета й те, що він був представлений об'єктом археологічної спадщини, взяла участь в аукціоні та запропонувала найвищу ціну – 21 478 грн, після чого була визнана переможцем торгів та отримала відповідний предмет поштовим відправленням. Надалі придбаний предмет – оригінальний кіммерійський кинджал IX–VII ст. до н.е., який за своїми характеристиками є унікальною культурною цінністю, що має художнє, історичне, етнографічне та наукове значення, був переданий іншій особі для поповнення приватної колекції об'єктів археологічної спадщини.

Другий епізод стосувався придбання через той самий електронний майданчик бронзового меча гальштатського типу лужицької культури, який продавцем був безпосередньо атрибутований як предмет періоду фракійського гальштату I тисячоліття до н.е. В описі лота було окремо зазначено сліди тривалого перебування предмета в ґрунті, відсутність реставрації та його колекційна цінність. Попри це, обвинувачена взяла участь в аукціоні та придбала предмет за 60 000 грн, здійснивши оплату двома окремими переказами. Після отримання предмет був переданий для поповнення приватного зібрання об'єктів археологічної спадщини. Суд встановив, що йшлося про оригінальний бронзовий меч гальштатського

[1] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

типу, який становив археологічний предмет і культурну цінність музейного значення.

Особливе значення цього вироку полягає в тому, що суд виходив не лише з факту придбання відповідних предметів, а й із встановлення обізнаності особи щодо їх археологічного походження та відсутності законних підстав їх походження. Суд акцентував, що обвинувачена усвідомлювала археологічний характер предметів, їх перебування поза цивільним обігом і не вживала жодних заходів для з'ясування правомірності їх походження. За результатами розгляду справи суд визнав особу винуватою у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 198 КК України[1].

Це судове рішення становить значний практичний інтерес для дослідження правової природи об'єктів археологічної спадщини, оскільки фактично підтверджує можливість їх кваліфікації як майна в значенні ст. 198 КК України та демонструє підхід судової практики до встановлення ознаки завідомості щодо кримінально протиправного походження таких об'єктів. Аналіз зазначених обставин у поєднанні з особливостями правового режиму об'єктів археологічної та культурної спадщини дає змогу дійти висновку, що саме по собі перебування відповідного предмета у фактичному володінні фізичної особи не свідчить про правомірність набуття права власності на нього.

З огляду на спеціальний режим державної охорони та встановлені законодавством обмеження цивільного обороту об'єктів археологічної спадщини, їх походження у низці випадків може бути пов'язане з попереднім вчиненням кримінально протиправного діяння. До найімовірніших кримінально протиправних способів набуття таких предметів можуть належати незаконне привласнення знайденого чи такого, що випадково опинилося в особи, майна або скарбу, які мають особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність (ст. 193 КК України), незаконне проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини (ч. 1 ст. 298 КК України), а також умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин, зокрема вчинені з метою пошуку рухомих предметів, що походять з об'єктів археологічної спадщини (ч. 2–5 ст. 298 КК України).

За таких умов особливого значення набувають положення ст. 198 КК України, яка передбачає відповідальність за заздалегідь необіцяне придбання або отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного кримінально протиправним шляхом за відсутності ознак його легалізації (відмивання) майна, одержаного кримінально протиправним шляхом. Самостійний характер цього складу кримінального правопорушення виявляється в тому, що відповідальність за ст. 198 КК України не передбачає попередньої домовленості з особою, яка безпосередньо одержала відповідне майно кримінально протиправним шляхом. В іншому разі дії можуть утворювати співучасть у предикатному кримінальному правопорушенні та потребують окремої кримінально-правової оцінки.

Суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується прямим умислом і передбачає обов'язкове встановлення обізнаності особи щодо кримінально протиправного походження відповідного майна. Для об'єктів археологічної спадщини вирішального значення також набуває усвідомлення їх археологічного характеру й існування законодавчих обмежень щодо їх обігу.

Отже, об'єкти археологічної спадщини, попри особливий режим їх правової охорони та встановлені законодавством обмеження цивільного обороту, можуть визнаватися майном у значенні кримінального права. Це створює підстави для застосування ст. 198 КК України у разі придбання, отримання, зберігання чи збуту таких предметів за умови встановлення їх кримінально протиправного походження, відсутності співучасті в предикатному кримінальному правопорушенні та доведення завідомості такого походження для винної особи.

На основі проведеного дослідження встановлено, що кримінально-правова кваліфікація придбання, отримання, зберігання чи збуту об'єктів археологічної спадщини, одержаних кримінально протиправним шляхом, не може здійснюватися виключно крізь призму формального тлумачення положень ст. 198 КК України. Належне застосування відповідної кримінально-правової норми потребує комплексного врахування положень кримінального, цивільного та спеціального законодавства у сфері охорони археологічної та культурної спадщини, а також урахування особливостей правового режиму відповідних об'єктів.

У межах дослідження підтверджено, що археологічні предмети вирізняються подвійною юридичною природою. З одного боку, вони є матеріальними благами та можуть бути об'єктом фактичного володіння, а з іншого – належать до об'єктів культурної спадщини та перебувають під особливим режимом державної охорони. Така конструкція не виключає можливості розгляду об'єктів археологічної спадщини як майна в кримінально-правовому значенні, однак істотно впливає на визначення законності їх походження та допустимості участі в цивільному обороті.

Аналіз конституційного, цивільного та спеціального законодавства надав можливість

[1] Вирок Подільського районного суду міста Києва від 16 груд. 2025 р. Справа № 758/19329/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/132606619

дійти висновку, що правовий режим об'єктів археологічної спадщини ґрунтується на домінуванні публічного інтересу над приватним. Закріплення державної власності на археологічні знахідки, встановлення спеціального порядку поводження зі скарбом, а також обмеження цивільного обороту відповідних об'єктів свідчать про існування спеціального режиму набуття права власності на археологічні предмети. У зв'язку з цим саме факт перебування такого предмета у фактичному володінні особи не може визнаватися достатньою підставою для презумпції законності його походження.

Окремим результатом дослідження стало обґрунтування можливості застосування ст. 198 КК України до випадків незаконного обігу об'єктів археологічної спадщини. Встановлено, що спеціальний правовий режим таких об'єктів не усуває їх ознак майна у значенні кримінального права та не виключає можливості визнання їх майном, одержаним кримінально протиправним шляхом. Водночас застосування зазначеної норми можливе лише за умови встановлення сукупності обов'язкових ознак: існування предикатного кримінально протиправного діяння, відсутності співучасті особи у його вчиненні, встановлення факту набуття, отримання, зберігання або збуту відповідного предмета та доведення завідомості його кримінально протиправного походження.

Також визначено найімовірніші джерела кримінально протиправного походження об'єктів археологічної спадщини. До них можуть бути віднесені незаконне привласнення знайденого майна або скарбу, незаконне проведення археологічних розвідок і розкопок, а також умисне пошкодження чи руйнування об'єктів культурної спадщини з метою вилучення рухомих предметів археологічного походження. Зазначені кримінально протиправні діяння формують предикатну основу для подальшого застосування положень ст. 198 КК України.

Отримані результати надають можливість сформулювати висновок, що сучасна модель кримінально-правової охорони археологічної спадщини потребує подальшого вдосконалення. Насамперед це стосується підготовки єдиних підходів до встановлення критеріїв кримінально протиправного походження об'єктів археологічної спадщини, уточнення меж застосування ст. 198 КК України щодо об'єктів зі спеціальним правовим режимом і формування узгодженої судової практики у відповідній категорії кримінальних проваджень. Наукове осмислення відповідної проблематики створює підґрунтя для подальшого розвитку доктрини кримінально-правової охорони культурної спадщини й удосконалення механізмів протидії незаконному обігу об'єктів археологічної спадщини.

Висновки

Отже, сформульовано низку теоретичних і прикладних висновків щодо кримінально-правової кваліфікації придбання, отримання, зберігання та збуту об'єктів археологічної спадщини, одержаних кримінально протиправним шляхом.

По-перше, встановлено, що археологічні предмети мають складну правову природу та поєднують ознаки матеріального блага, об'єкта культурної спадщини й предмета спеціальної державної охорони. Така подвійна юридична природа не виключає можливості їх кваліфікації як майна в кримінально-правовому значенні, однак зумовлює необхідність урахування спеціального правового режиму їх набуття, використання й обігу.

По-друге, доведено, що правовий режим об'єктів археологічної спадщини формується під впливом взаємопов'язаних положень Конституції України, цивільного законодавства й спеціального законодавства у сфері охорони археологічної та культурної спадщини. Закріплення державної власності щодо значної частини археологічних знахідок і встановлення спеціального порядку поводження з ними свідчать про переважання публічного інтересу над приватним у відповідній сфері правового регулювання.

По-третє, обґрунтовано, що спеціальний правовий режим об'єктів археологічної спадщини не виключає можливості застосування положень ст. 198 КК України. Археологічні предмети можуть визнаватися майном, одержаним кримінально протиправним шляхом, якщо їхнє походження пов'язане з попереднім вчиненням кримінально протиправного діяння, а подальші дії щодо їх придбання, отримання, зберігання чи збуту відповідають ознакам самостійного складу кримінального правопорушення.

По-четверте, визначено, що обов'язковими передумовами кримінально-правової кваліфікації за ст. 198 КК України у досліджуваній категорії справ є: наявність предикатного кримінально протиправного діяння; встановлення факту кримінально протиправного походження археологічного предмета; відсутність співучасті особи у відповідному предикатному кримінальному правопорушенні, а також доведення завідомості такого походження для винної особи.

По-п'яте, встановлено, що найімовірнішими джерелами кримінально протиправного походження об'єктів археологічної спадщини можуть слугувати незаконне привласнення знайденого майна або скарбу, незаконне проведення археологічних розвідок і розкопок, а також умисне незаконне пошкодження чи руйнування об'єктів культурної спадщини з метою вилучення рухомих об'єктів археологічної спадщини.

Отримані результати свідчать про необхідність подальшого розвитку доктринальних підходів до визначення кримінально-правового статусу об'єктів археологічної спадщини та

вдосконалення практики застосування положень ст. 198 КК України. Перспективними напрямами подальших досліджень є розроблення критеріїв встановлення кримінально протиправного походження об'єктів археологічної спадщини, уточнення меж розмежування відповідальності за ст. 198 та суміжними складами кримінальних правопорушень, а також формування єдиних підходів судової практики щодо кваліфікації відповідних діянь.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Benitskyi, A.S. (2024). Legalization (laundering) of property obtained by criminal means: problems of criminal law qualification. *Counteraction to Crime: Problems of Practice and Scientific-Methodological Support,* 4, 32-37. DOI: 10.32850/sulj.2024.4.6

[2] Burdin, V.M. (2024). Certain issues of criminal liability for money laundering under the current Criminal Code of Ukraine and the draft Criminal Code. *Visnyk of Lviv University*, 78, 308-317. DOI: 10.30970/vla.2024.78.30

[3] Dudorov, O.O. (2023). Legalization (laundering) of property obtained by criminal means: comparative analysis of the provisions of current and prospective criminal law. *Legal Scientific Electronic Journal,* 8, 341-348. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-8/79

[4] Dudorov, O.O., & Tertychenko, T.M. (2015). *Counteraction to laundering of "dirty" property: European standards and the Criminal Code of Ukraine.* Kyiv: Vaite. Retrieved from https://cdn.osce.org/sites/default/files/f/documents/8/6/299731.pdf

[5] Dumchykov, M.O. (2022). Methods of legalization (laundering) of property obtained by criminal means in cyberspace. *Analytical and Comparative Jurisprudence,* 5, 378-382. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.05.61

[6] Hladkovskyi, M.O. (2024). Forms and methods of legalization (laundering) of property obtained by criminal means in determining the objective side of the criminal offense under Article 209 of the Criminal Code of Ukraine. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 85(3), 248-254. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.3.39

[7] Krasnytskyi, I.V. (2024). Criminal liability for acts involving property obtained by criminally unlawful means: systematic analysis of regulation and differentiation of offenses. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 85(3), 302-311. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.3.48

[8] Kundelska, I.S. (2024). Prevention of legalization (laundering) of property obtained by criminal means in Ukraine. *Doctor's thesis.* Kyiv: National Academy of Internal Affairs. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4ac5c021-2479-498b-9231-758b7b65ee2f/content

[9] Orobets, K.M. (2024). Object of legalization (laundering) of property obtained by criminal means (Article 209 of the Criminal Code of Ukraine). *Internauka,* 9(79), 45-53. DOI: 10.25313/2520-2308-2024-9-10280

[10] Perepelytsia, M.O., & Tovkun, L.V. (2022). Legalization of criminal proceeds as a threat to the financial security of the state. *Legal Scientific Electronic Journal,* 4, 83-87. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-4/17

[11] Pryhotskyi, V.A., Korniichuk, M.O., & Porokhnia, L.A. (2025). On the subject of legalization (laundering) of income obtained illegally. *Actual Problems of Domestic Jurisprudence,* 1, 144-152. DOI: 10.32782/2408-9257-2025-1-23

[12] Shvydkyi, O.O. (2023). Criminal law characteristics of the object and subject of legalization (laundering) of property obtained by criminal means. *Scientific Notes of V.I. Vernadsky Taurida National University,* 34(73), 6, 167-172. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2023.6/27

[13] Tiutiunnyk, R.S. (2022). Peculiarities of the subject of proof in criminal proceedings concerning legalization (laundering) of property obtained by criminal means. *Legal Scientific Electronic Journal,* 12, 467-470. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-12/110

[14] Vasylevych, V.V., & Levchenko, Yu.O. (2024). National system of prevention of legalization (laundering) of property obtained by criminal means. *Analytical and Comparative Jurisprudence,* 1, 487-492. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.01.86

[15] Yaremko, H.Z. (2013). The core of associations of norms on different corpus delicti of one crime. *Journal of the Academy of Advocacy of Ukraine,* 2. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2013_2_36

Список використаних джерел

[1] Беніцький А. С. Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом: проблеми кримінально-правової кваліфікації. *Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення*. 2024. № 4. С. 32–37. DOI: 10.32850/sulj.2024.4.6

[2] Бурдін В. М. Окремі питання кримінальної відповідальності за відмивання доходів у чинному КК України та проєкті КК. *Вісник Львівського університету*. 2024. Вип. 78. С. 308–317. DOI: 10.30970/vla.2024.78.30

[3] Дудоров О. О. Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом: порівняльний аналіз положень чинного і перспективного кримінального закону. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 341–348. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-8/79

[4] Дудоров О. О., Тертиченко Т. М. Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України : монографія. Київ : Ваіте, 2015. 392 с. URL: https://cdn.osce.org/sites/default/files/f/documents/8/6/299731.pdf

[5] Думчиков М. О. Способи легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом у кіберпросторі. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 378–382. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.05.61

[6] Гладковський М. О. Форми і способи легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, при визначенні об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 209 КК України. *Вісник Ужгородського національного університету.* 2024. Вип. 85. Ч. 3. С. 248–254. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.3.39

[7] Красницький І. В. Кримінальна відповідальність за діяння з майном, одержаним кримінально протиправним шляхом: системний аналіз унормування та розмежування складів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2024. Вип. 85. Ч. 3. С. 302–311. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.3.48

[8] Кундельська І. С. Запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом в Україні : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2024. 273 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4ac5c021-2479-498b-9231-758b7b65ee2f/content

[9] Оробець К. М. Об'єкт легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 Кримінального кодексу України). *Інтернаука.* 2024. № 9 (79). С. 45–53. DOI: 10.25313/2520-2308-2024-9-10280

[10] Перепелиця М. О., Товкун Л. В. Легалізація злочинних доходів як загроза фінансовій безпеці держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 83–87. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-4/17

[11] Пригоцький В. А., Корнійчук М. О., Порохня Л. А. Щодо суб'єкта легалізації (відмивання) доходів, одержаних незаконним шляхом. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2025. № 1. С. 144–152. DOI: 10.32782/2408-9257-2025-1-23

[12] Швидкий О. О. Кримінально-правова характеристика об'єкта та предмета легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2023. Т. 34 (73). № 6. С. 167–172. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2023.6/27

[13] Тютюнник Р. С. Особливості предмета доказування в кримінальних провадженнях щодо легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 467–470. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-12/110

[14] Василевич В. В., Левченко Ю. О. Національна система запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 1. С. 487–492. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.01.86

[15] Яремко Г. З. Ядро асоціацій норм про різні склади одного злочину. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2013_2_36

TARASENKO Oleh
Doctor of Law, Professor, Vice-Rector of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3179-0143;
PETROV Serhii
Doctor of Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative and Legal Disciplines of the Educational and Scientific Institute of Law and Psychology of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-8604-6543

Criminal Law Assessment of the Acquisition, Receipt, Storage and Sale of Archaeological Objects Obtained by Criminally Unlawful Means

Abstract. The article provides a comprehensive study of the peculiarities of criminal law assessment of the acquisition, receipt, storage and sale of archaeological objects obtained by criminally unlawful means. The relevance of the study is substantiated in view of the growing number of cases of illegal circulation of archaeological objects, the development of electronic trading platforms, the spread of private collecting, and the need to ensure an appropriate level of criminal law protection of cultural heritage. The legal nature of archaeological objects is analysed through the provisions of criminal, civil and special legislation in the field of protection of archaeological and cultural heritage. It is established that archaeological objects possess a complex legal status and combine the features of tangible property, objects of cultural value and objects subject to special state protection, which determines the peculiarities of their participation in civil circulation and criminal law assessment. Particular attention is paid to determining whether archaeological objects may be classified as property in the criminal law sense and to establishing the grounds for the application of Article 198 of the Criminal Code of Ukraine to cases of their illegal circulation. The relationship between general provisions on property and the special legal regime of archaeological objects as cultural heritage objects is examined. Based on the analysis of legislation and judicial practice, it is proved that the special regime of state protection and restrictions on the civil circulation of archaeological objects do not exclude the possibility of treating them as property obtained through criminally unlawful means. The article separately analyses the practice of application of Article 198 of the Criminal Code of Ukraine in cases involving the acquisition and sale of archaeological objects and establishes the criteria for proving awareness of their criminally unlawful origin. It is concluded that proper qualification of the relevant acts requires establishing the fact of the criminally unlawful origin of an archaeological object, the person's awareness of such origin and distinguishing the relevant conduct from complicity in the predicate criminal offense. An approach to improving criminal law mechanisms for the protection of archaeological heritage in Ukraine is proposed.

Keywords: archaeological objects; cultural heritage; cultural property; archaeological heritage; property; illegal circulation; criminal liability; criminal law qualification.

DOI: 10.33270/05267303.9
УДК 327(477:55):341

ТРЕПАК Віктор*
доктор юридичних наук, доцент, співробітник Головного управління розвідки Міністерства оборони України
04176, вул. Електриків, 33, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2703-7375

Розвиток українсько-іранських відносин в умовах російсько-української війни та перспективи їх подальшої трансформації

Анотація. У статті досліджено розвиток українсько-іранських відносин в умовах російсько-української війни, окреслено перспективи їх трансформації. Простежено еволюцію двосторонньої взаємодії від встановлення дипломатичних відносин до сучасної безпекової конфронтації. Обґрунтовано, що протягом 1991–2013 років сформувалася прагматична модель співробітництва, основу якої становили політичний діалог, торговельно-економічні інтереси та науково-технічна взаємодія. Встановлено, що після початку російської агресії 2014 року розпочалося поступове геополітичне розходження України й Ірану, а катастрофа рейсу PS752 2020 року спричинила кризу політичної довіри. З'ясовано, що якісним рубежем став 2022 рік, коли поглиблення російсько-іранського військово-технічного співробітництва та використання Росією іранських безпілотних систем перетворили іранський чинник на проблему національної безпеки України. Доведено, що впродовж 2022–2025 років відбулася системна деградація двосторонніх відносин, а події 2026 року засвідчили появу елементів безпосереднього зіткнення безпекових інтересів України й Ірану за одночасного збереження дипломатичних механізмів стримування ескалації. Запропоновано авторську періодизацію українсько-іранських відносин, обґрунтовано трансформацію російського чинника із зовнішньої умови їх розвитку в системоутворюючий фактор сучасних двосторонніх відносин. Окреслено три сценарії подальшого розвитку відносин: контрольована конфронтація, подальша ескалація та обмежена нормалізація; їх реалізація залежатиме від таких чинників: перебіг російсько-української війни, характер російсько-іранського військово-технічного співробітництва, міжнародне становище Ірану та збереження дипломатичного діалогу. Найімовірнішим у короткостроковій перспективі визначено сценарій контрольованої конфронтації.

Ключові слова: Україна; Ісламська Республіка Іран; українсько-іранські відносини; російсько-українська війна; російсько-іранське співробітництво; військово-технічне співробітництво; безпекова конфронтація; зовнішня політика.

Історія статті:
Отримано: 20.08.2026
Прийнято: 01.09.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Трепак В. Розвиток українсько-іранських відносин в умовах російсько-української війни та перспективи їх подальшої трансформації. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 99–113. DOI: 10.33270/05267303.9

*Відповідальний автор

© Трепак В., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Українсько-іранські відносини протягом періоду незалежності України пройшли складну еволюцію – від формування політичного діалогу та розвитку торговельно-економічного й науково-технічного співробітництва до істотного погіршення двосторонніх відносин і виникнення безпекових суперечностей. Виразною їх трансформація стала в умовах російсько-української війни, яка поступово перетворилася на один із визначальних зовнішніх чинників політики Ісламської Республіки Іран (далі – Іран) щодо України. Після початку російської агресії 2014 року двосторонні відносини дедалі більше залежали не лише від безпосередніх інтересів України й Ірану, а й від ширшої конфігурації міжнародних відносин, передусім взаємодії Ірану з Російською Федерацією (далі – РФ), США й державами Європи. Додатковим чинником погіршення українсько-іранських відносин стала катастрофа літака рейсу PS752 авіакомпанії «Міжнародні авіалінії України» в січні 2020 року, яка спричинила кризу довіри між сторонами.

Якісно новий етап розпочався після повномасштабного вторгнення РФ в Україну в лютому 2022 року. Поглиблення російсько-іранського військово-технічного співробітництва та використання російськими військами іранських безпілотних літальних апаратів проти України зумовили перехід іранського чинника з переважно зовнішньополітичної в безпосередньо безпекову площину. Тож характер українсько-іранських відносин дедалі більше визначався не потенціалом двостороннього співробітництва, а суперечністю національних безпекових інтересів двох держав.

Події 2026 року засвідчили подальше поглиблення зазначеної трансформації. Інцидент у Каспійському морі та реакція офіційного Тегерана продемонстрували можливість переходу накопичених українсько-іранських суперечностей на якісно новий рівень. Водночас дипломатичні контакти між сторонами та прагнення уникнути неконтрольованої ескалації свідчать про збереження механізмів взаємного стримування. За таких умов актуальності набуває комплексне дослідження еволюції українсько-іранських відносин під впливом російсько-української війни, визначення чинників їх трансформації та оцінка перспектив подальшого розвитку.

Матеріали та методи

Проблематика українсько-іранських відносин представлена в українській та зарубіжній науковій літературі нерівномірно. Дослідження, присвячені першим десятиліттям після встановлення дипломатичних відносин між Україною та Іраном, переважно концентрувалися на становленні політичного діалогу, формуванні договірно-правової бази, розвитку торговельно-економічного, науково-технічного та гуманітарного співробітництва. У цьому контексті важливими є праці Т. Лахманюк (2012), у яких розглянуто основні напрями становлення та розвитку співробітництва України з Іраном. Окремий напрям досліджень становлять роботи, присвячені зовнішній політиці Ірану та чинникам, які визначають її формування. Зокрема, І. Панова й О. Жеваго (2022) досліджували як теоретичні засади іранської зовнішньої політики, так і перспективи українсько-іранського співро-бітництва. Такі роботи надають можливість розглядати двосторонні відносини в ширшому контексті зовнішньополітичних інтересів офіцій-ного Тегерана.

Після початку повномасштабної російсько-української війни характер наукового осмислення проблеми суттєво змінився. Фокус уваги спрямовано на військово-політичне зближення Ірану та РФ, іранській допомозі РФ, застосуванні безпілотних літальних апаратів і наслідках цієї взаємодії для відносин Ірану з Україною. Зокрема, еволюцію українсько-іранських відносин протягом 1991–2023 років аналізує В. Озкан (2023), модель їх становлення та подальшого занепаду – А. Ключник (2023). Н. Пророченко (2025) розглядає позицію Ірану щодо російської війни проти України, трансформацію іранської зовнішньої політики впродовж 2022–2025 років. Важливими для розуміння мотивів поведінки офіційного Тегерана є також дослідження Р. Чульди (2025), натомість військово-технічний аспект російсько-іранського співробітництва, зокрема розвиток іранської індустрії БПЛА та її значення для війни в Україні, аналізує Е. Лоб (2023).

Водночас аналіз наявної літератури засвідчує, що українсько-іранські відносини переважно досліджували або в контексті розвитку двостороннього співробітництва, або крізь призму зовнішньої політики Ірану та російсько-іранського зближення. Значно менше уваги спрямовано на комплексний аналіз того, як російсько-українська війна послідовно змінювала модель відносин між Україною та Іраном і сприяла переходу від співробітництва до безпекового протистояння.

Крім того, наявні академічні дослідження переважно охоплюють події до 2025 року, унаслідок чого новітній етап українсько-іранських відносин, пов’язаний з подіями 2026 року, ще не отримав належного комплексного наукового осмислення. Це зумовлює необхідність продовження дослідження та визначення можливих моделей подальшої взаємодії України й Ірану.

Метою статті є комплексний аналіз розвитку українсько-іранських відносин в умовах російсько-української війни, визначення основних чинників, етапів їх трансформації та оцінка перспектив подальшого розвитку двосторонніх відносин з огляду на зміни регіонального й міжнародного безпекового середовища.

Для досягнення поставленої мети передбачено: визначити особливості становлення та розвитку українсько-іранських відносин після встановлення дипломатичних відносин; з’ясувати

вплив російської агресії проти України після 2014 року на характер політичної взаємодії України й Ірану; проаналізувати значення катастрофи рейсу PS752 для формування кризи довіри у двосторонніх відносинах; дослідити вплив повномасштабної російсько-української війни та поглиблення російсько-іранського військово-технічного співробітництва на відносини України з Іраном; схарактеризувати зміни в політико-дипломатичній та безпековій взаємодії України й Ірану в 2022–2026 роках; визначити роль подій 2026 року в загальній еволюції українсько-іранських відносин; встановити ключові внутрішні та зовнішні чинники, від яких залежатиме подальша динаміка двосторонніх відносин; визначити найімовірніші сценарії їх подальшого розвитку.

Результати й обговорення

Робоча гіпотеза. Російсько-українська війна стала системоутворюючим чинником трансформації українсько-іранських відносин. Якщо на початкових етапах їх розвитку взаємодію визначали переважно прагматичними політичними та економічними інтересами, то поглиблення стратегічної та військово-технічної взаємодії Ірану з РФ поступово сформувало фундаментальну суперечність між безпековими інтересами України та зовнішньополітичними інтересами Ірану. Події 2026 року стали виявом переходу цієї суперечності на новий рівень, однак наявність взаємних ризиків і ширших регіональних інтересів обох держав обмежує ймовірність їх переходу до відкритого військового протистояння.

Для з'ясування причин, логіки та можливих наслідків зазначеної трансформації українсько-іранські відносини доцільно розглядати не лише крізь призму окремих дипломатичних криз чи поточних політичних рішень, а в історичній динаміці – від формування їх первинної моделі після здобуття Україною незалежності до сучасного безпекового протистояння. Такий підхід надає можливість визначити, на яких етапах і під впливом яких чинників змінювалася природа двосторонньої взаємодії, а також окреслити межі й передумови її можливої подальшої трансформації.

Становлення та розвиток українсько-іранських відносин упродовж 1991–2013 років. Становлення українсько-іранських відносин розпочалося майже одразу після проголошення незалежності України та відбувалося в умовах формування нової системи міжнародних відносин на пострадянському просторі. Ісламська Республіка Іран визнала незалежність України 25 грудня 1991 року, а 22 січня 1992 року між двома державами було встановлено дипломатичні відносини (Lakhmanyuk, 2012, p. 202). Іран належав до держав, які на початковому етапі української незалежності виявили зацікавленість у швидкому встановленні політичного діалогу з Україною.

Інституціоналізація двосторонніх відносин відбувалася доволі інтенсивно. 1992 року було відкрито Посольство Ірану в Києві, а в жовтні того самого року розпочало діяльність Посольство України в Тегерані (Kliuchnyk, 2023, p. 37). Водночас формувалася договірно-правова база взаємодії, що мала забезпечити розвиток політичного, економічного та науково-технічного співробітництва. Фундаментальне значення для становлення політико-правових засад двосторонніх відносин мала підписана в Тегерані 26 квітня 1992 року Декларація про принципи дружнього співробітництва між Україною та Іраном (Kliuchnyk, 2023, p. 36). Документ передбачав розвиток відносин між двома державами на засадах дружби та рівноправного партнерства, а також активізацію переговорів на найвищому державному рівні, контактів міністрів закордонних справ, консультацій з міжнародних та двосторонніх питань, що становили взаємну зацікавленість (Kliuchnyk, 2023, p. 36). Зміст Декларації має принципове значення для аналізу подальшої трансформації українсько-іранських відносин. На початковому етапі сторони керувалися можливістю формування довгострокової моделі партнерства, ґрунтованої на взаємному визнанні державних інтересів і розвитку політичної й економічної взаємодії. Тож відносини України з Іраном у 1990-х – на початку 2000-х років доцільно розглядати насамперед у парадигмі прагматичного співробітництва, а не безпекового суперництва.

Важливим підґрунтям такого співробітництва була взаємна економічна зацікавленість. Україна розглядала Іран як перспективного торговельно-економічного партнера та ринок для продукції промисловості, натомість Іран був зацікавлений у використанні українського промислового, технологічного й наукового потенціалу. Саме значний економічний інтерес обох держав став однією з характерних рис українсько-іранських відносин після здобуття Україною незалежності (Kliuchnyk, 2023, p. 36). Серед перспективних напрямів співробітництва важливе місце посідала енергетика. На початку 1990-х років Україна була зацікавлена в диверсифікації джерел постачання енергоносіїв, а Іран, який володів значними запасами нафти і природного газу, прагнув розширювати зовнішні ринки. У цьому контексті обговорювали можливості постачання іранських енергоресурсів в Україну та реалізації спільних інфраструктурних проєктів (Lakhmanyuk, 2012, p. 203).

Водночас потенціал енергетичної співпраці не було реалізовано цілком. Подальший розвиток відносин засвідчив характерну для українсько-іранської взаємодії суперечність між широкими декларованими можливостями співробітництва та обмеженими можливостями їх практичного

втілення. Зокрема, попри зацікавленість України в іранських енергоресурсах, імпорт іранської нафти та газу не став вагомою складовою двосторонньої торгівлі (Kliuchnyk, 2023, p. 41). Натомість стійкого характеру набули торговельно-економічні зв'язки. Їхньою відмітною рисою було істотне переважання українського експорту над імпортом з Ірану. Основними напрямами економічної взаємодії були торгівля сільськогосподарською продукцією, продукцією металургії, машинобудування, паливно-енергетичного комплексу та співробітництво у сфері інфраструктури (Kliuchnyk, 2023, p. 37). Поступове зростання товарообігу свідчило про формування матеріальної основи двосторонніх відносин. Якщо 2001 року обсяг торгівлі між Україною та Іраном становив близько 165 млн доларів США, то 2012 року він досягнув 1,232 млрд доларів США (Kliuchnyk, 2023, p. 37). Така динаміка засвідчувала істотне значення іранського ринку для України та демонструвала, що до початку наступного етапу російсько-українського протистояння двосторонні відносини мали відчутну економічну основу.

Важливе місце у двосторонній взаємодії посідало також науково-технічне та промислове співробітництво. Одним із найпоказовіших його прикладів стала авіаційна галузь, зокрема співпраця щодо літака Ан-140. Авіабудування поряд із торговельно-економічними зв'язками належало до найпомітніших напрямів практичної взаємодії двох держав (Kliuchnyk, 2023, p. 41). Цей напрям демонстрував специфічну взаємодоповнюваність інтересів сторін: Іран був зацікавлений у технологіях і розвитку власних виробничих можливостей, а Україна – у зовнішніх ринках для високотехнологічної продукції та компетенцій своєї авіаційної промисловості. Водночас українсько-іранські відносини вже на цьому етапі не розвивалися ізольовано від міжнародного середовища. Однією з їхніх визначальних особливостей став вагомий вплив третіх держав і міжнародних обставин. Виразним був санкційний чинник. Посилення міжнародних санкцій проти Ірану 2013 року негативно позначилося на торговельно-економічній взаємодії: після досягнення високих показників товарообігу 2012 року наступного року його обсяг істотно скоротився (Kliuchnyk, 2023, p. 37).

Отже, українсько-іранські відносини протягом 1991–2013 років можна визначити як прагматичну модель співробітництва, основу якої становили політичний діалог, торговельно-економічні інтереси та науково-технічна взаємодія. Її формування відбувалося на основі взаємної зацікавленості: Україна прагнула диверсифікувати зовнішньоекономічні зв'язки та закріпитися на перспективному ринку Близького і Середнього Сходу, натомість Іран був зацікавлений у доступі до української промислової продукції, технологій та науково-технічного потенціалу.

Водночас уже протягом цього періоду виявилася важлива структурна особливість двосторонніх відносин – їх значна залежність від зовнішніх чинників. Міжнародна політика щодо Ірану, санкційні режими та позиції третіх держав могли безпосередньо впливати на можливості Києва і Тегерана реалізовувати двосторонні домовленості. Проте до 2014 року вплив цих факторів переважно обмежував потенціал співробітництва, не формуючи фундаментальної суперечності між національними безпековими інтересами України й Ірану. Саме ця обставина є принциповою для подальшого аналізу. Якщо протягом 1991–2013 років зовнішнє середовище переважно визначало межі та можливості співробітництва, то після початку російської агресії проти України російський чинник поступово почав впливати вже на характер українсько-іранських відносин. Тому 2014 рік доцільно розглядати як початок нового етапу, протягом якого сформована в попередні два десятиліття прагматична модель почала зазнавати поступової трансформації.

Українсько-іранські відносини протягом 2014–2021 років: посилення російського чинника та криза довіри. Початок російської агресії проти України 2014 року створив принципово нові зовнішньополітичні умови для розвитку українсько-іранських відносин. Якщо впродовж попереднього періоду російський чинник був одним із зовнішніх факторів, що впливали на можливості співробітництва України й Ірану, то після анексії Криму та початку бойових дій на сході України відносини Ірану з РФ стали набувати дедалі важливішого значення безпосередньо для українських національних інтересів. Реакція Ірану на українські події 2014 року водночас не означала його однозначного переходу на російські позиції. Іран не визнав анексію Криму РФ. Під час голосування Генеральної Асамблеї ООН за резолюцію 68/262 «Територіальна цілісність України», якою було підтверджено суверенітет і територіальну цілісність України в її міжнародно визнаних кордонах та невизнання зміни статусу АРК і м. Севастополя, представника Ірану не було (Prorochenko, 2023, p. 140). Така позиція давала Ірану можливість формально не підтримувати анексію української території, одночасно уникаючи прямого політичного протиставлення себе РФ.

Утім події Революції Гідності й остаточне закріплення європейського та євроатлантичного напряму зовнішньої політики України вплинули на сприйняття України іранським керівництвом. А. Ключник зазначає, що після подій 2014 року в Україні офіційний Тегеран сприймав її як державу, орієнтовану на США та Захід (Kliuchnyk, 2023, p. 38). Така оцінка не призвела до припинення двосторонніх контактів, однак створювала додаткове політичне обмеження для розвитку українсько-іранської взаємодії. Водночас 2014 року ще не став моментом руйнування сформованої

раніше прагматичної моделі відносин. Попри політичні розбіжності та російську агресію проти України, торговельно-економічне співробітництво між Києвом і Тегераном продовжувалося. 2014 року загальний товарообіг між Україною та Іраном становив близько 756,4 млн доларів США, 2015 року – 564,1 млн доларів, 2016 року – 745,1 млн доларів, 2017 року – 622,6 млн доларів (Kliuchnyk, 2023, p. 38). Це засвідчило, що початок російсько-української війни не спричинив автоматичного згортання економічних зв'язків України з Іраном.

Збереження економічної взаємодії демонструвало відмітну особливість українсько-іранських відносин цього періоду: політичні суперечності співіснували з прагматичною зацікавленістю сторін у продовженні співробітництва. Український експорт до Ірану переважно охоплював сільськогосподарську та продовольчу продукцію, газові турбіни, локомотиви й інші товари, тоді як серед іранського експорту в Україну були, зокрема, лікарські засоби та сухофрукти (Kliuchnyk, 2023, p. 38). Водночас протягом другої половини 2010-х рр. поступово посилювався інший процес – зближення Ірану із РФ. Особливого значення воно набуло на тлі сирійського конфлікту та ширшого протистояння Ірану із США. Унаслідок цього для Ірану дедалі складнішим ставало одночасне збереження збалансованих відносин із РФ та Україною (Prorochenko, 2023, p. 140). На цьому етапі російсько-іранське зближення ще не перетворило Іран на безпосередній чинник воєнної загрози для України, однак поступово формувало зовнішньополітичне середовище, у якому можливості українсько-іранського партнерства ставали дедалі обмеженішими.

Отже, упродовж 2014–2019 років сформувалася певна подвійність українсько-іранських відносин. З одного боку, Іран не визнав російську анексію Криму, двосторонній політичний діалог не був припинений, а економічні зв'язки продовжували функціонувати. З іншого – стратегічне значення РФ для Ірану поступово посилювалося, натомість Україна дедалі більше інтегрувалася в західний політичний та безпековий простір. Отже, зовнішньополітичні траєкторії України й Ірану почали поступово розходитися.

Якісно інший характер кризи українсько-іранських відносин сформувався 2020 року. Уранці 8 січня поблизу Тегерана зазнав катастрофи літак Boeing 737-800 авіакомпанії «Міжнародні авіалінії України», який виконував рейс PS752 за маршрутом Тегеран–Київ. Катастрофа призвела до загибелі всіх 176 осіб, які перебували на борту. Через три дні після трагедії іранська сторона визнала, що літак було збито двома ракетами класу «земля–повітря», випущеними Корпусом вартових Ісламської революції (Kliuchnyk, 2023, p. 39). Збиття PS752 стало принципово іншим типом кризи, ніж попередні політичні й економічні розбіжності між двома державами. Ішлося вже не про обмеження перспектив співробітництва під впливом третіх держав, а про загибель людей унаслідок дій іранських військових і подальшу проблему встановлення відповідальності, проведення розслідування та виплати компенсацій. Унаслідок цього до традиційних зовнішньополітичних суперечностей додалася глибока криза довіри. Украй негативно на двосторонні відносини вплинули суперечності навколо встановлення обставин катастрофи та відповідальності за неї. Після початкового заперечення причетності до знищення літака іранська сторона визнала його ураження власними силами протиповітряної оборони (Kliuchnyk, 2023, p. 39). Надалі питання належного розслідування, притягнення винних до відповідальності та компенсацій родинам загиблих стало одним із центральних проблемних питань у відносинах України з Іраном. Водночас навіть трагедія PS752 не призвела до негайного припинення дипломатичних чи економічних відносин. Зазначене підтверджується, зокрема, динамікою торгівлі. Якщо 2019 року загальний товарообіг становив 263,7 млн доларів США, то 2020 року він зріс до 307,1 млн доларів, а 2021 року – до 723,7 млн доларів (Kliuchnyk, 2023, p. 38). Отже, напередодні повно-масштабного російського вторгнення економічна взаємодія між двома державами продовжувала демонструвати значний потенціал навіть на тлі гострої політичної кризи.

Саме ця обставина дає змогу точніше визначити місце 2020–2021 років у запропонованій періодизації. Катастрофа рейсу PS752 спричинила кризу політичної довіри, але ще не означала остаточного руйнування прагматичної моделі українсько-іранських відносин. Економічні інтереси сторін зберігалися, дипломатичні канали функціонували, а Іран формально не підтримував територіальні претензії РФ щодо України.

Отже, період 2014–2021 років доцільно розглядати як перехідний етап трансформації українсько-іранських відносин. Упродовж 2014–2019 років сформована раніше модель прагматичного співробітництва загалом зберігалася, однак поступово зазнавала впливу дедалі помітнішого геополітичного розходження сторін і поглиблення російсько-іранських відносин. Протягом 2020–2021 років до цих структурних суперечностей додалася криза довіри, спричинена збиттям рейсу PS752.

Водночас до початку 2022 років між Україною та Іраном ще не сформувалося безпосереднього безпекового протистояння. Іран не був стороною російсько-української війни, Україна його не розглядала як державу, військові технології якої систематично використовують для завдання ударів по українській території. Саме тому повномасштабне вторгнення РФ 24 лютого 2022 року та подальше поглиблення російсько-іранського військово-технічного співробітництва

стали якісним рубежем: суперечності, які до цього переважно залишалися політичними та дипломатичними, почали безпосередньо стосуватися національної безпеки України.

Українсько-іранські відносини впродовж 2022–2025 років: від кризи довіри до безпекового протистояння. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року стало якісним рубежем у розвитку українсько-іранських відносин. Якщо протягом 2014–2021 років російський чинник переважно опосередковано впливав на двосторонні відносини через поглиблення політичної та військової взаємодії РФ та Ірану, то після початку повномасштабної війни співробітництво Ірану з Росією почало безпосередньо зачіпати національну безпеку України. Унаслідок цього попередня криза довіри поступово трансформувалася у значно глибшу суперечність безпекових інтересів. Позиція Ірану щодо повномасштабного російського вторгнення характеризувалася суперечністю між офіційно декларованими принципами та практичним зовнішньополітичним курсом. Іран формально обстоював припинення війни та її політичне врегулювання, водночас відтворював російські тези щодо причин конфлікту, відповідальність за який покладав на політику США та розширення НАТО. Р. Чулда характеризує таку поведінку як вияв переважання політичного прагматизму над декларованими Іраном ідеологічними принципами, зокрема підтримкою самовизначення та опору агресії (Czulda, 2022, p. 254–257).

Водночас підтримка РФ не означала повного прийняття Іраном російської територіальної політики щодо України. Іран не визнав російську анексію Криму, а також не визнав проголошене Росією включення інших окупованих українських територій до складу РФ (Czulda, 2022, p. 271–272). Ця обставина демонструвала специфічний характер іранської політики: Іран прагнув поглиблювати стратегічну взаємодію з Росією, не беручи на себе політичних і міжнародно-правових наслідків офіційного визнання зміни українських кордонів.

Визначальним чинником подальшої трансформації українсько-іранських відносин стало військово-технічне співробітництво Ірану з РФ. В умовах затяжного характеру війни та потреби Росії в збільшенні парку ударних безпілотних літальних апаратів Іран став важливим джерелом відповідних технологій та озброєнь. М. Есламі зазначає, що вже влітку 2022 року Іран передав Росії значну кількість військових безпілотників, що мало компенсувати недостатні російські можливості у сфері ударних БПЛА (Eslami, 2022, p. 507–508).

Іранська безпілотна авіація набула особливого значення для Росії в другій половині 2022 року. Насамперед ішлося про ударні безпілотники Shahed-131 та Shahed-136, які російська сторона почала систематично застосовувати проти України. Р. Чулда визначає саме ці системи одним із найвиразніших символів залучення Ірану до війни на боці Росії та зазначає, що їхнє використання російськими військами в Україні було зафіксовано з вересня 2022 року (Czulda, 2022, p. 268–269). Значення постачання іранських БПЛА виходило далеко за межі звичайної торгівлі озброєнням. Shahed дали Росії порівняно дешевий інструмент для здійснення далекобійних ударів, який можна застосовувати масово та створювати додаткове навантаження на українську систему протиповітряної оборони. М. Есламі акцентує на тому, що використання іранських безпілотних систем змінило окремі параметри ведення війни, надавши Росії додаткові можливості для здійснення ударів на значній відстані (Eslami, 2022, p. 513–516). Для Ірану передання безпілотних систем Росії також мало ширше стратегічне значення. Розвиток іранської індустрії БПЛА протягом попередніх десятиліть поступово перетворив їх із засобу, орієнтованого переважно на внутрішні потреби й підтримку регіональних партнерів Ірану, на інструмент реалізації позарегіональних зовнішньополітичних інтересів. Е. Лоб зазначає, що після 2020 року Іран став активніше виходити на міжнародний ринок військових безпілотників, а передання відповідних технологій Росії стало кульмінацією цієї тенденції та засобом розширення іранського впливу за межами Близького Сходу (Lob, 2023, p. 111–114).

Отже, російсько-іранське військово-технічне співробітництво мало подвійні наслідки. Для Росії воно забезпечувало доступ до додаткових засобів ведення війни, натомість для Ірану створювало можливість апробації та демонстрації власних військових технологій у масштабному міждержавному конфлікті. Водночас саме цей процес спричинив принципову зміну сприйняття Ірану в Україні. Іран дедалі менше розглядали лише як державу, що підтримує політичні відносини з Росією, оскільки продукцію його військово-промислового комплексу безпосередньо використовували для ведення бойових дій проти України. Наслідком стала стрімка деградація двосторонніх політичних відносин. У вересні 2022 року Україна ухвалила рішення позбавити посла Ірану акредитації та істотно скоротити чисельність дипломатичного персоналу іранського посольства в Києві у відповідь на постачання Росії озброєння (Kliuchnyk, 2023, p. 40). Такий крок означав перехід від політичних заяв і дипломатичних протестів до практичного зниження рівня міждержавної взаємодії.

З цього моменту проблема іранських БПЛА стала одним із центральних питань українсько-іранських відносин. Офіційний Тегеран протягом тривалого часу заперечував постачання Росії безпілотників для застосування у війні проти України, а згодом визнав передання певної

кількості БПЛА, акцентуючи, що це відбулося до початку повномасштабної війни. Натомість масштаби й систематичність застосування російськими військами систем Shahed стали для України підставою розглядати ірансько-російську військову взаємодію як безпосередню загрозу (Czulda, 2022, p. 268–270). Значення іранського чинника для Росії не обмежувалося постачанням готових систем. Поступово співробітництво набувало довгострокового характеру та передбачало передання технологій, створення можливостей для виробництва безпілотних систем уже на російській території. Це свідчило про перехід від ситуативного постачання озброєнь до інституціоналізації окремих напрямів військово-технічної кооперації Москви й Тегерана (Lob, 2023, p. 132–136).

Російсько-українська війна водночас вплинула на широкий зовнішньополітичний курс Ірану. Н. Пророченко зазначає, що протягом 2022–2025 років відбулося подальше поглиблення російсько-іранського співробітництва, натомість відносини Ірану з Україною та західними державами зазнали суттєвого погіршення (Prorochenko, 2025, p. 191–195). За таких умов війна стала одним із чинників пришвидшення переорієнтації офіційного Тегерана на тіснішу взаємодію з незахідними центрами сили. Російсько-іранське зближення не слід ототожнювати із формуванням повноцінного військово-політичного союзу. Взаємодія двох держав ґрунтувалася переважно на прагматичному збігу інтересів: протистоянні західному санкційному тиску, потребі Росії в озброєнні й технологіях, прагненні Ірану розширити військово-технічне співробітництво та зміцнити власні міжнародні позиції. Тож підтримка Росії була для Ірану передусім інструментом реалізації власних зовнішньополітичних інтересів, а не наслідком безумовної підтримки всіх напрямів російської політики (Czulda, 2022, p. 271–274). Для українсько-іранських відносин мотиви офіційного Тегерана мали менше практичне значення, ніж наслідки його рішень. Незалежно від того, чи розглядало іранське керівництво передачу військових технологій як підтримку Росії, як комерційну операцію або як складову власної стратегії протистояння Заходу, відповідні системи застосовували у війні проти України. Унаслідок цього сформувалася фундаментальна суперечність: реалізація Іраном власних стратегічних інтересів через військово-технічне співробітництво з Росією почала безпосередньо створювати загрози для безпеки України.

У цьому контексті 2022–2025 роки доцільно визначати як етап системної деградації українсько-іранських відносин. На відміну від кризи після катастрофи PS752, яка була пов'язана передусім з відповідальністю за конкретну трагедію, після 2022 року джерело суперечностей набуло постійного характеру. Воно було закладене в моделі російсько-іранського військово-технічного співробітництва та його практичному використанні Росією у війні.

Водночас протягом 2022–2025 років Україна й Іран не перейшли до безпосереднього воєнного протистояння. Дипломатичні відносини, хоча й були суттєво обмежені, формально зберігалися, а канали політичної комунікації не були цілком ліквідовані. Це дає підстави характеризувати зазначений етап не як прямий міждержавний конфлікт, а як формування асиметричного безпекового протистояння: Іран не вів бойових дій проти України власними збройними силами, проте його військові технології стали важливим елементом російської воєнної кампанії. До 2025 року ця суперечність набула структурного характеру. Українсько-іранські відносини вже не могли повернутися до попередньої прагматичної моделі лише через відновлення дипломатичного діалогу або торговельно-економічної взаємодії, оскільки ключовим питанням стала військова співпраця Ірану з державою, яка здійснює агресію проти України. Тож можливість майбутньої нормалізації дедалі більше залежала не тільки від безпосередніх рішень України та Ірану, а й від характеру та масштабів російсько-іранської стратегічної взаємодії.

Тож повномасштабна російсько-українська війна завершила трансформацію російського чинника в українсько-іранських відносинах. Якщо протягом 1991–2013 років Росія була одним із зовнішніх факторів двосторонньої взаємодії, а впродовж 2014–2021 років російсько-іранське зближення поступово обмежувало можливості українсько-іранського партнерства, то після 2022 року співробітництво РФ та Ірану стало безпосереднім джерелом загроз національній безпеці України. Саме ця зміна визначила перехід від моделі прагматичного співробітництва через кризу довіри до моделі безпекового протистояння та створила передумови для нового етапу ескалації українсько-іранських відносин 2026 року.

Українсько-іранські відносини 2026 року: формування нового рівня безпекового протистояння. Події 2026 року засвідчили подальшу трансформацію українсько-іранських відносин і появу в них елементів безпосереднього безпекового протистояння. Якщо протягом 2022–2025 років основним джерелом конфронтації залишалося російсько-іранське військово-технічне співробітництво та використання РФ іранських військових технологій проти України, то влітку 2026 року суперечності між Україною та Іраном уперше настільки виразно виявилися навколо українських військових операцій проти логістичної інфраструктури, пов'язаної з російсько-іранською взаємодією. Ключовим епізодом стало проведення Україною 25 липня 2026 року серії далекобійних ударів по російських військових і логістичних об'єктах, частина яких розташовувалася в акваторії Каспійського моря. Служба безпеки України офіційно повідомила про ураження

нафтодобувної платформи родовища «Філановського», ракетного катера проєкту 12418 «Молнія» та вантажних суден, які перебували під міжнародними санкціями і, за даними української сторони, використовувалися для перевезення військових вантажів між Іраном та Росією (Security Service of Ukraine, 2026). Принципово важливим для оцінки подальшої українсько-іранської суперечки є те, що в офіційному повідомленні СБУ не було названо іранське судно «Ana». Українська спецслужба характеризувала мету операції через їхню функціональну роль у російсько-іранській військовій логістиці та міжнародний санкційний статус (Security Service of Ukraine, 2026). Водночас іранська сторона пов'язала з українською операцією ураження вантажного судна «Ana», унаслідок якого загинув громадянин Ірану та ще один член екіпажу дістав поранення (Coote, 2026).

Отже, уже на початковому етапі формування конфліктної ситуації виникли дві відмінні інтерпретації подій. Українська сторона розглядала операції в Каспійському регіоні в контексті реалізації права на самооборону та руйнування логістичних ланцюгів, що забезпечували військовий потенціал РФ (Security Service of Ukraine, 2026). Іранська сторона натомість трактувала інцидент як напад на іранське комерційне судно та загрозу власним громадянам і національним інтересам (Coote, 2026).

Саме ця відмінність у визначенні характеру об'єкта стала центральним елементом подальшої інформаційної та дипломатичної конфронтації. Посол Ірану в РФ Казем Джалалі заявив, що «Ana» було повністю цивільним судном і не перевозило військового вантажу (Tasnim News Agency, 2026). Натомість українська позиція виходила із ширшої проблеми функціонування каспійського логістичного маршруту, через який здійснювали перевезення військових вантажів між Іраном і Росією (Security Service of Ukraine, 2026). На момент підготовки цього дослідження публічно доступні матеріали не дають достатніх підстав беззастережно ототожнювати назване Іраном судно «Ana» з конкретними підсанкційними суднами, про ураження яких офіційно повідомила СБУ. Тому таке ототожнення не має бути використане як безспірно встановлений факт. Реакція офіційного Тегерана на інцидент була демонстративно жорсткою. Міністр закордонних справ Ірану Аббас Арагчі заявив, що дії офіційного Києва не можуть залишитися без відповіді (Coote, 2026). Голова парламентської Комісії з національної безпеки та зовнішньої політики Ебрагім Азізі також виступив із різкою критикою України, а представники іранської влади акцентували на праві Ірану захищати свої інтереси та реагувати на завдану шкоду (Coote, 2026; Azizi, 2026).

Ескалаційна риторика мала важливе значення для розвитку двосторонніх відносин. Протягом 2022–2025 років конфронтація між Україною та Іраном залишалася переважно асиметричною: іранські військові технології використовувала проти України РФ, натомість безпосереднього застосування сили між Україною та Іраном не відбувалося. Після каспійського інциденту в офіційному іранському дискурсі вже безпосередньо Україна стала об'єктом погроз щодо можливих дій у відповідь. Це дає підстави говорити про появу елементів прямої безпекової конфронтації, хоча жорстка риторика ще не означала переходу сторін до відкритого збройного протистояння.

Подальший розвиток подій вкрай важливий для розуміння меж цієї ескалації. Попри різкі публічні заяви, сторони зберегли дипломатичний канал комунікації. Міністр закордонних справ України Андрій Сибіга провів телефонну розмову з Аббасом Арагчі. Український міністр акцентував, що дії України спрямовані на захист держави від російської агресії та не мають на меті ураження цивільних суден або цивільних осіб. Водночас Україна закликала Іран припинити підтримку російської війни проти України (Sybiha, 2026). Іранська сторона представила зміст цієї розмови інакше, спрямовуючи увагу на отриманих від України запевненнях у ненавмисному характері ураження і відсутності прагнення до ескалації. Арагчі водночас заявив про неприйнятність нападів на громадян й інтереси Ірану та необхідність відшкодування завданих збитків (Araghchi, 2026). Отже, навіть у межах дипломатичного діалогу сторони зберігали відмінні трактування причин і відповідальності за інцидент.

Показовою стала подальша позиція речника Міністерства закордонних справ Ірану Есмаїла Багаї. 3 серпня 2026 року він заявив, що українські посадовці під час контактів з іранською стороною називали інцидент ненавмисним, однак, на думку Тегерана, наявні свідчення, зокрема публічні заяви Президента України, вказували на навмисний характер атаки. Багаї зазначив, що Іран вислухав українські пояснення і очікує практичних кроків, водночас залишаючи за собою можливість ужити заходів для притягнення України до відповідальності та недопущення повторення таких інцидентів (Tasnim News Agency, 2026).

Ця заява демонструє важливу зміну тональності, порівняно з першими реакціями після інциденту. Іран не відмовився від звинувачень і можливості відповіді, однак риторика була частково переведена з площини негайної відплати в площину відповідальності, очікування подальших дій української сторони й дипломатичного врегулювання. Це дає підстави розглядати поведінку Тегерана як поєднання демонстративного сигналізування про готовність захищати власні інтереси з одночасним прагненням зберегти контроль за масштабом ескалації.

Важливо враховувати й ширший міжнародний контекст, у якому розгорталася ця криза. На початку серпня 2026 року Іран одночасно був залучений до складного переговорного процесу

щодо безпеки судноплавства в Ормузькій протоці. Е. Багаї повідомляв про інтенсивні переговори з Оманом щодо створення механізму безпечного проходу суден і водночас акцентував на необхідності запобігати подальшому поширенню регіональної нестабільності (Tasnim News Agency, 2026). За таких умов відкриття ще одного напрямку безпосередньої збройної конфронтації об'єктивно створювало для офіційного Тегерана додаткові стратегічні ризики.

Каспійський інцидент має значення і в ширшому контексті російсько-іранського співробітництва. Каспійське море протягом російсько-української війни перетворилося на важливий транспортно-логістичний простір взаємодії Росії та Ірану. Тож перенесення українських далекобійних операцій на об'єкти в цьому регіоні засвідчило, що логістична інфраструктура російсько-іранського військового-технічного співробітництва дедалі менше може розглядатися як географічно віддалена від українського театру війни. Україна фактично продемонструвала спроможність впливати не лише на кінцеве застосування відповідних озброєнь, а й на окремі елементи логістичних маршрутів, які забезпечують російський військовий потенціал. Саме ця обставина дає змогу визначити події літа 2026 року як якісно новий етап українсько-іранських відносин. Відбулася зміна просторової та функціональної логіки конфронтації. Протягом 2022–2025 років Іран впливав на безпеку України переважно через військово-технічну взаємодію з РФ. 2026 року українські дії, спрямовані на руйнування російських військово-логістичних можливостей, почали безпосередньо зачіпати об'єкти й інтереси, які Тегеран розглядав як власні.

Водночас наявні факти не дають достатніх підстав характеризувати українсько-іранські відносини 2026 року як відкрите збройне протистояння. Попри ескалаційну риторику, сторони продовжили дипломатичні контакти, а Тегеран не припинив використовувати політичні механізми реагування. Тому точнішим видається визначення цього етапу як формування елементів безпосередньої безпекової конфронтації за одночасного збереження механізмів взаємного стримування.

Цей висновок має принципове значення для запропонованої періодизації українсько-іранських відносин. Якщо протягом 1991–2013 років домінувала модель прагматичного співробітництва, упродовж 2014–2019 років відбувалося поступове геополітичне розходження сторін, протягом 2020–2021 років сформувалася криза довіри, а протягом 2022–2025 років – структурне безпекове протистояння, опосередковане російсько-іранським військово-технічним співробітництвом, то події 2026 року засвідчили можливість переходу до безпосереднього зіткнення безпекових інтересів України й Ірану. Водночас саме збереження дипломатичного діалогу після каспійського інциденту демонструє, що така трансформація не є незворотною і не обов'язково має завершитися прямою міждержавною збройною конфронтацією. Подальша траєкторія українсько-іранських відносин залежатиме від характеру російсько-іранської військово-технічної взаємодії, перебігу російсько-української війни, поведінки Ірану в ширшому близькосхідному конфлікті, можливості виживання режиму Ісламської Республіки та здатності Києва й Тегерана розмежовувати власні двосторонні інтереси від їх взаємодії з третіми державами.

Перспективи українсько-іранських відносин. Перспективи українсько-іранських відносин зумовлені сукупністю двосторонніх, регіональних і глобальних чинників. Їх сучасний стан є результатом тривалої трансформації, водночас збереження дипломатичних каналів комунікації навіть після найгостріших кризових епізодів засвідчує, що конфронтаційний характер двосторонніх відносин не слід вважати незворотним.

Визначальним чинником подальшої динаміки залишатиметься характер російсько-іранської взаємодії. Повномасштабна російсько-українська війна продемонструвала, що саме військово-технічне співробітництво Ірану з РФ перетворило російський чинник із зовнішньої обставини українсько-іранських відносин на їх ключову структурну проблему. Іранське озброєння і технології, використані РФ проти України, сформували безпосередню суперечність між зовнішньополітичними інтересами Тегерана й безпековими інтересами Києва (Czulda, 2022, p. 268–274; Prorochenko, 2025, p. 191–195).

За таких умов нормалізація відносин без зміни характеру російсько-іранського військово-технічного співробітництва видається малоймовірною. Навіть за збереження дипломатичних контактів повернення до моделі, характерної для 1990-х – початку 2010-х років, обмежуватиметься тим, що для України питання взаємодії Ірану з Росією вже має не лише зовнішньополітичний, а безпосередньо воєнний характер. Отже, перспективи двосторонніх відносин залежатимуть не стільки від декларативної готовності сторін до діалогу, скільки від того, чи продовжуватиме Іран забезпечувати Росію засобами, технологіями або іншими можливостями, які можуть бути використані у війні проти України.

Другим визначальним чинником буде перебіг російсько-української війни. Продовження масштабних бойових дій об'єктивно посилюватиме значення будь-якої зовнішньої допомоги РФ і, відповідно, обмежуватиме простір для нормалізації відносин Києва з державами, які сприяють підтриманню російського військового потенціалу. Натомість завершення активної фази війни або істотне скорочення російської залежності від іранського військово-технічного ресурсу може послабити один із головних конфліктогенних чинників у відносинах України й Ірану.

Водночас завершення війни автоматично не означатиме відновлення українсько-іранського

партнерства. Негативний досвід попереднього періоду (катастрофа рейсу PS752, проблема відповідальності за її наслідки, використання іранських безпілотних систем Росією, дипломатичні конфлікти та події 2026 року) сформував дефіцит взаємної довіри. Тому навіть за сприятливої зміни міжнародної ситуації нормалізація, ймовірно, матиме поступовий та обмежений характер.

Третім важливим чинником є місце Ірану в системі близькосхідної та глобальної безпеки. Зовнішня політика офіційного Тегерана традиційно формується не лише під впливом двосторонніх відносин, а й через його протистояння із США та Ізраїлем, санкційний тиск, відносини з державами Перської затоки, Китаєм і Росією. Упродовж 2022–2025 років російсько-українська війна сприяла подальшій переорієнтації Ірану на поглиблення взаємодії з незахідними центрами сили (Prorochenko, 2025, p. 191–195). Подальші зміни у відносинах Тегерана із Заходом потенційно можуть впливати і на його політику щодо України.

Події 2026 року продемонстрували ще одну нову обставину: російсько-українська та близькосхідна безпекові системи дедалі тісніше взаємопов'язані. Іранська сторона розглядала каспійський інцидент не ізольовано, а в контексті ширшої міжнародної конфронтації, натомість українська сторона безпосередньо пов'язувала свої дії з необхідністю протидії російській військовій логістиці (Security Service of Ukraine, 2026; Sybiha, 2026). Тому українсько-іранські відносини надалі дедалі складніше аналізувати виключно як сукупність двосторонніх контактів. Реакція сторін на кризу літа 2026 року продемонструвала наявність важливого стримувального механізму. Попри жорстку публічну риторику іранського керівництва, Україна й Іран зберегли прямий дипломатичний діалог. Міністр закордонних справ України А. Сибіга (2026) акцентував на прагненні уникнути ескалації, водночас закликавши Іран припинити підтримку російської війни проти України. Міністр закордонних справ Ірану А. Арагчі (2026) також заявив про відсутність прагнення до ескалації, хоча зазначив про неприйнятність нападів на громадян та інтереси Ірану й необхідність компенсації завданих втрат.

Окреслена поведінка сторін дає підстави припустити, що навіть за умов гострої конфронтації Україна й Іран усвідомлюють високі ризики її переходу в пряме міждержавне військове протистояння. Для України відкриття додаткового напрямку конфлікту поза російсько-українським театром не відповідає стратегічним завданням ведення оборонної війни. Для Ірану прямий конфлікт з Україною також створював би додаткові зовнішньополітичні й військові ризики, передусім в умовах одночасної напруженості на Близькому Сході. Саме тому взаємне стримування може залишатися однією з ключових характеристик двосторонніх відносин у коротко- та середньостроковій перспективі.

На основі виявлених тенденцій доцільно виокремити три базові сценарії розвитку українсько-іранських відносин.

Сценарій 1. Контрольована конфронтація. Найімовірнішим у короткостроковій перспективі видається збереження контрольованої політико-безпекової конфронтації. За такого сценарію фундаментальні причини суперечностей між Україною та Іраном не усуваються: Іран зберігає стратегічну взаємодію з РФ, а офіційний Київ продовжує розглядати її військово-технічну складову як загрозу власній національній безпеці. Одночасно обидві держави утримуються від кроків, здатних перетворити конфронтацію на відкритий двосторонній збройний конфлікт. Саме елементи такої моделі виявилися після подій липня 2026 року. Перші заяви представників Ірану містили прямі попередження щодо відповіді, однак подальша комунікація була перенесена в дипломатичну площину (Sybiha, 2026; Araghchi, 2026; Tasnim News Agency, 2026). Іранська сторона не відмовилася від претензій до України, проте водночас наголошувала на небажанні ескалації. Українська сторона також засвідчила оборонний характер своїх дій та необхідність уникнення подальшого загострення.

За реалізації цього сценарію двосторонні відносини залишатимуться на низькому політичному рівні. Повноцінне економічне та науково-технічне співробітництво буде суттєво обмежене, однак дипломатичні представництва та прямі канали комунікації можуть зберігатися. Їх основною функцією стане не розвиток партнерства, а кризове управління, запобігання помилковим інтерпретаціям дій сторін і недопущення неконтрольованої ескалації.

Сценарій 2. Подальша ескалація. Другий сценарій передбачає перехід від контрольованої конфронтації до значно гострішого протистояння. Основними тригерами його реалізації можуть стати розширення військово-технічної допомоги Ірану Росії, застосування нового іранського озброєння проти України, пряме залучення іранських структур до забезпечення російських військових операцій або нові інциденти, унаслідок яких постраждають громадяни чи об'єкти, які Іран безпосередньо вважатиме своїми.

Особливо небезпечним чинником може стати подальше розширення географії українських операцій проти російської військової логістики. Події 2026 року продемонстрували, що об'єкти і транспортні маршрути, пов'язані з російсько-іранською взаємодією, можуть потрапляти у сферу українських оборонних операцій (Security Service of Ukraine, 2026). За відсутності чіткого розмежування російської військової логістики й іранських цивільних інтересів ризик нових кризових ситуацій зберігатиметься.

За такого сценарію можливими наслідками можуть стати подальше зниження рівня дипломатичних відносин, розширення санкцій, припинення окремих форматів дипломатичної присутності та посилення взаємної конфронтаційної риторики. Водночас прогнозування конкретних форм силової відповіді Ірану без відповідних доказів було б необґрунтованим. Події літа 2026 року засвідчили наявність ескалаційної риторики, однак не доводять автоматичної готовності офіційного Тегерана до безпосереднього збройного конфлікту з Україною.

Сценарій 3. Обмежена нормалізація. Третій сценарій передбачає поступове зниження рівня конфронтації та часткове відновлення двостороннього політичного діалогу. Його реалізація можлива передусім за умови істотного скорочення або припинення військово-технічної взаємодії Ірану з Росією в тих сферах, які безпосередньо впливають на безпеку України.

Важливими передумовами могли б також стати зміна характеру російсько-української війни, прагнення офіційного Тегерана до поліпшення відносин з європейськими державами, подолання його міжнародної ізоляції та поява взаємної зацікавленості України й Ірану у відновленні обмеженого політичного й економічного діалогу. Історичний досвід 1991–2013 років свідчить про існування об'єктивних економічних передумов українсько-іранської співпраці, однак після подій 2022–2026 років вони вже не можуть забезпечити відновлення попередньої моделі відносин.

Навіть за сприятливого розвитку подій нормалізація навряд чи означатиме швидке повернення до партнерства. Значний дефіцит довіри, накопичений унаслідок катастрофи рейсу PS752, російсько-іранського військово-технічного співробітництва та кризових подій 2026 року, зумовлюватиме поступовий характер зближення. Найреалістичнішим його початковим етапом може стати відновлення регулярного політичного діалогу, розв'язання конкретних двосторонніх проблем і створення механізмів запобігання новим кризам.

Отже, у короткостроковій перспективі найімовірнішим видається сценарій контрольованої конфронтації. На користь цього висновку свідчить одночасна наявність двох протилежних тенденцій. З одного боку, фундаментальна суперечність між безпековими інтересами України та військово-політичною взаємодією Ірану з Росією зберігається. З іншого – реакція України й Ірану на кризу 2026 року продемонструвала зацікавленість обох держав у недопущенні її переходу в неконтрольоване пряме протистояння (Sybiha, 2026; Araghchi, 2026; Tasnim News Agency, 2026).

У середньостроковій перспективі співвідношення між трьома сценаріями визначатиметься передусім п'ятьма чинниками: перебігом і результатами російсько-української війни; масштабами й характером російсько-іранського військово-технічного співробітництва; станом відносин Ірану із США та європейськими державами; розвитком безпекової ситуації на Близькому Сході; здатністю України й Ірану підтримувати прямі механізми кризової дипломатії.

Окремим аспектом доцільно відмітити потенційну ймовірність зміни суспільно-політичного ладу в Ірані внаслідок тривалого протистояння із США та Державою Ізраїль, продовження суттєвого погіршення економічного становища в країні, яка зберігається та може стрімко реалізуватися за певних умов. Наразі ознак, які могли б прогнозувати швидку зміну влади в Ірані чи перехід до нової форми державного управління, не спостерігається. Проте, з огляду на історичну специфіку революційних процесів в Ірані, світовий досвід зміни влади в інших країнах, суттєва складність їх чіткого планового передбачення, Україні необхідно бути готовою діяти на випередження та мати підготовлений алгоритм дій у разі відкриття «вікна можливостей» для відновлення взаємовигідних двосторонніх відносин з новим керівництвом Ірану, ґрунтованих на наявному досвіду минулого співробітництва. Прикладом успішної реалізації зовнішньополітичного курсу України на Близькому Сході є скоординована діяльність МЗС країни щодо відновлення відносин із новим урядом Сирії після повалення режиму Б. Асада.

Перспективи українсько-іранських відносин не є однозначно конфронтаційними, однак їх нормалізація потребує усунення або істотного послаблення головної структурної причини сучасної кризи – використання російсько-іранської взаємодії в спосіб, що створює безпосередні загрози національній безпеці України. До того часу найреалістичнішою моделлю залишатиметься поєднання політичного та безпекового протистояння зі збереженням дипломатичних механізмів, спрямованих не допустити його переростання у відкритий міждержавний конфлікт.

Висновки

Здійснене дослідження засвідчує, що українсько-іранські відносини протягом періоду незалежності України зазнали глибокої трансформації, характер і спрямованість якої визначалися змінами міжнародного безпекового середовища й російсько-українською війною. Якщо на початковому етапі двостороння взаємодія ґрунтувалася переважно на прагматичних політичних, торговельно-економічних і науково-технічних інтересах, то поступове посилення російського чинника, а згодом поглиблення військово-технічного співробітництва Ірану з Російською Федерацією призвели до формування принципової суперечності між зовнішньополітичними інтересами офіційного Тегерана та безпековими інтересами України.

Перший етап українсько-іранських відносин, що охоплював 1991–2013 роки, характеризувався формуванням і функціонуванням прагматичної моделі співробітництва. Після встановлення дипломатичних відносин сторони сформували договірно-правову базу взаємодії, підтримували політичний діалог, розвивали торговельно-економічне й науково-технічне співробітництво. Протягом цього періоду виявилася залежність двосторонніх відносин від зовнішніх чинників, насамперед міжнародної політики щодо Ірану, санкційних режимів і позицій третіх держав. Проте зазначені обставини переважно обмежували можливості реалізації потенціалу співробітництва, не створюючи фундаментальної суперечності між національними безпековими інтересами України й Ірану.

Початок російської агресії проти України 2014 року поступово змінив значення зовнішніх чинників у двосторонніх відносинах. Іран не визнав російської анексії Криму, водночас уникаючи відкритого політичного протистояння з РФ. Упродовж 2014–2019 років торговельно-економічна взаємодія України й Ірану продовжувалася, однак поглиблення російсько-іранського співробітництва та одночасне посилення європейського і євроатлантичного напряму зовнішньої політики України поступово сприяли геополітичному розходженню України й Ірану.

Переломним моментом стала катастрофа рейсу PS752 у січні 2020 року, яка перевела наявні суперечності на рівень глибокої кризи політичної довіри. Водночас збереження дипломатичних контактів і значного обсягу торговельно-економічної взаємодії протягом 2020–2021 років свідчить, що ця трагедія, попри її виняткову гостроту для двосторонніх відносин, ще не зруйнувала остаточно сформовану раніше прагматичну модель взаємодії.

Якісним рубежем у трансформації українсько-іранських відносин стало повномасштабне вторгнення РФ в Україну в лютому 2022 року. Військово-технічне співробітництво Ірану з РФ, насамперед передання безпілотних систем і відповідних технологій, перетворило іранський чинник на безпосередню загрозу національної безпеки України. Відтоді визначальною проблемою двосторонніх відносин стало вже не ставлення Ірану до російської агресії, а практичні наслідки його співробітництва з РФ для ведення війни проти України.

Отже, упродовж 2022–2025 років відбулася системна деградація українсько-іранських відносин. Позиція Ірану залишалася суперечливою: Іран не визнавав російську анексію українських територій, водночас поглиблював співробітництво з РФ, що сприяло підтриманню її військового потенціалу. Це дає підстави вважати, що політика Ірану визначалася передусім прагматичним розрахунком власних стратегічних інтересів, однак практичним наслідком реалізації такого курсу стало подальше руйнування відносин з Україною.

Події 2026 року засвідчили перехід зазначеної трансформації на новий рівень. Каспійський інцидент продемонстрував, що українські дії, спрямовані на протидію російському військовому потенціалу та пов'язаним із ним логістичним маршрутам, можуть безпосередньо зачіпати інтереси, які Тегеран визначає як власні. Реакція представників іранського керівництва та поява заяв про можливі дії у відповідь свідчили про формування елементів безпосередньої безпекової конфронтації між двома державами.

Водночас розвиток кризи продемонстрував і межі ескалації. Попри жорсткість публічної риторики, Україна й Іран зберегли прямі дипломатичні контакти. Українська сторона акцентувала на оборонній спрямованості своїх дій та необхідності уникнення подальшого загострення, а іранська, зберігаючи претензії до України, також заявляла про відсутність прагнення до ескалації. Отже, стан українсько-іранських відносин 2026 року доцільно визначати не як відкрите збройне протистояння, а як формування безпосередньої безпекової конфронтації за одночасного збереження механізмів взаємного стримування.

На цій підставі запропоновано періодизацію українсько-іранських відносин, яка відображає зміну моделі двосторонньої взаємодії: 1991–2013 роки – становлення та розвиток прагматичного співробітництва; 2014–2019 роки – поступове геополітичне розходження за збереження двосторонньої взаємодії; 2020–2021 роки – криза політичної довіри; 2022–2025 роки – системна деградація відносин і формування опосередкованого безпекового протистояння; 2026 рік – поява елементів безпосередньої безпекової конфронтації за одночасного збереження механізмів її стримування.

Російсько-українську війну доцільно визначити як системоутворювальний чинник сучасної трансформації українсько-іранських відносин. Її вплив полягав не лише в загальному погіршенні політичного діалогу між Україною та Іраном. Значно важливішим стало те, що російсько-іранське зближення поступово змінило функціональне значення Ірану для України: від потенційного політичного й економічного партнера він перетворився на державу, військово-технічна взаємодія якої з Російською Федерацією безпосередньо впливає на перебіг війни та безпеку України.

Водночас результати дослідження не дають підстав вважати подальше поглиблення українсько-іранської конфронтації безальтернативним. На сучасному етапі найімовірнішим видається сценарій контрольованої конфронтації, за якого фундаментальна суперечність безпекових інтересів сторін зберігатиметься, однак Україна й Іран намагатимуться не допустити її переходу в прямий міждержавний збройний

конфлікт. Дипломатична комунікація після загострення 2026 року підтверджує наявність такої взаємної зацікавленості.

Перспектива часткової нормалізації українсько-іранських відносин у середньо-строковому та довгостроковому вимірах залежа-тиме передусім від масштабів і характеру подальшого військово-технічного співробітництва Ірану з РФ, перебігу та результатів російсько-української війни, розвитку відносин Ірану із західними державами й загальної трансформації безпекового середовища на Близькому Сході. Відновлення повноцінного політичного діалогу буде суттєво ускладнене доти, доки співробітництво Ірану з Росією створюватиме безпосередні загрози для України.

Отже, повернення до моделі українсько-іранських відносин, притаманної для 1990-х – початку 2010-х років, у найближчій перспективі видається малоймовірним. Проте збереження дипломатичних каналів і взаємна зацікавленість уникнення прямого збройного зіткнення залишають простір для поступового зниження конфронтації за умови зміни її структурних причин. У цьому контексті стратегічним завданням української політики щодо Ірану має бути поєднання захисту власних безпекових інтересів із підтриманням каналів прямої комунікації, що дозволятимуть запобігати неконтрольованій ескалації та, за сприятливої зміни міжнародного середовища, створюватимуть передумови для обмеженої нормалізації двосторонніх відносин.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Araghchi, A. (2026). Statement on the telephone conversation with the Minister of Foreign Affairs of Ukraine. X. Retrieved from https://x.com/araghchi/status/2081406217486778612.

[2] Azizi, E. (2026). Statement concerning the attack in the Caspian Sea. X. Retrieved from https://x.com/Ebrahimazizi33/status/2081484250134503620.

[3] Coote, D. (2026, July 26). Iran accuses Ukraine of attacking Iranian vessel in Caspian Sea. UPI. Retrieved from https://www.upi.com/Top_News/World-News/2026/07/26/iran-Ukrain-attacks-vessel-Caspian-Sea/8871785114574/.

[4] Czulda, R. (2025). Between idealism and pragmatism: Iran's approach towards the Russian aggression against Ukraine in 2022. *Defence Studies*, 25(2), 254-279. DOI: 10.1080/14751798.2025.2438957.

[5] Eslami, M. (2022). Iran's Drone Supply to Russia and Changing Dynamics of the Ukraine War. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 5(2), 507-518. DOI: 10.1080/25751654.2022.2149077.

[6] Kliuchnyk, A. (2023). The model of Ukrainian-Iranian relations: Establishment and decline. *Foreign Affairs*, 33(3), 36-42. DOI: 10.46493/2663-2675.33(3).2023.36-42

[7] Lakhmanyuk, T. (2012). Ukraine and the Islamic Republic of Iran: Paths to Cooperation. *Ukraine–Europe–World:* International Collection of Scholarly Papers. Series «History, International Relations», 10, 202-207. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2012_10_23

[8] Lob, E. (2023). Iran's Drone Industry and Its Military Cooperation with Russia in Ukraine. *The Great Power Competition,* 5, 111-140. Cham : Springer. DOI: 10.1007/978-3-031-40451-1_6.

[9] Özkan, V. (2023). The Process of Change in Ukraine-Iran Relations: 1991-2023. *Paradigma: İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi,* 12(Special Issue), 175-201. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3386012

[10] Panova, I.O., & Zhevago, O.K. (2022). Historical and Theoretical Aspects of Research on the Formation of the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran. *Problems of Economics,* 2, 32-38. DOI: 10.32983/2222-0712-2022-2-32-38

[11] Panova, I.O., & Zhevago, O.K. (2022). Prospects for Cooperation Between Ukraine and Iran. International Relations, Social Communications, and Regional Studies, 2(13), 102-112. DOI: 10.26565/2310-9513-2022-15-02

[12] Prorochenko, N.O. (2023). The Positions of the Islamic Republic of Iran in the Context of Russia's War Against Ukraine. *Ukraine in the Context of World Events: Analytical Notes of the State Institution "Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine" (2020–2023),* 135-141. Kyiv : State Institution "Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine". Retrieved from https://ivinas.gov.ua/viina-rf-proty-ukrainy/pozytsiiislamskoi-respubliky-iran-v-kontekstiviiny-rosii-proty-ukrainy.html

[13] Prorochenko, N.O. (2025). The Transformation of Iran's Foreign Policy in the Context of the 2022–2025 Russian-Ukrainian War, 17, 191-206. Intermarum: History, Politics, Culture. DOI: 10.35433/history.112107

[14] Security Service of Ukraine (2026, July 25). The SBU has launched new strikes against Russia: a missile boat, two cargo ships, a radar station, and an oil rig were hit. Retrieved from https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-zavdala-novykh-udariv-po-rf-urazheno-raketnyi-kater-dva-vantazhni-sudna-rls-ta-naftodobuvnu-platformu
[15] Sybiha, A. (2026). Statement on the telephone conversation with the Minister of Foreign Affairs of Iran. X. Retrieved from https://x.com/andrii_sybiha/status/2082148247033033175.
[16] Tasnim News Agency. (2026, August 3). *Baghaei: No negotiations with the US; no change will occur in the situation of the Strait of Hormuz*. Retrieved from https://tasnimnews.ir/fa/news/1405/05/12/3662690/
[17] Tasnim News Agency. (2026, July 27). There was no military ammunition on the Iranian ship targeted by Ukraine. Retrieved from https://www.tasnimnews.ir/tr/news/2026/07/27/3657875/ukrayna-taraf%C4%B1ndan-hedef-al%C4%B1nan-iran-gemisinde-hi%C3%A7bir-askeri-m%C3%BChimmat-yoktu.

Список використаних джерел

[1] Araghchi A. Statement on the telephone conversation with the Minister of Foreign Affairs of Ukraine. X. 2026. URL: https://x.com/araghchi/status/2081406217486778612.
[2] Azizi E. Statement concerning the attack in the Caspian Sea. X. 2026. URL: https://x.com/Ebrahimazizi33/status/2081484250134503620.
[3] Coote D. Iran accuses Ukraine of attacking Iranian vessel in Caspian Sea. *UPI*. 26 July 2026. URL: https://www.upi.com/Top_News/World-News/2026/07/26/iran-Ukrain-attacks-vessel-Caspian-Sea/8871785114574/.
[4] Czulda R. Between idealism and pragmatism: Iran's approach towards the Russian aggression against Ukraine in 2022. *Defence Studies*. 2025. Vol. 25, № 2. P. 254–279. DOI: 10.1080/14751798.2025.2438957.
[5] Eslami M. Iran's Drone Supply to Russia and Changing Dynamics of the Ukraine War. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*. 2022. Vol. 5, № 2. P. 507–518. DOI: 10.1080/25751654.2022.2149077.
[6] Kliuchnyk A. The model of Ukrainian-Iranian relations: Establishment and decline. *Foreign Affairs*. 2023. Vol. 33, No. 3. P. 36–42. DOI: 10.46493/2663-2675.33(3).2023.36-42
[7] Лахманюк Т. Україна й Ісламська Республіка Іран: шляхи співробітництва. *Україна–Європа–Світ :* міжнародний збірник наукових праць. Серія «Історія, міжнародні відносини». 2012. Вип. 10. С. 202–207. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2012_10_23
[8] Lob E. Iran's Drone Industry and Its Military Cooperation with Russia in Ukraine. *The Great Power Competition. Vol. 5*. Cham : Springer, 2023. P. 111–140. DOI: 10.1007/978-3-031-40451-1_6.
[9] Özkan V. Ukrayna-İran İlişkilerinde Değişim Süreci: 1991-2023. *Paradigma: İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi.* 2023. С. 12, вип. Özel Sayı. P. 175–201. URL: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3386012
[10] Панова І. О., Жеваго О. К. Історико-теоретичні аспекти дослідження формування зовнішньої політики Ісламської Республіки Іран. *Проблеми економіки*. 2022. № 2. С. 32–38. DOI: 10.32983/2222-0712-2022-2-32-38
[11] Панова І. О., Жеваго О. К. Перспективи співробітництва України та Ірану. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2022. № 2 (13). С. 102–112. DOI: 10.26565/2310-9513-2022-15-02
[12] Пророченко Н. О. Позиції Ісламської Республіки Іран в контексті війни Росії проти України. *Україна в контексті світових подій: аналітичні записки Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» (2020–2023 рр.)*. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2023. С. 135–141. URL: https://ivinas.gov.ua/viina-rf-proty-ukrainy/pozytsiiislamskoi-respubliky-iran-v-konteksti-viiny-rosii-proty-ukrainy.html
[13] Пророченко Н. О. Трансформація зовнішньої політики Ірану в контексті російсько-української війни 2022–2025 рр. *Інтермарум: історія, політика, культура*. 2025. № 17. С. 191–206. DOI: 10.35433/history.112107
[14] Служба безпеки України. СБУ завдала нових ударів по РФ: уражено ракетний катер, два вантажні судна, РЛС та нафтодобувну платформу. 25 липня 2026 р. URL: https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-zavdala-novykh-udariv-po-rf-urazheno-raketnyi-kater-dva-vantazhni-sudna-rls-ta-naftodobuvnu-platformu.
[15] Sybiha A. Statement on the telephone conversation with the Minister of Foreign Affairs of Iran. X. 2026. URL: https://x.com/andrii_sybiha/status/2082148247033033175.
[16] Baghaei: No negotiations with the US; no change will occur in the situation of the Strait of Hormuz [Багаї: Переговорів зі США немає; змін у ситуації в Ормузькій протоці не відбудеться] / Tasnim News Agency : офіційний вебсайт. 2026. 3 серпня.
[17] Ukrayna Tarafından Hedef Alınan İran Gemisinde Hiçbir Askeri Mühimmat Yoktu. *Tasnim News Agency*. 27 July 2026. URL: https://www.tasnimnews.ir/tr/news/2026/07/27/3657875/ukrayna-taraf%C4%B1ndan-hedef-al%C4%B1nan-iran-gemisinde-hi%C3%A7bir-askeri-m%C3%BChimmat-yoktu.

TREPAK Viktor
Doctor of Law, Professor, Officer of the Defence Intelligence of Ukraine of the Ministry of Defence of Ukraine
04176, 33 Elektrykiv St., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2703-7375

Development of Ukrainian-Iranian Relations in the Context of the Russian-Ukrainian War and Prospects for their Further Transformation

Abstract. The article examines the development of Ukrainian-Iranian relations in the context of the Russian-Ukrainian war and outlines the prospects for their further transformation. The evolution of bilateral relations is traced from the establishment of diplomatic ties to the current stage of security confrontation. It is argued that in 1991–2013, a pragmatic model of cooperation emerged, based on political dialogue, trade and economic interests, as well as scientific and technological cooperation. The study demonstrates that following the onset of Russian aggression in 2014, Ukraine and Iran began to diverge geopolitically, while the PS752 flight disaster in 2020 triggered a crisis of political trust. It is established that 2022 marked a qualitative turning point, when the deepening of Russian-Iranian military-technical cooperation and Russia's use of Iranian unmanned aerial systems transformed the Iranian factor into a national security concern for Ukraine. It is demonstrated that in 2022–2025, bilateral relations underwent systemic deterioration, while the events of 2026 revealed the emergence of elements of a direct clash between the security interests of Ukraine and Iran, alongside the continued functioning of diplomatic mechanisms aimed at containing escalation. An original periodization of Ukrainian-Iranian relations is proposed, and the transformation of the Russian factor from an external condition affecting their development into a systemic determinant of contemporary bilateral relations is substantiated. Three scenarios for the future development of relations are identified: controlled confrontation, further escalation, and limited normalization. The implementation of these scenarios will depend on the course of the Russian-Ukrainian war, the nature of Russian-Iranian military-technical cooperation, Iran's international position, and the preservation of diplomatic dialogue. Controlled confrontation is identified as the most likely scenario in the short term.

Keywords: Ukraine; Islamic Republic of Iran; Ukrainian-Iranian relations; Russian-Ukrainian war; Russian-Iranian cooperation; military-technical cooperation; security confrontation; foreign policy.

DOI: 10.33270/05267303.10
УДК 343.148:343.62

БОТНАРЕНКО Ірина*
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4697-3767;
ОСЕТРОВА Олена
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-2547-5240

Використання спеціальних знань у сфері цифрових технологій під час розслідування домашнього насильства

Анотація. У статті досліджено особливості використання спеціальних знань у сфері цифрових технологій під час розслідування домашнього насильства. Окреслено сучасні форми домашнього насильства, пов'язаного з використанням електронних засобів комунікації, визначено роль цифрових технологій як інструментів для вчинення кримінальних правопорушень, а також як джерел електронних доказів. Схарактеризовано процесуальні та непроцесуальні форми використання спеціальних знань, вивчено тактичні аспекти залучення фахівців під час проведення слідчих (розшукових) дій, а також використання цифрової інформації в процесі доказування. Посилену увагу зосереджено на електронних доказах, що свідчать про систематичність насильства, зокрема листуванні в месенджерах, аудіо- та відеозаписах, даних геолокації, інформації із соціальних мереж, цифрових слідах кіберсталкінгу та незаконному відстеженні потерпілої особи. З'ясовано можливості електронних доказів для підтвердження систематичності домашнього насильства, зокрема шляхом аналізу цифрових комунікацій, геолокаційних даних, метаданих, журналів активності й інших цифрових слідів. Запропоновано функціональну модель, що передбачає використання спеціальних знань у сфері цифрових технологій: від планування розслідування до виявлення цифрових джерел інформації, їх опрацювання, аналізу та використання під час доведення фактів. Встановлено необхідність залучення фахівців із цифрової криміналістики для забезпечення повноти, об'єктивності й ефективності розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. У процесі дослідження було застосовано широкий спектр загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, зокрема діалектичний, формально-юридичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, інформаційно-аналітичний та логіко-юридичний.

Ключові слова: домашнє насильство; цифрове насильство; спеціальні знання; спеціаліст; цифрові технології; електронні докази; цифрова криміналістика; криміналістичне забезпечення; досудове розслідування.

Історія статті:
Отримано: 30.06.2026
Прийнято: 01.09.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Ботнаренко І., Осетрова О. Використання спеціальних знань у сфері цифрових технологій під час розслідування домашнього насильства. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 114–124. DOI: 10.33270/05267303.10

*Відповідальний автор

© Ботнаренко І., Осетрова О., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Домашнє насильство належить до найлатентніших категорій кримінальних правопорушень, що вирізняються тривалим характером протиправної поведінки, психологічною залежністю потерпілої особи від кривдника та складністю доказування окремих форм насильства. Останніми роками спостерігається суттєва трансформація способів вчинення домашнього насильства, зумовлена широким використанням цифрових технологій. Водночас повсякденна потреба в електронних ресурсах та їхня невіддільність від сучасного життя створюють додаткові ризики – можливість їх застосування із злочинною метою (Hora, Kolesnyk, & Popovych, 2024). Погрози, психологічний тиск, переслідування, контроль за потерпілою особою, незаконне збирання персональних даних, поширення конфіденційної інформації дедалі частіше здійснюють через мобільні телефони, месенджери, соціальні мережі, електронну пошту й інші інформаційно-комунікаційні системи. Цифрове домашнє насильство поступово набуває ознак самостійного та суспільно значущого явища, яке поєднує психологічний, економічний та інформаційний вплив на особу через використання сучасних технологій (Hrynko, 2026). О. В. Степаненко (2022) акцентує, що у зв'язку з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій і збільшенням використання Інтернету з'явилася нова форма домашнього насильства – кіберНасильство. До категорії домашнього насильства потрапило й кіберспостереження, яке здебільшого вчиняє близький партнер особи[1].

За цих умов цифрові сліди стають одним із найважливіших джерел доказової інформації, а ефективність їх використання безпосередньо залежить від своєчасного залучення спеціалістів у сфері цифрової криміналістики. Зростання їх обсягу, поява нових технологічних засобів їх фіксації й аналізу зумовлюють активізацію наукових пошуків, спрямованих на осмислення процесуальної природи такої інформації, визначення її місця в системі доказів і розроблення критеріїв допустимості й оцінки (Hlinska, 2024; Skrypnyk, 2022). Сучасні дослідження також засвідчують, що цифрові технології та дистанційні методи документування доказів набувають особливого значення під час розслідування домашнього насильства, особливо в умовах воєнного стану, коли традиційні способи фіксації доказів можуть бути ускладненими. Крім того, новітні цифрові технології також надають можливість дистанційно фіксувати факти домашнього насильства, що є особливо важливим у ситуаціях, коли постраждала особа не може негайно звернутися до правоохоронців або існує загроза її безпеці.

[1] Buturuga v. Romania (Request no 56867/15). February 11, 2020. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-200842%22]}

Матеріали та методи

Різні аспекти розслідування домашнього насильства досліджено в наукових працях українських учених-криміналістів. Проблематику використання цифрових доказів у кримінальному провадженні також висвітлено в сучасних дослідженнях, присвячених електронним доказам і цифровій криміналістиці. Встановлено правову природу цифрових доказів, особливості виявлення, фіксації, вилучення та дослідження електронної інформації, процесуальні форми використання спеціальних знань, а також проблеми застосування цифрової криміналістики в діяльності органів досудового розслідування. Дослідники також зосереджують увагу на поширенні таких форм протиправної поведінки, як кіберсталкінг, цифровий контроль за жертвою, несанкціонований доступ до її акаунтів, використання GPS-трекерів, програми прихованого спостереження, поширення конфіденційної інформації та психологічний тиск через соціальні мережі й месенджери. У цьому контексті цифрові технології слугують не лише джерелом доказів, а й засобом систематичного психологічного насильства. Водночас питання тактики використання спеціальних знань саме у сфері цифрових технологій під час розслідування домашнього насильства залишається недостатньо розробленим і потребує подальшого комплексного дослідження.

Метою статті є визначення тактичних особливостей використання спеціальних знань у сфері цифрових технологій під час розслідування домашнього насильства, а також розроблення криміналістичних рекомендацій щодо виявлення, фіксації, вилучення та дослідження цифрових доказів.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові праці українських і зарубіжних учених з криміналістики, кримінального процесу, цифрової криміналістики, інформаційних технологій та розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

У процесі дослідження було застосовано широкий спектр загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. *Діалектичний метод* слугував для аналізу сучасних тенденцій застосування цифрових технологій у механізмах учинення домашнього насильства й особливостей їх викриття під час досудового розслідування. *Формально-юридичний* підхід сприяв вивченню положень кримінально-процесуального законодавства й інших нормативно-правових документів, що регламентують використання спеціальних знань у сфері цифрових технологій. Завдяки *системно-структурному методу* визначено форми застосування спеціальних знань і роль цифрової криміналістики в доведенні домашнього насильства. *Порівняльно-правовий метод* надав можливість дослідити різні наукові підходи до використання цифрових доказів і спеціальних знань у кримінальному провадженні.

Інформаційно-аналітичний метод слугував дослідженню особливостей отримання, опрацювання, аналізу й оцінки цифрової інформації як джерела доказів під час розслідування домашнього насильства. *Логіко-юридичний метод* застосовано для формулювання висновків і рекомендацій щодо покращення практики застосування спеціальних знань у сфері цифрових технологій під час розслідування домашнього насильства. Комплексне використання зазначених методів дало змогу визначити сучасні напрями застосування спеціальних знань у сфері цифрових технологій, дослідити процесуальні й організаційні форми їх використання під час розслідування домашнього насильства, встановити особливості виявлення та дослідження цифрових слідів, а також сформулювати пропозиції щодо вдосконалення криміналістичного забезпечення цієї категорії кримінальних проваджень.

Результати й обговорення

Розвиток цифрових технологій суттєво змінив механізм вчинення домашнього насильства. Якщо раніше основними доказами були тілесні ушкодження та показання учасників кримінального провадження, то на сучасному етапі дедалі більшого значення набувають цифрові сліди. Сучасний кривдник використовує інформаційні технології не лише як засіб комунікації, а і як інструмент психологічного впливу на потерпілу особу. Зокрема, домашнє насильство часто супроводжується психологічним тиском через телефонні дзвінки, месенджери, соціальні мережі, електронне листування або цифрове переслідування. Фактично цифрові технології стали окремим засобом вчинення психологічного насильства, що істотно розширює предмет доказування в кримінальному провадженні. Зазначені технології переносять насильство за рамки фізичної та психологічної сфер у цифрове життя жертв, часто розмиваючи межі між офлайн- та онлайн-насильством (Dr Pooja, 2025). Причому зазначені дії створюють у потерпілої особи відчуття постійного спостереження, страху та безпорадності, сприяють соціальній ізоляції та підтримують тривалий психологічний контроль навіть за фізичної відсутності кривдника. Водночас це значно ускладнює виявлення окремих форм насильницької поведінки та потребує застосування спеціальних знань у сфері цифрової криміналістики для належного виявлення, фіксації та дослідження відповідних електронних доказів.

За викладених умов особливо важливим стає залучення фахівців із цифрових (інформаційних) технологій, зокрема цифрової криміналістики. Зазначені спеціалісти допомагають виявляти, вилучати, досліджувати та фіксувати електронні докази, відновлювати видалені повідомлення, аналізувати аудіо- та відеозаписи, що може мати вирішальне значення для доведення вини підозрюваного. Також вони надають підтримку під час огляду web-сторінок і web-сайтів, акаунтів користувачів у соціальних мережах з подальшим зберіганням та роздруківкою скриншоту із криміналістично значущою інформацією (Hrynko, 2023).

Процесуальною формою використання спеціальних знань у сфері цифрової криміналістики є залучення фахівця з інформаційних технологій під час виконання таких слідчих (розшукових) дій, як огляд, обшук, вилучення інформації з електронних інформаційних систем і комунікаційних мереж, проведення комп'ютерно-технічної експертизи експертом тощо. З іншого боку, організаційна форма виявляється в отриманні аналітичних звітів у письмовій формі від відповідних підрозділів за підсумками проведеної цифрової криміналістичної розвідки (Perlin, 2025).

У кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства цифрові докази можуть бути збережені на будь-яких електронних носіях чи інформаційних системах. Найчастіше джерелами доказів є мобільні телефони постраждалої особи та кривдника, планшети, ноутбуки, комп'ютери, смартгодинники, автомобільні навігатори, хмарні сховища, акаунти в соціальних мережах, месенджери, електронна пошта, системи відеоспостереження, сервіси геолокації та мобільні додатки.

Особливістю домашнього насильства є те, що значна частина виявів психологічного, економічного та навіть фізичного насильства відображається в цифровому форматі. Наприклад, доказами можуть стати повідомлення з погрозами, приниженнями або шантажем у месенджерах, записи телефонних розмов, історія дзвінків, відеозаписи конфліктів, фотографії тілесних ушкоджень, GPS-координати пересування постраждалої особи, журнали підключення до облікових записів та інформація про спроби несанкціонованого доступу до електронної пошти чи соціальних мереж. Зокрема, А. Колодіна та В. Волос (2026) зазначають, що для доказування є визначальними не лише тексти повідомлень, а й метадані, які містять відомості про час і спосіб створення, параметри з'єднання, ідентифікатори пристроїв, ознаки місцезнаходження, дані про сесії доступу та зміни налаштувань безпеки. Метадані переважно залишаються доступними навіть після видалення повідомлень або використання режимів з обмеженим терміном зберігання, тому їх правильне вилучення та аналіз є надзвичайно важливими.

Так звані «технологічні зловживання» стали поширеною проблемою для жертв домашнього насильства. Цей термін охоплює різні способи, за допомогою яких кривдники можуть маніпулювати технологіями для переслідування й контролю осіб, зокрема за допомогою емоційних маніпуляцій та примусових протиправних діянь. Він також охоплює зловживання в соціальних мережах і поширення інтимних зображень без їхньої згоди, що розмовно називають «порнопомстою». Ці тактики не є новими; радше, технології роблять їх «легшими у використанні та значно менш

трудомісткими»[1]. Також важливо зазначити, що ці тактики часто використовують одночасно з традиційними формами насильства (Lo, 2021). Розвиток технологій редагування відео надав можливість створити інструменти глибокої підробки на основі штучного інтелекту, які можуть генерувати реалістичні відео та зображення. Зловмисники часто використовують ці інструменти для маніпуляції відеоматеріалами, зображеннями та навіть звуковими файлами (Lucas, 2023).

Одними з найпоширеніших форм цифрового (технологічного) насильства, що дедалі частіше фіксують у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства, є незаконне відстеження місцезнаходження потерпілої особи та кіберсталкінг (cyberstalking)[2]. Їх застосування забезпечує кривднику можливість здійснювати постійний контроль над потерпілою особою, обмежувати її свободу пересування, підтримувати психологічний тиск і створювати відчуття безперервного спостереження навіть за відсутності фізичного контакту.

Сучасні цифрові технології значно спрощують реалізацію таких форм насильства. Зокрема, для незаконного відстеження місцезнаходження можуть використовуватися функції сімейного доступу, які пропонують оператори мобільного зв'язку, сервіси геолокації мобільних операційних систем, GPS-трекери, смартгодинники, автомобільні навігаційні системи, а також спеціалізовані мобільні застосунки, що забезпечують дистанційний моніторинг переміщення користувача. Особливу небезпеку становить застосування функцій синхронізації між пристроями та хмарними сервісами, за допомогою яких кривдник може отримувати інформацію про місцезнаходження потерпілої особи в режимі реального часу. Наприклад, використання функцій визначення місцезнаходження, інтегрованих в операційні системи мобільних пристроїв (зокрема сервісів на кшталт «Знайти мій пристрій» або сімейного обміну геолокацією), за умови незаконного доступу до відповідного облікового запису дає змогу отримувати актуальну інформацію про місцеперебування потерпілої особи, історію її переміщень та інші персональні дані. Аналогічну загрозу становлять комерційні програми прихованого стеження (stalkerware), які після встановлення на мобільний пристрій функціонують непомітно для користувача та забезпечують дистанційний контроль над його цифровою активністю. У багатьох випадках особи, які вчинили домашнє насильство, отримують несанкціонований доступ до взаємодії своїх жертв у соціальних мережах, електронної пошти, онлайн-банкінгу, історії вебперегляду в Інтернеті, онлайн-покупок, участі в онлайн-форумах та інших особистих онлайн-акаунтів і дій, з наміром брати участь у видаванні себе за іншу особу, крадіжці або стеженні (Dragiewicz et al., 2019).

Такі програми дають змогу кривднику не лише визначати географічне місцезнаходження потерпілої особи, а й отримувати доступ до текстових повідомлень, історії телефонних дзвінків, контактів, фотографій, електронної пошти, повідомлень у месенджерах, календаря, журналів браузера, а в окремих випадках – дистанційно активувати мікрофон або камеру мобільного пристрою для прихованого аудіо- чи відеоспостереження. Унаслідок цього цифрові технології стають інструментом постійного психологічного контролю, що посилює залежність потерпілої особи, формує відчуття безвихідності та суттєво ускладнює припинення насильницьких відносин. Технології, що сприяють зв'язку в здорових стосунках між батьками та дитиною, такі як відеодзвінки, FaceTime тощо, можуть становити ризик для жертв, які мають спільних дітей з партнерами-кривдниками (Leitao, 2021).

Наприклад, батько, який проживає окремо, подарував дитині планшет. Він поставив умову: пристрій має бути ввімкненим і зарядженим цілодобово, поки дитина перебуває з матір'ю, нібито для постійного зв'язку. У такий спосіб батько отримав цілодобовий доступ до життя своєї колишньої партнерки, щоб залякувати та контролювати її (Sugiura, Button, & Blackbourne, 2024). У цьому випадку планшет фактично перетворився на засіб технологічно опосередкованого домашнього насильства, а інформація, які він містить, набула важливого доказового значення для встановлення способу вчинення кримінального правопорушення.

З криміналістичної позиції встановлення фактів використання програм прихованого стеження, сервісів геолокації та інших цифрових засобів контролю потребує залучення спеціалістів у сфері цифрової криміналістики та кібербезпеки. Саме вони можуть виявити приховане програмне забезпечення, дослідити журнали системних подій, мережеву активність, метадані мобільних пристроїв і хмарних сервісів, встановити спосіб отримання несанкціонованого доступу до цифрових ресурсів потерпілої особи та забезпечити належну процесуальну фіксацію електронних доказів. Отримані відомості мають важливе доказове значення для підтвердження систематичності домашнього насильства, доведення умисного характеру дій кривдника та встановлення механізму вчинення кримінального правопорушення.

А. Дереча та Т. Абросімов (2026) стверджують, що з огляду на специфіку цифрових слідів самостійне виконання слідчим дій, пов'язаних з обробленням цифрової інформації без

[1] Abuse Goes Digital, Res. Ctr. Newsletter (Res. Ctr. on Domestic Violence: Child Prot. & Custody, Reno, Nev.), Oct. 2019. URL: https://www.rcdvcpc.org/images/blog/201910_-_Technology_Abuse.pdf

[2] Thebault R. A Woman's Stalker Used an App that Allowed Him to Stop, Start and Track Her Car, Wash. Post (Nov. 6, 2019, 11:40 PM). URL: https://www.washingtonpost.com/technology/2019/11/06/womans-stalker-used-an-app-that-allowed-him-stop-start-track-her-car/

залучення спеціаліста, є ускладненим через недостатній рівень знань у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Водночас науковці зазначають, що навіть для кваліфікованих фахівців виконання таких дій іноді є ускладненим через недостатній рівень розробленості сучасних методик проведення судових експертиз щодо виявлення, фіксації та дослідження цифрових слідів. Підтримуючи зазначену позицію, слід зауважити, що в умовах сучасної цифрової трансформації суспільства знання в галузі інформаційних технологій мають бути не факультативним, а обов'язковим елементом у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Саме залучення фахівців із цифрових технологій забезпечує ефективне виявлення, процесуальне закріплення та дослідження електронних доказів, що значно підвищує ефективність досудового розслідування та надійність отриманих результатів.

В. М. Василенко та К. А. Шаповал (2023) обстоюють думку, що в провадженнях за фактом домашнього насильства електронні (цифрові) сліди мають вагоме значення, оскільки уможливлюють відтворення поведінки кривдника до, під час і після вчинення протиправних дій. До таких доказів належать: аудіо- та відеозаписи конфліктів; фотофіксація тілесних ушкоджень; листування в месенджерах і соціальних мережах; дані з мобільних додатків; записи викликів на лінію «102»; інформація з електронних медичних систем тощо. Криміналістичне значення має не лише видимий вміст, а й відновлювані дані, фрагменти видалених файлів, тимчасові записи, сліди встановлення й використання застосунків, артефакти аутентифікації та історія підключень. Професійний підхід передбачає правильну організацію дій з моменту виявлення пристрою, його захист від дистанційного впливу, забезпечення контролю та належного документування, створення криміналістичних копій і подальшого аналізу без зміни первинного носія (Metelev, 2020).

Під час проведення слідчих (розшукових) дій використання спеціальних знань набуває винятково значення. Насамперед це стосується огляду місця події, під час якого необхідно не лише виявити традиційні матеріальні сліди кримінального правопорушення, а й встановити наявність цифрових носіїв інформації. До таких об'єктів, знову ж таки, належать мобільні телефони, планшети, ноутбуки, персональні комп'ютери, смарт-годинники, зовнішні накопичувачі, відеореєстратори, маршрутизатори, камери відеоспостереження, пристрої системи «розумний будинок», GPS-маячки й інші електронні засоби.

Доцільно зауважити, що під час огляду спеціаліст у сфері цифрових технологій має визначити способи безпечного вилучення електронних пристроїв із мінімальним ризиком втрати інформації. Неправильне вимкнення мобільного телефону або комп'ютера може призвести до автоматичного видалення даних, зміни системних журналів чи втрати інформації, що зберігається лише в оперативній пам'яті. Саме тому спеціаліст обирає оптимальний алгоритм роботи залежно від технічного стану пристрою, наявності шифрування, особливостей операційної системи та інших факторів.

Зокрема, А. Колодіна та В. Волос (2026) зазначають, що на ранньому етапі існує найбільший ризик втрати даних, що зумовлює необхідність своєчасного забезпечення контролю за ключовими цифровими об'єктами, належного вилучення носіїв, фіксації їхнього стану, захисту від віддаленого втручання та забезпечення умов для криміналістичного копіювання. Причому важливо дотримуватися процесуальної коректності та повного документування всіх операцій з носіями та даними, адже помилки на цьому етапі можуть призвести до оскарження доказів. Ключовим аспектом є збереження незмінності первинних даних, завдяки чому аналіз проводиться на копіях, а цілісність підтверджується засобами верифікації.

Однією з найважливіших процесуальних форм використання спеціальних знань є участь спеціаліста під час проведення обшуку. У кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства обшуки нерідко проводяться з метою відшукання цифрових носіїв, які підтверджують систематичність протиправної поведінки кривдника. Це можуть бути повідомлення в месенджерах і соціальних мережах, електронні листи, журнали телефонних викликів, дані про геолокацію, фотографії, відеозаписи, аудіозаписи, записи з хмарних сервісів, а також встановлені програми для віддаленого доступу, прихованого спостереження або відстеження місцезнаходження потерпілої особи. Крім цього, значення можуть мати відомості про підключені пристрої, історія браузера, журнали активності користувача й інформація про використання облікових записів. Можуть бути вилучені електронні листування із погрозами, відеозаписи актів насильства, фотографії тілесних ушкоджень, записи телефонних розмов, резервні копії мобільних пристроїв, журнали використання програм віддаленого доступу тощо.

О. П. Метелев (2020) акцентує, що вилучення цифрової інформації під час проведення обшуку й огляду має здійснюватися шляхом її копіювання з інформаційного простору або цифрового носія інформації та проходити в кілька етапів: 1) вилучення (копіювання) цифрової інформації з місця її виявлення на цифровий носій інформації; 2) пред'явлення виявленої цифрової інформації понятим, спеціалісту й іншим учасникам слідчих (розшукових) дій; 3) відображення в протоколі слідчих (розшукових) дій часу, місця й обстановки виявленої інформації; 4) пакування й опечатування цифрових носіїв інформації, які містять шукану цифрову інформацію.

Отже, роль спеціаліста полягає не лише в ідентифікації зазначених пристроїв, а й у забезпеченні їх належного документування, вилучення та збереження цифрової інформації без втрати її цілісності. Він визначає методи безпечного вилучення цифрових носіїв, виявляє приховані або віддалені сховища даних, запобігає втратам інформації через автоматичне блокування, шифрування чи віддалене видалення, а також надає рекомендації щодо доцільності копіювання цифрової інформації під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Також слід зосередити увагу на електронних доказах, які підтверджують систематичність вчинення насильства, яка є обов'язковою для кваліфікації діяння за ст. 126-1 КК України.

Цифрове середовище фактично документує щоденну комунікацію між агресором і жертвою, що надає можливість відстежити розвиток насильницької поведінки. На відміну від свідчень, які можуть бути неповними чи суб'єктивними, електронні дані містять часові позначки, метадані й іншу технічну інформацію, яка забезпечує об'єктивне підтвердження частоти контактів, погроз, переслідування або контролю. Зокрема, про систематичність можуть свідчити: а) регулярне надсилання повідомлень з погрозами фізичної розправи, позбавлення дітей, майна або житла; б) часті телефонні дзвінки, зокрема в нічний час, що мають на меті психологічний тиск або переслідування; в) тривалі обміни повідомленнями в месенджерах, які містять образи та приниження честі й гідності постраждалого; г) повторне надсилання фотографій, відео або інших матеріалів з метою залякування; д) неодноразові спроби відстеження місцезнаходження постраждалої особи через цифрові технології; е) часте використання програм для віддаленого доступу, шпигунського програмного забезпечення або функцій спільного доступу до геолокації; є) численне проникнення в особисті акаунти постраждалої особи без її згоди; ж) постійне створення нових акаунтів після блокування попередніх для продовження переслідування; з) багаторазові звернення постраждалої особи до поліції, що супроводжуються електронними повідомленнями, аудіо- або відеоматеріалами. На нашу думку, саме електронні докази забезпечують можливість довести систематичність вчинення домашнього насильства, оскільки вони відображають послідовність насильницьких дій, їхню періодичність у часі та сталість протиправної поведінки кривдника. Не менш важливим є те, що електронні докази здатні підтверджувати систематичність навіть у випадках, коли окремі епізоди не були офіційно зафіксовані або постраждала особа не зверталася до поліції. Повідомлення, записи телефонних розмов, фотографії тілесних ушкоджень, відеозаписи, історія викликів екстрених служб або резервні копії цифрових даних можуть свідчити про повторювану насильницьку поведінку, незалежно від того, чи була проведена своєчасна процесуальна оцінка. Це набуває особливої важливості у випадках домашнього насильства, оскільки багато постраждалих тривалий час приховують факт насильства через страх, матеріальну залежність, психологічний тиск або турботу про дітей.

Використання цифрової інформації під час допиту може сприяти встановленню не лише обставин заподіяння тілесних ушкоджень потерпілому, а й відновити окремі деталі події, про які потерпілий забув розповісти (Bululukov, & Konovalova, 2022). Наприклад, якщо потерпілий намагається виправдати винну особу, заявляючи про заподіяння тілесних ушкоджень унаслідок своєї необережної поведінки, прийняття рішення щодо демонстрації відео, отриманого з камер спостереження, дасть змогу вплинути на допитуваного й отримати від нього правдиві свідчення (Bululukov, & Konovalova, 2022). Тобто камери відеоспостереження, що знаходяться біля місця події, відеореєстратори автомобілів, відео з телефонів чи камер випадкових свідків тощо можуть бути джерелом доказів причетності підозрюваного до вчинення протиправного діяння.

Використання цифрової інформації під час допиту може сприяти встановленню не лише обставин заподіяння тілесних ушкоджень потерпілій особі, а й для відновлення деяких деталей події, які вона могла не згадати через психологічний стрес, страх перед агресором або довгий проміжок часу після інциденту. Показ цифрових доказів може покращити пам'ять допитуваного, допомогти уточнити послідовність подій, місце та час вчинення насильства, методи зловмисника й осіб, які могли бути свідками.

Цифрова інформація має особливе значення у разі, коли потерпіла особа з певних причин намагається виправдати кривдника, змінює свої раніше надані свідчення або заперечує факт домашнього насильства. У таких ситуаціях, дотримуючись процесуальних норм, тактична демонстрація відеозаписів, фотографій, електронного листування, аудіоповідомлень чи інших цифрових доказів може допомогти подолати неправдиву позицію, активізувати спогади й отримати повні й достовірні свідчення.

Джерелами такої інформації можуть бути записи з камер відеоспостереження в під'їздах, ліфтах, на території біля будинку або в громадських місцях, відеореєстратори автомобілів, записи з мобільних телефонів, смартгодинників, домашніх систем відеоспостереження, а також фото- та відеоматеріали, зроблені очевидцями події.

Ключове значення має питання призначення судових експертиз, яке є однією з основних процесуальних форм застосування спеціальних знань у сфері цифрових технологій під час розслідування домашнього насильства. Практика засвідчує, що найчастіше виконується судова комп'ютерно-технічна експертиза, що дає змогу

досліджувати мобільні телефони, планшети, комп'ютери, зовнішні носії інформації та інші цифрові пристрої, щоб виявити, відновити й проаналізувати електронну інформацію. Завдяки цьому можуть бути відновлені видалені повідомлення, фотографії, відеозаписи, журнали викликів, історія браузера, дані геолокації, а також інформація з месенджерів, соціальних мереж і хмарних сервісів, які мають доказове значення. Також, залежно від обставин кримінального провадження, можуть призначатися такі види експертиз, як: телекомунікаційна (аналіз даних мобільного зв'язку та мережевої активності); судова психологічна (встановлення психологічних наслідків домашнього насильства); судово-медична (визначення характеру та ступеня тілесних ушкоджень), а також комплексна (дослідження як цифрових даних, так і інших доказів). Результати таких експертиз допомагають встановити обставини кримінального правопорушення, підтвердити систематичність домашнього насильства та забезпечити належну доказову базу в кримінальному провадженні.

Непроцесуальні форми використання спеціальних знань у сфері цифрових технологій під час розслідування домашнього насильства мають переважно організаційний, консультативний та інформаційно-аналітичний характер. Вони не є самостійними джерелами доказів, однак забезпечують ефективне планування розслідування, своєчасне виявлення електронних доказів, правильний вибір процесуальних засобів їх отримання та підвищують загальну результативність розслідування домашнього насильства.

До непроцесуальних форм використання спеціальних знань у сфері цифрових технологій під час розслідування домашнього насильства можемо віднести: 1) консультативну допомогу спеціаліста (надання слідчому рекомендацій щодо пошуку, виявлення, збереження та використання цифрової інформації); 2) участь у плануванні розслідування (визначення можливих джерел електронних доказів, методів їх отримання, а також доцільність призначення експертиз); 3) попередній аналіз цифрової інформації (оцінку потенційного доказового значення електронних даних і визначення подальших напрямів розслідування); 4) взаємодію із фахівцями у сфері кібербезпеки; 5) методичне забезпечення (використання криміналістичних рекомендацій, алгоритмів і сучасних науково-технічних розробок у галузі цифрової криміналістики).

На підставі вищевикладеного можемо представити систему використання спеціальних знань у сфері цифрових технологій під час розслідування домашнього насильства у вигляді такої моделі, взявши за основу функціональний принцип:

Використання спеціальних знань у сфері цифрових технологій під час розслідування домашнього насильства → планування → виявлення цифрових джерел → процесуальна фіксація та вилучення → цифровий аналіз → експертне дослідження → використання електронних доказів у доказуванні.

Висновки

Отже, ефективність розслідування домашнього насильства, пов'язаного із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, здебільшого залежить від своєчасного залучення фахівців із цифрової криміналістики, правильного визначення можливих джерел електронної інформації, дотримання процедури роботи з цифровими носіями та використання сучасних методів цифрового аналізу. Критично важливим є збереження цілісності електронних доказів, їх автентичності та належне процесуальне оформлення, оскільки будь-які порушення можуть поставити під сумнів їх прийнятність у кримінальному провадженні.

Використання спеціальних знань у сфері цифрових технологій під час розслідування домашнього насильства, пов'язаного із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, має здійснюватися як єдина взаємопов'язана система послідовних дій. На кожному етапі розслідування такі знання допомагають розв'язувати конкретні завдання: на етапі планування – це визначення можливих цифрових джерел доказів; під час виявлення – встановлення електронних носіїв і цифрових слідів (листування, електронна пошта, повідомлення в месенджерах, геолокаційні дані, записи з камер спостереження, журнали активності облікових записів тощо); на етапі фіксації та вилучення – забезпечення їхньої цілісності й автентичності; у процесі цифрового аналізу та експертизи – відновлення видалених даних, визначення способу використання цифрових технологій для вчинення насильства, ідентифікація користувачів і дослідження цифрової активності; на завершальному етапі – застосування отриманих електронних доказів для підтвердження систематичності протиправних дій, методу вчинення кримінального правопорушення, встановлення винної особи та доведення її вини.

Процесуальними формами використання спеціальних знань у сфері цифрових технологій під час розслідування домашнього насильства визначено:

1. Участь спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій (найбільш поширена форма використання спеціальних знань) – огляду місця події, обшуку, огляду мобільних телефонів, комп'ютерної техніки й інших цифрових носіїв, огляду електронної інформації, пред'явлення для впізнання відеозаписів, проведення слідчого експерименту із використанням цифрових засобів.

У процесі розслідування домашнього насильства спеціаліст допомагає правильно вилучити мобільні телефони, ноутбуки, планшети, GPS-трекери, пристрої системи «розумний будинок»,

відеореєстратори, забезпечуючи збереження цифрових доказів.

2. Проведення судових експертиз (комп'ютерно-технічної та інших). Такі експертизи надають можливість: відновити видалені повідомлення; встановити факт використання шпигунського програмного забезпечення; визначити автора електронних повідомлень; підтвердити автентичність цифрових матеріалів; встановити час створення чи редагування файлів; дослідити цифрові сліди кіберсталкінгу або цифрового переслідування.

3. Отримання консультацій спеціаліста під час досудового розслідування. Консультативна допомога може надаватися під час: визначення тактики проведення слідчих (розшукових) дій; вибору способу вилучення цифрових доказів; визначення необхідності проведення певної експертизи; формулювання питань експерту; оцінювання технічних характеристик цифрових носіїв.

4. Використання спеціаліста в процесі дослідження цифрових доказів. Під час огляду цифрової інформації спеціаліст забезпечує: створення форензічних копій носіїв (жорсткого диска, SSD, флешки тощо); відновлення видалених файлів; дослідження журналів подій; аналіз метаданих; встановлення геолокації та часових характеристик електронних файлів.

Непроцесуальними формами використання спеціальних знань у сфері цифрових технологій під час розслідування домашнього насильства визначено.

1. Консультативну діяльність. Фахівці з цифрової криміналістики можуть консультувати слідчого щодо: сучасних способів цифрового контролю потерпілої особи; використання програм стеження; механізму функціонування месенджерів; способів отримання інформації із хмарних сервісів; можливостей відновлення цифрових даних.

2. Використання спеціалізованого програмного забезпечення. Для аналізу цифрової інформації використовують спеціальні програмні комплекси цифрової криміналістики, які надають можливість: копіювати інформацію без її зміни; аналізувати мобільні пристрої; відновлювати видалені дані; досліджувати листування; встановлювати маршрути пересування особи.

3. Взаємодію із фахівцями у сфері кібербезпеки. У складних кримінальних провадженнях можуть залучатися спеціалісти, які допомагають: встановити факт злому акаунтів; виявити шкідливе програмне забезпечення; дослідити цифрові сліди несанкціонованого доступу; встановити використання програм прихованого спостереження.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Bululukov, O.Yu., & Konovalova, V.O. (2022). Digital information in the investigation of crimes. *The use of digital information in the investigation of criminal offenses :* materials of the International Scientific and Practical Round Table (pp. 14-17). Kharkiv: Pravo. Retrieved from https://surl.li/dtaztv

[2] Derecha, A., & Abrosimov, T. (2026). Modern problems of using special knowledge in forensic investigation of computer crimes in the conditions of digitalization. *Forensic science of the future: digital innovations, artificial intelligence, global challenges and threats:* collection of materials of the International Scientific-Practical Conference (pp. 240-244). Odesa: OUA. DOI: 10.32837/11300.33551

[3] Dr Pooja, Khurana. (2025). Digital Shadows: How Technology is Changing the Reporting of Domestic Violence. *Scientific Journal of Artificial Intelligence and Blockchain Technologies*, 2(4), 1-11. DOI: 10.63345/sjaibt.v2.i4.301

[4] Dragiewicz, M., Harris, B., Woodlock, D., Salter, M., Easton, H., Lynch, A., Campbell, H., Leach, J., & Milne, L. (2019). Domestic violence and communication technology: Survivor experiences of intrusion, surveillance, and identity crime Austral. *Australian Communications Consumer Action Network (ACCAN).* Retrieved from https://research.monash.edu/en/publications/domestic-violence-and-communication-technology-survivor-experienc/

[5] Hlinska, N.V. (2024). *Conceptual foundations of digitalization of criminal proceedings in Ukraine.* Kharkiv: Pravo.

[6] Hora, I.V., Kolesnyk, V.A., & Popovych, I.I. (2024). On the issue of digital forensics in the system of forensic knowledge. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series «Jurisprudence»,* 68, 86-91. DOI: 10.32782/2307-1745.2024.68.18

[7] Hrynko, L.P. (2023). The use of special knowledge during pre-trial investigation of fraud committed via the Internet. *Poltava Law Review*, 2, 8-18. DOI: 10.21564/2786-7811.2.297362

[8] Kolodina, A., & Volos, V. (2026). Using the Power of Digital Forensics in Investigating Crimes Committed by Organized Groups. *Legal Bulletin*, 1, 205-213. DOI: 10.32782/yuv.v1.2026.24
[9] Leitao, R. (2021). Intimate partner violence, used with the help of technology: a qualitative analysis of data from online forums on domestic violence. *Human-Computer Interaction:* Proceedings of the 18th IFIP TC 13 International Conference (No. 36), (pp. 203-242). Bari, Italy. Retrieved from https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-85610-6
[10] Lo, M. (2021). A Domestic Violence Dystopia: Abuse via the Internet of Things and Remedies Under Current Law. *California Law Review*, 109. Retrieved from https://www.californialawreview.org/print/a-domestic-violence-dystopia-abuse-via-the-internet-of-things-and-remedies-under-current-law
[11] Lucas, K.T. (2023). Deepfakes and domestic violence: Perpetrating intimate partner abuse using video technology. *Victims Offenders*, 17(5), 647-659. DOI: 10.1080/15564886.2022.2036656
[12] Metelev, O.P. (2020). Collecting digital information as a separate method of obtaining evidence during criminal proceedings. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series "Law"*, 60, 177-180. DOI: 10.32782/2307-3322/2020.60.39
[13] Perlin, V.S. (2025). Forms of using special knowledge in the field of digital forensics in criminal proceedings. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series "Jurisprudence",* 77, 78-82. DOI: 10.32782/2307-1745.2025.77.16
[14] Skrypnyk, A.V. (2022). Using Digital Information in Criminal Procedural Evidence. Kharkiv: Pravo. Retrieved from https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=4651&download_id=1537&srsltid=AfmBOorcdUFMWDo-lsSdjHJLlGjC8rqaCs7ttIHm4YiWp2n6Z7d6rCIR
[15] Stepanenko, O.V. (2022). Cyberviolence as a form of domestic violence. *State and regions. Series "Law"*, 4(78), 224-228. DOI: 10.32840/1813-338X-2022.4.34
[16] Sugiura, L., Button, M., & Blackbourn, D. (2024). The technification of domestic abuse: Methods, tools and criminal justice responses. *Criminology & Criminal Justice,* 26(1). DOI: 10.1177/17488958241266760
[17] Vasylenko, V.M., & Shapoval, K.A. (2023). The use of digital technologies and remote methods of evidence fixation during the investigation of domestic violence under martial law. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 29(2), 630-641. DOI: 10.32631/vca.2023.2.57

Список використаних джерел

[1] Булулуков О. Ю., Коновалова В. О. Цифрова інформація в розслідуванні злочинів. *Використання цифрової інформації в розслідуванні кримінальних правопорушень* : матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу (Харків, 12 груд. 2022 р.). Харків : Право, 2022. С. 14–17. URL: https://surl.li/dtaztv
[2] Дереча А., Абросімов Т. Сучасні проблеми використання спеціальних знань у судовому дослідженні комп'ютерних злочинів в умовах цифровізації. *Криміналістика майбутнього: цифрові інновації, штучний інтелект, глобальні виклики та загрози :* зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 5 черв. 2026 р.). Одеса : ОЮА, 2026. С. 240–244. DOI: 10.32837/11300.33551
[3] Dr Pooja Khurana. Digital Shadows: How Technology is Changing the Reporting of Domestic Violence. *Scientific Journal of Artificial Intelligence and Blockchain Technologies*. 2025. No. 2 (4). P. 1–11. DOI: 10.63345/sjaibt.v2.i4.301
[4] Dragiewicz M., Harris B., Woodlock D., Salter M., Easton H., Lynch A., Campbell H., Leach J., Milne L. Domestic violence and communication technology: Survivor experiences of intrusion, surveillance, and identity crime Austral. *Australian Communications Consumer Action Network (ACCAN).* 2019. URL: https://research.monash.edu/en/publications/domestic-violence-and-communication-technology-survivor-experienc/
[5] Концептуальні основи цифровізації кримінального провадження України : монографія / за заг. ред. Н. В. Глинської. Харків : Право, 2024. 452 с.
[6] Гора І. В., Колесник В. А., Попович І. І. До питання про цифрову криміналістику в системі криміналістичних знань. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».* 2024. № 68. С. 86–91. DOI: 10.32782/2307-1745.2024.68.18
[7] Гринько Л. П. Використання спеціальних знань під час досудового розслідування шахрайств, вчинених через мережу інтернет. *Poltava Law Review.* 2023. № 2. С. 8–18. DOI: 10.21564/2786-7811.2.297362

[8] Колодіна А., Волос В. Використання можливостей цифрової криміналістики при розслідуванні злочинів, учинених організованими групами. *Юридичний вісник.* 2026. № 1. С. 205–213. DOI: 10.32782/yuv.v1.2026.24
[9] Лейтао Р. Насильство з боку інтимного партнера, що використовується за допомогою технологій: якісний аналіз даних з онлайн-форумів, присвячених домашньому насильству. *Human-Computer Interaction :* Proceedings of the 18th IFIP TC 13 International Conference (Bari, Italy, August 30 – September 3, 2021). Bari, Italy, 2021. No. 36. P. 203–242. URL: https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-85610-6
[10] Lo M. A Domestic Violence Dystopia: Abuse via the Internet of Things and Remedies Under Current Law. *California Law Review.* 2021. Vol. 109. URL: https://www.californialawreview.org/print/a-domestic-violence-dystopia-abuse-via-the-internet-of-things-and-remedies-under-current-law
[11] Lucas K. T. Deepfakes and domestic violence: Perpetrating intimate partner abuse using video technology. *Victims Offenders.* 2023. Vol. 17. No. 5. P. 647–659. DOI: 10.1080/15564886.2022.2036656
[12] Метелев О. П. Збирання цифрової інформації як окремий спосіб отримання доказів під час кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2020. Вип. 60. С. 177–180. DOI: 10.32782/2307-3322/2020.60.39
[13] Перлін В. С. Форми використання спеціальних знань у галузі цифрової криміналістики в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».* 2025. № 77. С. 78–82. DOI: 10.32782/2307-1745.2025.77.16
[14] Скрипник А. В. Використання цифрової інформації в кримінальному процесуальному доказуванні : монографія. Харків : Право, 2022. 408 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=4651&download_id=1537&srsltid=AfmBOorcdUFMWDo-lsSdjHJLlGjC8rqaCs7ttIHm4YiWp2n6Z7d6rCIR
[15] Степаненко О. В. Кібернасильство як форма домашнього насильства. *Держава та регіони. Серія «Право».* 2022. № 4 (78). С. 224–228. DOI: 10.32840/1813-338X-2022.4.34
[16] Sugiura L., Button M., Blackbourn D. The technification of domestic abuse: Methods, tools and criminal justice responses. *Criminology & Criminal Justice*. 2024. Vol. 26. Issue 1. DOI: 10.1177/17488958241266760
[17] Василенко В. М., Шаповал К. А. Використання цифрових технологій і дистанційних методів фіксації доказів під час розслідування домашнього насильства в умовах дії воєнного стану. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 29 (2). С. 630–641. DOI: 10.32631/vca.2023.2.57

BOTNARENKO Iryna
PhD in Law, Senior Researcher of the Research Laboratory on Crime Prevention Problems of the Educational and Scientific Institute of Police Activities of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4697-3767;
OSETROVA Olena
PhD in Law, Associate Professor of the Department of Criminal Procedure of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-2547-5240

Using Digital Expertise in Domestic Violence Investigations

Abstract. The article explores the features of using specialized knowledge in the field of digital technologies during the investigation of domestic violence. It outlines modern forms of domestic violence associated with the use of electronic means of communication, and defines the role of digital technologies as tools for committing criminal offenses, as well as sources of electronic evidence. It highlights modern forms of technologically mediated domestic violence, including cyberstalking, illegal digital surveillance, the use of stalkerware, geolocation services, and other digital means of controlling the victim. It justifies the need to

involve specialists in the field of digital forensics and cybersecurity for the timely detection, procedural consolidation, and investigation of relevant electronic evidence. Procedural and non-procedural forms of using specialized knowledge are characterized, tactical aspects of involving specialists in conducting investigative (detective) actions are revealed, as well as the use of digital information in the process of proving. Particular attention is focused on electronic evidence that indicates the systematic nature of violence, in particular correspondence in instant messengers, audio and video recordings, geolocation data, information from social networks, digital traces of cyberstalking and illegal tracking of the victim. The possibilities of electronic evidence for confirming the systematic nature of domestic violence are revealed, in particular by analyzing digital communications, geolocation data, metadata, activity logs and other digital traces. A functional model of using specialized knowledge in the field of digital technologies is proposed, which involves the application of specialized knowledge in digital technologies: from planning an investigation to identifying digital sources of information, their processing, analysis and use in proving facts. The need to involve digital forensics specialists is proven to ensure the completeness, objectivity and effectiveness of the investigation of criminal offenses related to domestic violence. A wide range of general scientific and specialized legal methods were applied in the course of the study, including dialectical, formal-legal, systemic-structural, comparative-legal, informational-analytical, and logical-legal methods.

Keywords: domestic violence; digital violence; specialized knowledge; specialist; digital technologies; electronic evidence; digital forensics; forensic support; pre-trial investigation.

DOI: 10.33270/05267303.11
УДК 343.72

БРИСКОВСЬКА Оксана*
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6902-9969;
ШАПОВАЛОВА Анна
кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-8072-9764;
КРИЖНА Валентина
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0402-4224

Шахрайства щодо близьких осіб військовополонених і зниклих безвісти: засоби та механізми вчинення

Анотація. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила появу та швидке поширення нових форм шахрайства. У воєнний час складно підтримувати стабільний зв'язок із передовими позиціями фронту, тому навіть короткочасна відсутність інформації від військових викликає хвилю емоційних переживань і тривоги в тилу. Відсутність можливості підтвердити статус військовослужбовця на фронті (перебування в живих, полон чи зникнення безвісти) створює підґрунтя для реалізації цинічних шахрайських схем. Зловмисники пропонують родичам бійців інформацію про нього або сприяння в поверненні. Вони систематично демонструють удаване піклування, переконливість і серйозність, маніпулюючи довірою та вразливим емоційним станом жертв. Такими злодіяннями правопорушники завдають психологічних і фінансових збитків потерпілим. Метою статті є дослідження засобів і механізмів учинення шахрайства щодо близьких осіб військовополонених і зниклих безвісти. Її практична значущість полягає в систематизації та оновленні знань про способи й знаряддя вчинення таких злочинів. Це має важливе значення для викриття шахрайських схем, що є вагомим аспектом у боротьбі з правопорушеннями цієї категорії. Набуті знання сприяють запобіганню таким злочинам і надають можливість істотно зменшити їх кількість. Результати дослідження можна використовувати не лише для вдосконалення процедур розслідування, а й для розроблення ефективних превентивних заходів і посилення організаційної протидії таким явищам. Наукова новизна дослідження полягає у встановленні засобів і механізмів вчинення шахрайства щодо близьких осіб військовополонених і зниклих безвісти, що сприятиме підвищенню ефективності роботи правоохоронних органів у процесі розслідування таких злочинів.

Ключові слова: обман; військовослужбовець; зловмисник; шахрайські дії; методи; знаряддя вчинення злочинних дій.

Історія статті:
Отримано: 07.07.2026
Прийнято: 28.08.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Брисковська О., Шаповалова А., Крижна В. Шахрайства щодо близьких осіб військовополонених і зниклих безвісти: засоби та механізми вчинення. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 125–136. DOI: 10.33270/05267303.11

*Відповідальний автор

© Брисковська О., Шаповалова А., Крижна В., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

З початком повномасштабного вторгнення змінилися не лише масштаби злочинності, а і її структура. Одним із найчутливіших до умов війни видів кримінальних правопорушень стало шахрайство, передбачене ст. 190 Кримінального кодексу України. Починаючи з 2022 року, спостерігається стійка тенденція до зростання кількості таких злочинів. Динаміка облікованих кримінальних правопорушень демонструє такі показники: у 2022 році зафіксовано 32 086 випадків; у 2023 – їх кількість зросла до 82 609; у 2024 – знизилася до 64 978, а у 2025 році цей показник становив 48 871[1]. У період з 2019 до 2025 року шахрайство стало другим за поширеністю кримінальним правопорушенням проти власності. Протягом 2020–2021 років кількість зареєстрованих проваджень суттєво зменшувалася. Однак у 2022–2025 роках рівень шахрайських дій знову зріс, досягнувши показників 2019 року. Причому понад половину зареєстрованих випадків охоплювали злочини (Kryzhevskyi, & Bryskovska, 2023).

В умовах збройної агресії Російської Федерації емоційна вразливість українців значно зросла, і шахраї активно використовують ці зміни, пристосовуючи свої махінації до актуальних проблем суспільства. За допомогою сучасних засобів спілкування шахрайство під час воєнного стану набуло широкого масштабу й охоплює всі регіони країни (Bryskovska, & Helemei, 2023). Спекулюючи складною ситуацією в державі та скрутним становищем громадян, злочинці адаптували свої схеми до сучасних реалій. Вони ошукують людей як на території України, так і за її межами, видаючи себе за представників банків або обіцяючи фінансову допомогу від імені держави, міжнародних організацій чи благодійних фондів. Особливо цинічними є випадки шахрайства, які стосуються допомоги військовим і внутрішньо переміщеним особам. У таких ситуаціях гроші, які можуть бути спрямовані на порятунок життя й здоров'я людей у зоні бойових дій та забезпечення потреб військових – закупівлю автомобілів, зброї, боєприпасів, медикаментів та іншого спорядження, – протиправно привласнюються злочинцями. Це завдає суспільству не лише фінансових втрат, а й морального болю, послаблюючи підтримку тих, хто найбільше її потребує.

Згідно з дослідженням Visa Stay Secure, кожен другий українець хоча б раз ставав жертвою шахрайства, а 17 % потрапляли в пастку зловмисників неодноразово. Нині понад 70 % українців не впевнені у своїй здатності розпізнавати ознаки онлайн-шахрайства. Лише менша частина громадян перевіряє в повідомленнях правильність логотипа компанії та електронну адресу відправника (Yakobchuk, 2023).

Сім'ї військовослужбовців, які втратили зв'язок зі своїми рідними, постійно перебувають у стані хронічного психологічного стресу й невизначеності. Цим емоційним станом часом користуються шахраї, маніпулюючи почуттями надії, страху й прагненням отримати будь-яку інформацію про долю близьких. Розслідування злочинів шахрайського характеру проти родин військовополонених, незаконно утримуваних або зниклих безвісти під час російсько-української війни, залишається надзвичайно складним процесом. Значна кількість кримінальних проваджень не передаються до суду або завершуються без винесення обвинувальних вироків. Стрімке зростання кількості таких правопорушень і специфіка їх розслідування зумовлюють нагальну потребу в розробленні сучасних наукових методів і підходів. Упровадження таких рішень здатне подолати наявні перешкоди та підвищити ефективність розслідувань, що є ключовим фактором для захисту прав сімей потерпілих і притягнення винних до відповідальності.

Зловмисники активно використовують відкриті джерела даних, інформацію із соціальних мереж, локальні чутки, а також вдаються до телефонного зв'язку з громадянами, які шукають своїх близьких. Їхньою головною метою є отримання фінансової вигоди шляхом надання неправдивої інформації про місцезнаходження зниклих осіб. У своїй діяльності шахраї нерідко виявляють обізнаність у військовій тематиці, посилаючись на реальні назви підрозділів або напрямків, що додає правдоподібності їхнім твердженням. Водночас вони маніпулюють елементами достовірних даних, щоб зміцнити довіру потенційних жертв. Шахраї навмисно створюють атмосферу терміно-вості, акцентуючи на нібито критичності ситуації, та наполягають на негайному реагуванні, аргументуючи це обмеженістю часу для прийняття рішення. У таких ситуаціях люди часто приймають рішення, більше орієнтуючись на емоції, ніж на зважений і раціональний підхід. Шахраї зазвичай діють за схемою, яка передбачає вимогу передоплати на банківську картку під час обговорення умов співпраці. Отримавши гроші, вони свідомо порушують усі домовленості, припиняють будь-який зв'язок і зникають, залишаючи постраждалих у значно скрутнішій ситуації. Одним із перспективних напрямів протидії таким злочинним діям є аналіз способів реалізації шахрайських схем, спрямованих проти членів сімей зниклих безвісти осіб. Н. В. Павлова (2023) зазначає, що вивчення типових характеристик таких способів сприятиме ефективному виявленню та розслідуванню злочинів. О. Я. Урлапова (2025) у своєму дослідженні слушно зазначила, що фактичні відомості про спосіб вчинення злочину містять значний обсяг інформації, яка має важливу криміналістичну

[1] Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора.* URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2

цінність. Вони надають дані щодо використаних засобів, механізму правопорушення, особи злочинця, а також умов й обставин, за яких планували та здійснювали злочинне діяння.

У цьому контексті важливого значення набуває аналіз засобів і механізмів, які застосовують зловмисники для здійснення шахрайських схем, спрямованих проти родичів зниклих безвісти осіб і військовополонених.

Матеріали та методи

Методологічну основу дослідження становив не лише аналіз наукових досягнень і статистичних даних, а й вивчення кримінальних проваджень, а також результатів опитувань та інтерв'ю з працівниками поліції. У статті застосовано цілісну та погоджену систему методів, яка надала можливість всебічно проаналізувати об'єкт дослідження. Для досягнення поставленої мети було використано широкий спектр методів наукового дослідження, серед яких загальнонаукові методи пізнання, такі як дедукція, індукція, аналіз, класифікація та систематизація. Теоретичною базою для цієї роботи стали дослідження науковців, які присвячені методам вчинення шахрайства, пов'язаного з людьми, чиї родичі опинилися в реальній або уявній загрозі. Попри значний внесок учених у вивчення цієї проблематики, їхні роботи переважно висвітлюють загальні аспекти шахрайства й типові схеми їх вчинення. Водночас особливості вчинення шахрайських дій щодо родичів осіб, які вважаються зниклими безвісти, залишаються поза увагою українських науковців як окремий об'єкт дослідження.

Огляд літератури

Зростання рівня злочинності, яке тісно пов'язане з соціально-економічними змінами в країні, зумовлює необхідність розроблення нових підходів і методів у сфері розслідування кримінальних правопорушень. Недостатнє дослідження криміналістичної природи окремих видів шахрайства значно ускладнює процеси їх виявлення, розслідування та попередження. Це засвідчує важливість здійснення глибокого наукового аналізу цієї проблематики (Murha, 2025).

Шахрайство має такі ключові ознаки, як навмисне введення в оману, що може передбачати обман, неправдиві відомості, безпідставні обіцянки без наміру їх реалізувати, приховування важливої інформації або інші дії, спрямовані на вчинення шахрайства. Основною метою таких дій є незаконне заволодіння чужим майном або правами на нього (Chaika, 2023).

У межах дослідження структури способу вчинення кримінального правопорушення значну роль відіграють знаряддя та засоби його реалізації, які мають окреме криміналістичне значення й потребують чіткого розмежування. Зокрема, знаряддя є об'єктами зовнішнього світу, які використовують безпосередньо під час здійснення об'єктивної сторони кримінального правопорушення, тобто інструментами прямого протиправного впливу. Водночас до засобів вчинення належать матеріальні, технічні, інформаційні чи організаційні ресурси, які забезпечують підготовку злочинного діяння, сприяють його здійсненню чи полегшують приховування злочинної діяльності. Важливо зазначити, що засоби вчинення не є елементом основної дії, а виконують допоміжну або сприятливу роль у реалізації злочинного задуму (Romanauskas, 2026).

М. Ю. Ковальська (2020) у своїй науковій статті визначає спосіб учинення злочину як поєднання засобів, прийомів і методів, які використовують для досягнення поставленої мети.

Спосіб вчинення злочину відображає особистісні характеристики правопорушника як закономірно організовану систему дій суб'єкта. Він охоплює етапи підготовки, безпосереднього виконання та приховування злочину. На спосіб вчинення впливають умови зовнішнього середовища, обстановка на місці та під час події, психологічні й фізіологічні особливості особи, її життєвий досвід, рівень підготовки, а також індивідуальні моделі поведінки. Усі ці чинники впливають як на вибір засобів і знарядь, так і на характер слідів, які утворюються і можуть використовуватися в процесі розслідування (Chepurna, 2025).

Цілком підтримуючи позицію Н. В. Павлової, Д. А. Птушкіна та К. О. Чаплинського (2019), слід зауважити, що їхній підхід до визначення способу вчинення злочину є засадничим і концептуально обґрунтованим. Дослідники акцентують, що спосіб вчинення злочину є ключовим та інтегрувальним елементом, який дає змогу досліджувати встановлені в процесі аналізу зв'язки між усіма компонентами криміналістичної характеристики. Поняття способу вчинення злочину доцільно тлумачити як об'єктивно та суб'єктивно детермінований сукупний комплекс дій особи, що відбуваються до, у момент і після злочину. Вчинення цих дій із застосуванням відповідних знарядь і засобів зумовлює утворення різного роду слідів, що відображають сутність події, специфіку поведінки злочинця, його індивідуальні якості й навички.

Також слушною є позиція А. І. Мурадли (2026) про те, що спосіб вчинення злочину є комплексом взаємопов'язаних і цілеспрямованих дій, операцій, прийомів та рухів, які суб'єкт використовує під час вчинення злочину. Зокрема, спосіб вчинення злочину відображає, як саме здійснюється протиправний акт, й охоплює не лише знаряддя та засоби, а й процес їх пошуку, підготовки та використання, що призводить до досягнення злочинного результату. Він є як сукупністю вольових дій, так і системно організованою моделлю поведінки, яка передбачає послідовну підготовку, виконання й приховування злочину.

Останніми роками кількість безконтактних шахрайських злочинів, скоєних через телекомунікації та Інтернет, стрімко зросла, а рівень розслідування таких схем помітно знизився (Ni, Peifeng, & Wang, Quanxiu, 2022).

Інтернет, що становить невід'ємну складову сучасного суспільства, одночасно слугує потужним засобом для реалізації злочинних намірів. Необмежений доступ до різноманітної інформації забезпечує зловмисникам значні можливості для вчинення протиправних дій (Bryskovska, & Helemei, 2023).

Розвиток онлайн-технологій зумовив появу нових методів і можливостей для злочинців, а також етап безпрецедентного необачного особистого саморозкриття людей, які через соціальні мережі стають потенційними жертвами, чиї персональні дані можна легко використати (Chiang, Kredens, & Thornton, 2025).

Інтернет-технології розширюють можливості шахраїв, сприяючи здійсненню величезної кількості атак, боротьба з якими стає серйозним викликом для правоохоронних органів. Крім того, оскільки специфіка ситуації впливає на те, як потенційні жертви реагують на шахрайство, кризовий контекст визначає особливості розроблення злочинних схем. Науковці проаналізували шахрайські схеми під час лісових пожеж «Чорне літо» та першого року пандемії COVID-19 в Австралії, виявивши підвищену вразливість жертв за моделлю Штайнмеца (Taodang, & Gundur, 2023). Дослідження засвідчує, що в обох випадках шахраї використовували методи соціальної інженерії «авторитету» та «дефіциту» – методи, які з більшою імовірністю будуть успішними вже під час першого контакту.

Окрім сучасних технологій, шахраї ефективно використовують телефонні розмови. Застосовуючи свої творчі здібності, демонструють здатність створювати ілюзію щирості й довіри, що сприяє успішній маніпуляції потенційними жертвами. Аналогічними методами оперують шахраї щодо членів сімей військовополонених і зниклих безвісти осіб. Зокрема, метод «авторитету» реалізується через удавання себе волонтерами, побратимами, командирами групи, медиками та ін.; натомість метод «дефіциту» ґрунтується на маніпулюванні відсутністю інформації про близьку чи рідну людину, яка безвісти зникла чи перебуває в полоні. У своїх діях шахраї часто демонструють знання у військовій сфері, використовуючи реальні назви підрозділів або напрямків, що надає їхнім словам більшої переконливості. Причому вони маніпулюють достовірними даними, аби викликати більше довіри у потенційних жертв. Основною метою шахраїв є отримання фінансової вигоди через поширення неправдивої інформації про місцезнаходження зниклих осіб.

Сучасний стан наукової розробленості свідчить про наявність ґрунтовної теоретичної бази для вивчення механізму злочинної діяльності загалом. Водночас виявляється певна прогалина в системному аналізі способів, знарядь і засобів вчинення шахрайств, спрямованих проти близьких військовополонених, зниклих безвісти чи незаконно утримуваних.

Результати й обговорення

Шахраї характеризуються високою гнучкістю та адаптивністю, що надає їм можливість ефективно аналізувати інформацію і швидко реагувати на її зміни. Вони демонструють здатність до детального планування, ретельного опрацювання стратегій і моделювання різних ситуацій. Водночас їм притаманні низький рівень тривожності, схильність до ризику, високий рівень самоконтролю, терпіння та витримка, що допомагає їм досягати своєї мети навіть у складних умовах (Kuzmenko, 2024).

Зловмисники часто використовують надії та відчай родичів, які довгий час очікують на офіційні відомості про своїх близьких. Вони обіцяють нібито допомогти у пошуках, передати важливу інформацію чи навіть сприяти звільненню з полону. Однак їхньою єдиною метою є отримання грошей або доступу до конфіденційних даних. Такі шахраї вирізняються розвиненою уявою, винахідливістю, акторськими здібностями, а також умінням швидко пристосовуватися до складних обставин й обертати їх на свою користь. Їм притаманні також сила переконання та наполегливість у досягненні злочинної мети (Kuriata, 2018).

Наприклад, ОСОБА_3, яка діяла з наміром заволодіти чужим майном через обман і зловживання довірою фізичних осіб, організувала в межах виправної колонії стійке угруповання для здійснення протиправної діяльності. Це об'єднання характеризувалося єдиним планом, який передбачав чіткий розподіл ролей серед усіх учасників групи та був спрямований на реалізацію поставленої мети, відомої кожному члену цього угруповання. Діяльність ОСОБА_3 була спрямована на здобуття фінансової вигоди шляхом обману та зловживання довірою громадян, чиї близькі, зокрема члени сімей, родичі або знайомі, є військовослужбовцями Збройних Сил України й потрапили в полон або зникли безвісти під час збройного конфлікту. Починаючи з жовтня 2022 року, ОСОБА_3 у співучасті з ОСОБА_4 використовували мобільні телефони та планшети для пошуку в інтернет-мережі оголошень, у яких громадяни повідомляли про розшук своїх родичів або близьких, які є військовослужбовцями Збройних Сил України й перебувають у полоні або зникли безвісти. Виявивши таких осіб за допомогою оголошень, ОСОБА_3 та ОСОБА_4 здійснювали телефонні дзвінки до них, найчастіше ввечері або вночі, представляючись військовослужбовцями Збройних сил України. Для створення ілюзії достовірності вони щоразу використовували різні вигадані особові дані. Під

час телефонних розмов співучасники почергово спілкувалися з потерпілими, свідомо надаючи неправдиву інформацію. Вони стверджували, що близькі особи заявників утримуються в полоні представниками Збройних Сил Російської Федерації та пропонували свої послуги за фінансову винагороду: нібито забезпечення телефонної розмови із полоненим або сприяння в його звільненні. Запитувані суми коштів варіювалися залежно від поведінки потерпілих. Для отримання грошей ОСОБА_3 та ОСОБА_4 надавали номери заздалегідь підготовлених банківських рахунків, відкритих на сторонніх осіб у фінансових установах України, а також мобільні номери операторів зв'язку для переказу грошових коштів. Отже, вони організували шахрайську діяльність для отримання незаконного прибутку.

Аналіз матеріалів з Єдиного державного реєстру судових рішень, що стосувалися кримінальних правопорушень проти власності, зокрема випадків шахрайства, пов'язаних із родичами зниклих безвісти осіб, надав можливість класифікувати способи вчинення таких шахрайств. Класифікацію здійснено на основі характеру взаємозв'язку між шахраєм і потерпілим та засобів для вчинення зловмисниками зазначених злочинів.

Сучасна комп'ютеризація суспільства спричиняє активне впровадження інформаційних технологій у всі аспекти людського життя, змінюючи способи спілкування та реформуючи різні галузі виробництва. Однак ці зміни також впливають на злочинність, адже зловмисники все частіше переходять у цифровий простір, використовуючи можливості Інтернету для реалізації своїх протиправних намірів (Ripa, 2026). Окрім використання сучасних технологій, шахраї ефективно, через розмови, за допомогою телефона, застосовують свої творчі здібності, демонструючи здатність вибудовувати ілюзію щирості й довіри, що дозволяє їм успішно маніпулювати потенційними жертвами.

Засоби, які шахраї застосовують для встановлення контакту з потенційними жертвами:

1. *Соціальні мережі та месенджери*. Родичі зниклих безвісти військових нерідко самостійно публікують у мережі фотографії близьких і залишають контактні дані для зв'язку. Таку інформацію можуть використати шахраї або представники ворожих структур для налагодження контакту із сім'ями військовослужбовців.

2. *Телефонний зв'язок*. Шахраї можуть здійснювати безпосередні телефонні дзвінки, використовуючи дані, здобуті в загальнодоступних джерелах або отримані від третіх осіб.

3. *Особисте спілкування без використання технічних засобів*. Зустріч із шахраєм може мати місце на суспільних заходах, зокрема на конференціях, семінарах, акціях чи мітингах, організованих для підтримки військовополонених або зниклих безвісти. Крім того, джерелом інформації для зловмисника може бути випадково почута розмова в публічному місці (закладах харчування, парках, транспорті тощо).

Найпоширенішим засобом вчинення шахрайства щодо близьких зниклих безвісти осіб є соціальні мережі та месенджери.

У 87 % випадків зловмисники для реалізації шахрайських схем застосовують декілька засобів, зокрема:

– соціальні мережі для моніторингу й отримання інформації та телефони для ведення розмов з потенційною жертвою з використанням голосового емоційного забарвлення (тембр голосу, схвильованість, зітхання, гнів, співчуття, плач тощо).

– особисте спілкування без використання технічних засобів;

– особисте спілкування з використанням допоміжних технічних засобів телефону або месенджерів.

Прикладом *застосування одного виду засобів вчинення шахрайства* щодо рідних зниклих безвісти осіб під час війни є використання:

– *соціальних мереж.* Мешканка одного із сіл, скориставшись інформацією про те, що її односелець, військовослужбовець ЗСУ, зник під час бойових дій, організувала шахрайську схему. Використовуючи мобільний телефон, вона створила фальшивий обліковий запис в Instagram, видаючи себе за військовослужбовця, який нібито має відомості про місцезнаходження та стан зниклого. Вона знайшла в соціальній мережі профіль сестри зниклого й встановила з нею контакт. Під час спілкування шахрайка повідомила, що може надати інформацію про зниклого брата в обмін на грошову винагороду в розмірі 4000 грн. Вона надала реквізити для переказу коштів, і потерпіла, перебуваючи в омані, здійснила оплату. Після отримання грошей обвинувачена стверджувала, що для отримання важливих даних потрібна додаткова сума – ще 15 000 грн, знову надавши відповідні реквізити. Однак жодної інформації про місцезнаходження чи стан брата жінка так і не отримала. Зловмисниця продовжувала маніпулювати потерпілою за допомогою повідомлень у соціальній мережі, виманюючи нові суми грошей. Вона неодноразово наполягала на переказі додаткової грошової допомоги, кожного разу обіцяючи поділитися відомостями про брата. Зокрема, шахрайка повторно запросила 4000 грн і надала свої банківські реквізити. У результаті маніпулятивних дій потерпіла на постійній основі здійснювала грошові перекази на рахунки шахрайки. Загалом таких транзакцій було понад десять, кожного разу на різні суми. Попри те, що кошти передавалися, жодної обіцяної інформації сестра військового так і не отримала;

– *телефона.* ОСОБА_5 разом з ОСОБА_6, використовуючи мобільні телефонні номери, запропонували ОСОБА_8 сприяння у покращенні

умов утримання або поверненні її чоловіка, який вважався зниклим безвісти. Вони повідомили ОСОБА_8, що він начебто перебуває в полоні та утримується у слідчому ізоляторі міста Маріуполь, за що вимагали сплатити 40 тисяч гривень. Після цього ОСОБА_8 перевела зазначену суму зловмисникам;

– *особистого спілкування.* У ресторані злочинець випадково почув розмову жінки про її намагання знайти чоловіка, який безвісти зник унаслідок військової агресії Росії проти України. Він вирішив скористатися ситуацією та запропонував їй допомогу в пошуку місця перебування її чоловіка та його поверненні з полону в обмін на грошову винагороду. Насправді зловмисник не мав ні щирих намірів, ні реальних можливостей виконати свою обіцянку. Маніпулюючи складними емоціями жінки, він вигадав переконливу історію про перебування її чоловіка в одній із російських колоній, щоб здобути її довіру. Шляхом обману зловмисник спонукав потерпілу протягом квітня – червня 2023 року переказати йому чотири платежі на загальну суму 10 500 доларів США. За офіційним курсом НБУ на той момент це становило 383 970,30 грн. Усі отримані гроші шахрай витратив на власні потреби, не вживши жодних заходів для виконання обіцянок щодо пошуку зниклого чоловіка[1].

Зловмисниця, працюючи продавцем харчових продуктів як фізична особа-підприємець, не мала жодного досвіду або освіти у сфері надання юридичних послуг чи консультацій. Проте вона навмисно ввела потерпілу в оману, штучно створивши враження про наявність можливостей для надання допомоги. Жінка запропонувала допомогу в пошуку інформації про місцезнаходження чоловіка потерпілої, який зник безвісти під час виконання бойового завдання неподалік Мар'їнки в Донецькій області. Зникнення чоловіка було офіційно підтверджено відповідним повідомленням про його статус. Скориставшись довірою потерпілої, зловмисниця переконала її у щирості своїх намірів. Вона пообіцяла надати допомогу в пошуках чоловіка й отримала від постраждалої грошову суму 5025 грн. Однак зловмисниця не мала наміру виконувати взяті на себе зобов'язання та не вчинила жодних дій для встановлення місцезнаходження зниклого безвісти. Як наслідок, потерпіла зазнала як суттєвих матеріальних збитків, так і глибоких моральних страждань[2].

Прикладом *застосування двох видів засобів вчинення такого шахрайства є використання:*

– *особистого спілкування з допоміжними технічними засобами месенджерів*. Зловмисник, маючи довірливі й дружні стосунки з родиною, яка опинилася в кризовому стані через зникнення безвісти глави сім'ї, вирішив скористатися цим з корисливих мотивів. Йому було відомо, що дружина зниклого отримала офіційне підтвердження зникнення чоловіка та, відповідно до чинних законів, почала одержувати грошові виплати на свою банківську картку. Щоб заволодіти її коштами, він навмисно вводив жінку в оману, заявляючи, що її чоловік нібито залишився живим, але утримується в російському полоні. Шахрай запевняв, що має зв'язки серед високопосадовців СБУ, які за певну суму могли б допомогти організувати позачергове звільнення її чоловіка. Протягом тривалого часу він регулярно контактував з жінкою через месенджери, видавав себе за посередника, а також надсилав повідомлення в месенджерах від імені працівника СБУ. Зловмисник активно підтримував контакт із жінкою, повторно переконуючи її в необхідності переказати гроші на зазначені ним банківські картки. Свої вимоги він обґрунтовував тим, що кошти потрібні для покриття витрат на викуп із полону, організацію переговорів із російською стороною, процедур обміну, а також транспортних витрат, зв'язку, лікування, харчування та тимчасового розміщення. Для посилення психологічного тиску на жертву злочинець наполягав на повній конфіденційності та суворо застерігав її від звернення до правоохоронців. Зловмисник намагався переконати жінку не довіряти офіційним повідомленням про загибель її чоловіка, навіть якщо вони підтверджуються результатами ДНК-експертиз. Він маніпулював її емоціями, закликаючи ігнорувати будь-які офіційні дані й викликаючи страх своїми погрозами та неправдивими свідченнями. У процесі реалізації свого злочинного плану він використовував платіжну карту, оформлену на ім'я свого знайомого, щоб приховати свою діяльність й отримувати шахрайські перекази. Крім цього, він створив ще дві банківські картки на своє ім'я, які також залучив для привласнення грошей потерпілої[3];

– *соціальних мереж і телефона*. У соціальній мережі Facebook зловмисниця виявила оголошення про пошук зниклого безвісти військовослужбовця. У повідомленні був зазначений номер телефону для зв'язку. Її жертвою стала мати військового. Ретельно продумуючи шахрайську схему з корисливих мотивів, жінка здійснила дзвінок з власного мобільного номера, представившись волонтеркою. Створюючи ілюзію щирої

[1] Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 28 січ. 2025 р. Справа № 308/7681/24 *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124715924

[2] Вирок Валківського районного суду Харківської області від 19 груд. 2024 р Справа № 615/1754/24 *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123898879

[3] Вирок Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 27 січ. 2025 р. Справа № 216/6605/24 *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124736478

допомоги, вона переконувала потерпілу, що нібито опікується її сином, який перебуває в госпіталі. Для «надання допомоги» вона попросила перерахувати 4000 грн на свою особисту банківську картку. Надалі шахрайка неодноразово спонукала жінку передавати гроші під приводом додаткових витрат на лікування військовослужбовця. Загалом від матері зниклого вона спочатку отримала 3000 грн, а згодом ще 7000 грн. Ця схема мала систематичний характер: від дій жінки постраждали ще троє осіб. Прагнучи відшукати своїх зниклих безвісти близьких, вони були введені в оману та стали жертвами шахрайства[1].

Невідома особа, використовуючи інтернет-сторінку в месенджері «Фейсбук» під назвою «Зам командира координаційний штаб», зловживаючи довірою, заволоділа грошовими коштами громадянки ОСОБА_4 у розмірі 3000 грн. Шахрай пообіцяв сприяти в допомозі родичам військовослужбовців, які могли перебувати в полоні або бути зниклими безвісти. Після узгодження деталей через мобільний телефон потерпіла перерахувала кошти на зазначену банківську картку. Однак після цього злочинець почав уникати спілкування й тягнув час[2].

Прикладом *вчинення шахрайської схеми із застосуванням трьох видів засобів є*: використання *соціальних мереж* для моніторингу й отримання інформації*, месенджера Telegram* і *телефона* для ведення розмов з потенційною жертвою. 2022 року зловмисник для отримання даних про громадян, які розшукували своїх рідних або знайомих серед військовослужбовців Збройних Сил України, зниклих у зоні бойових дій чи, можливо, утримуваних у полоні, шахрай створив фейковий обліковий запис із вигаданими даними. Використовуючи інформацію, оприлюднену у відкритому доступі, зокрема дані про зниклих військових, їхні особисті відомості та контакти їхніх рідних і близьких, зловмисник маніпулював постраждалими, ошукуючи їх з метою незаконного привласнення коштів шляхом зловживання довірою. Одним з епізодів його шахрайської діяльності є випадок, коли зловмисник видавав себе за волонтера та пропонував допомогу жінці, яка шукала свого чоловіка, зниклого під час бойових дій. Через соціальну мережу Facebook він виявив публікацію цієї жінки про розшук, а потім встановив з нею зв'язок за допомогою месенджера Telegram і телефонного дзвінка. Чоловік запевнив жертву, що її чоловік перебуває в полоні на території Рязанської області Російської Федерації, та пообіцяв, що має можливість забезпечити його звільнення. Однак для цього було необхідно сплатити 550 доларів США. Жінка, повіривши в його чесність і щирість намірів, перевела йому цю суму через платіжну систему Ria Money[3].

Цей випадок ілюструє, як сучасні технології та *соціальні мережі* можуть стати інструментом для реалізації шахрайських схем. Злочинець, використовуючи смартфон й активно взаємодіючи з платформою Facebook, виявив оголошення матері військовослужбовця Збройних Сил України, який вважався зниклим безвісти. Вразливий емоційний стан жінки став для нього можливістю реалізувати злочинні наміри. Скориставшись наданою інформацією, шахрай створив вигадану історію, згідно з якою її син начебто отримав тяжке поранення, перебував у стані непритомності та потребував термінової евакуації. Під час контакту зі своєю жертвою він заявив, що для організації такої евакуації необхідно негайно перерахувати гроші на пальне в сумі 3000 грн. Стурбована долею власного сина та не запідозривши зловмисника, жінка через платіжний термінал переказала кошти на банківський рахунок шахрая. Проте злочинець не зупинився на цьому. Усвідомлюючи ефективність своєї схеми, він вирішив масштабувати її, використовуючи електронні засоби комунікації та інформаційні технології для подальшого заволодіння фінансовими ресурсами інших осіб. Протягом своєї злочинної діяльності цей зловмисник скоїв щонайменше 24 випадки шахрайства, спрямованого на родичів українських військових, які перебувають у статусі зниклих безвісти. Такий випадок укотре засвідчує необхідність посилення заходів інформаційної безпеки та підвищення рівня суспільної правової освіти для протидії подібним протиправним діям.[4]

Шахраї не обмежуються використанням одного виду засобів для вчинення шахрайських дій: у кожній ситуації підбирають різні засоби та способи спілкування, зважаючи на особливості потенційних потерпілих. Спосіб вчинення кримінального правопорушення є ключовим елементом криміналістичної характеристики, який відображає закономірності злочинних дій, визначає специфіку слідової картини та відіграє важливу роль у плануванні та здійсненні досудового розслідування (Romanauskas, 2026). Наприклад, обвинувачена ОСОБА_4, яка перебувала в шлюбі з військовослужбовцем, який потрапив у полон на початку повномасштабного вторгнення Російської

[1] Вирок Котовського міськрайонного суду Одеської області від 17 квіт. 2024 р. Справа № 505/4134/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118510619

[2] Ухвала Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області від 31 лип. 2024 р. Справа № 484/4056/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120712437

[3] Вирок Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 5 лют. 2024 р. Справа № 336/4684/23 *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116746075

[4] Вирок Дарницького районного суду міста Києва від 12 лют. 2024 р. Справа № 753/12284/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116922909

Федерації, на початку січня 2024 року стала волонтером Коростенської організації Товариства Червоного Хреста України. У межах своєї діяльності вона почала брати участь у зустрічах із родинами зниклих безвісти та загиблих військовослужбовців Збройних Сил України. У певний момент у ОСОБА_4 виник злочинний намір заволодіти грошовими коштами сімей, які втратили своїх близьких унаслідок війни. Вона почала цілеспрямовано знаходити найвразливіших родичів серед відвідувачів зустрічей організації. Її підхід у спілкуванні з постраждалими був різноманітним: *з деякими вона контактувала через дзвінки, а з іншими – виключно через текстові повідомлення*. Для кожної жертви ОСОБА_4 створювала вигадані історії щодо можливого місцезнаходження їхніх рідних, намагаючись завоювати їхню довіру й реалізувати свої злочинні наміри. ОСОБА_4 познайомилася з ОСОБА_7, матір'ю військовослужбовця ЗСУ, який офіційно перебуває у статусі безвісти зниклого. ОСОБА_4 запевнила потерпілу, що існує можливість за посередництвом адвоката надіслати запит до Російської Федерації для з'ясування місцезнаходження її сина. Для оформлення такого запиту, за словами ОСОБИ_4, нібито було потрібно 13 000 грн. Вважаючи ОСОБУ_4 порядною людиною, потерпіла на особистій зустрічі передала їй зазначену суму. Згодом ОСОБА_4 встановила безпосередній контакт з ОСОБОЮ_9, матір'ю військовослужбовця ЗСУ, який також вважається безвісти зниклим. Скориставшись важким психо-емоційним станом потерпілої, ОСОБА_4 увійшла до неї в довіру та повідомила, що сина нібито утримують у колонії № 36 на території так званої «ЛНР». Для отримання офіційного підтвердження його перебування в полоні ОСОБА_4 попросила 7 000 грн. Довіряючи їй, ОСОБА_9 перевела цю суму на картковий рахунок, зазначений ОСОБОЮ_4. Повторно громадянка ОСОБА_4 зустрілася з ОСОБА_11 – дружиною військовослужбовця ЗСУ, якого офіційно вважають безвісти зниклим. Зловмисниця запевнила постраждалу, що має можливість повернути тіло її чоловіка ОСОБА_12, але для цього необхідно сплатити 18 000 грн. Продовжуючи незаконні дії, ОСОБА_4 повідомила ОСОБА_11 про можливість прискорення проведення молекулярно-генетичної експертизи для ідентифікації тіла її чоловіка, зазначивши, що це потребуватиме додаткових витрат у розмірі 23 000 грн. Під час особистої зустрічі потерпіла передала ОСОБА_4 цю суму. У результаті цих дій ОСОБА_4 навмисно, керуючись корисливими мотивами, усвідомлюючи незаконний характер своїх дій та їхні суспільно небезпечні наслідки, шляхом шахрайства заволоділа коштами ОСОБА_11 на загальну суму 32 000 грн. Слідством встановлено ще два випадки таких шахрайських дій щодо родичів безвісти зниклих[1].

Способи шахрайства вирізняються використанням різноманітних засобів і прийомів, які спрямовані на створення переконливого обману, що сприяє виникненню повної довіри з боку потерпілого та призводить до передавання майна зловмиснику (Osypenko, 2018).

Методи та засоби, які використовують шахраї для скоєння злочинів, є надзвичайно різноманітними та постійно модифікуються, що створює суттєві перешкоди для своєчасного виявлення такої незаконної діяльності. Зазначена динаміка потребує активізації досліджень, спрямованих на аналіз тенденцій розвитку злочинності й вивчення характерних особливостей антирозслідувальної поведінки. Сучасні шахраї дедалі частіше застосовують удосконалені методи й технології, орієнтовані на уникнення виявлення. Це значно ускладнює роботу правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю. Антирозслідувальна поведінка злочинців характеризується застосуванням низки тактик, серед яких слід виокремити приховування (54 %–68 %) та високий рівень віртуалізації (68 %–79 %). Ці чинники надають можливість злочинцям значно розширювати свої можливості для здійснення протиправної діяльності, створюючи серйозні виклики як для правозастосовних структур, так і для суспільства загалом (Zhang, & Lei, 2022).

Висновки

Отже, для вчинення шахрайства щодо рідних і близьких зниклих безвісти осіб під час війни зловмисники ретельно продумують кожен етап злочинної схеми. Зазвичай вони застосовують дво- або триетапне спілкування, використовуючи різноманітні засоби (від інтернет-засобів і різноманітних месенджерів до телефонних розмов та особистого спілкування), щоб викликати довіру в потенційних потерпілих і шляхом маніпулювання через обман отримати матеріальну вигоду.

Окрім застосування сучасних технологій, шахраї майстерно використовують телефонні розмови й особисте спілкування, виявляючи креативність. Вони вміло створюють ілюзію щирості та викликають довіру, що надає їм можливість успішно маніпулювати своїми потенційними жертвами.

Під час дослідження цієї проблематики визначено основні способи, які шахраї використовують для встановлення контакту з потенційними

[1] Ухвала Коростенського міськрайонного суду Житомирської області від 13 квіт. 2025 р. Справа № 279/7989/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/135679686

жертвами, а саме: 1. Соціальні мережі та месенджери. Близькі родичі військовослужбовців, які зникли безвісти, часто самостійно розміщують фотографії своїх рідних у соціальних мережах, залишаючи контактну інформацію для зв'язку. Зазначені відомості можуть бути використані як шахраями, так і представниками ворожих структур з метою налагодження контакту із сім'ями військових. 2. Телефонний зв'язок. Шахраї можуть здійснювати безпосередні дзвінки, використовуючи персональні дані, отримані з відкритих джерел або через посередників. 3. Особисте спілкування без застосування технічних засобів. Безпосередній контакт із шахраєм може відбутися на різноманітних публічних заходах, таких як конференції, семінари, акції чи мітинги підтримки військовополонених або зниклих безвісти. Крім того, інформація може бути отримана через випадкову розмову в громадських місцях, наприклад, у кафе, парках чи громадському транспорті. З'ясовано, що найпоширенішим засобом шахрайських дій щодо родичів зниклих безвісти осіб є використання соціальних мереж і месенджерів. Проте у 87 % випадків шахраї обирають комбінований підхід, застосовуючи декілька комунікативних каналів одночасно: моніторинг соціальних мереж із подальшим збиранням особистої інформації жертви та використанням телефонного спілкування для емоційного впливу (наприклад, зміна тону голосу, вияви хвилювання чи співчуття, імітація плачу тощо); особистий контакт без використання технічних засобів; поєднання особистого спілкування із залученням допоміжних технічних засобів, таких як телефони або месенджери. Отже, діяльність шахраїв вирізняється комплекс-ним підходом до взаємодії з жертвами із застосуванням маніпулятивних технік для досягнення злочинної мети.

Зловмисники діють надзвичайно переконливо, використовуючи детальну інформацію та персональні дані про зниклу безвісти людину. Найчастіше вони отримують ці дані із соціальних мереж, де самі родичі, у пошуках допомоги, поширюють подібну інформацію, керуючись тривогою або надією. Це дає змогу шахраям майстерно маніпулювати їхнім психологічним станом, зловживати довірою та вводити в оману близьких зниклого. Регулярне оновлення інформації про методи й засоби вчинення шахрайських дій щодо родичів і знайомих зниклих осіб, а також поширення знань про способи викриття таких схем є важливими аспектами в боротьбі із зазначеними злочинами, адже сприяє запобіганню цим правопорушенням і зменшенню їх кількості.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Bryskovska, O.M., & Helemei, M.O. (2023). Peculiarities of committing fraud on the Internet under martial law. *Kyiv Law Journal*, 3, 174-180. DOI: 10.32782/klj/2023.3.25

[2] Chaika, I.M. (2023). Criminological characteristics and prevention of fraud in Ukraine. *Candidate's thesis.* Kyiv. Retrieved from https://rep.dnuvs.ukr.education/items/04d026ad-16aa-46ab-aca4-25e8844b0214

[3] Chepurna, T.V. (2025). Ways of committing official criminal offenses by law enforcement officers. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 5(3), 289-295. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.05.3.42

[4] Chiang, E., Kredens, K., & Thornton, J. (2025). Fighting fraud: Corpus-assisted approaches to understanding and disrupting fraud activity on the dark web. *Applied Corpus Linguistics,* 5(3). DOI: 10.1016/j.acorp.2025.100159

[5] Kovalska, M.Yu. (2020). The method of commission as an element of the forensic characteristics of banditry. *Law and State Administration*, 1(1), 164-169. DOI: 10.32840/pdu.2020.1-1.25

[6] Kryzhevskyi, A.V., & Bryskovska, O.M. (2025). Characteristics of a person who commits fraud as part of an organized group on the Internet. *Legal psychology*, 1(36), 80-89. DOI: 10.33270/03253601.9

[7] Kuriata, L.L. (2018). Forensic characteristics of a person who commits fraud. *Current problems of forensics and forensic expertise:* Interdepartmental scientific and practical conference (pp. 239-241). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/items/a6b83747-a2c2-4479-a7de-df689590260d

[8] Kuzmenko, A.S. (2024). Characteristics of persons who commit criminal offenses in the tourism sector. *Donbass Legal Journal*, 3(88), 39-44. DOI: 10.32782/2523-4269-2024-88-39-44

[9] Muradly, A.I. (2026). Methods of committing crimes in the sphere of production and circulation of consumer goods. *Law forum,* 85(1), 109-117. DOI: 10.32631/fp.2026.1.13

[10] Murha, O.G. (2025). The personality of the criminal as an element of the forensic characteristics of mortgage fraud. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*, 74, 73-76. DOI: 10.32782/2307-1745.2025.74.14
[11] Ni, Peifeng, & Wang, Quanxiu. (2022). Internet and Telecommunication Fraud Prevention Analysis based on Deep Learning. *Applied Artificial Intelligence*, 36(1). DOI: 10.1080/08839514.2022.2137630
[12] Osypenko, I.P., & Kokosha, D. (2018). Ways of committing fraud in modern conditions. *Ukraine - EU. Innovations in Education, Technology, Business and Law:* collection of international scientific papers (pp. 50-53). Chernihiv: CNUT. Retrieved from https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u295/zbirnyk_ukraineeu_0.pdf
[13] Pavlova, N. (2023). Educational and professional characteristics of persons who commit criminal offenses through fraud: a criminal analysis. *Visegrad Journal on Human Rights*, 2, 77-82. DOI: 10.61345/1339-7915.2023.2.10
[14] Pavlova, N.V., Ptushkin, D.A., & Chaplynskyi, K.O. (2019). *Theoretical principles of the methodology for investigating fraud associated with the alienation of real estate objects of citizens*. Kherson. Retrieved from https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/3198
[15] Ripa, F.V. (2026). Cyberspace as an element of the environment for carrying out collaborative activities in the ideological and cultural and educational spheres. *Analytical and Comparative Law*, 2(3), 179-185. DOI: 10.24144/2788-6018.2026.02.3.25
[16] Romanauskas, K. (2026). Methods, Tools and Means of Committing Criminal Offenses in the field of Professional Legal Assistance. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*, 42(1), 121-134. DOI: 10.32353/khrife.1.2026.09
[17] Taodang, D., & Gundur, R.V. (2023). How Frauds in Times of Crisis Target People. *Victims & Offenders,* 18(5), 889-914. DOI: 10.1080/15564886.2022.2043968
[18] Urlapova, O.Ya. (2025). The structure of the forensic characteristics of fraud in the field of real estate. *Law and Society*, 4(2), 399-407. DOI: 10.32842/2078-3736/2025.4.2.56
[19] Yakobchuk, A. (2023). *Half of Ukrainians fell for scammers online.* Retrieved from https://slovoproslovo.info/polovina-ukraintsiv-potrapili-na-gachok-shahraiv-u-merezhi/
[20] Zhang, J.S., & Lei, Y. (2022). Trend and Identification Analysis of Anti-investigation Behavior in Crime by Machine Learning Fusion Algorithm. *Wireless Communications & Mobile Computing*. DOI: 10.1155/2022/1761154

Список використаних джерел

[1] Брисковська О. М., Гелемей М. О. Особливості вчинення шахрайства в мережі Інтернет в умовах воєнного стану. *Київський часопис права*. 2023. № (3). С. 174–180. DOI: 10.32782/klj/2023.3.25
[2] Чайка І. М. Кримінологічна характеристика та запобігання шахрайству в Україні : дис. ... д-ра наук : 081 «Право». Київ, 2023. 296 с. URL: https://rep.dnuvs.ukr.education/items/04d026ad-16aa-46ab-aca4-25e8844b0214
[3] Чепурна Т. В. Способи вчинення службових кримінальних правопорушень працівниками правоохоронних органів. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 5. Ч. 3. С. 289–295. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.05.3.42
[4] Chiang E., Kredens K., Thornton J. Fighting fraud: Corpus-assisted approaches to understanding and disrupting fraud activity on the dark web. *Applied Corpus Linguistics.* 2025. No. 5 (3). DOI: 10.1016/j.acorp.2025.100159
[5] Ковальська М. Ю. Спосіб учинення як елемент криміналістичної характеристики бандитизму. *Право та державне управління.* 2020. № 1. Т. 1. С. 164–169. DOI: 10.32840/pdu.2020.1-1.25
[6] Крижевський А. В., Брисковська О. М. Характеристика особи, яка вчиняє шахрайство в складі організованої групи в мережі Інтернет. *Юридична психологія.* 2025. № 1 (36). С. 80–89. DOI: 10.33270/03253601.9
[7] Курята Л. Л. Криміналістична характеристика особи, яка вчиняє шахрайство. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології :* міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листоп. 2018 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 239–241. URL: https://elar.navs.edu.ua/items/a6b83747-a2c2-4479-a7de-df689590260d
[8] Кузьменко А. С. Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у туристичній сфері. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 3 (88). С. 39–44. DOI: 10.32782/2523-4269-2024-88-39-44
[9] Мурадли А. І. Способи вчинення злочинів у сфері виробництва та обігу споживчих товарів. *Форум права*. 2026. № 85 (1). С. 109–117. DOI: 10.32631/fp.2026.1.13

[10] Мурга О. Г. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики шахрайства з іпотечним майном. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2025. № 74. С. 73–76. DOI: 10.32782/2307-1745.2025.74.14
[11] Ni Peifeng, Wang Quanxiu. Internet and Telecommunication Fraud Prevention Analysis based on Deep Learning. *Applied Artificial Intelligence*. 2022. No. 36 (1). DOI: 10.1080/08839514.2022.2137630
[12] Осипенко І. П., Кокоша Д. Способи вчинення шахрайства в сучасних умовах. *Ukraine – EU. Innovations in Education, Technology, Business and Law :* collection of international scientific papers. Chernihiv : CNUT, 2018. С. 50–53. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u295/zbirnyk_ukraineeu_0.pdf
[13] Pavlova N. Educational and professional characteristics of persons who commit criminal offenses through fraud: a criminal analysis. *Visegrad Journal on Human Rights.* 2023. No. 2. P. 77–82. DOI: 10.61345/1339-7915.2023.2.10
[14] Павлова Н. В., Птушкін Д. А., Чаплинський К. О. Теоретичні засади методики розслідування шахрайства, пов'язаного з відчуженням об'єктів нерухомого майна громадян : монографія. Херсон, 2019. 196 с. URL: https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/3198
[15] Ріпа Ф. В. Кіберпростір як елемент обстановки вчинення колабораційної діяльності в ідеологічній та культурно-освітній сфері. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. № 2. Ч. 3. С. 179–185. DOI: 10.24144/2788-6018.2026.02.3.25
[16] Romanauskas K. Methods, Tools and Means of Committing Criminal Offenses in the field of Professional Legal Assistance. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics.* 2026. No. 42 (1). P. 121–134. DOI: 10.32353/khrife.1.2026.09
[17] Taodang D., Gundur R. V. How Frauds in Times of Crisis Target People. *Victims & Offenders.* 2023. No. 18 (5). P. 889–914. DOI: 10.1080/15564886.2022.2043968
[18] Урлапова О. Я. Структура криміналістичної характеристики шахрайства у сфері нерухомого майна. *Право і суспільство*. 2025. № 4. Т. 2. С. 399–407. DOI: 10.32842/2078-3736/2025.4.2.56
[19] Якобчук А. Половина українців потрапили на гачок шахраїв у мережі. 2023. URL: https://slovoproslovo.info/polovina-ukraintsiv-potrapili-na-gachok-shahraiv-u-merezhi/
[20] Zhang J. S, Lei Y. Trend and Identification Analysis of Anti-investigation Behavior in Crime by Machine Learning Fusion Algorithm. *Wireless Communications & Mobile Computing*. 2022. DOI: 10.1155/2022/1761154

BRYSKOVSKA Oksana
PhD in Law, Senior Research Fellow, Leading Research Fellow of the Research Laboratory on Crime Prevention of the Educational and Scientific Institute of Police Activities of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6902-9969;
SHAPOVALOVA Anna
PhD in Law, Leading Research Fellow of the Research Laboratory on Crime Prevention of the Educational and Scientific Institute of Police Activities of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-8072-9764;
KRYZHNA Valentyna
PhD in Law, Senior Research Fellow, Leading Research Fellow of the Research Laboratory on Forensic Support and Forensic Expertise of the Educational and Scientific Forensic Expertise Institute of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0402-4224

Fraud Committed Against the Close Persons of Prisoners of War and Missing Persons: Means and Mechanisms of the Perpetrator

Abstract. The full-scale military aggression launched by the Russian Federation against Ukraine has become a catalyst for the emergence and rapid spread of new forms of fraud. In wartime, it is difficult to maintain stable communication with the front lines, which makes even a short-term lack of information from military sources a major problem, generating a wave of emotional distress and anxiety among those in the rear. In the absence of the possibility to confirm the status of a person who is at the front: whether he remains alive, or, perhaps, was captured, or went missing. Fraudsters have developed a cynical scheme in relation to relatives of missing persons, missing persons, offering (providing information, assistance in return, etc.). Criminals systematically demonstrate imaginary care, persuasiveness and seriousness, while simultaneously using the trust and emotional state of their victims. Criminals cause significant harm to the victims, causing large-scale emotional and financial consequences with such atrocities. The purpose of the article is to study the means and mechanisms of committing fraud against relatives of prisoners of war and missing persons. Its practical significance lies in acquiring and updating knowledge about the methods and tools of committing such crimes aimed at relatives and relatives of missing persons. This is of great importance for exposing fraudulent schemes, which is an important aspect in the fight against such offenses. The acquired knowledge contributes to the prevention of such crimes and makes it possible to significantly reduce their number. The data obtained as a result of the study can be used not only to improve investigation procedures, but also to create effective preventive measures and strengthen organizational counteraction to such phenomena. The scientific novelty of the study lies in identifying the means and mechanisms of committing fraud against the relatives of prisoners of war and those who have gone missing. This, in turn, will contribute to increasing the efficiency of law enforcement agencies in the process of investigating such crimes.

Keywords: deception; military personnel; perpetrator; fraudulent actions; methods; tools for committing criminal acts.

DOI: 10.33270/05267303.12
УДК 3.072.21:343.35

ВАНДІН Євгеній*
кандидат юридичних наук, здобувач науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-6418-987X

Адміністративно-правовий статус уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції: поняття та структура

Анотація. Статтю присвячено комплексному дослідженню поняття та елементного складу адміністративно-правового статусу уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції в системі публічної інституції. На основі систематизації фундаментальних доктринальних підходів національного адміністративного права та чинного антикорупційного законодавства сформульовано авторське визначення досліджуваного поняття. Зокрема, запропоновано його тлумачити як нормативно визначену, функціонально-спеціалізовану систему взаємопов'язаних елементів (мети, завдань, функцій, компетенції, порядку утворення, гарантій незалежності та юридичної відповідальності), яка визначає правове становище таких підрозділів (осіб) як автономних суб'єктів внутрішньої превенції в системі публічної інституції, закріплює обсяг їхніх обов'язків і прав, спрямованих на розбудову інституційної доброчесності й мінімізацію корупційних ризиків, а також регламентує їхнє місце в механізмі держави й особливості взаємодії з іншими публічними та недержавними інституціями. Здійснено деталізований аналіз структурних елементів адміністративно-правового статусу уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції, які утворюють системну єдність трьох взаємопов'язаних блоків: цільового, що акумулює мету, законодавчо визначені завдання та чотири ключові функції; компетенційного, який через визначених владних повноважень, меж компетенції та відносин підпорядкованості розкриває зміст обов'язків і суб'єктивних прав; організаційно-гарантійного, що закріплює інституційне місце й механізми функціонування уповноваженого шляхом нормативної регламентації порядку його утворення й підпорядкування, спеціальних гарантій незалежності від незаконного впливу та засад загальної та спеціально-юридичної відповідальності.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус; публічні інституції; запобігання корупції; цільовий блок; компетенційний блок; організаційно-гарантійний блок.

Історія статті:
Отримано: 08.07.2026
Прийнято: 28.08.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Вандін Є. Адміністративно-правовий статус уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції: поняття та структура. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 137–145. DOI: 10.33270/05267303.12

*Відповідальний автор

© Вандін Є., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Трансформація системи публічного управління в Україні зумовлена європейською інтеграцією та необхідністю зміцнення національної безпеки, що вимагає вжиття подальших заходів із впровадження антикорупційної політики та викорінення корупційних виявів на всіх рівнях державного апарату.

Прийняття Закону України від 14 жовтня 2014 року «Про запобігання корупції»[1] було важливим кроком, спрямованим на зменшення рівня корупції шляхом усунення причин та умов її виникнення через упровадження превентивних заходів, подальшого формування на його основі антикорупційного законодавства, формування системи фінансового контролю та декларування, зміцнення законності тощо. Ключова роль у цьому контексті відводиться не лише зовнішній антикорупційній інституційній системі, а й розбудові ефективних інструментів внутрішньої превенції. Особливе місце тут посідають уповноважені підрозділи (уповноважені особи) з питань запобігання та виявлення корупції, які діють безпосередньо всередині публічних інституцій. Водночас успішність функціонування цих підрозділів (осіб) залежить від чіткості, повноти та збалансованості їхнього правового становища.

У доктрині адміністративного права триває активна наукова дискусія щодо теоретичної верифікації цього інституту, який став базовим інструментом внутрішньої превенції в публічних інституціях. Визначення його чіткого адміністративно-правового статусу має важливе теоретичне й практичне значення, адже категорія «адміністративно-правовий статус» є однією із базових категорій адміністративного права, найфундаментальніших та найінтегрованіших, оскільки визначає юридичне становище суб'єкта у відносинах з державою, іншими інституціями й індивідами. Визначення поняття та структури адміністративно-правового статусу уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції потребує глибокого теоретико-методологічного підґрунтя, сформованого в доктрині національного адміністративного права.

Матеріали та методи

Специфіка адміністративно-правового статусу уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції була предметом дослідження таких українських науковців, як К. Л. Бугайчук, О. А. Моргунов, Н. О. Прібиткова (2022), Д. М. Бузницький (2023; 2025), І. А. Мацелюх, Н. А. Литвин, О. С. Проневич (2025), О. Р. Мулик (2023), К. О. Нестеренко, А. А. Полтавець (2024) та ін. Проте, попри вагомі здобутки зазначених авторів, комплексне дослідження питання та внутрішньої архітектури адміністративно-правового статусу уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції все ще залишається фрагментарним і потребує додаткового теоретичного переосмислення.

Метою статті є комплексне теоретичне дослідження сутності та внутрішньої архітектури адміністративно-правового статусу уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції, формулювання його авторського визначення, а також детальний аналіз його структурних елементів крізь призму сучасного антикорупційного законодавства України.

Результати й обговорення

Адміністративно-правовий статус уповноважених суб'єктів має свою специфіку, яка зумовлена подвійною природою їхнього функціонування: з одного боку, вони є елементом внутрішньої структури конкретного органу, установи чи підприємства, а з іншого – первинною ланкою загальнодержавної інституційної системи запобігання корупції, що координує Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК).

Для окреслення змістового наповнення терміна «статус» необхідно звернутися до сучасних енциклопедичних джерел. Згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови, статус – це правове становище громадян, державних і громадських органів, міжнародних організацій (Busel, 2005, p. 1387). Синонімічними словами є становище, стан, модальність чи індигенат (для іноземної особи). Також статус визначають як певну позицію чи ранг у певній ієрархії, системі, організації, суспільстві, структурі тощо; сукупність певних прав та обов'язків фізичної чи юридичної особи, що характеризують їх правове положення (Komarova, 2018, p. 58-59).

Деякі автори тлумачать адміністративно-правовий статус юридичної особи як сукупність прав, обов'язків та гарантій їх реалізації, що визначені в нормативних актах (Halunko et al., 2021). Інші науковці вважають, що адміністративно-правовий статус юридичної особи є сукупністю суб'єктивних прав й об'єктивних обов'язків, закріплених нормами адміністратив-ного права за певним органом. Обов'язковою ознакою набуття адміністративно-правового статусу вчений виокремлює наявність у суб'єкта конкретних суб'єктивних прав і обов'язків, що реалізуються в межах як адміністративних правовідносин, так і поза ними (Kolomoiets, & Liutikov, 2013).

Визначаючи зміст поняття «адміністративно-правовий статус уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції», доцільно ґрунтуватися на теоретико-правових підходах, сформульованих у працях українських адміністративістів, які

[1] Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18

досліджували правову природу та структуру адміністративно-правового статусу суб'єктів публічних інституцій.

Зокрема, С. А. Буткевич (2009) окреслює адміністративно-правовий статус Держфінмоніторингу України як правову категорію, що характеризує його місце в системі органів державної влади, визначає межі діяльності його працівників у стосунках з іншими суб'єктами правовідносин (Butkevych, 2009, p. 10).

А. М. Макаровець (2019) адміністративно-правовий статус апарату суду трактує як правове становище, що відображає його роль і місце в системі правовідносин, взаємозв'язок з іншими учасниками правовідносин, а також закріплює його завдання та функції, компетенцію і повноваження, особливості юридичної відповідальності (Makarovets, 2019, p. 9).

Наприклад, О. В. Литвин (2009) пропонує адміністративно-правовий статус державного службовця тлумачити як визначений чинним законодавством перелік суб'єктивних прав, юридичних обов'язків, гарантій їх реалізації, а також обмежень, які у своїй сукупності забезпечують реалізацію державним службовцем повноважень у межах функцій та завдань державної служби (Lytvyn, 2009, p. 10).

На думку К. С. Токарєвої (2023), адміністративно-правовий статус правоохоронних органів в Україні – це категорія, яка охоплює нормативно визначені порядок створення та ліквідації, права та обов'язки, повноваження, визначені межі компетенції, принципи, мету, функції, організаційну структуру, гарантії та відповідальність правоохоронних органів, а також відображає місце таких органів у адміністративно-правових відносинах з громадянами, між собою чи з іншими суб'єктами права (Tokarieva, 2023, p. 82-83).

Аналізуючи різні наукові підходи, В. О. Гвоздій (2020) виокремила дефініції категорії у вузькому та широкому значеннях. У вузькому аспекті вона тлумачить це поняття як сукупність прав, обов'язків та відповідальності суб'єктів адміністративно-правових відносин (Hvozdii, 2023, p. 94-95).

Отже, адміністративісти мають різні наукові позиції щодо визначення терміна адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правових відносин, що зумовлено як багатовимірністю самої категорії, так і відмінностями у функціональному призначенні відповідних суб'єктів.

Окреслення категорії адміністративно-правовий статус уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції має враховувати передусім положення Закону України «Про запобігання корупції»[1], Типового положення про уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань запобігання та виявлення корупції, затвердженого наказом Національного агентства з питань запобігання корупції від 27 травня 2021 року № 277/21[2], та базуватися на таких аргументах. По-перше, щодо визначення статусу як функціонально-спеціалізованого. На відміну від інших структурних підрозділів публічної інституції (наприклад, кадрового забезпечення, юридичного забезпечення, бухгалтерського обліку тощо), уповноважений підрозділ (уповноважена особа) з питань запобігання та виявлення корупції має унікальну, відокремлену функцію – превенцію корупції, яка виведена з-під загального управлінського впливу. По-друге, це організаційна автономність зазначеного суб'єкта, який підпорядковується виключно керівнику публічної інституції, а також щодо якого нормативно визначено спеціальну процедуру звільнення через погодження з НАЗК. По-третє, діяльність уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції спрямована на превентивну, а не на каральну функцію, що засвідчує сучасний європейський підхід в розбудові інституційної доброчесності й мінімізації корупційних ризиків.

Ураховуючи зазначене, сформулюємо власне бачення адміністративно-правового статусу уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції. Його доцільно тлумачити як нормативно визначену, функціонально-спеціалізовану систему взаємопов'язаних елементів (мети, завдань, функцій, компетенції, порядку утворення, гарантій незалежності та юридичної відповідальності), яка визначає правове становище таких підрозділів (осіб) як автономних суб'єктів внутрішньої превенції в системі публічної інституції, закріплює обсяг їхніх обов'язків і прав, спрямованих на розбудову інституційної доброчесності й мінімізацію корупційних ризиків, а також регламентує їхнє місце в механізмі держави й особливості взаємодії з іншими публічними та недержавними інституціями.

Поряд з визначенням адміністративного-правового статусу публічної інституції дослідники у своїх концепціях пропонують їх систематизувати шляхом об'єднання у взаємопов'язані блоки, що надасть можливість чіткіше висвітлити внутрішню структуру адміністративно-правового статусу. Проаналізувавши різні наукові підходи до тлумачення адміністративно-правового статусу, В. О. Гвоздій (2020) виокремила три актуальні дефініції категорії. У широкому значенні до структури адміністративно-правового статусу входять мета, місія (або метаціль існування певної структури), завдання та функції суб'єкта

[1] Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18

[2] Типове положення про уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань запобігання та виявлення корупції : наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 27 трав. 2021 р. № 277/21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0914-21#Text

адміністративно-правових відносин, гарантії його діяльності та сфера його компетенції, та, крім того, вже згадувані права, обов'язки та юридична відповідальність суб'єктів адміністративно-правових відносин. На думку автора, у межах третього підходу, який є проміжним між першими двома, адміністративно-правовий статус є законодавчо закріпленим положенням суб'єкта адміністративного права в суспільстві, яке дає йому змогу здійснювати певну діяльність і нести встановлену законом відповідальність за додержання правових приписів у разі, якщо ця діяльність здійснюється поза межами останніх. До структури адміністративно-правового статусу в межах третього підходу відносять права, обов'язки, відповідальність і гарантії діяльності суб'єктів адміністративно-правових відносин (Hvozdii, 2020, p. 94-95).

В. Б. Авер'янов (2006) визначає адміністративно-правовий статус як комплекс суб'єктивних прав, що є мірою можливої поведінки, та юридичних обов'язків, які є мірою належної поведінки особи. Він зауважує, що такий статус ґрунтується на конституційних правах людини та передбачає відповідальність виконавчої влади перед громадянином. Науковець зауважує, що необхідною ознакою набуття адміністративно-правового статусу є наявність у суб'єкта чітко визначених прав та обов'язків, які він реалізує як у межах адміністративних правовідносин, так і поза ними. Сутність цього підходу полягає в тому, що адміністративно-правовий статус органу влади складається з трьох блоків: цільового, структурно-організаційного та компетенційного. Відповідно, цільовий блок містить завдання та мету діяльності; структурно-організаційний – систему й структуру, порядок створення та ліквідації особи, функціональні зв'язки та взаємодію, а компетенційний – права та обов'язки органу державної влади щодо предметів відання (Averianov, 2006).

Аналогічний підхід до структурування адміністративно-правового статусу органу державної влади відображено в дисертаційному дослідженні О. О. Бригінець (2011) «Адміністративно-правовий статус Державної податкової служби України». Автор зазначає, що компоненти адміністративно-правового статусу державної податкової служби України слід визначити так: 1) цільовий, який передбачає принципи, мету, завдання та функції здійснення цього органу державної влади, 2) структурно-організаційний, який містить регулювання порядку створення, реорганізації, ліквідації, процедури діяльності, право на офіційні символи, лінійну та функціональну підпорядкованість, 3) компетенційний, який охоплює сукупність владних повноважень щодо: прав та обов'язків, які пов'язані зі здійсненням влади, участю в управлінських відносинах, а також право видавати певні акти: підвідомчість, правове закріплення об'єктів, предметів, справ, на які поширюються владні повноваження (Bryhinets, 2011). Така позиція відображає класичне, компетенційно орієнтоване розуміння адміністративно-правового статусу, однак не вичерпує всієї багатогранності цієї категорії. Цей підхід підтримує Д. О. Яндович (2025), який стверджує, що поряд із правами й обов'язками до структури адміністративно-правового статусу доцільно відносити й інші елементи, які мають істотне значення для характеристики правового становища суб'єкта. Зокрема, до них належать: мета створення органу, його завдання, функції та компетенція; гарантії реалізації наданих повноважень; правові та неправові форми й методи діяльності; види правових актів, порядок їх прийняття та введення в дію; механізми взаємодії з іншими суб'єктами публічної адміністрації; матеріальне та фінансове забезпечення діяльності; встановлені законом обмеження та юридична відповідальність у процесі здійснення повноважень; внутрішньо-організаційні зв'язки й система підпорядкування, а також правовий режим реалізації внутрішніх управлінських процесів. Причому адміністративно-правовий статус доцільно тлумачити як складну, багатокомпонентну правову конструкцію, яка поєднує цільові, структурно-організаційні й компетенційні елементи та відображає комплексне правове становище суб'єкта адміністративного права в системі публічно-правових відносин (Yandovych, 2025, p. 648).

Ю. М. Кириченко (2018) також обґрунтовує доцільність групування елементів адміністративно-правового статусу в три основні блоки, водночас з іншим функціоналом. Перший – цільовий блок, який охоплює норми, що визначають цілі, завдання та функції діяльності відповідного суб'єкта. Другий – організаційний або організаційно-структурний блок, що містить правові приписи, спрямовані на регулювання порядку створення, реорганізації та ліквідації органу, формування його структури, а також встановлення лінійної й функціональної підпорядкованості. Третій – компетенційний блок, який охоплює сукупність владних повноважень, межі компетенції та відносини підпорядкованості (Kyrychenko, 2018, p. 42).

На нашу думку, для аналізу елементів адміністративно-правового статусу уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції важливо також враховувати статус цього підрозділу (особи) в системі публічних інституцій, адже вони відіграють свою роль у загальній системі публічного управління залежно від суб'єкта адміністративного права та сфер адміністративно-правового регулювання, що може мати різне змістовно-структурне наповнення. У цьому підтримуємо наукову позицію О. І. Миколенко та О. М. Миколенко (2023, p. 71).

Наприклад, адміністративно-правовий статус секретаря РНБО має суто внутрішньоорганізаційне призначення, а тому до елементів його структури можна віднести: 1) мету й завдання, які

за змістом ототожнені та полягають у забезпеченні організації роботи РНБО України й виконанні її рішень; 2) повноваження, зазначені в ст. 13 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України»; 3) відповідальність, яку передбачає адміністративне й антикорупційне законодавство (Mykolenko, O.I., & Mykolenko, O.M., 2023, p. 69).

Адміністративно-правовий статус Уповноваженого у справах Європейського Суду з прав людини (далі – Уповноважений у справах ЄСПЛ) складається з таких елементів: 1) мета створення та функціонування – представництво України в ЄСПЛ, координація виконання рішень ЄСПЛ, а також інформування Комітету міністрів Ради Європи про перебіг виконання рішень ЄСПЛ; 2) завдання діяльності: а) здійснення представництва України в ЄСПЛ; б) координація роботи під час підготовки матеріалів для розгляду справ у ЄСПЛ, а також виконанням його рішень; в) підготовка необхідних матеріалів до розгляду в ЄСПЛ і їх внесення на розгляд, а також участь у слуханні справ, де стороною справи є Україна; г) здійснення координації з виконання рішень ЄСПЛ у справах, де однією зі сторін є Україна; ґ) інформування Комітету міністрів Ради Європи про стан виконання нашою державою рішень ЄСПЛ; 3) повноваження (право-обов'язки), що зазначені в п. 5 Положення про Уповноваженого у справах ЄСПЛ (наприклад, «визначає порядок вжиття заходів відповідно до Регламенту ЄСПЛ» тощо); 4) права, які додатково допомагають Уповноваженому у справах ЄСПЛ реалізовувати свої повноваження, наприклад, «ініціювати утворення експертних і робочих груп, залучати спеціалістів, науковців та юридичних радників, примирювачів, фахівців, експертів, зокрема іноземних, до вирішення питань, що належать до його компетенції» законодавством (Mykolenko, O.I., & Mykolenko, O.M., 2023, p. 69).

Наприклад, елементами адміністративно-правового статусу Державного бюро розслідувань (далі – ДБР) є: 1) компетенційно-цільовий блок, що охоплює мету, завдання, функції, відповідні повноваження (права, обов'язки) та принципи як організації діяльності ДБР, так і безпосереднього здійснення останнім наданих йому прав та обов'язків відповідно до його призначення; 2) організаційно-структурний блок, що визначає структуру ДБР, тобто ієрархічну систему підпорядкування одних підрозділів іншим, й організацію відносин між структурними підрозділами ДБР, а також між ними й іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадянами, юридичними особами; 3) блок юридичних гарантій та юридичної відповідальності, що містить перелік гарантій виконання співробітниками ДБР і бюро загалом покладених на них завдань, а також визначає види й межі юридичної відповідальності співробітників ДБР за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків або зловживання наданими правами (Moiseiev, 2019, p. 8-9).

Отже, з урахуванням ролі уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції в системі публічних інституцій, елементами їх адміністративно-правового статусу є:

1) цільовий блок, що містить: а) мету, яка передбачає організацію та здійснення заходів із запобігання та виявлення корупції у відповідному публічному органі (установі, організації); б) завдання, визначені в ч. 6 ст. 13[1] Закону України «Про запобігання корупції»[1]; в) функції – превентивно-консультативну (роз'яснення законодавства, навчання, участь у врегулюванні конфлікту інтересів); аналітично-прогностичну (оцінювання корупційних ризиків, розроблення антикорупційних програм); контрольно-перевірочну (участь у фінансовому контролі, перевірці контрагентів, фактів корупційних правопорушень); координаційно-комунікаційну (взаємодія з НАЗК, громадськістю)[2];

2) компетенційний блок, який охоплює сукупність владних повноважень, межі компетенції та відносини підпорядкованості; вони деталізуються через обов'язки та суб'єктивні права, які за змістом поділяють на інформаційно-пошукові, ініціативно-процесуальні та зовнішньокомунікативні.

3) організаційно-гарантійний блок, який визначає інституційне місце уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції, механізми їх функціонування та гарантії захисту від незаконного впливу: а) порядок утворення та підпорядкування; б) гарантії незалежності (спеціальний порядок звільнення, захист від дисциплінарного тиску, заборона на залучення до невластивих функцій); в) юридична відповідальність за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків або зловживання наданими правам (загальна; спеціальна – за невжиття заходів щодо протидії корупції).

Лише в єдності та системній взаємодії цих трьох блоків (цільового, компетенційного й організаційно-гарантійного) виявляється справжня правова природа адміністративно-правового статусу уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції як автономного й інституційно захищеного суб'єкта внутрішньої превенції в публічних інституціях.

Висновки

[1] Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18

[2] Типове положення про уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань запобігання та виявлення корупції : наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 27 трав. 2021 р. № 277/21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0914-21#Text

Отже, численні дискусії в національній адміністративно-правовій науці щодо теоретичних підходів до визначення адміністративно-правового статусу та його елементів засвідчують, що виокремлені категорії є одними із найфундаментальніших і найінтегрованіших, оскільки окреслюють юридичне становище суб'єкта у відносинах з державою, іншими інституціями й індивідами.

Надано авторське визначення адміністративно-правового статусу уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції. Його запропоновано тлумачити як нормативно визначену, функціонально-спеціалізовану систему взаємопов'язаних елементів (мети, завдань, функцій, компетенції, порядку утворення, гарантій незалежності та юридичної відповідальності), яка визначає правове становище таких підрозділів (осіб) як автономних суб'єктів внутрішньої превенції в системі публічної інституції, закріплює обсяг їхніх обов'язків і прав, спрямованих на розбудову інституційної доброчесності й мінімізацію корупційних ризиків, а також регламентує їхнє місце в механізмі держави та особливості взаємодії з іншими публічними й недержавними інституціями.

Структуру адміністративно-правового статусу уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції утворено системною єдністю трьох взаємопов'язаних блоків: цільового, що акумулює мету з організації антикорупційних заходів, законодавчо визначені завдання та чотири ключові функції (превентивно-консультативну, аналітично-прогностичну, контрольно-перевірочну й координаційно-комунікаційну); компетенційного, який через визначені владні повноваження, межі компетенції та відносини підпорядкованості охоплює зміст обов'язків і суб'єктивних прав (інформаційно-пошукових, ініціативно-процесуальних і зовнішньокомунікативних); організаційно-гарантійного, що закріплює інституційне місце й механізми функціонування уповноваженого шляхом нормативної регламентації порядку його утворення й підпорядкування, спеціальних гарантій незалежності від незаконного впливу й засад загальної та спеціально-юридичної відповідальності.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Averianov, V.B. (2006). New doctrine of Ukrainian administrative law: conceptual positions. *Law of Ukraine*, 5, 11-17. Retrieved from https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/Averianov11.pdf

[2] Halunko, V., Dikhtiievskyi, P., & Stetsenko, S. (et al.). (2021). *Administrative process in Ukraine.* V. Halunko, O. Pravotorova (Eds.). Kherson: OLDI-PLUS. Retrieved from https://www.ssaals.com.ua/wp-content/uploads/2021/12/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_.pdf

[3] Bryhinets, O.O. (2011). Administrative and legal status of the State Tax Service of Ukraine. *Extended abstract of candidate's thesis.* Irpin. Retrieved from https://surl.li/cbshaw

[4] Buhaichuk, K.L., Morhunov, O.A., & Pribytkova, N.O. (2022). *Activities of authorized persons in the prevention of corruption (organization of work with whistleblowers, prevention of conflict of interest).* Kharkiv: KhNUVS. Retrieved from http://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/15696

[5] Busel, V.T. (Eds.). (2005). *Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (with additions and additions).* Kyiv; Irpin: Perun. Retrieved from https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989

[6] Butkevych, S.A. (2009). Administrative-legal status of the State Committee for Financial Monitoring of Ukraine. *Extended abstract of candidate's thesis.* Dnipropetrovsk. Retrieved from https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/12252

[7] Buznytskyi, D.M. (2023). The place and role of the institute of authorized units (authorized persons) in the prevention of corruption and corruption-related offenses. *Law and Society*, 5, 274-281. DOI: 10.32842/2078-3736/2023.5.40

[8] Buznytskyi, D.M. (2025). Powers of authorized units (authorized persons) in the prevention of corruption: status and directions for improvement. *Kyiv Law Journal*, 1, 96-102. DOI: 10.32782/klj/2025.1.14

[9] Hvozdii, V.A. (2020). Administrative and legal status of bodies of advocate self-government. *Candidate's thesis*. Kyiv. Retrieved from http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/38548

[10] Kolomoiets, T.O., & Liutikov, P.S. (2013). Administrative legal personality of legal entities as the basis of their Administrative-legal status: theoretical and legal analysis. *Law of Ukraine*, 3/4, 385-395. Retrieved from https://pravoua.com.ua/uk/store/pravoukr/pravoukr_2013_3-4/Kolomoiets-Liutikov_3-4

[11] Komarova, Yu.M. (2018). Administrative and legal status of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. *Candidate's thesis.* Kyiv. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/6710
[12] Kyrychenko, Yu.M. (2018). The concept and structure of the administrative-legal status of local government bodies. *Legal Bulletin,* 7, 41-47. Retrieved from https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/502578c1-8aaa-4da6-8a79-b596a87d74a8/content
[13] Lytvyn, O.V. (2009). Administrative and legal regulation of the status of a civil servant in Ukraine. *Extended abstract of candidate's thesis*. Irpin. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua
[14] Makarovets, A.M. (2019). Administrative-legal status of the court apparatus in Ukraine. *Extended abstract of candidate's thesis.* Sumy. Retrieved from http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/67364
[15] Matseliukh, I.A., Lytvyn, N.A., & Pronevych, O.S. (2025). Implementation of international standards in the field of activities of authorized units (authorized persons) in the prevention of corruption in Ukraine. *Law and Society*, 1, 503-508. DOI: 10.32842/2078-3736/2025.1.74.5
[16] Moiseiev, M.S. (2019). Administrative-legal status of the State Bureau of Investigation of Ukraine. *Candidate's thesis*. Sumy. Retrieved from https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2d51a524-e2b0-4427-a993-751bdad13049/content
[17] Mulyk, O.R. (2023). Legal status of authorized units for the prevention and detection of corruption in the sphere of national security and defense of Ukraine under martial law. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series "Legal Sciences"*, 3, 24-29. DOI: 10.32999/ksu2307-8049/2023-3-4
[18] Mykolenko, O.I., & Mykolenko, O.M. (2023). Administrative-legal status as a category of administrative law. *Rule of law*, 52, 65-73. DOI: 10.18524/2411-2054.2023.52.291720
[19] Nesterenko, K.O., & Poltavets, A.A. (2024). Institute of anti-corruption authorized state authority and local self-government bodies: features of legal regulation. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law",* 83(2), 322-326. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.83.2.47
[20] Tokarieva, K.S. (2023). Administrative and legal status of law enforcement agencies: concept and structure. *Journal of the Kyiv University of Law*, 2, 80-84. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2023.17
[21] Yandovych, D.O. (2025). Elements of the administrative-legal status of the Department of Strategic Investigations of the National Police of Ukraine. *Legal Scientific Electronic Journal*, 4, 647-650. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-4/158

Список використаних джерел

[1] Авер'янов В. Б. Нова доктрина українського адміністративного права: концептуальні позиції. *Право України*. 2006. № 5. С. 11–17. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/Averianov11.pdf
[2] Адміністративний процес в Україні : кол. монографія / [В. Галунько, П. Діхтієвський, С. Стеценко та ін.] ; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 846 с. URL: https://www.ssaals.com.ua/wp-content/uploads/2021/12/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_.pdf
[3] Бригінець О. О. Адміністративно-правовий статус Державної податкової служби України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2011. 22 с. URL: https://surl.li/cbshaw
[4] Бугайчук К. Л., Моргунов О. А., Пробиткова Н. О. Діяльність уповноважених осіб щодо запобігання корупції (організація роботи з викривачами, запобігання конфлікту інтересів) : інформ.-практ. довід. Харків : ХНУВС, 2022. 138 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/15696
[5] Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989
[6] Буткевич С. А. Адміністративно-правовий статус Державного комітету фінансового моніторингу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпропетровськ, 2009. 23 с. URL: https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/12252
[7] Бузницький Д. М. Місце і роль інституту уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням. *Право і суспільство.* 2023. № 5. С. 274–281. DOI: 10.32842/2078-3736/2023.5.40
[8] Бузницький Д. М. Повноваження уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання корупції: стан та напрями удосконалення. *Київський часопис права.* 2025. № 1. С. 96–102. DOI: 10.32782/klj/2025.1.14
[9] Гвоздій В. А. Адміністративно-правовий статус органів адвокатського самоврядування : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 290 с. URL: http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/38548

[10] Коломоєць Т. О., Лютіков П. С. Адміністративна правосуб'єктність юридичних осіб як основа їх адміністративно-правового статусу: теоретико-правовий аналіз. *Право України*. 2013. № 3/4. С. 385–395. URL: https://pravoua.com.ua/uk/store/pravoukr/pravoukr_2013_3-4/Kolomoiets-Liutikov_3-4
[11] Комарова Ю. М. Адміністративно-правовий статус Національного антикорупційного бюро України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 229 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/6710
[12] Кириченко Ю. М. Поняття та структура адміністративно-правового статусу органів місцевого самоврядування. *Юридичний бюлетень*. 2018. № 7. С. 41–47. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/502578c1-8aaa-4da6-8a79-b596a87d74a8/content
[13] Литвин О. В. Адміністративно-правове регулювання статусу державного службовця в Україні : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2009. 20 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua
[14] Макаровець А. М. Адміністративно-правовий статус апарату суду в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2019. 24 с. URL: http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/67364
[15] Мацелюх І. А., Литвин Н. А., Проневич О. С. Імплементація міжнародних стандартів у сфері діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання корупції в Україні. *Право і суспільство.* 2025. № 1. С. 503–508. DOI: 10.32842/2078-3736/2025.1.74.5
[16] Моісєєв М. С. Адміністративно-правовий статус Державного бюро розслідувань України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2019. 227 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2d51a524-e2b0-4427-a993-751bdad13049/content
[17] Мулик О. Р. Правовий статус уповноважених підрозділів з питань запобігання та виявлення корупції у сфері національної безпеки та оборони України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки».* 2023. № 3. С. 24–29. DOI: 10.32999/ksu2307-8049/2023-3-4
[18] Миколенко О. І., Миколенко О. М. Адміністративно-правовий статус як категорія адміністративного права. *Правова держава*. 2023. № 52. С. 65–73. DOI: 10.18524/2411-2054.2023.52.291720
[19] Нестеренко К. О., Полтавець А. А. Інститут антикорупційного уповноваженого державного органу влади та органів місцевого самоврядування: особливості правової регламентації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2024. № 83. Ч. 2. С. 322–326. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.83.2.47
[20] Токарєва К. С. Адміністративно-правовий статус правоохоронних органів: поняття і структура. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 80–84. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2023.17
[21] Яндович Д. О. Елементи адміністративно-правового статусу Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 4. С. 647–650. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-4/158

VANDIN Yevhenii
PhD in Law, Researcher of the Scientific Laboratory on Problems of Countering Crime of the Educational and Scientific Institute of Police Activities of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-6418-987X

Administrative and Legal Status of Authorized Units (Authorized Persons) on Issues of Preventing and Detecting Corruption: Concept and Structure

Abstract. The article is devoted to a comprehensive study of the concept and elemental composition of the administrative and legal status of authorized units (authorized persons) on the prevention and detection of corruption in the system of a public institution. Based on the systematization of the fundamental doctrinal approaches of domestic administrative law and current anti-corruption legislation, the author's definition of the studied concept is formulated, under which it is proposed to understand a normatively defined, functionally specialized system of interconnected elements (goals, objectives, functions, competence, procedure for formation, guarantees of independence and legal liability), which determines the legal status of such units (persons) as autonomous subjects of internal prevention in the system of a public institution,

establishes the scope of their duties and rights aimed at building institutional integrity and minimizing corruption risks, and also regulates their place in the state mechanism and the features of interaction with other public and non-state institutions. It is substantiated that this status is a normatively defined, functionally specialized category that reflects the legal position of authorized units (authorized persons) on issues of preventing and detecting corruption as an autonomous subject of internal prevention in the system of a public institution, determines its place in internal organizational and external management relations and encompasses the unity of three system blocks. It was carried out a detailed analysis of the structural elements of the administrative and legal status of authorized units (authorized persons) on the prevention and detection of corruption, which is formed by the systemic unity of three interrelated blocks: the target block, which accumulates the goal of organizing anti-corruption measures, legally defined tasks and four key functions (preventive and advisory, analytical and predictive, control and verification and coordination and communication); the competence block, which, through defined authority, boundaries of competence and relations of subordination, reveals the content of duties and subjective rights (information and search, initiative and procedural and external communication); the organizational and guarantee block, which consolidates the institutional place and mechanisms of the functioning of the authorized person through regulatory regulation of the procedure for its formation and subordination, special guarantees of independence from illegal influence and the principles of general and special legal liability.

Keywords: administrative and legal status; public institutions; corruption prevention; target block; competence block; organizational and guarantee block.

DOI: 10.33270/05267303.13
УДК 343.985:343.35

ГОТІН Олександр*
кандидат юридичних наук, здобувач Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-3039-4995

Об'єкти оперативного пошуку під час виявлення корупційних кримінальних правопорушень

Анотація. У статті запропоновано класифікацію та визначено критерії оцінки предметів і документів як об'єктів оперативного пошуку під час виявлення корупційних кримінальних правопорушень. Здійснене дослідження засвідчило, що традиційний підхід, обмежений простим переліком предметів і документів, не дає змоги повністю виокремити їх значення як об'єктів оперативного пошуку. Встановлено, що предмети доцільно класифікувати за критеріями, які ґрунтуються на: правовому статусі предметів; криміногенній оцінці предмета; можливості встановлення приналежності предмета; способі обігу предметів; способі та можливості оцінювання вартості предметів; статусі джерела інформації про предмети. Водночас документи запропоновано класифікувати за: характеристиками господарської (службової) діяльності; службовим статусом посадової особи; результатами вчинення корупційних кримінальних правопорушень та оцінювання їх суспільної небезпеки; можливостями використання документів як засобів вчинення корупційних кримінальних правопорушень; можливостями виявлення первинної інформації про опосередковані (побічні, непрямі) ознаки корупційних кримінальних правопорушень; можливостями використання документів під час виявлення корупційних кримінальних правопорушень; можливостями визначення наявності й місцезнаходження майна та коштів, здобутих у результаті вчинення корупційних кримінальних правопорушень, та їх вилучення; місцезнаходженням таких документів, їхнім правовим статусом і можливостями доступу до них. Сформульовано висновок, що за своїми характеристиками як предмети, так і документи можуть бути використані у процесі виявлення ознак корупційних кримінальних правопорушень як об'єкти пошуку. Критерії їх оцінки мають ключове значення для фіксації та подальшого використання під час розслідування.

Ключові слова: корупція; кримінальні правопорушення; виявлення; об'єкти оперативного пошуку; предмети; документи; класифікація.

Історія статті:
Отримано: 01.07.2026
Прийнято: 26.08.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Готін О. Об'єкти оперативного пошуку під час виявлення корупційних кримінальних правопорушень. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 146–155. DOI: 10.33270/05267303.13

*Відповідальний автор

© Готін О., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Євроінтеграційний курс України потребує застосування всіх необхідних заходів протидії корупції, яка є одним із чинників, що гальмують демократичний розвиток країни. Це зумовлює необхідність науково-теоретичного обґрунтування пошукової діяльності оперативних підрозділів, до компетенції яких належить викриття корупційних кримінальних правопорушень. Прихований характер корупційної діяльності та відсутність офіційних повідомлень про факти вчинення корупційних кримінальних правопорушень актуалізують потребу в активному здобутті первинної опера-тивної інформації.

Матеріали та методи

Матеріалами дослідження слугували положення кримінального процесуального законодавства України, законодавства у сфері запобігання корупції, нормативно-правові акти, що регулюють фінансово-господарську діяльність суб'єктів публічного та приватного секторів, наукові праці українських і зарубіжних учених з питань криміналістики, кримінального процесу й оперативно-розшукової діяльності, а також матеріали практики документування та розслідування корупційних кримінальних правопорушень. Посилену увагу зосереджено на аналізі документів, які можуть слугувати об'єктами пошуку під час виявлення ознак корупційних кримінальних правопорушень і містити відомості про механізм їх вчинення, приховування або легалізації отриманих неправомірних вигод.

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання. За допомогою діалектичного методу досліджено закономірності розвитку способів вчинення корупційних кримінальних правопорушень та їх вплив на трансформацію об'єктів пошукової діяльності. Системно-структурний метод використано для визначення місця документів у механізмі корупційної діяльності та формування їх класифікації з урахуванням пошукових характеристик. Формально-логічний метод застосовано під час аналізу нормативно-правових актів і розроблення понятійного апарату дослідження. Метод класифікації надав можливість здійснити розподіл документів за критеріями, що мають значення для їх виявлення, фіксації та подальшого використання у доказуванні. Порівняльно-правовий метод використано для дослідження підходів до документування корупційних кримінальних правопорушень та оцінювання інформаційного значення окремих категорій документів.

Емпіричну основу дослідження становить аналіз документів, які використовуються у процесі господарської, фінансової, управлінської та адміністративної діяльності й можуть містити відомості про підготовку, вчинення або приховування корупційних кримінальних правопорушень. У межах дослідження проаналізовано документи, що відображають порядок прийняття управлінських рішень, рух бюджетних коштів, проведення фінансових операцій, укладення господарських договорів, надання адміністративних послуг дозвільного характеру, а також документи бухгалтерського, банківського та казначейського обліку.

На основі зазначених матеріалів і методів сформовано класифікацію документів як об'єктів пошукової діяльності в процесі виявлення корупційних кримінальних правопорушень, визначено їх пошукові характеристики та значення для отримання доказової інформації під час кримінального провадження.

Результати й обговорення

Початковою стадією будь-якого процесу виявлення будь-чого (кого) є пошук, здійснення якого утворює особливий вид (форму), що позиціюється як пошукова діяльність, яка охоплює дві складові, а саме: елемент (стадію) будь-якої пізнавальної діяльності; систему організації, що має свою особливу правову природу, підстави та принципи організації. Цей процес в теорії оперативно-розшукової діяльності отримав назву «оперативний пошук» – виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес. Як система організації пошукова діяльність має свої особливі ознаки, що виокремлюють її серед інших форм діяльності оперативних підрозділів, одним з яких є чіткий розподіл її напрямів, а саме пошук: осіб, які готують, вчинюють або вчинили злочин; фактів, що можуть свідчити про підготовку або вчинення злочину (Shapovalov, 2018). Але окрім виявлення осіб і фактів латентних кримінальних правопорушень (до яких належить значна частина корупційних кримінальних правопорушень) пошукова діяльність передбачає виявлення певних об'єктів, які свідчать про наявність ознак кримінальних правопорушень. Кількість таких об'єктів заздалегідь встановити неможливо, оскільки в кожному конкретному випадку вони залежать від індивідуальних ознак, які характеризують обставини підготування або вчинення протиправних дій. До таких об'єктів належать предмети та документи як предмети фізичного світу, які містять або можуть містити приховані ознаки кримінальних правопорушень або свідчать про них самою своєю наявністю (Borchakovskyi, 2018).

Науковці досліджували зазначені предмети й документи з позиції їх пошукових характеристик у різних інтерпретаціях.

На думку О. М. Таркана (2021), такими предметами є: безпосередньо предмет неправомірної вигоди (гроші; промислові товари й продукти; послуги матеріального характеру; переваги та пільги; нематеріальні активи; інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру), сліди

на ньому (зокрема сліди рук і спеціальних речовин, букальний епітелій; нашарування спеціальних хімічних речовин на тілі й одязі підозрюваного (від обробленого цими речовинами предмета злочину)), а також записи з відеокамер зовнішнього спостереження, що знаходяться на місці кримінального правопорушення та поблизу нього.

Водночас учені значну увагу приділяють класифікації документів як об'єктів пошуку.

Серед документів, що мають пошукові ознаки, О. В. Пчеліна (2015) виокремлює: засновницьку, кадрову та планово-звітну документацію (акти інвентаризацій, аудиторські звіти, акти внутрішньої перевірки стану бухгалтерського обліку та звітності, зведені облікові документи, бухгалтерські довідки) та документацію фінансової звітності (баланс, звіти про: фінансові результати, рух грошових коштів, власний капітал, примітки до звітів); договори та супровідну документацію; документи, що посвідчують особу; платіжну документацію; регламентуючу документацію; листування; чорнові записи тощо.

А. Б. Балонь (2014) класифікує вилучені й досліджені документи (які попередньо були об'єктом пошуку) за такими категоріями: що визначають економічну структуру й організаційно-правовий статус підприємства, а також стан фінансового контролю; що посвідчують провадження певного виду діяльності; бухгалтерського обліку та звітності; статистичного обліку й звітності; оперативного обліку та звітності; автоматизованого робочого місця бухгалтера, економіста, аналітика; банківські; касові; підроблені (фальсифіковані); робочі записи посадових осіб і службовців, зміст яких має значення для кримінального провадження; електронні копії письмових документів та інша електронна інформація (програмне забезпечення), що зберігається на електронних носіях.

Слід зауважити, що зазначені науковці виокремлювали предмети фізичного світу й документи не за наявністю пошукових ознак, а як такі, що підлягають фіксації в процесі розслідування службових злочинів.

З позиції пошукових характеристик предмети класифікував М. Б. Борчаковський (2018), який розподілив їх за пошуковими категоріями, а саме: гроші та цінності, вилучені злочинцями, або які використовуються під час вчинення кримінального правопорушення; аудіо-, фото-, відео-, письмові та комп'ютерні носії, що містять певні відомості; технічні пристрої, що використовуються злочинцями; предмети, які можуть бути знаряддям злочинної діяльності й використовувалися під час учинення кримінального правопорушення і, відповідно, сліди, що утворилися в обстановці внаслідок дії цих предметів; предмети, що залишені злочинцями на місці події або загублені під час відходу з нього; предмети, заборонені до обігу, наявність яких у конкретної особи вже формує склад кримінального правопорушення (холодна та вогнепальна зброя, вибухівка, наркотики тощо); предмети, якими злочинці залишили сліди на місці кримінального правопорушення (взуття, транспортні засоби); матеріальні об'єкти, що мають сліди, ознаки, подібні до слідів, залишених особами з криміногенної групи (фарбувальні речовини й люмінофори, плями, схожі на кров, сліди вогнепального поранення або поранення холодною зброєю); щодо яких є підстави вважати їх результатом кримінального правопорушення (містять «візуальні» ознаки) – вже виготовлені предмети, а також напівфабрикати (об'єкти, виготовлення яких не доведене до кінця); предмети злочинного посягання; засоби маскування зовнішності (перуки, накладні вуса та бороди тощо); література, у якій міститься інформація щодо технологічних процесів, що використовуються під час вчинення кримінальних правопорушень; мобільні телефони й інші електронні засоби зв'язку, які містять списки вхідних і вихідних дзвінків, створені в довіднику записи, поштові скриньки вхідних і вихідних текстових повідомлень, фотознімки можливих співучасників, документів тощо; аудіо-, фото- та комп'ютерні носії, що містять відомості, які свідчать про злочинну діяльність; записи відеокамер, розташованих на громадських будівлях; предмети, що могли бути придбані їх власником злочинним шляхом; нерухоме майно сумнівного походження, яке перебуває у володінні чи користуванні особи. Тобто визначені науковцем категорії належать до всіх кримінальних правопорушень, а не лише корупційних.

В. П. Тодоров (2022) на основі анкетування респондентів пропонує класифікувати предмети, що можуть бути використані під час виявлення службового злочину як об'єкт пошуку, крізь призму їхніх основних характеристик. Ці ознаки визначають специфіку фіксації та подальшого використання предметів під час розслідування, а саме: належність до предметів матеріального світу або віртуального простору (наприклад, електронні кошти); одержані як предмет неправомірної вигоди чи набуті в результаті легалізації цих коштів (наприклад, іноземна валюта, придбана за кошти неправомірної вигоди); об'єкти, вартість яких можна встановити або ті, що не мають чітко вираженої грошової форми; перебувають у юридичному або фактичному розпорядженні вигодонабувача; наявність чи відсутність юридичної або фізичної прив'язки до конкретної особи; законність або незаконність придбання (з позиції обмеження в обігу); можливість чи неможливість індивідуалізувати (наприклад, наявність у предмета певного номера або інших індивідуальних ознак); можливість або неможливість надання індивідуальних ознак (наприклад, можливість позначити спеціальними хімічними речовинами); можливість або неможливість офіційного встановлення приналежності

предмета конкретній особі; можливість або неможливість використання як доказу без попередньої легалізації (предмет зі слідами рук або номерний, куплений вигодонадавачем з фіксацією факту придбання; аудіозапис вимоги з боку вигодонабувача, зроблений самостійно вигодонадавачем); можливість набуття юридичних прав на предмет виключно шляхом державної реєстрації або без такої; можливість передавання під час особистого контакту або опосередковано. Тобто класифікацію були здійснено за одним критерієм і стосовно одного виду корупційних кримінальних правопорушень.

З урахуванням цих характеристик як предмети, так і документи слугують об'єктами пошуку під час виявлення корупційних кримінальних правопорушень, а критерії їх оцінки є визначальними для фіксації та подальшого використання у розслідуванні. Водночас слід зауважити, що простий перелік можливих предметів і документів, які використовують у процесі вчинення корупційних кримінальних правопорушень, не формує уявлення про них як об'єктів пошуку. Такий список є невичерпним, адже злочинці постійно вдосконалюють свої методи з розвитком науково-технічного прогресу (розвитку роботизованих механізмів, штучного інтелекту), появою нових фінансових засобів (наприклад, різних видів криптовалюти), цифровізацією господарських процесів тощо.

Це зумовлює обрання різних критеріїв класифікації окремо як предметів, так і документів, з огляду на специфіку пошукової діяльності та їхні пошукові характеристики.

Коли об'єктом пошуку є документи, що свідчать про злочинну діяльність, їх найдоцільніше класифікувати за:

– характеристиками господарської (службової) діяльності (у процесі якої плануються злочинні дії або яка слугує засобом їх прикриття), зокрема це документи, які: складають і видають службові особи; підтверджують дії посадової особи (розпорядження, накази, протоколи тощо); встановлюють порядок документообігу й осіб, які мають функції щодо його забезпечення; засвідчують надання дозволів, ліцензій, патентів тощо; містять бухгалтерський облік і фінансову звітність; визначають підстави надання бюджетних коштів; визначають обсяг, розподіл і цільове використання бюджетних коштів; свідчать про укладання певних угод і стають підставами для їх оплати; казначейські (банківські) документи, що відображають певні розрахункові операції;

– службовим статусом посадової особи. Цей критерій охоплює документи, що встановлюють: компетенцію конкретної службової особи та її правовий статус; функціональні обов'язки посадовця; функції органу влади й управління, де працює службова особа; окремі напрями адміністративно-господарської, організаційно-розпорядчої та фінансової діяльності органу; організаційно-правовий статус і джерела фінансування органу;

– результатами вчинення корупційних кримінальних правопорушень та оцінювання їх суспільної небезпеки. Сюди належать документи, що: містять внутрішньовідомчі перевірочні матеріали про службові проступки; матеріали інвентаризацій, аудитів тощо; матеріали кримінальних проваджень (зокрема архівних), порушених за фактами вчинення інших кримінальних правопорушень; встановлюють певні права громадян у разі звернення до органу влади й управління; складаються в процесі спеціальної перевірки;

– можливістю використання документів як засобів вчинення корупційних кримінальних правопорушень. До цієї групи належать документи, що: містять ідеальні сліди (ознаки) злочинної діяльності; мають ознаки технічної або інтелектуальної підробки; є деклараціями держслужбовців і документи, що слугують підставою для їх заповнення; підтверджують дії посадової особи (розпорядження, накази, протоколи тощо); складаються та видаються службовими особами для посвідчення конкретних фактів і подій, які мають юридичне значення.

У процесі визначення підроблених документів як об'єкта пошукової діяльності необхідно враховувати такі закономірності: під час спроби приховати в документах сліди злочину інтелектуальне підроблення відбувається зазвичай найпростішим способом – шляхом інформаційної прив'язки даних у відповідних документах, пов'язаних між собою в межах безпосередньої доступності виконавцям; ланцюг взаємозалежних документів за часом створюється раніше за сумнівний документ, тому для «прив'язки» їх виправляють минулими числами; частину документів захищено системою нумерації (у прошитих і прошнурованих журналах), що ускладнює внесення технічних змін (підробки); так звані первинні документи в загальному інформаційному ланцюзі не є істинно первинними, тобто визначальними; виявлення розриву ланцюга послідовного оформлення документів (відсутність одного або декількох її ланок) ставить під сумнів вірогідність не лише первинних документів, а й зазначених у них даних загалом (водночас сама лише відсутність документів ще не означає їх обов'язкового підроблення) (Shapovalov, 2018);

– можливістю виявлення первинної інформації про опосередковані (побічні, непрямі) ознаки корупційних кримінальних правопорушень. До цієї групи належать документи, що є джерелом інформації про корупційні кримінальні правопорушення чи осіб, які його вчинили: що «самостійно документуються» (оскільки низка корупційних злочинів потребує обов'язкового оформлення, посадовець змушений складати або використовувати певні акти, які після вчинення правопорушення неможливо знищити, адже вони можуть зберігатися в інших суб'єктів); документи, які

використовують як маскування (їх відсутність може свідчити про вчинення корупційних кримінальних правопорушень); визначають особистісні характеристики службової особи, її матеріальне становище та рівень життя; неофіційне листування службових осіб, що має пошукове значення;

– можливістю використання документів під час виявлення корупційних кримінальних правопорушень: свідчать про порушення прав і законних інтересів громадян; відображають інформацію про контакти службових осіб з певними особами та їх місцеперебування в певний час (чорнові записи в нотатниках, щотижневиках тощо); містять матеріальні сліди (ознаки) злочинної діяльності; документи, що засвідчують виконання (або невиконання) службових обов'язків службової особи; що складаються за результатами перевірок діяльності органів влади й управління; запити (та відповіді на них) щодо діяльності службової особи, не сумісної з державною службою (що порушує обмеження, визначені в антикорупційному законодавстві);

– можливістю визначення наявності й місцезнаходження майна та коштів, здобутих у результаті вчинення корупційних кримінальних правопорушень та їх вилучення: характеризують матеріальне становище та рівень життя конкретної службової особи; підтверджують право власності або надають доступ до майна (паперові, електронні, пластикові); підтверджують факт придбання конкретних предметів; фіксують факти фінансових угод, отримання товарно-матеріальних цінностей або послуг; підтверджують факти корисливої зацікавленості конкретної службової особи; у яких зафіксовано факти витрати коштів службовою особою або її близькими особами;

– місцезнаходженням таких документів, їхнім правовим статусом і можливістю доступу до них: документи перебувають у вільному доступі; потребують опосередкованого доступу, оскільки перебувають у розпорядженні органів контролю (Pchelina, 2015); доступ можливий лише шляхом проведення оперативних дій (Todorov, 2024); мають обмежений загальний обіг – доступ до них можливий через службових осіб, начальників вищого рівня (Demianovskyi, 2024); потребують забезпечення збереження до моменту процесуального вилучення.

Окремим елементом пошукової діяльності під час виявлення корупційних кримінальних правопорушень доцільно визначити предмети, які за своїм змістом і формою суттєво відрізняються від документів як об'єктів пошуку. Для їх класифікації нами запропоновано критерії, що ґрунтуються на:

– правовому статусі предметів: можливість знаходження предметів у вільному обігу; можливість фіксації їх отримання в результаті злочинних дій; знаходження на балансі державних органів; заборонені до цивільного обігу;

– криміногенній оцінці предмета: визначають специфіку злочинних дій; знаходження яких у певних осіб або в певному місці свідчить про ознаку правопорушення; отримано в результаті вчинення правопорушення; інформацію про який не внесено в декларацію; отриманий в результаті вчинення корупційних кримінальних правопорушень; містять на собі сліди злочину (записи з відеокамер чи інших технічних засобів фіксації; мобільні телефони, комп'ютери, інші машинні носії інформації, записники, щоденники, чорнові записи тощо, що містять текстові та відеоповідомлення, які стосуються кримінального провадження; обліки, що утримуються на машинних носіях інформації тощо) (Demianovskyi, 2024);

– можливості встановлення приналежності предмета: приналежність якого конкретній особі було офіційно встановлено; приналежність якого конкретній особі не було офіційно встановлено; приналежність якого неможливо встановити;

– способі обігу предметів: готівкові гроші, валюта тощо; безготівкові – авізо, платіжні доручення, чеки, акредитиви, ощадні книжки на пред'явника, банківські платіжні картки; цінні папери: приватизаційні папери, акції, облігації внутрішніх і зовнішніх державних позик, облігації місцевих позик, казначейські зобов'язання, ощадні сертифікати, інвестиційні сертифікати, векселі тощо; система електронних грошей; цінності (матеріальні або нематеріальні), які були поставлені під кримінально-правову охорону законом і піддаються злочинному впливу, унаслідок чого спричиняється шкода або створюється загроза її спричинення (Kharytonov, 2019);

– способі та можливості оцінювання вартості предметів: має встановлену вартість; підлягає експертній оцінці, з'явилися в особи в результаті надання послуги (у результаті яких створено предмет; у результаті яких збільшено вартість предмета); предмет як результат дії, що підтверджується документально, або дії, що не підтверджується документально (Voloshyna, 2019);

– статусі джерела інформації про предмети: отримана з відкритих джерел, доступ до яких не обмежується (Tarasenko, & Yermakov, 2023); інформацію отримано з офіційних джерел, доступ до яких частково обмежується; інформація отримана із закритих (або неофіційних джерел).

Необхідно зазначити, що об'єктом пошукової діяльності є не всі предмети та документи, а лише ті, що мають ознаки корупційних кримінальних правопорушень, можуть бути зафіксовані й надалі використані під час досудового розслідування (Babakin, 2024).

Отже, актуальною видається позиція В. М. Важинського та З. М. Топорецької (2025) про

те, що об'єкти оперативного пошуку під час виявлення корупційних кримінальних правопорушень доцільно тлумачити як сукупність оперативно значущих елементів, що містять інформацію про підготовку, вчинення, приховування та наслідки протиправної діяльності. Вони формують своєрідну інформаційну модель корупційного кримінального правопорушення та охоплюють осіб, предмети, документи, фінансові операції, господарські процеси, а також події та поведінкові вияви, які становлять оперативний інтерес і можуть свідчити про наявність корупційних ризиків або ознак злочинної діяльності. Саме встановлення та аналіз зазначених об'єктів дає змогу своєчасно отримувати оперативно значущу інформацію, визначати напрями пошукової діяльності й забезпечувати ефективне документування корупційних кримінальних правопорушень.

Соціально-економічні, суспільно-політичні, організаційно-управлінські, правові, культурно-психологічні й технічні чинники відображено у відповідних документах, фінансових операціях, управлінських рішеннях, електронних інформаційних системах, взаємозв'язках між суб'єктами й інших матеріальних носіях інформації, які становлять оперативний інтерес. Тому ефективність оперативного пошуку в контексті реакції держави на корупційні кримінальні правопорушення переважно залежить від здатності своєчасно ідентифікувати ті об'єкти, які засвідчують наслідки впливу зазначених детермінантів і у яких містяться відомості про підготовку, вчинення або приховування корупційних кримінальних правопорушень (Nykyforenko, 2024).

Оскільки процес виявлення корупційних кримінальних правопорушень передбачає поетапне накопичення, аналіз і перевірку інформації про подію злочину, його суб'єктів та механізм реалізації протиправного умислу, об'єкти оперативного пошуку доцільно визначати як ключові елементи інформаційного забезпечення цієї діяльності. Їх виявлення надає можливість не лише сформувати первинне уявлення про характер корупційної діяльності та її учасників, а й забезпечує побудову й уточнення версій, планування комплексу оперативно-розшукових заходів і визначення напрямів подальшого документування. У цьому аспекті об'єкти оперативного пошуку слугують матеріальною та інформаційною основою формування оперативно-розшукової характеристики корупційних кримінальних правопорушень (Drozd, 2024).

У контексті корупційних кримінальних правопорушень у сфері оборонно-промислового комплексу, що є актуальним у зв'язку із запровадженням в Україні правового режиму воєнного стану, об'єкти оперативного пошуку – це сукупність матеріальних носіїв інформації, осіб і процесів, у яких відображено ознаки підготовки, вчинення або приховування протиправної діяльності. Специфіка цієї категорії кримінальних правопорушень, як зазначають Р. Ч. Сайипов і Р. П. Томма (2025), зумовлює зосередження пошукової діяльності на документах фінансово-господарського характеру, матеріалах державного оборонного замовлення, відомостях про рух бюджетних коштів, службових рішеннях посадових осіб і взаємозв'язках між учасниками відповідних правовідносин. Саме такі об'єкти містять значущу оперативно-розшукову інформацію для виявлення та документування корупційних кримінальних правопорушень у сфері оборонно-промислового комплексу.

З огляду на визначення сутності оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження як системи заходів, спрямованих на створення оптимальних умов для досудового розслідування, запропонованого Є. В. Горобець (2024), об'єкти оперативного пошуку є центральним елементом його інформаційного наповнення. Через виявлення та дослідження таких об'єктів оперативні підрозділи отримують відомості, необхідні для документування корупційних кримінальних правопорушень, перевірки версій та забезпечення доказування в кримінальному провадженні. Причому ефективність оперативно-розшукового забезпечення переважно залежить від правильного визначення та своєчасного виявлення об'єктів оперативного пошуку.

Водночас особливе значення об'єкти оперативного пошуку мають не лише на стадії виявлення та документування корупційних кримінальних правопорушень, а й під час подальшого судового розгляду, де результати їх дослідження набувають доказового значення. Документи, електронні дані, фінансово-господарські операції, предмети, відомості про зв'язки між учасниками корупційних схем, а також інші об'єкти оперативного інтересу після їх належної процесуальної фіксації стають джерелами доказів, на підставі яких суд встановлює обставини кримінального правопорушення, характер протиправної діяльності, роль кожного із співучасників і механізм одержання неправомірної вигоди. Виявлені у процесі оперативного пошуку об'єкти дають змогу відтворити повну картину корупційного кримінального правопорушення, перевірити достовірність показань учасників кримінального провадження, підтвердити або спростувати версії сторін обвинувачення й захисту та забезпечити належний рівень обґрунтованості процесуальних рішень (Mudretska, 2025).

Висновки

Об'єкти оперативного пошуку під час виявлення корупційних кримінальних правопорушень

становлять самостійну та важливу складову пошукової діяльності оперативних підрозділів, оскільки саме через них відбувається отримання первинної інформації про підготовку, вчинення та приховування протиправної діяльності. Проведене дослідження засвідчило, що традиційний підхід, обмежений простим переліком предметів і документів, не дає змоги повністю виокремити їх значення як об'єктів оперативного пошуку. З огляду на постійне вдосконалення способів вчинення корупційних кримінальних правопорушень, цифровізацію суспільних відносин, появу нових фінансових інструментів та електронних засобів комунікації, визначального значення набуває саме класифікація об'єктів пошуку за їх пошуковими характеристиками. У зв'язку з цим запропоновано систему критеріїв класифікації документів і предметів, яка враховує їхній правовий статус, функціональне призначення, інформаційне наповнення, зв'язок із механізмом корупційної діяльності, можливість використання для виявлення ознак кримінальних правопорушень і подальшого доказування. Запропонований підхід надає можливість не лише впорядкувати наявні наукові уявлення про об'єкти оперативного пошуку, а й створює теоретичне підґрунтя для підвищення ефективності діяльності оперативних підрозділів у сфері протидії корупційній злочинності.

Водночас встановлено, що об'єкти оперативного пошуку виконують значно ширшу функцію, ніж лише виявлення ознак корупційних кримінальних правопорушень. Вони слугують основою формування оперативно-розшукової характеристики кримінального правопорушення, забезпечують інформаційне наповнення оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження та створюють умови для побудови версій, планування комплексу оперативно-розшукових заходів і подальшого документування протиправної діяльності. Особливого значення такі об'єкти набувають на стадії судового розгляду, оскільки після належної процесуальної фіксації документи, предмети, електронні носії інформації, відомості про фінансові операції та інші матеріальні носії даних трансформуються у джерела доказів, що забезпечують всебічне, повне та неупереджене дослідження обставин кримінального провадження. Саме через дослідження цих об'єктів суд отримує можливість встановити механізм корупційної діяльності, роль кожного учасника протиправної схеми, характер отриманої неправомірної вигоди та інші обставини, що мають значення для ухвалення законного й обґрунтованого рішення.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Babakin, V.M. (2024). Directions for obtaining operational-search information under martial law. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law",* 86(5), 11-16. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.5.1

[2] Balon, A.B. (2014). Typical trace pattern of crimes committed through abuse of official powers and its significance for their investigation. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series "Jurisprudence"*, 11(2), 117-119. Retrieved from https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc11/part_2/34.pdf

[3] Bershov, H.Ye. (2024). Theoretical, legal and praxeological foundations of the use of special knowledge in the investigation of military crimes. *Doctor's thesis.* Kharkiv. Retrieved from chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/959a2411-029d-49f0-ab7e-469652fe77a3/content

[4] Borchakovskyi, M.B. (2018). Objects of search activity in detecting latent criminal offenses. *Current problems of operational and investigative activities and the use of special equipment: materials of the round table dedicated to the "Law Week"* (pp. 140-142). Dnipro: Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs.

[5] Demianovskyi, V.V. (2024). Fundamentals of methods for investigating misappropriation and seizure of military property through abuse of office committed by a military official. *Candidate's thesis*. Lviv. Retrieved from chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj /https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7482/1/demynciv_d.pdf

[6] Drozd, V.Yu. (2024). Current issues of forming forensic methods for investigating corruption criminal offenses committed by law enforcement officers. *Legal psychology,* 2(35), 54-61. DOI: 10.33270/03243502.54

[7] Horobets, Ye.V. (2024). Operational-search support of criminal proceedings: Concept and structure. *Legal scientific electronic journal,* 2, 398-401. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-2/98

[8] Kharytonov, S.O. (2019). Military crimes: Concept, system and qualification problems. *Doctor's thesis*. Kharkiv. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cf9ac390-4bdb-4381-9522-7edfe2f0ca73/content

[9] Mudretska, H.V. (2025). Operational-search support of pre-trial investigation and judicial review of corruption and economic crimes. *New Ukrainian law*, 4, 141-146. DOI: 10.51989/NUL.2025.4.17

[10] Nykyforenko, N.A. (2024). Determinants of corruption-related criminal offenses. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law",* 81(2), 317-323. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.81.2.49

[11] Pchelina, O.V. (2015). Tactical features of document examination during the investigation of crimes in the field of official activity. *Law and society*, 1, 248-255. Retrieved from chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/016af8b5-23dc-4309-86f7-8221231aadee/content

[12] Saiypov, R.Ch., & Tomma, R.P. (2025). Operational-search characteristics of criminal offenses committed in the defense-industrial complex of Ukraine. *Analytical and comparative law,* 4(3), 295-301. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.3.42

[13] Shapovalov, O.O. (2018). Objects of search activity of operational units. *Scientific journal of the National Academy of Internal Affairs*, 1, 255-264. Retrieved from chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8025dcb3-f8c4-4167-8593-f2d4d650f529/content

[14] Tarasenko, O.S., & Yermakov, Yu.O. (2023). Forms and stages of operational search as an organizational and tactical form of activity of operational units. *Scientific Bulletin of Public and Private Law*, 2, 120-126. DOI: 10.32844/2618-1258.2023.2.20

[15] Tarkan, O.M. (2021). Methodology for investigating the acceptance of an offer, promise or receipt of an undue benefit by a police officer. *Doctor's thesis*. Kharkiv. Retrieved from https://ekhnuir.karazin.ua/items/c78513fa-6a49-4c6d-8718-9fe6f71e4694

[16] Todorov, V.P. (2022). Classification of the subject of undue benefit as an object of search. *Implementation of state anti-corruption policy in the international dimension: materials of the VII International Scientific and Practical Conference.* (pp. 405-407). Kyiv. Retrieved from chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/79912f3d-a1c9-4190-9680-1390ecfc6318/content

[17] Vazhynskyi, V.M., & Toporetska, Z.M. (2025). Operational-search characteristics of crimes in the field of institutional investment: Conceptual-categorical and structural analysis. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law",* 90(4), 216-221. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.90.4.30

[18] Voloshyna, O.M. (2019). Types of operational search for primary operational-search information. *Training of police officers in the context of reforming the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: collection of scientific papers* (pp. 35-38). Kharkiv. Retrieved from chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/31_05_2019/pdf/4.pdf

Список використаних джерел

[1] Бабакін В. М. Напрями отримання оперативно-розшукової інформації в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Т. 5. Вип. 86. С. 11–16. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.5.1

[2] Балонь А. Б. Типова «слідова картина» злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх службових повноважень та її значення для їх розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2014. Вип. 11 (2). С. 117–119. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc11/part_2/34.pdf

[3] Бершов Г. Є. Теоретико-правові та праксеологічні основи використання спеціальних знань при розслідуванні військових злочинів : дис. … д-ра юрид. наук :12.00.09. Харків, 2024. 410 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/959a2411-029d-49f0-ab7e-469652fe77a3/content

[4] Борчаковський М. Б. Об'єкти пошукової діяльності під час виявлення латентних кримінальних правопорушень. *Актуальні проблеми оперативно-розшукової діяльності та використання спеціальної техніки* : матеріали круглого столу, присвяченого «Тижню права» (Дніпро, 6 груд. 2018 р.). Дніпро : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 140–142.

[5] Дем'яновський В. В. Основи методики розслідування привласнення, заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовим становищем, вчиненого військовою службовою

особою : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Львів, 2024. 275 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7482/1/demynciv_d.pdf

[6] Дрозд В. Ю. Актуальні питання формування криміналістичної методики розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів. *Юридична психологія.* 2024. Вип. 2 (35). С. 54–61. DOI: 10.33270/03243502.54

[7] Горобець Є. В. Оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження: поняття та структура. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. Вип. 2. С. 398–401. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-2/98

[8] Харитонов С. О. Військові злочини: поняття, система та проблеми кваліфікації : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2019. 437 с. Retrieved from https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cf9ac390-4bdb-4381-9522-7edfe2f0ca73/content

[9] Мудрецька Г. В. Оперативно-розшукове забезпечення досудового розслідування та судового розгляду корупційних й економічних злочинів. *Нове українське право.* 2025. Вип. 4. С. 141–146. DOI: 10.51989/NUL.2025.4.17

[10] Никифоренко Н. А. Детермінанти кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2024. Т. 2. Вип. 81. С. 317–323. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.81.2.49

[11] Пчеліна О. В. Тактичні особливості огляду документів під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 248–255. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/016af8b5-23dc-4309-86f7-8221231aadee/content

[12] Сайипов Р. Ч., Томма Р. П. Оперативно-розшукова характеристика кримінальних правопорушень, що вчиняються в оборонно-промисловому комплексі України. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. Вип. 4. Ч. 3. С. 295–301. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.3.42

[13] Шаповалов О. О. Об'єкти пошукової діяльності оперативних підрозділів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 255–264. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8025dcb3-f8c4-4167-8593-f2d4d650f529/content

[14] Тарасенко О. С., Єрмаков Ю. О. Форми та стадії оперативного пошуку як організаційно-тактичної форми діяльності оперативних підрозділів. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2023. № 2. С. 120–126. DOI: 10.32844/2618-1258.2023.2.20

[15] Таркан О. М. Методика розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою органу поліції : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Харків, 2021. 244 с. URL: https://ekhnuir.karazin.ua/items/c78513fa-6a49-4c6d-8718-9fe6f71e4694

[16] Тодоров В. П. Класифікація предмету неправомірної вигоди як об'єкта пошуку. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8–9 груд. 2022 р.). Київ, 2022. С. 404–406. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/79912f3d-a1c9-4190-9680-1390ecfc6318/content

[17] Важинський В. М., Топорецька З. М. Оперативно-розшукова характеристика злочинів у сфері інституційного інвестування: понятійно-категоріальний та структурний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2025. Т. 4. Вип. 90. С. 216–221. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.90.4.30

[18] Волошина О. М. Різновиди оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України* : зб. наук. пр. (Харків, 31 трав. 2019 р.). Харків, 2019. С. 35–38. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/31_05_2019/pdf/4.pdf

HOTIN Oleksandr
PhD in Law, Research of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-3039-4995

Targets of Operational Investigations during the Detectionof Corruption-Related Criminal Offenses

Abstract. This article presents a classification and defines criteria for evaluating items and documents as targets of investigative searches during the investigation of corruption-related criminal offenses. The study found that the traditional approach, limited to a simple list of items and documents, does not fully capture their significance as targets of investigative searches. It has been established that it is advisable to classify items according to criteria based on: the legal status of the items; the criminogenic assessment of the item; the possibility of establishing the item's ownership; the method of handling the items; the method and possibility of assessing the value of the items; and the status of the source of information about the items. At the same time, it is proposed to classify documents according to: the characteristics of economic (official) activities; the official status of the public official; the results of the commission of corruption-related criminal offenses and the assessment of their danger to society; the potential for using documents as means of committing corruption-related criminal offenses; the potential for identifying primary information regarding indirect (incidental, indirect) signs of criminal corruption offenses; the potential for using the documents in the detection of criminal corruption offenses; the possibilities for determining the existence and location of property and funds obtained as a result of committing corruption-related criminal offenses, and for their seizure; the location of such documents, their legal status, and the possibilities for accessing them. The conclusion is drawn that, based on their characteristics, both physical objects and documents can be used as search targets in the process of identifying signs of criminal corruption offenses. The criteria for evaluating them are of key importance for their documentation and subsequent use during the investigation.

Keywords: corruption; criminal offenses; detection; targets of operational searches; objects; documents; classification.

DOI: 10.33270/05267303.14
УДК 343.102:343.985:343.352(477)(045)

ЗЕЛЕНСЬКИЙ Сергій*
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності та інформаційної безпеки Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції ім. Е. О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ
25015, вул. Велика Перспективна, 1, м. Кропивницький, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0945-4485;
ПЕКАРСЬКИЙ Сергій
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності та інформаційної безпеки Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції ім. Е. О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ
25015, вул. Велика Перспективна, 1, м. Кропивницький, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0538-0391;
ТАТАРЕНКО Світлана
доктор філософії в галузі права, доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності та інформаційної безпеки Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції ім. Е. О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ
25015, вул. Велика Перспективна, 1, м. Кропивницький, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9425-0227

Спеціальні технічні засоби оперативно-розшукового документування корупційних кримінальних правопорушень

Анотація. У статті досліджено спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації, які є ключовим інструментом документування корупційних кримінальних правопорушень. Актуальність дослідження зумовлена високою латентністю та конспіративним характером таких діянь. Засобів гласного збирання доказової інформації недостатньо для забезпечення фіксації домовленостей і моменту передання чи одержання неправомірної вигоди, які в кримінальному провадженні згодом набувають значення доказів. Метою статті є комплексне дослідження загальних засад застосування спеціальних технічних засобів, вилучених із вільного цивільного обігу, а також визначення їхнього поняття, правової природи та особливостей ліцензування. Методологічною основою дослідження обрано систему загальнонаукових і спеціально-наукових методів пізнання, серед яких діалектичний, формально-юридичний, системно-структурний та порівняльно-правовий. Увагу зосереджено на нормативному регулюванні виявлення та фіксації фактичних даних про обставини корупційного діяння. Акцентовано на забезпеченні конституційних прав осіб, щодо яких застосовують спеціальні технічні засоби. Наукова новизна полягає в здійсненні класифікації спеціальних технічних засобів і співвіднесенні її з системою негласних слідчих (розшукових) дій; визначенні особливостей документування корупційних правопорушень із застосуванням таких засобів, зокрема під час аудіо-, відеоконтролю особи та місця, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж і контролю за вчиненням злочину. Практичне значення полягає у виявленні доказового значення одержаних результатів застосування спеціальних технічних засобів, розв'язанні проблем їх допустимості, розмежуванні правомірного контролю за вчиненням злочину та провокації, а також дослідженні порядку розсекречення й відкриття матеріалів стороні захисту.

Ключові слова: спеціальні технічні засоби; негласні слідчі (розшукові) дії; оперативно-розшукова діяльність; документування; корупційні кримінальні правопорушення; неправомірна вигода; доказування; допустимість доказів.

Історія статті:
Отримано: 06.07.2026
Прийнято: 01.09.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Зеленський С., Пекарський С., Татаренко С. Спеціальні технічні засоби оперативно-розшукового документування корупційних кримінальних правопорушень. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 156–168. DOI: 10.33270/05267303.14

*Відповідальний автор

© Зеленський С., Пекарський С., Татаренко С., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Протидія корупції залишається одним із пріоритетних завдань державної політики України та неодмінною умовою реалізації її євроінтеграційного курсу. Корупційні кримінальні правопорушення мають підвищений рівень суспільної небезпеки, оскільки руйнують основи публічного управління, підривають довіру до інститутів держави та спотворюють засади справедливості[1]. Водночас саме ця категорія правопорушень є найлатентнішою: переважна більшість фактів одержання та надання неправомірної вигоди залишається поза увагою правоохоронних органів.

Специфіка корупційних діянь полягає в тому, що їх вчиняють в умовах суворої конспірації, за відсутності очевидців і потерпілого, заінтересованого у викритті винного. Обидві сторони корупційної угоди об'єктивно зацікавлені в нерозголошенні факту її вчинення. За таких обставин традиційні гласні засоби збирання доказів виявляються малоефективними, що закономірно зумовлює провідне значення негласних методів пізнання, серед яких ключову роль відіграє застосування спеціальних технічних засобів (далі – СТЗ) негласного отримання інформації. Саме з їхньою допомогою фіксують переговори щодо умов і розміру неправомірної вигоди, момент її передання чи одержання, а також інші обставини, які згодом набувають значення доказів у кримінальному провадженні[2].

Водночас застосування таких засобів пов'язане з істотним обмеженням конституційних прав особи на невтручання в особисте й сімейне життя, таємницю спілкування та недоторканність житла, а тому потребує суворого дотримання визначеної законом процедури. Недотримання вимог щодо підстав, порядку проведення та фіксації негласних заходів призводить до визнання одержаних результатів недопустимими доказами, що нівелює всю проведену роботу. Актуальність порушеної проблематики зростає в сучасному контексті: набуття Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі та умови дії правового режиму воєнного стану висувають додаткові вимоги як до ефективності, так і до законності негласної діяльності.

Зв'язок порушеної проблеми з важливими науковими та практичними завданнями виявляється в тому, що від якості правового регулювання й практики застосування спеціальних технічних засобів безпосередньо залежить результативність досудового розслідування корупційних правопорушень, а отже, і дієвість національної антикорупційної політики загалом. Науково обґрунтоване вирішення питань документування із застосуванням СТЗ сприятиме як підвищенню ефективності роботи правоохоронних органів, так і належному захисту прав осіб, щодо яких проводять негласні заходи. Це повністю узгоджується із засадничими завданнями кримінального провадження.

Огляд літератури

Проблематику застосування негласних заходів у протидії злочинності активно досліджу-ють сучасні українські вчені (Pupynin, 2026; Krushenytskyi, & Udod, 2024; Drozd, & Romanov, 2024). Питання негласних слідчих (розшукових) дій як засобів доказування та сутнісних ознак цих дій ґрунтовно опрацьовано в працях В. В. Кікінчука (2025). Проблеми допустимості результатів негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема в умовах дії особливих правових режимів і зміщення судового контролю, досліджує А. С. Гуменюк (2024). Комплексний аналіз порядку проведення негласних слідчих (розшукових) дій з урахуванням правових позицій Верховного Суду здійснено в науково-практичних працях А. В. Столітнього, С. В. Шмаленія, М. В. Членова, А. А. Ліллемяе (2024) та Я. О. Тализіної (2024). Загальнотеоретичні засади доказового права та критерії допустимості доказів висвітлено у працях В. М. Тертишника (2022), а системний виклад інституту слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій – у сучасних академічних курсах кримінального процесу за редакцією С. В. Ківалова, С. І. Кравченка (2026).

Окремі аспекти застосування спеціальних технічних засобів для документування корупційних і службових правопорушень висвітлено й у новітніх дослідженнях. Питання класифікації спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації опрацьовано О. С. Ярошенком та І. О. Богініч (2023). Форми контролю за вчиненням злочину як інструменту документування досліджував Т. І. Гук (2020). Проблематику розмежування правомірного контролю за вчиненням злочину та провокації в контексті вдосконалення кримінального закону вивчав у своїх працях О. О. Дудоров (2022). Огляд сучасної судової практики з питань проведення негласних слідчих (розшукових) дій здійснив В. В. Кікінчук (2024), а гарантії законності збирання доказів слідчими підрозділами органів безпеки України – Є. О. Русінов (2023). Водночас на питаннях документування службових і корупційних правопорушень підрозділами Державного бюро розслідувань зосереджував посилену увагу С. М. Пилипенко (2026), а на проблематиці цифрових доказів та їх допустимості в умовах цифровізації – М. А. Погорецький (2025).

Високо оцінюючи внесок зазначених учених, слід констатувати, що більшість праць присвячено або загальним питанням оперативно-розшукової діяльності та негласних слідчих (розшукових) дій, або кримінально-правовій кваліфікації корупційних

[1] Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18

[2] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

діянь. Натомість застосування спеціальних технічних засобів як інструменту документування корупційних кримінальних правопорушень досі не було комплексно досліджено. Поза належною увагою залишаються питання співвідношення оперативно-розшукового та кримінального процесуального режимів використання СТЗ, особливості їх застосування з огляду на цифровізацію способів учинення корупційних діянь, а також проблеми забезпечення допустимості одержаних результатів у світлі сучасної судової практики. Це й зумовлює потребу систематизувати наявні наукові підходи та сформулювати відповідні пропозиції.

Матеріали та методи

Методологічну основу дослідження становить система загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. Діалектичний метод застосовано для вивчення застосування спеціальних технічних засобів у взаємозв'язку оперативно-розшукового та кримінального процесуального аспектів; формально-юридичний – для аналізу змісту нормативних приписів; системно-структурний – для побудови класифікації СТЗ та з'ясування їх місця в системі негласних слідчих (розшукових) дій; порівняльно-правовий – для співвіднесення національного регулювання з міжнародними стандартами. Використання зазначених методів у сукупності забезпечує обґрунтованість і достовірність сформульованих висновків.

Метою статті є комплексне дослідження правових та організаційно-тактичних засад застосування спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації під час оперативно-розшукового документування корупційних кримінальних правопорушень, з'ясування проблемних аспектів правового регулювання й практики, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій щодо їх удосконалення.

Результати й обговорення

У національному законодавстві термін «спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації» вживають для позначення технічних, програмних засобів, устаткування, апаратури, приладів, пристроїв та інших виробів, спеціально розроблених, виготовлених, запрограмованих чи пристосованих для негласного, тобто прихованого від особи, отримання інформації. Головною ознакою таких засобів є їх спеціальне призначення для прихованого здобуття відомостей, що відрізняє їх від звичайної побутової техніки з подібними функціями.

Принциповою рисою правового режиму СТЗ є те, що вони вилучені з вільного цивільного обігу. Розроблення, виготовлення, постачання та використання таких засобів допускається виключно суб'єктами, визначеними законом, і підлягає ліцензуванню. Рішення про видачу відповідної ліцензії, а також вирішення спірних питань щодо віднесення конкретного виробу до категорії СТЗ належать до компетенції Служби безпеки України, що засвідчує підвищений рівень державного контролю в цій сфері. Замовляти й застосовувати СТЗ у визначених законом випадках уповноважені лише правоохоронні й інші державні органи – суб'єкти оперативно-розшукової діяльності.

Спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації слід відмежовувати від звичайних технічних засобів загального призначення – фотоапаратів, диктофонів, відеокамер побутового рівня, які можуть застосовувати під час проведення гласних слідчих дій. Визначальним критерієм віднесення виробу до категорії СТЗ є не його технічні характеристики самі по собі, а спеціальне призначення для прихованого, замаскованого здобуття інформації, недоступного для виявлення особою, щодо якої провадять відповідні заходи. Саме ця ознака конспіративності зумовлює особливий правовий режим обігу таких засобів і підвищені вимоги до законності їх застосування, а її недооцінювання на практиці нерідко призводить до змішування правових режимів гласного й негласного збирання доказів.

Правова природа застосування СТЗ є подвійною. На стадії оперативно-розшукової діяльності, що передує внесенню відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, такі засоби використовують у межах оперативно-розшукових заходів, передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність»[1]. Після початку досудового розслідування застосування СТЗ здійснюють у формі негласних слідчих (розшукових) дій, урегульованих главою 21 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) України[2]. Водночас документування в цьому контексті слід тлумачити як діяльність уповноважених суб'єктів з виявлення та фіксації за допомогою технічних засобів фактичних даних про обставини корупційного діяння, що надалі можуть бути використані в доказуванні. У структурі документування доцільно виокремлювати три взаємопов'язані елементи: виявлення фактичних даних, їх фіксацію на матеріальних носіях і посвідчення перебігу й результатів проведених заходів у визначеній законом процесуальній формі. Недооцінювання будь-якого з цих елементів є типовою причиною втрати доказового значення результатів негласних заходів.

У теорії оперативно-розшукової діяльності документування традиційно визначають як специфічну пізнавально-посвідчувальну діяльність, спрямовану на виявлення, фіксацію та збере-

[1] Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12

[2] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

ження фактичних даних про підготовлюване чи вчинене корупційне діяння з метою їх подальшого використання в кримінальному провадженні (Kikinchuk, 2025). Змістом такого документування є не лише технічне здобуття інформації, а й забезпечення її придатності для перевірки й оцінювання, тобто дотримання вимог щодо походження, автентичності й незмінності одержаних відомостей. Як обґрунтовано доводить В. В. Кікінчук (2025), негласні слідчі (розшукові) дії – це засоби доказування, які реалізує належний суб'єкт на підставах та в порядку, які визначено законом, та з дотриманням прав і свобод людини. У науковій літературі оперативно-розшукове документування корупційних правопорушень характеризується як системна діяльність, що поєднує організаційний, тактичний і процесуальний складники та передбачає завчасне планування комплексу негласних заходів з урахуванням механізму конкретного корупційного діяння. У доктрині доказового права акцентовано, що доброякісність доказів забезпечується неухильним дотриманням процесуальної форми їх одержання (Tertyshnyk, 2022). Саме комплексний характер документування, підпорядкований кінцевій меті формування допустимих доказів, відрізняє його від простого технічного спостереження й зумовлює підвищені вимоги до законності застосування спеціальних технічних засобів на кожному з його етапів.

Систему правового регулювання застосування СТЗ утворюють акти різної юридичної сили. Фундаментом є Конституція України, ст. 30–32 якої гарантують недоторканність житла, таємницю листування, телефонних розмов і кореспонденції та невтручання в особисте й сімейне життя, водночас допускаючи обмеження цих прав на підставі вмотивованого судового рішення. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає завдання, підстави та порядок здійснення оперативно-розшукової діяльності й права оперативних підрозділів, серед яких – право застосовувати технічні засоби отримання інформації[1]. Закон України «Про запобігання корупції» закладає матеріальну основу для розуміння корупції, визначає поняття неправомірної вигоди та коло суб'єктів антикорупційних обмежень[2]. Спеціальний статус антикорупційних органів закріплено, зокрема, Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України»[3]. Кримінальний процесуальний режим застосування СТЗ визначено главою 21 Кримінального процесуального кодексу України[4] та деталізовано Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні[5].

Коло суб'єктів, уповноважених застосовувати СТЗ, окреслено ч. 6 ст. 246 Кримінального процесуального кодексу України. Проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий (детектив), який здійснює досудове розсліду-вання, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи Національної поліції України, СБУ, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України й інших визначених законом органів[6]. У структурі цих органів функціонують спеціалізовані оперативно-технічні підрозділи та підрозділи оперативного документування, на які покладено технічне забезпечення негласних заходів. Принципове значення має закріплена у ч. 2 ст. 246 КПК України засада субсидіарності: негласні слідчі (розшукові) дії проводять виключно тоді, коли відомості про кримінальне правопорушення й особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Невід'ємним елементом механізму застосування СТЗ є процесуальне керівництво прокурора, а у провадженнях, підслідних детекти-вам Національного антикорупційного бюро України, – прокурорів Спеціалізованої анти-корупційної прокуратури.

За функціональним призначенням спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації можна систематизувати в такі основні групи: засоби для негласного отримання та реєстрації акустичної інформації; засоби для негласного візуального спостереження й документування; засоби для негласного зняття інформації з каналів зв'язку й електронних комунікаційних мереж; засоби для негласного контролю та оброблення інформації з технічних засобів її зберігання, оброблення й передавання; засоби для негласного обстеження предметів і документів; засоби для негласного проникнення до приміщень, транспортних засобів та інших об'єктів і їх обстеження; засоби для негласного контролю за переміщенням об'єктів. Наведена класифікація кореспондує системі негласних слідчих (розшукових) дій: аудіо-, відеоконтролю

[1] Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12

[2] Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18

[3] Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18

[4] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

[5] Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, СБ України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12

[6] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

особи (ст. 260 КПК України), зняттю інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263) та з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України), обстеженню публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), спостереженню за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України), аудіо-, відеоконтролю місця (ст. 270 КПК України), контролю за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України) і негласному отриманню зразків для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України)[1].

У межах системи негласних слідчих (розшукових) дій традиційно виокремлюють дві групи заходів. Першу утворюють дії, пов'язані з втручанням у приватне спілкування, до яких належать аудіо-, відеоконтроль особи, накладення арешту на кореспонденцію, її огляд і виїмка, а також зняття інформації з електронних комунікаційних мереж та електронних інформаційних систем. Оскільки саме ці дії найбільше обмежують гарантовану Конституцією України таємницю спілкування, закон встановлює для них підвищені гарантії, зокрема обов'язковість попереднього судового дозволу й особливий режим захисту одержаної інформації. Другу групу становлять інші негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на спостереження, обстеження й фіксацію обстановки. Розуміння цього поділу має практичне значення, оскільки визначає обсяг застосовних гарантій і вимог до документування[2].

Слід акцентувати, що відповідно до ч. 2 ст. 246 КПК України більшість негласних слідчих (розшукових) дій, які реалізують із застосуванням СТЗ, проводяться виключно в кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Ця обставина має визначальне значення для документування корупційних правопорушень, оскільки можливість застосування відповідних засобів безпосередньо залежить від ступеня тяжкості конкретного діяння, який у складах одержання неправомірної вигоди диференціюють залежно від її розміру, наявності кваліфікуючих ознак і спеціального статусу суб'єкта[3]. Тому правильне визначення попередньої кримінально-правової кваліфікації відповідного діяння за Кримінальним кодексом України є необхідною передумовою законного застосування СТЗ[4].

Предметом документування із застосуванням спеціальних технічних засобів найчастіше стають корупційні кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, зокрема зловживання владою або службовим становищем, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, а також пропозиція, обіцянка чи надання неправомірної вигоди й зловживання впливом[5]. Спільною ознакою цих діянь є прихований, двосторонній характер корупційної взаємодії, що об'єктивно унеможливлює їх виявлення гласними засобами. Саме тому застосування СТЗ у поєднанні з іншими негласними слідчими (розшуковими) діями дає змогу задокументувати не лише сам факт передання чи одержання неправомірної вигоди, а й попередню домовленість сторін, зміст висунутих умов і спрямованість умислу службової особи, що має істотне значення для правильної кваліфікації діяння.

Документування корупційних правопорушень із застосуванням СТЗ має виражену специфіку, зумовлену механізмом учинення таких діянь. Аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260) полягає в негласній фіксації розмов і поведінки особи, щодо якої є обґрунтована підозра в причетності до корупційного діяння, та надає можливість задокументувати зміст переговорів щодо умов, предмета й розміру неправомірної вигоди. Аудіо- та відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України) спрямований на фіксацію подій у визначеному місці – службовому кабінеті, транспортному засобі тощо. Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК України) забезпечує отримання відомостей, що передають каналами зв'язку, а зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України) набуває дедалі більшої актуальності в умовах цифровізації, коли предметом документування стають дані комп'ютерів, мобільних пристроїв і хмарних сховищ. Спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України) дає змогу візуально фіксувати пересування й контакти фігуранта[6].

Центральне місце в документуванні корупційних правопорушень посідає контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України), що реалізується у формах контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту й імітування обстановки злочину. Саме в межах цієї дії здійснюють негласну фіксацію моменту передання та одержання заздалегідь ідентифікованих (помічених) засобів, що становлять предмет неправомірної вигоди. Принципово важливим є закріплене в законі застереження: під час підготовки та проведення контролю за вчиненням злочину заборонено провокувати (підбурювати) особу на вчинення злочину. Порушення цієї заборони тягне недопустимість одержаних доказів[7]. Особливістю документування фактів вимагання неправомірної

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

[2] Там само

[3] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

[4] Там само.

[5] Там само.

[6] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

[7] Там само.

вигоди є участь заявника – особи, у якої вимагають таку вигоду і яка добровільно повідомила про це правоохоронний орган; добровільність її звернення та відсутність спонукання з боку правоохоронних органів мають вирішальне значення для розмежування правомірного контролю та провокації. Форми контролю за вчиненням злочину, зокрема контрольовану поставку, детально досліджено (Huk, 2020).

Поряд із зазначеними діями під час документування корупційних правопорушень застосовують й інші негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на встановлення фінансового й організаційного «сліду» корупційної діяльності. Моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України) надає можливість відстежувати рух коштів, пов'язаних із неправомірною вигодою, а установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) – визначати місцеперебування фігурантів. Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України) може застосовуватися для виявлення та фіксації предметів і документів, що мають значення для провадження, а негласне отримання зразків для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України) – для подальшого проведення експертиз. Комплексне поєднання цих дій із застосуванням спеціальних технічних засобів забезпечує всебічність документування та формування взаємоузгодженої системи доказів[1].

З огляду на це, необхідно розрізняти два правові режими застосування спеціальних технічних засобів. Перший – оперативно-розшуковий – реалізують у межах оперативно-розшукових справ на підставі Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і спрямований переважно на виявлення ознак злочину та збирання первинної інформації[2]. Другий – кримінальний процесуальний – здійснюють у формі негласних слідчих (розшукових) дій у межах розпочатого досудового розслідування. Цей правовий режим орієнтований на формування доказів[3]. Хоча технічно застосовувані засоби можуть бути тотожними, правові підстави, суб'єктний склад, процедура отримання дозволу та порядок використання одержаних результатів у доказуванні в цих режимах різняться. Належне співвіднесення обох режимів і коректний перехід від оперативно-розшукового документування до процесуального є однією з ключових передумов збереження доказового значення зібраних матеріалів.

Ефективність документування корупційного правопорушення переважно забезпечує узгоджена взаємодія оперативних, оперативно-технічних, слідчих (детективних) та експертних підрозділів. Оперативно-технічні підрозділи здійснюють безпосереднє налаштування й застосування спеціальних технічних засобів, забезпечують належну якість аудіо- та відеозаписів, а також дотримання конспірації. Водночас саме слідчий (детектив) і прокурор відповідають за правові підстави проведення негласних дій та подальше процесуальне використання їх результатів. Належна координація дій усіх задіяних підрозділів, чіткий розподіл повноважень і своєчасний обмін інформацією між ними безпосередньо впливають на повноту та якість зібраної доказової бази, що особливо актуально для новостворених антикорупційних органів, які перебувають на етапі становлення відповідних організаційних механізмів.

Під час документування корупційних правопорушень застосування спеціальних технічних засобів може поєднуватися з використанням конфіденційного співробітництва, передбаченого КПК України. Залучення осіб, які на конфіденційній основі надають допомогу правоохоронним органам, дає змогу забезпечити доступ технічних засобів до обстановки, у якій вчиняють корупційне діяння, та підвищити якість фіксації обставин, що мають доказове значення. Водночас відомості про таких осіб підлягають особливому захисту, а щодо них можуть застосовуватися заходи забезпечення безпеки. Використання конфіденційного співробітництва має здійснюватися виключно в межах закону та не перетворюватися на приховане підбурювання особи до вчинення злочину, що узгоджується із загальною забороною провокації[4].

З організаційно-тактичного погляду документування корупційного правопорушення доцільно визначати як послідовність трьох взаємопов'язаних етапів. Підготовчий етап охоплює аналіз первинної інформації, планування комплексу негласних заходів, підготовку клопотання та отримання дозволу слідчого судді, а також технічну підготовку й налаштування СТЗ. У провадженнях Національного антикорупційного бюро України відповідні дозволи надають слідчі судді Вищого антикорупційного суду. Робочий (основний) етап полягає в безпосередньому проведенні негласних заходів і фіксації фактичних даних у межах наданого дозволу та у визначені строки. Завершальний етап передбачає оформлення результатів у формі протоколів з додатками, передання їх прокурору й ініціювання розсекречення матеріалів. Ефективність документування здебільшого забезпечує комплексне, узгоджене застосування кількох негласних дій, що дає змогу відтворити цілісну картину корупційного

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

[2] Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12

[3] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

[4] Там само.

діяння – від попередньої домовленості до моменту одержання вигоди (Kikinchuk, 2025). Подібний підхід до організації документування службових і корупційних правопорушень підрозділами Державного бюро розслідувань обґрунтовано С. М. Пилипенком (2026).

Особливе значення для законності документування має судовий контроль. Дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що обмежують конституційні права особи, надає слідчий суддя в ухвалі, яку постановляють за результатами розгляду клопотання прокурора або погодженого з ним клопотання слідчого (детектива). Строк дії такої ухвали є обмеженим і може бути продовжений у визначеному Кодексом порядку, проте загальний строк проведення відповідної дії не може перевищувати встановленої законом межі. Ухвала має чітко визначати особу або місце, щодо яких проводять захід, а також вид негласної дії, що унеможливлює довільне розширення обсягу втручання. Дотримання цих вимог є передумовою визнання одержаних результатів допустимими доказами[1]. Гарантії законності збирання доказів слідчими підрозділами органів безпеки України під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій висвітлено в дослідженні Є. О. Русінова (2023).

Кримінальний процесуальний закон передбачає можливість проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій до постановлення ухвали слідчого судді у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей чи запобіганням тяжкому або особливо тяжкому злочину. У такому разі прокурор зобов'язаний невідкладно звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді, який перевіряє законність проведеної дії. Якщо суд не надасть дозволу, одержані відомості мають бути знищені та не можуть використовуватися в доказуванні. Зазначений механізм забезпечує баланс між оперативністю реагування на корупційні вияви та гарантіями судового контролю за втручанням у права особи.

Застосування спеціальних технічних засобів супроводжує комплекс гарантій прав осіб, щодо яких проводять негласні заходи. Кодекс встановлює обов'язок повідомлення осіб, щодо яких проводили негласні слідчі (розшукові) дії, у визначений строк та в обсязі, що зачіпає їхні права, свободи чи інтереси. Водночас передбачено заходи щодо захисту інформації, одержаної в результаті таких дій, а відомості, які не використовуються в кримінальному провадженні, підлягають знищенню в установленому порядку. Ці положення спрямовані на мінімізацію втручання в приватне життя та недопущення надмірного або безконтрольного накопичення відомостей про особу, що узгоджується зі стандартами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод[2].

Відповідно до ст. 252 КПК України фіксація перебігу й результатів негласних слідчих (розшукових) дій має відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження. За результатами дії складають протокол, до якого в разі необхідності долучають додатки, зокрема матеріальні носії з одержаними за допомогою СТЗ записами. Згідно зі ст. 256 Кодексу протоколи та додатки до них можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що й результати інших слідчих (розшукових) дій[3]. Водночас саме на стадії оцінювання допустимості результатів застосування СТЗ, як слушно акцентує А. С. Гуменюк (2024), виникає найбільша кількість практичних проблем, а специфіка цих дій як найінвазивнішого інструменту збирання доказів потребує особливого підходу до забезпечення їх допустимості. Допустимість доказів визначено ст. 86–87 Кодексу: доказ визнають недопустимим, якщо його отримано внаслідок істотного порушення прав і свобод людини. Типовими підставами недопустимості в судовій практиці є відсутність належної правової підстави для проведення дії, вихід за межі наданого дозволу, порушення строків передання матеріалів прокурору та непредставлення стороні захисту процесуальних документів, на підставі яких проводили негласні дії (Humeniuk, 2024).

Важливе значення для доказової сили результатів застосування СТЗ має належне оформлення протоколу негласної слідчої (розшукової) дії. У ньому мають бути відображені відомості про правову підставу проведення дії, час, місце й обставини її здійснення, застосовані технічні засоби, а також перелік долучених додатків. Особливої уваги потребує документування дій із фіксації предмета неправомірної вигоди: заздалегідь здійснюють огляд та ідентифікацію (помічення) відповідних коштів чи інших цінностей, за потреби із застосуванням спеціальних хімічних засобів, що згодом надає можливість достовірно встановити факт контакту особи з предметом вигоди. Залучення спеціаліста до проведення таких дій та належне процесуальне закріплення їх результатів підвищують переконливість доказової бази й ускладнюють можливість її спростування стороною захисту. Зокрема, аналіз сучасної судової практики з питань проведення негласних слідчих (розшукових) дій здійснив у своїх працях В. В. Кікінчук (2024).

Слід зауважити, що результати застосування спеціальних технічних засобів не мають наперед установленої сили та підлягають оцінюванню в

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

[2] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

[3] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

сукупності з іншими зібраними в провадженні доказами. Одержані за допомогою СТЗ аудіо- та відеозаписи зазвичай узгоджуються з показаннями заявника й свідків, речовими доказами (зокрема предметом неправомірної вигоди), документами та висновками експертів, утворюючи цілісну й несуперечливу систему доказів. Саме взаємоузгодженість різних джерел доказів забезпечує обґрунтованість висновків про винуватість особи та стійкість обвинувачення в суді. Натомість наявність суперечностей між результатами негласних заходів та іншими доказами вимагає їх ретельної перевірки й усунення, оскільки може свідчити про порушення порядку проведення відповідних дій або недостовірність одержаних відомостей.

Посилену увагу слід зосередити на проблемі розсекречення матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій. Для використання в доказуванні відомостей, що становлять державну таємницю, відповідні постанови, клопотання та ухвали слідчого судді підлягають розсекреченню в установленому порядку. Сформована практика Верховного Суду, узагальнена в новітніх науково-практичних коментарях глави 21 КПК України (Я. О. Тализіна (2024) та ін.), ґрунтується на тому, що дотримання засад змагальності та права на захист вимагає відкриття стороні захисту таких документів. Ця вимога кореспондує положенням ст. 290 КПК України щодо відкриття матеріалів іншій стороні після завершення досудового розслідування: якщо сторона обвинувачення не здійснить відкриття стороні захисту матеріалів негласних дій, вона не має права надалі скористатися ними в суді як доказами[1]. Отже, своєчасне розсекречення й відкриття відповідних матеріалів є необхідною умовою реалізації доказового потенціалу результатів застосування спеціальних технічних засобів.

Застосування спеціальних технічних засобів нерозривно пов'язане з дотриманням режиму секретності. Відомості про факт і методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій, застосовані сили й засоби, а також про осіб, які їх проводять або конфіденційно співпрацюють з органами, становлять державну таємницю. З огляду на це, відповідні провадження здійснюють з урахуванням положень глави 40 КПК України як такі, що містять відомості про державну таємницю. Належне забезпечення режиму секретності на всіх етапах документування, з одного боку, гарантує безпеку учасників негласних заходів та ефективність їх проведення, а з іншого – має бути узгоджене з вимогою своєчасного розсекречення матеріалів для забезпечення права на захист. Пошук оптимального балансу між збереженням таємниці та реалізацією засади змагальності є одним із ключових завдань правозастосовної практики в цій сфері[2].

Найскладнішою з-поміж проблем допустимості є розмежування правомірного контролю за вчиненням злочину та провокації (підбурювання). Європейський суд з прав людини у низці рішень, зокрема у справі «Раманаускас проти Литви», сформулював критерії відмежування допустимих негласних операцій від провокації злочину[3]. Ключовим є з'ясування того, чи був би злочин учинений без втручання правоохоронних органів: якщо їхні дії мали пасивний характер і лише надали особі можливість реалізувати вже сформований злочинний намір, контроль визнають правомірним; натомість активне схиляння особи до вчинення діяння, яке вона не вчинила б за відсутності такого впливу, кваліфікують як провокацію, що нівелює допустимість доказів. Ці стандарти безпосередньо пов'язані з вимогами ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, згідно з якою будь-яке втручання в приватне життя має здійснюватися «згідно із законом», переслідувати легітимну мету та бути пропорційним[4]. Ці критерії детально проаналізовано в новітній національній кримінально-правовій доктрині в контексті вдосконалення законодавчої регламентації провокації злочину (Dudorov, 2022).

Достовірність одержаних за допомогою СТЗ записів забезпечують, зокрема, шляхом призначення відповідних судових експертиз – фоноскопічної, експертизи відео-, звукозапису, – у межах яких перевіряють автентичність і цілісність фонограм і відеозаписів, виявляють ознаки їх монтажу та здійснюють ідентифікацію осіб за голосом і мовленням. Належне зберігання матеріальних носіїв і документування ланцюга їх передання мають істотне значення для спростування можливих сумнівів сторони захисту. Крім того, відповідно до ст. 257 КПК України відомості, одержані під час негласної дії, що свідчать про ознаки іншого кримінального правопорушення, можуть бути використані в іншому провадженні лише на підставі ухвали слідчого судді. Слід ураховувати й доктрину «плодів отруйного дерева», згідно з якою недопустимими визнають не лише докази, безпосередньо отримані з істотним порушенням прав людини, а й похідні від них докази[5].

Застосування спеціальних технічних засобів у протидії корупції ґрунтується не лише на

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

[2] Там само.

[3] Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Раманаускас проти Литви» (Ramanauskas v. Lithuania) від 5 лют. 2008 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int

[4] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

[5] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

національному законодавстві, а й на міжнародно-правових стандартах. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції прямо орієнтує держави-учасниці на створення правових умов для застосування спеціальних методів розслідування, зокрема електронного спостереження, а також на забезпечення допустимості одержаних у такий спосіб доказів[1]. Водночас практика Європейського суду з прав людини послідовно вимагає, щоб національне законодавство передбачало чіткі, доступні та передбачувані правила застосування негласного спостереження, належний судовий контроль і дієві засоби правового захисту[2]. Зазначені стандарти мають враховуватися на всіх етапах документування корупційних правопорушень.

Зарубіжний досвід засвідчує, що негласні (спеціальні) методи розслідування, поєднані із застосуванням технічних засобів спостереження та фіксації, є усталеним інструментом протидії корупції у більшості демократичних держав. Спільними рисами відповідних національних моделей є обов'язковий попередній судовий чи прокурорський контроль за застосуванням негласних заходів, чітке нормативне визначення підстав і меж втручання, а також гарантії допустимості одержаних доказів за умови дотримання встановленої процедури. Водночас саме стандарти Європейського суду з прав людини щодо відмежування правомірних негласних операцій від провокації злочину набули значення спільного орієнтира, що забезпечує узгодженість національних підходів. Урахування цього досвіду є корисним для вдосконалення українського правового регулювання та практики застосування спеціальних технічних засобів.

Проведений аналіз дає змогу виокремити низку проблемних питань. По-перше, нормативно-правова база в цій сфері вирізняється фрагментарністю та неузгодженістю окремих положень законів про оперативно-розшукову діяльність і КПК України, а Інструкція 2012 року, ухвалена ще до утворення низки сучасних антикорупційних органів, потребує оновлення. По-друге, стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, поширення месенджерів із наскрізним шифруванням, використання криптоактивів та анонімних каналів зв'язку істотно ускладнюють негласне здобуття інформації традиційними засобами й потребують постійного технічного оновлення арсеналу СТЗ і підвищення кваліфікації працівників оперативно-технічних підрозділів (Stolitnii et al., 2024). По-третє, практичною проблемою, на якій акцентовано в новітніх науково-практичних дослідженнях порядку проведення негласних дій, залишається неухильне дотримання меж наданого слідчим суддею дозволу й строків проведення негласних дій, порушення яких систематично призводить до визнання доказів недопустимими (Stolitnii et al., 2024). По-четверте, ефективність документування безпо-середньо залежить від ресурсного та кадрового забезпечення оперативно-технічних підрозділів, що особливо актуально для новостворених антикорупційних органів.

Цифровізація способів учинення корупційних діянь створює як нові можливості, так і нові ризики для документування. З одного боку, застосування спеціальних технічних засобів для зняття інформації з електронних інформаційних систем надає можливість отримувати значний обсяг доказової інформації, що зберігається на електронних носіях. З іншого боку, використання фігурантами захищених каналів зв'язку, анонімних сервісів і криптовалютних розрахунків суттєво знижує ефективність традиційних методів негласного контролю. За таких умов актуалізується потреба в розвитку правових та організаційних механізмів здобуття цифрових доказів, залученні відповідних фахівців і призначенні комп'ютерно-технічних експертиз, а також у забезпеченні автентичності й незмінності одержаних електронних даних, що є передумовою їх допустимості в кримінальному провадженні. Зокрема, проблематику забезпечення прав людини та допустимості цифрових доказів в умовах цифровізації висвітлено в працях М. А. Погорецького (2025).

З огляду на викладене, напрямами вдосконалення правового регулювання й практики застосування СТЗ доцільно визначити: оновлення та систематизацію відомчого й міжвідомчого нормативного регулювання з урахуванням сучасної інституційної структури антикорупційних органів; законодавче уточнення критеріїв розмежування правомірного контролю за вчиненням злочину та провокації відповідно до стандартів Європейського суду з прав людини; удосконалення процедури розсекречення матеріалів негласних дій з метою забезпечення своєчасного доступу сторони захисту до відповідних документів; розвиток експертного забезпечення для перевірки автентичності й цілісності одержаних записів; запровадження системного навчання працівників оперативних і слідчих підрозділів з питань законного застосування спеціальних технічних засобів.

Оновлення потребує й Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій, положення якої мають бути приведені у відповідність до змін, що відбулися в системі суб'єктів протидії корупції, та до сучасних технологічних реалій. Доцільним є унормування питань здобуття, фіксації та зберігання цифрових доказів, забезпечення їх незмінності, деталізація порядку взаємодії оперативно-технічних, слідчих та експертних підрозділів. Не менш важливим є формування єдиної право-застосовної практики шляхом узагальнення позицій Верховного Суду щодо допустимості результатів застосування спеціальних технічних засобів, що сприятиме передбачуваності судових рішень і зміцненню правової визначеності в цій сфері.

---

[1] Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : міжнар. док. від 31 жовт. 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16

[2] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

Належне застосування спеціальних технічних засобів переважно залежить і від рівня професійної підготовки працівників, задіяних у документуванні корупційних правопорушень. Практика підтверджує, що значна частина порушень, які призводять до втрати доказового значення одержаних результатів, пов'язана не зі свідомими зловживаннями, а з недостатнім розумінням вимог закону, формальним ставленням до оформлення матеріалів чи недооцінюванням наслідків виходу за межі судового дозволу. Тому підготовка відповідних фахівців має бути практикоорієнтованою та передбачати аналіз типових помилок, відпрацювання алгоритмів дій і засвоєння стандартів допустимості доказів, розроблених національною та європейською судовою практикою.

Висновки

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації є ключовим інструментом документування корупційних кримінальних правопорушень, що зумовлено високою латентністю та конспіративним характером таких діянь, за яких збирання доказів виключно гласними засобами є об'єктивно неможливим. Правова природа застосування СТЗ є подвійною та реалізується як у межах оперативно-розшукової діяльності, так і у формі негласних слідчих (розшукових) дій після початку досудового розслідування.

Встановлено, що спеціальні технічні засоби співвідносяться із системою негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених главою 21 КПК України, а їхнє застосування підпорядковане засадам субсидіарності, судового контролю та пропорційності втручання в права особи. Документування корупційного правопорушення є послідовним процесом, що охоплює підготовчий, робочий і завершальний етапи та потребує узгодженого застосування кількох негласних дій із неухильним дотриманням меж наданого судом дозволу й установлених строків.

Нормативно-правова основа застосування спеціальних технічних засобів має комплексний характер: її складають Конституція України, Закони України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про запобігання корупції», «Про Національне антикорупційне бюро України», КПК України, а також відомчі й міжвідомчі акти, що регулюють обіг СТЗ і порядок проведення негласних дій. Ефективність цієї системи залежить від узгодженості її елементів, чіткості процедур і належного документування.

Обґрунтовано необхідність розмежування двох правових режимів застосування спеціальних технічних засобів – оперативно-розшукового та кримінального процесуального. Попри можливу тотожність застосовуваних засобів, ці режими різняться за правовими підставами, суб'єктним складом і порядком використання одержаних результатів, а коректний перехід від оперативно-розшукового документування до процесуального є передумовою збереження доказового значення зібраних матеріалів.

Доведено, що результати застосування СТЗ набувають повноцінного доказового значення лише за умови належної фіксації та посвідчення, дотримання порядку й строків проведення негласних дій, а також своєчасного розсекречення й відкриття відповідних матеріалів стороні захисту відповідно до вимог ст. 252, 256 та 290 КПК України. Порушення цих вимог є типовою підставою для визнання доказів недопустимими.

З'ясовано, що ключовою проблемою оцінювання допустимості результатів застосування спеціальних технічних засобів є розмежування правомірного контролю за вчиненням злочину та провокації (підбурювання). Це розмежування має здійснюватися з урахуванням стандартів, розроблених практикою Європейського суду з прав людини, та вимог ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо законності, легітимної мети й пропорційності втручання в приватне життя.

Чинне законодавство загалом створює достатню правову основу для застосування СТЗ, проте їй притаманні фрагментарність і неузгодженість окремих положень. Напрямами вдосконалення визначено оновлення відомчого й міжвідомчого регулювання з урахуванням сучасної структури антикорупційних органів, законодавче уточнення критеріїв відмежування контролю за вчиненням злочину від провокації, удосконалення процедури розсекречення матеріалів, розвиток експертного забезпечення та системне навчання працівників оперативних і слідчих підрозділів.

Акцентовано, що ефективність документування корупційних правопорушень із застосуванням спеціальних технічних засобів залежить не лише від якості нормативного регулювання, а й від рівня взаємодії оперативно-технічних, слідчих (детективних) та експертних підрозділів, належного ресурсного й кадрового забезпечення та професійної підготовки задіяних працівників. Комплексне поєднання правових, організаційних, технічних і кадрових заходів є необхідною умовою досягнення балансу між результативністю негласної діяльності та дотриманням гарантованих прав особи.

Перспективними напрямами подальших наукових розвідок є дослідження особливостей застосування СТЗ в умовах цифровізації способів учинення корупційних діянь, вивчення зарубіжного досвіду правового регулювання негласних заходів, а також розроблення криміналістичних методик документування окремих видів корупційних правопорушень із використанням спеціальних технічних засобів.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Drozd, V.H. & Romanov, M.Yu. (2024). Features of Conducting Covert Investigative (Intelligence-Gathering) Activities During the Pretrial Investigation of Criminal Offenses. *Donbas Law Review,* 1, 68-74. DOI: 10.32782/2523-4269-2022-82-1-1-61-67

[2] Dudorov, O.O. (2022). Inciting a Crime and the Future of Criminal Law. *Legal Research E-Journal,* 8, 418-423. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-8/95

[3] Huk, T.I. (2020). Monitoring the Commission of a Crime Through a Controlled Delivery. *Legal Science,* 104(2), 251-258. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-104-2-2.30

[4] Humeniuk, A.S. (2024). Covert Investigative (Detective) Actions in Special Legal Situations: Issues of Evidence Admissibility. *Law and Public Administration,* 2, 487-494. DOI: 10.32782/pdu.2024.2.66

[5] Kikinchuk, V.V. (2024). Review of Case Law on Covert Investigative (Intelligence-Gathering) Activities. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine,* 32(2), 795-809. DOI: 10.32631/vca.2024.2.60

[6] Kikinchuk, V.V. (2025). Covert Investigative (Detective) Actions as Means of Proof in Criminal Proceedings. *Analytical and Comparative Jurisprudence,* 1(1), 714-719. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.01.119

[7] Kivalov, S.V., & Kravchenko, S.I. (Eds.). (2026). *Criminal Procedure Code of Ukraine: A Scholarly and Practical Commentary.* Odessa: Yuridichna Literatura. DOI: 10.32837/11300.33411

[8] Krushenytskyi, A.V., & Udod, A.M. (2024). Documents - Sources of Evidence as Objects of Subpoena and Production in Criminal Proceedings. *Ukrainian Police Studies: Theory, Legislation, Practice,* 2, 8-15. DOI: 10.32782/2709-9261-2024-2-10-2

[9] Pohoretskyi, M.A. (2025). Digital Technologies and Evidence in the Investigation of Crimes Against the Foundations of Ukraine's National Security: Procedural Issues and European Standards. *Analytical and Comparative Jurisprudence,* 5(3), 239-256. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.05.3.37

[10] Pohoretskyi, M.A. (2025). Safeguarding Human Rights in Digital Evidence as a Prerequisite for Upholding the Rule of Law and Rendering a Just Verdict. *Law of Ukraine,* 9, 60-74. DOI: 10.33498/louu-2025-09-060

[11] Pupynin, O.M. (2026). The State of Research on Issues Related to Undercover Purchases in the Documentation of Illegal Activities by Organized Criminal Groups. *Ukrainian Police Studies: Theory, Legislation, Practice,* 1, 52-58. DOI: 10.32782/2709-9261-2026-1-17-9

[12] Pylypenko, S.M. Documentation by Employees of Authorized Units of the State Bureau of Investigations of Criminal Offenses in the Sphere of Official Duties and Professional Activities Related to the Provision of Public Services. *Analytical and Comparative Jurisprudence,* 2026, 1(3), 429-439. DOI: 10.24144/2788-6018.2026.01.3.64

[13] Rusinov, Ye.O. (2023). Guarantees of the Legality of Evidence Collection by Investigative Units of Ukraine's Security Agencies When Conducting Covert Investigative (Intelligence-Gathering) Activities in Criminal Proceedings. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine,* 30(3), 550-560. DOI: 10.32631/vca.2023.3.53

[14] Stolitnii, A.V., Shmalenia, S.V., Chlenov, M.V., & Lillemiae, A.A. (2024). *Chapter 21 of the Criminal Procedure Code of Ukraine "Secret investigative (search) actions".* A.V. Stolitnii (Eds.). Kyiv: Norma prava. Retrieved from https://jurkniga.ua/contents/glava-21-kpk-ukraini-neglasni-slidchi-rozshukovi-dii.pdf?srsltid=AfmBOoo1nxMvDnEuIssUVnPVGBrOdvpt8ici31JDjr3RY23dCaag-ZLv

[15] Talyzina, Ya.O. (2024). *Covert Investigative (Detective) Actions: A Scientific and Practical Commentary on Chapter 21 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, Including Specific Legal Positions of the Supreme Court.* Kyiv: Yurinkom Inter.

[16] Tertyshnyk, V.M. (2022). *Criminal Procedure Code of Ukraine. Scientific and Practical Commentary* (19th ed., rev.). Kyiv: Alerta. Retrieved form https://alerta.kiev.ua/img/cms/PDF/Tertishnik_NPK_KPK_22_19_vid_Zmist.pdf?srsltid=AfmBOorbMYyAbA8oBEAwZvMsjAaBhAacsWvjwXmgBjRYRnK_nKq5Nf29

[17] Yaroshenko, O.S., & Bohinich, I.O. (2023). On the Classification of Special Technical Means for Covert Information Gathering. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law",* 2(80), 211-218. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.80.2.33

Список використаних джерел

[1] Дрозд В. Г., Романов М. Ю. Особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час здійснення досудового розслідування кримінальних проступків. *Правовий часопис Донбасу.* 2024. 1. С. 68–74. DOI: 10.32782/2523-4269-2022-82-1-1-61-67

[2] Дудоров О. О. Провокація злочину і перспективи кримінального закону. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 8. С. 418–423. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-8/95

[3] Гук Т. І. Контроль за вчиненням злочину у формі контрольованої поставки. *Юридична наука.* 2020. № 2. С. 251–258. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-104-2-2.30

[4] Гуменюк А. С. Негласні слідчі (розшукові) дії в умовах особливих правових ситуацій: проблеми допустимості доказів. *Право і державне управління.* 2024. № 2. С. 487–494. DOI: 10.32782/pdu.2024.2.66

[5] Кікінчук В. В. Огляд судової практики з питань проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2024. Т. 32. № 2. С. 795–809. DOI: 10.32631/vca.2024.2.60

[6] Кікінчук В. В. Негласні слідчі (розшукові) дії як засоби доказування в кримінальному провадженні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 1. С. 714–719. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.01.119

[7] Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. С. В. Ківалова, С. І. Кравченка. Одеса : Юрид. літ., 2026. 1400 с. DOI: 10.32837/11300.33411

[8] Крушеницький А. В., Удод А. М. Документи – джерела доказів як об'єкти витребування та отримання у кримінальному провадженні. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика.* 2024. № 2. С. 8–15. DOI: 10.32782/2709-9261-2024-2-10-2

[9] Погорецький М. А. Забезпечення прав людини в цифровому доказуванні як умова реалізації принципу верховенства права та постановлення справедливого вироку. *Право України.* 2025. № 9. С. 60–74. DOI: 10.33498/louu-2025-09-060

[10] Погорецький М. А. Цифрові технології та докази у розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки України: процесуальні проблеми та європейські стандарти. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 5 (3). С. 239–256. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.05.3.37

[11] Пупинін О. М. Стан наукової розробленості проблем проведення оперативних закупок при документуванні протиправної діяльності організованих злочинних об'єднань. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика.* 2026. № 1. С. 52–58. DOI: 10.32782/2709-9261-2026-1-17-9

[12] Пилипенко С. М. Документування працівниками уповноважених підрозділів Державного бюро розслідувань кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2026. № 1 (3). С. 429–439. DOI: 10.24144/2788-6018.2026.01.3.64

[13] Русінов Є. О. Гарантії законності збирання доказів слідчими підрозділами органів безпеки України при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2023. Т. 30. № 3. С. 550–560. DOI: 10.32631/vca.2023.3.53

[14] Глава 21 КПК України «Негласні слідчі (розшукові) дії» : наук.-практ. комент. / авт. кол.: А. В. Столітній, С. В. Шмаленя, М. В. Членов, А. А. Ліллемяе ; за заг. ред. А. В. Столітнього. Київ : Норма права, 2024. 932 с. URL: https://jurkniga.ua/contents/glava-21-kpk-ukraini-neglasni-slidchi-rozshukovi-dii.pdf?srsltid=AfmBOoo1nxMvDnEuIssUVnPVGBrOdvpt8ici31JDjr3RY23dCaag-ZLv

[15] Тализіна Я. О. Негласні слідчі (розшукові) дії: науково-практичний коментар глави 21 КПК України з постатейними правовими позиціями Верховного Суду. Київ : Юрінком Інтер, 2024. 704 с.

[16] Тертишник В. М. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Вид. 19-те, доповн. і переробл. Київ : Алерта, 2022. 1128 с. URL: https://alerta.kiev.ua/img/cms/PDF/Tertishnik_NPK_KPK_22_19_vid_Zmist.pdf?srsltid=AfmBOorbMYyAbA8oBEAwZvMsjAaBhAacsWvjwXmgBjRYRnK_nKq5Nf29

[17] Ярошенко О. С., Богініч І. О. Щодо класифікації спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2023. Т. 2, № 80. С. 211–218. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.80.2.33

ZELENSKYI Serhii
PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Operational Search Activity and Information Security, Educational and Scientific Institute for Training Specialists for Criminal Police Units named after E.O. Didorenko Donetsk State University of Internal Affairs
25015, 1 Velyka Perspektivna St., Kropyvnytskyi, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0945-4485;
PEKARSKYI Serhii
PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Operational Search Activity and Information Security, Educational and Scientific Institute for Training Specialists for Criminal Police Units named after E.O. Didorenko, Donetsk State University of Internal Affairs
25015, 1 Velyka Perspektivna St., Kropyvnytskyi, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0538-0391;
TATARENKO Svitlana
Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor of the Department of Operational Search Activity and Information Security, Educational and Scientific Institute for Training Specialists for Criminal Police Units named after E.O. Didorenko, Donetsk State University of Internal Affairs
25015, 1 Velyka Perspektivna St., Kropyvnytskyi, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9425-0227

Special Technical Means in the Operational-Search Documenting of Corruption Criminal Offences

Abstract. The article provides a comprehensive criminal-procedural and operational-search analysis of the use of special technical means for the covert obtaining of information in documenting corruption criminal offences. The relevance of the study is determined by the high latency of corruption, the conspiratorial nature of the conduct of its subjects and the absence of a victim interested in exposure, which objectively preclude the gathering of evidence solely by overt means and determine the leading role of covert methods of cognition. The author examines the concept and legal nature of special technical means, which are withdrawn from free civil circulation and whose turnover is subject to licensing by the Security Service of Ukraine. The normative basis for their application is systematised, covering the Laws of Ukraine «On Operational-Search Activity» and «On Prevention of Corruption», Chapter 21 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and departmental acts. A classification of special technical means is proposed and correlated with the system of covert investigative (search) actions. Particular attention is paid to the peculiarities of documenting corruption offences by means of audio and video control of a person and a place, the interception of information from electronic communication networks and information systems, and control over the commission of a crime. The evidentiary value of the obtained results and the problems of their admissibility are analysed, including compliance with the procedure for conducting covert actions, the timely declassification and disclosure of materials to the defence, and the delimitation of lawful control over the commission of a crime from provocation (entrapment) in the light of the case-law of the European Court of Human Rights. It is substantiated that the effective yet lawful use of special technical means requires the harmonisation of legislation, the improvement of the declassification procedure, the development of expert support for verifying the authenticity of the obtained records and the systematic training of the personnel of operational and investigative units. Based on the study, proposals are formulated for improving the legal regulation and practice of applying special technical means in documenting corruption criminal offences.

Keywords: special technical means; covert investigative (search) actions; operational-search activity; documenting; corruption criminal offences; unlawful benefit; proving; admissibility of evidence.

DOI: 10.33270/05267303.15
УДК 340.13:342.7:347.9

КАЧУРІНЕР Вікторія*
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри морського та міжнародного права Міжнародного університету
65009, вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2553-5071;
ЗГАМА Антоніна
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін Міжнародного університету
65009, вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3904-7477

М’яке право у формуванні конституційних стандартів доказування та забезпеченні права на справедливий суд: міжнародний і національний виміри

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена посиленням ролі актів м’якого права у формуванні стандартів справедливого судочинства, доказування та судової аргументації. У сучасних умовах формально обов’язкові норми не завжди здатні оперативно реагувати на ускладнення суспільних відносин, цифровізацію доказової діяльності, розвиток міжнародних стандартів прав людини й потребу в уніфікуванні судової практики. Саме тому рекомендації, керівні принципи, висновки консультативних органів, правова доктрина й інші інструменти soft law набувають значення орієнтирів для тлумачення конституційних гарантій права на справедливий суд. Метою статті є визначення ролі м’якого права у формуванні конституційних стандартів доказування та забезпеченні права на справедливий суд у міжнародному й національному вимірах. Досліджено природу м’якого права, його взаємодію з принципами верховенства права, юридичної визначеності, рівності сторін, змагальності, мотивованості судового рішення та ефективного судового захисту. Увагу зосереджено на використанні актів Ради Європи, практики Європейського суду з прав людини, рекомендаційних актів Європейського Союзу, правової доктрини та наукових висновків як допоміжних джерел судової аргументації. Основні результати дослідження засвідчують, що м’яке право не замінює закон і не створює самостійної підстави для вирішення спору, однак виконує важливу інтерпретаційну, гармонізаційну та стандартоутворювальну функції. У сфері доказування воно допомагає конкретизувати критерії належності, допустимості, достовірності, достатності та вірогідності доказів, а також визначати межі судового розсуду під час оцінки доказового матеріалу. У сфері права на справедливий суд м’яке право сприяє посиленню вимог до прозорості процесу, рівності процесуальних можливостей сторін, відкритості експертних і наукових висновків, а також обов’язку суду надавати належне мотивування рішення. Сформульовано висновок, що конституційне значення м’якого права полягає в його здатності забезпечувати змістове наповнення загальних принципів правосуддя та сприяти їх практичному застосуванню. Для національного правопорядку України вкрай важливим є розроблення збалансованого підходу, за якого акти м’якого права використовують як допоміжні орієнтири, але не підміняють ними закон, процесуальні норми та обов’язкову практику судів.

Ключові слова: м’яке право; доказування; стандарт доказування; право на справедливий суд; верховенство права; судова практика; правова доктрина; Європейський суд з прав людини.

Історія статті:
Отримано: 09.07.2026
Прийнято: 31.08.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Качурінер В., Згама А. М’яке право у формуванні конституційних стандартів доказування та забезпеченні права на справедливий суд: міжнародний і національний виміри. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 169–176. DOI: 10.33270/05267303.15

*Відповідальний автор

© Качурінер В., Згама А., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Сучасний етап розвитку правових систем вирізняється посиленням ролі м'якого права у формуванні стандартів справедливого судочинства, доказування та судової аргументації. У міжнародному й національному вимірах рекомендації, керівні принципи, консультативні висновки, професійні стандарти, правова доктрина й інші акти soft law дедалі частіше використовують як допоміжні орієнтири для конкретизації загальних принципів верховенства права, юридичної визначеності, рівності сторін, змагальності, пропорційності й ефективного судового захисту. Для України ця проблематика має важливе значення в умовах європейської інтеграції, цифровізації доказової діяльності, оновлення процесуального законодавства й потреби у формуванні сталої, передбачуваної та належно мотивованої судової практики.

Ускладнення суспільних відносин, розвиток цифрових технологій, транскордонних правових зв'язків і нових форм доказування зумовлюють потребу в гнучких регулятивних орієнтирах. Формально обов'язкові приписи не завжди здатні оперативно реагувати на такі зміни, натомість м'яке право дає змогу поєднати адаптивність правового регулювання з вимогами справедливості, рівності, правової визначеності та захисту прав людини.

Питання доказування та справедливого суду також активно досліджують в українській процесуальній науці. М. Жушман (2024) розглядає стандарт доказування в цивільному процесі, акцентуючи на його зв'язку з оцінкою доказів, внутрішнім переконанням суду й достатністю доказового матеріалу (Zhushman, 2024, p. 118). Ю. Радзієвський (2024) аналізує оцінку доказів під час застосування стандарту «обґрунтована підозра» й доводить, що навіть на стадії судового контролю суддя не може обмежуватися фор-мальною або поверховою перевіркою доказів (Radziievskyi, 2024, p. 630). О. Соколенко (2023) досліджує право на справедливе судочинство в адміністративному процесі та практиці ЄСПЛ, акцентуючи на доступі до правосуддя, рівності учасників процесу, незалежності суду й розумних строках розгляду справи (Sokolenko, 2023, p. 482). Н. Максимюк (2023) висвітлює усність як одну з гарантій права на справедливий суд, пов'язуючи її з публічністю, процесуальною рівністю сторін і практикою ЄСПЛ (Maksymiuk, 2023, p. 360).

В іноземній літературі B. Cappellina та співавтори (2022) аналізують співвідношення обов'язкових і необов'язкових актів Європейського Союзу, що засвідчує посилення ролі soft law у регулюванні складних суспільних відносин. R. Stoykova (2022) розглядає право на справедливий суд як концептуальну основу для правил цифрового доказування в кримінальних розслідуваннях. H. Jellema (2024) досліджує стандарт розумного сумніву та значення доказової імовірності для ухвалення переконливого судового рішення. O. Stefan (2024) обґрунтовує значення транснаціонального м'якого права для збереження верховенства права та гармонізації правових стандартів без підміни обов'язкових норм.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що формально обов'язкові норми не завжди забезпечують достатній рівень визначеності щодо стандартів доказування, меж судового розсуду та критеріїв оцінки доказів. У таких умовах акти м'якого права, практика ЄСПЛ, рекомендаційні документи європейських інституцій, наукові висновки та правова доктрина можуть виконувати важливу інтерпретаційну, гармонізаційну й стандартоутворювальну функції. Водночас їх використання потребує чітких меж, оскільки soft law не має підміняти закон, процесуальні норми або обов'язкову судову практику.

Метою статті є визначення ролі м'якого права у формуванні конституційних стандартів доказування та забезпеченні права на справедливий суд у міжнародному й національному вимірах.

Для досягнення мети поставлено такі завдання: проаналізувати сучасні доктринальні підходи до розуміння м'якого права; визначити його значення для конкретизації стандартів доказування; дослідити вплив актів soft law, практики ЄСПЛ і правової доктрини на забезпечення права на справедливий суд; окреслити межі допустимого використання м'якого права в судовій аргументації; сформулювати підходи до його застосування в національному правопорядку України.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному дослідженні м'якого права як допоміжного інструменту формування конституційних стандартів доказування та забезпечення права на справедливий суд, що поєднує міжнародні стандарти, практику ЄСПЛ, рекомендаційні акти європейських інституцій і національні потреби судового правозастосування без підміни закону й обов'язкових процесуальних норм.

Огляд літератури

Сучасні дослідження м'якого права засвідчують поступову зміну підходів до його розуміння: від сприйняття soft law як другорядного рекомендаційного інструменту до визнання його самостійного регулятивного потенціалу в умовах складних і динамічних суспільних відносин. Останні дослідження та публікації свідчать про посилення наукової уваги до м'якого права, стандартів доказування та гарантій справедливого суду. У національній доктрині О. Котляр (2026) розглядає м'яке право як гнучкий інструмент міжнародно-правового регулювання, здатний доповнювати юридично обов'язкові норми та реагувати на динамічні зміни глобального середовища. Є. Григоренко й О. Передерій (2022) аналізують м'яке право в загальнотеоретичному контексті як систему правил поведінки, що не мають

формально обов'язкової сили, але можуть чинити практичний вплив на суспільні відносини (Hryhorenko, & Perederii, 2022, p. 147). Л. Удовика та Д. Єрмоленко (2023) акцентують на значенні правової визначеності як складника верховенства права та критерію правотворчої і правозастосовної діяльності (Udovyka, & Yermolenko, 2023, p. 61).

У сучасних європейських дослідженнях увагу зосереджують на поширенні актів м'якого права в багаторівневому правопорядку Європейського Союзу. B. Cappellina та співавтори (2022) на основі емпіричного аналізу демонструють, що необов'язкові акти ЄС дедалі частіше використовують поряд із юридично обов'язковими інструментами, передусім у сферах, які потребують швидкого регуляторного реагування. O. Stefan (2024) обґрунтовує значення транснаціонального м'якого права для підтримання верховенства права, інституційного діалогу та узгодження правових стандартів без формального розширення сфери дії обов'язкових норм. G. Marchant і C. Gutierrez (2023) доводять ефективність м'якоправових підходів у технологічно складних сферах, де традиційне законодавство часто відстає від розвитку суспільних і цифрових процесів. R. Prettato (2024) аналізує цифрові докази в практиці ЄСПЛ і засвідчує, що технологізація доказування потребує збереження гарантій справедливого судового розгляду.

Окремий напрям пов'язаний із проблемою стандартів доказування та доказової переконаності суду. М. Жушман (2024) аналізує стандарт доказування в цивільному процесі та спрямовує увагу на його зв'язок із достатністю доказів, внутрішнім переконанням суду й належним мотивуванням судового рішення. Ю. Радзієвський (2024) досліджує оцінку доказів під час застосування стандарту «обґрунтована підозра» та стверджує, що судовий контроль за доказами не може зводитися до формальної перевірки їх наявності. У зарубіжній доктрині M. Smith (2021) розглядає цивільний стандарт доказування, пов'язаний з перевагою переконливіших доказів, а H. Jellema (2024) аналізує стандарт розумного сумніву крізь призму доказової ймовірності та меж судового переконання.

У сучасних дослідженнях також розглянуто зв'язок доказування з правом на справедливий суд. О. Соколенко (2023) аналізує право на справедливе судочинство в адміністративному процесі та практиці ЄСПЛ, акцентуючи на доступі до суду, рівності учасників процесу, незалежності суду й розумних строках розгляду справи. Н. Максимюк (2023) досліджує усність судового розгляду як гарантію справедливого суду, що забезпечує публічність, безпосередність дослідження доказів і процесуальну рівність сторін. R. Stoykova (2022) розглядає право на справедливий суд як концептуальну основу для правил цифрового доказування, зокрема в кримінальних провадженнях, де використання нових технологій створює додаткові ризики для процесуальних гарантій. M. Panzavolta та E. Maes (2022) досліджують проблему допустимості доказів, отриманих унаслідок масового спостереження, що демонструє необхідність балансу між ефективністю провадження та захистом прав людини.

Отже, аналіз сучасної літератури дає підстави стверджувати, що м'яке право, стандарти доказування та право на справедливий суд дедалі частіше розглядають як взаємопов'язані елементи правового регулювання. Водночас недостатньо дослідженим залишається питання про те, як акти soft law можуть використовувати саме для формування конституційних стандартів доказування без підміни закону, процесуальних норм й обов'язкової судової практики. Саме ця прогалина зумовлює потребу в подальшому аналізі міжнародного та національного вимірів використання м'якого права у сфері доказування і забезпечення права на справедливий суд.

Матеріали та методи

Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, вибір яких зумовлений міжгалузевим характером проблеми використання м'якого права у формуванні конституційних стандартів доказування та забезпеченні права на справедливий суд. Предмет дослідження потребує поєднання конституційно-правового, міжнародно-правового, процесуального та теоретико-правового аналізу, оскільки акти soft law впливають не лише на доктрину прав людини, а й на практику судового аргументування, оцінку доказів і визначення меж судового розсуду.

Діалектичний метод застосовано для з'ясування еволюції наукових підходів до розуміння м'якого права, виявлення суперечності між формально необов'язковим характером актів soft law та їх фактичним впливом на правозастосування, а також для дослідження динаміки взаємодії між обов'язковими нормами права, рекомендаційними актами, судовою практикою і правовою доктриною у сфері доказування.

Системно-структурний метод дав змогу визначити місце м'якого права в системі джерел і допоміжних орієнтирів судової аргументації, висвітлити його функціональні зв'язки з принципами верховенства права, юридичної визначеності, рівності сторін, змагальності, пропорційності й ефективного судового захисту, а також проаналізувати взаємодію міжнародних стандартів, практики ЄСПЛ, національного процесуального законодавства і доктринальних підходів у механізмі забезпечення права на справедливий суд.

Формально-юридичний метод застосовано під час тлумачення положень Конституції України, процесуального законодавства, Конвенції про

захист прав людини і основоположних свобод, а також актів Ради Європи, рекомендаційних документів європейських інституцій та правових позицій судів щодо стандартів доказування, допустимості доказів, мотивованості судового рішення та процесуальної рівності сторін.

Порівняльно-правовий метод використано для зіставлення українських підходів до доказування та права на справедливий суд з європейськими й міжнародними стандартами, практикою ЄСПЛ, сучасними доктринальними підходами до soft law і закордонними дослідженнями щодо цифрових доказів, стандартів доказової переконаності й меж судового розсуду.

Функціональний метод дав змогу розглянути м'яке право не як самостійну підставу для вирішення спору, а як допоміжний інструмент конкретизації конституційних принципів, гармонізації судової практики, посилення мотивованості судових рішень і формування передбачуваніших стандартів оцінки доказів.

Застосування зазначених методів у їх взаємозв'язку забезпечило можливість комплексного дослідження ролі м'якого права у формуванні конституційних стандартів доказування та обґрунтування меж його допустимого використання для забезпечення права на справедливий суд у міжнародному й національному вимірах.

Результати й обговорення

М'яке право можна визначити як сукупність формально необов'язкових, але соціально і правово значущих правил, стандартів, рекомендацій та орієнтирів, які розробляють компетентні суб'єкти, що впливають на правотворчість, правозастосування та поведінку учасників правовідносин. Його особливість полягає в поєднанні відсутності прямого державного примусу з реальною здатністю формувати очікування, стандарти належної поведінки та критерії оцінки правових ситуацій. Саме тому soft law не можна ототожнювати ні з політичною декларацією, ні з нормативно-правовим актом у класичному значенні. У сучасній доктрині м'яке право розглядають як гнучкий інструмент регулювання, що може доповнювати обов'язкові норми та сприяти адаптації правової системи до нових суспільних викликів (Hryhorenko, & Perederii, 2022, p. 147; Kotliar, 2026, p. 313).

М'яке право доцільно розглядати не лише як сукупність рекомендаційних документів, а і як специфічну форму нормативного орієнтування, що поєднує правові та позаправові механізми впливу. Воно виконує функцію орієнтира для правотворчої та правозастосовної діяльності, сприяючи адаптації правової системи до швидких соціальних, економічних і технологічних змін.

На відміну від жорсткого права, soft law не встановлює юридичної відповідальності за невиконання в класичному значенні. Проте це не означає його правової байдужості. Рекомендаційні акти можуть мати переконливу силу, формувати довіру до певного стандарту, їх використовують суди як аргумент для тлумачення закону, а також вони стають передумовою майбутнього законодавчого закріплення. У багаторівневому європейському правопорядку такі акти виконують важливу координаційну й гармонізаційну функції, передусім у сферах, де правове регулювання має швидко реагувати на нові ризики та складні суспільні процеси (Cappellina et al., 2022; Stefan, 2024, p. 672-673).

Конституційні стандарти доказування формуються на перетині матеріального, процесуального права й основоположних принципів правосуддя. Закон визначає правила подання, дослідження та оцінки доказів, однак конституційний вимір цих правил полягає в забезпеченні справедливості процедури. Стандарт доказування не є лише відповіддю на питання, скільки доказів потрібно стороні. Він визначає рівень переконаності суду, необхідний для встановлення юридично значущих обставин, а отже, впливає на баланс між правами сторін, публічним інтересом і ризиком судової помилки.

У національному процесуальному праві України простежується посилення вимоги до якісної оцінки доказів. У цивільному та господарському судочинстві важливе значення мають не формальне накопичення доказового матеріалу, а оцінка його достатності, достовірності, взаємозв'язку та переконливості. Стандарт доказування має орієнтувати суд на з'ясування того, яка з версій сторін є обґрунтованішою з урахуванням усієї сукупності доказів, а не лише на механічне порівняння їх кількості. Саме тому сучасна процесуальна доктрина пов'язує стандарт доказування із внутрішнім переконанням суду, належним мотивуванням рішення та дотриманням процесуальної рівності сторін (Zhushman, 2024, p. 118; Radziievskyi, 2024, p. 630).

М'яке право у сфері доказування виконує кілька функцій. По-перше, воно допомагає конкретизувати загальні процесуальні категорії: належність, допустимість, достовірність, достатність та імовірність доказів. По-друге, воно формує орієнтири для оцінки доказів у складних або нових категоріях справ, зокрема пов'язаних із цифровими технологіями, транскордонними відносинами, масовим збиранням даних чи використанням експертних висновків. По-третє, воно посилює вимогу до мотивованості судового рішення, оскільки посилання на міжнародні стандарти, доктрину або рекомендаційні акти потребує пояснення їх релевантності для конкретної справи. У цьому сенсі soft law є не джерелом нової санкції, а інструментом якіснішої судової аргументації.

У судовій практиці значення м'якого права виявляється не лише в доповненні аргументації суду. Воно також може сприяти подоланню колізій, прогалин і неоднозначного тлумачення норм права, а в окремих випадках – формувати орієнтири для подальшого правозастосування та

правотворення. Саме тому soft law у сфері доказування слід розглядати як інструмент підвищення якості судової аргументації, а не як заміну процесуального закону.

Показовим прикладом національного soft law є рекомендаційні роз'яснення Антимонопольного комітету України. Вони не є нормативно-правовими актами й не можуть самостійно створювати нові норми права, однак здатні забезпечувати однаковість інтерпретації законодавства, формувати передбачувані підходи до його реалізації. У цьому аспекті такі роз'яснення можуть враховувати суди як допоміжний орієнтир, але не як самостійну правову підставу для обмеження прав чи покладення обов'язків.

Міжнародний вимір цієї проблематики насамперед пов'язаний з правом на справедливий суд. Практика Європейського суду з прав людини не встановлює єдиного універсального стандарту доказування для всіх національних процесів, однак формує конституційно значущі вимоги до справедливості доказової процедури. Серед них важливе місце посідають рівність сторін, змагальність, можливість ознайомитися з матеріалами, що впливають на рішення суду, право надати заперечення, обов'язок суду мотивувати рішення, а також заборона покладати в основу рішення матеріали, щодо яких сторона не мала реальної можливості висловитися (Vogiatzis, 2022; Sokolenko, 2023, p. 483).

Важливе значення має питання доступу сторін до доказів і допоміжних матеріалів, які впливають на судове міркування. Якщо суд використовує експертні висновки, наукові висновки, документи консультативних органів або професійні стандарти, вони мають бути відкритими для сторін. Інакше порушується логіка змагальності та процесуальної рівності. Усність, публічність і безпосередність судового розгляду також є гарантіями того, що докази не лише формально долучають до справи, а й реально досліджують у процедурі, доступній для сторін (Maksymiuk, 2023, p. 360).

У цифровому середовищі проблема справедливого доказування постає ще гострішою. Цифрові докази потребують перевірки походження, цілісності, надійності, способу отримання та можливості ефективного заперечення. Якщо сторона не має реальної можливості перевірити цифровий доказ або поставити під сумнів його достовірність, право на справедливий суд може втратити практичний зміст. У справах, пов'язаних із масовим збиранням даних або використанням технологічно складних доказів, питання допустимості доказів безпосередньо пов'язують із захистом прав особи й ефективністю процесуальних гарантій (Stoykova, 2023; Panzavolta, & Maes, 2022; Prettato, 2024).

Національний вимір застосування м'якого права у сфері доказування виявляється в кількох площинах. Першою є використання судами міжнародних рекомендаційних актів і стандартів у мотивувальній частині рішень. Другою є звернення до правової доктрини та наукових висновків. Третьою є врахування професійних стандартів, узагальнень, висновків консультативних органів й інших документів, що допомагають встановити зміст належної правової поведінки. Водночас такі матеріали не можуть замінювати закон або створювати для сторін несподівані обов'язки, про які вони не могли знати.

У господарському судочинстві м'яке право може мати особливе значення, оскільки економічні відносини часто розвиваються швидше, ніж законодавство. Рекомендації, торговельні звичаї, кодекси поведінки, стандарти добросовісності, роз'яснення органів публічної влади та правова доктрина можуть допомагати суду зрозуміти контекст спору. Однак вони не повинні підміняти закон або ставати прихованим джерелом нової юридичної відповідальності. Саме тут виявляється конституційна межа використання soft law: воно допустиме як аргумент тлумачення, але не як самостійна підстава для обмеження прав чи покладення обов'язків.

Застосування м'якого права в доказуванні має відповідати трьом критеріям. Перший критерій – релевантність: суд має пояснити, чому певний акт soft law стосується конкретного правового питання. Другий критерій – відкритість: сторони повинні мати можливість ознайомитися з таким актом, стандартом або висновком і надати заперечення. Третій критерій – непідміна закону: рекомендаційний акт не може бути самостійною підставою для обмеження прав чи покладення обов'язків, якщо це не випливає з чинного законодавства. Такий підхід узгоджується з ідеєю транснаціонального м'якого права як механізму правового діалогу, а не примусового заміщення національної норми (Stefan, 2024).

У формуванні конституційних стандартів доказування м'яке право також сприяє розвитку культури мотивованого судового рішення. Посилання суду на міжнародні стандарти, висновки консультативних органів або правову доктрину має бути не декоративним, а функціональним. Суд повинен показати, яку саме проблему тлумачення допомагає розв'язати відповідний акт, як він узгоджується з національним законом і чому його врахування не порушує баланс прав сторін. Лише за таких умов soft law підвищує якість правосуддя, а не створює ризик довільності.

М'яке право має значення і для уніфікування стандартів доказування. У різних видах судочинства можуть використовувати різні рівні переконаності суду: від переваги переконливіших доказів у приватноправових спорах до особливо високого рівня доведеності в кримінальному провадженні. Проте в усіх випадках конституційною вимогою залишається справедливість процедури. Дослідження стандарту розумного сумніву засвідчують, що доказова переконаність не може бути суто суб'єктивною; вона має ґрунтуватися на доступних доказах, їх повноті, логічній узгодженості й відсутності ігнорування потенційно виправдувальної інформації (Jellema,

2024). Тому soft law може допомагати розробити спільні мінімальні стандарти: доказування має бути змагальним, оцінка доказів –– мотивованою, судовий розсуд – контрольованим, а сторони – поставленими в рівні процесуальні умови.

Водночас надмірне або некритичне використання м'якого права може створювати ризики. По-перше, є небезпека підміни законодавчого регулювання рекомендаційними документами. По-друге, вибіркове посилання на soft law може призвести до непередбачуваності судової практики. По-третє, використання закритих або малодоступних висновків може порушити право сторін на справедливий суд. По-четверте, судове рішення може втратити переконливість, якщо акти м'якого права цитують без аналізу їх юридичної природи та зв'язку з предметом спору. У технологічно складних сферах ці ризики відчутні, оскільки гнучкість soft law має бути поєднано з підзвітністю, прозорістю та інституційною довірою (Marchant, & Gutierrez, 2023).

Отже, м'яке право може виконувати подвійну роль: у правотворчості воно є попереднім етапом апробації нових підходів, а в правозастосуванні – допоміжним інструментом тлумачення норм і конкретизації стандартів належної поведінки. У сфері доказування ця подвійна роль помітна тому, що суд потребує не лише формальних правил, а й змістових орієнтирів для оцінки доказів, меж судового розсуду та забезпечення справедливості процедури.

Для мінімізації цих ризиків доцільно керуватися тим, що м'яке право має допоміжний, а не замінний характер. Воно може конкретизувати принципи, заповнювати аргументаційні прогалини, сприяти гармонізації з міжнародними стандартами, але не може скасовувати вимоги процесуального закону. У сфері доказування це означає, що суд має керуватися процесуальними нормами, а soft law використовувати для пояснення їх змісту з позицій верховенства права, правової визначеності та справедливого суду. Саме такий підхід дає змогу поєднати гнучкість м'якого права з конституційними гарантіями судового захисту.

Висновки

М'яке право є важливим елементом сучасного правового регулювання, що поєднує гнучкість, рекомендаційність і здатність впливати на правотворчість та правозастосування. У сфері конституційних стандартів доказування воно допомагає висвітлити зміст загальних процесуальних категорій, сформувати критерії належної оцінки доказів і забезпечити мотивованість судового рішення.

У міжнародному вимірі м'яке право сприяє розвитку стандартів справедливого судочинства через рекомендації Ради Європи, документи європейських інституцій, доктрину, стандарти цифрового доказування та практику ЄСПЛ. У національному вимірі воно виявляється через використання правової доктрини, наукових висновків, рекомендаційних роз'яснень і професійних стандартів, які допомагають судам ухвалювати обґрунтованіші рішення.

Конституційно виправдане використання м'якого права можливе за умови дотримання трьох вимог: релевантності, відкритості для сторін і непідміни закону. Саме такий підхід дає змогу розглядати soft law як інструмент посилення, а не послаблення права на справедливий суд. Для України це має вкрай важливе значення в умовах європейської інтеграції, реформування правосуддя та потреби у формуванні сталої, передбачуваної й переконливої судової практики.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Cappellina, B., Ausfelder, A., Eick, A., Mespoulet, R., Hartlapp, M., Saurugger, S., & Terpan, F. (2022). Ever more soft law? A dataset to compare binding and non-binding EU law across policy areas and over time (2004-2019). *European Union Politics,* 23(4), 741-755. DOI: 10.1177/14651165221111985

[2] Hryhorenko, Ye.I., & Perederii, O.S. (2022). "Soft law" in the system of regulation of social relations: General theoretical context. *Legal Scientific Electronic Journal,* 5, 146-148. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-5/32

[3] Jellema, H. (2024). Reasonable doubt, robust evidential probability and the unknown. *Criminal Law and Philosophy,* 18, 451-470. DOI: 10.1007/s11572-023-09685-5

[4] Kotliar, O.I. (2026). Conceptualization of "soft law" in contemporary international legal doctrine: Pluralism of approaches and regulatory potential. *Analytical and Comparative Jurisprudence,* 2, 310-315. DOI: 10.24144/2788-6018.2026.02.3.43

[5] Maksymiuk, N.I. (2023). Orality as a guarantee of the right to a fair trial. *Kyiv Journal of Law,* 1, 356-361. DOI: 10.32782/klj/2023.1.55

[6] Marchant, G.E., & Gutierrez, C.I. (2023). Soft law 2.0: An agile and effective governance approach for artificial intelligence. *Minnesota Journal of Law, Science & Technology,* 24(2), 375-402. DOI: 10.24926/15529541.3875
[7] Panzavolta, M., & Maes, E. (2022). Exclusion of evidence in times of mass surveillance: In search of a principled approach to exclusion of illegally obtained evidence in criminal cases in the European Union. *The International Journal of Evidence & Proof,* 26(3), 199-222. DOI: 10.1177/13657127221088328
[8] Prettato, R. (2024). Digitalizzazione e giusto processo: La digital evidence nella giurisprudenza della Corte Europea dei Diritti dell'Uomo. *DPCE Online,* 62(1). DOI: 10.57660/dpceonline.2024.2109
[9] Radziievskyi, Yu.Ye. (2024). Assessment of evidence when applying the standard of proof "reasonable suspicion" by investigating judges. *Analytical and Comparative Jurisprudence,* 1, 628-633. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.01.110
[10] Sokolenko, O.L. (2023). Legal regulation of the right to a fair trial in the Code of Administrative Judiciary of Ukraine and the European Court of Human Rights. *Legal Scientific Electronic Journal,* 5, 482-485. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-5/120
[11] Stefan, O. (2024). Preserving the rule of law through transnational soft law: The Cooperation and Verification Mechanism. *Hague Journal on the Rule of Law,* 16, 671-692. DOI: 10.1007/s40803-024-00222-7
[12] Stoykova, R. (2023). The right to a fair trial as a conceptual framework for digital evidence rules in criminal investigations. *Computer Law & Security Review,* 49. DOI: 10.1016/j.clsr.2023.105801
[13] Udovyka, L.H., & Yermolenko, D.O. (2023). The principle of legal certainty in the axiological dimension. *Legal Scientific Electronic Journal,* 3, 60-64. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-3/12
[14] Vogiatzis, N. (2022). Interpreting the right to interpretation under Article 6(3)(e) ECHR: A cautious evolution in the jurisprudence of the European Court of Human Rights? *Human Rights Law Review,* 22(1), DOI: 10.1093/hrlr/ngab027
[15] Zhushman, M.V. (2024). Standard of proof in civil proceedings: Approaches to understanding. *Legal Scientific Electronic Journal,* 7, 115-118. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-7/26

Список використаних джерел

[1] Cappellina B., Ausfelder A., Eick A., Mespoulet R., Hartlapp M., Saurugger S., Terpan F. Ever more soft law? A dataset to compare binding and non-binding EU law across policy areas and over time (2004–2019). *European Union Politics.* 2022. Vol. 23. No. 4. P. 741–755. DOI: 10.1177/14651165221111985
[2] Григоренко Є. І., Передерій О. С. «М'яке право» у системі регулювання суспільних відносин: загальнотеоретичний контекст. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 5. С. 146–148. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-5/32
[3] Jellema H. Reasonable doubt, robust evidential probability and the unknown. *Criminal Law and Philosophy.* 2024. Vol. 18. P. 451–470. DOI: 10.1007/s11572-023-09685-5
[4] Котляр О. І. Концептуалізація «м'якого права» у сучасній міжнародно-правовій доктрині: плюралізм підходів та регулятивний потенціал. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2026. № 2. С. 310–315. DOI: 10.24144/2788-6018.2026.02.3.43
[5] Максимюк Н. І. Усність як гарантія права на справедливий суд. *Київський часопис права.* 2023. № 1. С. 356–361. DOI: 10.32782/klj/2023.1.55
[6] Marchant G. E., Gutierrez C. I. Soft law 2.0: An agile and effective governance approach for artificial intelligence. *Minnesota Journal of Law, Science & Technology.* 2023. Vol. 24. No. 2. P. 375–402. DOI: 10.24926/15529541.3875
[7] Panzavolta M., Maes E. Exclusion of evidence in times of mass surveillance: In search of a principled approach to exclusion of illegally obtained evidence in criminal cases in the European Union. *The International Journal of Evidence & Proof.* 2022. Vol. 26. No. 3. P. 199–222. DOI: 10.1177/13657127221088328
[8] Prettato R. Digitalizzazione e giusto processo: la digital evidence nella giurisprudenza della Corte Europea dei Diritti dell'Uomo. *DPCE Online*. 2024. Vol. 62. No. 1. DOI: 10.57660/dpceonline.2024.2109
[9] Радзієвський Ю. Є. Оцінка доказів при застосуванні слідчими суддями стандарту доказування «обґрунтована підозра». *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 1. С. 628–633. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.01.110
[10] Соколенко О. Л. Правове регулювання права на справедливе судочинство в Кодексі адміністративного судочинства України та Європейському суду з прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 5. С. 482–485. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-5/120
[11] Stefan O. Preserving the rule of law through transnational soft law: The Cooperation and Verification Mechanism. *Hague Journal on the Rule of Law.* 2024. Vol. 16. P. 671–692. DOI: 10.1007/s40803-024-00222-7

[12] Stoykova R. The right to a fair trial as a conceptual framework for digital evidence rules in criminal investigations. *Computer Law & Security Review.* 2023. Vol. 49. DOI: 10.1016/j.clsr.2023.105801
[13] Удовика Л. Г., Єрмоленко Д. О. Принцип правової визначеності в аксіологічному вимірі. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 3. С. 60–64. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-3/12
[14] Vogiatzis N. Interpreting the right to interpretation under Article 6(3)(e) ECHR: A cautious evolution in the jurisprudence of the European Court of Human Rights? *Human Rights Law Review.* 2022. Vol. 22. No. 1. DOI: 10.1093/hrlr/ngab027
[15] Жушман М. В. Стандарт доказування в цивільному процесі: підходи до розуміння. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 7. С. 115–118. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-7/26

KACHURINER Viktoriia
PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Maritime and International Law of the International University
65009, 33 Fontanska Road, Odesa, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2553-5071;
ZGHAMA Antonina
PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor at the Department of State and Legal Disciplines of the International University
65009, 33 Fontanska Road, Odesa, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3904-7477

Soft Law in the Formation of Constitutional Standards of Proof and Ensuring the Right to a Fair Trial: International and National Dimensions

Abstract. The relevance of the study is determined by the growing role of soft law instruments in shaping standards of fair trial, proof, and judicial reasoning. In modern conditions, formally binding norms are not always able to respond promptly to the increasing complexity of social relations, the digitalization of evidentiary activity, the development of international human rights standards, and the need to unify judicial practice. Therefore, recommendations, guidelines, opinions of advisory bodies, legal doctrine, and other soft law instruments are acquiring the significance of reference points for interpreting constitutional guarantees of the right to a fair trial. The purpose of the article is to determine the role of soft law in the formation of constitutional standards of proof and in ensuring the right to a fair trial in the international and national dimensions. The article examines the nature of soft law and its interaction with the principles of the rule of law, legal certainty, equality of parties, adversarial proceedings, reasoned judicial decisions, and effective judicial protection. Particular attention is paid to the use of Council of Europe instruments, the case law of the European Court of Human Rights, European Union recommendation acts, legal doctrine, and scholarly opinions as auxiliary sources of judicial reasoning. The main results of the study show that soft law does not replace legislation and does not create an independent basis for resolving a dispute; however, it performs important interpretative, harmonizing, and standard-setting functions. In the field of proof, it helps specify the criteria of relevance, admissibility, reliability, sufficiency, and probability of evidence, as well as determine the limits of judicial discretion in assessing evidentiary material. In the field of the right to a fair trial, soft law contributes to strengthening the requirements of procedural transparency, equality of procedural opportunities of the parties, openness of expert and scholarly opinions, and the court's duty to provide proper reasoning for its decision. It is concluded that the constitutional significance of soft law lies in its ability to give substantive content to general principles of justice and promote their practical application. For the national legal order of Ukraine, it is particularly important to develop a balanced approach under which soft law instruments are used as auxiliary reference points, without substituting legislation, procedural rules, or binding judicial practice.

Keywords: soft law; proof; standard of proof; right to a fair trial; rule of law; judicial practice; legal doctrine; European Court of Human Rights.

DOI: 10.33270/05267303.16
УДК 004.056:351.74(477)

КУДІНОВ Вадим*
кандидат фізико-математичних наук, доцент, завідувач кафедри інформаційних технологій навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5299-0590;
ТАРАСЕНКО Володимир
кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри інформаційних технологій навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-0250-7678;
ШВЕЦЬ Микола
викладач кафедри інформаційних технологій навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8489-4659

Напрями вдосконалення кіберзахисту інформаційних систем спеціального призначення МВС України в умовах воєнного стану

Анотація. В умовах воєнного стану й гібридної агресії з боку російської федерації інформаційні системи України щодня зазнають близько 15 цілеспрямованих кібератак. У цей період украй вразливими є об'єкти критичної інфраструктури держави, серед яких вагоме місце посідають інформаційні системи спеціального призначення Міністерства внутрішніх справ України. Зазначені відомчі ресурси забезпечують безперервний інформаційно-аналітичний супровід повсякденної діяльності правоохоронних органів, підрозділів Національної поліції України й екстрених служб швидкого реагування. Попри значну кількість наукових праць у галузі захисту інформації, комплексний підхід до системної нейтралізації різних типів сучасних кібератак на такі специфічні системи досі залишається недостатньо дослідженим в українському науковому дискурсі. Наявні методичні підходи переважно фокусуються на протидії окремим видам загроз без урахування системних взаємозв'язків усередині єдиної інформаційної системи відомства. Метою статті є обґрунтування перспективних напрямів удосконалення кіберзахисту та підвищення загального рівня кіберстійкості інформаційних систем спеціального призначення Міністерства внутрішніх справ України в сучасних умовах. У межах дослідження детально проаналізовано ключові загрози, зумовлені ймовірними типами кібератак на відомчі інформаційні системи, а також визначено найкритичніші вразливості чинних контурів безпеки. На основі отриманих аналітичних даних запропоновано комплексний підхід до підвищення їхньої кіберстійкості. Сформульовано практичні рекомендації щодо мінімізації негативного впливу кіберінцидентів на загальний рівень захищеності інформаційних систем спеціального призначення Міністерства внутрішніх справ України, що сприятиме підвищенню стійкості функціонування підрозділів до кіберзагроз.

Ключові слова: кібербезпека; кіберстійкість; об'єкти критичної інфраструктури; інформаційні системи спеціального призначення; МВС України; Національна поліція України; кібератака; захист інформації.

Історія статті:
Отримано: 30.06.2026
Прийнято: 01.09.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Кудінов В., Тарасенко В., Швець М. Напрями вдосконалення кіберзахисту інформаційних систем спеціального призначення МВС України в умовах воєнного стану. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 177–186. DOI: 10.33270/05267303.16

*Відповідальний автор

© Кудінов В., Тарасенко В., Швець М., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Стрімка цифровізація всіх сфер суспільного життя в Україні, зокрема правоохоронної діяльності, супроводжується масштабним зростанням кіберзагроз. Особливо небезпечними є цілеспрямовані кібератаки на інформаційні системи спеціального призначення (далі – ІССП) Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) України. Це зумовлено тим, що правопорушники активно застосовують новітні інформаційні технології, зокрема системи штучного інтелекту (далі – ШІ), для модернізації методів компрометації даних.

У МВС України протягом останнього десятиліття вживають заходів щодо створення нових та удосконалення вже наявних ІССП у складі єдиної інформаційної системи (далі – ЄІС) МВС України. Зокрема, у Положенні про єдину інформаційну систему МВС зазначено: «ЄІС МВС – інтегрована інформаційна система, що безпосередньо забезпечує реалізацію функцій її суб'єктів, інформаційну підтримку та супроводження їхньої діяльності й становить сукупність взаємозв'язаних функціональних підсистем, сервісів, програмно-інформаційних комплексів, програмно-технічних і технічних засобів електронної комунікації»[1].

Однією із важливих ІССП ЄІС МВС є інформаційно-комунікаційна система «Інформаційний портал Національної поліції України»[2] (далі – ІПНП). Її головне завдання полягає в інформаційно-аналітичному забезпеченні діяльності Національної поліції України (далі – НПУ). Інформацію з цієї системи використовують: 1) для наповнення та підтримки в актуальному стані баз (банків) даних, які входять до ЄІС МВС та визначені ст. 26 Закону України «Про Національну поліцію»[3]; 2) для формування баз даних у сфері управлінських відносин, необхідних для виконання покладених на поліцію повноважень; 3) для формування баз даних, необхідних для забезпечення щоденної діяльності поліції, у сфері трудових відносин, фінансового забезпечення, документообігу.

Важливість інформації, яка обробляється в ІССП МВС України, зокрема НПУ, полягає в її належності до державних інформаційних ресурсів. Відповідно, вона не підлягає поширенню та передачі іншим особам, крім випадків, передбачених законодавством.

В Україні останнім часом фіксують близько 15 кібератак щодня, переважно з боку рф, спрямованих на державний сектор і критичну інфраструктуру. Зокрема, у першій половині 2025 року Україна посіла п'яте місце у світі й третє в Європі за кількістю кібератак проти країни. Такі дані наводить Digital Defense Report 2025, оприлюднені компанією Microsoft. У глобальному розподілі загроз перші місця посідають США (24,8%), Велика Британія (5,6 %), Ізраїль (3,5 %), Німеччина (3,3 %), а Україна має 2,8 % від загального обсягу атак[4].

За даними Держспецзв'язку та команди CERT-UA, станом на 2025–2026 роки Україна залишається однією з головних цілей кібератак у світі. Кількість інцидентів щороку зростає: лише за 2025 рік було опрацьовано майже 6000 кібератак, що на 37 % більше, ніж у попередньому році. За даними CERT-UA, найактивнішими є російські угруповання, такі як Gamaredon (UAC-0010), також відомий як Armagedon[5].

Для протидії кіберзагрозам державному сектору та критичній інфраструктурі на державному рівні прийнято Указ Президента України № 447/2021 «Про Стратегію кібербезпеки України», який є документом стратегічного планування високого рівня[6]. Кіберстійкість країни в цьому Указі визначено через такі стратегічні завдання: 1) посилення кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та об'єктів критичної інформаційної інфраструктури; 2) підвищення рівня цифрової грамотності, кіберобізнаності щодо сучасних кіберзагроз і протидії їм населенням України.

У сучасних умовах воєнного стану та гібридних атак, ІССП МВС України стають першочерговими цілями для кібератак кіберзлочинців, особливо державних акторів рф. З метою нейтралізації таких загроз у системі «ІПНП» передбачено здійснення низки заходів. Зокрема, адміністратор системи «ІПНП» забезпечує облік користувачів і надання їм доступу до наявної інформації. Він також відповідає за захист інформації від несанкціонованого доступу, знищення, модифікації та блокування доступу до неї шляхом здійснення організаційних і технічних заходів, упровадження засобів і методів технічного захисту

---

[1] Про затвердження Положення про єдину інформаційну систему Міністерства внутрішніх справ та переліку пріоритетних електронних інформаційних ресурсів її суб'єктів : постанова Кабінету Міністрів України від 14 листоп. 2018 р. № 10244. URL: https://zakon.rada.gov.ua/lows/en/1024-2018-%D0%BF#Text

[2] Про затвердження Положення про інформаційно-комунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України» : наказ МВС України від 3 серп. 2017 р. № 676. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1059-17#Text

[3] Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/580-19#Text

[4] П'яте місце в Європі. *Суспільне. Новини :* [сайт]. URL: https://suspilne.media/1141546-ukraina-posila-pate-misce-u-sviti-za-vidsotkom-kiberatak-proti-kraini-microsoft/

[5] Armageddon. *Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України :* [сайт]. URL: https://cip.gov.ua/ua/news/rosiiske-ugrupuvannya-gamaredon-suttyevo-zbilshilo-kilkist-kiberoperacii-protevoni-ne-taki-uspishni-yak-ranishe

[6] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 26 серп. 2021 р. № 447/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#n7

інформації. У цій системі основним засобом перевірки повноважень користувачів є ідентифікатор доступу – об'єкт з унікальним атрибутом, що ідентифікує суб'єкта (користувача) в системі «ІПНП» (логін і пароль), реалізований через механізм парольного доступу. Цей превентивний захід захисту спроможний попередити приблизно 50 % спроб несанкціонованого втручання. Отже, майже половина кібератак досягають своєї мети.

Тому виникає гостра потреба в комплексному аналізі способів здійснення кібератак, а також у розробленні ефективних методів захисту від них.

Матеріали та методи

У статтях В. А. Кудінова (2017; 2023) та К. В. Ярового (2023) наведено комплексний підхід щодо створення стійких паролів, який надасть можливість користувачам ІССП МВС і НПУ забезпечити високий рівень стійкості парольного захисту до перебору. У роботі В. А. Кудінова (2021) визначено окремі вимоги щодо створення та використання користувачами стійких паролів в інформаційних системах ІССП МВС і НПУ. Аналізу кіберзагроз в умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та осмисленню їх як кібертероризму присвячені статті О. В. Гайдука та В. П. Звєрєва (2024), а також Р. В. Бараненка (2021). Гібридні атаки й атаки на критичну інфраструктуру досліджено в роботах Ю. П. Калайди (2025) та Р. К. Мурасова, С. І. Фараона та О. М. Гука (2025). У публікаціях А. Шолойко (2023) та О. О. Летичевського (2023) сформульовано наукові проблеми кібербезпеки. Вивченню кібератак на корпоративні бази даних приділено увагу в роботах С. В. Легомінова, Ю. В. Щавінська, О. В. Будзинський (2024); Є. А. Дроздова, В. М. Козел (2025). Роль штучного інтелекту в підвищенні кіберстійкості окреслено в статті О. М. Лунгол (2024).

Наявні методичні підходи переважно фокусуються на протидії окремим видам загроз без урахування системних взаємозв'язків усередині ЄІС МВС України. Тобто комплексний підхід до системної нейтралізації різних типів сучасних кібератак на такі специфічні системи, як ІССП, досі залишається недостатньо дослідженим у вітчизняній науці, особливо в умовах воєнного стану. Ця робота спрямована на усунення цього недоліку.

Мета статті. Обґрунтування перспективних напрямів удосконалення кіберзахисту та підвищення загального рівня кіберстійкості ІССП МВС України в сучасних умовах.

Результати й обговорення

Кібератака – це умисна дія одного або кількох зловмисників (від окремих хакерів до організованих груп або навіть державних структур), спрямована на отримання несанкціонованого доступу, модифікацію, дестабілізацію, знищення або блокування цифрових ресурсів (даних, мереж, систем, пристроїв).

Сьогодні кібератаки стали не просто технічною проблемою, а реальною загрозою для державних установ. Згідно з доповіддю Світового економічного форуму (WEF) «Global Cybersecurity Outlook 2025» 72 % опитаних організацій повідомили про збільшення кіберризиків. Кіберзлочинці щодня вдосконалюють масовані кібератаки, зокрема використовуючи методи ШІ. Їхні дії ґрунтуються на вразливостях програмного забезпечення (далі – ПЗ) та людському факторі. Такі кібератаки спрямовані на системи, які використовують в інтересах національної безпеки, оборони, правоохоронних органів і критичної інфраструктури (Yakovlev, & Liubchak, 2023).

Дослідження передбачає аналіз ключових загроз від імовірних типів кібератак на відомчі інформаційні системи й обґрунтування рекомендацій щодо комплексного підходу до підвищення їхньої кіберстійкості.

І. Шкідливе програмне забезпечення (malware) та віруси-вимагачі

Це загальний термін для будь-якого коду або програм, створених для пошкодження пристроїв, викрадення даних або отримання несанкціонованого доступу. Віруси-вимагачі (ransomware) є окремим видом malware, який шифрує файли жертви або блокує доступ до системи, вимагаючи гроші (викуп) за їх відновлення (Antonenko, Dihtiar, & Krykun, 2022).

Основні види загроз:

– віруси та хробаки: поширюються через файли або мережі;

– троянські програми: маскуються під корисне ПЗ;

– шпигунське ПЗ (spyware): таємно збирає інформацію про користувача;

– рекламне ПЗ (adware): показує небажану рекламу.

Основні методи захисту від malware та ransomware

1. Встановіть антивірусне програмне забезпечення: а) використовуйте надійні антивірусні програми та регулярно оновлюйте їх; б) уникайте використання програм російського походження через ризик компрометації.

2. Регулярно оновлюйте ПЗ: операційну систему (Windows, macOS, Android, iOS) та всі встановлені програми, оскільки оновлення усувають вразливості, якими користуються хакери.

3. Створюйте резервні копії (Backup). Регулярно зберігайте важливі дані на зовнішніх носіях або в хмарних сховищах. Це єдиний надійний спосіб відновити дані, якщо вимагачі зашифрують їх.

4. Будьте обережні в Інтернеті: 1) не відкривайте підозрілі вкладення в електронних листах і не переходьте за невідомими посиланнями; 2) завантажуйте програми лише з

офіційних джерел (App Store, Google Play, офіційні сайти розробників).

5. Використовуйте двофакторну аутентифікацію (2FA). Це додатковий захист ваших облікових записів, що ускладнює доступ зловмисникам навіть під час отримання пароля.

II. Фішинг і цілеспрямований фішинг (spear phishing)

Фішинг (phishing) для ІССП МВС України становить критичну загрозу, оскільки метою зловмисників є не лише викрадення особистих даних, а й доступ до службової інформації, баз даних (наприклад, реєстри МВС, «Дія»), компрометація персоналу та дестабілізація роботи правоохоронних органів. З урахуванням гібридної агресії та підвищеного інтересу спецслужб рф до правоохоронних органів, захист ІССП потребує комплексного підходу: поєднанні жорстких технічних засобів, організаційних заходів і навчання персоналу (Yakovlev, & Liubchak, 2023).

Основні загрози (фішинг-сценарії):

– «судові повістки» та фейкові запити: розсилка шкідливих листів, що імітують офіційні документи, з метою змусити користувача відкрити вкладення або перейти за посиланням;

– Targeted Phishing (Цільовий фішинг/Spear Phishing): листи, спрямовані на конкретних працівників МВС, що містять «службові» теми (наприклад, «Терміновий наказ», «Оновлення доступу до системи»);

– Business Email Compromise (BEC): підробка електронних адрес керівництва для отримання термінової інформації;

– використання ШІ: створення реалістичних фішингових повідомлень українською мовою, які важко розпізнати;

– фейкові ресурси: імітація офіційних сайтів сервісних центрів МВС чи відомчих порталів для крадіжки логінів/паролів.

Основні методи захисту від фішингових кібератак

1. Технічні заходи (захист ІССП МВС базується на поєднанні технічних рішень і суворих процедур безпеки): 1) багатофакторна автентифікація (MFA): обов'язкова для всіх користувачів службових систем, що робить вкрадений пароль марним для зловмисника; 2) поштовий захист: використання систем фільтрації спаму та шкідливих вкладень, SPF/DKIM/DMARC протоколів для запобігання підробці доменів; 3) мережеві екрани й антивіруси: встановлення антивірусного ПЗ, фаєрволів (WAF) і систем виявлення вторгнень; 4) контроль зовнішніх носіїв: обмеження використання USB-накопичувачів; 5) оновлення ПЗ: своєчасне встановлення патчів безпеки на робочих станціях і серверах.

2. Організаційні заходи та навчання персоналу: 1) регулярні тренінги: навчання працівників розпізнавання фішингових повідомлень; 2) симуляція атак: проведення фіктивних фішингових розсилок для перевірки пильності персоналу; 3) чіткий протокол реагування: співробітники повинні негайно повідомляти ІТ-відділ про підозрілі листи, не натискаючи посилання.

Як розпізнати фішинг? Пам'ятка для співробітника: а) адреса відправника: перевіряйте домен (після @). Офіційні листи надходять тільки з gov.ua; б) терміновість/загрози: фішери змушують діяти швидко («Ваш акаунт буде заблоковано», «Терміново оновити дані»); в) підозрілі посилання: наводьте курсор на посилання, щоб побачити реальну адресу перед натисканням; г) помилки в оформленні: нетиповий стиль спілкування або помилки в офіційних листах.

У разі виявлення фішингу слід звертатися до Департаменту кіберполіції Національної поліції України.

III. Розподілені атаки на відмову в обслуговуванні (DDoS)

Це скоординована кібератака, під час якої величезну кількість запитів одночасно спрямовують на вебсайт, сервер або мережу з багатьох джерел. Головна мета – перевантажити ресурси системи настільки, щоб вона не могла обробляти запити справжніх користувачів, стаючи фактично недоступною.

Основні типи DDoS-загроз (атаки класифікують залежно від того, на який рівень мережевої моделі OSI вони спрямовані):

– об'ємні атаки (Volumetric): найпоширеніший вид, мета якого – повністю зайняти пропускну здатність інтернет-каналу. Сюди належать UDP-флуд та ICMP-флуд;

– протокольні атаки: спрямовані на вичерпання ресурсів мережевого обладнання (фаєрволів, балансувальників навантаження). Наприклад, SYN-флуд, що використовує вразливості встановлення TCP-з'єднання;

– атаки на рівні додатків (L7): найвитонченіші атаки, що імітують поведінку реальних користувачів (наприклад, HTTP-флуд). Вони спрямовані на конкретні функції сайту, які потребують значних обчислювальних витрат сервера.

Небезпечність DDoS-атак полягає у: а) масштабності: оскільки запити надсилаються з тисяч або мільйонів пристроїв (часто заражених вірусами гаджетів IoT, що утворюють ботнет), заблокувати таку атаку за однією IP-адресою неможливо; б) складності ідентифікації: справжнє джерело атаки приховане за розподіленою мережею проміжних пристроїв по всьому світу; в) наслідках: окрім фінансових втрат через простій бізнесу, атаки можуть слугувати «димовою завісою» для крадіжки даних або іншого шпигунства (Kremin, Kremin, & Mindzia, 2025).

Основні методи протидії на DDoS-загрози

Для протидії використовують спеціалізовані рішення, такі як:

1. Хмарні сервіси захисту (наприклад, від Microsoft або Cloudflare), які фільтрують трафік перед тим, як він потрапить на ваш сервер.

2. Моніторинг мережі для виявлення аномальних сплесків активності на ранніх етапах.

3. Налаштування брандмауерів та обмеження кількості запитів (Rate Limiting) для зменшення впливу дрібних атак.

IV. Внутрішні атаки (Insider Threats)

Внутрішні атаки (insider threats) – це загрози безпеці, що походять від людей, які мають легітимний доступ до активів організації: співробітників, підрядників або бізнес-партнерів. На відміну від зовнішніх атак, інсайдери вже перебувають усередині периметра захисту, що суттєво ускладнює виявлення їхніх дій (Hlazunov, & Hurzhii, 2025).

Типи внутрішніх загроз (фахівці класифікують інсайдерів за їхніми мотивами та поведінкою):

1. Недбалий працівник (The Careless User): найпоширеніший тип. Це люди, які випадково наражають компанію на ризик через помилки: перехід за фішинговими посиланнями, використання слабких паролів або надсилання конфіденційних листів не тому адресату.

2. Зловмисний інсайдер (The Malicious Insider): діє навмисно з метою викрадення даних, саботажу або отримання фінансової вигоди. Це може бути незадоволений працівник, який хоче помститися, або людина, яка продає корпоративні секрети конкурентам.

3. «Кріт» або зовнішній агент (The Pawn/Mole): співробітник, якого завербували або обманом змусили надати доступ до мережі зовнішнім зловмисникам чи іноземним розвідкам.

4. Скомпрометований користувач: легітимний працівник, чиї облікові дані були викрадені хакерами за допомогою шкідливого ПЗ або соціальної інженерії. Атака виглядає як дії співробітника, але виконується зовнішньою силою.

5. Третя сторона (The Partner): підрядники чи постачальники, які мають доступ до систем компанії, але не дотримуються належних стандартів безпеки, створюючи вразливості.

Методи захисту від внутрішніх атак

Ефективна стратегія захисту потребує поєднання технічних засобів та організаційних заходів:

1. Принцип найменших привілеїв (PoLP): надавайте співробітникам доступ лише до тих даних і систем, які критично необхідні для виконання їхніх безпосередніх обов'язків.

2. Використання DLP-систем (Data Loss Prevention): спеціалізоване програмне забезпечення, що відстежує та блокує несанкціоновану передачу конфіденційної інформації за межі компанії.

3. Аналіз поведінки (UEBA): інструменти, які використовують машинне навчання для виявлення аномальної активності (наприклад, копіювання великих обсягів даних у неробочий час).

4. Багатофакторна автентифікація (MFA): обов'язковий захід, що значно ускладнює використання викрадених паролів.

5. Моніторинг і логування: постійний аудит дій привілейованих користувачів та адміністраторів систем.

6. Навчання персоналу: регулярні тренінги з кібергігієни для запобігання випадковим витокам через недбалість.

7. Процедури звільнення: чіткий регламент миттєвого блокування всіх доступів після припинення співпраці з працівником.

V. Експлуатація вразливостей (Exploiting Vulnerabilities)

Використання «дірок» у ПЗ, які ще не були закриті патчами безпеки. Експлуатація вразливостей – це використання помилок або недоліків у коді програм, операційних систем чи апаратному забезпеченні для виконання несанкціонованих дій.

Основні типи вразливостей (вразливості часто класифікують за місцем їх виникнення та характером впливу):

– переповнення буфера (Buffer Overflow): запис даних поза межами відведеного обсягу пам'яті, що дає змогу зловмиснику змінити перебіг виконання програми;

– ін'єкції (Injections): упровадження шкідливого коду в запити до баз даних (SQL Injection) або команд ОС;

– міжсайтовий скриптинг (XSS): вбудовування шкідливих скриптів у вебсторінки, які переглядають інші користувачі;

– порушення автентифікації та авторизації: слабкі паролі, відсутність двофакторної автентифікації або помилки в логіці перевірки прав доступу;

– неправильна конфігурація: відкриті порти, стандартні налаштування за замовчуванням або відсутність необхідних обмежень доступу;

– вразливості нульового дня (Zero-day): недоліки, про які розробник ще не знає і для яких ще не випущено патчів.

Методи експлуатації (для реалізації атак використовують експлойти – спеціальні фрагменти коду або інструменти): а) розвідка: пошук відомих вразливостей через бази даних, такі як MITRE CVE (Common Vulnerabilities and Exposures); б) доставка: надсилання експлойту через фішингові листи, шкідливі вебсайти або через мережеве з'єднання; в) виконання: запуск коду для отримання доступу, викрадення даних або поширення вірусів.

Методи захисту від експлуатації вразливостей

Захист має бути комплексним і багаторівневим:

1. Керування вразливостями (Vulnerability Management): регулярне сканування систем на наявність дір і пріоритетне їх усунення.

2. Оновлення та патчинг: своєчасне встановлення оновлень безпеки від розробників ПЗ.

3. Використання VBS і HVCI: технології ізоляції на основі віртуалізації у Windows, які захищають цілісність коду ядра.

4. Безпечна розробка (DevSecOps): статичний аналіз коду (SAST) і тестування на проникнення на етапі створення програм.

5. Захист облікових даних: використання складних паролів, хешування та багатофакторної автентифікації.

VI. Атаки на вебдодатки (SQL-ін'єкції, XSS)

Атаки на вебдодатки – це спроби зловмисників використати вразливості в коді сайту для викрадення даних або отримання контролю над системою. Найпоширенішими є SQL-ін'єкції та XSS (Tereshchenko, Tereshchenko, & Chernysh, 2024).

1. SQL-ін'єкції (SQL Injection).

Це впровадження шкідливого SQL-коду в запити до бази даних через поля введення. Механізм: зловмисник вводить спеціальні символи (наприклад, ' OR '1'='1) у поле логіна, що змушує сервер виконати незаплановану команду.

Типи SQL-ін'єкції:

– класична (In-band): результат атаки одразу відображається на тій самій сторінці;

– сліпа (Blind): сервер не виводить помилок, тому хакер аналізує відповіді системи (так/ні) або затримки в часі;

– позасмугова (Out-of-band): дані виводяться через інший канал (наприклад, HTTP-запит до сервера хакера).

Методи захисту від SQL-ін'єкції:

1. Параметризовані запити (Prepared Statements): розділення коду SQL і даних користувача.

2. Валідація та фільтрація: перевірка, чи відповідають введені дані очікуваному формату (наприклад, тільки цифри для ID).

3. Принцип найменших привілеїв: користувач бази даних повинен мати доступ лише до тих таблиць, які йому необхідні.

2. Міжсайтовий скриптинг (XSS).

Упровадження шкідливого JavaScript-коду, який виконується в браузері іншого користувача. Механізм: браузер не може відрізнити код розробника від коду хакера, тому виконує все, що є на сторінці.

Типи XSS:

– збережена (Stored XSS): скрипт зберігається на сервері (наприклад, у коментарі) і спрацьовує у кожного, хто відкриє цю сторінку;

– відбита (Reflected XSS): шкідливий код передається через URL-параметри й одразу відображається на сторінці (часто використовується у фішингових листах);

DOM-based XSS: вразливість, що реалізується виключно в клієнтському JavaScript-коді.

Методи захисту від XSS:

1. Екранування (Output Encoding): перетворення символів типу < на <, щоб браузер сприймав їх як текст, а не код.

2. Content Security Policy (CSP): спеціальний заголовок сервера, який дає змогу виконувати скрипти лише з довірених джерел.

3. HttpOnly Cookie: заборона доступу JavaScript до сесійних файлів cookie.

Загальні методи захисту:

1. Web Application Firewall (WAF): спеціальний екран, що аналізує трафік і блокує підозрілі запити ще до того, як вони потраплять до програми.

2. Регулярне оновлення: використання актуальних версій фреймворків і бібліотек, де вразливості вже виправлені розробниками.

VII. Атака «Людина посередині» (Man-in-the-Middle – MitM)

Перехоплення інформації між користувачем (наприклад, поліцейським) і сервером, що дає змогу шпигувати за переданими даними. Це вид кіберзагрози, коли зловмисник таємно перехоплює та, можливо, змінює зв'язок між двома сторонами (наприклад, поліцейським і сервером), що надає можливість шпигувати за переданими даними.

Основні типи MitM-атак:

– перехоплення Wi-Fi (Evil Twin): хакер створює відкриту Wi-Fi точку з назвою, схожою на відому (наприклад, «Free_Hotel_WiFi»). Коли користувач підключається, весь ваш трафік проходить через пристрій нападника;

– ARP Spoofing: зловмисник надсилає фальшиві ARP-повідомлення в локальній мережі, щоб пов'язати свою MAC-адресу з IP-адресою шлюзу (роутера). Це дає змогу перехоплювати дані всередині мережі;

– DNS Spoofing (отруєння кешу): користувача переспрямовують на підроблений сайт замість справжнього (наприклад, замість вашого банку користувач потрапляє на його копію), змінюючи записи в DNS-системі;

– HTTPS Spoofing / SSL Stripping: нападник змушує браузер перейти з безпечного протоколу https:// на вразливий http://, що надає можливість бачити логіни та паролі у відкритому вигляді;

– викрадення сесії (Session Hijacking): крадіжка файлів cookie, які дають змогу хакеру зайти у ваш обліковий запис без введення пароля, оскільки сервер «впізнає» його як авторизованого користувача (Shkitov, Buzoveria, & Stadnichenko, 2024).

Основні методи захисту від MitM-атак:

Для звичайних користувачів:

1. Використовуйте VPN: це створює зашифрований тунель, через який нападник не зможе прочитати ваші дані, навіть якщо перехопить їх у публічному Wi-Fi.

2. Перевіряйте HTTPS: завжди звертайте увагу на «замочок» в адресному рядку. Використовуйте розширення типу *HTTPS Everywhere*.

3. Уникайте відкритих Wi-Fi: не проводьте банківські операції через публічні мережі. Якщо це необхідно, використовуйте мобільний Інтернет.

4. Двофакторна автентифікація (2FA): навіть якщо хакер дізнається пароль, він не зможе увійти без другого фактора (коду з SMS або додатка).

Для власників сайтів та адміністраторів:

1. HSTS (HTTP Strict Transport Security): налаштування, яке забороняє браузерам відкривати сайт через незахищений протокол HTTP.

2. Використання надійних сертифікатів SSL/TLS: регулярне оновлення протоколів до останніх версій (TLS 1.3) https://is.gd/eYb4at.

3. Сегментація мережі: ізоляція критичних вузлів мережі для запобігання поширенню атаки всередині системи.

VIII. Атаки на паролі (Brute Force)

Атаки методом «грубої сили» (brute force) – це спосіб зламу, за якого зловмисники систематично перебирають усі можливі комбінації символів, щоб вгадати пароль або ключ шифрування. Метою є облікові записи адміністраторів або користувачів, які мають високий рівень доступу.

Типи атак (Brute Force):

– проста атака (Simple Brute Force): автоматизований перебір комбінацій символів (літер, цифр, знаків) без використання спеціальних списків;

– словникова атака (Dictionary Attack): використання бази найпопулярніших або раніше викрадених паролів (наприклад, «123456» або «password»);

– гібридна атака: поєднання словникової атаки з варіаціями символів, наприклад, додавання цифр або спецсимволів до звичайних слів;

– Credential Stuffing: підставлення вже відомих пар «логін–пароль», які були викрадені з інших сервісів, оскільки користувачі часто використовують однакові дані всюди;

– зворотна атака (Reverse Brute Force): хакери беруть один популярний пароль і намагаються підібрати його до тисяч різних логінів (Dolia, E., & Dolia, O., 2026).

Методи захисту від атаки на паролі

Для ефективного протистояння перебору рекомендують комбінувати кілька рівнів безпеки:

1. Складність паролів: а) довжина від 12–16 символів; б) поєднання великих і малих літер, цифр та спеціальних знаків; в) унікальність – не використовуйте один пароль для різних сервісів.

2. Технічні обмеження (на боці сервісів): а) двофакторна автентифікація (2FA): навіть якщо пароль вгадано, зловмиснику знадобиться другий фактор (код з SMS, додатка або біометрія); б) обмеження спроб входу: тимчасове блокування акаунту або IP-адреси після 3–5 невдач; в) використання CAPTCHA: зупиняє ботів, змушуючи підтвердити, що діє людина.

3. Додаткові заходи: а) використання менеджерів паролів для генерації та надійного зберігання складних ключів; б) «соління» (salting): додавання випадкових даних до пароля перед його хешуванням у базі даних (для захисту від офлайн-перебору).

IX. Компрометація (Intrusion)

Втручання в роботу системи з метою зміни інформації, наприклад, дефейс (зміна зовнішнього вигляду) вебсайтів, що призводить до втрати конфіденційності, цілісності або доступності даних.

Основні типи компрометації:

– злам облікових записів: викрадення паролів через фішинг, брутфорс (перебір) або купівлю баз даних у DarkNet;

– експлуатація вразливостей: використання багів у ПЗ (наприклад, критичні вразливості в Windows або вебсерверах);

– шкідливе ПЗ (Malware): віруси, шифрувальники (Ransomware) та трояни, що дають віддалений доступ до системи;

– соціальна інженерія: маніпулювання персоналом для отримання доступу або конфіденційної інформації;

– внутрішня загроза: дії ображених або підкуплених співробітників компанії.

Методи захисту від компрометації

Щоб мінімізувати ризики, використовують концепцію ешелонованої оборони:

1. Автентифікація: обов'язкове впровадження MFA (багатофакторної автентифікації). Навіть якщо пароль вкрадуть, зловмисник не увійде без другого фактору.

2. Керування патчами: регулярне оновлення ОС і ПЗ для усунення вразливостей системи безпеки.

3. Мережевий захист: використання брандмауерів (Firewalls) та систем виявлення/ запобігання вторгненням (IDS/IPS).

4. Принцип найменших привілеїв: користувач повинен мати доступ лише до тих даних, які необхідні йому для роботи.

5. Моніторинг і логування: постійний аналіз системних журналів для виявлення аномальної активності на ранніх етапах.

6. Навчання персоналу: регулярні тренінги з кібергігієни для запобігання переходу співробітників за підозрілими посиланнями.

Дії, якщо компрометація вже сталася: а) ізоляція: відключити заражений пристрій від мережі; б) аналіз: з'ясувати шлях проникнення й обсяг викрадених даних; в) відновлення: зміна всіх паролів, очищення системи та відновлення даних із «чистих» бекапів.

Висновки

У сучасних умовах масованої гібридної агресії та перманентних кібератак на державний сектор забезпечення цифрової безпеки об'єктів критичної інфраструктури набуває стратегічного значення. Надійний захист інформаційних систем спеціального призначення МВС України потребує впровадження комплексного підходу, спроможного протидіяти синергетичним загрозам. Сформульовані в роботі рекомендації щодо вдосконалення відомчого кіберзахисту в умовах воєнного стану надають можливість мінімізувати

ризики компрометації даних і підвищити загальну кіберстійкість єдиної інформаційної системи МВС України.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі пов'язані з обґрунтуванням специфіки кіберзахисту систем управління та зв'язку мобільних вогневих груп протиповітряної оборони, що функціонують у структурі МВС України.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Antonenko, N., Dihtiar, Ya., & Krykun, N. (2022). Modern methods of combating computer viruses. *Economy and Society,* 43. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-43-51

[2] Baranenko, R.V. (2021). Cyberattacks as one of the forms of cyberterrorism. *Informatics, computing and automation,* 32(71), 1(1), 45-50. DOI: 10.32838/2663-5941/2021.1-1/07

[3] Dolia, E.K., & Dolia, O.Ye. (2026). Reliability of authentication mechanisms in information systems: the influence of the human factor. *Bulletin of the Kherson National Technical University. Series "Information technologies",* 1(96), 250-259. DOI: 10.35546/kntu2078-4481.2026.1.34

[4] Drozdova, Ye.A., Kozel, V.M. (2025). Modern methods of database protection in conditions of cyber threats and war. *Bulletin of the Kherson National Technical University,* 3(94), 177-185. DOI: 10.35546/kntu2078-4481.2025.3.2.22

[5] Haiduk, O.V., & Zveriev, V.P. (2024). Analysis of cyber threats in the conditions of rapid development of information technologies. *Cybersecurity: education, science, technology,* 3(23), 225-236. DOI: 10.28925/2663-4023.2024.23.225236

[6] Hlazunov, A.S., & Hurzhii, A.M. (2025). Method for early detection of insiders in cloud environments. *Technical Engineering,* 2(96), 90-94. DOI: 10.26642/ten-2025-2(96)-90-94

[7] Kalaida, Yu.P. (2025). Hybrid cyberattacks in the context of Ukrainian-Russian cyberwar. *Information and Law,* 4(55), 206-214. DOI: 10.37750/2616-6798.2025.4(55).346481

[8] Kremin, I., Kremin, S., & Mindzia, O. (2025). DDOS attack on overflow of conntrack table. *Technical Sciences,* 1(347), 150-155. DOI: 10.31891/2307-5732-2025-347-20

[9] Kudinov, V.A. (2017). On the problem of creating reliable passwords for users of the Integrated Information and Search System of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. *Current problems of state information security management :* materials of the VIII scientific-practical conference (pp. 54-56). Kyiv: National Academician of the Security Service of Ukraine.

[10] Kudinov, V.A. (2021). General approach to creating and using reliable passwords for users of information systems. *Interdisciplinary research: scientific horizons and perspectives:* I International Scientific and Theoretical Conference (Vol. 2), (pp. 47-48). Vilnius, Republic of Lithuania: European Scientific Platform.

[11] Kudinov, V.A., & Yarovyi, K.V. (2023). A comprehensive approach to creating stable passwords for special-purpose information systems of the Ministry of Internal Affairs and the National Police of Ukraine (part 1). *Modern Special Equipment,* 3(74), 42-49. DOI: 10.36486/mst2411-3816.2023.3(74)

[12] Kudinov, V.A., & Yarovyi, K.V. (2023). A comprehensive approach to creating stable passwords for special-purpose information systems of the Ministry of Internal Affairs and the National Police of Ukraine (part 2). *Modern Special Equipment,* 4(75), 40-50. DOI: 10.36486/mst2411-3816.2023.4(75)

[13] Lehominova, S.V., Shchavinska, Yu.V., & Budzynskyi, O.V. (2024). Analysis of modern approaches to ensuring cybersecurity of corporate databases. *Modern Information Security,* 2(58), 50-58. DOI: 10.31673/2409-7292.2024.020006

[14] Letychevskyi, O.O. (2023). Modern scientific problems of cybersecurity. *Bulletin of the NAS of Ukraine,* 2, 12-20. DOI: 10.15407/visn2023.02.012

[15] Lunhol, O.M. (2024). Review of methods and strategies of cybersecurity using artificial intelligence. *Cybersecurity: education, science, technology,* 1(25), 379-389. DOI: 10.28925/2663-4023.2024.25.379389

[16] Murasov, R.K., Faraon, S.I., & Huk, O.M. (2025). Cybersecurity of critical infrastructure: assessment and management of cyberattack risks. *Modern Information Technologies in the Sphere of Security and Defence,* 3(54), 75-83. DOI: 10.33099/2311-7249/2025-54-3-75-83

[17] Shkitov, A.A., Buzoveria, N.G., & Stadnichenko, O.A. (2024). Methodological matrix for preventing MITM attacks in strategic and civil infrastructures. *Methods and quality control devices,* 2(53), 137-146. DOI: 10.31471/1993-9981-2024-2(53)-137-146

[18] Sholoiko, A. (2023). Cybersecurity as a new goal of sustainable development. *Digital Economy,* III(91), 43-52. DOI: 10.34025/2310-8185-2023-2.90.01

[19] Tereshchenko, K.V., Tereshchenko, T.P., & Chernysh, Yu.O. (2024). Analysis of the problem of SQL injections in web applications. *CYBERSECURITY: education, science, technology,* 1(25), 177-199. DOI: 10.28925/2663-4023.2024.25.177199

[20] Yakovlev, M., & Liubchak, V. (2023). Possibilities of artificial intelligence in detecting and preventing phishing and cyberattacks. *Cybersecurity: education, science, technology,* 1(29), 298-309. DOI: 10.28925/2663-4023.2025.29.840

Список використаних джерел

[1] Антоненко Н., Дігтяр Я., Крикун Н. Сучасні методи боротьби з комп'ютерними вірусами. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 43. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-43-51

[2] Бараненко Р. В. Кібератаки як одна з форм кібертероризму. *Інформатика, обчислювальна техніка та автоматизація.* 2021. Т. 32 (71). Ч. 1. № 1. С. 45–50. DOI: 10.32838/2663-5941/2021.1-1/07

[3] Доля Е. К., Доля О. Є. Надійність механізмів автентифікації в інформаційних системах: вплив людського фактора. *Вісник Херсонського національного технічного університету. Серія «Інформаційні технології»*. 2026. № 1 (96). С. 250–259. DOI: 10.35546/kntu2078-4481.2026.1.34

[4] Дроздова Є. А., Козел В. М. Сучасні методи захисту баз даних в умовах кіберзагроз та війни. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2025. №3 (94). С. 177–185. DOI: 10.35546/kntu2078-4481.2025.3.2.22

[5] Гайдук О. В., Звєрєв В. П. Аналіз кіберзагроз в умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2024. № 3 (23). С. 225–236. DOI: 10.28925/2663-4023.2024.23.225236

[6] Глазунов А. С., Гуржій А. М. Метод раннього виявлення інсайдерів у хмарних середовищах. *Технічна інженерія*. 2025. №2 (96). С. 90–94. DOI: 10.26642/ten-2025-2(96)-90-94

[7] Калайда Ю. П. Гібридні кібератаки в умовах українсько-російської кібервійни. *Інформація і право.* 2025. № 4 (55). С. 206–214. DOI: 10.37750/2616-6798.2025.4(55).346481

[8] Кремінь І., Кремінь С., Міндзя О. DDOS атака на переповнення таблиці conntrack. *Технічні науки.* 2025. Вип. 1 (347). С. 150–155. DOI: 10.31891/2307-5732-2025-347-20

[9] Кудінов В. А. До проблеми щодо створення надійних паролів користувачів Інтегрованої інформаційно-пошукової системи МВС України. *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави* : матеріали VIII наук.-практ. конф. (Київ, 24 трав. 2017 р.). Київ : НА СБУ, 2017. С. 54–56.

[10] Kudinov V. A. General approach to creating and using reliable passwords for users of information systems. *Interdisciplinary research: scientific horizons and perspectives :* I International Scientific and Theoretical Conference (Vilnius, March 12, 2021). Vilnius, Republic of Lithuania: European Scientific Platform, 2021. Vol. 2. P. 47–48.

[11] Кудінов В. А., Яровий К. В. Комплексний підхід щодо створення стійких паролів інформаційних систем спеціального призначення МВС та Національної поліції України (частина 1). *Сучасна спеціальна техніка.* 2023. № 3 (74). С. 42–49. DOI: 10.36486/mst2411-3816.2023.3(74)

[12] Кудінов В. А., Яровий К. В. Комплексний підхід щодо створення стійких паролів інформаційних систем спеціального призначення МВС та Національної поліції України (частина 2). *Сучасна спеціальна техніка.* 2023. № 4 (75). С. 40–50. DOI: 10.36486/mst2411-3816.2023.4(75)

[13] Легомінова С. В., Щавінська Ю. В., Будзинський О. В. Аналіз сучасних підходів до забезпечення кібербезпеки корпоративних баз даних. *Сучасний захист інформації.* 2024. № 2 (58). С. 50–58. DOI: 10.31673/2409-7292.2024.020006

[14] Летичевський О. О. Сучасні наукові проблеми кібербезпеки. *Вісник НАН України*. 2023. № 2. С. 12–20. DOI: 10.15407/visn2023.02.012

[15] Лунгол О. М. Огляд методів та стратегій кібербезпеки засобами штучного інтелекту. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2024. № 1 (25). С. 379–389. DOI: 10.28925/2663-4023.2024.25.379389

[16] Мурасов Р. К., Фараон С. І., Гук О. М. Кібербезпека критичної інфраструктури: оцінювання та управління ризиками кібератак. *Modern Information Technologies in the Sphere of Security and Defence.* 2025. № 3 (54). С. 75–83. DOI: 10.33099/2311-7249/2025-54-3-75-83

[17] Шкітов А. А., Бузоверя Н. Г., Стадніченко О. А. Методологічна матриця запобігання MITM-атакам у стратегічних та цивільних інфраструктурах. *Методи та прилади контролю якості.* 2024. № 2 (53). С. 137–146. DOI: 10.31471/1993-9981-2024-2(53)-137-146

[18] Шолойко А. Кібербезпека як нова ціль сталого розвитку. *Цифрова економіка*. 2023. Вип. III (91). С. 43–52. DOI: 10.34025/2310-8185-2023-2.90.01

[19] Терещенко К. В., Терещенко Т. П., Черниш Ю. О. та ін. Аналіз проблеми SQL-ін'єкцій в веб-застосунках. *КІБЕРБЕЗПЕКА: освіта, наука, техніка.* 2024. № 1 (25). С. 177–199. DOI: 10.28925/2663-4023.2024.25.177199

[20] Яковлев М., Любчак В. Можливості штучного інтелекту у виявленні та запобіганні фішингу й кібератакам. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2023. № 1 (29). С. 298–309. DOI: 10.28925/2663-4023.2025.29.840

KUDINOV Vadym
PhD in Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Information Technologies, Educational and Scientific Institute of Law and Psychology of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5299-0590;
TARASENKO Volodymyr
PhD in Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor of the Department of Information Technologies, Educational and Scientific Institute of Law and Psychology of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-0250-7678;
SHVETS Mykola
Lecturer of the Department of Information Technologies of the Educational and Scientific Institute of Law and Psychology of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8489-4659

Directions for Improving Cyber Defense of Special-Purpose Information Systems of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in the Conditions of Martial Law

Abstract. In the conditions of martial law and ongoing hybrid aggression by the Russian Federation, Ukraine's information systems are subjected to about 15 targeted cyberattacks every day. During this period, critical infrastructure facilities of the state become particularly vulnerable, among which special-purpose information systems (SPIS) of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine occupy a significant place. The mentioned departmental resources provide continuous information and analytical support for the daily activities of law enforcement agencies, units of the National Police of Ukraine, and emergency rapid response services. Despite the significant number of available scientific works in the field of information protection, a comprehensive approach to the systematic neutralization of various types of modern cyberattacks on such specific systems still remains insufficiently researched in domestic science. Existing methodological approaches mainly focus on countering individual types of threats, without taking into account systemic interconnections within the unified information system of the department. The purpose of the article is to substantiate promising areas for improving cyber defense and increasing the overall level of cyber resilience of the ISSP of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in modern conditions. The study conducted a detailed analysis of key threats arising from probable types of cyberattacks on departmental information systems, as well as the most critical vulnerabilities of existing security circuits were identified. Based on the analytical data obtained, a comprehensive approach to increasing their cyber resilience was proposed. Practical recommendations have been formulated to minimize the negative impact of cyber incidents on the overall level of security of special-purpose information systems of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, which will allow increasing the resilience of the units to cyber threats.

Keywords: cybersecurity; cyber resilience; critical infrastructure facilities; special-purpose information systems; Ministry of Internal Affairs of Ukraine; National Police of Ukraine; cyberattack; information protection.

DOI: 10.33270/05267303.17
УДК 621.92

МИХАЙЛЕНКО Роман*
кандидат філософських наук, доцент кафедри теорії, історії та філософії права Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1689-4382

Культура мислення сучасного правоохоронця

Анотація. Метою статті є теоретичне осмислення сутності культури мислення сучасного правоохоронця. У роботі проаналізовано культуру логічного мислення як важливий компонент формування особистості. Акцентовано, що людське мислення підпорядковується логічним законам і функціонує в логічних формах незалежно від науки логіки. Логічне мислення визначають як здатність до аналізу ситуації, події чи явища та як здатність до раціонального прогнозування майбутнього. Логічне мислення близьке до критичного, адже є основою комплексного бачення та розуміння реальності. Зазначено, що правова культура слугує важливим елементом особистісного розвитку правоохоронця, який не лише здійснює правозастосування, а й формує правове мислення, що відповідає стандартам державного управління та забезпечення правопорядку. Сучасні дослідження у сфері юридичної освіти засвідчують, що формування правової культури має ґрунтуватися на інтегрованому підході, що передбачає як правову освіту, так і морально-етичне виховання. Виокремлено, що правова культура поліцейських виходить за межі знання законів і норм, передбачаючи глибоке розуміння механізмів їх застосування в повсякденній діяльності. Формування такої культури потребує теоретичного засвоєння правових засад і практичного впровадження в реальні умови службової діяльності. Для цього необхідно розробляти інноваційні методи професійної підготовки, які базуватимуться на критичному мисленні й логіці. За допомогою мислення особа виявляє взаємозв'язок між предметами, подіями та явищами, з'ясовує причини та наслідки цієї взаємодії, а також може робити висновки, які згодом забезпечать ширше розуміння істотних ознак окремих правових явищ. Представлені результати можуть бути корисними викладачам вищих навчальних закладів, учителям шкіл, студентам вищих навчальних закладів.

Ключові слова: логічне мислення; культура мислення; правове мислення; юридичне пізнання; правова культура; правова реальність.

Історія статті:
Отримано: 01.07.2026
Прийнято: 28.08.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Михайленко Р. Культура мислення сучасного правоохоронця. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 187–192. DOI: 10.33270/05267303.17

*Відповідальний автор

© Михайленко Р., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Культура пронизує всі сфери життя суспільства. Всім зручно жити в середовищі, де діє контроль, відповідно до якого члени суспільства прагнуть поводитися згідно з очікуваннями інших людей і вважають негідним порушувати правила. Особливості культури мислення визначають, як саме людина опрацьовує інформацію, приймає рішення та взаємодіє з реальністю. На відміну від стихійного (побутового) мислення, культурне мислення є системним і керованим процесом.

Культура мислення сучасного правоохоронця формується як у сфері загальної культури, так і правової. Історично культура починається з моменту, коли людина виокремлює себе з природи. Зокрема, І. В. Борщевський та О. Д. Гринь (2021) зазначають: «У сучасному суспільстві актуалізуються шляхи розвитку правової культури, а також пошук напрямів підвищення її рівня. Відповідне значення має такий феномен, як правове мислення, яке відображає внутрішній розвиток правової системи у вигляді правових поглядів, ідей, концепцій та цінностей. З метою підвищення ефективності пізнання правової реальності в сучасній загальнотеоретичній юриспруденції постає проблема правового мислення як явища, що характеризує окремий аспект правової культури й інтелектуальну складову юридичного пізнання» (Borshchevskyi, & Hryn, 2021, p. 22).

Формування мислення загалом та юридичного мислення зокрема є важливим аспектом становлення сучасного фахівця (Leshchenko, & Bieliaieva, 2023; Zabolotska, Zabolotskyi, & Bohdan, 2023).

Огляд літератури

Досліджуючи будь-який предмет наукового дискурсу, дослідник має передусім проаналізувати наявні з цієї проблематики напрацювання. В українській науці питання особливостей культури мислення загалом і правового мислення зокрема досліджували О. Гвоздік (2024), М. Кельман (2023), Ю. Мельничук (2025), Д. Швець (2021) та ін. Перелік учених можна продовжувати й далі, але в контексті цього дослідження обмежимося зазначеними науковцями, водночас не стверджуючи, що лише вони здійснили вагомий внесок у дослідження цієї теми.

Матеріали та методи

Під час підготовки статті опрацьовано низку наукових праць, присвячених окресленій тематиці. Зокрема, увагу зосереджено на сучасних публікаціях. Під час дослідження використано методи порівняльного аналізу, синтезу, абстрагування й індуктивного узагальнення, системний метод тощо.

Системний метод використано для вивчення професійної діяльності правоохоронця як цілісної структури, у межах якої взаємодіють нормативні приписи, ціннісні орієнтації та поведінкові практики. Це дало змогу обґрунтувати поняття культури мислення як системного утворення. Методологічний прийом порівняння є високоефективним у контексті зіставлення різних, часто взаємозаперечних підходів до осмислення сутності феномена культури мислення сучасного правоохоронця. Зазначений метод дає змогу виокремити основне, закономірне, уникнути другорядного, і на цій підставі прийняти відповідне рішення щодо подальшого вирішення питань і виконання завдань, пов'язаних з цією темою.

Водночас, крім зазначеного методологічного ядра, використано й інші досягнення методології сучасного гуманітарного пізнання, зокрема діалектичний, феноменологічний, герменевтичний, структурно-функціональний, лінгвістичний підходи для виконання окреслених завдань. Проте в статті вони не є пріоритетними, адже виконують додаткову функцію в межах тих методологічних основ, які визначено як засадничі.

Вибір методів зумовлено предметом, метою та завданнями дослідження. Використано філософські та загальнонаукові методи пізнання. Методологічною основою дослідження є системний підхід, що надало можливість виокремити композиційні складові багатокомпонентного феномена культури мислення сучасного правоохоронця.

Результати й обговорення

Мислення вирізняє людину з природи, змінюючи саму природу й мислення. Реальна дійсність має відповідати таким формам, які будуть онтологічно виправдані та гносеологічно обґрунтовані. Це саме і є форми, де здійснюється онтологічно-гносеологічна тотожність, де для мислення відбувається поєднання закономірності й принципу.

Онтологічний вимір буття, що притаманний лише філософському усвідомленню, окреслює певний зріз цінностей. Характерними формами цих цінностей є принципи. Вони визначають спрямованість мислення, надають думкам системності. Існує хибна тенденція до ігнорування онтологічного виміру буття за межами філософії.

Інший зріз буття – гносеологічний. Сучасна реальність повністю охоплена формами гносеологізації. Прикладом цього є проникнення прикладної науки в різні сфери життя, розвиток техніки й технологій. Характерною цінністю цієї форми є закономірність. Наше сучасне життя насичене й кероване законами (хімічними, фізичними та ін.). Зазначені виміри буття виявляються й через тотожність. Тотожність у синтетичній її формі, яка починається з ототожнення мислення й буття, здатна відобразити взаємодію онтології та гносеології. Усяка реальність потребує узагальненого пізнання, а узагальнення, зокрема, базується на абстрагуванні. Процес абстрагування

виводить думку до вищого рівня абстракції, а саме – до розуміння тотожності. Осягнути нові горизонти усвідомлення тотожності означає наблизитися до дійсності в новій формі мислення (Mykhailenko, 2025).

Сучасний правоохоронець переважно зорієнтований на гносеологічний зріз буття. Варто врахувати, що мислення юриста має певну специфіку – це вид професійного мислення, сфера мислення людини, чітко не обмежена й визначена передусім своїм предметом, тобто правом. Предметом і метою юридичного мислення зумовлені певні його особливості: раціональність, дефіцит емоційності, точність, яка значно більша, ніж у повсякденного мислення. Саме для нього важливим є оснащення всім арсеналом сучасної логіки. Правовому мисленню притаманний особливий зміст. Його можна визначити за допомогою: логічно витриманої програми переходу від одного етапу до іншого; аналізу засобів розумової діяльності й підходів до завдання; нарощування обсягу та підвищення достовірності інформації, що використовується; аналізу руху до поглиблення висновків, підвищення їх повноти й регулятивності.

Слід зауважити, що у сфері права реальність стає тотожною правосвідомості, якщо правова реальність стає повною реалізацією змісту правосвідомості, а остання стає тотожною правовій реальності, коли вона повністю осягає цю реальність (Bandura, 2019).

Отже, у сучасному контексті правове мислення є специфічною формою соціального мислення, що спрямоване на пізнання навколишньої соціально-правової дійсності. Тому можна вважати, що об'єктом пізнання правового мислення, як і інших елементів правової сфери духовного світу людини, є правова реальність, завдяки якій людина зіставляє думки, тобто судить, робить умовиводи, з одних думок виводить інші, в яких міститься нове знання (Popadynets, 2021, p. 92). Водночас Ю. І. Мельничук акцентує, що юридичні проблеми часто мають багатогранний характер і потребують комплексного аналізу великої кількості фактів, нормативних актів і судової практики. Постійні зміни законодавства формують виклик для представників юридичної професії щодо оновлення своїх знань з метою оцінювання змін та їхнього впливу на конкретні справи. Учений зауважує, що в процесі пізнавальної діяльності суб'єкт формулює певну систему міркувань, які містять знання про об'єкт пізнання та втілюються у висловлюваннях, зміст яких можна оцінити як істинний або хибний. Від специфіки пізнавальної системи, у межах якої розвивається знання, залежить розуміння істини (Melnychuk, 2025, p. 908). Сучасний правоохоронець постійно повинен відповідати викликам сучасності й у сфері мислення. Н. Пряхіна виокремлює групу якостей, що стосується інтелектуальних здібностей особи поліцейського: оперативність мислення, тобто швидкість мисленнєвих процесів, так звану інтелектуальну лабільність і добре розвинене логічне мислення. Не менш вагомими є критичне мислення та здатність грамотно висловлювати свої думки, оскільки під час виконання службових обов'язків поліцейським часто доводиться приймати швидкі рішення, які впливають на здоров'я та самопочуття як самих поліцейських, так і представників громадськості (Priakhina, 2022, p. 242). Крім того, знання логіки підвищує культуру мислення, формує навички грамотно мислити, розвиває критичне мислення до власних і чужих думок. Вона стає тим необхіднішою, що вищим є професійний рівень юриста. Складання законів, правових актів та інших важливих документів неможливе без застосування логіки (Kuchai, Bida, & Rokosovyk, 2023, p. 70).

На особливостях логічної культури сучасного правоохоронця також зосереджує увагу В. Аксьонова, зауважуючи, що в професійній діяльності працівника Національної поліції України для того, щоб уникнути негативних наслідків, потрібно мати логічне правильне мислення, невід'ємними рисами якого є послідовність, незаперечність, доведеність. Для цього необхідно навчити курсантів і студентів методів абстрактного, логічного та критичного мислення, аналізу й синтезу; сформувати навички використання принципів логічного мислення в практичних ситуаціях (аналізувати юридичну термінологію, тлумачити правові документи, знаходити в них суперечності, застосовувати логічні методи в процесі правової кваліфікації злочину чи правопорушення); навчити засад наукової методології (формулювання тези в доведенні, її аргументація, здатність будувати й перевіряти гіпотези та версії); сформувати навички критичного мислення під час аналізу світоглядних, соціально й особис-тісно значущих проблем; навчити аналізувати та порівнювати інформацію з різних джерел; сформувати навички самостійної роботи та самодисципліни. Логічна культура працівника правоохоронних органів, зокрема абстрактно-логічне мислення, виявляється, з одного боку, в адекватному відображенні зовнішнього світу в його мисленні, а з іншого – у правильній логічній структурі процесу міркування (Aksonova, 2024, p. 20).

Зазначений підхід суголосний з науковою позицією А. Хребтової, А. Шуть та О. Солохи. На їхню думку, в юридичному обґрунтуванні дедукція надає юридичним документам структуру, що дає змогу здійснювати перехід від загальних принципів права до юридичної емпірики. Крім того, логічно неправильні форми не є переконливими, що призводить до відхилення такого аргументування (Khrebtova, Shut, Solokha, 2024, p. 436).

На особливостях юридичної мисленнєвої форми акцентують й інші дослідники. Зокрема, Л. Руснак (2025) зазначає, що юридичне мислення відрізняється від загального своєю нормативною

основою, що виокремлює його серед інших видів когнітивної діяльності. На відміну від загального мислення, яке не обмежене жорсткими правилами та може бути інтуїтивним або спонтанним, юридичне мислення має діяти в межах закону. Воно завжди орієнтоване на певну нормативну базу та структурується відповідно до правових принципів і цінностей, таких як справедливість, законність і рівність (Rusnak, 2025, p. 7).

Висновки

На основі викладеного матеріалу й аналізу наукових джерел з окресленої проблематики можемо дійти висновку, що культура мислення сучасного правоохоронця виявляється у свідомому ставленні до процесу міркування. Логіка систематизує правильні способи міркування. Вона надає думці визначеності, несуперечливості, послідовності й обґрунтованості. Свідома побудова міркувань відповідно до законів правильного мислення є значно швидшим і надійнішим способом досягнення істини, ніж логічна інтуїція. Оскільки інтуїтивні висновки можуть бути хибними, виникає необхідність їхньої логічної перевірки.

Розвиток цього напряму дослідження міркування може сприяти формуванню нових міждисциплінарних форм дослідження права. Раціональне мислення забезпечило людству чималий прогрес. Одним із глибинних потягів особистості є прагнення розпізнати логіку навколишнього світу, задовольнити своє бажання зрозуміти сенс буття. Людське мислення зумовлене внутрішньою потребою індивіда у творчості й інтелектуальній дії. Потужна тяга до знання – це людська потреба. Будь-яка жива істота сприймає світ таким, яким він є. Лише людина прагне осягнути, як улаштований світ, які закони нею керують, що визначає її сутність.

Подяки

Автор висловлює щиру вдячність технічним редакторам та оформлювачу наукового фахового видання «Наука і правоохорона» за технічну підтримку та сприяння в підготовці матеріалів до публікації.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Aksionova, V.I. (2024). Logical culture is a necessary component of the professional activity of an employee of the national police of Ukraine. *Perspectives: socio-political journal*, 1, 18-22. DOI: 10.24195/spj1561-1264.2024.1.3

[2] Bandura, O.O. (2019). Gnoseology of Law as a Component of Philosophical Gnoseology. *Philosophical and methodological problems of law,* 2(18), 52-62. DOI: 10.33270/02191802.52

[3] Borshchevskyi, I.V., & Hryn, O.D. (2021). Legal thinking as a phenomenon of legal reality and its relationship with legal knowledge. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series «Law»,* 65, 21-25. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.65.3

[4] Hvozdik, O. (2024). Paradoxes of implication and the problem of evidence. *Philosophical and methodological problems of law,* 1(27), 23-30. DOI: 10.33270/01242702.23

[5] Kelman, M. (2023). Peculiarities of professional legal understanding. *Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». Series «Legal Sciences»,* 10, 2(38), 57-65. DOI: 10.23939/law2023.38.057

[6] Khrebtova, A.A., Shut, A.O., & Solokha, O.V. (2024). Logic as an element of legal reasoning and its application in the process of drafting legal documents. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series «Law»,* 83(3), 434-438. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.83.3.67

[7] Kuchai, T., Bida, B., Rokosovyk, N. (2023). The culture of logical thinking as an important component of personality formation. *Humanities Studies. Series «Pedagogy, Psychology, Philosophy»,* 11(4), 67-72. DOI: 10.31548/hspedagog14(4).2023.67-72

[8] Leshchenko, H., Bieliaieva, A. (2023). Formation of professional competence of future lawyers. *Young scientist*, 6(118), 47-50. DOI: 10.32839/2304-5809/2023-6-118-10

[9] Melnychuk, Yu.I. (2025). Peculiarities of knowing legal truth. *Analytical and comparative jurisprudence*, 01, 907-911. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.01.151

[10] Mykhailenko, R.V. (2025). Identification and distinction as a phenomenon of thinking practice. *XV scientific readings dedicated to the memory of academician Volodymyr Volodymyrovych Kopeychykov:* collection of materials (pp. 61-63). Kyiv: National Acad. of Internal Affairs. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/39721

[11] Popadynets, H. (2021). Legal thinking of civil society as a factor in the formation of legal culture. *Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». Series «Legal Sciences»,* 8(3), 90-95. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2021_8_3_14

[12] Priakhina, N.O., Kohut, Ya.M., & Zhydetskyi, Yu.Ts. (2022). Professionally important qualities of a modern police officer. *Habitus*, 39, 239-243. DOI: 10.32843/2663-5208. 2022.39.43
[13] Rusnak, L.M. (2025). Methods of developing legal thinking in the process of professional training of lawyers. *Zenodo*. DOI: 10.5281/zenodo.14586993
[14] Shvets, D.V. (2021). Field independence as a characteristic of the life of police officers. *Law and Security*, 3(82), 219-230. DOI: 10.32631/pb.2021.3.25
[15] Zabolotska, S., Zabolotskyi, N., & Bohdan, B. (2023). Development of professional thinking of legal students in the process of mastering the profession. *Prospects and innovations of science*, 1(19), 114-124. DOI: 10.52058/2786-4952-2023-1(19)-114-124

Список використаних джерел

[1] Аксьонова В. І. Логічна культура – необхідна складова професійної діяльності працівника національної поліції України. *Перспективи: соціально-політичний журнал.* 2024. № 1. С. 18–22. DOI: 10.24195/spj1561-1264.2024.1.3
[2] Бандура О. О. Гносеологія права як складова філософської гносеології (загальні міркування). *Філософські та методологічні проблеми права.* 2019. № 2 (18). С. 52–62. DOI: 10.33270/02191802.52
[3] Борщевський І. В., Гринь О. Д. Правове мислення як явище правової дійсності та його взаємозв'язок із юридичним пізнанням. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2021. Вип. 65. С. 21–25. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.65.3
[4] Гвоздік О. Парадокси імплікації та проблема доказовості. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2024. № 1 (27). С. 23–30. DOI: 10.33270/01242702.23
[5] Кельман М. Особливості професійного праворозуміння. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки».* 2023. Т. 10. № 2 (38). С. 57–65. DOI: 10.23939/law2023.38.057
[6] Хребтова А. А., Шуть А. О., Солоха О. В. Логіка як елемент юридичних міркувань та її застосування у процесі складання юридичних документів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2024. Вип. 83. № 3. С. 434–438. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.83.3.67
[7] Кучай Т., Біда Б., Рокосовик Н. Культура логічного мислення як важливий компонент формування особистості. *Гуманітарні студії. Серія «Педагогіка, психологія, філософія».* 2023. № 11 (4). С. 67–72. DOI: 10.31548/hspedagog14(4).2023.67-72
[8] Лещенко Г., Бєляєва А. Формування професійної компетентності майбутніх юристів. *Молодий вчений.* 2023. № 6 (118). С. 47–50. DOI: 10.32839/2304-5809/2023-6-118-10
[9] Мельничук Ю. І. Особливості пізнання правової істини. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. Вип. 01. С. 907–911. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.01.151
[10] Михайленко Р. В. Ототожнення та розрізнення як феномен практики мислення. *XV наукові читання, присвячені пам'яті академіка Володимира Володимировича Копєйчикова :* зб. матеріалів (Київ, 17 листоп. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 61–63. URL: https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/39721
[11] Попадинець Г. Правове мислення громадянського суспільства як чинник формування правової культури. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки».* 2021. Т. 8. № 3. С. 90–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2021_8_3_14
[12] Пряхіна Н. О., Когут Я. М., Жидецький Ю. Ц. Професійно важливі якості сучасного поліцейського. *Габітус.* 2022. Вип. 39. С. 239–243. DOI: 10.32843/2663-5208. 2022.39.43
[13] Руснак Л. М. Методи розвитку юридичного мислення в процесі професійної підготовки юристів. *Zenodo.* 2025. DOI: 10.5281/zenodo.14586993
[14] Швець Д. В. Поленезалежність як характеристика життєдіяльності поліцейських. *Право і безпека.* 2021. № 3 (82). С. 219–230. DOI: 10.32631/pb.2021.3.25
[15] Заболоцька С., Заболоцький Н., Богдан Б. Розвиток професійного мислення здобувачів освіти-юристів у процесі оволодіння професією. *Перспективи та інновації науки.* 2023. № 1 (19). С. 114–124. DOI: 10.52058/2786-4952-2023-1(19)-114-124

MYKHAILENKO Roman
PhD in Philosophy, Associate Professor of the Department of Theory, History and Philosophy of Law of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1689-4382

The Culture of Thinking of a Modern Law Enforcer

Abstract. The purpose of the article is to approach the understanding of the essence of the culture of thinking of a modern law enforcement officer. The article considers the culture of logical thinking as an important component of personality formation. It is emphasized that human thinking is subject to logical laws and proceeds in logical forms regardless of the science of logic. Logical thinking is defined as the ability to analyze a situation, event or phenomenon and as the ability to rationally predict the future. Logical thinking is close to critical, because it lays the foundation for a comprehensive vision and understanding of reality. Legal culture is an important element of the personal development of a law enforcement officer, who not only enforces law, but also forms legal thinking that meets the standards of public administration and law enforcement. Modern research in the field of legal education shows that the formation of legal culture should be based on an integrated approach, which includes both legal education and moral and ethical education. The legal culture of police officers is not just knowledge of laws and norms, but a deep understanding of the mechanisms of their application in everyday activities. The formation of such a culture requires both theoretical assimilation of legal principles and practical implementation in real conditions of official activity. For this purpose, it is necessary to develop innovative methods of professional training that will be based on critical thinking and logic. Practical significance. With the help of thinking, an individual discovers the relationship between objects, events and phenomena, finds out the causes and consequences of this interaction, and can also draw conclusions that will later provide a broader understanding of the essential features of individual legal phenomena. The presented results may be useful to university lecturers, school teachers, and students of higher education institutions.

Keywords: logical thinking; culture thinking; legal thinking; legal cognition; legal culture; legal reality.

DOI: 10.33270/05267303.18
УДК 343.122

ТКАЧЕНКО Ірина*
кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0144-0708

Вразливі категорії потерпілих у кримінальному праві: поняття та значення

Анотація. У статті висвітлено проблему окреслення вразливих категорій потерпілих у кримінальному праві, з'ясовано їхнє значення для належної кваліфікації кримінальних правопорушень, а також розроблено практичні рекомендації щодо вдосконалення кримінального законодавства України в цій сфері. Обґрунтовано необхідність переосмислення традиційного підходу до потерпілого виключно як елемента складу кримінального правопорушення. Доведено доцільність виокремлення поняття «вразливий потерпілий» як самостійної кримінально-правової категорії. Крім цього, проаналізовано наукові підходи до визначення сутності вразливості, а також розмежовано поняття «уразливий стан особи» та «вразливий потерпілий». Встановлено, що вразливість у кримінально-правовому значенні полягає у зниженій здатності особи до самозахисту, усвідомлення характеру посягання та реалізації свого правового статусу. Досліджено кримінально-правове значення виокремлення вразливих потерпілих, яке виявляється у впливі на криміналізацію діянь, побудову складів кримінальних правопорушень, індивідуалізацію покарання та застосування окремих інститутів Загальної частини Кримінального кодексу України. Акцентовано, що врахування вразливості потерпілого є необхідним для забезпечення фактичної рівності й ефективного захисту прав осіб, які об'єктивно мають обмежені можливості до самозахисту. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства України, зокрема статті 67 Кримінального кодексу України, шляхом запровадження узагальнювальних понять «вразливий потерпілий» та «особливо вразливий потерпілий», їх нормативного визначення. Аргументовано доцільність урахування безпорадного стану, ситуативної вразливості та фактичної нездатності особи до самозахисту незалежно від формалізованого статусу.

Ключові слова: вразливий стан; безпорадний стан; кримінальне право; кримінально-правова охорона; віктимологія; малолітній; неповнолітній; особа похилого віку; інвалідність; психічні розлади; залежність потерпілого; криміналізація; кваліфікація; індивідуалізація покарання; обставини, які обтяжують покарання.

Історія статті:
Отримано: 10.07.2026
Прийнято: 01.09.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Ткаченко І. Вразливі категорії потерпілих у кримінальному праві: поняття та значення. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 193–200. DOI: 10.33270/05267303.18

*Відповідальний автор

© Ткаченко І., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Проблему потерпілого у кримінальному праві традиційно вивчають крізь призму складу кримінального правопорушення, а також ролі потерпілого в механізмі кримінально-правового регулювання. У межах класичної доктрини увагу зосереджено на визначенні потерпілого як елемента об'єкта кримінально-правової охорони та встановленні його значення для належної кваліфікації кримінальних правопорушень. Водночас розвиток кримінального права, кримінології та віктимології зумовлює потребу в ґрунтовному аналізі особливостей окремих категорій потерпілих, зокрема тих, які через певні обставини перебувають у вразливішому становищі.

У сучасному науковому дискурсі дедалі більшої актуальності набуває проблема так званих вразливих категорій потерпілих. Поняття «вразливий потерпілий» активно використовують у кримінальному процесі, кримінології, віктимології, а також у міжнародно-правових актах, спрямованих на забезпечення належного захисту прав людини. Згідно з науковою літературою, вразливі потерпілі становлять окрему групу осіб, які потребують підвищеного рівня правового захисту. Зокрема, дослідники Ю. Чорноус та Д. Пасічніченко (2025) акцентують, що одним зі спеціальних різновидів потерпілих є саме вразливі. Подібний підхід відображено й в міжнародних правових актах, зокрема Директиві Європейського Парламенту та Ради 2012/29/ЄС від 25 жовтня 2012 року, якою встановлено мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів[1].

Е. Каволіунайте-Рагаускене (2025) зазначає, що міжнародні системи захисту прав людини традиційно приділяють особливу увагу таким групам осіб, як діти, особи з інвалідністю, представники етнічних меншин та інші соціальні групи, які є вразливішими до виявів системної несправедливості. Правові механізми захисту таких груп спрямовані на зменшення їхньої вразливості до заподіяння шкоди й усунення чинників, що її зумовлюють.

З огляду на це, поряд із загальними та спеціальними потерпілими доцільно виокремлювати ще одну категорію – вразливих потерпілих. До них належать особи, які через вік, стан здоров'я, психічні особливості, соціальну чи іншу залежність або інші обставини мають значно меншу здатність протистояти кримінально протиправному впливу суб'єктів кримінальних правопорушень. Також вони не можуть повністю реалізувати свій кримінально-правовий статус, унаслідок чого потребують підвищеного рівня правового захисту.

Виокремлення вразливих потерпілих має важливе кримінально-правове значення, оскільки окремі характеристики особи потерпілого можуть впливати на процес криміналізації суспільно небезпечних діянь, кваліфікацію кримінальних правопорушень, індивідуалізацію покарання, вирішення питань про звільнення від кримінальної відповідальності, а також на зміст механізмів захисту прав і законних інтересів потерпілих. У зв'язку з цим дослідження поняття та значення вразливих категорій потерпілих у кримінальному праві набуває особливої актуальності як з теоретичної, так і з практичної позицій.

Метою статті є формування теоретично обґрунтованого та практично орієнтованого підходу до визначення поняття та значення вразливих категорій потерпілих у кримінальному праві, а також розроблення пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства України у цій сфері.

Матеріали та методи

Проблематику потерпілого у кримінальному праві традиційно досліджують у межах вчення про склад кримінального правопорушення та механізм кримінально-правового регулювання. Окремі аспекти правового статусу потерпілого та його ролі у кваліфікації злочинів висвітлювали у своїх працях такі українські вчені, як Ю. В. Баулін, В. І. Борисов (2013), О. О. Дудоров (2017), Є. В. Лащук, А. А. Музика (2011), Т. І. Присяжнюк (2006), М. В. Сенаторов (2006), А. М. Ященко (2006) та ін.

Попри це, низка проблемних питань у цій сфері залишається невирішеною. Ідеться, зокрема, про виокремлення вразливих категорій потерпілих – проблематику, яка набула розвитку переважно у кримінології, віктимології та міжнародному праві. Натомість у доктрині кримінального права ці питання розроблені недостатньо, зокрема щодо визначення поняття, значення та класифікації вразливих потерпілих, що зумовлює актуальність подальших досліджень.

Під час дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання, що забезпечили всебічний аналіз кримінально-правової природи вразливих потерпілих та особливостей їх правового статусу. Зокрема, діалектичний метод дав змогу проаналізувати вразливість потерпілого як динамічну категорію, зміст якої формується під впливом соціальних, фізичних, психічних і правових чинників. Формально-юридичний метод застосовано під час аналізу положень Кримінального кодексу (далі – КК) України, Кримінального процесуального кодексу України, міжнародних нормативно-правових актів, а також для тлумачення понять

[1] Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. *Official Journal of the European Union.* 2012. L 315. P. 57–73. URL: http://data.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj

«вразливий потерпілий», «уразливий стан особи», «безпорадний стан» та інших суміжних категорій.

За допомогою системно-структурного методу визначено місце вразливих потерпілих у системі кримінально-правових відносин, досліджено взаємозв'язок ознак вразливості потерпілого з елементами складу кримінального правопорушення й особливостями кримінально-правової охорони таких осіб. Порівняльно-правовий метод використано для аналізу зарубіжного досвіду та міжнародних підходів до визначення й захисту вразливих категорій потерпілих. Логіко-семантичний метод надав можливість з'ясувати зміст поняття «вразливість» і сформулювати авторське визначення вразливих потерпілих у кримінальному праві.

Методи аналізу та синтезу слугували підґрунтям для узагальнення наукових підходів до визначення вразливості потерпілих, їх характерних ознак та окреслення кримінально-правового значення таких осіб. Крім того, за допомогою методу документального аналізу опрацьовано наукові джерела, судову практику, постанови Пленуму Верховного Суду України та положення чинного законодавства України.

Результати й обговорення

У теорії кримінального права поняття вразливих потерпілих досі не виокремлюють як самостійну усталену групу учасників кримінально-правових відносин. Водночас у сучасній науці дедалі частіше порушують питання про необхідність виокремлення осіб, які через свої індивідуальні або соціальні характеристики потребують підвищеного рівня кримінально-правової охорони. Такий підхід зумовлений тим, що не всі потерпілі перебувають в однаковому становищі щодо здатності усвідомлювати характер кримінально протиправного посягання, чинити йому опір, звертатися за захистом і реалізовувати свій правовий статус.

Учені А. Вашко та Й. Клатік (2023) слушно зауважують, що вразливість притаманна всім жертвам злочинів. Попри це, окремі особи є особливо вразливими до подальшої віктимізації з боку підозрюваного або обвинуваченого. Це положення дає підстави для висновку, що вразливість у кримінально-правовому значенні не є однаковою для всіх потерпілих, адже цей стан має різний ступінь вияву залежно від індивідуальних і ситуаційних чинників.

Дослідження цієї проблематики насамперед потребує визначення змісту терміна «вразливість». А. Вашко та Й. Клатік (2023) тлумачать вразливість жертви як стан особи, зумовлений її особистісними характеристиками, станом здоров'я або особливостями поведінки. На їхню думку, вразливість формується з однієї або кількох таких ознак, які підвищують імовірність того, що особа може стати жертвою злочину. Своєю чергою, І. Ніфосі-Саттон (2017) стверджує, що вразливість є фактичною або потенційною схильністю особи до фізичної чи емоційної шкоди.

Відповідно до тлумачного словника, поняття «вразливий» (або «уразливий») має кілька значень: 1) дуже чутливий до дотику, подразнення тощо; болючий; чутливий до чогось, такий, що легко піддається дії або впливу чого-небудь; 2) слабкий, погано захищений; 3) дуже відчутний, сильний; 4) несамовитий, нестямний (про крик, плач тощо) (Busel, 2009).

У межах кримінально-правового аналізу найрелевантнішими є перше й друге значення цього терміна, а саме: «такий, що легко піддається дії або впливу чого-небудь» та «слабкий, погано захищений». Саме таке тлумачення відображає знижену здатність особи протистояти кримінально протиправному посяганню та зумовлює потребу в посиленому правовому захисті.

Зокрема, ідеться про злочинний вплив з боку суб'єкта кримінального правопорушення. Відповідно, вразливий потерпілий – це особа, яка легше піддається такому впливу, має меншу спроможність чинити опір посяганню, а за певних умов не здатна повністю усвідомлювати зміст і значення дій, які вчиняють щодо неї.

Отже, у кримінальному праві вразливість – це не лише загальна можливість особи зазнати шкоди, а і юридично значуща властивість потерпілого, що відображає його знижену здатність до самозахисту та підвищену схильність до заподіяння шкоди в умовах кримінально протиправного посягання.

Відповідно до зазначених наукових підходів, термін «вразливість» позначає такий стан, за якого людина зазнає або потенційно може зазнати фізичної чи психічної шкоди. Водночас у доктрині акцентовано, що вразливість певною мірою є універсальною властивістю людського існування, оскільки кожна людина потенційно може бути піддана фізичній або психологічній шкоді. Проте в межах кримінального права має значення не загальна людська вразливість, а підвищена вразливість окремих категорій осіб у конкретних умовах (Nifosi-Sutton, 2017).

У повсякденному вжитку терміни «вразливий» і «вразливість» зазвичай використовують для позначення фізичної чи психологічної слабкості, беззахисності, нестачі сил, хвороби, а також стану потенційної або безпосередньої небезпеки. Саме тому вразливість у кримінально-правовому значенні не є однорідною ознакою: її можуть зумовлювати вік особи, фізичний або психічний стан, соціальне становище, залежність від винного або обставини вчинення кримінального правопорушення. Отже, ідеться не про одну формалізовану рису, а про сукупність характеристик, які знижують здатність особи чинити опір посяганню, усвідомлювати його характер і наслідки, захищати свої права або уникати повторної віктимізації.

У цьому контексті слушною є позиція В. Енгстрьома, М. Гейккілі та М. Мустаніємі-Лааксо (2022). Дослідники акцентують, що вразливізація є необхідним і важливим елементом забезпечення захисту тих осіб, які потребують його найбільше. Такий підхід має значення й для кримінального права, оскільки дає змогу не лише теоретично виокремити вразливі групи потерпілих, а й обґрунтувати необхідність їх посиленої кримінально-правової охорони.

Особливо показовою є характеристика дітей як категорії вразливих потерпілих. А. Вашко та Й. Клатік (2023) зазначають, що через малолітство, незрілість, високий рівень сугестивності та фізичну незахищеність діти становлять одну з найвразливіших категорій осіб, схильних до ризику стати жертвами злочинів, передусім насильницьких. Цей висновок є важливим для кримінально-правового визначення вразливості, оскільки обґрунтовує зв'язок між об'єктивними ознаками особи та підвищеним ризиком заподіяння їй шкоди.

Саме тому термін «вразливі потерпілі» видається цілком коректним. Його зміст полягає в тому, що певні властивості особи або ситуації знижують її реальну здатність до самозахисту та підвищують імовірність стати жертвою кримінального правопорушення або зазнати додаткової шкоди після його вчинення. Наприклад, малолітня особа через недостатній рівень психофізичного розвитку може не усвідомлювати небезпечного характеру поведінки винного; особа з психічним розладом може не розуміти змісту посягання або не бути здатною повідомити про нього; людина, яка перебуває в матеріальній чи службовій залежності, може утримуватися від опору або звернення за захистом через страх втратити засоби існування чи зазнати помсти.

Окремо слід розмежовувати поняття «уразливий стан особи» та «вразливий потерпілий». Термін «вразливий потерпілий» безпосередньо не використовують у КК України. Водночас у примітці 2 до ст. 149 КК України законодавець визначає уразливий стан особи як зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, або ж є наслідком збігу тяжких особистих, сімейних або інших обставин[1].

Це положення підтверджують і наукові дослідження. Зокрема, А. А. Вознюк, В. І. Оперук та Я. О. Дякін (2024) встановлюють, що потерпілими від злочинів у сфері сурогатного материнства нерідко стають особи, які перебувають у вразливому стані, зумовленому збігом тяжких життєвих обставин, зокрема відсутністю постійного місця роботи, наявністю кредитних зобов'язань, необхідністю утримання дітей та відсутністю альтернативних джерел доходу. Подібна тенденція простежується й у справах, пов'язаних з торгівлею людьми, де використання обману або уразливого стану потерпілої особи має істотне значення для кваліфікації діяння. Це зумовлено тим, що відповідно до ст. 149 КК України кримінальна відповідальність може наставати вже на етапі вербування, переміщення, переховування, передачі або одержання людини, ще до початку її безпосередньої експлуатації (Vozniuk, Sukhachova, & Serbina, 2024).

Отже, у межах кримінального права поняття «уразливий стан особи» та «вразливий потерпілий» не є тотожними. Уразливий стан особи характеризує конкретне фактичне становище людини, за якого вона через вік, стан здоров'я, психічні особливості, фізичну слабкість чи інші обставини не здатна повністю усвідомлювати характер посягання або чинити йому опір. Натомість вразливий потерпілий є ширшою кримінально-правовою категорією, яка охоплює осіб, що через свої об'єктивні властивості або особливі відносини з винним потребують підвищеної кримінально-правової охорони. Тому вразливий стан особи може слугувати підставою для віднесення її до вразливих потерпілих, однак не вичерпує всього змісту цієї категорії.

З огляду на викладене, на доктринальному рівні вразливих потерпілих можна визначити як осіб, які внаслідок віку, фізичного чи психічного стану, залежності, соціального становища або характеру вчиненого щодо них кримінального правопорушення мають істотно знижену здатність до самозахисту, підвищений ризик заподіяння їм шкоди й обмежені можливості самостійної реалізації свого кримінально-правового статусу.

Виокремлення вразливих категорій потерпілих має важливе теоретичне та практичне значення для кримінального права. Насамперед це дає змогу точніше відобразити підвищений ступінь суспільної небезпечності кримінально протиправного посягання. Посягання на особу, яка через вік, стан здоров'я, психічні особливості, залежність або інші обставини не може ефективно захистити себе, зазвичай є суспільно небезпечнішим, ніж аналогічне посягання на потерпілого, здатного повністю усвідомлювати характер посягання та чинити йому опір. Саме тому законодавець у багатьох складах кримінальних правопорушень враховує малоліття, безпорадний стан або залежність потерпілого як конструктивні чи кваліфікуючі ознаки складу кримінального правопорушення.

Крім того, виокремлення вразливих потерпілих є необхідним для забезпечення не лише формальної, а й фактичної рівності у сфері кримінально-правової охорони. Формально всі потерпілі наділені певним обсягом прав, однак фактично не всі здатні реалізувати їх самостійно

[1] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

й однаковою мірою. Наприклад, малолітня та неосудна особа не можуть діяти нарівні зі звичайними (повнолітніми та психічно здоровими) особами. Тому однаковий підхід до суб'єктів, які об'єктивно мають різні можливості для самозахисту та реалізації свого кримінально-правового статусу, фактично спричинятиме нерівність.

Не менш важливим є і те, що виокремлення таких потерпілих має значення для належного конструювання механізмів кримінально-правового захисту. Якщо закон не розрізняє звичайного та вразливого потерпілого, виникає ризик неврахування ситуацій, коли воля останнього не може бути вільно сформована або належно виражена. Особливо чітко це виявляється в питаннях примирення винного з потерпілим. Відповідно до ст. 46 КК України звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням можливе лише за наявності добровільного волевиявлення потерпілого. Однак щодо малолітнього потерпілого або особи, яка через психічний стан не здатна повністю усвідомлювати значення своїх дій, реалізація такої моделі істотно ускладнюється або взагалі втрачає практичний зміст.

Водночас КК України не містить спеціальних норм, які б комплексно регулювали особливості реалізації кримінально-правового статусу таких потерпілих. Натомість кримінальний процесуальний закон передбачає окремі механізми забезпечення їхніх прав. Відповідно до ч. 1 ст. 59 Кримінального процесуального кодексу України, якщо потерпілим є неповнолітня особа або особа, визнана у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальних діях разом із нею залучають її законного представника[1]. Подібні підходи наявні й у зарубіжному законодавстві. Зокрема, у ч. 2 ст. 58 КК Латвійської Республіки передбачено можливість участі представника потерпілої особи, уповноваженого укладати угоду з особою, яка вчинила кримінальне правопорушення[2].

Кримінально-правове значення вразливих потерпілих виявляється в кількох взаємопов'язаних аспектах. Передусім ознаки вразливості нерідко впливають на побудову основного, кваліфікованого та привілейованого складу кримінального правопорушення. У низці випадків саме характеристика потерпілого визначає, чи є діяння кримінально караним у певній формі та яка саме кримінально-правова норма підлягає застосуванню. Посягання на особу, яка не може повноцінно чинити опір або захищати себе, свідчить про підвищену небезпечність способу дії винного та його ставлення до потерпілого. Використання віку, безпорадного стану, психічної слабкості чи залежності потерпілого відображає вищий ступінь антисоціальності поведінки винного й тому закономірно враховується законодавцем під час диференціації кримінальної відповідальності. Однією з найпоширеніших ознак вразливих потерпілих є вік. Наприклад, у ст. 304 КК України криміналізовано втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, а у ст. 148 КК України – підміну чужої дитини. М. З. Вовк (2015) зазначає, що вік потерпілого може слугувати ознакою основного, привілейованого, кваліфікованого або особливо кваліфікованого складу злочину, а також впливати на конструювання інших елементів складу кримінального правопорушення. Аналогічне значення можуть мати безпорадний стан, вагітність, залежність чи перебування особи в небезпечному для життя стані. Наприклад, у ст. 135 КК України визначено підстави кримінальної відповідальності за свідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані й позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану. Натомість порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини, вчинене щодо особи, яка перебувала в безпорадному стані або в матеріальній чи іншій залежності від винного, є особливо кваліфікуючою ознакою злочину, передбаченого ч. 3 ст. 143 КК України.

По-друге, статус вразливого потерпілого має значення для індивідуалізації покарання. Навіть тоді, коли відповідну ознаку безпосередньо не передбачено в диспозиції статті Особливої частини КК України, фактичне посягання на особу з підвищеною вразливістю суд може враховувати під час призначення покарання як обставину, що обтяжує покарання, а також в контексті оцінки характеру діяння, способу його вчинення, ступеня тяжкості наслідків і загальної небезпечності поведінки винного. Отже, вразливість потерпілого впливає не лише на кваліфікацію діяння, а й на визначення справедливої міри кримінально-правового реагування.

По-третє, особливого значення вразливість потерпілого набуває у зв'язку з інститутом звільнення від кримінальної відповідальності. Відповідно до ст. 46 КК України примирення передбачає вільне волевиявлення потерпілого. Саме тому щодо окремих категорій потерпілих, які через вік або психічний стан не можуть цілком усвідомлено формувати та виражати свою волю, застосування цього інституту є проблематичним або істотно обмеженим. Передусім це стосується малолітніх потерпілих та осіб із психічними розладами.

Водночас загиблого не слід відносити до категорії вразливих потерпілих. У кримінально-правовому значенні вразливість характеризує живу особу, яка через певні властивості має

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[2] Krimināllikums. Likums Saeimā pieņemts 1998. gada 17.jūnijā. Attēlotā redakcija 30.12.2023. URL: https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums

знижену здатність до самозахисту або належить до категорії потерпілих, яким надається підвищена кримінально-правова охорона. У разі смерті потерпілого йдеться не про його вразливість, а про неможливість реалізації ним особистого волевиявлення.

По-четверте, кримінально-правове значення вразливих потерпілих не вичерпується лише випадками, прямо передбаченими у статтях Загальної та Особливої частин КК України, що засвідчують і роз'яснення у постановах Пленуму Верховного Суду України. Відповідно до п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 року № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство», дії, поєднані зі знущанням над особою, яка перебувала у безпорадному стані, можуть визнаватися особливо цинічними, а відтак утворювати кримінально каране хуліганство.

Отже, вразливі потерпілі мають самостійне кримінально-правове значення, яке виявляється на рівні криміналізації діянь, побудови складів кримінальних правопорушень, кваліфікації, індивідуалізації покарання, а також застосування окремих інститутів Загальної частини кримінального права.

Висновки

Розвиток кримінального права, кримінології, віктимології та міжнародних стандартів захисту прав людини зумовлює необхідність виокремлення вразливих потерпілих як окремої кримінально-правової категорії, що потребує підвищеного рівня правової охорони.

Вразливість у кримінально-правовому значенні слід тлумачити як таку властивість потерпілого, яка зумовлює істотно знижену здатність особи усвідомлювати характер кримінально протиправного посягання, чинити йому опір, захищати свої права та всебічно реалізовувати свій кримінально-правовий статус. Ідеться не про загальну людську вразливість, притаманну кожній особі, а про підвищену вразливість, що має безпосереднє значення для кримінального права.

Вразливих потерпілих можна визначити як осіб, які внаслідок віку, фізичного чи психічного стану, залежності, соціального становища або характеру вчиненого щодо них кримінального правопорушення мають істотно знижену здатність до самозахисту, підвищений ризик заподіяння їм шкоди й обмежені можливості самостійної реалізації свого кримінально-правового статусу.

Виокремлення вразливих категорій потерпілих має важливе значення: 1) дає змогу точніше пояснити підвищену суспільну небезпечність посягань на осіб, які не здатні належним чином себе захистити, а також обґрунтувати диференціацію кримінальної відповідальності залежно від особливостей потерпілого; 2) ознаки вразливості потерпілого можуть слугувати конструктивними, кваліфікуючими чи особливо кваліфікуючими ознаками складу кримінального правопорушення, враховуватися під час індивідуалізації покарання, а також впливати на можливість або межі застосування окремих кримінально-правових інститутів, зокрема звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим; 3) є необхідним для забезпечення фактичної, а не лише формальної рівності у сфері кримінально-правової охорони (однакове ставлення до осіб, які об'єктивно мають різні можливості щодо самозахисту та реалізації своїх прав, фактично поглиблює нерівність і суперечить принципу справедливого кримінально-правового захисту).

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Busel, V.T. (Ed.). (2009). *Great Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language* (with supplements and CD). Kyiv; Irpin: Perun. Retrieved from https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989

[2] Chornous, Yu., & Pasichnichenko, D. (2025). The concept and classification of vulnerable victims in criminal proceedings. *Science and Law Enforcement*, 3(69), 60-65. DOI: 10.33270/0525693.6

[3] Dudorov, O.O. (2017). *Criminal Law: Theory and Practice* (Selected Works). Kyiv: Vaite. Retrieved from https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/096ea4e5-c635-48ca-9c22-c1eead672679/content

[4] Engström, V., Heikkilä, M., & Mustaniemi-Laakso, M. (2022). Vulnerabilisation: Between mainstreaming and human rights overreach. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 40(2), 118-136. DOI: 10.1177/09240519221092599

[5] Kavoliūnaitė-Ragauskienė, E. (2025). Vulnerability of child victims in criminal procedure in the EU: Cases of Lithuania and Croatia. A. Limantė & R. Vaičiūnienė (Eds.). *Children's Rights in Central and Eastern Europe,* 29. Springer, Cham. DOI: 10.1007/978-3-032-07092-0_8

[6] Muzyka, A.A., & Lashchuk, Ye.V. (2011). *Object of Crime: Theoretical Foundations of Cognition*. Kyiv: Palyvoda A.V.
[7] Nifosi-Sutton, I. (2017). *The Protection of Vulnerable Groups under International Human Rights Law*. Routledge. DOI: 10.4324/9781315734354.
[8] Prysiazhniuk, T.I. (2006). The Institution of the Victim in the Criminal Law of Ukraine. *Candidate's thesis.* Kyiv.
[9] Senatorov, M.V. (2006). *Victim of a Crime in Criminal Law.* V. I. Borysov (Eds.). Kharkiv: Pravo. Retrieved from https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/SenatorovMono.pdf
[10] Vaško, A., & Klátik, J. (2023). Criminal law protection of a child under Slovak criminal law and European Union law. *Access to Justice in Eastern Europe*, 3(20), 1-12. DOI: 10.33327/AJEE-18-6.3-a000301
[11] Baulin, Yu.V., & Borysov, V.I. (Eds.). (2008). *Victim of a Crime (Interdisciplinary Legal Research)*. Kharkiv: Crossroad Publishing House.
[12] Vovk, M.Z. (2015). Criminal law characteristics of a person's age. *Candidate's thesis.* Lviv. Retrieved from https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/175/1/vovk%20disertatsija.pdf
[13] Vozniuk, A.A., Operuk, V.I., & Diakin, Ya.O. (2024). Characteristics of criminal organizations committing crimes in the field of surrogacy. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Serie "Law",* 86(5), 30-38. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.5.4
[14] Vozniuk, A.A., Sukhachova, I.O., & Serbina, N.O. (2024). Criminal law features of human trafficking and other offences in illegal surrogacy. *Kyiv Law Journal.* 4, 110-117. DOI: 10.32782/klj/2024.4.15
[15] Yashchenko, A.M. (2006). Reconciliation with the Victim in the Mechanism of Criminal Law Regulation. *Candidate's thesis.* Kyiv.

Список використаних джерел

[1] Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., доповн. та CD) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989
[2] Чорноус Ю., Пасічніченко Д. Поняття та класифікація вразливих потерпілих у кримінальному провадженні. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 3 (69). С. 60–65. DOI: 10.33270/0525693.6
[3] Дудоров О. О. Кримінальне право: теорія і практика (вибрані праці). Київ : Ваіте, 2017. 872 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/096ea4e5-c635-48ca-9c22-c1eead672679/content
[4] Engström V., Heikkilä M., & Mustaniemi-Laakso M. Vulnerabilisation: Between mainstreaming and human rights overreach. *Netherlands Quarterly of Human Rights.* 2022. No. 40 (2). P. 118–136. DOI: 10.1177/09240519221092599
[5] Kavoliūnaitė-Ragauskienė E. Vulnerability of Child Victims in Criminal Procedure in EU: Cases of Lithuania and Croatia / A. Limantė, R. Vaičiūnienė (Eds.). Children's Rights in Central and Eastern Europe. *European Union and its Neighbours in a Globalized World.* 2025. Vol. 29. Springer, Cham. DOI: 10.1007/978-3-032-07092-0_8
[6] Музика А. А., Лащук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія. Київ : Паливода А. В., 2011. 192 с.
[7] Nifosi-Sutton I. The protection of vulnerable groups under international human rights law. Routledge, 2017. 304 p. DOI: 10.4324/9781315734354
[8] Присяжнюк Т. І. Інститут потерпілого у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 214 с.
[9] Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві : монографія / за наук. ред. В. І. Борисова. Харків : Право, 2006. 208 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/SenatorovMono.pdf
[10] Vaško A, Klátik J. Criminal law protection of a child by means of Slovak criminal law and European Union law. *Access Justice Eastern Europe.* 2023. No. 3 (20). P. 1–12. DOI: 10.33327/AJEE-18-6.3-a000301
[11] Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) : монографія / за заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. Харків : Кроссроуд, 2008. 364 с.
[12] Вовк М. З. Кримінально-правова характеристика віку особи : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2015. 257 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/175/1/vovk%20disertatsija.pdf
[13] Вознюк А. А., Оперук В. І., Дякін Я. О. Характеристика злочинних об'єднань, що вчиняють злочини у сфері сурогатного материнства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2024. Вип. 86. Т. 5. С. 30–38. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.5.4
[14] Вознюк А. А., Сухачова І. О., Сербіна Н. О. Кримінально-правові ознаки торгівлі людьми та інших деліктів у незаконному сурогатному материнстві. *Київський часопис права.* 2024. № 4. С. 110–117. DOI: 10.32782/klj/2024.4.15
[15] Ященко А. М. Примирення з потерпілим у механізмі кримінально-правового регулювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 218 с.

TKACHENKO Iryna
PhD in Law, Associate Professor, Head of the Department of Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0144-0708

Vulnerable Categories of Victims in Criminal Law: Concept and Significance

Abstract. The article examines the issue of defining and understanding vulnerable categories of victims in criminal law. It substantiates the need to reconsider the traditional approach to the victim as merely an element of the corpus delicti and demonstrates the expediency of distinguishing vulnerable victims as an independent criminal law category. Scholarly approaches to the concept of «vulnerability» are analysed, and a distinction is drawn between the notions of a «person in a vulnerable state» and a «vulnerable victim». It is established that vulnerability in the criminal law sense consists in a reduced ability of a person to protect themselves, to understand the nature of the criminal encroachment, and to effectively exercise their legal status. The criminal law significance of distinguishing vulnerable victims is revealed through its impact on the criminalisation of acts, the construction of the elements of criminal offences, the individualisation of punishment, and the application of certain institutions of the General Part of the Criminal Code of Ukraine. It is argued that taking into account the vulnerability of a victim is essential for ensuring substantive equality and effective protection of the rights of persons whose ability to defend themselves is objectively limited. The article also formulates proposals for improving the criminal legislation of Ukraine, in particular Article 67 of the Criminal Code of Ukraine, by introducing the general concepts of «vulnerable victim» and «particularly vulnerable victim» and providing their normative definitions. It further substantiates the need to take into account helplessness, situational vulnerability, and the actual inability of a person to protect themselves regardless of any formalised status.

Keywords: vulnerable state; helplessness; criminal law; criminal law protection; victimology; young child; minor; elderly person; disability; mental disorders; victim’s dependence; criminalisation; legal classification; individualisation of punishment; aggravating circumstances.

DOI: 10.33270/05267303.19
УДК 342.56:343.85

ХАЙНАЦЬКИЙ Євген*
кандидат юридичних наук, суддя Печерського районного суду міста Києва
01601, вул. Володимирська, 15, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-0645-8417

Суд як опосередкований суб'єкт запобігання пенітенціарному рецидиву в Україні

Анотація. У статті досліджено суд як опосередкований суб'єкт запобігання пенітенціарному рецидиву в Україні. Обґрунтовано, що опосередкований характер участі суду полягає не в безпосередньому виховному або адміністративному впливі на засудженого, а у формуванні правових передумов виправлення та ресоціалізації через призначення справедливого й індивідуалізованого покарання, судовий контроль за законністю виконання вироку, розгляд питань умовно-дострокового звільнення, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, а також забезпечення ефективного механізму захисту прав осіб, які відбувають покарання. Методологія дослідження побудована відповідно до його структури і поєднує формально-юридичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, кримінологічний та узагальнювальний методи. У роботі враховано положення кримінального, кримінального процесуального і кримінально-виконавчого законодавства України, практику Європейського суду з прав людини, сучасні українські й зарубіжні наукові праці, а також узагальнені результати авторського опитування персоналу установ виконання покарань. Сформульовано авторське визначення опосередкованого впливу суду як особливості участі суду в запобіганні пенітенціарному рецидиву, що характеризується відсутністю прямого втручання в процес виконання покарань і реалізацією профілактичного потенціалу через судові рішення, контроль за законністю виконання покарань і правові стимули правослухняної поведінки засуджених. Запропоновано законодавчо конкретизувати право суду реагувати окремою ухвалою на встановлені під час розгляду кримінального провадження причини й умови, які сприяли вчиненню пенітенціарного рецидиву, без підміни функцій адміністрації установ виконання покарань і без порушення принципу презумпції невинуватості.

Ключові слова: суд; запобігання; пенітенціарний рецидив; засуджений; установа виконання покарань; пробація; судовий контроль; ресоціалізація; ризик-орієнтований підхід.

Історія статті:
Отримано: 03.07.2026
Прийнято: 27.08.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Хайнацький Є. Суд як опосередкований суб'єкт запобігання пенітенціарному рецидиву в Україні. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 201–207. DOI: 10.33270/05267303.19

*Відповідальний автор

© Хайнацький Є., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Проблема пенітенціарного рецидиву зберігає актуальність для кримінально-виконавчої політики України, оскільки повторне кримінальне правопорушення, вчинене особою під час відбування покарання або після звільнення, засвідчує не лише індивідуальну криміногенну налаштованість, а й недоліки правового, організаційного та соціально-виховного впливу. У межах цієї проблематики суд традиційно сприймають передусім як орган правосуддя, однак його рішення безпосередньо визначають правові межі подальшого кримінально-виконавчого впливу, а тому мають істотне профілактичне значення.

У Кримінальному кодексі України[1] окремо криміналізовано діяння, що є типовими виявами злочинної поведінки в умовах ізоляції, зокрема злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань (ст. 391), дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань (ст. 392), а також втечу з місця позбавлення волі або з-під варти (ст. 393). Наявність таких складів кримінальних правопорушень підтверджує, що пенітенціарний простір є не лише середовищем виконання покарання, а й самостійним кримінологічним середовищем, у якому можуть формуватися та відтворюватися рецидивні практики.

Після 24 лютого 2022 року система виконання покарань України функціонує в умовах повномасштабної війни, що ускладнило забезпечення правопорядку, кадрову стабільність, належне ресурсне забезпечення та реалізацію програм соціальної корекції. Водночас ці обставини не усувають обов'язку держави забезпечувати законність виконання покарань, ефективний судовий контроль і недопущення практик, що створюють умови для повторної злочинної поведінки (пенітенціарного рецидиву).

Сучасні дослідження підтверджують, що рецидив пов'язаний не лише із суворістю покарання, а й із якістю індивідуалізації кримінально-правового впливу, умовами тримання, доступом до соціальної підтримки, результативністю реабілітаційних програм і здатністю правової системи реагувати на ризики повторного правопорушення (Loeffler, & Nagin, 2022; van Ginneken, & Palmen, 2023; Liu, Becker, & Mowen, 2023; Shulzhenko, 2023ж Rodríguez-Menés et al. 2024). Для української науки ця проблема набуває особливої значущості у зв'язку з необхідністю поєднати судову індивідуалізацію покарання, кримінологічну оцінку ризиків і гарантії прав людини.

Наукова новизна дослідження полягає в розвитку доктринального підходу до визначення місця суду в системі суб'єктів запобігання пенітенціарному рецидиву через обґрунтування його статусу як опосередкованого суб'єкта профілактичної діяльності. На відміну від адміністрації установ виконання покарань, органів пробації чи соціальних служб, суд не здійснює щоденного виховного, режимного або соціально-психологічного впливу на засудженого. Проте саме судові рішення визначають правову рамку такого впливу, легітимують або коригують його межі та забезпечують контроль за дотриманням прав засуджених.

Метою статті є формування науково обґрунтованої моделі участі суду як опосередкованого суб'єкта запобігання пенітенціарному рецидиву в установах виконання покарань України. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання: визначити зміст опосередкованого впливу суду; висвітлити його вияви на стадіях призначення та виконання покарання; проаналізувати роль судового контролю в захисті прав засуджених; оцінити доцільність використання ризик-орієнтованих підходів і досудових доповідей; сформулювати пропозиції з удосконалення правового механізму реагування суду на причини й умови пенітенціарного рецидиву.

Матеріали та методи

Матеріалами дослідження є положення кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства України, законів України «Про судоустрій і статус суддів»[2], «Про пробацію»[3], практика Європейського суду з прав людини, а також сучасні українські та зарубіжні наукові публікації, присвячені рецидивній злочинності, пенітенціарним ризикам, умовам тримання, пробації та ефективності реабілітаційних (корекційних) програм.

Формально-юридичний метод використано для аналізу повноважень суду під час призначення покарання, вирішення питань, пов'язаних із виконанням вироку, перевірки законності тримання особи під вартою та забезпечення прав засуджених. Системно-структурний метод дав змогу визначити місце суду серед суб'єктів запобігання пенітенціарному рецидиву й відмежувати його опосередковані профілактичні повноваження від безпосередніх функцій адміністрації установ виконання покарань та органів пробації.

Порівняльно-правовий метод застосовано для узагальнення іноземних наукових підходів до ризик-орієнтованого запобігання рецидиву, зокрема моделей «risk-need-responsivity», «Good Lives Model», динамічного прогнозування ризику повторного правопорушення та практик підтримання соціальних зв'язків засуджених (Lutz et al., 2022; Ramezani et al., 2022; Yukhnenko et al.,

[1] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

[2] Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

[3] Про пробацію : Закон України від 5 лют. 2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93.

2025). Кримінологічний метод дав змогу оцінити роль причин й умов повторного кримінального правопорушення в процесі судової індивідуалізації покарання.

Емпіричну складову становлять узагальнені результати авторського опитування персоналу установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України, зокрема начальників відділень соціально-психологічної служби й оперативних працівників. Опитування стосувалося рівня обізнаності щодо пенітенціарної кримінології, доступності інформації про ризики повторного правопорушення, знання механізмів злочинної поведінки в умовах ізоляції та практичних проблем соціальної корекції (виправлення) засуджених.

Результати й обговорення

Опосередкованість впливу суду означає можливість суду впливати на поведінку засудженого й на організацію виконання покарання виключно в межах законних повноважень і без адміністративного втручання в повсякденну діяльність установ виконання покарань. Такий вплив здійснюють через ухвалення вироку, визначення виду та розміру покарання, оцінку особи винного, розгляд питань, пов'язаних із виконанням вироку, а також через судовий контроль за законністю обмежень прав людини.

Кримінально-виконавчий кодекс України[1] передбачає, що адміністрація установи виконання покарань протягом трьох діб після прибуття засудженого повідомляє суд, який ухвалив вирок, про приведення вироку до виконання та місце відбування покарання. Це положення не перетворює суд на орган управління пенітенціарною установою, однак підтверджує юридичний зв'язок між судовим рішенням і фактичним виконанням покарання.

У цьому контексті опосередкований вплив суду доцільно визначити як особливість участі суду в запобіганні пенітенціарному рецидиву, що характеризується відсутністю безпосереднього впливу на процес виправлення та ресоціалізації засуджених і здійсненням профілактичного потенціалу через ухвалення судових рішень, контроль за законністю виконання покарань та забезпечення правового механізму стимулювання правослухняної поведінки.

Запропоноване визначення узгоджується із сучасним кримінологічним розумінням рецидиву як явища, що детермінується не тільки попередньою судимістю, а й сукупністю інституційних, соціальних та індивідуальних факторів. Українські дослідники акцентують на необхідності оцінки пенітенціарного рецидиву як показника ефективності покарання та кримінально-виконавчого впливу (Hrytsiuk, & Hlukh, 2024; Hlukh, 2025). Отже, судове рішення має не лише каральне, а й превентивно-організаційне значення.

Одним із ключових виявів опосередкованої ролі суду є індивідуалізація покарання. Суд, розглядаючи кримінальне провадження щодо особи, яка вчинила повторне кримінальне правопорушення в установі виконання покарань, має оцінювати не тільки обвинувальний акт, правову кваліфікацію та санкцію статті, а й поведінку особи під час відбування покарання, дисциплінарну практику, умови тримання, участь у програмах соціально-виховної роботи, наявність або відсутність підтримувальних соціальних зв'язків.

Використання ризик-орієнтованого підходу не означає автоматичного посилення покарання. Навпаки, сучасні дослідження засвідчують, що ефективна профілактика рецидиву потребує поєднання оцінки ризику, криміногенних потреб і здатності особи реагувати на корекційні заходи (Lutz et al., 2022; Ramezani et al., 2022). Динамічні моделі прогнозування повторного правопорушення також ґрунтуються на тому, що ризик не є незмінною характеристикою особи, а може знижуватися або зростати залежно від поведінки, втручань і соціального контексту (Yukhnenko et al., 2025).

Для українського суду практичним інструментом у цьому напрямі може бути ширше використання досудових доповідей органів пробації. Такі доповіді дають суду структуровану інформацію про соціально-психологічні характеристики обвинуваченого, ризики повторного правопорушення, можливість виправлення без ізоляції від суспільства або доцільність застосування певних програм впливу. Українські дослідження пробації підтверджують її превентивне значення, передусім у частині індивідуалізованого підходу до правопорушника й оцінки перспектив ресоціалізації (Husak, 2023).

Отже, під час призначення покарання за пенітенціарний рецидив суд має оцінювати, чи є ізоляція необхідною та пропорційною, чи є передумови для застосування альтернативних заходів, а також які правові наслідки матиме вирок для подальшого процесу соціальної корекції. Таке рішення повинно ґрунтуватися на принципах справедливості, законності, гуманізму й індивідуалізації, а не лише на формальному факті повторності.

Важливим напрямом опосередкованого запобігання пенітенціарному рецидиву є судовий контроль за дотриманням прав засуджених. Незаконні дисциплінарні стягнення, жорстоке поводження, неналежні умови тримання, обмеження доступу до медичної допомоги, праці, освіти або комунікації із зовнішнім світом можуть формувати відчуття несправедливості, посилювати конфліктність і сприяти криміногенній самоідентифікації особи в умовах ізоляції.

[1] Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 лип. 2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 3–4. Ст. 21.

Кримінальний процесуальний кодекс України[1] передбачає судові гарантії перевірки законності тримання особи під вартою та реагування на незаконне позбавлення свободи. Застосування цих гарантій має значення не лише для захисту прав людини, а й для профілактики рецидиву, оскільки легітимність кримінально-виконавчого впливу залежить від того, чи сприймає засуджений державний примус як законний, пропорційний та передбачуваний.

Позиція Європейського суду з прав людини у справі «Дактарас проти Литви»[2] акцентує на необхідності суворого дотримання презумпції невинуватості. Це має неабияке значення для пропозицій щодо реагування суду на причини й умови пенітенціарного рецидиву: суд не може заздалегідь покладати відповідальність на посадових осіб установи виконання покарань або виходити за межі предмета кримінального провадження. Водночас встановлені під час розгляду фактичні обставини можуть бути підставою для процесуального реагування, спрямованого на усунення виявлених організаційних недоліків.

Дослідження умов тримання демонструють, що якість пенітенціарного середовища може бути пов'язана з рівнем повторної злочинної поведінки після звільнення (van Ginneken, & Palmen, 2023). Аналогічно підтримання соціальних зв'язків під час ув'язнення та після звільнення розглядають як фактор, здатний знижувати ризик повторного правопорушення (Otsu, 2024; Liu, Becker, & Mowen, 2023). Суд, вирішуючи питання, пов'язані з виконанням вироку, умовно-достроковим звільненням чи заміною покарання, має враховувати ці обставини як індикатори реальної ресоціалізаційної динаміки.

Авторське опитування персоналу установ виконання покарань виявило низку проблем, які знижують ефективність спеціально-кримінологічного запобігання пенітенціарному рецидиву. Зокрема, 56 % начальників відділень соціально-психологічної служби та 44 % оперативних працівників зазначили дефіцит інформації про умови й порядок використання спеціальних знань з пенітенціарної кримінології. Це засвідчує потребу в системному підвищенні професійної підготовки персоналу та запровадженні єдиних методичних стандартів оцінки ризиків.

Неповноту відомостей про способи вчинення кримінальних правопорушень, кримінальні механізми та схеми злочинної діяльності в умовах ізоляції відзначили 46 % начальників відділень соціально-психологічної служби та 64 % оперативних працівників. Недостатність даних щодо характеристики осіб, схильних до вчинення нового кримінального правопорушення, конста-тували 76 % начальників відділень соціально-психологічної служби та 24 % оперативних працівників. Низький рівень знань пенітенціарної кримінології щодо джерел і механізмів повтор-ного кримінального правопорушення засвідчили відповідно 56 % і 44 % респондентів.

Ці результати підтверджують, що судове рішення про пенітенціарний рецидив не може бути відірване від якості інформації, яку суд отримує про особу й умови відбування покарання. Характеристика засудженого, дані про участь у програмах ресоціалізації, дисциплінарні стягнення, заохочення, конфлікти, звернення зі скаргами та реакція адміністрації мають бути не формальним додатком до матеріалів, а змістовою базою для індивідуалізації правового впливу.

Пенітенціарна злочинність вирізняється також латентністю. Частина правопорушень або конфліктних практик може не відображатися в офіційній статистиці, однак впливати на криміногенну ситуацію в установі. З огляду на це, суд під час розгляду справ про повторне кримінальне правопорушення повинен спрямовувати увагу не тільки на докази вини конкретної особи, а й на ті фактичні дані, які вказують на системні недоліки режиму, соціально-виховної роботи або захисту прав засуджених.

Закордонні дослідження демонструють, що зниження рецидиву потребує не ізольованого посилення репресивного впливу, а комплексного поєднання оцінки ризиків, психологічних втручань, соціальної підтримки, підтримання сімейних контактів і підготовки особи до повернення в громаду. Метааналіз психологічних втручань у в'язницях підтверджує, що належно організовані програми можуть знижувати ризик повторного правопорушення (Beaudry et al., 2021).

У межах моделі «risk-need-responsivity» основне значення має відповідність інтенсивності втручання рівню ризику, орієнтованість на криміногенні потреби й адаптація методів роботи до індивідуальних характеристик особи. Водночас сучасна наука констатує, що цю модель слід застосовувати не механічно, а крізь призму прав людини, реальних ресурсів установи й мети соціального повернення особи (Duan et al., 2023; Johansson Bäckström et al., 2022).

Для суду ці підходи мають не адміністративне, а орієнтаційне значення. Суд не повинен управляти програмами виконання покарань, однак може вимагати належної якості інформації про ризики й потреби особи, оцінювати обґрунтованість висновків адміністрації установи або органу пробації, а також ураховувати наявність реальних, а не декларативних, умов для ресоціалізації. Саме в цьому полягає практична межа опосередкованого судового впливу.

Важливим порівняльним орієнтиром є також значення контактів із сім'єю, громадою та

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

[2] Daktaras v. Lithuania, No. 42095/98, *European Court of Human Rights*, judgment of 10 October 2000.

правовою допомогою. Емпіричні дослідження дають підстави стверджувати, що відвідування під час ув'язнення та соціальна підтримка після звільнення можуть позитивно впливати на реінтеграцію, знижувати ризик повторної злочинної поведінки (Otsu, 2024; Liu, Becker, & Mowen, 2023). Для України це означає, що суд, оцінюючи перспективи умовно-дострокового звільнення або заміни покарання, має брати до уваги не тільки формальні показники поведінки, а й наявність реалістичного плану соціального повернення.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство України[1] не містить спеціальної норми, яка безпосередньо покладала б на суд обов'язок виявляти причини й умови повторного кримінального правопорушення в установі виконання покарань і реагувати на них окремою ухвалою. Водночас саме під час розгляду кримінального провадження суд може встановити обставини, що мають значення не тільки для призначення покарання, а й для усунення інституційних факторів рецидиву.

Таке реагування має бути чітко відмежованим від встановлення вини посадових осіб. Окрема ухвала у сфері пенітенціарного рецидиву повинна стосуватися не констатації кримінальної відповідальності адміністрації установи, а необхідності перевірити й усунути встановлені судом організаційні, режимні або соціально-виховні недоліки, які сприяли вчиненню нового кримінального правопорушення. Її адресатами можуть бути керівники відповідної установи виконання покарань, органи управління пенітенціарною системою або інші компетентні суб'єкти.

Запровадження такого інструменту відповідало б опосередкованій природі судового впливу. Суд не підмінював би адміністрацію установи виконання покарань, однак забезпечував би правову комунікацію між результатами кримінального провадження та потребою усунути криміногенні умови. Це вкрай важливо у випадках, коли матеріали справи свідчать про неналежну профілактичну роботу, необґрунтовані дисциплінарні практики, ігнорування конфліктів, недостатню оцінку ризиків або формальний характер соціально-виховних заходів.

Отже, доцільно передбачити право суду постановляти окрему ухвалу щодо усунення причин й умов, які сприяли вчиненню пенітенціарного рецидиву, із зазначенням обов'язку компетентного органу повідомити суд про результати розгляду такої ухвали. Такий підхід сприятиме не каральному розширенню ролі суду, а підвищенню превентивної ефективності правосуддя.

Висновки

Запобігання пенітенціарному рецидиву є комплексним напрямом державної політики, який реалізує система суб'єктів з різним обсягом профілактичних повноважень. У цій системі суд посідає особливе місце, оскільки його участь має переважно опосередкований характер через реалізацію функції правосуддя, судового контролю та індивідуалізації кримінально-правового впливу.

Суд слід розглядати як опосередкований суб'єкт запобігання пенітенціарному рецидиву, діяльність якого впливає на детермінаційний комплекс повторної злочинності через формування правових умов для виправлення та ресоціалізації засуджених. На відміну від установ виконання покарань й органів пробації, суд не здійснює безпосереднього профілактичного впливу, однак його рішення визначають зміст, межі та правові наслідки кримінально-виконавчого впливу.

Превентивний (запобіжний) потенціал суду реалізується через забезпечення принципів справедливості, законності, гуманізму й індивідуалізації покарання. Від якості судового розгляду, правильності правової кваліфікації, повноти оцінки особи, обґрунтованості призначення покарання, застосування альтернативних заходів, умовно-дострокового звільнення та заміни покарання залежить ефективність ресоціалізації та рівень ризику повторної злочинної поведінки (рецидиву).

Підвищення ефективності суду у сфері запобігання пенітенціарному рецидиву потребує вдосконалення законодавчих й організаційних механізмів урахування кримінологічних ризиків під час ухвалення судових рішень, розширення використання досудових доповідей органів пробації, покращення якості характеристик засуджених, поглиблення взаємодії судів з органами й установами виконання покарань і запровадження сучасних ризик-орієнтованих підходів.

Доцільним є нормативне закріплення права суду постановляти окрему ухвалу на адресу керівників установ виконання покарань або відповідних органів управління щодо необхідності усунення причин й умов, які сприяли вчиненню пенітенціарного рецидиву. Такий інструмент слід застосовувати з дотриманням презумпції невинуватості, без підміни функцій адміністрації установи, але з чіткою превентивною метою.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

References

[1] Beaudry, G., Yu, R., Perry, A. E., & Fazel, S. (2021). Effectiveness of psychological interventions in prison to reduce recidivism: A systematic review and meta-analysis of randomised controlled trials. *The Lancet Psychiatry*, 8(9), 759–773. https://doi.org/10.1016/S2215-0366(21)00170-X.

[2] Duan, N., Wang, X., Yang, C., & Ke, S. (2023). Are risk-need-responsivity principles golden? A meta-analysis of randomized controlled trials of community correction programs. *Journal of Experimental Criminology*. DOI: 10.1007/s11292-022-09550-w

[3] Hlukh, R.M. (2025). Dynamics of recidivist crime and criminal-law and penitentiary measures for its prevention. *Rule of law*, 58, 232-240. DOI: 10.18524/2411-2054.2025.58.331009

[4] Hrytsiuk, I.V., & Hlukh, R.M. (2024). Modern directions for preventing recidivist crime. *Irpin Legal Journal*, 3(16), 257-265. DOI: 10.33244/2617-4154-3(16)-2024-257-265

[5] Husak, A.P. (2023). Preventive probation measures for juvenile offenders. Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". Series "Political Science. Sociology. Law", 2(58), 211-214. DOI: 10.20535/2308-5053.2023.2(58).285612

[6] Johansson Bäckström, H., Danielsson, P., Starfelt Sutton, L.C., & Andersson, F. (2022). The risk-need-responsivity model in the Swedish Prison and Probation Service. *The Prison Journal*, 102(3), 367-390. DOI: 10.1177/00328855221095561

[7] Liu, L., Becker, P., & Mowen, T.J. (2023). Social support during reentry: Family, mentor, religious, parole officer, and social service roles. *Criminal Justice and Behavior*, 50(7), 1053-1070. DOI: 10.1177/00938548231166154

[8] Loeffler, C.E., & Nagin, D.S. (2022). The impact of incarceration on recidivism. *Annual Review of Criminology*, 5, 133-152. DOI: 10.1146/annurev-criminol-030920-112506

[9] Lutz, M., Zani, D., Fritz, M., Dudeck, M., & Franke, I. (2022). A review and comparative analysis of relevant concepts of treatment programs for persons convicted of offences against persons in forensic psychiatric settings. *Frontiers in Psychiatry*, 13. DOI: 10.3389/fpsyt.2022.988905

[10] Otsu, Y. (2024). Does visitation in prison reduce recidivism? Estimates from a quasi-experiment. *Journal of Policy Analysis and Management*, 43(1), 126-156. DOI: 10.1002/pam.22529

[11] Ramezani, N., Bhati, D., Murphy, A., Routh, D., & Taxman, F. (2022). Developing a risk-need-responsivity program tool to facilitate the implementation of evidence-based practices in correctional settings. *Health & Justice*, 10. DOI: 10.1186/s40352-022-00182-w

[12] Rodríguez-Menés, J., Gómez-Casillas, A., & Ruíz-Vallejo, F. (2024). Prison misconduct, prisoners' backgrounds, and reoffending: A longitudinal study in the Catalan prison system. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 48(4), 305-325. DOI: 10.1080/01924036.2022.2123368

[13] Shulzhenko, A.V. (2023). Criminological features and motives of persons who commit penitentiary recidivism. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 3(124), 231-237. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-3-231-237

[14] van Ginneken, E.F.J. C., & Palmen, H. (2023). Is there a relationship between prison conditions and recidivism? *Justice Quarterly*, 40(1), 106-128. DOI: 10.1080/07418825.2022.2040576

[15] Yukhnenko, D., Blackwood, N., Lichtenstein, P., & Fazel, S. (2025). Dynamic prediction of reoffending in individuals given community sentences: Development and validation of a novel risk monitoring assessment tool (oxMore). *Law and Human Behavior*. DOI: 10.1037/lhb0000641

Список використаних джерел

[1] Beaudry G., Yu R., Perry A. E., Fazel S. Effectiveness of psychological interventions in prison to reduce recidivism: a systematic review and meta-analysis of randomised controlled trials. *The Lancet Psychiatry*. 2021. Vol. 8. No. 9. P. 759–773. DOI: 10.1016/S2215-0366(21)00170-X

[2] Duan N., Wang X., Yang C., Ke S. Are risk-need-responsivity principles golden? A meta-analysis of randomized controlled trials of community correction programs. *Journal of Experimental Criminology*. 2023. DOI: 10.1007/s11292-022-09550-w

[3] Глух Р. М. Динаміка рецидивної злочинності та кримінально-правові і пенітенціарні заходи її запобігання. *Правова держава*. 2025. № 58. С. 232–240. DOI: 10.18524/2411-2054.2025.58.331009

[4] Грицюк І. В., Глух Р. М. Сучасні напрями щодо запобігання рецидивній злочинності. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. Вип. 3 (16). С. 257–265. DOI: 10.33244/2617-4154-3(16)-2024-257-265

[5] Гусак А. П. Превентивні заходи пробації щодо неповнолітніх правопорушників. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія «Політологія. Соціологія. Право»*. 2023. № 2 (58). С. 211–214. DOI: 10.20535/2308-5053.2023.2(58).285612

[6] Johansson Bäckström H., Danielsson P., Starfelt Sutton L. C., Andersson F. The risk-need-responsivity model in the Swedish Prison and Probation Service. *The Prison Journal*. 2022. Vol. 102. No. 3. P. 367–390. DOI: 10.1177/00328855221095561
[7] Liu L., Becker P., Mowen T. J. Social support during reentry: Family, mentor, religious, parole officer, and social service roles. *Criminal Justice and Behavior*. 2023. Vol. 50. No. 7. P. 1053–1070. DOI: 10.1177/00938548231166154
[8] Loeffler C. E., Nagin D. S. The impact of incarceration on recidivism. *Annual Review of Criminology*. 2022. Vol. 5. P. 133–152. DOI: 10.1146/annurev-criminol-030920-112506
[9] Lutz M., Zani D., Fritz M., Dudeck M., Franke I. A review and comparative analysis of relevant concepts of treatment programs for persons convicted of offences against persons in forensic psychiatric settings. *Frontiers in Psychiatry*. 2022. Vol. 13. DOI: 10.3389/fpsyt.2022.988905
[10] Otsu Y. Does visitation in prison reduce recidivism? Estimates from a quasi-experiment. *Journal of Policy Analysis and Management*. 2024. Vol. 43. No. 1. P. 126–156. DOI: 10.1002/pam.22529
[11] Ramezani N., Bhati D., Murphy A., Routh D., Taxman F. Developing a risk-need-responsivity program tool to facilitate the implementation of evidence-based practices in correctional settings. *Health & Justice*. 2022. Vol. 10. DOI: 10.1186/s40352-022-00182-w
[12] Rodríguez-Menés J., Gómez-Casillas A., Ruíz-Vallejo F. Prison misconduct, prisoners' backgrounds, and reoffending: a longitudinal study in the Catalan prison system. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*. 2024. Vol. 48. No. 4. P. 305–325. DOI: 10.1080/01924036.2022.2123368
[13] Шульженко А. В. Кримінологічні особливості та мотиви осіб, які вчиняють пенітенціарний рецидив. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 3 (124). С. 231–237. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-3-231-237
[14] van Ginneken E. F. J. C., Palmen H. Is there a relationship between prison conditions and recidivism? *Justice Quarterly*. 2023. Vol. 40. No. 1. P. 106–128. DOI: 10.1080/07418825.2022.2040576
[15] Yukhnenko D., Blackwood N., Lichtenstein P., Fazel S. Dynamic prediction of reoffending in individuals given community sentences: Development and validation of a novel risk monitoring assessment tool (oxMore). *Law and Human Behavior*. 2025. DOI: 10.1037/lhb0000641

KHAINATSKYI Yevhen
PhD in Law, Judge of the Pecherskyi District Court of Kyiv
01601, 15 Volodymyrska St., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-0645-8417

The Court as an Indirect Subject of Preventing Penitentiary Recidivism in Ukraine

Abstract. The article examines the court as an indirect subject of preventing penitentiary recidivism in Ukraine. It argues that the indirect nature of judicial participation is not expressed through direct educational or administrative influence on convicted persons, but through the creation of legal preconditions for correction and resocialization by means of fair and individualized sentencing, judicial control over the legality of sentence execution, consideration of parole and sentence-replacement issues, and protection of the rights of persons serving sentences. The methodology follows the structure of this study and combines formal-legal, systemic, comparative-legal, criminological and generalizing methods. The study relies on Ukrainian criminal, criminal-procedural and criminal-executive legislation, the case law of the European Court of Human Rights, recent Ukrainian and international scholarly sources, and summarized results of the author's survey of penitentiary staff. The author defines the indirect influence of the court as a specific feature of judicial participation in the prevention of penitentiary recidivism, characterized by the absence of direct intervention in the execution of sentences and by the realization of preventive potential through judicial decisions, control over the legality of punishment execution and legal incentives for law-abiding behavior among convicted persons. The article proposes that courts be expressly empowered to issue a separate ruling concerning the causes and conditions that facilitated penitentiary recidivism, without substituting the functions of prison administration and without violating the presumption of innocence.

Keywords: court; prevention; penitentiary recidivism; convicted person; penal institution; probation; judicial control; resocialization; risk-oriented approach.

DOI: 10.33270/05267303.20
УДК 343.85:343.575

ЩЕРБА Вікторія*
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8529-7979

Система інституційного забезпечення протидії наркоторгівлі: організаційно-правовий аспект

Анотація. У статті досліджено систему інституційного забезпечення протидії наркоторгівлі крізь призму організаційно-правового аспекту її функціонування в умовах сучасних трансформацій безпекового середовища. Актуальність теми зумовлена розширенням масштабів незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, поширенням транснаціональної організованої злочинності, використанням цифрових технологій та електронних платформ для здійснення незаконної діяльності, а також необхідністю вдосконалення механізмів державного управління у сфері протидії наркозлочинності відповідно до міжнародних стандартів і зобов'язань України. Метою статті є комплексний аналіз системи інституційного забезпечення протидії наркоторгівлі, визначення її структурних елементів, особливостей організаційно-правового регулювання діяльності суб'єктів протидії, а також обґрунтування основних напрямів удосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії та нормативно-правового забезпечення в зазначеній сфері. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, зокрема системний, структурно-функціональний, формально-юридичний, порівняльно-правовий, логіко-семантичний та інституційний методи. Увагу зосереджено на аналізі проблем організаційно-правового характеру, серед яких – дублювання повноважень окремих органів, недостатня координація міжвідомчої взаємодії, фрагментарність нормативного регулювання, потреба в удосконаленні механізмів міжнародної співпраці, адаптації національного законодавства до європейських стандартів, а також розвитку ризик-орієнтованих підходів до протидії незаконному обігу наркотичних засобів. Акцентовано на необхідності посилення аналітичної складової діяльності правоохоронних органів, удосконаленні процедур обміну інформацією, розвитку електронних інформаційних систем, зміцненні кадрового потенціалу та підвищенні ефективності профілактичної діяльності. Сформульовано висновок, що вдосконалення системи інституційного забезпечення протидії наркоторгівлі потребує комплексного реформування організаційно-правових засад функціонування уповноважених суб'єктів, гармонізації законодавства з міжнародними правовими стандартами, посилення міжвідомчої координації, розвитку міжнародного співробітництва та впровадження сучасних управлінських і цифрових технологій. Реалізація запропонованих підходів сприятиме підвищенню ефективності державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків, зміцненню національної безпеки та забезпеченню належного рівня захисту прав і законних інтересів громадян.

Ключові слова: наркоторгівля; незаконний обіг наркотичних засобів; інституційне забезпечення; організаційно-правовий механізм; правоохоронні органи; міжвідомча взаємодія; міжнародне співробітництво.

Історія статті:
Отримано: 03.07.2026
Прийнято: 30.08.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Щерба В. Система інституційного забезпечення протидії наркоторгівлі: організаційно-правовий аспект. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 208–217. DOI: 10.33270/05267303.20

*Відповідальний автор

© Щерба В., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Сучасний розвиток міжнародних відносин, процеси глобалізації, цифровізації економіки і транснаціоналізації організованої злочинності зумовлюють істотне ускладнення механізмів незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Наркоторгівля є одним із найприбутковіших видів транснаціональної організованої злочинності, що становить серйозну загрозу національній безпеці держав, громадському здоров'ю, економічній стабільності й міжнародному правопорядку. Вона тісно пов'язана з відмиванням доходів, корупцією, незаконним обігом зброї, фінансуванням інших форм організованої злочинності, її нерідко використовують як джерело фінансування екстремістських і терористичних угруповань. За оцінками Управління Організації Об'єднаних Націй з наркотиків і злочинності (UNODC), масштаби світового ринку наркотиків щороку розширюються, а злочинні угруповання дедалі активніше використовують сучасні цифрові технології, криптовалюти, анонімні електронні платформи й міжнародні логістичні мережі для організації незаконного обігу наркотичних засобів.

Основою міжнародної системи протидії незаконному обігу наркотичних засобів є Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року[1]. Саме цей міжнародно-правовий акт визначає основні стандарти державної політики у сфері протидії наркоторгівлі.

Ефективна протидія наркоторгівлі потребує не лише застосування заходів кримінально-правового характеру, а й формування комплексної системи інституційного забезпечення, яка передбачає узгоджену діяльність органів державної влади, правоохоронних структур, судових органів, суб'єктів міжнародного співробітництва й інститутів громадянського суспільства. Саме інституційний підхід надає можливість розглядати протидію незаконному обігу наркотиків як багаторівневу систему, у межах якої кожен суб'єкт має визначені повноваження, правові механізми впливу й відповідальність за реалізацію державної політики у відповідній сфері.

Актуальність дослідження організаційно-правових засад системи інституційного забезпечення протидії наркоторгівлі зумовлена необхідністю оцінювання сучасного стану функціонування відповідних державних механізмів, визначення проблем координації між уповноваженими органами та пошуку шляхів їх удосконалення. Практика протидії наркозлочинності засвідчує, що навіть за наявності розгалуженої нормативно-правової бази ефективність державної політики безпосередньо залежить від якості організаційної взаємодії між суб'єктами боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, рівня їх інституційної спроможності й відповідності сучасним викликам.

Важливе значення ця проблематика має в умовах реформування правоохоронної системи України, наближення національного законодавства до європейських стандартів, посилення міжнародної співпраці у сфері протидії транснаціональній злочинності й необхідності забезпечення балансу між репресивними й превентивними заходами. Сучасна модель протидії наркоторгівлі має ґрунтуватися не лише на виявленні та покаранні осіб, причетних до незаконного обігу наркотиків, а й на запобіганні виникненню відповідних кримінальних практик, усуненні організаційних прогалин і підвищенні ефективності державного управління в цій сфері.

Теоретичне осмислення системи інституційного забезпечення протидії наркоторгівлі передбачає дослідження її структурних елементів, правового статусу суб'єктів, механізмів координації та нормативних засад їхньої діяльності. Організаційно-правовий аспект цієї проблематики охоплює аналіз компетенції органів, залучених до формування та реалізації антинаркотичної політики, особливостей їх взаємодії, а також правових інструментів, за допомогою яких здійснюють попередження, виявлення, припинення та розслідування злочинів, пов'язаних із наркоторгівлею.

Метою цієї статті є дослідження системи інституційного забезпечення протидії наркоторгівлі крізь призму організаційно-правового підходу, визначення її основних складових, аналіз ролі й повноважень відповідних суб'єктів, а також обґрунтування напрямів удосконалення механізмів державного реагування на поширення незаконного обігу наркотичних засобів.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: висвітлити зміст поняття інституційного забезпечення протидії наркоторгівлі; окреслити основних суб'єктів відповідної системи й особливості їх організаційно-правового статусу; проаналізувати нормативні засади функціонування механізмів протидії незаконному обігу наркотиків; виявити проблемні аспекти міжвідомчої взаємодії та розробити пропозиції щодо підвищення ефективності інституційної системи.

Отже, дослідження організаційно-правового аспекту системи інституційного забезпечення протидії наркоторгівлі є важливим напрямом сучасних правових й управлінських досліджень, оскільки спрямоване на вдосконалення державних механізмів боротьби з одним із найнебезпечніших виявів організованої злочинності та забезпечення належного рівня суспільної безпеки.

[1] Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочин-ності : міжнар. док. від 15 листоп. 2000 р. *Верховна Рада України* : [офіц. сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_789

Огляд літератури

Упродовж 2021–2026 років проблему протидії наркоторгівлі в українській та зарубіжній юридичній науці досліджують переважно через категорії наркозлочинності, незаконного обігу наркотичних засобів, публічного адміністрування, міжнародної співпраці, діяльності правоохоронних органів й інституційної взаємодії. Власне поняття системи інституційного забезпечення протидії наркоторгівлі використовують нечасто, однак його зміст висвітлюють через аналіз суб'єктів, механізмів управління, нормативного регулювання та координації державної політики. Аспекти міжнародного контролю за наркотиками, незаконного обігу наркотичних засобів, наркозлочинності, контрабанди наркотиків, участі міжнародних організацій у протидії наркоторгівлі, а також зв'язку наркобізнесу з транснаціональною організованою злочинністю проаналізовано в працях українських і закордонних учених.

О. О. Полянський, Т. Л. Сироїд (2021) присвятили свої дослідження системі суб'єктів протидії злочинності, аналізували значення правоохоронних органів як ключових елементів державного механізму протидії кримінальним явищам.

О. О. Сорока, Ю. І. Матат й О. М. Шевчук (2024) розглядали організаційно-правові механізми протидії наркозлочинності крізь призму системи нормативно-правових актів компетенції органів державної влади й міжнародних стандартів європейської інтеграції України. Автори акцентують, що ефективність боротьби з наркоторгівлею залежить не лише від кримінальної відповідальності, а й від узгодженості роботи всіх суб'єктів державної політики.

В. О. Торічний (2023) досліджував організаційно-правові аспекти протидії контрабанді в системі забезпечення національної безпеки. Хоча робота не присвячена безпосередньо наркоторгівлі, її положення мають методологічне значення для аналізу протидії незаконному переміщенню наркотичних засобів через кордон. Автор акцентує на ролі державних інституцій та необхідності комплексного управління протидією незаконним потокам.

В. П. Корж (2025) вивчав питання організованої злочинної діяльності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, вважаючи, що наркоторгівля має організований характер і злочинні структури використовують корупційні зв'язки; важливе значення має вдосконалення методики документування злочинів. Це дослідження доповнює організаційно-правовий аспект через криміналістичну складову.

Утім у наявних працях переважає або історико-правовий аналіз міжнародних актів, або кримінально-правова характеристика окремих діянь, або кримінологічний опис наркозлочинності. Значно менше уваги спрямовано на цілісний розгляд міжнародно-правових механізмів протидії наркоторгівлі, поєднаний з аналізом сучасних інституційних механізмів ЄС, роль України як транзитної держави, а також вплив воєнного стану на форми та вияви наркозлочинності.

Матеріали та методи

Матеріалами дослідження стали нормативно-правові акти України у сфері запобігання та протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, міжнародні правові документи, наукові праці дослідників, аналітичні матеріали державних органів, а також результати узагальнення практики діяльності суб'єктів, уповноважених здійснювати боротьбу з наркоторгівлею. Нормативну основу дослідження становили, зокрема, положення Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними», який визначає систему органів та основні напрями державної політики в цій сфері.

Об'єктом дослідження визначено суспільні відносини, що виникають у процесі формування та функціонування системи інституційного забезпечення протидії наркоторгівлі. Предметом дослідження є організаційно-правові механізми взаємодії державних інституцій, їх повноваження, нормативне регулювання та практичні інструменти протидії незаконному обігу наркотичних засобів.

Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. За допомогою системного методу здійснено аналіз інституційної структури суб'єктів протидії наркоторгівлі, визначено взаємозв'язки між органами державної влади, правоохоронними структурами й іншими учасниками антинаркотичної політики. Формально-юридичний метод використано для дослідження змісту нормативно-правових актів, що регламентують повноваження органів державної влади у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів. Метод структурно-функціонального аналізу застосовано для визначення ролі окремих інституцій у системі запобігання, виявлення, розслідування та припинення діяльності організованих наркоторговельних мереж. Конкретно-історичний метод послугував для аналізу еволюції міжнародного антинаркотичного регулювання – від перших опіумних конференцій і конвенцій до сучасної системи міжнародних договорів і стратегічних актів. Порівняльно-правовий метод використано для зіставлення універсальних міжнародних норм, регіональних актів Європейського Союзу й національного законодавства України, а також для виявлення особливостей їх співвідношення. Метод тлумачення правових норм надав можливість з'ясувати зміст положень міжнародних конвенцій, рамкових рішень, директив, стратегій та програм у сфері контролю за наркотиками. Техніко-юридичний метод використано під час

аналізу структури нормативних актів, їх понятійного апарату та способів юридичного закріплення механізмів протидії наркоторгівлі. Метод аналізу й синтезу дав змогу поєднати міжнародно-правовий, кримінально-правовий, кримінологічний та інституційний підходи до обраної проблема-тики. Метод узагальнення використано під час формування висновків щодо стану та перспектив розвитку міжнародно-правових механізмів протидії наркоторгівлі. Крім того, було використано метод правового прогнозування, за допомогою якого окреслено напрями вдосконалення співробітництва України з міжнародними та європейськими інституціями в цій сфері. Порівняльно-правовий метод дав змогу зіставити національну модель інституційного забезпечення протидії наркоторгівлі з підходами, які застосовують в інших державах й у міжнародній практиці. За допомогою методу аналізу та узагальнення виявлено основні проблеми організаційної взаємодії суб'єктів протидії наркозлочинності, сформульовано пропозиції з удосконалення відповідного механізму. Дослідження здійснено із застосуванням міждисциплінарного підходу, що поєднує положення адміністративного, кримінального, кримінального процесуального права, державного управління та безпекознавства. Такий підхід надав можливість комплексно розглянути інституційну систему протидії наркоторгівлі як сукупність правових, організаційних й управлінських елементів.

Результати й обговорення

У сучасних реаліях діяльність міжнародних організацій щодо протидії незаконному обігу наркотиків не обмежується лише координацією роботи правоохоронних структур чи розробленням окремих рекомендацій у цій сфері. Нині сформувалася комплексна багаторівнева система, що охоплює міжнародно-правові механізми, стратегічне визначення напрямів діяльності, застосування кримінально-правових засобів, функціонування спеціалізованих установ, реалізацію заходів у сфері охорони здоров'я, профілактичні програми, лікування та реабілітацію, допомогу вразливим категоріям населення, а також співпрацю з інститутами громадянського суспільства.

Суттєвим політичним кроком для розширення цієї співпраці стала Європейська стратегія сусідства, запропонована 2004 року. Її значення полягало в тому, що вона поєднала зовнішньополітичний і безпековий виміри європейської політики та запропонувала модель поступового включення сусідніх держав до простору стабільності, добробуту й безпеки. У межах цього підходу боротьбу з транснаціональною організованою злочинністю розглянуто як один із ключових елементів зниження ризиків для Євросоюзу, а запобігання новим лініям поділу між Союзом і його сусідами – як політичну та безпекову мету водночас. Попри те, що стратегія не усунула конфліктності на пострадянському просторі, вона створила концептуальну рамку, у якій співпраця України та ЄС у безпековій сфері набула послідовності (Siroid, 2021).

Водночас практична реалізація цього процесу виявила, що одним із найпроблемніших аспектів залишається ресурсне забезпечення. Попри наявність відповідної нормативної та концептуальної бази, значна кількість запланованих заходів протягом тривалого періоду не була забезпечена необхідним фінансуванням з боку України. Виразним прикладом цього стала державна програма у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2003–2010 роки, яка передбачала, зокрема, активізацію міжнародного співробітництва, однак на практиці не отримала достатнього фінансового забезпечення[1]. Унаслідок цього значну частину її положень втілювали лише в межах поточної роботи окремих установ, не забезпечуючи формування повноцінного інституційного механізму. Зазначене призводило до того, що навіть перспективні підходи до взаємодії залишалися обмеженими через недостатній рівень національної виконавчої спроможності.

Небезпека цього явища полягає не лише в незаконному розповсюдженні наркотичних засобів, а й у низці пов'язаних із ним процесів, зокрема корумпованості представників влади, відмиванні злочинних коштів, залученні транспортних і цифрових систем до протиправної діяльності, а також негативному впливі на навколишнє середовище через відходи, що утворюються внаслідок нелегального виробництва. У матеріалах Європейського Союзу зазначено, що торгівля наркотиками залишається одним із найприбутковіших нелегальних ринків, обсяг якого лише в країнах ЄС оцінюють орієнтовно в 30 млрд євро щороку[2].

Окремим напрямом еволюції нормативного регулювання стало реагування на поширення нових психоактивних речовин, які нерідко мають властивості, схожі на речовини, що вже знаходяться під контролем міжнародних конвенцій ООН, проте формально не включені до встановлених переліків. Відповідний документ передбачив механізм віднесення таких речовин до категорії «наркотиків» і наділив Європейську комісію повноваженнями ухвалювати делеговані акти щодо їх включення до спеціального додатка. Під час ухвалення рішення Комісія має враховувати низку критеріїв, зокрема масштаби й

[1] Вирок Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 18 січ. 2022 р. у судовому провадженні 1-кп/359/316/2022. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/102584775

[2] Regulation (EU) 2023/1322 of the European Parliament and of the Council of 27 June 2023 on the European Union Drugs Agency (EUDA) and repealing Regulation (EC) No 1920/2006. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1322/oj

особливості використання речовини, рівень її доступності, ризик поширення на території Союзу, ступінь негативного впливу на здоров'я людини, токсичність, а також здатність спричи-няти зловживання або залежність. Крім того, оцінюють можливий соціальний вплив таких речовин на окремих осіб і суспільство загалом, а також характер злочинної діяльності, пов'язаної з їх обігом, передусім якщо йдеться про органі-зовані чи систематичні правопорушення, які забезпечують отримання значного незаконного прибутку (Malyshko, & Kubrak, 2022).

План дій ЄС щодо боротьби з наркотиками на 2021–2026 роки деталізував окреслені напрями шляхом визначення конкретного комплексу практичних заходів. У ньому увагу зосереджено на ліквідації організованих злочинних угруповань з високим рівнем загрози, виявленню незаконного обігу наркотиків і прекурсорів у великих масштабах на кордонах ЄС, протидії використанню транспортно-логістичних та цифрових каналів для наркоторгівлі, припиненню нелегального виробництва, а також розвитку заходів із профілактики, лікування та зменшення негативних наслідків уживання наркотиків. Така структура демонструє, що європейський підхід поєднує контроль за пропозицією з роботою над попитом і наслідками наркотизації (Sobko, & Mokh, 2023).

Дорожня карта ЄС, затверджена Європейською комісією в жовтні 2023 року, переорієнтувала увагу на найвразливіші елементи сучасних схем наркотрафіку. Передбачені в ній 17 заходів об'єднано в чотири ключові напрями: посилення безпеки портів у межах Європейського портового альянсу, ліквідація діяльності злочинних мереж із високим рівнем ризику, недопущення проникнення кримінальних угруповань у легальну економіку, а також розширення міжнародної взаємодії з партнерами[1]. У цьому документі наркотрафік розглянуто вже не тільки як незаконний обіг речовин, а як мережу, що використовує порти, фінансові операції, цифрові канали, логістику й легальний бізнес.

Некриміналізовані підходи політики Європейського Союзу у сфері протидії наркотикам спрямовані насамперед на охорону здоров'я людей, які мають наркотичну залежність. Комплекс заходів охоплює профілактику, раннє виявлення проблеми, консультування, медичне лікування, реабілітацію, соціальну адаптацію та відновлення, що розглядають як складові єдиного механізму реагування. Така модель ґрунтується на розумінні того, що зменшення попиту на наркотичні речовини сприяє не лише покращенню громадського здоров'я, а й скороченню обсягів внутрішнього ринку, який визначає рівень прибутковості незаконного наркобізнесу (Hladkova, 2019).

У цій системі Управління ООН з наркотиків і злочинності є глобальним партнером, що забезпечує державам аналітичну, методологічну та практичну підтримку. Показники, згідно з якими в Європі налічується близько 3,4–4,0 млн споживачів опіатів, із яких 2,21–2,53 млн проживають у країнах Східної та Південно-Східної Європи, засвідчують значний масштаб проблеми в регіоні, до якого належить і Україна. За таких обставин лікування та реабілітація є не лише елементами соціальної допомоги, а й важливими складовими комплексної політики, спрямованої на зниження попиту на наркотики, профілактику ВІЛ-інфекції, зниження рівня повторних правопорушень і скорочення злочинів, пов'язаних із наркотиками.

Програми Treatnet Phase I та Treatnet Phase II демонструють, як стратегічні підходи ООН реалізуються на практичному рівні. Завдяки створенню мережі ресурсних центрів, розробленню навчальних матеріалів, підготовці фахівців і підтримці організацій, що надають послуги, UNODC спрямовує діяльність не лише на контроль за обігом психоактивних речовин, а й на розвиток якісних стандартів лікування залежності, зниження стигматизації та створення національних систем підтримки й допомоги. Водночас регіональна програма для Південно-Східної Європи має комплексний характер й охоплює питання верховенства права, протидії організованій злочинності та незаконному обігу наркотиків, а також напрями профілактики й лікування розладів, пов'язаних із вживанням наркотичних речовин. Політика Європейського Союзу у сфері зменшення шкоди зосереджується переважно на запобіганні поширенню інфекційних захворювань, зниженні ризику передозувань і смертності, а також на впровадженні альтернативних підходів замість винятково примусових заходів (Stupnyk et al., 2022).

Проблема виявляється передусім в установах виконання покарань, оскільки серед осіб, які там перебувають, значна кількість має наркотичну залежність, психічні розлади, ВІЛ-інфекцію, вірусні гепатити й інші хронічні захворювання. Тому антинаркотична політика фактично виходить за межі кримінального права та належить до сфери охорони здоров'я, пенітенціарної політики та соціальної реінтеграції (Hladkova, 2019).

Важливим напрямом є також робота з особами, у яких одночасно спостерігаються наркотична залежність і психічні розлади. Висновки Ради ЄС 2025 року визначають необхідність застосування міждисциплінарного підходу, розроблення індивідуалізованих заходів допомоги, забезпечення ефективної взаємодії між відповідними службами та створення зіставних систем збору даних. З огляду на те, що в окремих групах пацієнтів, які проходять лікування від наркотичної

[1] Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 3 черв. 2005 р. № 8. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-05#Text

залежності, до 80 % мають супутні проблеми із психічним здоров'ям, цей аспект посідає важливе місце в наркополітиці Європейського Союзу.

Порядок денний сталого розвитку розширює інституційний аспект антинаркотичної політики завдяки Цілі сталого розвитку 3, у межах якої протидія поширенню наркотиків розглядають у контексті зниження рівня передчасної смертності, підтримки психічного здоров'я, запобігання та лікування розладів, пов'язаних із вживанням психоактивних речовин, а також забезпечення доступності медичної допомоги. Такий підхід формує розуміння, що протидія наркоторгівлі має передбачати не лише заходи контролю за нелегальним обігом наркотиків, а й комплексне вирішення соціальних та медичних наслідків наркотизації населення.

Європейська програма профілактики EUPC спрямована на розвиток професійних компетентностей фахівців, які беруть участь у розробленні рішень, формуванні політики та реалізації практичних заходів із запобігання вживанню психоактивних речовин у Європі. Вона призначена для координаторів профілактичних напрямів, спеціалістів, представників органів влади, керівників профілактичних програм і членів неурядових організацій. Програма забезпечує комплексний, але водночас доступний огляд ключових аспектів профілактики, зокрема причин і поширеності вживання психоактивних речовин, підходів до шкільної, сімейної та середовищної профілактики, питань адвокації та оцінювання ефективності заходів. Її основною метою є запровадження єдиних стандартів навчання та посилення якості й результативності профілактичної політики в європейському регіоні (Stupnyk, Hromovyi, & Petryk, 2021).

Водночас Європейський Союз розробляє спеціалізовані рекомендації та короткі практичні посібники, спрямовані на підтримання ефективного реагування на актуальні проблеми. Важливе місце серед таких матеріалів посідає мініпосібник «Школи та наркотики: медичні і соціальні відповіді», у якому узагальнено основні підходи до розроблення та впровадження заходів протидії проблемам, пов'язаним із вживанням наркотиків у шкільному середовищі. У документі представлено аналіз доступних форм втручання, розглянуто результати оцінювання їхньої ефективності, а також сформульовано висновки, корисні для формування політики та практичної діяльності.

EMPACT у цій системі має значення не як самостійний інструмент, а як механізм трансформації загальних стратегічних пріоритетів Європейського Союзу в скоординовану оперативну діяльність держав-учасниць. Внесення незаконного обігу наркотиків до переліку його пріоритетних напрямів передбачає розгляд канабісу, кокаїну, героїну, синтетичних наркотиків і нових психоактивних речовин не лише як окремих об'єктів вилучення, а як елементів діяльності організованих злочинних мереж. У зв'язку з цим увагу зміщують від факту виявлення забороненої речовини до дослідження структури й механізмів функціонування таких мереж: їхньої логістики, джерел фінансування, розподілу ролей між учасниками й типових способів приховування злочинної діяльності (Koretskyi, & Kyryliuk, 2026).

У межах такої моделі Європол виконує роль не лише джерела інформаційної підтримки, а й механізму інтеграції різнопланових відомостей у цілісну аналітичну картину, придатну для проведення розслідувань. Дослідження ринкових тенденцій, організаційних моделей наркоторгівлі, логістичних маршрутів постачання та налагодження співпраці з приватним сектором дає змогу перейти від аналізу окремих злочинних випадків до виявлення структури та принципів функціонування кримінальних мереж. Прикладом такого підходу є Analysis Project Cola, спрямований на вивчення ринку кокаїну, де ключовими завданнями є не лише фіксація фактів вилучення наркотичних речовин, а й відстеження шляхів їх переміщення, джерел фінансування та взаємозв'язків між членами злочинних угруповань (Solovei, 2023).

Передусім судовий аспект такої взаємодії забезпечує Євроюст, адже розслідування злочинів, пов'язаних із транскордонним обігом наркотиків, майже завжди охоплюють кілька юрисдикцій, відмінності в процесуальних правилах і потребують оперативної координації доказової бази. Координація діяльності спільних слідчих груп, урегулювання питань конфлікту юрисдикцій та супровід процедур арешту й конфіскації активів дають змогу перевести протидію наркоторгівлі з рівня окремих поліцейських заходів у площину комплексного кримінального переслідування. Водночас CEPOL виконує ключову роль у підготовці та підвищенні кваліфікації правоохоронних кадрів, що сприяє ефективному й однаковому застосуванню європейських інструментів у державах-членах (Korzh, 2026).

Трансформація EMCDDA в EUDA 2025 року офіційно закріпила цей стратегічний перехід. Повноваження нового агентства виходять за межі традиційного збору та оприлюднення інформації, охоплюючи раннє виявлення та попередження щодо речовин високого ризику, аналіз явища полінарковживання, підтримку судово-токсикологічних лабораторій, а також поширення науково обґрунтованих підходів до втручання. Отже, аналітична роль Європейського Союзу поступово еволюціонує від фіксації поточного стану до проактивного реагування на динамічні зміни ринку наркотиків.

Медико-соціальний компонент не відокремлюється від безпекового, оскільки наслідки наркотизації формують додаткові чинники ризику. У співпраці з EMCDDA, а нині – EUDA, ECDC спрямовує увагу на моніторинг інфекційних

захворювань серед осіб, які вживають ін'єкційні наркотики. У цьому контексті ВІЛ, вірусні гепатити, туберкульоз й інші інфекційні хвороби розглядають не лише як проблему громадського здоров'я, а й як індикатор спроможності держави ефективно взаємодіяти з групами підвищеного ризику на ранніх етапах, запобігаючи переходу проблеми в кримінально-правову або пенітенціарну площину.

Платформа політики ЄС у сфері охорони здоров'я та Форум громадянського суспільства з питань наркотиків виконують важливу функцію в тих сферах, де формальні інституції мають обмежений доступ до локального досвіду та практик. Організації, які опікуються питаннями зменшення шкоди, лікування, профілактики та соціальної реінтеграції, здатні оперативніше виявляти нові тенденції, ніж вони відображаються в офіційній статистиці чи кримінальних звітах. Водночас EuroHealthNet розширює цей підхід, акцентуючи на ширшому спектрі соціальних детермінант здоров'я. У такому розумінні наркотизацію розглядають не лише як наслідок індивідуального вибору або діяльності незаконних ринків, а й як явище, зумовлене бідністю, соціальною ізоляцією, недостатньою доступністю послуг, нестабільністю соціального середовища та впливом комерційних практик, що сприяють формуванню ризикованої поведінки (Hutorova, 2026).

У зовнішньополітичному вимірі Європейський Союз розглядає протидію незаконному обігу наркотиків як невід'ємний елемент забезпечення власної безпеки, а не лише як напрям співпраці з третіми країнами. Активна участь у діяльності ООН, взаємодія з UNODC, фінансова підтримка програм у державах-партнерах і розвиток діалогу з регіонами, пов'язаними з наркотрафіком, зумовлені тим, що процеси виробництва, транспортування й збуту наркотиків мають транснаціональний характер і не обмежуються кордонами ЄС. Унаслідок цього європейська наркополітика реалізується на двох взаємопов'язаних рівнях: внутрішньому – через діяльність інституцій та впровадження спільних стандартів, зовнішньому – шляхом міжнародних програм, партнерств і координації зусиль у сфері управління ризиками (Omelchuk, Krushynskyi, 2020).

Передусім слід зазначити, що діяльність міжнародних організацій у сфері протидії незаконному обігу наркотиків є комплексною та багаторівневою. На рівні Європейського Союзу вона охоплює широкий спектр напрямів, зокрема нормативно-правове регулювання, стратегічне планування, міжвідомчу координацію, функціонування спеціалізованих агенцій, розвиток профілактичних заходів, лікування та програми зі зменшення шкоди, підтримку вразливих категорій населення, упровадження гендерно орієнтованих підходів, протидію організованій злочинності, а також активну міжнародну співпрацю. До цієї системи входять як правоохоронні й судові інституції – Європол, Євроюст і CEPOL, так і аналітичні, медичні та соціальні організації – EUDA, ECDC, Платформа політики ЄС у сфері охорони здоров'я, Форум громадянського суспільства з наркотиків, EuroHealthNet, а також UNODC й інші міжнародні партнери. Водночас сучасні тенденції засвідчують, що, попри масштабні заходи, проблема незаконного обігу наркотиків у Європейському Союзі та на глобальному рівні залишається актуальною. У зв'язку з цим удосконалення механізмів міжнародної взаємодії у сфері протидії наркоторгівлі є постійним процесом, який потребує своєчасного реагування на появу новітніх технологій, трансформацію злочинних схем, поширення нових психоактивних речовин і виникнення нових медико-соціальних викликів (Holovin, 2021).

Висновки

Здійснене дослідження дає підстави стверджувати, що система інституційного забезпечення протидії наркоторгівлі є складним багаторівневим організаційно-правовим механізмом, ефективність функціонування якого визначають не лише якістю нормативно-правового регулювання, а й рівнем координації діяльності суб'єктів публічної влади, міжнародного співробітництва, інформаційного обміну та застосування сучасних управлінських і цифрових інструментів. В умовах глобалізації незаконний обіг наркотичних засобів набув транснаціонального характеру, що зумовлює необхідність комплексного підходу до формування державної антинаркотичної політики та її інституційного забезпечення. Міжнародна практика також розглядає організаційно-правові засади протидії наркозлочинності як систему нормативних й адміністративних механізмів, спрямованих на координацію діяльності уповноважених суб'єктів.

Встановлено, що сучасна система інституційного забезпечення протидії наркоторгівлі охоплює широке коло державних органів, діяльність яких має взаємодоповнювальний характер. До її складу належать правоохоронні органи, органи прокуратури, судові органи, митні та прикордонні служби, спеціалізовані підрозділи фінансового моніторингу, органи охорони здоров'я, а також суб'єкти міжнародного співробітництва. Водночас аналіз чинної моделі свідчить про наявність низки проблем, пов'язаних із дублюванням окремих повноважень, недостатньою міжвідомчою взаємодією, фрагментарністю інформаційного обміну, відсутністю єдиної цифрової платформи координації діяльності й недостатнім рівнем аналітичного забезпечення управлінських рішень. Саме узгодженість компетенції суб'єктів та чіткий розподіл їхніх функцій визначають результативність державної політики у сфері протидії кримінальним правопорушенням.

Обґрунтовано, що організаційно-правовий аспект функціонування інституційної системи має ґрунтуватися на принципах законності, верхо-

венства права, відкритості, відповідальності, міжвідомчої взаємодії, пропорційності заходів державного примусу, дотримання прав і свобод людини й невідворотності юридичної відповідальності за злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів. Важливе значення мають гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами, імплементація положень міжнародних конвенцій і рекомендацій, а також активізація співробітництва з міжнародними правоохоронними організаціями у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності.

Доведено, що подальше вдосконалення системи інституційного забезпечення слід здійснювати шляхом модернізації нормативно-правової бази, удосконалення адміністративно-правового статусу суб'єктів протидії наркоторгівлі, розвитку механізмів міжвідомчої координації, цифровізації правоохоронної діяльності, упровадження ризик-орієнтованих моделей аналізу криміногенної ситуації, зміцнення кадрового потенціалу та підвищення рівня професійної підготовки працівників. Важливим напрямом залишається розвиток фінансового моніторингу незаконних доходів, посилення механізмів конфіскації активів, отриманих злочинним шляхом, а також удосконалення системи міжнародного інформаційного обміну.

Крім правоохоронного складника, стратегія протидії наркоторгівлі має поєднувати профілактичні, соціальні, медичні й реабілітаційні заходи, спрямовані на зниження попиту на наркотичні засоби, ресоціалізацію осіб із наркотичною залежністю та підвищення рівня правової культури населення. Лише комплексне поєднання превентивних, правоохоронних, економічних і соціальних інструментів забезпечує довгострокову ефективність державної антинаркотичної політики.

Отже, удосконалення системи інституційного забезпечення протидії наркоторгівлі необхідно здійснювати на засадах комплексності, системності й інтегрованості із забезпеченням ефективної взаємодії всіх суб'єктів публічного управління, належного нормативно-правового регулювання, сучасного інформаційно-аналітичного супроводу та міжнародної кооперації. Реалізація зазначених напрямів сприятиме підвищенню ефективності державної політики у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, зміцненню національної безпеки, захисту прав і свобод людини та виконанню Україною міжнародних зобов'язань у сфері боротьби з транснаціональною організованою злочинністю.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Budik, I.M. (2024). Determinants of crimes committed by members of criminal organizations in the sphere of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors. *Analytical-Comparative Jurisprudence*, 5, 672-679. Retrieved from https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/70558.

[2] Hladkova, Ye.O. (2019). Features of the phenomenon of drug crime in Ukraine under modern conditions. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 1(20), 56-65. Retrieved from http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5219.

[3] Hladkova, Ye.O. (2019). State, Structure, and Dynamics of Drug-Related Crime in Ukraine. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine.* 2 (21). 92-100. Retrieved from http://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/5815.

[4] Holovin, D.V. (2021). Criminalistic Characteristics of Crimes in the Sphere of Illegal Trafficking of Narcotic Drugs, Psychotropic Substances, Their Analogues, or Precursors. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs.* 94(3), 234–242. DOI: 10.32631/v.2021.3.21.

[5] Hutorova, N.O. (2026). Illicit Cannabis Trafficking: Issues of the Retroactive Effect of the Criminal Law in Time. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*. 37(1). 5-17. DOI: 10.32631/vca.2026.1.p1.01.

[6] Koretskyi, S.M., Kyryliuk, V.A. (2026). Alcoholization and Drug Abuse as Factors of Criminal Behavior. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 3(94), 134-139. DOI:10.24144/2307-3322.2026.94.3.17.

[7] Korzh, V.P. (2026). Theoretical Provisions of the Methodology for Investigating Organized Criminal Activity in the Field of Illicit Drug Trafficking. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine.* 35(2). 175-193. DOI: 10.32631/vca.2025.2.44.

[8] Malyshko, M.H., Kubrak, R.M. (2022). Analysis of Certain Components of the Characteristics of Drug-Related Crime in Ukraine. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 3. 199-203. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.03.36.

[9] Omelchuk, O., Krushynskyi, S. (2020). Qualification of Smuggling of Narcotic Drugs, Psychotropic Substances, Their Analogues and Precursors or Counterfeit Medicinal Products Committed in Complicity and in Conjunction with Other Crimes. *University Scientific Notes*. 3(4), 286-296. DOI: 10.37491/UNZ.75-76.29.

[10] Pyrozhenko O.S. (2025). Decriminalization of Illegal Drug Handling Without the Purpose of Sale: "The Ice Has Broken". *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series «Law».* 4(92), 186-192. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.92.4.25.

[11] Siroid, T.L. (2021). The International Legal Mechanism for Ensuring the Right to Health of Women Prisoners. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 3, 45-51. DOI: 10.31733/2078-3566-2021-3-444-51.

[12] Sobko H.M., Mokh T.P. (2023). Criminological Aspects and Prevention of Drug Crime. *Kyiv Law Journal.* 1, 317-320. DOI: 10.32782/klj/2023.1.48.

[13] Solovei V.V. (2023). Organized Crime in the Sphere of Illicit Trafficking of Narcotic Drugs, Psychotropic Substances or Their Analogues as an Object of Criminological Research. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 4, 400-404. Retrieved from http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287311/281211.

[14] Stupnyk Ya.V., Hromovyi A.O., Petryk V.V. (2021). On the Issue of Improving the Mechanism for Combating Drug-Related Crime. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series «Law».* 64, 295-301. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.64.54.

[15] Stupnyk Ya.V., Martsenyshyn Yu.I., Hetsko M.M., Matsola A.A. (2022). Counteraction to Drug-Related Crime as a Comprehensive System of Legal Response by Law Enforcement Agencies to Criminal Phenomena. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 5, 372-376. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.05.69.

Список використаних джерел

[1] Будік І. М. Детермінанти злочинів, що вчиняють учасники злочинних організацій у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. Вип. 5. С. 672–679. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/70558.

[2] Гладкова Є. О. Особливості феномену наркозлочинності в Україні в сучасних умовах. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2019. № 1 (20). С. 56–65. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5219.

[3] Гладкова Є. О. Стан, структура й динаміка наркозлочинності в Україні. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2019. № 2 (21). С. 92–100. URL: http://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/5815.

[4] Головін Д. В. Криміналістична характеристика злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2021 № 94 (3). С. 234–242. DOI: 10.32631/v.2021.3.21.

[5] Гуторова Н. О. Незаконний обіг канабісу: питання зворотної дії закону про кримінальну відповідальність у часі. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2026. № 37 (1). С. 5–17. DOI: 10.32631/vca.2026.1.p1.01.

[6] Корецький С. М., Кирилюк В. А. Алкоголізація та наркотизація як фактори криміногенної поведінки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2026. Т. 3. № 94. С. 134–139. DOI: 10.24144/2307-3322.2026.94.3.17.

[7] Корж В. П. Теоретичні положення методики розслідування організованої злочинної діяльності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2026. № 35 (2). С. 175–193. DOI: 10.32631/vca.2025.2.44.

[8] Малишко М. Г., Кубрак Р. М. Аналіз окремих складових характеристики наркозлочинності в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 3. С. 199–203. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.03.36.

[9] Омельчук О., Крушинський С. Кваліфікація контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, вчиненої у співучасті та за сукупністю з іншими злочинами. *Університетські наукові записки.* 2020. № 3–4 С. 286–296. DOI: 10.37491/UNZ.75-76.29.

[10] Пироженко О. С. Декриміналізація незаконного поводження з наркотиками без мети збуту: «крига скресла». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2025. Серія «Право».* Т. 4. № 92. С. 186–192. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.92.4.25.

[11] Сироїд Т. Л. Міжнародно-правовий механізм забезпечення права на здоров'я жінок-в'язнів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2021. № 3. С. 45–51. DOI: 10.31733/2078-3566-2021-3-444-51.

[12] Собко Г. М., Мох Т. П. Кримінологічні аспекти та профілактика наркозлочинності. *Київський часопис права.* 2023. № 1. С. 317–320. DOI: 10.32782/klj/2023.1.48.

[13] Соловей В. В. Організована злочинність у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів як об'єкт кримінологічного дослідження. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 4. С. 400–404. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287311/281211.
[14] Ступник Я. В., Громовий А. О., Петрик В. В. До питання вдосконалення механізму протидії наркозлочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2021. № 64. С. 295–301. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.64.54.
[15] Ступник Я. В., Марценишин Ю. І., Гецко М. М., Мацола А. А. Протидія наркозлочинності як комплексна система правової реакції правоохоронних органів на злочинні явища. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 5. С. 372–376. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.05.69.

SHCHERBA Viktoriia
PhD in Law, Associate Professor, Department of Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8529-7979

Institutional Framework for Combating drug Trafficking: the Organizational and Legal Aspect

Abstract. The article examines the system of institutional support for combating drug trafficking through the prism of the organizational and legal aspects of its functioning under the conditions of contemporary transformations of the security environment. The relevance of the topic is determined by the growing scale of the illicit trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances, and precursors, the expansion of transnational organized crime, the increasing use of digital technologies and electronic platforms for illegal activities, and the need to improve public administration mechanisms in the field of combating drug-related crime in accordance with international standards and Ukraine's international obligations. The purpose of the article is to provide a comprehensive analysis of the institutional framework for combating drug trafficking, to identify its structural elements and the specific features of the organizational and legal regulation governing the activities of the entities involved, and to substantiate the principal directions for improving mechanisms of interagency cooperation and the regulatory framework in this area. The methodological basis of the study comprises general scientific and special legal methods, including the systemic, structural-functional, formal legal, comparative legal, logical-semantic, and institutional methods. Particular attention is paid to the analysis of organizational and legal challenges, including overlapping powers among certain authorities, insufficient interagency coordination, fragmented legal regulation, the need to improve mechanisms of international cooperation, the adaptation of national legislation to European standards, and the development of risk-based approaches to combating illicit drug trafficking. The article emphasizes the necessity of strengthening the analytical capacity of law enforcement agencies, improving information-sharing procedures, developing electronic information systems, enhancing human resource capacity, and increasing the effectiveness of preventive measures. It is concluded that improving the institutional framework for combating drug trafficking requires comprehensive reform of the organizational and legal foundations governing the activities of the authorized entities, harmonization of national legislation with international legal standards, strengthening interagency coordination, expanding international cooperation, and introducing modern managerial and digital technologies. The implementation of the proposed approaches will contribute to enhancing the effectiveness of state policy in combating illicit drug trafficking, strengthening national security, and ensuring an appropriate level of protection of the rights and legitimate interests of citizens.

Keywords: drug trafficking; illegal circulation of narcotic drugs; institutional support; organizational and legal mechanism; law enforcement agencies; interagency cooperation; international cooperation.

DOI: 10.33270/05267303.21
УДК 342.9

ВЕКЛЮК Ольга*
аспірант Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7192-1411

Значення використання цифрових технологій у правоохоронній діяльності

Анотація. У статті досліджено значення використання цифрових технологій у сучасній правоохоронній діяльності України. Обґрунтовано, що динамічний розвиток інформаційного суспільства, поширення кіберзлочинності, гібридних загроз і цифрових форм комунікації зумовлюють необхідність технологічного оновлення роботи правоохоронних органів. Метою дослідження є визначення ролі цифрових технологій у забезпеченні ефективного функціонування органів правопорядку, а також формулювання змісту поняття «використання цифрових технологій у правоохоронній діяльності». Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, зокрема аналіз, синтез, узагальнення, системний і формально-юридичний методи. На підставі опрацювання наукової літератури та нормативно-правових актів розмежовано поняття інформаційних і цифрових технологій, визначено їх взаємозв'язок і специфіку застосування в правоохоронній сфері. Встановлено, що цифрові технології охоплюють використання комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, інформаційно-комунікаційних систем, штучного інтелекту, великих даних, електронного документообігу, цифрових засобів ідентифікації та кібербезпеки. Визначено основні напрями їх застосування: модернізація внутрішньої адміністративної діяльності, автоматизація обміну й обробки службової інформації, підвищення ефективності запобігання, виявлення та припинення правопорушень, удосконалення оперативно-розшукової і слідчої діяльності, забезпечення публічної безпеки й порядку, протидія кіберзлочинності, а також посилення ідентифікаційних можливостей правоохоронних органів. Акцентовано, що використання цифрових інструментів сприяє швидшому аналізу значних обсягів інформації, оперативному реагуванню на загрози, покращенню взаємодії між підрозділами та зміцненню комунікації з населенням. Водночас їх упровадження слід здійснювати з дотриманням принципів законності, пропорційності, захисту персональних даних, інформаційної безпеки та поваги до прав і свобод людини. Доведено, що цифровізація є важливою передумовою підвищення ефективності, оперативності й адаптивності правоохоронної системи до сучасних безпекових викликів.

Ключові слова: правоохоронна діяльність, правоохоронні органи, цифровізація, цифрові технології, штучний інтелект, кібербезпека, публічна безпека.

Історія статті:
Отримано: 06.07.2026
Прийнято: 01.09.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Веклюк О. Значення використання цифрових технологій у правоохоронній діяльності. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 218–223. DOI: 10.33270/05267303.21

*Відповідальний автор

© Веклюк О., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Згідно зі ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані в Україні найвищою соціальною цінністю. Права та свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави[1]. Реалізації цього обов'язку досягають завдяки використанню різних інструментів, серед яких одним з найефективніших є правоохоронна діяльність. Водночас постійний суспільний розвиток зумовлює необхідність її адаптації до змін, адже від цього безпосередньо залежить безпека суспільства. Головним питанням еволюції правоохоронної діяльності є впровадження та використання в її межах цифрових технологій.

Матеріали та методи

Питання використання цифрових технологій у правоохоронній діяльності слугували предметом вивчення в численних наукових працях. Цінними для представленого дослідження є висвітлення окресленої проблематики в контексті використання штучного інтелекту в діяльності правоохоронних органів (Fedorenko, Strilstiv, & Tarasenko, 2022; Morhunova, 2025). Слушними є висновки сучасних науковців щодо розвитку та впровадження цифрових технологій у діяльність Національної поліції України як ключового елемента реформування правоохоронної системи, що формує інноваційну модель взаємодії держави та громадянина (Novikov, 2026), а також надійного інструмента оптимізації слідчих процесів (Zhuchenko, 2024). Крім того, привертають увагу напрацювання щодо ризиків і загроз цифрової трансформації правоохоронних органів у контексті сучасних викликів, які постають в умовах воєнного стану, інформаційної та кібернетичної агресії (Vasylenko, 2026).

Однак, попри наявне наукове підґрунтя, учені так і не сформували загального підходу щодо значення використання цифрових технологій у правоохоронній діяльності.

Саме тому мета статті – встановити роль цифрових технологій у царині правоохоронної діяльності на теренах України.

Результати й обговорення

Слово «технологія» походить від двох грецьких слів: а) *techne* – майстерність, мистецтво, уміння робити штучні речі; б) *logos* – знання, пов'язані з цим умінням. В українській мові цьому поняттю відповідають такі визначення: сукупність способів обробки або переробки матеріалів, виготовлення виробів, проведення виробничих операцій тощо; сукупність знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чого-небудь (Kachurin, 2006, p. 93-94; Afanasieva, 2004, p. 13; Ivchenko, 2002, p. 472).

Поняття «цифрові технології» потлумачено в нормативно-правових джерелах. Наприклад, відповідно до Закону України «Про Національну програму інформатизації» від 1 грудня 2022 року № 2807-IX, цифрова технологія – це сукупність систематизованих правових, науково-технічних, організаційних рішень, спрямованих на застосування комп'ютерної та іншої електронно-обчислювальної техніки, програмного забезпечення та інших засобів для зменшення участі користувача інформаційно-комунікаційних систем і засобів інформатизації під час збирання, приймання, обробки, передавання інформації чи трудомісткості виконуваних операцій[2]. Частково інше тлумачення міститься в розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації» від 17 січня 2018 року № 67-р, згідно з яким цифрові технології – це одночасно величезний ринок й індустрія, а також платформа ефективності та конкурентоспроможності всіх інших ринків й індустрій[3].

Поряд з офіційним, законодавчим визначенням, у науковій царині сформовано низку різних підходів. Наприклад, А. М. Тормахова (2023) вважає, що цифрові технології – це основні інструменти та пристрої, які обробляють, генерують або зберігають дані. Учена акцентує на тому, що наразі цифрові технології впроваджено у сфери медицини, освіти, економіки, науки, журналістики, культури, вони стосуються політичної, воєнної та мистецької галузей. У кожному конкретному випадку вони дають змогу пришвидшити процес комунікації, отримати інформацію чи створити цифрову копію об'єкта, що існує в реальному світі. За допомогою цифрових технологій постає можливість проводити надточні операції чи запускати супутники. Серед прикладів пристроїв, у яких використовують цифрові технології, є всі ті пристрої, які ми використовуємо в повсякденному житті: комп'ютери, смартфони, планшети, цифрові камери тощо. Вони є основою для низки сучасних інновацій. Увесь спектр пристроїв, у яких використовують цифрові технології, складно охопити

[1] Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

[2] Про Національну програму інформатизації : Закон України від 1 груд. 2022 р. № 2807-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text

[3] Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січ. 2018 р. № 67-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text

внаслідок того, що вони є невіддільною частиною того, чим ми користуємося (Tormakhova, 2023, p. 46).

На думку Д. Е. Кільдерова (2017), цифрові технології є продуктом, який надає можливість створювати, переглядати, розповсюджувати, змінювати, зберігати, вибирати, передавати й отримувати інформацію електронними засобами в цифровій формі. Наводячи приклад цифрових технологій, автор виокремлює комп'ютери та пристрої (комп'ютер, ноутбук, нетбук, планшет, смартфони, засоби мобільного зв'язку, ігрові консолі, медіаплеєри, пристрої для читання електронних книг), цифрове телебачення, роботів тощо (Kilderov, 2017, p. 110).

О. О. Барназюк (2017) пропонує юридично орієнтоване тлумачення категорії. Учений доводить, що в контексті права щодо цифрових технологій необхідно розрізняти два аспекти цього питання: 1) правове регулювання інформаційних відносин, тобто право як засіб регулювання правовідносин, що складаються у сфері інформаційного обміну в юридичній діяльності, зокрема із застосуванням цифрових технологій; 2) застосування цифрових технологій у всіх видах юридичної діяльності, зокрема правотворчість і правозастосування, тобто використання цифрових технологій для підвищення ефективності юридичної діяльності. На підставі викладеного автор доходить висновку, що цифрові технології – це законодавчо врегульований та організований процес застосування державними органами й органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами публічного управління засобів комп'ютерної та іншої електронно-обчислювальної техніки, програмного забезпечення, інформаційно-комунікаційних мереж та інших цифрових засобів з метою збирання, фіксації, обробки, зберігання та поширення правової інформації, а також створення документів в електронній формі (Bernaziuk, 2017, p. 85).

Натомість О. В. Лебідь (2023) обстоює позицію, згідно з якою цифрові технології є вираженням розвитку комунікаційної спроможності суспільства та нації. Використання цифрових технологій здатне вивести економіку країни на якісно новий рівень, як наслідок – суттєво вплинути на рівень життя її населення. Якщо йдеться про реальний сектор економіки, то протягом останніх десятиліть усі бізнес-процеси, взаємодії між підприємствами та стейкхолдерами, а також ринки всіх ресурсів зазнають значних трансформацій, адаптуючись до вимог цифрових технологій і систем. Такі технології, як великі дані, машинне навчання, розподілені реєстри, робототехніка, інтернет речей, віртуальна й доповнена реальність, бездротовий зв'язок тощо, зокрема ті, що ще знаходяться на концептуальній стадії, що ґрунтуються на широкому та безумовному використанні цифрових технологій; набори даних, що формують найближче та віддалене майбутнє сьогодні (Lebid, 2023).

Дослідження цифрових технологій не можна здійснювати ізольовано від категорії технологій інформаційних, адже ці явища безпосередньо пов'язані між собою. Згідно з дефініцією, яку пропонує Велика українська енциклопедія, це сукупність методів, операцій та програмно-технічних засобів, об'єднаних у технологічний процес, що забезпечує добирання, зберігання, накопичування, оброблення, пошук, виведення, копіювання, передавання та розповсюдження інформації[1].

Отже, інформаційні й цифрові технології співвідносяться між собою як частина і ціле. У першому випадку йдеться про весь набір технічних рішень обробки, зберігання, використання, передачі інформації за допомогою інформаційних-комунікаційних систем й електронних приладів. Своєю чергою цифрові технології – це сукупність спеціальних технічних рішень, ґрунтованих на використанні комп'ютерної, іншої електронно-обчислюваної техніки, що надає можливість організувати й забезпечити дистанційну комунікацію, автоматизувати процес обробки інформації, а також оцифрувати, тобто перевести в електронно-технічний формат, різноманітні процеси життєдіяльності суспільства.

Використання цифрових технологій у царині правоохоронної діяльності має різні форми й особливості, на чому неодноразово акцентували науковці. Наприклад, В. М. Василенко (2024) стверджує, що такий підхід дає змогу актуалізувати роботу відповідних органів і забезпечити їх ефективність у боротьбі з комплексними безпековими загрозами, які виникають унаслідок гібридної агресії, деструктивного інформаційного впливу та високої динаміки злочинності в цифровому середовищі. Цифрові інструменти, які впроваджують у діяльність органів правопорядку, здатні істотно підвищити ефективність виконання службових завдань – від оперативного аналізу обстановки до документування правопорушень, обміну даними між підрозділами та зміцнення зв'язків із громадськістю. Крім того, є можливість підвищення рівня цифрової компетентності працівників правоохоронних органів, що забезпечить розуміння ними юридичних наслідків цифрових дій, дотримання етичних стандартів і поваги до прав людини (Vasylenko, 2024, p. 955-956).

Визначаючи переваги використання штучного інтелекту (далі – ШІ) для потреб правоохоронної діяльності, О. О. Храпенко, А. М. Меденцев і В. О. Сперанський (2024) зауважують, що таке цифрове рішення надає можливість: 1) протидіяти крадіжкам даних в інформаційно-телекомунікаційних системах, адже ШІ-технології аналізу трафіку здатні виявляти несанкціоноване виведення великих обсягів даних із серверів підприємств, установ й організацій всіх форм

[1] Інформаційні технології. *Електронна версія «Великої української енциклопедії».* URL: https://vue.gov.ua/Інформаційні_технології

власності, а також органів державної влади; 2) попереджати атаки на критичну інфраструктуру – алгоритми ШІ аналізують дані в реальному часі, виявляючи аномальні сигнали, які можуть свідчити про спробу злому або саботажу. Результатом є зниження ризиків збоїв у роботі критичних систем; 3) боротися з поширенням шкідливого програмного забезпечення – антивірусні програми з елементами ШІ здатні виявляти нові види шкідливих програм й уразливості нульового дня на основі поведінкових характеристик, а не лише за попередньо відомими сигнатурами. Результатом є покращення ефективності захисту від нових і раніше невідомих загроз, а також отримання необхідних даних для виявлення осіб, які відповідають за розроблення та поширення злочинного програмного забезпечення.

Аналізуючи використання цифрових технологій у правоохоронній діяльності, О. М. Лунгол та О. А. Габорець (2023) зазначили, що цифрові технології мають значущий вплив на еволюцію оперативно-розшукової діяльності, створюючи нові можливості та парадигми в її методології. У сучасному світі, де наростає загроза як у фізичному, так і в віртуальному середовищі, важливість й актуальність використання інновацій та цифрових технологій в галузі оперативно-розшукової діяльності надзвичайно високі. Сучасні цифрові технології значно розширили можливості оперативних служб, передусім в обробці й аналізі значних обсягів інформації, що відкриває нові перспективи для виявлення та розслідування злочинів. Інноваційні методи, доступні правоохоронним органам, надають змогу здійснювати швидке та результативне відстеження комунікацій, проводити глибокий аналіз великих обсягів даних, вивчати активність у соціальних мережах і використовувати високорівневу аналітику для отримання критично важливої інформації. Інноваційні методи та цифрові технології сприяють підвищенню ефективності й розширенню можливостей правоохоронних органів у проведенні операцій та розслідуванні злочинів (Lunhol, & Haborets, 2023).

На підставі представлених наукових концепціях, а також аналізу сутності й особливостей цифрових технологій можемо окреслити загальну перспективу та важливість їх використання в контексті правоохоронної діяльності, що полягає в такому:

– цифрові технології надають можливість модернізувати внутрішню адміністративну діяльність правоохоронних органів, завдяки чому істотно підвищують її продуктивність, швидкість і якість. Передусім автоматизують процеси обміну й обробки службової інформації, що дає змогу уникнути бюрократії та надмірного формалізму. Використання цифрових технологій у цьому ключі може набувати вигляду: ведення електронного документообігу, створення корпоративної (службової) системи зв'язку, використання сучасних цифрових інструментів захисту електронної інформації, наприклад, за рахунок шифрування, здійснення внутрішнього контролю трудової активності або актуальності професійних навичок тощо;

– цифрові технології надають можливість підвищити якість й ефективність попередження, профілактики, виявлення і припинення кримінальних та інших правопорушень, а також удосконалити процеси забезпечення публічної безпеки й порядку;

– розвиток і застосування цифрових технологій у роботі правоохоронних органів сприяє розширенню та адаптації їхньої компетенції до сучасних викликів. Зокрема, інноваційні рішення дають змогу оперативно реагувати на правопорушення щодо інтересів держави та прав людини в цифровому просторі, що вчиняють із застосуванням інформаційно-телекомунікаційних, комп'ютерних та інших технологій;

– за допомогою цифрових технологій істотно підвищуються ідентифікаційні спроможності правоохоронних відомств. Сучасне програмне забезпечення надає можливості в умовах реального часу встановлювати анкетні й особисті дані людини, яку підозрюють у вчиненні кримінального чи будь-якого іншого правопорушення. Крім того, за допомогою цифрових технологій можна проводити моніторинг соціальних мереж й інших інформаційних систем, у яких відображається спосіб і ритм життя конкретної особи. Отримані відомості полегшують виявлення правоохоронними органами осіб і груп осіб, які вчиняють правопорушення, та притягнення їх до встановленої законодавством міри юридичної відповідальності.

Висновки

Використання цифрових технологій у правоохоронній діяльності – це цілеспрямований процес застосування в поточній діяльності правоохоронних органів новітніх цифрових рішень, комп'ютерної, електронної техніки та програмного забезпечення, завдяки чому оптимізують процеси внутрішньої адміністративної діяльності, актуалізують і вдосконалюють механізми виявлення, попередження, профілактики та припинення правопорушень, забезпечення публічної безпеки й порядку, а також посилюються ідентифікаційні спроможності з виявлення осіб та груп осіб, які вчиняють правопорушення, та притягнення останніх до юридичної відповідальності.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Afanasieva, M.V. (2004). Constitutional and legal security of choice technologies in Ukraine. *Extended abstract of candidate's thesis.* Odesa. Retrieved from http://hdl.handle.net/11300/1796
[2] Bernaziuk, O.O. (2017). Problems of scientific significance of the understanding of digital technologies in law. *Scientific newsletter of Uzhgorod National University*, 47(2). 83-86. Retrieved from https://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2017_47%282%29__20
[3] Fedorenko, O.A., Stieltsiv, O.M., & Tarasenko, O.S. (2022). *The use of artificial intelligence technologies in law enforcement.* Kiev: Nat. acad. internal reference. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/29185
[4] Ivchenko, A.O. (2002). *Tlumachny Dictionary of Ukrainian Language.* Kharkiv: FOLIO. Retrieved from https://archive.org/details/tlumachny2002
[5] Kachurin, S.H. (2006). Tactics of ship handwriting examination. *Candidate's thesis.* Kharkiv. Retrieved from http://hdl.handle.net/11300/857
[6] Kilderov, D.E. (2017). *Training of future technology teachers in the fields of integrated education.* Kiev: Maslakov. Retrieved from https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ba3ca680-c9a1-45ca-8cc9-12fa95974726/content
[7] Khrapenko, O.O., Medentsev, A.M., & Speranskyi, V.O. (2024). Digitalization of law enforcement activities: the use of artificial intelligence to combat cyber malware. *Legal scientific electronic journal*, 11, 505-508. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-11/117
[8] Lebid, O.V. (2023). Digital and information technologies in management enterprises: reality and outlook in the future. *Economy and marriage*, 55. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-55-19
[9] Lunhol, O.M., & Haborets, O.A. (2023). Innovative methods and digital technologies in operational noise activity. *Current nutrition in current science,* 11(17), 602-615. Retrieved from https://rep.dnuvs.ukr.education/server/api/core/bitstreams/69600982-b321-45e5-891d-ceeb4b6e8394/content
[10] Morhunova, T.I. (2025). The use of artificial intelligence in law enforcement activities. *Scientific innovations and advanced technologies*, 2(42), 638-652. DOI: 10.52058/2786-5274-2025-2(42)-638-652
[11] Novikov, Ye. (2026). Digital transformation of the activities of the National Police of Ukraine: the risks of discretionary fraud and the mechanisms for their mitigation. *Bulletin of the Kharkiv National University of Internal Affairs,* Special vip., 172-187. DOI: 10.32631/v.2026.Spec.Iss.12
[12] Tormakhova, A.M. (2023). Digital technologies as the basis for the formation of DIGITAL ANTHROPOLOGY. Ukrainian Culture: Past, Present, and Paths of Development, 47, 45-50. DOI: 10.35619/ucpmk.v47i.721
[13] Vasylenko, V.M. (2024). Digital transformation of law enforcement agencies: the risks in the minds of hybrid threats and the paths of their underwear. *Newsletter of the National Criminological Association of Ukraine*, 2(32), 945-958. DOI: 10.32631/vca.2024.2.74
[14] Vasylenko, V.M. (2026). Digital transformation of law enforcement agencies: the risks in the minds of hybrid threats and the paths of their underwear. *Newsletter of the Criminological Association of Ukraine*, 2(32), 945-958. DOI: 10.32631/vca.2024.2.74
[15] Zhuchenko, O.D. (2024). The infusion of current information technologies on the activities of law enforcement agencies: main trends and risks. *Scientific newsletter of Uzhgorod National University. Series "Law",* 5(86). DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.5.8

Список використаних джерел

[1] Афанасьєва М. В. Конституційне-правове забезпечення виборчих технологій в Україні : автореф. дис… канд. юрид. наук. : 12.00.02. Одеса, 2004. 203 с. URL: http://hdl.handle.net/11300/1796
[2] Берназюк О. О. Проблеми наукового визначення поняття цифрових технологій у праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2017. Вип. 47. Т. 2. С. 83–86. URL: https://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2017_47%282%29__20
[3] Федоренко О. А., Стрільців О. М., Тарасенко О. С. Використання технологій штучного інтелекту у правоохоронній діяльності : аналіт. огляд. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 105 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/29185
[4] Івченко А. О. Тлумачний словник української мови. Харків : ФОЛІО, 2002. 543 с. URL: https://archive.org/details/tlumachny2002
[5] Качурін С. Г. Тактика проведення судово-почеркознавчої експертизи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2006. 225 с. URL: http://hdl.handle.net/11300/857
[6] Кільдеров Д. Е. Підготовка майбутніх учителів технологій на засадах інтегрованого навчання : монографія. Київ : Маслаков, 2017. 562 с. URL: https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ba3ca680-c9a1-45ca-8cc9-12fa95974726/content

[7] Храпенко О. О., Меденцев А. М., Сперанський В. О. Цифровізація правоохоронної діяльності: використання штучного інтелекту для боротьби з кіберзлочинністю. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 11. С. 505–508. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-11/117
[8] Лебідь О. В. Цифрові та інформаційні технології в управлінні підприємництвом: реальність та погляд у майбутнє. *Економіка та суспільство.* 2023. № 55. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-55-19
[9] Лунгол О. М., Габорець О. А. Інноваційні методи та цифрові технології в оперативно-розшуковій діяльності. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2023. № 11 (17). С. 602–615. URL: https://rep.dnuvs.ukr.education/server/api/core/bitstreams/69600982-b321-45e5-891d-ceeb4b6e8394/content
[10] Моргунова Т. І. Використання штучного інтелекту в правоохоронній діяльності. *Наукові інновації та передові технології.* 2025. № 2 (42). С. 638–652. DOI: 10.52058/2786-5274-2025-2(42)-638-652
[11] Новіков Є. Цифрова трансформація діяльності Національної поліції України: ризики дискреційних зловживань і механізми їх мінімізації. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2026. Спецвип. С. 172–187. DOI: 10.32631/v.2026.Spec.Iss.12
[12] Тормахова А. М. Цифрові технології як основа формування DIGITAL ANTHROPOLOGY. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку.* 2023. Вип. 47. С. 45–50. DOI: 10.35619/ucpmk.v47i.721
[13] Василенко В. М. Цифрова трансформація правоохоронних органів: ризики в умовах гібридних загроз та шляхи їх подолання. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2026. № 32 (2). С. 945–958. DOI: 10.32631/vca.2024.2.74
[14] Василенко В. М. Цифрова трансформація правоохоронних органів: ризики в умовах гібридних загроз та шляхи їх подолання. *Вісник Національної кримінологічної асоціації України.* 2024. № 2 (32). С. 945–958. DOI: 10.32631/vca.2024.2.74
[15] Жученко О. Д. Вплив сучасних інформаційних технологій на діяльність правоохоронних органів: основні тенденції та ризики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2024. Т. 5. № 86. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.5.8

VEKLIUK Olha
Postgraduate Student of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7192-1411

The Importance of Digital Technologies in Law Enforcement

Abstract. This article examines the significance of using digital technologies in modern law enforcement activities in Ukraine. It is argued that the dynamic development of the information society, the spread of cybercrime, hybrid threats, and digital forms of communication necessitate technological modernization of law enforcement agencies' operations. The purpose of the study is to determine the role of digital technologies in ensuring the effective functioning of law enforcement agencies, as well as to define the concept of «the use of digital technologies in law enforcement activities». The methodological basis of this work consists of general scientific and specialized legal methods, in particular analysis, synthesis, generalization, as well as systemic and formal-legal methods. Based on a review of the scientific literature and regulatory acts, the concepts of information and digital technologies are distinguished, and their interrelationship and specific applications in the law enforcement sphere are identified. It has been established that digital technologies encompass the use of computer hardware, software, information and communication systems, artificial intelligence, big data, electronic document management, digital identification tools, and cybersecurity. The main areas of their application have been identified: modernization of internal administrative activities, automation of the exchange and processing of official information, improving the effectiveness of preventing, detecting, and stopping offenses, enhancing operational, investigative, and forensic activities, ensuring public safety and order, combating cybercrime, and strengthening the identification capabilities of law enforcement agencies. It is emphasized that the use of digital tools facilitates faster analysis of large volumes of information, rapid response to threats, improved coordination between units, and strengthened communication with the public. At the same time, their implementation should be carried out in accordance with the principles of legality, proportionality, protection of personal data, information security, and respect for human rights and freedoms. It has been demonstrated that digitalization is an important prerequisite for improving the efficiency, responsiveness, and adaptability of the law enforcement system to modern security challenges.

Keywords: law enforcement activities; law enforcement agencies; digitalization; digital technologies; artificial intelligence; cybersecurity; public safety.

DOI: 10.33270/05267303.22
УДК 343.985:[343.9.024:33]

ВИНОКУРОВ Юрій*
здобувач Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-9339-8174

Особливості організації та проведення тактичних операцій на початковому етапі розслідування організованих виявів економічної злочинності

Анотація. У статті досліджено місце тактичних операцій у програмі початкового етапу розслідування організованої злочинності у сфері економіки. Обґрунтовано, що саме початковий етап має визначальне значення для формування доказової бази, висунення первинних слідчих версій, встановлення джерел доказової та орієнтуючої інформації, а також своєчасного виявлення ознак організованого характеру злочинної діяльності. Акцентовано, що в умовах інформаційної невизначеності, ризику втрати доказів, знищення документів, виведення активів, узгодження позицій між учасниками та приховування цифрових слідів ефективність розслідування залежить від чіткої програми дій і застосування тактичних операцій як комплексів взаємопов'язаних слідчих, негласних слідчих (розшукових), оперативно-розшукових, процесуальних, аналітичних, організаційних та експертно-криміналістичних заходів. Визначено особливості організації та проведення окремих тактичних операцій, найбільш значущих для початкового етапу розслідування організованих виявів економічної злочинності. Зокрема, запропоновано структуру тактичної операції «Документування злочинної економічної діяльності», спрямованої на встановлення факту кримінально-протиправної фінансово-господарської діяльності, способів її здійснення, механізму документального й фінансового прикриття, руху коштів або активів, розміру шкоди чи незаконного прибутку. Увагу зосереджено на тактичній операції «Встановлення зв'язків між учасниками злочинної діяльності та підконтрольними суб'єктами господарювання», яка дає змогу виявити фактичних організаторів, бенефіціарів, посередників, номінальних осіб, підконтрольні підприємства та характер їх взаємодії у структурі єдиного злочинного механізму.

Ключові слова: організована злочинність у сфері економіки; початковий етап розслідування; тактична операція; тактичне завдання; документування злочинної діяльності; підконтрольні суб'єкти господарювання; фінансово-господарська схема; криміналістична методика.

Історія статті:
Отримано: 01.07.2026
Прийнято: 24.08.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Винокуров Ю. Особливості організації та проведення тактичних операцій на початковому етапі розслідування організованих виявів економічної злочинності. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 224–231. DOI: 10.33270/05267303.22

*Відповідальний автор

© Винокуров Ю., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Початковий етап розслідування організованої злочинності у сфері економіки є визначальним для формування доказової бази. Саме в цей період закладається загальна стратегія розслідування, виокремлюються напрями подальшого доказування, висуваються первинні слідчі версії, встановлюються джерела доказової та орієнтуючої інформації, а також забезпечується можливість своєчасного виявлення та процесуального документування ознак організованого характеру злочинної діяльності. Попри відсутність у науковій спільноті єдності щодо питання етапізації досудового розслідування (Moskalenko, 2009; Maliarova, 2013; Mazur, 2015; Shelenina, 2020; Popov, 2025; Shevchuk, 2020), вважаємо за доцільне констатувати той факт, що діяльність правоохоронних органів завжди зумовлена характером та обсягом інформації, відомої та невідомої слідству. Враховуючи особливості інформаційного поля, що формує певну модель слідчої ситуації, правоохоронці визначають тактичні завдання, раніше досліджені нами в контексті розслідування організованої злочинності у сфері економіки (Vynokurov, 2026). На цій основі приймаються відповідні рішення щодо реалізації конкретних тактичних комплексів, спрямованих на зміну інформаційного середовища та формування доказової бази.

Також слід зауважити, що діяльність правоохоронних органів саме на початковому етапі вирізняється можливістю використання ефекту несподіванки під час збирання доказів, що має особливе значення в провадженнях щодо організованих злочинних угруповань у сфері економіки. Своєчасне проведення невідкладних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, аналітичних, організаційних і процесуальних заходів дає змогу запобігти знищенню або підробленню документів, виведенню активів, зміні керівників чи засновників юридичних осіб, узгодженню показань між учасниками, блокуванню доступу до електронних носіїв інформації, приховуванню цифрових слідів та іншим формам протидії розслідуванню. У цьому контексті невідкладність початкових дій зумовлена не лише потребою фіксації окремих доказів, а й необхідністю збереження цілісної інформаційної картини злочинної діяльності та її належної процесуальної фіксації.

З огляду на це, початковий етап розслідування організованої економічної злочинності не може ґрунтуватися на хаотичному або ізольованому проведенні окремих процесуальних дій і заходів. Його ефективність безпосередньо залежить від наявності чіткої програми розслідування, яка має передбачати визначення першочергових завдань, послідовності їх вирішення й спрямованих на це тактичних комплексів у вигляді тактичних операцій, які зможуть забезпечити оптимальне поєднання можливостей слідчих, оперативних, аналітичних та експертно-криміналістичних підрозділів. Така програма має бути спрямована не лише на встановлення факту вчинення конкретного кримінального правопорушення економічної спрямованості, а й на виявлення його місця в структурі загального механізму організованої злочинної діяльності.

Саме тому особливого значення набувають тактичні операції як тактичні комплекси взаємопов'язаних дій і заходів, об'єднаних єдиною метою та спрямованих на вирішення конкретного завдання початкового етапу розслідування. На нашу думку, вони посідають центральне місце в програмі початкового етапу розслідування, оскільки безпосередньо забезпечують системність, цілеспрямованість та узгодженість діяльності всіх суб'єктів розслідування.

Водночас питання організації та проведення тактичних операцій під час розслідування організованих виявів економічної злочинності, з урахуванням як сучасних тенденцій злочинної діяльності, так і спроможностей та інструментарію правоохоронних органів, залишається недостатньо дослідженим і науково розробленим. Суспільна небезпечність таких виявів протиправної активності, а також значна шкода, що завдається не лише окремим суб'єктам, а й суспільству та економічній безпеці держави загалом, зумовлюють актуальність дослідження окресленої проблематики.

Матеріали та методи

Для формування теоретично й практично обґрунтованих ідей та пропозицій проаналізовано наукові праці українських учених-криміналістів, які вивчали тематику провадження тактичних операцій як з позиції загальнотеоретичного дослідження, так і в контексті забезпечення оптимальної програми розслідування різних видів кримінальних правопорушень. Було застосовано комплекс методів наукового пізнання, зокрема: діалектичний, синергетичний, системно-структурний, а також загальнонаукові методи – аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, аналогію, абстрагування та узагальнення.

Результати й обговорення

Оскільки тактичні операції є невід'ємною складовою програми розслідування, вони органічно доповнюють один одного, перекриваючи основні тактичні завдання, зумовлені конкретною слідчою ситуацією (Pavlyk, 2021, p. 304). Відповідно, їх організація та планування мають передбачати: 1) характер вихідної інформації про кримінальне правопорушення та ступінь її повноти, достовірності й процесуальної придат-ності; 2) типову слідчу ситуацію початкового етапу розслідування, а також рівень інформаційної невизначеності; 3) наявність або відсутність даних про організований характер злочинної діяльності, її учасників, організаторів, бенефіціарів, підконтро-

льні суб'єкти господарювання та корупційні зв'язки; 4) зміст першочергових тактичних завдань, пов'язаних із виявленням, перевіркою, фіксацією та процесуальним закріпленням доказової інформації; 5) необхідність використання ефекту несподіванки та своєчасного проведення невідкладних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових), оперативно-розшукових, аналітичних, організаційних і процесуальних заходів; 6) ризики знищення, підроблення або приховування документів, виведення активів, зміни керівників чи засновників юридичних осіб, узгодження позицій між учасниками та втрати цифрових слідів; 7) можливості взаємодії слідчого, прокурора, працівників оперативних підрозділів, спеціалістів, експертів, аналітичних і фінансово-моніторингових підрозділів; 8) потребу в одночасному або послідовному проведенні комплексу взаємопов'язаних дій, спрямованих на досягнення єдиного тактичного результату; 9) необхідність забезпечення належної процесуальної форми отримання доказів, їх допустимості, належності та подальшого використання в кримінальному провадженні; 10) прогнозовані форми протидії розслідуванню та засоби їх своєчасної нейтралізації (Tishchenko, & Bielik, 2025, p. 352; Hres, 2024, p. 610; Tarasenko, & Rudavin, 2025, p. 44; Hrebeniuk, & Starushkevych, 2025, p. 173).

Зазначене дає змогу стверджувати, що тактичні операції на початковому етапі розслідування організованих виявів економічної злочинності не можуть визначатися як механічне поєднання окремих слідчих, негласних слідчих (розшукових), оперативно-розшукових чи організаційних дій. У зв'язку із цим організація та проведення тактичних операцій мають ґрунтуватися на попередньому визначенні їхньої мети, тактичного завдання, суб'єктного складу, послідовності дій, засобів інформаційного, аналітичного, оперативного, технічного й експертного забезпечення, а також очікуваного тактичного результату. Водночас у провадженнях щодо організованої економічної злочинності кожна тактична операція має бути спрямована не лише на отримання окремого доказу, а й на реконструкцію певного фрагмента злочинного механізму: встановлення організаторів і бенефіціарів, виявлення підконтрольних суб'єктів господарювання, фіксацію фінансових потоків, документування корупційних зв'язків, збереження цифрових слідів або нейтралізацію протидії розслідуванню.

Ураховуючи неможливість у межах цієї наукової статті детально проаналізувати всі потенційно можливі тактичні операції початкового етапу, зосередимо увагу на найтиповіших і найбільш значущих під час розслідування організованих виявів економічної злочинності.

По-перше, ідеться про тактичну операцію «Документування злочинної економічної діяльності», яка становить комплекс взаємопов'язаних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових), оперативно-розшукових, процесуальних, аналітичних, організаційних та експертно-криміналістичних дій і заходів, спрямованих на встановлення факту кримінально-протиправної економічної діяльності, способів її здійснення, суб'єктного складу, фінансово-господарського механізму, джерел походження та руху коштів, а також зв'язку між окремими епізодами злочинної діяльності.

А. Ю. Галай (2024), досліджуючи під час розслідування наркозлочинності подібну за спрямованістю тактичну операцію «Механізм злочинної діяльності», серед її структурних елементів виокремлює допити різних суб'єктів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, огляд місця події, обшуки й окремі негласні слідчі (розшукові) дії (зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, аудіо-, відеоконтроль особи, спостереження за особою, річчю або місцем, аудіо-, відеоконтроль місця, контроль за вчиненням злочину) (ст. 271 КПК України) (Halai, 2024, p. 172). Учений фактично обмежує структурне наповнення тактичної операції суто гласними та негласними слідчими (розшуковими) діями, що, на нашу думку, хоч і відображає основні процесуальні її складові, проте не відповідає сутності та призначенню тактичної операції як тактичного засобу, який має забезпечувати можливість виконання складних завдань розслідування та слугувати зрозумілим і дієвим науково обґрунтованим засобом, до застосування якого зможе звернутися будь-який практичний працівник.

Тому вважаємо, що розроблення структури певної тактичної операції має безпосередньо відображати оптимальний комплекс як процесуальних, так і непроцесуальних дій та заходів, уточнення яких буде відбуватися відповідно до обставин конкретної слідчої ситуації, умов здійснення розслідування та спроможностей правоохоронних органів. Зокрема, В. С. Бондар (2023) слушно зазначає, що всі дії та заходи, які входять до структури тактичної операції, мають бути погодженими та скоординованими, а також базуватися на нормах законодавства (Bondar, 2023, p. 117).

З огляду на це, пропонуємо таку структуру тактичної операції «Документування злочинної економічної діяльності»:

– аналіз фінансово-господарської документації, зокрема договорів, актів виконаних робіт, податкових накладних, платіжних доручень, банківських виписок, бухгалтерських регістрів, митних декларацій, первинних облікових документів та електронного документообігу з метою виявлення ознак фіктивності, безтоварності, завищення вартості товарів чи послуг, транзитності або штучного характеру операцій;

– вивчення відомостей із державних і відкритих реєстрів щодо засновників, керівників, кінцевих бенефіціарних власників, пов'язаних підприємств, корпоративних прав, ліцензій,

дозволів, судових рішень, публічних закупівель та інших даних, що можуть свідчити про підконтрольність суб'єктів господарювання організованому злочинному угрупованню;

– використання можливостей негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема зняття інформації з електронних комунікаційних мереж та інформаційних систем, аудіо-, відеоконтролю особи або місця, спостереження за особою, річчю або місцем, а також контролю за вчиненням злочину – за наявності передбачених законом підстав і процесуальних умов;

– здійснення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення фактичних організаторів, бенефіціарів, номінальних керівників, посередників, фінансових операторів, осіб, які забезпечують юридичне, бухгалтерське, інформаційне або корупційне прикриття злочинної діяльності, а також місць зберігання документів, цифрових носіїв, грошових коштів чи інших активів;

– проведення обшуків у службових, офісних, складських, виробничих і житлових приміщеннях з метою виявлення й вилучення фінансово-господарської документації, печаток, чорнової бухгалтерії, електронних носіїв, засобів автентифікації, банківських карток, електронних ключів, готівкових коштів, договорів і документів, що відображають реальний механізм злочинної діяльності;

– проведення огляду вилучених документів, комп'ютерної техніки, мобільних телефонів, серверів, зовнішніх накопичувачів, електронних кабінетів, хмарних сховищ і бухгалтерських програм з метою встановлення змісту господарських операцій, контактів між учасниками, електронного листування, історії змін документів, цифрових слідів та інших криміналістично значущих відомостей;

– проведення допитів керівників, бухгалтерів, фінансових директорів, працівників підконтрольних підприємств, контрагентів, перевізників, посередників, номінальних директорів, банківських працівників та інших обізнаних осіб з метою встановлення фактичного змісту операцій, ролей учасників, джерел походження коштів, порядку оформлення документів і способів приховування злочинної діяльності;

– подання клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів, що перебувають у володінні банківських установ, податкових, митних, реєстраційних органів, суб'єктів господарювання, операторів електронних комунікацій, платіжних сервісів, цифрових платформ або інших володільців інформації;

– залучення спеціалістів у сфері бухгалтерського обліку, фінансів, аудиту, оподаткування, банківської діяльності, митного оформлення та цифрових технологій для попереднього аналізу документів, визначення їх доказового значення, виявлення ознак фіктивності операцій, підготовки матеріалів для експертних досліджень і правильного вилучення електронної інформації;

– призначення судово-економічних, товарознавчих, комп'ютерно-технічних, почеркознавчих, технічних експертиз документів та інших експертних досліджень з метою встановлення розміру шкоди, фактичного руху коштів або товарів, достовірності документів, автентичності підписів, змісту електронної інформації та зв'язку вилучених об'єктів із механізмом злочинної діяльності;

– здійснення аналітичного зіставлення банківських, бухгалтерських, податкових, митних, реєстраційних, електронних і показових джерел доказової інформації з метою встановлення узгодженості або суперечностей між ними, побудови хронології подій, виявлення повторюваності операцій, зв'язку між епізодами та ролі кожного учасника;

– побудова фінансово-господарської схеми злочинної діяльності, яка відображає рух коштів, товарів або активів, зв'язки між підконтрольними підприємствами, контрагентами, номінальними особами, фактичними бенефіціарами, посередниками та іншими учасниками кримінально-протиправного механізму;

– накладення арешту на майно, кошти, корпоративні права, банківські рахунки, нерухомість, транспортні засоби або інші активи у випадках, коли це необхідно для забезпечення збереження речових доказів, відшкодування шкоди, можливої конфіскації або недопущення подальшого виведення незаконно одержаних доходів.

Очікуваним результатом тактичної операції «Документування злочинної економічної діяльності» є формування сукупності належних і допустимих доказів, які підтверджують факт кримінально-протиправної економічної діяльності, спосіб її здійснення, механізм документального та фінансового прикриття, роль окремих учасників, рух коштів або активів, розмір заподіяної шкоди та незаконного прибутку, а також наявність ознак організованого характеру злочинної діяльності.

Наступною важливою тактичною операцією у провадженнях зазначеної категорії є «Встановлення зв'язків між учасниками злочинної діяльності та підконтрольними суб'єктами господарювання». Адже встановлення самого факту вчинення економічного злочину організованою групою є одним із вихідних завдань розкриття й розслідування такого різновиду кримінальних правопорушень. Традиційно у вітчизняних роботах, присвячених розслідуванню економічних злочинів, ідеться про тактичну операцію «Співучасники». Зокрема, В. Д. Пчолкін та О. В. Федосова (2019) зазначають, що така тактична операція «передбачає комплекс слідчих (розшукових) дій та негласних (слідчих) розшукових дій, а також пошуково-аналітичних заходів, спрямованих на отримання інформації про всіх співучасників і роль кожного з них у вчиненні злочину» (Pcholkin, & Fedosova, 2019, p. 270).

Аналіз публікацій іноземних учених, присвячених виявленню різноманітних незаконних схем у

сфері економічної діяльності, засвідчує, що вони акцентують саме на виявленні зв'язків між усіма суб'єктами таких схем. Дж. Р. Ніколас-Карлок та І. Луна-Пла (2024), досліджуючи особливості організованої злочинності в мережах компаній-оболонок у сфері закупівель, стверджують, що вивченню та встановленню підлягає саме модель договірних відносин між державними установами – покупцями – компаніями (які виграють тендери – *прим. автора*) – постачальниками, де особливу увагу приділено виявленню відносин власності та інших неформальних мережевих зв'язків між комплексом компаній, які виграють тендери, та групою компаній-постачальників. Дослідники обґрунтовують, що ключовим у виявленні злочинних економічних схем є встановлення факту зв'язку мережі постачальників між собою шляхом виявлення принаймні однієї спільної фізичної особи, яка виступала в ролі власника або управлінця в різних компаніях-постачальниках (Nicolás-Carlock, & Luna-Pla, 2023, p. 414, 416–417). Тобто особи, на яких оформлені фірми-оболонки, фактично не є співучасниками злочинних економічних схем, оскільки не мають жодних власних інтересів чи мотивів, адже не наділені об'єктивною можливістю їх мати через залучення до злочинної діяльності саме з метою забезпечення функціонування таких схем. Тому, на нашу думку, у межах розслідування організованих виявів економічної злочинності доцільно виокремлювати саме тактичну операцію «Встановлення зв'язків між учасниками злочинної діяльності та підконтрольними суб'єктами господарювання».

Структура цієї тактичної операції є такою:

– аналіз відомостей із державних і відкритих реєстрів щодо засновників, керівників, кінцевих бенефіціарних власників, підписантів, пов'язаних підприємств, корпоративних прав, видів діяльності, ліцензій, дозволів, судових рішень, участі в публічних закупівлях та історії зміни власників або керівників;

– дослідження фінансово-господарської документації, зокрема договорів, актів виконаних робіт, податкових накладних, платіжних доручень, банківських виписок, бухгалтерських регістрів і первинних документів, з метою встановлення повторюваних контрагентів, транзитних операцій, безтоварного документообігу, штучного розподілу ролей між підприємствами й ознак централізованого управління;

– використання можливостей негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, спостереження за особою, річчю або місцем, аудіо-, відеоконтролю особи або місця – за наявності передбачених законом підстав і процесуальних умов;

– здійснення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення фактичних організаторів, бенефіціарів, посередників, номінальних керівників, осіб, які забезпечують бухгалтерський, юридичний, інформаційний або корупційний супровід злочинної діяльності, а також каналів комунікації між ними;

– аналіз даних про телефонні з'єднання, абонентські номери, використовувані термінали, IP-адреси, електронні поштові скриньки, акаунти в месенджерах і цифрових сервісах з метою побудови комунікаційної мережі, визначення її центральних вузлів, посередників і резервних каналів зв'язку;

– подання клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів, що перебувають у володінні банківських установ, податкових, митних, реєстраційних органів, операторів електронних комунікацій, цифрових платформ, суб'єктів господарювання або інших володільців інформації, необхідної для встановлення зв'язків між учасниками схеми;

– отримання та аналіз банківської інформації щодо рахунків, платіжних операцій, призначень платежів, спільних контрагентів, осіб, уповноважених на розпорядження рахунками, IP-адрес входу до банківських сервісів, електронних ключів і цифрових засобів автентифікації;

– формування матриці зв'язків, у якій відображаються встановлені оперативним чи слідчим шляхом особи, суб'єкти господарювання, фінансові операції, документи, засоби комунікації, спільні локації, корпоративні права, активи, транспортні засоби й інші об'єкти, що можуть підтверджувати організований характер злочинної діяльності;

– проведення обшуків в офісних, службових, складських, виробничих і житлових приміщеннях з метою виявлення й вилучення документів, печаток, чорнових записів, мобільних телефонів, комп'ютерної техніки, електронних носіїв, банківських карток, довіреностей, договорів і засобів електронного підпису, що підтверджують зв'язок між учасниками та підконтрольними підприємствами;

– проведення огляду вилучених документів, комп'ютерної техніки, мобільних телефонів, електронного листування, месенджерів, хмарних сховищ, бухгалтерських програм, електронних кабінетів і корпоративних систем з метою виявлення контактів, спільних облікових записів, інструкцій, внутрішніх домовленостей, розподілу ролей та координації дій;

– проведення допитів керівників, бухгалтерів, фінансових працівників, номінальних директорів, засновників, працівників підконтрольних підприємств, контрагентів, перевізників, банківських працівників та інших обізнаних осіб з метою встановлення фактичного управління підприємствами, реальних власників, джерел фінансування, характеру господарських операцій і ролі кожного учасника;

– залучення спеціалістів у сфері фінансового аналізу, бухгалтерського обліку,

корпоративного права, інформаційних технологій та кримінального аналізу для виявлення прихованих зв'язків між фізичними і юридичними особами, встановлення ознак підконтрольності підприємств та підготовки матеріалів для експертних досліджень;

– призначення судово-економічних, комп'ютерно-технічних, почеркознавчих, технічних експертиз документів та інших експертних досліджень для підтвердження фактичного руху коштів, автентичності документів, належності електронних даних, використання одних і тих самих технічних засобів або участі конкретних осіб у підготовці фінансово-господарських документів;

– побудова графів соціальних, корпоративних, фінансових і комунікаційних зв'язків, які відображають інтенсивність, спрямованість і функціональне значення контактів між організаторами, виконавцями, номінальними особами, підконтрольними підприємствами, контрагентами, посадовими особами й іншими учасниками схеми;

– формування хронологічної моделі взаємодії між учасниками злочинної діяльності та суб'єктами господарювання шляхом зіставлення часу реєстрації підприємств, укладення договорів, здійснення платежів, переміщення товарів, комунікацій, зміни керівників, засновників або бенефіціарів;

– складання підсумкової аналітичної довідки, у якій відображаються встановлені зв'язки між учасниками злочинної діяльності та підконтрольними суб'єктами господарювання, характер таких зв'язків, їх доказове значення, роль кожної особи й підприємства в загальному механізмі організованої економічної злочинності.

Результати проведення тактичної операції «Встановлення зв'язків між учасниками злочинної діяльності та підконтрольними суб'єктами господарювання» потенційно дають можливість працівникам правоохоронних органів сформувати доказову й аналітичну основу, яка дає змогу встановити не лише окремих виконавців кримінально-протиправних дій, а й фактичних організаторів, бенефіціарів, посередників, номінальних осіб, підконтрольні підприємства та характер їх взаємодії у структурі єдиного механізму організованої злочинної діяльності.

Висновки

Отже, тактичні операції посідають центральне місце в програмі початкового етапу розслідування організованої злочинності у сфері економіки, оскільки саме вони забезпечують системне, цілеспрямоване й узгоджене виконання першочергових тактичних завдань. На відміну від ізольованого проведення окремих слідчих, негласних слідчих (розшукових), оперативно-розшукових, процесуальних чи аналітичних дій та заходів, тактична операція дає змогу об'єднати їх у єдиний тактичний комплекс, підпорядкований конкретній меті із вирішення певного важливого завдання розслідування. З огляду на це організація тактичних операцій має ґрунтуватися на оцінюванні слідчої ситуації, характеру вихідної інформації, рівня інформаційної невизначеності, прогнозованих форм протидії та реальних можливостей взаємодії слідчого, прокурора, оперативних, аналітичних, експертних і фінансово-моніторингових підрозділів, а також безпосередньо враховувати специфіку певного виду злочинної діяльності.

На нашу думку, одними із найбільш значущих на початковому етапі розслідування організованих виявів економічної злочинності є такі тактичні операції, як «Документування злочинної економічної діяльності» та «Встановлення зв'язків між учасниками злочинної діяльності та підконтрольними суб'єктами господарювання». Перша з них спрямована на формування сукупності належних і допустимих доказів, які підтверджують факт кримінально-протиправної фінансово-господарської діяльності, спосіб її здійснення, механізм документального й фінансового прикриття, рух коштів або активів, розмір шкоди чи незаконного прибутку. Друга забезпечує виявлення не лише окремих виконавців, а й фактичних організаторів, бенефіціарів, посередників, номінальних осіб, підконтрольних підприємств і характеру їх взаємодії у структурі єдиного злочинного механізму. Водночас розробленню підлягають й інші тактичні операції, які доцільно проводити під час розслідування організованих виявів економічної злочинності.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Bondar, V.S. (2023). Tactical operation as a forensic category: essence and content of application during the investigation of crimes committed by criminal communities. *Precarpathian Legal Bulletin*, 4(51), 112-122. DOI: 10.32782/pyuv.v4.2023.21

[2] Halai, A.Yu. (2024). Typical tactical operations during the investigation of organized drug crime. *State and Regions. Series «Law»*, 4(86), 167-174. DOI: 10.32782/1813-338X-2024.4.26

[3] Hrebeniuk, A.V., & Starushkevych, A.V. (2025). Trends in scientific research on the problems of tactical operations for neutralizing counteraction to the investigation of criminal activity. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 4(3), 142-147. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.3.24
[4] Hres, Yu.O. (2024). Some features of the tactical operation «Detention of a criminal» in the investigation of contract killings. *Legal Scientific Electronic Journal*, 3, 609-612. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-3/147
[5] Maliarova, V.O. (2013). Staging of the process of investigating crimes against morality in the field of sexual relations. *Law and Safety*, 3(50), 86-91. Retrieved from https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ebd3e62d-1e17-482f-8879-4d9274bda69e/content
[6] Mazur, A.V. (2015). Boundaries of the initial stage of investigation. *Bulletin of Lviv University. Legal Series*, 61, 435-441. DOI: 10.30970/vla.2015.61.251
[7] Moskalenko, H.V. (2009). The concept and features of stages of crime investigation. *Current Issues of State and Law*, 49, 376-379. Retrieved from https://www.apdp.in.ua/v49/64.pdf
[8] Nicolás-Carlock, J.R., & Luna-Pla, I. (2024). Organized crime behavior of shell-company networks in procurement: prevention insights for policy and reform. *Trends in Organized Crime*, 27, 412-428. DOI: 10.1007/s12117-023-09499-w
[9] Pavlyk, M. (2021). Complexes of tactical operations in the investigation of criminal offenses in the field of providing employment services abroad. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 3, 300-305. DOI: 10.32849/2663-5313/2021.3.49
[10] Pcholkin, V.D., & Fedosova, O.V. (2019). Tactical operations in the investigation of economic crimes. *Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko*, 4(88), 265-277. DOI: 10.33766/2524-0323.88.265-277
[11] Popov, V. (2025). Staging of the investigation of interference in the activities of representatives of public authorities. *Archive of Criminology and Forensic Sciences*, 2(12), 114-121. DOI: 10.32353/acfs.12.2025.12
[12] Shelenina, K.H. (2020). The initial stage of investigation of murders committed by convicts in places of imprisonment and the corresponding algorithm of investigator's actions. *Comparative and Analytical Law*, 1, 602-606. DOI: 10.32782/2524-0390/2020.1.150
[13] Shevchuk, V.M. (2020). Structure of individual forensic methodology: modern scientific approaches and research prospects. *Scientific Notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series «Legal Sciences»*, 31(70), 4, 252-260. DOI: 10.32838/1606-3716/2020.4/41
[14] Tarasenko, O.S., & Rudavin, A.Ye. (2025). Stages of preparation for conducting covert investigative actions in the process of investigating acquisitive crimes committed by military officials under martial law. *Ukrainian Policeistics: Theory, Legislation, Practice*, 4(16), 44-48. DOI: 10.32782/2709-9261-2025-4-16-8
[15] Tishchenko, V.V., & Bielik, L.S. (2025). Investigative situation in the theory of criminalistics and investigation practice. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series «Law»*, 90(4), 332-337. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.90.4.50
[16] Vynokurov, Yu.O. (2026). Tactical tasks and tactical operations of the initial stage of investigation of organized crime in the economic sphere. *Law and Society*, 3, 254-262. DOI: 10.32842/2078-3736/2026.3.33

Список використаних джерел

[1] Бондар В. С. Тактична операція як криміналістична категорія: сутність та зміст застосування під час розслідування злочинів, учинених злочинними спільнотами. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2023. Вип. 4 (51). С. 112–122. DOI: 10.32782/pyuv.v4.2023.21
[2] Галай А. Ю. Типові тактичні операції під час розслідування організованої наркозлочинності. *Держава та регіони. Серія «Право».* 2024. № 4 (86). С. 167–174. DOI: 10.32782/1813-338X-2024.4.26
[3] Гребенюк А. В., Старушкевич А. В. Тенденції у науковому дослідженні проблем тактичних операцій по нейтралізації протидії розслідуванню злочинної діяльності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 4. Т. 3. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.3.24
[4] Гресь Ю. О. Деякі особливості тактичної операції «Затримання злочинця» при розслідуванні вбивств на замовлення. *Юридичний електронний науковий журнал.* 2024. № 3. С. 609–612. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-3/147
[5] Малярова В. О. Етапізація процесу розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Право і безпека.* 2013. № 3 (50). С. 86–91. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ebd3e62d-1e17-482f-8879-4d9274bda69e/content
[6] Мазур А. В. Межі початкового етапу розслідування. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична».* 2015. Вип. 61. С. 435–441. DOI: 10.30970/vla.2015.61.251
[7] Москаленко Г. В. Поняття та особливості етапів розслідування злочинів. *Актуальні проблеми держави і права.* 2009. С. 376–379. URL: https://www.apdp.in.ua/v49/64.pdf
[8] Nicolás-Carlock J. R., Luna-Pla I. Organized crime behavior of shell-company networks in procurement: prevention insights for policy and reform. *Trends in Organized Crime.* 2024. Vol. 27. P. 412–428. DOI: 10.1007/s12117-023-09499-w

[9] Павлик М. Комплекси тактичних операцій у розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері надання послуг із працевлаштування за кордоном. *Підприємництво, господарство і право.* 2021. № 3. С. 300–305. DOI: 10.32849/2663-5313/2021.3.49
[10] Пчолкін В. Д., Федосова О. В. Тактичні операції при розслідуванні злочинів економічної спрямованості. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2019. Вип. 4 (88). С. 265–277. DOI: 10.33766/2524-0323.88.265-277
[11] Попов В. Етапізація розслідування втручання в діяльність представників органів державної влади. *Архів кримінології та судових наук.* 2025. № 2 (12). С. 114–121. DOI: 10.32353/acfs.12.2025.12
[12] Шеленіна К. Г. Початковий етап розслідування вбивств, учинених засудженими в місцях позбавлення волі, та відповідний алгоритм дій слідчого. *Порівняльно-аналітичне право.* 2020. № 1. С. 602–606. DOI: 10.32782/2524-0390/2020.1.150
[13] Шевчук В. М. Структура окремої криміналістичної методики: сучасні наукові підходи та перспективи досліджень. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки».* 2020. Т. 31 (70). № 4. С. 252–260. DOI: 10.32838/1606-3716/2020.4/41
[14] Тарасенко О. С., Рудавін А. Є. Етапи підготовки до проведення НСРД у процесі розслідування корисливих злочинів, вчинених військовими службовими особами під час воєнного стану. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика.* 2025. № 4 (16). С. 44–48. DOI: 10.32782/2709-9261-2025-4-16-8
[15] Тіщенко В. В., Бєлік Л. С. Слідча ситуація у теорії криміналістики і практиці розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2025. Вип. 90. Ч. 4. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.90.4.50
[16] Винокуров Ю. О. Тактичні завдання та тактичні операції початкового етапу розслідування організованої злочинності у сфері економіки. *Право і суспільство.* 2026. № 3. С. 254–262. DOI: 10.32842/2078-3736/2026.3.33

VYNOKUROV Yurii
Research of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-9339-8174

Specific Features of Organizing and Conducting Tactical Operations at the Initial Stage of Investigating Organized Economic Crime

Abstract. The article examines the role of tactical operations within the investigative programme at the initial stage of investigating organized crime in the economic sphere. It is argued that this stage is of decisive importance for building the evidentiary basis, developing initial investigative versions, identifying sources of evidentiary and orienting information, and ensuring the timely detection of indications of the organized nature of criminal activity. Particular attention is paid to the fact that, under conditions of informational uncertainty, the risk of evidence loss, destruction of documents, withdrawal of assets, coordination of positions among participants, and concealment of digital traces, the effectiveness of the investigation depends on a clearly structured action programme and the use of tactical operations as integrated sets of interrelated investigative, covert investigative, operational-search, procedural, analytical, organizational, and forensic measures. The article outlines the specific features of organizing and conducting selected tactical operations that are most significant at the initial stage of investigating organized manifestations of economic crime. In particular, it proposes the structure of the tactical operation “Documentation of Criminal Economic Activity”, which is aimed at establishing the fact of criminally unlawful financial and economic activity, the methods of its commission, the mechanism of documentary and financial cover, the movement of funds or assets, and the amount of damage caused or unlawful profit obtained. Special attention is also given to the tactical operation “Establishing Links between Participants in Criminal Activity and Controlled Business Entities”, which makes it possible to identify actual organizers, beneficial owners, intermediaries, nominal persons, controlled enterprises, and the nature of their interaction within the structure of a unified criminal mechanism.

Keywords: organized crime in the economic sphere; initial stage of investigation; tactical operation; tactical task; documentation of criminal activity; controlled business entities; financial and economic scheme; forensic methodology.

DOI: 10.33270/05267303.23
УДК 343.985:343.123:343.322

ВІТКАЛОВА Аліна*
аспірант кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-8874-5893

Використання спеціальних знань під час досудового розслідування колаборaційної діяльності

Анотація. Проаналізовано основні форми залучення експертів і спеціалістів (проведення судових експертиз, участь у слідчих (розшукових) діях, надання консультацій) для встановлення фактів колаборaціонізму. Увагу зосереджено на специфіці призначення комплексних, комп'ютерно-технічних, лінгвістичних та інших видів експертиз, що мають вирішальне значення для фіксації доказів у кримінальних провадженнях цієї категорії. Виявлено, що через цифровий та публічний характер більшості доказів у таких провадженнях залучення фахівців й експертів стає майже обов'язковим для повноцінного формування доказової бази на початку розслідування. Аналіз застосування спеціальних знань засвідчив, що вибір між залученням фахівця для проведення слідчих дій і призначенням судової експертизи має ґрунтуватися на конкретній тактичній меті. Для швидкого збору доказів важливо мати фахівця під час огляду, обшуку або тимчасового доступу до документації. Водночас для отримання юридично значущого й деталізованого висновку, що використовуватимуть як доказ у суді, необхідним є проведення експертизи. У більшості випадків, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, обидва підходи використовують послідовно, вони доповнюють один одного. Слідчим підрозділам доцільно на початковому етапі визначати перелік галузей спеціальних знань, необхідних для конкретного провадження щодо колаборaційної діяльності. За результатами дослідження сформульовано рекомендації щодо залучення спеціалістів і призначення експертиз для підвищення ефективності досудового розслідування. Практичне значення полягає в переході від ситуативного до системного залучення обізнаних осіб. Використання заздалегідь сформованого алгоритму типових завдань, що потребують спеціальних знань у провадженнях цієї категорії, надає можливість уникнути хаотичного вирішення процесуальних питань і забезпечує ефективне впровадження накопиченого криміналістичного досвіду.

Ключові слова: розслідування; спеціальні знання; колаборaційна діяльність; експертиза; спеціаліст; криміналістика.

Історія статті:
Отримано: 07.07.2026
Прийнято: 31.08.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Віткалова А. Використання спеціальних знань під час досудового розслідування колаборaційної діяльності. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 232–241. DOI: 10.33270/05267303.23

*Відповідальний автор

© Віткалова А., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Розслідування справ за ст. 111-1 Кримінального кодексу України[1], що стосуються колабораційної діяльності, часто вимагає участі спеціалістів з лінгвістики, інформаційних технологій, обробки звукових і відеозаписів, а також документознавства. У цій категорії проваджень значна частина доказів ґрунтується на публікаціях у соціальних мережах, аудіо- та відеозаписах виступів, електронному листуванні й кадровій документації організацій, що діяли в умовах окупації. Ці матеріали потребують спеціалізованого дослідження, яке слідчий не може виконати самостійно. Отже, використання спеціальних знань стає не лише допоміжним, а й одним із ключових елементів тактичного забезпечення на початковому етапі досудового розслідування. Кримінальний процесуальний кодекс України встановлює кілька процедур для залучення обізнаних осіб: це може бути участь спеціаліста в слідчих (розшукових) діях або призначення судової експертизи[2]. Проте перелік цих форм не вирішує тактичне питання стосовно того, коли, кого саме і з якою метою слід залучати слідчому на початковому етапі розслідування колабораційної діяльності, ураховуючи особливості доказової бази в таких справах.

Ефективність досудового розслідування, зазначає Ю. О. Гресь, А. І. Загородній (2026), безпосередньо залежить від повноти проведення слідчих дій і використання інших законних методів збирання інформації. Проте доволі часто слідчі, прокурори або оперативні працівники опиняються в ситуаціях, коли їхні власні професійні знання є недостатніми для правильного пошуку, фіксації, вилучення та попередньої оцінки певних слідів або об'єктів, безпосередньо пов'язаних із провадженням. У таких випадках постає потреба в залученні фахівців зі знаннями в різних галузях науки, техніки, мистецтва або ремісництва. Завдяки спеціальним знанням цих експертів стає можливим виявлення, фіксація, дослідження та оцінка доказової інформації, що має важливе значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Проведення досудового розслідування колабораційної діяльності, стверджує І. А. Скічко (2023), ускладнюється тим, що більшість доказового матеріалу залишається непомітним, що унеможливлює швидке й точне встановлення винних осіб і притягнення їх до кримінальної відповідальності. Для цього слідчі активно використовують спеціальні знання як інструмент у досудовому розслідуванні. Це є ефективним методом для виявлення доказів, формування уявлення про важливість, природу та зміст здійсненого вчинку або отриманого доказу, а також визначення їх місця в загальній доказовій картині.

Ю. О. Гресь, С. П. Чумак, О. В. Холод (2023) зазначають, що застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні відбувається в різних форматах і сприяє покращенню ефективності слідчих (розшукових) дій. Воно забезпечує використання сучасних технічних засобів і методів, а також надає слідчому можливість отримати необхідну професійну допомогу під час вирішення складних тактичних завдань пошукового та пізнавального характеру.

А. Г. Вуйма (2020), описуючи поняття, сутність і форми спеціальних знань, що використовують у розслідуванні, акцентує на тому, що вибір конкретної форми залучення обізнаної особи має залежати не стільки від формальних законодавчих вимог, скільки від практичних завдань, які слідчий ставить перед собою на певному етапі розслідування. Якщо необхідно терміново зафіксувати докази, краще запросити спеціаліста. Однак для отримання детального й обґрунтованого висновку, який будуть використовувати в суді, слід провести експертизу. У справах, пов'язаних із колабораційною діяльністю, обидва ці завдання виконують послідовно, а не як взаємовиключні. Тому слідчий повинен поєднувати обидва підходи в межах одного розслідування.

В. О. Гусєва, С. М. Бєсєда (2024) зазначають, що згідно з проаналізованими вироками, опублікованими в Єдиному державному реєстрі судових рішень, до них належать такі: почеркознавча експертиза, лінгвістична експертиза (семантико-текстуальна), комп'ютерно-технічна експертиза (експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів), портретна експертиза, фототехнічна експертиза тощо. Ці види експертних досліджень притаманні цій категорії кримінальних правопорушень тому, що основними доказами в злочинах проти основ національної безпеки є переважно електронні (цифрові) докази. Їх зберігають у мережі Інтернет, на різноманітних матеріалах, медіа, соціальних мережах, а також у закритих мережах, таких як цифрові носії інформації свідків (у приватних месенджерах, особистому листуванні тощо). Узагальнюючи слідчу, судову й експертну практику, можна зазначити, що типовими об'єктами судових експертиз у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із колабораційною діяльністю, стають матеріали фотозйомки, звукозаписи, відеозаписи тощо. З огляду на необхідність забезпечення ефективного досудового розслідування в цих кримінальних провадженнях, актуальним є вивчення та опрацювання проблемних питань, які постають у правозастосовній практиці, зокрема щодо призначення та проведення експертиз.

[1] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

[2] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

М. В. Котюк (2024) здійсює аналіз практичної діяльності, слідчі часто не мають достатньої обізнаності щодо призначення певних судових експертиз. Це нерідко стає причиною затримок у проведенні досудового розслідування та призводить до помилок у слідчому процесі.

Питання використання спеціальних знань у кримінальному провадженні досліджували українські вчені переважно в контексті традиційних категорій злочинів або в загальнотеоретичному аспекті. Однак специфіку застосування цих знань у розслідуванні колаборaційної діяльності, які є складними через особливості доказової бази в таких провадженнях, досі систематизовано не опрацьовано. Складність також полягає в тому, що колаборaційна діяльність як порівняно нова для нашої практики категорія кримінальних правопорушень об'єднує в собі риси, які раніше досліджували окремо в різних криміналістичних методах. Вона охоплює публічність, притаманну злочинам проти громадського порядку, цифрову природу доказів, властиву кіберзлочинам, і документальний слід діяльності посадової особи, типовий для службових злочинів. Таке поєднання вимагає комплексного підходу до визначення форм і напрямів використання спеціальних знань, а не запозичення з однієї суміжної методики.

Матеріали та методи

Методологічну основу статті становить комплексна система загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема аналізу, синтезу, індукції, дедукції та систематизації, що забезпечили всебічний розгляд об'єкта дослідження. Теоретичним підґрунтям роботи стали фундаментальні праці у сфері використання спеціальних знань під час досудового розслідування та окремі розвідки щодо залучення експертів у провадженнях про колаборaційну діяльність. Попри вагомий внесок попередніх дослідників, більшість робіт мають фрагментарний характер і зосереджені на залученні фахівців з окремих галузей знань. Натомість питання комплексного застосування та методичних особливостей проведення найзатребуваніших видів судових експертиз у цій категорії справ залишалися поза увагою науковців. У контексті практичної реалізації доведено, що для оперативного збирання доказів є незамінною участь спеціаліста безпосередньо під час огляду, обшуку чи тимчасового доступу до речей і документів. Водночас для формування процесуально надійної доказової бази для суду необхідне призначення судової експертизи. У справах про колаборaційну діяльність ці дві форми використання спеціальних знань мають взаємодоповнюваний характер, їх слід застосовувати послідовно.

Емпірична основа дослідження охоплює не тільки теоретичні досягнення в цій сфері, а й матеріали з реальної слідчої та судової практики. Під час роботи було узагальнено кримінальні провадження, здійснено моніторинг судових рішень з Єдиного державного реєстру судових рішень, а також проаналізовано відповідні повідомлення в медіа.

Результати й обговорення

Метою статті є дослідження тактичних аспектів застосування спеціальних знань для забезпечення досудового розслідування колаборaційної діяльності на початковому етапі, а також розроблення пропозицій для покращення ефективності залучення фахівців у цій сфері.

Поняття спеціальних знань у кримінальному процесуальному праві не має визначення в законодавстві, тому це компенсують напрацюваннями науки. У криміналістичній літературі поділяють форми використання спеціальних знань на процесуальні та непроцесуальні. В. М. Твердохліб (2024), досліджуючи застосування спеціальних знань у процесі розслідування злочинів, пов'язаних із вибуховими пристроями, виокремлює серед процесуальних форм участь спеціаліста в слідчих діях і проведення судової експертизи. До непроцесуальних форм належать консультації та довідкова діяльність обізнаної особи, яку не оформлюють окремим процесуальним документом. Дослідження В. М. Твердохліба (2024) хоч і зосереджене на іншій категорії злочинів, пропонує класифікацію форм, яка має універсальне значення. Ця класифікація цілком придатна для розслідування колаборaційної діяльності, де завдання, що вимагають спеціальних знань, такі самі складні з технічної позиції.

Приклад вузької спеціалізації в галузі знань, необхідних для виконання специфічних криміналістичних завдань, представлений роботою, зосередженою на криміналістичній вибухотехніці. Це окремий напрям, що вимагає підготовки, що значно перевищує загальний профіль криміналіста. Таке спостереження має важливе методологічне значення також і в розслідуванні колаборaційної діяльності: так само, як дослідження вибухового пристрою вимагає спеціаліста з вузьким фокусом, оцінка цифрових доказів, зокрема дані серверів соціальних мереж або метаданих відеофайлів, теж потребує експерта технічного профілю, а не загального спеціаліста.

Це питання має і зворотний аспект: надмірна спеціалізація без урахування контексту кримінального провадження може ускладнювати взаємодію між слідчим й експертом. Спеціаліст, який досконало володіє технічними навичками, як-от методи відновлення видалених файлів, не завжди може визначити, яка інформація є доказовою для конкретного випадку колаборaційної діяльності, якщо слідчий заздалегідь не вказує на обставини, що потребують пояснення. Тому доцільніший підхід полягає не лише в залученні вузькоспеціалізованого спеціаліста, а й у забезпеченні ефективної взаємодії між ним і слідчим ще до початку слідчих (розшукових) дій, щоб слідчий міг сформулювати конкретне завдання, з огляду на фабулу провадження.

Необхідність вузькоспеціалізованих знань фахівців стає очевидною в особливих умовах, які супроводжують розслідування колаборaційної

діяльності. А. Г. Вуйма (2023), досліджуючи використання спеціалізованих медичних знань у процесі розслідування вбивств під правовим режимом воєнного стану, зазначає, що такий режим суттєво впливає на методи й тактику залучення експертів. Це стосується, зокрема, ускладнень доступу до традиційних експертних інституцій у зоні бойових дій або на територіях, які нещодавно були звільнені. Це спостереження щодо медичних знань цілком стосується і розслідування колабораційної діяльності. Деокуповані території відчувають аналогічний брак кваліфікованих спеціалістів й експертних установ.

У справах, що стосуються колабораційної діяльності, потрібно чітко відмежовувати функції спеціаліста від обов'язків слідчого під час проведення слідчих або розшукових дій. Спеціаліст надає технічну підтримку та консультації, водночас правова кваліфікація виявлених фактів й ухвалення процесуальних рішень залишаються винятковою відповідальністю слідчого. Спеціаліст здатний підтвердити технічну автентичність відеозапису чи достовірність дати створення документа, проте він не має права доходити висновків про те, чи свідчить зміст наданих доказів про наявність ознак кримінального правопорушення.

Важливо також забезпечити належне документування участі спеціаліста в протоколі слідчої чи розшукової дії. Протокол має містити не лише прізвище та кваліфікацію залученого фахівця, а й точний опис виконаних ним дій: яке програмне забезпечення використовували для копіювання даних, як перевіряли цілісність копії, які технічні засоби застосовували для фіксації процесу вилучення. Відсутність такої деталізації, навіть за дотримання процедури вилучення доказів, надає стороні захисту формальну підставу для оскарження допустимості отриманих доказів, адже без належного опису перевірити правильність дій спеціаліста неможливо.

О. В. Ковальова, В. В. Ковальов (2021) зазначають, що розслідування кримінальних злочинів, передусім в нинішніх умовах, складно уявити без залучення спеціалістів зі знаннями в різних сферах науки, техніки й мистецтва. Ці знання набувають через професійну підготовку, їх застосовують для виконання завдань, що виникають у процесі кримінального провадження. Це визначення є ключовим для розрізнення спеціальних і правових знань, які мають слідчий чи прокурор. Експерта залучають саме тому, що володіє інформацією, яка перевищує межі юридичної підготовки учасників процесу.

О. О. Кочура (2017), аналізуючи зміст поняття «спеціальні знання», акцентує на тому, що важливішими є не диплом чи формальна кваліфікація, а реальна здатність особи виконати конкретне завдання в межах розслідування. Це може бути встановлення авторства тексту, ідентифікація голосу на записі або відновлення видалених файлів. У розслідуванні колабораційної діяльності ця характеристика є вкрай важливою, адже завдання, які потребують спеціалізованих знань, є доволі специфічними й часто не відповідають стандартному набору криміналістичних експертиз. Непроцесуальні консультації обізнаних осіб, хоч і не мають самостійної доказової цінності, відіграють значну організаційну роль на початкових етапах розслідування колабораційної діяльності. Ще до ухвалення рішення щодо залучення експерта до конкретної слідчої чи розшукової дії або призначення експертизи слідчому часто необхідна попередня консультація. Це може стосуватися питання про технічну здатність відновити видалені повідомлення в певному месенджері чи орієнтовні терміни проведення конкретного дослідження. Такі консультації дають змогу точніше планувати послідовність слідчих дій та уникати марнування часу на запити, які згодом виявляють технічно нездійсненними.

Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков (2025) вважають, що знання, використовувані в кримінальному процесі, можуть застосовувати не лише фахівці чи експерти, а й будь-хто з учасників, хто цими знаннями володіє. Однак форми застосування таких знань і процесуальне значення отриманих фактичних даних можуть різнитися. Часто трапляється, що людина після завершення навчання отримує спеціальність інженера, економіста, бухгалтера, аудитора тощо. Згодом вона може влаштуватися на роботу в правоохоронних органах, здобути юридичну освіту й стати слідчим. Така особа може й повинна використовувати набуті знання під час розслідування. Наприклад, знання в галузі економіки, фінансів і цифрових технологій можуть допомогти під час обшуку визначити документи для вилучення, правильно сформулювати запитання для проведення експертизи й відповідно оцінити інформацію від допитуваного. Методи використання спеціальних знань постійно удосконалюють і розширюють. Традиційно в кримінальному судочинстві спеціальні знання розглядають переважно як знання та навички, набуті через професійну освіту та/або практичний досвід у будь-якій галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла. Ці знання використовують учасники процесу, які мають відповідні повноваження згідно із законом, для виконання процесуальних завдань за визначеною процедурою. З огляду на це, ми не поділяємо думку авторів, які спеціальними знаннями вважають лише ті, що застосовує експерт під час експертних досліджень. М. С. Гордієнко, О. Г. Волошин (2019) зауважують, що слідчий може вивчати речові докази, проте такі дослідження не вважають експертизою, а їх висновки не мають доказової цінності. Це дослідження є позапроцесуальним і попереднім, має лише допоміжне, оперативно-тактичне значення.

Процесуальні статуси спеціаліста й експерта різняться, хоча обидва залучають обізнаних осіб.

Спеціаліст надає консультації і технічну підтримку безпосередньо під час слідчої чи розшукової дії, фіксуючи свої роз'яснення в протоколі. Натомість експерта залучають за окремою постановою слідчого або ухвалою судді для виконання самостійного дослідження, результатом якого є експертний висновок як окреме джерело доказів. Це розмежування, затверджене Кримінальним процесуальним кодексом України, має практичне значення на початковому етапі розслідування колабораційної діяльності. Помилкове ототожнення цих статусів, наприклад, намагання надати поясненням спеціаліста значення експертного висновку, може поставити під сумнів допустимість отриманих даних.

Ю. О. Гресь, А. І. Загородній (2026) зазначають, що необхідність у спеціалізованих знаннях може постати як під час підготовки та прийняття рішення щодо проведення конкретної слідчої (розшукової) дії, так і безпосередньо під час її виконання. Це обумовлено кількома факторами: по-перше, потребою у виконанні тактичних завдань, що передбачають вибір найефективніших методів пошуку, фіксації та вилучення доказової інформації; по-друге, складністю процесу утворення слідів кримінального правопорушення, що вимагає спеціальних знань для їх виявлення, правильної інтерпретації, фіксації та вилучення; по-третє, різноманітністю матеріальних і нематеріальних слідів, які можуть мати різну природу (біологічну, технічну, цифрову, хімічну тощо) і потребують застосування відповідних спеціальних методів збору й подальшого дослідження; по-четверте, необхідністю використання спеціальних технічних засобів, методів і приладів, знання та навички роботи з якими виходять за межі загальної професійної підготовки слідчого чи прокурора; по-п'яте, потребою в попередній оцінці об'єктів і явищ, виявлених під час проведення слідчої (розшукової) дії, для прийняття рішень щодо виконання невідкладних заходів, з'ясування їх доказового значення, можливостей подальшого експертного дослідження та вибору відповідного методу їх вилучення і збереження.

Здійснений аналіз надає можливість встановити, що криміналістична характеристика спеціальних знань у випадках колабораційної діяльності формується під впливом трьох взаємопов'язаних факторів. По-перше, це різноманіття галузей знань, які часто необхідні в межах одного провадження. По-друге, підвищують вимоги до вузької спеціалізації залучених фахівців. По-третє, постає потреба в чіткому процесуальному розмежуванні консультативної та експертної форм участі цих фахівців. Сумарно ці фактори визначають логічні засади подальшого розгляду тактичних питань щодо залучення спеціалістів і призначення експертиз.

Участь спеціаліста може бути потрібна під час допиту, передусім коли допитуваному показують цифрові докази для ідентифікації, такі як фотографії, відеозаписи чи скріншоти публікацій. У таких випадках присутність спеціаліста допомагає швидко пояснити технічні характеристики пред'явленого об'єкта, якщо в допитуваного або його захисника виникають сумніви щодо його автентичності. Це дає змогу продовжувати допит без необхідності переривати його для окремої консультації. Це вкрай важливо, коли йдеться про відеозапис, і сторона захисту може заздалегідь висловлювати сумніви щодо можливого монтажу. Своєчасна професійна відповідь на таке заперечення посилює переконливість доказу ще на етапі його пред'явлення.

Якщо залучення спеціаліста гарантує технічну точність у збиранні доказів, то призначення судової експертизи сприяє отриманню глибокого та юридично значущого висновку про сутність цих доказів. Кримінальний процесуальний кодекс України визначає підстави та процедуру призначення експертизи, зокрема вказуючи на обов'язковість її проведення в тих випадках, коли для встановлення важливих для кримінального провадження обставин необхідне використання спеціальних знань[1].

Специфіка діяльності у сфері розслідувань колаборацій визначає особливий набір спеціальних знань, до яких слідство часто звертається. Публічний характер низки дій, таких як виступи, заяви та публікації, підвищує попит на лінгвістичні знання, які допомагають визначити зміст і наміри висловлювань, а також ідентифікувати автора тексту або мовця. Наступною важливою сферою є комп'ютерно-технічні й телекомунікаційні знання, потрібні для отримання, копіювання та аналізу цифрових доказів, таких як листування в месенджерах, публікації в соціальних мережах і метадані файлів. Третя сфера – фоноскопічні й відеотехнічні знання, що використовують для ідентифікації осіб на аудіо- і відеозаписах, перевірки їх автентичності та виявлення можливих слідів монтажу. Четверта, не така очевидна, але важлива галузь, охоплює документознавчі й почеркознавчі знання, необхідні для аналізу кадрової документації організацій, що функціонували під час окупації, зокрема накази про призначення, посвідчення та службові записки.

У справах, що стосуються колабораційної діяльності, надзвичайно затребувані такі види експертиз: лінгвістична, яка допомагає визначити зміст і напрям публічних висловлювань підозрюваного; авторознавча, що встановлює авторство текстових матеріалів; фоноскопічна, необхідна для ідентифікації особи за голосом на аудіо- чи відеозаписах; комп'ютерно-технічна, яка досліджує цифрові носії інформації. Лінгвістична експертиза в цих справах має особливості, адже об'єктом є не повсякденне мовлення, а публічні

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

виступи чи політично забарвлені публікації, що потребують від експерта врахування контексту й стилю жанру.

Складання списку конкретних форм використання спеціальних знань, необхідних для кожного окремого провадження, є важливим завданням на початковій стадії планування розслідування. Оскільки обсяг завдань тут значно ширший, ніж у випадках традиційних злочинів, слідчому необхідно вже на етапі внесення інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань орієнтовно визначити, представники яких галузей спеціальних знань можуть знадобитися. Також важливо заздалегідь дізнатися про їх доступність у відповідному регіоні, ураховуючи можливий дефіцит кваліфікованих фахівців у звільнених територіях.

Практика засвідчує, що брак вузькопрофільних спеціалістів на місцевому рівні часто змушує слідчих звертатися до спеціалізованих установ на обласному чи навіть національному рівнях, що затягує процес отримання результатів. У таких випадках доцільно заздалегідь налагоджувати контакти з відповідними науково-дослідними установами та закладами вищої освіти. Працівників цих закладів можна залучати як спеціалістів на договірних засадах, передусім коли в штатних експертних установах бракує ресурсів для швидкого виконання завдань. Це питання є надзвичайно актуальним для лінгвістичних досліджень, де кількість кваліфікованих фахівців у державних спеціалізованих установах обмежена.

Це застереження вкрай важливе для лінгвістичної експертизи в спільних провадженнях, де питання експертизи не повинні замінювати правову кваліфікацію дій, яка згідно із законом залишається виключно в компетенції слідчого, прокурора й суду. Лінгвістична експертиза має зосереджуватися виключно на змістових і мовних аспектах досліджуваного тексту.

Коли відкривають провадження про колабораціонізм, комп'ютерна експертиза цифрових носіїв допомагає з'ясувати, коли саме створювали чи поширювали контент, відновити видалені файли та перевірити, чи не є відеозаписи змонтованими. Це засвідчує системний зв'язок між тактичними засадами залучення спеціаліста на етапі збирання доказової інформації та правовою можливістю призначення експертного дослідження щодо відповідних об'єктів у майбутньому. Зазначений підхід корелює із сучасними дослідженнями проблем збирання електронних доказів, де науковці вказують на критичну важливість дотримання стандарту «ланцюжка збереження доказів» (chain of custody) з метою недопущення модифікації чи втрати цифрових даних під час слідчих дій (Stepaniuk, & Kolesnyk, 2023; Karaman, 2026). Рівень достовірності висновків експерта зумовлений не лише його кваліфікацією, а й якістю об'єктів, наданих для дослідження. Отже, належне процесуальне оформлення вилучення цифрових носіїв під час огляду чи обшуку є важливою передумовою для проведення повноцінної експертизи в майбутньому. Це засвідчує тісний взаємозв'язок між тактикою залучення спеціаліста на етапі збору доказів і можливістю призначення експертизи для цих самих об'єктів надалі.

Для підтвердження автентичності фотознімків, а також технічних умов і технологій їх створення проводять судову фототехнічну експертизу. Під час розслідування колабораційної діяльності судова експертиза відео- та звукозаписів може знадобитися, коли потрібно встановити технічні умови й технології створення цих матеріалів, ідентифікувати особу за фізичними характеристиками голосу. Це стає вкрай важливим, коли за результатами слідчих дій на деокупованих територіях вилучено відео- й аудіозаписи з матеріалами, що свідчать про колаборацію діяльність, а також пристрої, за допомогою яких ці записи могли бути зафіксовані. У таких випадках проведення судової експертизи відео- та звукозаписів може допомогти у виконанні тактичних завдань розслідування.

В. В. Коваленко (2024) стверджує, що портретну експертизу проводять переважно під час розслідувань на тимчасово окупованих територіях, щоб ідентифікувати колаборціоністів за їхніми зовнішніми ознаками. Для порівняльного аналізу експерту надають фотографії чи відеоматеріали з зображенням достовірно відомих осіб. Важливо, щоб для судової портретної експертизи, крім основного об'єкта дослідження, були представлені порівняльні матеріали відповідної якості, які відповідають вимогам достовірності, зіставлення та повноти. Найкраще підходять для експертного дослідження сигналетичні фотографії, на яких особи, що підлягають порівнянню, зображені в однакових умовах. Наприклад, Червонозаводський районний суд м. Харкова за результатами проведення судової портретної експертизи (висновок експерта Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України № СЕ-19/121-23/6989-ФП від 18 квітня 2023 року) і почеркознавчої експертизи (висновок експерта Зонального експертного сектора Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки і судових експертиз СБУ в УСБУ в Харківській області від 21 квітня 2023 року № 33), довів винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення – злочину, передбаченого ч. 5 ст. 111-1 КК України[1].

Авторознавча експертиза має особливе значення в розслідуваннях колабораційної діяльності, оскільки часто публікації в соціальних мережах або повідомлення в закритих чатах поширюються без чіткої вказівки на автора, а підозрюваний

[1] Вирорк Червонозаводський районний суд м. Харкова від 17 жовт. 2023 р. Справа № 646/1971/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114238573

може заперечувати свою причетність до їх створення. Визначення авторства тексту на основі стилістичних, лексичних і синтаксичних особливостей вимагає спеціалізованої підготовки та не може ґрунтуватися на суб'єктивних враженнях слідчого від прочитаного матеріалу. Водночас результати такої експертизи мають імовірнісний характер частіше, ніж комп'ютерно-технічні дослідження, тому їх слід розглядати як один з елементів доказової бази, а не як остаточне підтвердження авторства.

О. І. Харитонова (2017) стверджує, що авторознавчу експертизу призначають для аналізу виступів, офіційних документів, літературних творів, текстів публічних виступів та інших матеріалів. Така експертиза виконує два основні завдання: ідентифікаційні, що стосуються визначення особи автора тексту, й неідентифікаційні, які мають діагностичний характер. Останні спрямовані на з'ясування умов створення тексту, виявлення фактів перекручування ознак письмового мовлення, а також визначення місця набуття мовленнєвих навичок, мови (рідної або нерідної) та освіти автора документа.

Одним з найпоширеніших видів експертиз, які проводять під час розслідування колаборaційної діяльності, є лінгвістична експертиза мовлення. Вона дає змогу визначити зміст понять або висловлювань, лексичне значення слів і словосполучень, що використовують у текстах або усних повідомленнях, переданих для дослідження. Також встановлюють їхні стилістичну забарвленість, смислове навантаження та характер інформації, що міститься в них. Це означає вирішення питань мовленнєвого характеру, які не стосуються визначення фактичних даних про автора (Kobets, 2023). Слід ураховувати, що висновок експерта, зроблений за результатами цієї експертизи, відображає об'єктивний зміст тексту з позицій спеціальних знань у галузі експертних досліджень. Однак він не передбачає визначення правової кваліфікації дій, вчинених особою. Наприклад, у справі, розглянутій Жовтоводським міським судом Дніпропетровської області, було проведено семантико-текстуальну експертизу письмового мовлення для підтвердження публічного заперечення збройної агресії проти України. У межах цього дослідження експерт аналізував коментар до публікації в забороненій в Україні соціальній мережі. Після проведеного аналізу експерт дійшов категоричного висновку, що цей коментар є публічним запереченням збройної агресії проти України[1].

Для ефективного розслідування колаборaційної діяльності особи, за наявністю можливостей, доцільно проводити декілька експертиз, наприклад, 17 березня 2026 року Нововоронцовський районний суд Херсонської області визнав особу винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 111-1 КК України, на основі судової лінгвістичної експертизи та судової портретної експертизи[2].

Судова почеркознавча експертиза, часто застосовувана під час розслідування колаборaційної діяльності, спрямована на ідентифікацію виконавців рукописних текстів і підписів у документах, вилучених у процесі слідчих дій на деокупованих територіях. У справі, яку розглядав Червонозаводський районний суд Харкова, було встановлено, що громадянка України, перебуваючи в місті Куп'янську Харківської області, реалізувала злочинний намір щодо обіймання посади з організаційно-розпорядчими функціями в незаконних органах влади на тимчасово окупованій території. У межах проведення почеркознавчої експертизи вдалося ідентифікувати виконавця понад 40 підписів і чотирьох рукописних текстів, зокрема заяву з проханням призначити на посаду й автобіографію[3]. С. А. Тюлєнєв (2023) зазначає, що для забезпечення успіху ідентифікаційних і діагностичних завдань у процесі судової почеркознавчої експертизи необхідно дотримуватися кількох обов'язкових умов. По-перше, потрібно передавати на дослідження оригінали документів. По-друге, слід дотримуватися правил відбору експериментальних зразків почерку, а також забезпечувати наявність умовно вільних і вільних порівняльних зразків достатньої кількості й беззаперечної якості. По-третє, разом з об'єктами дослідження потрібно надавати експерту інформацію про стан здоров'я виконавця підписів чи текстів, а також про умови, за яких виконували документ. Зрештою, важливо чітко й однозначно формулювати питання, на які повинен відповісти експерт.

Висновки

Аналіз галузевих особливостей спеціалізованих знань, необхідних у цій категорії проваджень, виявив, що найбільше практичне значення мають лінгвістичні, комп'ютерні, фоноскопічні й документознавчі знання. Це зумовлено специфікою доказової бази, яка охоплює публічні висловлювання, цифрові публікації, аудіо- та відеозаписи, а також архівну документацію установ, що функціонували в умовах окупації. Аналіз тактики залучення спеціаліста до слідчих або розшукових дій засвідчив потребу чітко відмежовувати його функції від обов'язків слідчого. Спеціаліст відповідає за технічну точність виявлення, фіксації та вилучення доказів, натомість правова кваліфікація виявлених фактів

[1] Вирок Жовтоводського міського суду Дніпропетровської області від 7 квіт. 2023 р. Справа № 176/694/23. Провадження № 1-кп/176/108/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110107356

[2] Вирок Нововоронцовський районний суд Херсонської області від 17 берез. 2026 р. Справа № 954/341/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/134887079

[3] Вирок Червонозаводського районного суду м. Харкова від 17 жовт. 2023 р. Справа № 646/1971/23. Провадження № 1-кп/646/326/2023. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114252516

залишається виключно в компетенції слідчого, прокурора та суду. Дослідження практики призначення судових експертиз засвідчує, що якість висновку залежить від правильності формулювання запитань й адекватного процесуального оформлення об'єктів дослідження на етапі їхнього вилучення. Роль спеціальних знань у справах про колаборaційну діяльність перевищує допоміжну та факультативну функції, які цей інститут виконує під час розслідування низки інших категорій кримінальних правопорушень. Через цифровий і публічний характер більшості доказів у таких справах участь фахівців й експертів стає майже обов'язковою для повноцінного формування доказової бази з початку розслідування. Аналіз способів використання спеціальних знань дає підстави стверджувати, що рішення між залученням фахівця для здійснення слідчої (розшукової) дії та призначенням судової експертизи має ґрунтуватися на конкретній тактичній меті. Для оперативного збору доказів необхідно залучити фахівця безпосередньо під час огляду, обшуку чи тимчасового доступу до документів. Водночас для створення юридично значущого й деталізованого висновку, який використовуватимуть як доказ у суді, знадобиться проведення експертизи. У більшості випадків, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, обидва підходи застосовують послідовно, вони взаємодоповнюють один одного.

Отже, слідчі підрозділи ще на етапі внесення даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань попередньо мають визначати перелік галузей спеціальних знань, необхідних для конкретного провадження щодо колаборaційної діяльності. Водночас важливо заздалегідь дізнаватися про доступність відповідних фахівців й експертних установ, ураховуючи можливий їх дефіцит на деокупованих територіях. Подальші наукові дослідження доцільно зосередити на вивченні методичних особливостей окремих видів судових експертиз, які найбільше затребувані в цій категорії проваджень.

Практична цінність запропонованих рекомендацій полягає в тому, що вони дають змогу слідчому реалізувати системний, а не ситуативний підхід до залучення обізнаних осіб. Цьому сприяє заздалегідь визначений перелік типових завдань, які потребують спеціальних знань у справах, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, замість вирішення цього питання окремо для кожного конкретного випадку без урахування накопиченого досвіду.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Hordiienko, M.S., & Voloshyn, O.H. (2019). Concept and essence of special knowledge at the stage of pre-trial investigation. *Theory and practice of forensic expert activity*: materials of the VIII Interdepartmental Conference (pp. 123-126). Kyiv: National Academy of Internal Affairs. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/15296

[2] Hres, Yu.O., Chumak, S.P., & Kholod, O.V. (2023). On Certain Aspects of the Modern Understanding of the Essence and Forms of Utilizing Specialized Knowledge in Criminal Proceedings. *Legal Bulletin,* 4, 29-37. DOI: 10.32782/yuv.v4.2023.4

[3] Hres, Yu.O., & Zahorodnii, A.I. (2026). Tactics of utilizing specialized knowledge during the conduct of specific investigative (search) actions. *Bulletin of the Odesa Scientific Research Institute of Forensic Expertise*, 19, 30-41. DOI: 10.32782/2522-9656/2026-19-3

[4] Husieva, V.O., & Biesieda, S.M. (2024). Use of specialized knowledge during the investigation of collaborationist activities: practical aspects. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs,* 3(106), 143-153. DOI: 10.32631/v.2024.3.12

[5] Karaman, K. (2026). Ordering a computer-technical forensic examination during the investigation of crimes. *Science and Law Enforcement,* 2(72), 93-102. DOI: 10.33270/05267202.10

[6] Kharytonova, O.I. (2017). *Copyright and Linguistic Authorship Expertise in the Digital Age.* Odesa: Feniks.

[7] Kovalenko, V.V. (2024). The State of Utilization of Forensic Expert Capabilities During the Investigation of Collaborative Activities (Based on Judicial and Investigative Practice Materials). *Bulletin of the E.O. Didorenko Luhansk Educational and Scientific Institute,* 1(105), 297-317. DOI: 10.33766/2786-9156.105.297-317

[8] Kobets, M.V. (2023). The "Cellebrite UFED" hardware-software complex as a means of obtaining information from mobile terminals. *Current issues and prospects for the use of operational-search tools in solving crimes under martial law*: proceedings of the Interagency Scientific and Practical Conference (pp. 70-73). Kyiv: National Academy of Internal Affairs. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/23970

[9] Kochura, O.O. (2017). Definition of the concept of "specialized knowledge" and its use in criminal proceedings. *Modern trends in the development of criminalistics and criminal procedure*: proceedings of the scientific and practical conference (pp. 284-285). Kharkiv. Retrieved from https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/08_11_2017/pdf/134.pdf

[10] Kotiuk, M.V. (2024). Forensic examinations during the investigation of high treason under martial law. *Legal Scientific Electronic Journal*, 2, 433-437. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-2/107

[11] Kovalova, O.V., & Kovalov, V.V. (2021). Topical issues regarding the use of specialized knowledge in providing information support for the investigation of criminal misdemeanors. *Ukrainian Police Studies: Theory, Legislation, Practice*, 1(1), 43-51. DOI: 10.32366/2709-9261-2021-1-1-43-51
[12] Lukianchykov, Ye.D., & Lukianchykov, B.Ye. (2025). Use of specialized knowledge in the investigation of misappropriation or embezzlement of property or abuse of office. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, *Series "Law",* 92(4), 227-342. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.92.4.46
[13] Skichko, I.A. (2023). Use of specialized knowledge in the pre-trial investigation of collaborationist activities. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series "Jurisprudence",* 62, 111-113. DOI: 10.32841/2307-1745.2023.62.22
[14] Stepaniuk, R.L., & Kolesnyk, V.H. (2023). Forensic Computer-Technical Expertise: Current State and Prospects for Development. *Bulletin of the E.O. Didorenko Luhansk State University of Internal Affairs*, 2(102), 289-305. DOI: 10.33766/2524 -0323.102.289-305
[15] Tiulieniev, S.A. (2023). Capabilities of handwriting examination in the investigation of corporate raiding. *Bulletin of the Odesa Scientific Research Institute of Forensic Expertise of the Ministry of Justice of Ukraine*, 14, 29-41. DOI: 10.32782/2522-9656/2024-14-3
[16] Tverdokhlib, V.M. (2024). Forms of utilizing specialized knowledge during the investigation of criminal offenses involving the use of explosive devices. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 1(31), 297-306. DOI: 10.32631/vca.2024.1.24
[17] Vuima, A.H. (2020). The concept, essence, and forms of specialized knowledge used in homicide investigations. *Bulletin of the E.O. Didorenko Luhansk State University of Internal Affairs,* 1(89), 54-62. DOI: 10.33766/2524-0323.89.54-62
[18] Vuima, A.H. (2023). Certain aspects of the use of specialized medical knowledge during homicide investigations under the legal regime of martial law. In: *Current Issues of Modern Science in Research by Young Scientists, Cadets, and Students:* Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (pp. 136-139). Vinnytsia: KhNUIA. Retrieved from https://dspace.univd.edu.ua/ handle/123456789/17283

Список використаних джерел

[1] Гордієнко М. С., Волошин О. Г. Поняття та сутність спеціальних знань на стадії досудового розслідування. *Теорія та практика судово-експертної діяльності* : матеріали VIII міжвідом. конф. (Київ, 27 листоп. 2019 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 123–126. URL: https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/15296
[2] Гресь Ю. О., Чумак С. П., Холод О. В. Щодо деяких особливостей сучасного розуміння сутності та форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Юридичний вісник.* 2023. № 4. С. 29–37. DOI: 10.32782/yuv.v4.2023.4
[3] Гресь Ю. О., Загородній А. І. Тактика використання спеціальних знань під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій. *Вісник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз.* 2026. Вип. 19. С. 30–41. DOI: 10.32782/2522-9656/2026-19-3
[4] Гусєва В. О., Бєсєда С. М. Використання спеціальних знань під час розслідування колаборaційної діяльності: практичні аспекти. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. № 3 (106). С. 143–153. DOI: 10.32631/v.2024.3.12
[5] Караман К. Призначення комп'ютерно-технічної експертизи під час розслідування злочинів. *Наука і правоохорона*. 2026. № 2 (72). С. 93–102. DOI: 10.33270/05267202.10
[6] Харитонова О. І. Авторське право та авторознавча лінгвістична експертиза у цифрову добу : монографія. Одеса : Фенікс, 2017. 267 с.
[7] Коваленко В. В. Стан використання можливостей судових експертиз під час розслідування колаборaційної діяльності (за матеріалами судово-слідчої практики*. Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка*. 2024. Вип. 1 (105). С. 297–317. DOI: 10.33766/2786-9156.105.297-317
[8] Кобець М. В. Апаратно-програмний комплекс «Cellebrite Ufed» як засіб отримання інформації з мобільних терміналів. *Актуальні питання та перспективи використання оперативно-розшукових засобів у розкритті злочинів в умовах воєнного стану* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 берез. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 70–73. URL: https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/23970
[9] Кочура О. О. Визначення поняття «спеціальні знання» та їх використання у кримінальному провадженні. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : матеріали наук.-практ. конф. Харків, 2017. С. 284–285. URL: https://univd.edu.ua/general /publishing/konf/08_11_2017/pdf/134.pdf
[10] Котюк М. В. Судові експертизи під час розслідування державної зради в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 433–437. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-2/107
[11] Ковальова О. В. Ковальов В. В. Актуальні питання використання спеціальних знань в інформаційному забезпеченні розслідування кримінальних проступків. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика.* 2021. № 1 (1). С. 43–51. DOI: 10.32366/2709-9261-2021-1-1-43-51

[12] Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Використання спеціальних знань в процесі розслідування привласнення, розтрати майна або зловживання службовим становищем. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2025. Вип. 92. Ч. 4. С. 227–342. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.92.4.46
[13] Скічко І. А. Використання спеціальних знань в досудовому розслідуванні колаборaційної діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2023. № 62. С. 111–113. DOI: 10.32841/2307-1745.2023.62.22
[14] Степанюк Р. Л., Колесник В. Г. Судова комп'ютерно-технічна експертиза: стан і перспективи розвитку. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2023. Вип. 2 (102). С. 289 – 305. DOI: 10.33766/2524 -0323.102.289-305
[15] Тюлєнєв С. А. Можливості почеркознавчої експертизи у розслідуванні рейдерства. *Вісник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України.* 2023. № 14. С. 29–41. DOI: 10.32782/2522-9656/2024-14-3
[16] Твердохліб В. М. Форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 1(31). С. 297–306. DOI: 10.32631/vca.2024.1.24
[17] Вуйма А. Г. Поняття, сутність та форми спеціальних знань, що використовуються під час розслідування вбивств. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2020. № 1 (89). С. 54–62. DOI: 10.33766/2524-0323.89.54-62
[18] Вуйма А. Г. Окремі аспекти використання спеціальних медичних знань під час розслідування вбивств в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Вінниця, 17 трав. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 136–139. URL: https://dspace.univd.edu.ua /handle/123456789/17283

VITKALOVA Alina
Postgraduate Student of the Department of Criminalistics and Marine Medicine of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-8874-5893

The Use of Specialized Knowledge during the Pre-trial Investigation of Collaborationist Activities

Abstract. The article analyzes the primary forms of engaging experts and specialists–such as conducting forensic examinations, participating in investigative (search) actions, and providing consultations-to establish facts of collaborationism. Particular attention is paid to the specifics of ordering complex, computer-technical, linguistic, and other types of forensic examinations, which are crucial for documenting evidence in criminal proceedings of this category. It is determined that, given the digital and public nature of most evidence in such proceedings, the involvement of specialists and experts becomes virtually essential for comprehensively building the evidentiary base from the very beginning of the investigation. An analysis of the application of specialized knowledge has shown that the choice between engaging a specialist to conduct investigative actions and ordering a forensic examination should be based on a specific tactical objective. For the rapid collection of evidence, it is important to have a specialist present during an inspection, search, or the exercise of temporary access to documentation. At the same time, obtaining a legally significant and detailed conclusion for use as evidence in court requires a forensic examination. In most cases involving collaborationist activities, both approaches are used sequentially and complement each other. It is advisable for investigative units to identify, at the initial stage, the areas of specialized knowledge required for a specific case concerning collaborationist activities. Based on the study's findings, recommendations have been formulated regarding the engagement of specialists and the commissioning of forensic examinations to enhance the efficiency of pre-trial investigations. The practical significance lies in the shift from an ad hoc approach to the systematic engagement of individuals possessing specialized knowledge. Utilizing a pre-established algorithm of typical tasks requiring specialized knowledge in proceedings of this category helps avoid haphazard decision-making on procedural issues and ensures the effective application of accumulated forensic expertise.

Keywords: investigation; specialized knowledge; collaborationist activity; forensic examination; specialist; criminalistics.

DOI: 10.33270/05267303.24
УДК 351.814(477)

ПЕТЧЕНКО Інна*
аспірант Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0001-8538-1900

Повноваження Департаменту авіаційної безпеки МВС України у сфері забезпечення авіаційної безпеки

Анотація. Статтю присвячено комплексному теоретико-правовому та прикладному дослідженню змісту, структури та специфіки реалізації повноважень Департаменту авіаційної безпеки Міністерства внутрішніх справ України як профільного суб'єкта внутрішньовідомчого адміністрування та координації. У роботі здійснено детальну доктринальну характеристику зазначеного департаменту, визначено його правову природу як єдиного координаційного центру публічного адміністрування у сфері державної авіації системи Міністерства внутрішніх справ. Увагу зосереджено на понятійно-категоріальному апараті; на основі критичного аналізу чинного законодавства виявлено нормативну невизначеність базової категорії «суб'єкти авіаційної діяльності МВС». Задля усунення правової лакуни запропоновано авторське визначення цього поняття як нормативно впорядкованої системи органів, авіаційних підрозділів, закладів й установ, діяльність яких пов'язана з експлуатацією повітряних суден, безпілотних авіаційних систем, а також засобів радіоелектронної розвідки та радіоелектронної боротьби. У межах статті здійснено детальний критичний аналіз Положення про Департамент авіаційної безпеки МВС України й доведено, що чинна модель нормативного регулювання не забезпечує чіткого розмежування та класифікації його функцій і повноважень. Встановлено, що ключові управлінські права й обов'язки підрозділу фактично асимільовані в загальному тексті нормативного акта, що знижує правову чіткість та ускладнює правозастосовну практику. На підставі узагальнення виявлених дефектів обґрунтовано необхідність структурної модернізації Положення шляхом виокремлення самостійного розділу «Повноваження Департаменту», розподіленого на три функціональні блоки: нормотворчі, контрольно-наглядові та координаційно-управлінські повноваження. Запропоновано конкретні формулювання змін, зокрема щодо нормативного закріплення права координації впровадження безпілотних технологій, систем радіоелектронної розвідки та боротьби, протидії повітряним загрозам в умовах правового режиму воєнного стану.

Ключові слова: авіаційна безпека; Департамент авіаційної безпеки МВС України; повноваження; суб'єкти авіаційної діяльності МВС; безпілотні авіаційні системи; радіоелектронна боротьба; правове регулювання; воєнний стан.

Історія статті:
Отримано: 06.07.2026
Прийнято: 31.08.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Петченко І. Повноваження Департаменту авіаційної безпеки МВС України у сфері забезпечення авіаційної безпеки. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 242–253. DOI: 10.33270/05267303.24

*Відповідальний автор

© Петченко І., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Як центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах внутрішніх справ, МВС України здійснює комплексний вплив на функціонування системи забезпечення авіаційної безпеки в межах своєї компетенції. Водночас безпосередню реалізацію значної частини управлінських, координаційних й організаційних повноважень у зазначеній сфері покладено на спеціалізований структурний підрозділ апарату Міністерства – Департамент авіаційної безпеки МВС України.

У цьому контексті Департамент авіаційної безпеки є профільним суб'єктом внутрішньовідомчого адміністрування, діяльність якого спрямована на організаційне, аналітичне, методичне й нормативне забезпечення реалізації державної політики у сфері авіаційної безпеки в системі МВС України. Через механізми координації, моніторингу й організаційного супроводу Департамент забезпечує взаємодію між апаратом Міністерства, центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України, а також іншими суб'єктами, залученими до забезпечення безпеки використання повітряного простору.

Насамперед ця роль виявляється в здійсненні Департаментом підготовки пропозицій щодо формування державної політики у сфері авіаційної безпеки, участі в розробленні нормативно-правових актів, організації виконання рішень керівництва МВС України, координації діяльності підпорядкованих органів, установ і підприємств з питань авіаційної безпеки, а також здійсненні контролю за станом реалізації відповідних управлінських рішень. Саме через діяльність Департаменту авіаційної безпеки вдається практично реалізувати повноваження МВС України як суб'єкта забезпечення авіаційної безпеки, що й актуалізує тему цього дослідження.

Матеріали та методи

Проблематику адміністративно-правового статусу суб'єктів публічної адміністрації, структури їх компетенції та співвідношення категорій «функції» і «повноваження» досліджено в працях різних науковців. Методологічне значення для окреслення повноважень як елементу адміністративно-правового статусу мають також праці О. І. Миколенка та О. М. Миколенка (2023), у яких обґрунтовано залежність змісту адміністративно-правового статусу від конкретного суб'єкта та сфери публічного адміністрування. Питання нормативного забезпечення діяльності органів системи МВС, систематизації відомчих нормативно-правових актів й усунення фрагментарності адміністративно-правового регулювання розглядав М. О. Котелюх (2024). Теоретичні засади розмежування функцій і повноважень органів публічної адміністрації відображено в дослідженнях Ю. С. Кіцула та Р. О. Лиси (2015).

Водночас аналіз наукової літератури засвідчує, що адміністративно-правовий статус і конкретний перелік повноважень Департаменту авіаційної безпеки МВС України як спеціалізованого координаційного підрозділу апарату Міністерства не були предметом окремого комплексного дослідження. Недостатньо розробленими залишаються питання систематизації його повноважень, нормативного визначення категорії «суб'єкти авіаційної діяльності МВС» і вдосконалення Положення про Департамент авіаційної безпеки МВС України.

Метою статті є комплексне теоретико-правове та прикладне дослідження повноважень Департаменту авіаційної безпеки МВС України як профільного структурного підрозділу апарату Міністерства внутрішніх справ України.

Результати й обговорення

Аналіз наукової літератури з адміністративного права та державного управління дає підстави для висновку, що вчені, характеризуючи повноваження як категорію адміністративного права, керуються переважно тим, що повноваження як сукупність нормативно визначених прав й обов'язків суб'єкта публічної адміністрації є одним із ключових елементів його адміністративно-правового статусу, визначаючи юридичні межі та функціональну спрямованість його діяльності.

Зокрема, О. І. Миколенко й О. М. Миколенко (2023), вивчаючи адміністративно-правовий статус як категорію адміністративного права, обґрунтовано акцентують на неможливості його сприйняття як уніфікованої та статичної правової конструкції. Науковці акцентують на тому, що змістово-структурне наповнення адміністративно-правового статусу залежить як від конкретного суб'єкта адміністративного права, так і від відповідної сфери адміністративно-правового регулювання (Mykolenko, & Mykolenko, 2023, p. 65-71). Такий підхід дає підстави стверджувати, що повноваження як елемент адміністративно-правового статусу також не можуть бути універсальним набором прав й обов'язків, а набувають конкретного змісту залежно від функціонального призначення відповідного суб'єкта та нормативно визначеної сфери його діяльності.

Важливе значення для висвітлення сутності досліджуваної категорії має також співвідношення понять «повноваження» та «компетенція». Я. В. Журавель (2019), досліджуючи ці категорії саме як складові адміністративно-правового статусу органів виконавчої влади, пов'язує їх зміст з обсягом і характером адміністративної правосуб'єктності відповідних суб'єктів державного управління (Zhuravel, 2019, p. 49-53). На нашу думку, такий підхід має принципове значення для дослідження повноважень МВС України у сфері

забезпечення авіаційної безпеки, оскільки дає змогу розглядати їх не ізольовано, а у взаємозв'язку із загальною компетенцією Міністерства, його завданнями, функціями й місцем у системі суб'єктів публічного адміністрування.

У сучасних адміністративно-правових дослідженнях також простежується тенденція до чіткого змістового розмежування компетенції та повноважень. Зокрема, І. І. Пай (2025) доходить висновку, що компетенція є складовою адміністративно-правового статусу відповідного суб'єкта та характеризує сукупність нормативно визначених завдань, необхідних для здійснення державно-владної діяльності, натомість повноваження безпосередньо вказують на конкретні правові можливості суб'єкта щодо виконання завдань, визначених його компетенцією (Pai, 2025, p. 191-192). Такий підхід видається обґрунтованим і може бути екстрапольований на діяльність МВС України у сфері авіаційної безпеки: компетенція Міністерства визначає загальні межі його участі у формуванні та реалізації державної політики у відповідній сфері, а конкретні повноваження є юридичними засобами практичної реалізації такої компетенції.

Водночас особливість адміністративно-правового регулювання діяльності МВС України полягає в тому, що значну частину організаційних механізмів реалізації його повноважень деталізовано на рівні відомчої нормотворчості. У цьому контексті М. О. Котелюх (2024) обґрунтовано констатує наявність у системі МВС України низки нерозв'язаних проблем, пов'язаних із недосконалістю відомчого нормативного регулювання. Передусім ідеться про недостатній рівень систематизації нормативно-правових актів відомчого характеру, що ускладнює їх узгоджене застосування та негативно позначається на ефективності реалізації функцій закладами, установами та підприємствами, які належать до сфери управління Міністерства (Koteliukh, 2024, p. 195).

Зазначена проблематика не втратила актуальності й у сучасній адміністративно-правовій доктрині. Зокрема, Я. А. Петрук (2026), досліджуючи поняття та ознаки відомчих нормативно-правових актів МВС України, акцентує на їх істотному значенні для відомчої нормотворчої діяльності та правового регулювання функціонування органів системи Міністерства. Відомчі нормативно-правові акти доцільно розглядати не лише як формальний засіб деталізації законодавчих положень, а й як важливий елемент адміністративно-правового механізму реалізації компетенції МВС України.

З огляду на зазначене, аналіз чинного нормативного масиву засвідчує необхідність належної систематизації відомчих актів, що регламентують організаційно-правові засади реалізації повноважень МВС України у сфері забезпечення авіаційної безпеки. Фрагментарність відповідного нормативного регулювання ускладнює цілісне сприйняття адміністративно-правового статусу Міністерства в зазначеній сфері та зумовлює потребу формування узгодженої концептуальної моделі нормативного забезпечення відповідних повноважень.

Не є винятком і сфера авіаційної безпеки, правове підґрунтя забезпечення якої в діяльності МВС України становить сукупність законодавчих, підзаконних та відомчих нормативно-правових актів, що регламентують компетенцію Міністерства й органів його системи, напрями діяльності, форми взаємодії та конкретні повноваження у відповідній сфері.

У цьому контексті доцільним, на нашу думку, видається нормативне уточнення внутрішньої організаційної структури МВС України з чітким визначенням місця та компетенції профільних структурних підрозділів, серед яких важливе місце посідає Департамент авіаційної безпеки як спеціалізований структурний підрозділ Міністерства.

Аналіз норм Положення про Департамент авіаційної безпеки, затвердженого наказом МВС України від 23 червня 2023 року № 515[1], у співвідношенні з положеннями Повітряного кодексу України[2] дає підстави констатувати необхідність уточнення окремих правових конструкцій, що визначають компетенцію та повноваження цього структурного підрозділу. Увагу привертають питання розмежування його компетенції з іншими суб'єктами забезпечення авіаційної безпеки, нормативного визначення форм міжвідомчої взаємодії та усунення можливого дублювання окремих функцій.

Наприклад, доцільно акцентувати на певній неузгодженості категоріального апарату. Зокрема, у п. 97 ч. 1 ст. 1 Повітряного кодексу України[3] закріплено загальногалузеве (універсальне) визначення поняття «суб'єкт авіаційної діяльності», згідно з яким це фізичні та юридичні особи незалежно від форми власності й відомчої підпорядкованості, які провадять діяльність у галузі цивільної авіації.

Водночас у Положенні про Департамент авіаційної безпеки[4] використано похідну термінологічну конструкцію «суб'єкти авіаційної діяльності МВС», зміст якої у функціях Департаменту чітко не окреслено (пп. 2 п. 1 розділу ІІІ), а в повноваженнях керівника Департаменту не конкретизовано (пп. 2 п. 2 розділу ІІІ). Поряд із терміном

---

[1] Про затвердження Положення про Департамент авіаційної безпеки : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 23 черв. 2023 р. № 515. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0697-05

[2] Повітряний кодекс України : Закон України від 19 трав. 2011 р. № 3393-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17

[3] Там само.

[4] Про затвердження Положення про Департамент авіаційної безпеки : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 23 черв. 2023 р. № 515. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0697-05

«суб'єкти авіаційної діяльності МВС» використано й інші термінологічні конструкції, зокрема «авіаційні підрозділи», «підрозділи РЕР і РЕБ НГУ», «ЦОВВ», що, на нашу думку, унеможливлює однозначне встановлення кола відповідних суб'єктів. Тож неконкретизованість об'єкта управлінського впливу в діяльності Департаменту спричиняє розмивання меж компетенції зазначеного структурного підрозділу МВС у сфері авіаційної безпеки.

Зазначена проблема має не лише термінологічний, а й компетенційний характер. Повноваження суб'єкта публічного адміністрування доцільно розглядати у взаємозв'язку з його компетенцією та адміністративно-правовим статусом (Mykolenko & Mykolenko, 2023, p. 65-73; Zhuravel, 2019, p. 49-53). Компетенція окреслює загальні юридичні межі діяльності відповідного суб'єкта, натомість повноваження характеризують конкретні правові можливості, за допомогою яких реалізуються поставлені перед ним завдання (Pai, 2025, p. 205-211). Тож нечіткість нормативного визначення кола суб'єктів, щодо яких Департамент авіаційної безпеки реалізує управлінський вплив, безпосередньо позначається і на можливості однозначного встановлення предметних меж його компетенції.

Перед тим як безпосередньо перейти до групування повноважень Департаменту авіаційної безпеки, доцільно акцентувати на особливостях техніко-юридичної побудови Положення про цей підрозділ[1]. Вони полягають у тому, що повноваження в «чистому вигляді» як самостійний елемент адміністративно-правового статусу в окремому розділі Положення не зосереджені. Водночас детальний аналіз розділу ІІІ «Функції Департаменту» дає підстави для висновку, що визначені в ньому напрями діяльності фактично охоплюють і повноваження щодо їх реалізації. На це, зокрема, вказує використання під час формулювання функцій таких термінологічних конструкцій, як «у межах компетенції», «відповідно до визначеної компетенції», що засвідчує нормативне закріплення не лише змісту діяльності, а й юридичних можливостей її здійснення.

Водночас у науковій літературі функції органів публічної адміністрації традиційно пов'язують з основними напрямами їхньої діяльності та цільовим призначенням відповідного суб'єкта, натомість повноваження характеризують юридичні засоби, за допомогою яких такі функції практично реалізують. Зокрема, Ю. С. Кіцул та Р. О. Лиса (2015) зауважують, що функції органів публічної адміністрації відображають провідні напрями їх діяльності та безпосередньо пов'язані з обсягом і змістом публічно-владних повнова-жень відповідного органу (Kitsul, & Lysa, 2015, p. 32-36). Такий підхід дає змогу констатувати наявність безпосереднього функціонального зв'язку між завданнями, функціями та повноваженнями суб'єкта публічного адміністрування, однак, на нашу думку, не усуває необхідності їх чіткого нормативного розмежування.

Зазначене узгоджується з уже розглянутою позицією І. І. Пай (2025) щодо співвідношення компе-тенції та повноважень (Pai, 2025, p. 205-211). Якщо компетенція характеризує нормативно встановлену сферу діяльності та завдання суб'єкта, а повноваження становлять конкретні юридичні можливості їх реалізації, то функція своєю чергою характеризує основний напрям діяльності відповідного суб'єкта. Отже, функції, компетенція та повноваження є взаємопов'язаними, однак не тотожними категоріями.

Це дає змогу стверджувати, що за відсутності окремого нормативного закріплення повноважень Департаменту вони фактично інтегруються у функціональний блок, набуваючи форми конкретизованих напрямів діяльності. З позицій юридичної техніки та принципу правової визначеності послідовнішим видається нормативне розмежування, з одного боку, функцій як основних напрямів діяльності, а з іншого – повноважень як юридичних засобів реалізації відповідних функцій.

Зокрема, докладний аналіз розділу ІІІ Положення про Департамент авіаційної безпеки[2] дав змогу здійснити групування закріплених у ньому повноважень за такими функціональними блоками: стратегічним, нормотворчим, координаційним, контрольним й аналітико-операційним. Запропонована класифікація ґрунтується не лише на формальному розміщенні відповідних положень у нормативному акті, а передусім на характері управлінського впливу, юридичному змісті відповідної діяльності та її спрямованості.

Таке групування повноважень Департаменту авіаційної безпеки МВС України дає підстави констатувати, що відповідний структурний підрозділ апарату МВС фактично виконує функції багаторівневого суб'єкта внутрішньовідомчого публічного адміністрування, діяльність якого охоплює стратегічний, нормотворчий, координаційний, контрольний та аналітико-операційний виміри управлінського впливу. Це свідчить про комплексний характер адміністративно-правового статусу Департаменту та прагнення забезпечити безперервність управління авіаційною діяльністю в системі МВС України.

Важливе значення в межах запропонованої класифікації має контрольний блок. У сучасній адміністративно-правовій літературі контроль розглядають як одну з основних функцій публічного адміністрування, спрямовану на встановлення відповідності фактичного стану діяльності підконтрольного суб'єкта нормативно визначеним вимогам, виявлення відхилень і забезпечення

[1] Про затвердження Положення про Департамент авіаційної безпеки : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 23 черв. 2023 р. № 515. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0697-05.

[2] Там само.

належного виконання управлінських рішень. Зокрема, К. О. Нестеренко та П. Д. Камінський (2021), досліджуючи контроль як функцію органів публіч-ної адміністрації, акцентують на його системному характері та безпосередньому зв'язку із забезпе-ченням законності й ефективності публічного управління (Nesterenko, & Kaminskyi, 2021, p. 120-126). Це має безпосереднє значення для досліджу-ваної сфери, оскільки наділення Департаменту авіаційної безпеки контрольними повноваженнями має супроводжуватися чітким визначенням предмета такого контролю, кола підконтрольних суб'єктів і юридичних наслідків його здійснення.

Водночас результати здійсненого аналізу дають підстави для висновку, що концентрація в межах одного структурного підрозділу повнова-жень різного функціонального спрямування та рівня управління зумовлює недостатньо чітке розмежування між окремими етапами управлін-ського циклу у сфері авіаційної безпеки, а саме: участю у формуванні державної політики, органі-зацією її реалізації, координацією діяльності відповідних суб'єктів і контролем за виконанням прийнятих управлінських рішень.

Факт поєднання відповідних повноважень не слід апріорі оцінювати негативно. Визначальним є забезпечення такого нормативного розмежування компетенції, яке унеможливлювало б дублювання повноважень, виникнення компетенційних конф-ліктів і ситуацій, за яких один суб'єкт одночасно бере участь у формуванні відповідних правил, організовує їх виконання та здійснює контроль за результатами власної управлінської діяльності. Проблемним є не стільки багатофункціональний характер діяльності Департаменту, скільки недостатня нормативна визначеність меж кожного з відповідних напрямів.

Крім того, брак нормативно-правового закріп-лення повноважень як окремого структурного елементу адміністративно-правового статусу Департаменту авіаційної безпеки МВС, їх фактична інтеграція у функціональний блок, а також невизначеність ключових категорій, зокрема «суб'єкти авіаційної діяльності МВС» та «єдина система авіаційної безпеки», засвідчують наяв-ність системних недоліків відомчого адміністра-тивно-правового регулювання відповідної сфери. У цьому контексті слушною є позиція Я. А. Петрука (2026) щодо особливого значення відомчих нормативно-правових актів МВС у механізмі конкретизації та реалізації компетенції органів системи Міністерства (Petruk, 2026, p. 370-375). Саме тому якість техніко-юридичної побудови Положення[1] безпосередньо впливає на визначеність адміністративно-правового статусу Департаменту.

У сучасних дослідженнях нормативно-правового регулювання експлуатації безпілотних авіаційних комплексів під час виконання завдань Національної поліції України увагу зосереджують на необхідності подальшого вдосконалення правової основи застосування відповідних техно-логій правоохоронними органами (Bandurka, 2024, p. 336-347). Отже, чітке визначення компетенції Департаменту авіаційної безпеки й інших суб'єктів системи МВС набуває не лише теоретичного, а й безпосереднього прикладного значення в умовах інтенсивного розвитку безпілотної авіації.

У сукупності окреслені недоліки обґрунто-вують необхідність подальшого вдосконалення норм Положення про Департамент авіаційної безпеки МВС України[2] за напрямами: чіткого нормативного розмежування функцій та повно-важень Департаменту; нормативного визначення поняття «суб'єкти авіаційної діяльності МВС» або принаймні встановлення однозначних критеріїв віднесення відповідних органів і підрозділів до цієї категорії; конкретизації змісту поняття «єдина система авіаційної безпеки»; розмежування стра-тегічних, координаційних, контрольних та опера-ційних повноважень; узгодження внутрішньовідом-чого правового регулювання із загальнодержав-ними стратегічними документами.

Здійснюючи аналіз стратегічного напряму діяльності Департаменту, слід акцентувати на положеннях програмних документів, які визна-чають концептуальні засади розвитку системи МВС. Чільне місце серед них посіла Стратегія розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ України на період до 2020 року[3], зміст якої дає підстави сформулювати низку концептуаль-них висновків щодо ролі МВС як суб'єкта публічного адміністрування, зокрема в контексті забезпечення авіаційної безпеки.

Насамперед у Стратегії закріплено інститу-ційно трансформовану модель МВС, відповідно до якої Міністерство передусім є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує форму-вання державної політики та здійснює спряму-вання і координацію діяльності визначених законодавством суб'єктів через Міністра внутріш-ніх справ. Така модель передбачає функціо-нальне розмежування політико-стратегічного та безпосередньо виконавчого рівнів діяльності системи МВС.

З позицій адміністративно-правової доктрини таке розмежування має принципове значення, оскільки компетенція суб'єкта публічного адмініс-трування має відповідати його функціональному призначенню та місцю в інституційній системі. Це кореспондує з раніше розглянутими науковими

[1] Про затвердження Положення про Департамент авіаційної безпеки : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 23 черв. 2023 р. № 515. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0697-05

[2] Там само.

[3] Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листоп. 2017 р. № 1023-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%80

підходами до розуміння компетенції та повноважень органів виконавчої влади (Zhuravel, 2019, p. 49-53; Pai, 2025, p. 205-211). Саме тому під час визначення стратегічної ролі Департаменту авіаційної безпеки необхідно встановити, як він бере участь у формуванні відповідного напряму державної політики, а також забезпечує організацію та координацію її практичної реалізації.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що Стратегія розвитку органів системи МВС України до 2020 року[1] сформувала загальну концептуальну основу функціонування Міністерства як координаційного суб'єкта у сфері внутрішньої безпеки, однак не забезпечила належної конкретизації окремих спеціалізованих напрямів безпекової діяльності, зокрема авіаційної, а також не визначила інституційних механізмів їх реалізації.

З огляду на це доцільними видаються, по-перше, закріплення авіаційної безпеки як самостійного напряму діяльності системи МВС у відповідних стратегічних документах; по-друге, нормативна конкретизація координаційної ролі МВС у сфері забезпечення авіаційної безпеки; по-третє, забезпечення взаємоузгодженості стратегічного та відомчого рівнів правового регулювання, зокрема шляхом відображення в стратегічних документах функціонального призначення профільних структурних підрозділів, таких як Департамент авіаційної безпеки; по-четверте, конкретизація механізмів міжвідомчої та внутрішньовідомчої взаємодії органів системи МВС у сфері протидії загрозам, пов'язаним із використанням повітряного простору, зокрема із застосуванням безпілотних повітряних суден (Bandurka, Naumenko, & Shevchenko, 2024, p. 336-347).

Важливим напрямом діяльності МВС України є нормопроєктна та відомча нормотворча робота, що є одним із ключових юридичних інструментів формування та реалізації державної політики у відповідних сферах публічного адміністрування. У цьому контексті слід ураховувати позицію Я. А. Петрука (2026), який розглядає відомчі нормативно-правові акти МВС як специфічну форму нормативного регулювання, за допомогою якої конкретизують законодавчі приписи та забезпечують функціонування органів системи Міністерства (Petruk, 2026, p. 370-375).

Водночас нормотворчість не має зводитися виключно до формального підготування тексту нормативно-правового акта. З. О. Погорєлова (2023), досліджуючи поняття та структуру нормотворчої діяльності держави, обґрунтовує її системний характер і виокремлює в структурі відповідної діяльності суб'єкта, об'єкт, мету, засоби, процес і результат (Pohorielova, 2023, p. 46–51). Такий підхід має безпосереднє значення для оцінювання нормопроєктних повноважень МВС України, оскільки надає можливість розглядати підготовку проєктів стратегічних і нормативно-правових документів не як відокремлену технічну діяльність, а як складову механізму реалізації компетенції Міністерства.

Крім того, у науковій літературі обґрунтовано акцентують на необхідності забезпечення системності нормотворчої діяльності органів виконавчої влади, її належного планування, координації та контролю за реалізацією прийнятих нормативних рішень (Pohorielova, 2023, p. 77-83). Окреслений підхід набуває особливого значення для МВС України, діяльність якого охоплює значну кількість взаємопов'язаних сфер державної політики та передбачає необхідність координації діяльності різних органів системи Міністерства.

У цьому контексті нормопроєктні повноваження Департаменту авіаційної безпеки доцільно розглядати як логічне продовження його стратегічної та аналітичної функцій: виявлені в процесі моніторингу й аналізу проблеми правового регулювання авіаційної діяльності мають трансформуватися у відповідні нормотворчі ініціативи, а результати реалізації прийнятих нормативних рішень – ставати предметом подальшого контролю та аналітичного оцінювання. Так забезпечують циклічність управлінського процесу: аналіз – стратегічне планування – нормотворчість – реалізація – контроль – коригування.

Протягом останніх років у межах відповідної діяльності було розроблено низку проєктів програмних і нормативних документів, серед яких Проєкт Стратегії інтегрованого управління державним кордоном України[2] і Проєкт Стратегії розвитку сфери цивільної авіації та використання повітряного простору України на період до 2030 року[3]. Їх аналіз дає змогу перейти від загальнотеоретичної характеристики нормотворчих повноважень МВС України до оцінювання конкретних форм участі Міністерства та його профільних структурних підрозділів у формуванні нормативно-правового і стратегічного підґрунтя державної політики у сфері авіаційної безпеки.

У цьому контексті зосередимо увагу на проєкті Стратегії розвитку сфери цивільної авіації та використання повітряного простору України на

[1] Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листоп. 2017 р. № 1023-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%80

[2] Про схвалення Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лип. 2019 р. № 687-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-2019-%D1%80

[3] Проєкт Стратегії розвитку сфери цивільної авіації та використання повітряного простору України на період до 2030 року та операційного плану її реалізації у 2025–2027 роках : проєкт постанови Кабінету Міністрів України від 30 трав. 2025 р. № 636/42/63-25. URL: https://mindev.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/1-projekt-akta.pdf

період до 2030 року[1], розміщеному на офіційному вебсайті Міністерства розвитку громад та територій України, положення якого підтверджують окреслену вище проблему браку цілісного стратегічного регулювання у сфері цивільної авіації та авіаційної безпеки. У цьому проєкті безпосередньо констатовано відсутність єдиного стратегічного програмного документа, який комплексно визначав би напрями розвитку цивільної авіації та використання повітряного простору з огляду на виклики правового режиму воєнного стану, потреби післявоєнного відновлення та євроінтеграційний курс України[2].

Такий підхід кореспондує з висновками, сформульованими в сучасних наукових дослідженнях розвитку авіаційної галузі. Зокрема, О. Ареф'єва та Т. Сімкова (2025), досліджуючи механізми антикризового і стратегічного управління авіаційною галуззю в післявоєнний період, акцентують на необхідності переходу до комплексної моделі стратегічного управління, здатної враховувати одночасно інституційні, безпекові й відновлювальні чинники функціонування авіації. На нашу думку, такий висновок має принципове значення і для адміністративно-правового забезпечення авіаційної безпеки, оскільки стратегічне планування у відповідній сфері не можна здійснювати відокремлено від визначення системи суб'єктів, їхньої компетенції та механізмів координації.

Важливою складовою проєкту Стратегії є орієнтованість на подальшу інтеграцію України в авіаційну транспортну систему Європейського Союзу. І. С. Нуруллаєв та Н. В. Камінська (2025), аналізуючи забезпечення безпеки авіації як один із ключових напрямів адаптації законодавства України до acquis Європейського Союзу, стверджують, що євроінтеграція у відповідній сфері потребує комплексного, системного та науково обґрунтованого підходу до вдосконалення як нормативно-правового, так й інституційного механізму забезпечення безпеки авіації (Nurullaiev, & Kaminska, 2025, p. 25-35). Автори констатують наявність проблем термінологічної визначеності категорій «безпека авіації», «авіаційна безпека» та «безпека цивільної авіації», що додатково підтверджує необхідність системного узгодження стратегічного й нормативного рівнів правового регулювання (Nurullaiev, & Kaminska, 2025, p. 25-35).

У цьому аспекті принципового значення набуває Угода між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, про Спільний авіаційний простір, положення якої передбачають поступове наближення національного законодавства до правил і стандартів ЄС, зокрема безпосередньо у сфері авіаційної безпеки. Стратегічне планування розвитку цивільної авіації не може обмежуватися питаннями відновлення авіаційної інфраструктури чи економічного розвитку галузі, а має одночасно охоплювати інституційне забезпечення виконання взятих Україною міжнародно-правових зобов'язань і визначення компетентних державних органів, відповідальних за їх реалізацію (Nurullaiev, & Kaminska, 2025, p. 30-34).

Цей програмний документ, попри міжвідомчий характер, безпосередньо стосується питань, віднесених до компетенції органів системи МВС України у сфері забезпечення авіаційної безпеки. Його аналіз дає змогу констатувати наявність певної диспропорції між фактичною роллю органів системи МВС України в забезпеченні авіаційної безпеки та рівнем їх нормативного відображення в стратегічному плануванні державної політики в зазначеній сфері.

Система державного управління цивільною авіацією за своєю природою є багатосуб'єктною. Ще В. М. Столбовий (2011), досліджуючи органи державного управління цивільною авіацією в Україні, акцентував на складності організаційної побудови системи державного управління в цій сфері та необхідності належного нормативного визначення правового статусу її суб'єктів. Схожий підхід відображено і в роботах М. В. Юрченка (2014), який характеризує державне управління авіаційним транспортом як цілеспрямовану, планомірну та безперервну діяльність системи органів державної влади, що передбачає необхідність належної взаємодії між різними елементами відповідного управлінського механізму.

Водночас, аналізуючи зміст проєкту Стратегії[3], слід акцентувати на суттєвій, на нашу думку, прогалині, яка полягає у відсутності достат-ньо чіткого визначення місця та ролі МВС України як самостійного суб'єкта публічного адміністру-вання у сфері авіаційної безпеки. Використання узагальненої категорії «суб'єкти авіаційної діяльності» без її належної функціональної диференціації фактично нівелює специфіку участі суб'єктів сектору безпеки, серед яких Національна поліція України, Національна гвардія України, Державна прикордонна служба України та Державна служба України з надзвичайних ситуацій.

Переконливо необхідність такої диференціації підтверджують новітні спеціальні дослідження саме у сфері авіаційної безпеки. У попередніх доробках ми пропонували розглядати міжвідомчу взаємодію у сфері забезпечення авіаційної безпеки як урегульовану нормами адміністратив-ного права систему організаційно-управлінських, інформаційно-аналітичних і координаційних зв'язків між МВС України, іншими центральними органами виконавчої влади, військовими форму-

[1] Проєкт Стратегії розвитку сфери цивільної авіації та використання повітряного простору України на період до 2030 року та операційного плану її реалізації у 2025–2027 роках : проєкт постанови Кабінету Міністрів України від 30 трав. 2025 р. № 636/42/63-25. URL: https://mindev.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/1-projekt-akta.pdf

[2] Там само.

[3] Там само.

ваннями та спеціалізованими суб'єктами авіаційної діяльності (Petchenko, 2026). Також запропоновано функціональну систематизацію відповідних суб'єктів з виокремленням військових формувань, правоохоронних органів, органів цивільної авіації та суб'єктів організації повітряного руху (Petchenko, 2026). Такий підхід, на нашу думку, є придатнішим для стратегічного планування, ніж використання узагальнювальної конструкції «суб'єкти авіаційної діяльності», оскільки дає змогу співвіднести конкретні стратегічні завдання з компетенцією відповідної групи органів.

Загальнотеоретичне підґрунтя такого висновку простежується і в дослідженнях міжвідомчої взаємодії у сфері національної безпеки. С. Мельник, характеризуючи форми адміністрування взаємодії суб'єктів військового управління України, відносить до них міжвідомчу координацію, створення постійних і тимчасових міжвідомчих органів, моніторинг функціонування відповідних суб'єктів та налагодження взаємодії з міжнародними партнерами (Melnyk, 2019, p. 106-110). Отже, міжвідомча координація в безпековій сфері є не факультативною формою співробітництва, а необхідним компонентом системи публічного управління складними загрозами, які виходять за межі компетенції одного органу.

Зазначений факт негативно позначається на забезпеченні координації управлінського впливу, оскільки не дає змоги належно співвіднести стратегічні завдання з компетенцією конкретних суб'єктів публічного адміністрування. Проблема міжвідомчої координації не є новою для державного управління авіаційною сферою. Нормативна практика попередніх років уже передбачала створення спеціалізованих міжвідомчих механізмів, завданням яких було розроблення єдиних підходів до державної політики в авіаційній сфері, погодження проєктів нормативно-правових актів і координація діяльності органів виконавчої влади. Це підтверджує об'єктивну потребу в постійному координаційному компоненті державного управління авіацією.

Чинне нормативне регулювання авіаційної безпеки також керується необхідністю міжвідомчої взаємодії. Державна програма авіаційної безпеки цивільної авіації передбачає координацію на державному рівні діяльності органів виконавчої влади та правоохоронних органів, залучених до забезпечення авіаційної безпеки, а також функціонування відповідних координаційних механізмів. Тому недостатнє відображення функціональної ролі окремих суб'єктів сектору безпеки в стратегічному документі дисонує з уже сформованою нормативною моделлю міжвідомчої взаємодії у сфері авіаційної безпеки.

Окреслена проблема набуває особливої актуальності в контексті євроатлантичної інтеграції та взаємодії України з НАТО. В умовах збройної агресії та подальшого відновлення повноцінного використання повітряного простору питання цивільної авіації об'єктивно виходять за межі виключно транспортного чи господарського регулювання та набувають виразного безпекового характеру. Стратегічне планування має враховувати необхідність координації діяльності цивільних, правоохоронних і військових суб'єктів, а також забезпечення їхньої взаємодії з міжнародними партнерами.

Доцільно не обмежувати аргументацію позицією авторів юридичної платформи «Jurvneshservice», оскільки відповідний висновок може бути засвідчений науковою доктриною. Зокрема, С. Мельник безпосередньо відносить до форм міжвідомчої взаємодії суб'єктів у сфері національної безпеки налагодження ефективного режиму співпраці з міжнародними урядовими та неурядовими організаціями й державами-партнерами в процесі реагування на безпекові загрози (Melnyk, 2019, p. 106-110). У контексті авіаційної безпеки це дає підстави стверджувати, що міжнародний та євроатлантичний компоненти повинні бути органічно інтегровані в національну систему стратегічного планування, їх не слід розглядати як зовнішній, відокремлений напрям діяльності.

Крім того, сучасні наукові дослідження європейської інтеграції у сфері авіаційної безпеки свідчать, що подальший розвиток українського авіаційного законодавства передбачає не тільки формальну імплементацію нормативних стандартів, а й розвиток інституційної спроможності державних органів, розширення співробітництва з європейськими структурами та вдосконалення національних механізмів контролю і координації (Nurullaiev, & Kaminska, 2025, p. 25-35). Тож міжнародна інтеграція в цій сфері безпосередньо залежить від того, наскільки чітко на внутрішньодержавному рівні визначено суб'єктів, їх компетенцію та механізми взаємодії.

Тож задекларованe в проєкті Стратегії[1] створення єдиного центру збору й аналізу інформації про події в цивільній авіації потребує не лише функціонального опису, а й чіткого інституційного закріплення. Факт створення інформаційно-аналітичної інфраструктури без визначення органу, відповідального за її функціонування, порядку надходження інформації, кола суб'єктів інформаційного обміну та механізму прийняття управлінських рішень не усуває інституційної фрагментації.

У цьому контексті увагу привертає позиція щодо інформаційно-аналітичної складової міжвідомчої взаємодії у сфері авіаційної безпеки (Petchenko, 2026). Включення інформаційно-

[1] Проєкт Стратегії розвитку сфери цивільної авіації та використання повітряного простору України на період до 2030 року та операційного плану її реалізації у 2025–2027 роках : проєкт постанови Кабінету Міністрів України від 30 трав. 2025 р. № 636/42/63-25. URL: https://mindev.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/1-projekt-akta.pdf

аналітичних зв'язків до структури такої взаємодії засвідчує, що ефективність відповідної системи залежить не лише від формального розподілу компетенції між органами, а й від постійного інформаційного обміну, спільного аналізу загроз і координації управлінських рішень.

На нашу думку, це розширює досліджуване питання: єдиний центр збору й аналізу подій у цивільній авіації доцільно розглядати не лише як інформаційний ресурс, а як елемент міжвідомчого координаційного механізму. Водночас його створення потребує чіткого нормативного визначення правового статусу, відповідального органу, складу учасників, порядку отримання та використання інформації, а також співвідношення його діяльності з компетенцією Державіаслужби, МВС України й інших органів сектору безпеки.

Актуальності така модель набуває з огляду на розвиток безпілотних авіаційних систем. Сучасні дослідження нормативно-правового регулювання експлуатації безпілотних авіаційних комплексів органами Національної поліції України засвідчують необхідність подальшого вдосконалення правових й організаційних механізмів їх застосування (Bandurka, Naumenko, & Shevchenko, 2024, p. 336-353). У перспективі це означає, що система стратегічного планування у сфері авіаційної безпеки має враховувати не лише традиційну цивільну авіацію, а й сегмент безпілотних систем, використання яких одночасно охоплює цивільні, правоохоронні та військові завдання.

З огляду на викладене, вбачається доцільним удосконалення положень проєкту Стратегії[1] за напрямами: по-перше, чіткого визначення місця МВС України в системі суб'єктів забезпечення авіаційної безпеки та закріплення його координаційної ролі в межах компетенції, визначеної законодавством; по-друге, функціональної диференціації суб'єктів авіаційної діяльності з виокремленням органів сектору безпеки та визначенням специфіки їх участі в реалізації стратегічних завдань; по-третє, нормативного визначення інституційної основи діяльності єдиного центру збору й аналізу подій у цивільній авіації; по-четверте, закріплення механізмів постійної міжвідомчої інформаційно-аналітичної та координаційної взаємодії; по-п'яте, посилення європейського і євроатлантичного безпекових компонентів стратегічного планування; по-шосте, забезпечення узгодженості положень Стратегії з відомчими нормативно-правовими актами, що визначають компетенцію профільних структурних підрозділів МВС України, насамперед Департаменту авіаційної безпеки[2] (Petruk, 2026, p. 370-375).

Тож аналіз проєкту Стратегії дає змогу констатувати, що його прийняття здатне частково усунути дефіцит довгострокового стратегічного планування розвитку цивільної авіації, однак ефективність такого документа безпосередньо залежатиме від того, наскільки його положення забезпечуватимуть не лише визначення загальних завдань розвитку галузі, а й чіткий інституційний розподіл відповідальності за їх досягнення. У сфері авіаційної безпеки це передбачає нормативне поєднання стратегічного, компетенційного та координаційного компонентів державної політики, оскільки без визначення конкретних суб'єктів, їхніх повноважень і механізмів взаємодії стратегічні положення можуть залишитися переважно декларативними.

Висновки

За результатами здійсненого дослідження повноважень Департаменту авіаційної безпеки МВС України запропоновано їх авторську систематизацію за функціонально-цільовим критерієм із виокремленням п'яти взаємопов'язаних груп: стратегічних, нормотворчих, координаційних, контрольних й аналітико-операційних повноважень. Застосування такого підходу надало можливість комплексно висвітлити зміст адміністративно-правового статусу Департаменту і встановити, що його діяльність не обмежується виконанням окремих організаційних або забезпечувальних завдань, а охоплює практично повний управлінський цикл – від участі в стратегічному плануванні та нормопроєктній діяльності до координації, контролю, інформаційно-аналітичного забезпечення та організації реалізації відповідних управлінських рішень.

Встановлено, що Департамент авіаційної безпеки посідає особливе місце в організаційно-функціональній структурі МВС України та фактично виконує роль профільного координаційного центру у сфері авіаційної діяльності системи Міністерства. Водночас концентрація в межах одного структурного підрозділу повноважень різного функціонального спрямування зумовлює необхідність чіткого нормативного розмежування стратегічного, нормотворчого, координаційного, контрольного й аналітико-операційного напрямів його діяльності, а також визначення меж відповідальності Департаменту на кожному з відповідних етапів управлінського циклу.

За результатами аналізу Положення про Департамент авіаційної безпеки МВС України виявлено низку недоліків його понятійно-категоріального апарату. Одним із найістотніших

[1] Проєкт Стратегії розвитку сфери цивільної авіації та використання повітряного простору України на період до 2030 року та операційного плану її реалізації у 2025–2027 роках : проєкт постанови Кабінету Міністрів України від 30 трав. 2025 р. № 636/42/63-25. URL: https://mindev.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/1-projekt-akta.pdf

[2] Про затвердження Положення про Департамент авіаційної безпеки : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 23 черв. 2023 р. № 515. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0697-05

є використання категорії «суб'єкти авіаційної діяльності МВС» без нормативного висвітлення її змісту та чіткого визначення кола суб'єктів, яких вона охоплює. Така невизначеність ускладнює встановлення предметних меж управлінського впливу Департаменту, а отже, й однозначне визначення меж його компетенції.

З метою усунення цієї прогалини запропоновано авторську дефініцію поняття «суб'єкти авіаційної діяльності МВС», згідно з яким це визначена нормами адміністративного права система закладів, установ і підприємств, що належать до сфери управління МВС України, а також авіаційних та інших спеціалізованих підрозділів центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України та які відповідно до визначеної компетенції здійснюють або забезпечують діяльність, пов'язану з експлуатацією повітряних суден і безпілотних авіаційних систем, застосуванням засобів радіоелектронної розвідки та радіоелектронної боротьби, а також виконанням завдань у сфері авіаційної безпеки й цивільного захисту.

Обґрунтовано, що техніко-юридична конструкція Положення про Департамент авіаційної безпеки не забезпечує належного розмежування функцій і повноважень цього структурного підрозділу. Повноваження Департаменту фактично інтегровані до розділу, присвяченого його функціям, унаслідок чого в одному нормативному блоці поєднуються основні напрями діяльності та конкретні юридичні можливості щодо їх реалізації. Такий підхід ускладнює встановлення змісту адміністративно-правового статусу Департаменту та не цілком відповідає вимогам правової визначеності й системності відомчого нормативного регулювання.

Окремо констатовано недостатню узгодженість стратегічного та відомчого рівнів правового регулювання авіаційної безпеки. Попри фактичну участь органів системи МВС України у виконанні значного комплексу безпекових, правоохоронних, координаційних та інформаційно-аналітичних завдань в авіаційній сфері, їх місце та функціональне призначення недостатньо конкретизовані в стратегічних документах розвитку цивільної авіації. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах воєнного стану, розвитку безпілотних авіаційних систем, трансформації характеру загроз у повітряному просторі, а також європейської та євроатлантичної інтеграції України.

У зв'язку з викладеним обґрунтовано доцільність комплексного вдосконалення Положення про Департамент авіаційної безпеки МВС України. Зокрема, запропоновано доповнити його самостійним розділом «Повноваження Департаменту», у якому систематизувати відповідні повноваження за їх функціональною спрямованістю; нормативно закріпити поняття «суб'єкти авіаційної діяльності МВС» та «єдина система авіаційної безпеки МВС»; конкретизувати предмет і межі контрольних та координаційних повноважень Департаменту; визначити механізми його взаємодії з іншими суб'єктами сектору безпеки та цивільної авіації.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Arefieva, O.V., & Simkova, T.O. (2025). Mechanisms of Crisis-Response and Strategic Management in the Aviation Industry Amid the Distorting Effects of Crisis in the Postwar Period: An Institutional Perspective. *Economy and Society,* 77, 215-224. DOI: 10.32782/2524-0072/2025-77-99

[2] Bandurka, O.M., Naumenko, S.M., & Shevchenko, T.V. (2024). Legal Regulation of the Operation of Unmanned Aerial Systems in the Performance of Tasks by the National Police of Ukraine. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine,* 1(31), 336-353. DOI: 10.32631/vca.2024.1.28

[3] Kitsul, Yu.S., & Lysa, R.O. (2015). Functions of Public Administration Bodies. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law",* 32(3), 33-35. Retrieved from https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6ed44989-e20f-4e22-91a5-c07906605be2/content

[4] Koteliukh, M.O. (2024). The Administrative and Legal Mechanism for Ensuring the Rule of Law: Essence and Content. *Scientific Bulletin of Public and Private Law,* 4, 124-128. DOI: 10.32844/2618-1258.2024.4.20

[5] Melnyk, S.M. (2019). Forms of Administration of Interaction Among Military Command and Control Entities in Ukraine. *Journal of the Kyiv University of Law,* 1, 106-110. Retrieved from https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/202

[6] Mykolenko, O.I., & Mykolenko, O.M. (2023). Administrative-Legal Status as a Category of Administrative Law. *Rule of Law,* 52, 65-73. DOI: 10.18524/2411-2054.2023.52.291720

[7] Nesterenko, K.O., & Kaminskyi, P.D. (2021). Control as the Primary Function of Ukraine's Public Administration Bodies. *New Ukrainian Law,* 6, 120-125. DOI: 10.51989/NUL.2021.6.17

[8] Nurullaiev I.S., & Kaminska N.V. (2025). Ensuring Aviation Safety as One of the Key Areas for Aligning Ukrainian Legislation with European Union Legislation. *Scientific Works of the State University "Kyiv Aviation Institute". Series "Air and Space Law",* 1(74), 25-35. DOI: 10.18372/2307-9061.74.19883

[9] Pai, I.I. (2025). The Competence of Entities Responsible for Preventing Corruption Risks in the Implementation of Customs Procedures: An Administrative and Legal Perspective. *New Ukrainian Law,* 1, 205-211. DOI: 10.51989/NUL.2025.1.26

[10] Petchenko, I. (2026). Improving Mechanisms for Interagency Cooperation Between the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and Central Executive Authorities in the Field of Aviation Security. *Knowledge, Education, Law, Management,* 2(78), 245-254. DOI: 10.51647/kelm.2026.2.33

[11] Petruk, Ya.A. (2026). The Concept and Characteristics of Departmental Regulatory Acts of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. *New Ukrainian Law,* 1, 370-375. DOI: 10.51989/NUL.2026.1.47

[12] Pohorielova, Z.O. (2023a). Organizational and Legal Approaches to Improving the Rule-Making Activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine. Scientific Notes of NaUKMA. *Series "Legal Sciences",* 11, 77-83. DOI: 10.18523/2617-2607.2023.11.77-83

[13] Pohorielova, Z.O. (2023b). The Concept and Structure of the State's Lawmaking Activity as a Form of Human Activity. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law",* 1(78). DOI: 10.24144/2307-3322.2023.78.1.7

[14] Stolbovyi, V.M. (2011). State Civil Aviation Regulatory Bodies in Ukraine. *Legal Bulletin of KROK University*, 10, 89-94. Retrieved from https://library.krok.edu.ua/ua/kategoriji/zhurnali/498-pravnychyi-visnyk-universytetu-krok-10

[15] Yurchenko, M.V. (2014). The System of State Regulation of Air Transport in Ukraine: Theoretical and Legal Foundations. *Legal Bulletin. Series "Air and Space Law",* 1(30), 27-31. Retrieved from https://jrnl.kai.edu.ua/index.php/UV/article/view/8490/10314

[16] Zhuravel, Y.V. (2019). Powers and Competence as Components of the Administrative and Legal Status of Executive Authorities in Ukraine. *Scientific Notes. Series "Law",* 6, 49-53. Retrieved from https://cusu.edu.ua/ua/nz-pravo-arhiv/586-general-information/naukovi-chasopysy-tsdpu/naukovi-chasopysy-pravo/publikatsii/11517-povnovazhennya-ta-kompetentsiya-yak-skladovi-administratyvno-pravovoho-statusu-orhaniv-vykonavchoyi-vlady-v-ukrayini

Список використаних джерел

[1] Ареф'єва О. В., Сімкова Т. О. Механізми антикризового та стратегічного управління авіаційною галуззю в умовах деформації кризових впливів у післявоєнний період: інституційний аспект. *Економіка та суспільство.* 2025. Вип. 77. С. 215–224. DOI: 10.32782/2524-0072/2025-77-99

[2] Бандурка О. М., Науменко С. М., Шевченко Т. В. Нормативно-правове регулювання експлуатації безпілотних авіаційних комплексів при виконанні завдань Національної поліції України. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2024. № 1 (31). С. 336–353. DOI: 10.32631/vca.2024.1.28

[3] Кіцул Ю. С., Лиса Р. О. Функції органів публічної адміністрації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2015. Вип. 32. Т. 3. С. 33–35. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6ed44989-e20f-4e22-91a5-c07906605be2/content

[4] Котелюх М. О. Адміністративно-правовий механізм забезпечення правопорядку: сутність та зміст. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2024. Вип. 4. С. 124–128. DOI: 10.32844/2618-1258.2024.4.20

[5] Мельник С. М. Форми адміністрування взаємодії суб'єктів військового управління України. *Часопис Київського університету права.* 2019. № 1. С. 106–110. URL: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/202

[6] Миколенко О. І., Миколенко О. М. Адміністративно-правовий статус як категорія адміністративного права. *Правова держава.* 2023. № 52. С. 65–73. DOI: 10.18524/2411-2054.2023.52.291720

[7] Нестеренко К. О., Камінський П. Д. Контроль як основна функція органів публічної адміністрації України. *Нове українське право.* 2021. Вип. 6. С. 120–125. DOI: 10.51989/NUL.2021.6.17

[8] Нуруллаєв І. С., Камінська Н. В. Забезпечення безпеки авіації як один з ключових напрямів адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. *Наукові праці Державного університету «Київський авіаційний інститут». Серія «Повітряне і космічне право».* 2025. № 1 (74). С. 25–35. DOI: 10.18372/2307-9061.74.19883

[9] Пай І. І. Компетенція суб'єктів запобігання корупційним ризикам при здійсненні митних процедур: адміністративно-правовий аспект. *Нове українське право.* 2025. Вип. 1. С. 205–211. DOI: 10.51989/NUL.2025.1.26

[10] Петченко І. Удосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії МВС України з центральними органами виконавчої влади у сфері забезпечення авіаційної безпеки. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2026. № 2 (78). С. 245–254. DOI: 10.51647/kelm.2026.2.33
[11] Петрук Я. А. Поняття та ознаки відомчих нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України. *Нове українське право*. 2026. Вип. 1. С. 370–375. DOI: 10.51989/NUL.2026.1.47
[12] Погорєлова З. О. Організаційно-правові напрями удосконалення нормотворчої діяльності Кабінету Міністрів України. *Наукові записки НаУКМА. Серія «Юридичні науки»*. 2023. Т. 11. С. 77–83. DOI: 10.18523/2617-2607.2023.11.77-83
[13] Погорєлова З. О. Поняття і структура нормотворчої діяльності держави як одного з видів людської діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. Т. 1. № 78. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.78.1.7
[14] Столбовий В. М. Органи державного управління цивільною авіацією в Україні. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2011. Вип. 10. С. 89–94. URL: https://library.krok.edu.ua/ua/kategoriji/zhurnali/498-pravnychyi-visnyk-universytetu-krok-10
[15] Юрченко М. В. Система державного управління авіаційним транспортом України: теоретико-правові засади. *Юридичний вісник. Серія «Повітряне і космічне право»*. 2014. № 1 (30). С. 27–31. URL: https://jrnl.kai.edu.ua/index.php/UV/article/view/8490/10314
[16] Журавель Я. В. Повноваження та компетенція як складові адміністративно-правового статусу органів виконавчої влади в Україні. *Наукові записки. Серія «Право»*. 2019. Вип. 6. С. 49–53. URL: https://cusu.edu.ua/ua/nz-pravo-arhiv/586-general-information/naukovi-chasopysy-tsdpu/naukovi-chasopysy-pravo/publikatsii/11517-povnovazhennya-ta-kompetentsiya-yak-skladovi-administratyvno-pravovoho-statusu-orhaniv-vykonavchoyi-vlady-v-ukrayini

PETCHENKO Inna
Postgraduate Student of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0001-8538-1900

Powers of the Department of Aviation Security of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in the Field of Aviation Security

Abstract. The article is devoted to a comprehensive theoretical, legal, and applied study of the content, structure, and specifics of implementing the powers of the Department of Aviation Security of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine as a specialized subject of intra-departmental administration and coordination. The paper provides a detailed doctrinal description of the specified department and defines its legal nature as the single coordination center of public administration in the field of state aviation within the system of the Ministry of Internal Affairs. Particular attention is paid to the conceptual and categorical apparatus; based on a critical analysis of current legislation, the regulatory uncertainty of the basic category "subjects of aviation activity of the Ministry of Internal Affairs" is revealed. To eliminate this legal gap, the author proposes a definition of this concept as a normatively ordered system of bodies, aviation units, and institutions whose activities are related to the operation of aircraft, unmanned aerial systems, as well as electronic intelligence and electronic warfare tools. Within the framework of the article, a detailed critical analysis of the Regulation on the Department of Aviation Security of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine was conducted, proving that the current model of regulatory compliance does not provide a clear distinction and classification of its functions and powers. It has been established that the key management rights and duties of the unit are actually assimilated into the general text of the regulatory act, which reduces legal clarity and complicates law enforcement practice. Based on the generalization of the identified defects, the necessity of structural modernization of the Regulation is substantiated by isolating an independent section "Powers of the Department", divided into three functional blocks: rule-making, control and supervisory, and coordination-management powers. Concrete formulations of amendments are proposed, particularly regarding the normative consolidation of the right to coordinate the implementation of unmanned technologies, EW/ELINT systems, and countering aerial threats under the legal regime of martial law.

Keywords: aviation security; Department of Aviation Security of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine; powers; subjects of aviation activity of the Ministry of Internal Affairs; unmanned aerial systems; electronic warfare; legal regulation; martial law.

DOI: 10.33270/05267303.25
УДК 343.241:343.575:349.6

СЕМКО Марина*
аспірант кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-9070-0199

Історичний розвиток кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами

Анотація. У статті здійснено комплексне історико-правове дослідження становлення та розвитку кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. Обґрунтовано актуальність дослідження з огляду на посилення гуманізації кримінального законодавства, розвиток міжнародних стандартів захисту тварин і необхідність удосконалення національних механізмів кримінально-правової охорони відповідних суспільних відносин. Проаналізовано сучасний стан наукової розробленості проблематики та встановлено, що, попри значну кількість досліджень у сфері кримінального, адміністративного й міжнародного права, не сформовано комплексного підходу до вивчення історичних передумов формування кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. Узагальнено основні доктринальні підходи до визначення правової природи відповідного кримінального правопорушення, місця норм про відповідальність за жорстоке поводження з тваринами в системі кримінально-правової охорони моральності. За результатами дослідження з'ясовано, що розвиток кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами має еволюційний характер і відображає трансформацію суспільних уявлень про правовий статус тварин. Визначено, що первісно правову охорону тварин здійснювали виключно через механізми захисту права власності, натомість сучасна модель орієнтована на забезпечення добробуту тварин, охорону моральних засад суспільства та реалізацію принципів гуманності. Досліджено основні етапи розвитку правового регулювання – від найдавніших правових систем до сучасного кримінального законодавства України. Сформульовано висновок, що сучасний розвиток кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами демонструє поступовий відхід від антропоцентричної моделі правового регулювання та формування комплексної концепції кримінально-правової охорони, орієнтованої на забезпечення добробуту тварин, недопущення жорстокості й подальшу імплементацію міжнародних стандартів у національне законодавство України.

Ключові слова: жорстоке поводження з тваринами; кримінальна відповідальність; кримінально-правова охорона; гуманне поводження; історичний розвиток; міжнародні стандарти.

Історія статті:
Отримано: 02.07.2026
Прийнято: 27.08.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Семко М. Історичний розвиток кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 254–263. DOI: 10.33270/05267303.25

*Відповідальний автор

© Семко М., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Проблематика кримінально-правової охорони тварин від жорстокого поводження останніми роками стала предметом активного міжгалузевого наукового осмислення та охоплює кримінально-правові, адміністративно-правові, міжнародно-правові й етико-правові аспекти. Водночас сучасний стан наукової розробленості засвідчує брак єдиного комплексного підходу до дослідження історичних передумов формування кримінальної відповідальності за такі діяння.

Кримінально-правові аспекти відповідальності за жорстоке поводження з тваринами досліджували Н. В. Уварова (2018), яка акцентувала на недоліках чинного законодавства й необхідність удосконалення кримінально-правових механізмів захисту тварин, Д. М. Майстро (2022), яка здійснила комплексний аналіз елементів складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 299 КК України, й обґрунтувала значення законодавчих змін, пов'язаних з імплементацією європейських стандартів у сфері захисту тварин, а також О. І. Ющик (2022), який дослідив об'єктивні та суб'єктивні ознаки відповідного складу кримінального правопорушення.

Окремий напрям наукових досліджень пов'язаний з визначенням місця жорстокого поводження з тваринами в системі кримінально-правової охорони моральності та встановленням меж кримінально караної поведінки. Теоретичну основу відповідного підходу сформовано у фундаментальному дослідженні В. В. Кузнєцова (2013), присвяченому кримінально-правовій охороні громадського порядку та моральності. Розвиваючи цей підхід, Д. О. Колодін й А. С. Колодіна (2023) обґрунтовують, що безпосереднім об'єктом кримінально-правової охорони за ст. 299 КК України є насамперед моральні засади суспільства у сфері ставлення до тварин, а не лише життя чи здоров'я окремої тварини. Схожий підхід поділяє Т. П. Мінка (2025), пов'язуючи встановлення юридичної відповідальності за жорстоке поводження з необхідністю захисту суспільної моралі, гуманістичних цінностей та запобігання поширенню насильства.

У сучасних дослідженнях увагу спрямовують на міжнародні стандарти та європейський досвід правового регулювання. Зокрема, А. Ю. Кірик та А. В. Данілова (2023) здійснили порівняльно-правовий аналіз законодавства України й держав – членів Європейського Союзу, дійшли висновку про комплексний характер європейських механізмів захисту тварин. Цей напрям дослідження розвинув А. М. Ященко (2022), розглянувши питання адаптації положень ст. 299 КК України до міжнародних договорів і директив ЄС, акцентувавши на взаємозв'язку між гуманним ставленням до тварин і загальним рівнем суспільної моральності. Міжнародно-правовий вимір проблематики досліджував М. М. Юшков (2022a), який проаналізував систему міжнародних стандартів захисту тварин та їх вплив на національні механізми правового регулювання.

Самостійну групу становлять праці, присвячені адміністративно-правовому регулюванню та співвідношенню різних видів юридичної відповідальності. Зокрема, М. М. Юшков (2022b) дослідив адміністративно-правові засади протидії жорстокому поводженню з тваринами й акцентував на необхідності комплексного нормативного регулювання відповідної сфери, а також проаналізував співвідношення кримінальної та адміністративної відповідальності за такі діяння, обґрунтовуючи необхідність чіткого розмежування підстав притягнення до відповідальності (Yushkov, 2023). Доктринальний аналіз адміністративно-правових досліджень здійснив П. С. Лютіков (2025), який засвідчив необхідність переходу від описового підходу до розроблення ефективних механізмів реалізації правових норм і посилення праксеологічного складника наукових досліджень у сфері захисту тварин.

Сучасний етап розвитку наукової думки також вирізняється переорієнтацією правового підходу від традиційного сприйняття тварин як об'єктів права до розуміння їх як істот, здатних відчувати біль і страждання. Такий підхід обґрунтовують Н. В. Бондарчук і Р. Т. Гуцуляк (2025), які пов'язують розвиток законодавства про добробут тварин із концепціями «п'яти свобод», One Health і міжнародними стандартами Всесвітньої організації здоров'я тварин. Водночас Н. В. Бондарчук та І. І. Кравчук (2025) досліджують проблеми кримінально-правової кваліфікації відповідних діянь, акцентуючи на неоднорідності судової практики, складнощах розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності й необхідності формування єдиних підходів до застосування ст. 299 КК України.

Критичний аналіз сучасного стану законодавчого регулювання здійснила Н. М. Ярмиш (2023), яка на прикладі ст. 299 КК України продемонструвала наявність системних недоліків законодавчої техніки й обґрунтувала необхідність узгодження кримінально-правових норм із загальною структурою кримінального законодавства.

Попри значну кількість сучасних досліджень, історичний розвиток кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами залишається недостатньо розробленим саме в площині комплексного поєднання історико-правового, кримінально-правового та порівняльно-правового підходів, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Матеріали та методи

Історичний розвиток кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами відображає загальні закономірності трансформації правових систем і суспільних уявлень про межі допустимого впливу людини на навколишній світ.

Формування відповідних правових заборон відбувалося поступово – від браку самостійної правової охорони тварин до закріплення спеціальних механізмів юридичної відповідальності за жорстокі дії щодо них.

На ранніх етапах розвитку права тварин розглядали переважно як різновид майна або господарського ресурсу, а заподіяння їм шкоди оцінювали насамперед крізь призму майнових інтересів власника. Правове реагування було спрямоване не на захист тварини, а на відновлення порушених відносин власності. Такий підхід протягом тривалого часу домінував у більшості правових систем і визначав характер юридичної відповідальності.

Поступове переосмислення правового статусу тварин відбулося під впливом розвитку гуманістичних концепцій, етичних уявлень про цінність життя та становлення сучасної концепції прав людини. Саме в цей період формується підхід, відповідно до якого жорстоке поводження з тваринами стали розглядати не лише як посягання на інтереси власника, а і як вияв неприйнятної поведінки, що суперечить моральним засадам суспільства.

У цьому контексті привертають увагу наукові підходи щодо співвідношення адміністративної та кримінальної відповідальності у сфері захисту тварин. Зокрема, М. М. Юшков (2022а) зазначає, що формування сучасної моделі правового захисту тварин відбувається через поступове ускладнення системи юридичної відповідальності та розмежування адміністративно караних і кримінально караних форм поведінки. Автор акцентує, що адміністративно-правові механізми історично були первинним способом реагування держави на випадки неналежного поводження з тваринами, однак розвиток суспільних відносин і посилення значущості принципів гуманності зумовили необхідність криміналізації найбільш суспільно небезпечних форм таких діянь.

Подальший розвиток цієї концепції відображено в дослідженні співвідношення кримінальної та адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. На думку М. М. Юшкова (2023), основним критерієм розмежування насамперед є не характер заподіяних наслідків, а ступінь суспільної небезпечності поведінки, форма вини, спосіб вчинення діяння та рівень порушення моральних засад суспільства. У цьому аспекті кримінальна відповідальність виконує функцію посиленого державного реагування на найнебезпечніші вияви жорстокості, натомість адміністративна відповідальність має забезпечити загальний режим дотримання правил гуманного поводження з тваринами.

Такий підхід закономірно актуалізує необхідність звернення до історичних витоків формування кримінально-правової охорони тварин, оскільки сучасні критерії криміналізації відповідних діянь є результатом тривалої еволюції правових і суспільних уявлень про цінність тварин як об'єкта правової охорони та розвиток суспільних відносин щодо їх захисту, які становлять предмет правового регулювання.

Зокрема, положення Законів царя Хаммурапі (XVIII ст. до н. е.) регулювали питання компенсації за втрату або пошкодження худоби, визначали порядок використання тварин у господарстві та встановлювали обов'язок відшкодування майнової шкоди. Такі приписи не містили ознак самостійного правового захисту тварин від жорстокого поводження[1].

У правових системах античного світу загальний підхід також залишався майновим. Водночас саме в античний період починають формуватися окремі філософські ідеї, що стали підґрунтям сучасного гуманістичного підходу до правового статусу тварин.

У правових джерелах середньовічної Європи тварин розглядали переважно як складову господарського життя. Посягання на них юридично оцінювали як завдання майнової шкоди власнику, а не як заподіяння страждань тварині. Водночас саме в цей період з'явилися окремі морально-етичні приписи, що обмежували вияви надмірної жорстокості.

Цікавим історико-правовим явищем цього періоду були так звані судові процеси щодо тварин, поширені в країнах Західної Європи в XIII–XVII століттях. У межах таких проваджень окремих тварин формально визнавали учасниками юридичного процесу та застосовували до них санкції за спричинену шкоду. Попри очевидну невідповідність сучасним правовим уявленням, такі практики засвідчують поступове формування особливого суспільного сприйняття ролі тварин і необхідності встановлення спеціальних правил поводження з ними.

Якісні зміни в правовому регулюванні відбулися в XVIII–XIX ст. під впливом ідей гуманізму, природних прав і розвитку філософії просвітництва. Саме цей історичний період більшість дослідників пов'язує з переходом від класичного антропоцентричного підходу до поступового формування концепції моральної цінності життя та добробуту тварин.

У XIX ст. було сформовано перші законодавчі обмеження щодо жорстокого поводження з тваринами. Важливим етапом становлення правового захисту тварин стало прийняття у Великій Британії Cruel Treatment of Cattle Act 1822 (3 Geo. IV c. 71), відомого в науковій літературі як Martin's Act. Цей закон уперше на законодавчому рівні встановив заборону жорстокого поводження з окремими видами свійських тварин і передбачив юридичну відповідальність за такі дії, що стало

[1] Закони Хаммурапі. *Scribd*. URL: https://ru.scribd.com/document/737227829/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B8-%D0%A5%D0%B0%D0%BC%D0%BC%D1%83%D1%80%D0%B0%D0%BF%D1%96

початком формування сучасного інституту охорони тварин[1].

Подальший розвиток інституційного забезпечення захисту тварин був пов'язаний зі створенням у Великій Британії 1824 року Society for the Prevention of Cruelty to Animals (SPCA), заснованого відповідно до протоколу установчих зборів від 16 червня 1824 року. Основною метою діяльності організації визначили сприяння реалізації законодавчих заборон жорстокого поводження з тваринами та забезпечення контролю за їх дотриманням. 1840 року товариству було надано королівський статус, після чого воно отримало сучасну назву – Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals (RSPCA)[2].

Протягом другої половини XIX – початку XX ст. аналогічні підходи імплементували в законодавство інших держав Європи. Відповідні нормативні зміни поступово призвели до трансформації предмета правової охорони: від виключного захисту майнових інтересів власника – до захисту тварини як особливого об'єкта правового регулювання.

Результати й обговорення

У XX ст. формування міжнародних стандартів захисту тварин набуває системного характеру. Розвиток природоохоронного законодавства, біоетичних концепцій та міжнародного співробітництва сприяв закріпленню принципу гуманного поводження як одного з елементів сучасної правової політики.

Вирішальне значення для розвитку європейських стандартів захисту тварин мала Європейська конвенція про захист домашніх тварин від 13 листопада 1987 року, яка закріпила принцип гуманного та відповідального ставлення до домашніх тварин, встановила заборону заподіяння їм невиправданого болю, страждання чи занепокоєння, а також передбачила обов'язок держав-учасниць забезпечувати впровадження відповідних правових та організаційних заходів у сфері утримання, догляду й захисту домашніх тварин[3].

Окреслені тенденції зумовили подальше формування національних моделей кримінально-правового захисту тварин, зокрема на українських землях, що потребує окремого історико-правового аналізу.

Початковий етап формування правових уявлень щодо місця тварин у системі суспільних відносин пов'язують з правовими пам'ятками Київської Русі. Норми «Руської правди» передбачали відповідальність за викрадення, пошкодження або незаконне використання худоби й інших тварин, однак не встановлювали спеціальних механізмів охорони тварин від страждань чи виявів жорстокості. Правову оцінку відповідних діянь здійснювали виключно крізь призму завдання матеріальної шкоди власнику[4].

Подальший розвиток відповідного правового регулювання відбувався в період входження українських земель до складу Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. Важливе значення для розвитку правового регулювання відповідного періоду мали Литовські статути, які стали важливою пам'яткою права Великого князівства Литовського та справили істотний вплив на формування української правової традиції. Їх положення комплексно врегульовували питання власності, відповідальності за посягання на майно та порядок відшкодування шкоди. У контексті правового статусу тварин положення Литовських статутів засвідчили збереження підходу, відповідно до якого тварин розглядали переважно як об'єктів майнових прав і господарської цінності, а їхню правову охорону забезпечували через механізми захисту права власності[5].

Певне значення для подальшого розвитку правового регулювання в цій сфері мало Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року, яке відобразило характерний для законодавства XIX ст. підхід до сприйняття тварин переважно як об'єктів майнових прав і господарської цінності. Охорону відповідних суспільних відносин здійснювали переважно через встановлення відповідальності за посягання на майно, натомість самостійний правовий захист тварин як істот, здатних відчувати біль і страждання, ще не сформувався[6].

Наприкінці XIX – на початку XX ст. на теренах Російської імперії активізувалися громадські ініціативи щодо захисту тварин. Створення спеціалізованих товариств, розвиток ветеринарного законодавства та поширення гуманістичних ідей поступово змінювали суспільне ставлення до проблематики жорстокого поводження. Однак навіть за цих умов не було спеціальної кримінально-правової відповідальності за такі діяння.

---

[1] Cruel Treatment of Cattle Act 1824: Act of Parliament of the United Kingdom. URL: https://statutes.org.uk/site/the-statutes/nineteenth-century/1822-3-george-4-c-71-cruel-treatment-of-cattle-act/?utm_source

[2] Minutes of the Meeting for the Institution of the Society for the Prevention of Cruelty to Animals, held at Old Slaughter's Coffee House, St Martin's Lane, London, 16 June 1824. *The History of the RSPCA*. URL: https://www.animallaw.info/article/history-rspca

[3] European Convention for the Protection of Pet Animals (ETS No. 125): Convention of the Council of Europe of 13 November 1987. URL: https://www.coe.int/en/web/conventions/-/council-of-europe-european-convention-for-the-protection-of-pet-animals-ets-no-125-translations

[4] Руська правда. *Віртуальний бібліограф*. Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олеся Гончара. URL: https://biblio.lib.kherson.ua/ruska-pravda.htm

[5] Lithuania. The Lithuanian Statute of 1529. URL: https://archive.org/details/lithuanianstatut0000lith?utm_source

[6] Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року. URL: https://nnov.hse.ru/ba/law/igpr/ulonakaz1845

Суттєві зміни в правовому регулюванні відбулися після встановлення радянської влади. Кримінальні кодекси радянського періоду протягом тривалого часу не передбачали самостійного складу кримінального правопорушення за жорстоке поводження з тваринами. Однак наприкінці радянського періоду відповідний підхід зазнав змін. Зокрема, Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 29 квітня 1988 року № 5822-XI Кримінальний кодекс УРСР 1960 року було доповнено статтею 207-1 «Жорстоке поводження з тваринами», що встановлювала кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, яке спричинило їх загибель або каліцтво, а також за мучення тварин[1].

Якісно новий етап розвитку правового регулювання поводження з тваринами в Україні розпочався після проголошення незалежності та був обумовлений загальною трансформацією правової системи, орієнтованістю на міжнародні стандарти захисту прав людини, гуманізацією законодавства та поступовим переосмисленням місця тварин у системі об'єктів правової охорони.

Важливе значення для подальшого розвитку законодавства у сфері захисту тварин стало прийняття Конституції України. Хоча Основний Закон безпосередньо не містить спеціальних положень щодо правового статусу чи захисту тварин, його норми сформували конституційні засади подальшого нормативного розвитку відповідних суспільних відносин. Передусім ідеться про закріплення принципу верховенства права (ст. 8), визначення забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги як обов'язку держави (ст. 16), а також гарантування права кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50). Сукупність зазначених положень стала конституційною основою для подальшого формування спеціального законодавства у сфері гуманного поводження та охорони тварин[2].

Подальший розвиток правового регулювання суспільних відносин у сфері охорони тварин був пов'язаний з прийняттям спеціального екологічного законодавства незалежної України. Важливим етапом у цьому процесі стало прийняття Закону України «Про тваринний світ» від 13 грудня 2001 року № 2894-III, що визначив правові, організаційні й екологічні засади охорони, використання та відтворення об'єктів тваринного світу[3].

Ухвалення зазначеного Закону засвідчило поступовий відхід від традиційного підходу до сприйняття тварин виключно як об'єктів господарського використання та заклало нормативні передумови для формування сучасної концепції їх охорони як складової державної природоохоронної політики. У межах цього підходу об'єкти тваринного світу стали розглядати не лише крізь призму економічної цінності, а й як елемент навколишнього природного середовища, що потребує спеціального правового регулювання та охорони.

Водночас якісно новий етап розвитку відповідного правового інституту був пов'язаний з прийняттям спеціального законодавства у сфері гуманного поводження з тваринами. Саме законодавче закріплення принципів гуманності, відповідального ставлення до тварин і заборони жорстокого поводження стало переломним моментом у трансформації підходів до визначення їх правового статусу, започаткувало розвиток самостійного напряму правового регулювання, орієнтованого не лише на охорону тваринного світу як природного ресурсу, а й на забезпечення добробуту та недопущення страждань тварин.

Особливе значення для становлення сучасної моделі правового захисту тварин мало ухвалення Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21 лютого 2006 року № 3447-IV. Прийняття цього Закону стало важливим етапом гармонізації національного законодавства з міжнародними та європейськими стандартами у сфері поводження з тваринами, засвідчило поступову трансформацію концептуальних підходів до визначення їхнього правового статусу[4].

Відповідно до положень Закону, жорстоке поводження з тваринами охоплює дії або бездіяльність, пов'язані із заподіянням тваринам фізичного болю, страждань, каліцтва чи загибелі, залишенням їх без належного догляду, знущанням, а також іншими формами поводження, що суперечать принципам гуманності та вимогам законодавства.

Подальший розвиток механізмів кримінально-правової охорони тварин був пов'язаний із прийняттям нового Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Кримінальний кодекс закріпив спеціальну кримінально-правову норму – статтю 299 «Жорстоке поводження з тваринами», що стало важливим етапом формування самостійного напряму кримінально-правового захисту відповідних суспільних відносин[5].

Первісна редакція ст. 299 КК України передбачала порівняно вузький перелік кримінально караних форм поведінки та встановлювала

---

[1] Кримінальний кодекс Української РСР : Кодекс Української РСР від 28 груд. 1960 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text

[2] Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

[3] Про тваринний світ : Закон України від 13 груд. 2001 р. № 2894-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text

[4] Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21 лют. 2006 р. № 3447-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text

[5] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

відповідальність за знущання щодо тварин із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також за нацьковування тварин одна на одну, якщо такі дії спричинили їх каліцтво чи загибель.

Водночас практика застосування зазначеної норми виявила низку теоретичних і прикладних проблем. Зокрема, первісна конструкція складу кримінального правопорушення вирізнялася обмеженим визначенням об'єктивної сторони, не охоплювала значну кількість виявів жорстокого поводження та не забезпечувала належного рівня кримінально-правового реагування. Крім того, складнощі виникали під час встановлення змісту ознак жорстокості та визначення меж кримінально караної поведінки.

Важливим етапом розвитку кримінально-правової охорони тварин в Україні стало прийняття Закону України від 22 червня 2017 року № 2120-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження гуманного ставлення до тварин»[1]. За результатами прийняття цього Закону було суттєво переглянуто підходи до нормативного визначення жорстокого поводження з тваринами та посилено механізми кримінально-правового реагування на відповідні діяння.

До внесення змін положення ст. 299 КК України передбачали порівняно вузький перелік кримінально караних форм жорстокого поводження та обмежувалися переважно випадками знущання з тварин із застосуванням жорстоких методів або нацьковування тварин одна на одну. Така законодавча конструкція не охоплювала значну частину суспільно небезпечних виявів жорстокого поводження та спричиняла складнощі в правозастосуванні.

Законом № 2120-VIII було істотно змінено диспозицію ст. 299 КК України. По-перше, законодавець конкретизував предмет кримінального правопорушення, поширивши кримінально-правову охорону на всіх хребетних тварин, зокрема безпритульних. По-друге, було закріплено обов'язкову ознаку умисної форми вини й визначено суспільно небезпечні наслідки у вигляді каліцтва або загибелі тварини.

Суттєвим нововведенням стало включення до складу кримінального правопорушення нових форм протиправної поведінки, зокрема публічних закликів до вчинення жорстокого поводження з тваринами й поширення відповідних матеріалів. Тож законодавець фактично поширив кримінально-правову заборону не лише на безпосереднє заподіяння шкоди тваринам, а й на інформаційні форми популяризації жорстокості.

Крім того, було розширено кваліфікуючі ознаки. Законодавець передбачив підвищену кримінальну відповідальність за вчинення відповідних дій у присутності малолітнього чи неповнолітнього, щодо двох і більше тварин, повторно, групою осіб, з особливою жорстокістю або активним способом.

Паралельно зміни було внесено й до Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження». Законодавець уточнив нормативне визначення жорстокого поводження з тваринами, включивши до нього заподіяння фізичного страждання, тілесних ушкоджень, каліцтва, залишення домашніх і сільськогосподарських тварин напризволяще, а також окремі форми використання тварин у розважальній діяльності.

Наступним етапом розвитку законодавства у сфері кримінально-правової охорони тварин стало прийняття Закону України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень»[2]. Цей Закон набрав чинності в межах загальної реформи кримінального законодавства, спрямованої на запровадження інституту кримінальних проступків і диференціацію кримінальної відповідальності залежно від ступеня суспільної небезпечності діяння.

У межах зазначених змін було переглянуто санкцію частини першої ст. 299 КК України. Зокрема, абзац другий частини першої після слова «караються» було доповнено положенням про можливість застосування штрафу від однієї до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. До внесення відповідних змін санкція передбачала лише арешт або обмеження волі.

Запровадження штрафу як альтернативного виду покарання свідчило про прагнення законодавця забезпечити гнучкість кримінально-правового реагування та розширити можливості індивідуалізації відповідальності залежно від характеру вчиненого діяння, його наслідків й особи правопорушника.

Завершальним етапом сучасного реформування кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами стало прийняття Закону України від 15 липня 2021 року № 1684-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив Європейського Союзу у сфері охорони тварин»[3].

Ці зміни стали результатом подальшого наближення національного законодавства до

[1] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження гуманного ставлення до тварин : Закон України від 22 черв. 2017 р. № 2120-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-19#Text

[2] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листоп. 2018 р. № 2617-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text

[3] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив Європейського Союзу у сфері охорони тваринного та рослинного світу : Закон України від 15 лип. 2021 р. № 1684-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1684-20#Text

європейських стандартів захисту тварин і суттєво трансформували конструкцію ст. 299 КК України.

Значущим нововведенням стало включення жорстокого поводження з тваринами до переліку кримінальних правопорушень, за вчинення яких може наставати кримінальна відповідальність осіб віком від 14-ти до 16 років шляхом внесення відповідних змін до ч. 2 ст. 22 КК України. Таке рішення законодавця свідчило про визнання підвищеної суспільної небезпечності відповідних діянь і посилення превентивної функції кримінального законодавства.

Крім того, було істотно переглянуто зміст диспозиції ст. 299 КК України. Законодавець розширив перелік кримінально караних форм поведінки та прямо передбачив відповідальність за порушення правил транспортування тварин, якщо такі дії спричинили тілесні ушкодження, каліцтво або загибель тварини. Поряд із цим криміналізовано пропаганду жорстокого поводження з тваринами, публічні заклики до вчинення відповідних дій та поширення матеріалів такого змісту.

Суттєвим нововведенням стало закріплення нових кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак. До них віднесено вчинення відповідних дій щодо двох і більше тварин, повторно, групою осіб, із застосуванням особливої жорстокості, а також вчинення насильницьких дій щодо тварин, спрямованих на задоволення статевої пристрасті.

Окремим напрямом розширення криміналізації стало встановлення відповідальності за створення та поширення фото-, відео-, аудіоматеріалів і творів, що пропагують жорстоке поводження з тваринами. Тож законодавець фактично поширив кримінально-правову охорону не лише на фізичні форми насильства щодо тварин, а й на інформаційний простір, у межах якого може відбуватися популяризація жорстокої поведінки.

Водночас змінами було переглянуто підходи до призначення покарання. У санкціях усіх частин ст. 299 КК України передбачено конфіскацію тварини як додатковий кримінально-правовий захід, що відображає сучасну тенденцію посилення спеціально-превентивного впливу кримінального законодавства.

Отже, зміни, внесені Законом № 1684-IX, завершили перехід від переважно морально-етичного розуміння жорстокого поводження з тваринами до сучасної комплексної моделі кримінально-правової охорони, орієнтованої на забезпечення добробуту тварин, запобігання жорстокості й імплементацію міжнародних стандартів захисту тварин у національне законодавство України.

Здійснене дослідження історичного розвитку кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами надало можливість встановити, що формування відповідного кримінально-правового інституту пройшло тривалий період еволюції та безпосередньо пов'язане з поступовою трансформацією суспільних і правових уявлень про необхідність охорони тварин, удосконаленням правового регулювання суспільних відносин у цій сфері.

Отримані результати засвідчують, що спершу правова охорона тварин не мала самостійного характеру, її здійснювали виключно через механізми захисту права власності. У найдавніших правових системах шкоду, заподіяну тварині, розглядали передусім як посягання на економічні інтереси її власника, натомість тварину не визнавали окремим об'єктом юридичного захисту. Схожий підхід був притаманний як для правових систем держав Стародавнього Сходу й античного світу, так і для більшості європейських правових систем середньовічного періоду.

Водночас здійснений аналіз дає змогу стверджувати, що поступова трансформація правового статусу тварин була обумовлена не лише розвитком законодавства, а насамперед зміною філософських, моральних і соціокультурних уявлень про допустимі межі впливу людини на живу природу. Формування гуманістичних концепцій, розвиток природно-правової доктрини, становлення сучасних уявлень про моральну відповідальність людини стали підґрунтям для переходу від майнової моделі правового регулювання до концепції самостійної правової охорони тварин.

Встановлено, що визначальним етапом розвитку відповідного інституту стало XIX ст., коли в європейських державах почали формуватися перші спеціальні законодавчі механізми протидії жорстокому поводженню з тваринами. Прийняття спеціальних нормативних актів, створення інституцій захисту тварин засвідчили поступовий перехід від виключно морального осуду жорстокої поведінки до юридичного закріплення обов'язку гуманного ставлення до тварин.

Результати дослідження засвідчують, що подальший розвиток правового регулювання відбувався шляхом міжнародної інституціоналізації стандартів добробуту тварин. Важливу роль у цьому процесі відіграли міжнародні договори та європейські стандарти, які закріпили принципи гуманного поводження, відповідального утримання тварин і недопущення їх необґрунтованого страждання. Саме міжнародно-правовий вплив став одним із ключових чинників модернізації національного законодавства.

Здійснений аналіз українського законодавства дав змогу встановити, що розвиток кримінально-правової охорони тварин в Україні пройшов кілька послідовних етапів: від майнового сприйняття тварин у пам'ятках права Київської Русі й законодавстві попередніх історичних періодів до закріплення спеціальних механізмів правового захисту в сучасному законодавстві незалежної України.

З'ясовано, що вирішальне значення для формування сучасної моделі правового регулювання мало прийняття Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», який заклав концептуальні основи гуманного поводження та визначив базові принципи державної політики у відповідній сфері.

Окремий етап еволюції пов'язаний з розвитком кримінального законодавства. Аналіз змін до ст. 299 КК України свідчить про послідовне розширення меж кримінально-правової охорони: від криміналізації окремих форм фізичного насильства щодо тварин до встановлення відповідальності за пропаганду жорстокості, порушення правил транспортування тварин, поширення відповідних інформаційних матеріалів й інші форми суспільно небезпечної поведінки.

Увагу привертає зміна підходу до визначення об'єкта кримінально-правової охорони. Якщо історично переважав підхід, за якого охороняли переважно майнові інтереси власника, то сучасна модель дедалі більше орієнтована на захист добробуту тварин, моральних засад суспільства та забезпечення принципів гуманності. У цьому аспекті положення ст. 299 КК України виходять за межі класичного розуміння правопорушень проти власності й набувають ознак комплексного соціально-правового механізму реагування.

Дослідження засвідчило наявність низки нерозв'язаних проблем. До них належать брак єдиного підходу до визначення змісту окремих ознак жорстокого поводження, складнощі розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності, неоднорідність судової практики й необхідність подальшої гармонізації законодавства України з міжнародними стандартами.

Узагальнення отриманих результатів дає підстави для висновку, що сучасний розвиток кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами відображає загальну тенденцію гуманізації права та переходу до комплексної моделі правового захисту, у межах якої тварини поступово набувають ознак самостійного об'єкта правової охорони, а забезпечення їхнього добробуту стає складовою сучасної кримінально-правової політики держави.

Висновки

Становлення кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами є результатом тривалої історико-правової еволюції, яка відображає зміну суспільних уявлень про межі допустимого впливу людини на живу природу і трансформацію підходів до визначення правового статусу тварин.

Встановлено, що на ранніх етапах розвитку права тварин не визнавали самостійним об'єктом юридичної охорони. Їхній правовий статус визначали переважно через економічну цінність і належність конкретному власнику, а шкоду, завдану тварині, розглядали як порушення майнових прав. Такий підхід був притаманний правовим системам Стародавнього Сходу, античного світу, середньовічної Європи і протягом тривалого проміжку часу зберігався в українській правовій традиції.

Доведено, що поступова трансформація правового регулювання в цій сфері була обумовлена не лише розвитком законодавства, а насамперед зміною морально-етичних та гуманістичних уявлень про відносини людини і тварини. Формування концепції гуманного пово-дження, розвиток природно-правових ідей та становлення міжнародних стандартів захисту тварин сприяли переходу від виключно майнового розуміння відповідних правовідносин до визнання тварин самостійним об'єктом правової охорони.

Визначено, що визначальним етапом формування сучасної моделі правового захисту тварин стало XIX ст., коли були закладені перші законодавчі обмеження щодо жорстокого поводження та сформовані інституційні механізми контролю за дотриманням відповідних заборон. Надалі розвиток міжнародного права забезпечив закріплення принципів гуманності, відповідального ставлення до тварин та їх добробуту як складових сучасної правової політики.

Обґрунтовано, що прийняття Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» стало переломним етапом розвитку відповідного правового інституту, оскільки саме на рівні спеціального законодавства було закріплено принципи гуманного поводження, визначено основні форми жорстокості та закладено основу для подальшого розвитку кримінально-правових механізмів охорони.

З'ясовано, що розвиток положень ст. 299 КК України відображає загальну тенденцію розширення меж криміналізації жорстокого поводження з тваринами. Законодавчі зміни 2017-го, 2018-го та 2021 року істотно трансформували зміст кримінально-правової заборони шляхом конкретизації предмета кримінального правопорушення, розширення переліку кримінально караних форм поведінки, кваліфікуючих ознак і впровадження нових механізмів спеціально-превентивного впливу.

Підсумовуючи результати дослідження, слід зазначити, що сучасний розвиток кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами демонструє відхід від антропоцентричної моделі правового регулювання та поступове формування комплексної концепції кримінально-правової охорони, орієнтованої на забезпечення добробуту тварин, недопущення жорстокості та подальшу імплементацію міжнародних стандартів у національне законодавство України.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Bondarchuk, N.V., & Hutsuliak, R.T. (2025). Problems of legal regulation of animal welfare. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law",* 92(2), 274-280. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.92.2.37

[2] Bondarchuk, N.V., & Kravchuk, I.I. (2025). Animal cruelty as an object of criminal law assessment: theory, practice, prospects. *Scientific notes of the V.I. Vernadsky Tavrichesky National University. Series "Legal Sciences",* 36(75), 5, 120-127. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2025.5/21
[3] Kiryk, A.Yu., & Danilova, A. V. (2023). Legal liability for animal cruelty: practice of the EU and Ukraine. *Economics. Finances. Law,* 7, 96-100. DOI: 10.37634/efp.2023.7.20
[4] Kolodin, D.O., & Kolodina, A.S. (2023). Animal cruelty: criminal law analysis. *Law and society,* 4, 76-82. DOI: 10.32842/2078-3736/2023.4.12
[5] Kuznietsov, V.V. (2013). Criminal law protection of public order and morality. *Doctor's thesis.* Kyiv.
[6] Liutikov, P.S. (2025). Doctrinal analysis of administrative law studies on administrative liability for animal cruelty. *Problems of Modern Transformations. Series "Law, Public Administration and Management",* 16. DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-16-01-05
[7] Maistro, D.M. (2022). Criminal law analysis of the corpus delicti "Animal cruelty" (Art. 299 of the Criminal Code of Ukraine). *Legal Bulletin,* 3(64), 192-198. DOI: 10.18372/2307-9061.64.16891
[8] Minka, T.P. (2025). Some legal aspects of protection of animals from cruelty. *Analytical and comparative law,* 3(2), 175-179. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.03.2.29
[9] Uvarova, N.V. (2018). On the problem of criminal liability for animal cruelty. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,* 4(97), 138-140. DOI: 10.31733/2078-3566-2018-6-138-140
[10] Yarmysh, N.M. (2023). Animal cruelty: issues regarding Article 299 of the Criminal Code of Ukraine. *Nauka i pravookhorona,* 2(60), 232-241. DOI: 10.36486/np.2023.2(60).24
[11] Yashchenko, A.M. (2022). Animal cruelty (Art. 299 of the Criminal Code of Ukraine): corpus delicti and criminal law response measures. *Criminological Association of Ukraine,* 2(27), 48-56. Retrieved from https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/66776242-fcfa-4497-bdc1-cbd0ee120887/content
[12] Yushchyk, O.I. (2022a). Animal cruelty: criminal law aspect. *Legal scientific electronic journal,* 2, 46-49. DOI: 10.32845/2663-5666.2022.2.8
[13] Yushkov, M.M. (2022b). Administrative and legal foundations of animal cruelty. Law. *State. Technology,* 3, 47-52. DOI: 10.32782/LST/2022-3-8
[14] Yushkov, M.M. (2022). International legal standards for protection of animals from cruelty. *Our Law,* 4, 137-142. DOI: 10.32782/NP.2022.4.21
[15] Yushkov, M.M. (2023). Correlation between criminal and administrative liability for animal cruelty. *Pravo.ua,* 3, 33-38. DOI: 10.32782/law.ua.2023.3.5

Список використаних джерел

[1] Бондарчук Н. В., Гуцуляк Р. Т. Проблеми правового регулювання благополуччя тварин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2025. Вип. 92. Ч. 2. С. 274–280. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.92.2.37
[2] Бондарчук Н. В., Кравчук І. І. Жорстоке поводження з тваринами як об’єкт кримінально-правової оцінки: теорія, практика, перспективи. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки».* 2025. Т. 36 (75). № 5. С. 120–127. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2025.5/21
[3] Кірик А. Ю., Данілова А. В. Юридична відповідальність за жорстоке поводження з тваринами: практика ЄС і України. *Economics. Finances. Law.* 2023. № 7. С. 96–100. DOI: 10.37634/efp.2023.7.20
[4] Колодін Д. О., Колодіна А. С. Жорстоке поводження з тваринами: кримінально-правовий аналіз. *Право і суспільство.* 2023. № 4. С. 76–82. DOI: 10.32842/2078-3736/2023.4.12
[5] Кузнєцов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. 677 с.
[6] Лютіков П. С. Доктринальний аналіз адміністративно-правових досліджень проблематики адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. *Problems of Modern Transformations. Series «Law, Public Administration and Management».* 2025. № 16. DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-16-01-05
[7] Майстро Д. М. Кримінально-правовий аналіз складу злочину «Жорстоке поводження з тваринами» (ст. 299 Кримінального кодексу України). *Юридичний вісник.* 2022. № 3 (64). С. 192–198. DOI: 10.18372/2307-9061.64.16891
[8] Мінка Т. П. Деякі правові аспекти захисту тварин від жорстокого поводження. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. Вип. № 03. Ч. 2. С. 175–179. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.03.2.29
[9] Уварова Н. В. До проблеми кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2018. № 4 (97). С. 138–140. DOI: 10.31733/2078-3566-2018-6-138-140

[10] Ярмиш Н. М. Жорстоке поводження з тваринами: питання до статті 299 Кримінального кодексу України. *Наука і правоохорона.* 2023. № 2 (60). С. 232–241. DOI: 10.36486/np.2023.2(60).24
[11] Ященко А. М. Жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 КК України): склад злочину та заходи кримінально-правового реагування. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2022. № 2 (27). С. 48–56. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/66776242-fcfa-4497-bdc1-cbd0ee120887/content
[12] Ющик О. І. Жорстоке поводження з тваринами: кримінально-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 2. С. 46–49. DOI: 10.32845/2663-5666.2022.2.8
[13] Юшков М. М. Адміністративно-правові основи жорстокого поводження з тваринами. *Law. State. Technology.* 2022. № 3. С. 47–52. DOI: 10.32782/LST/2022-3-8
[14] Юшков М. М. Міжнародно-правові стандарти захисту тварин від жорстокого поводження. *Наше право – Our Law*. 2022. № 4. С. 137–142. DOI: 10.32782/NP.2022.4.21
[15] Юшков М. М. Співвідношення кримінальної та адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. *Право.ua.* 2023. № 3. С. 33–38. DOI: 10.32782/law.ua.2023.3.5

SEMKO Marina
Postgraduate Student of the Department of Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-9070-0199

Historical Development of criminal Liability for Animal Cruelty

Abstract. This article presents a comprehensive historical and legal study of the emergence and development of criminal liability for cruelty to animals. The relevance of the study is justified in light of the increasing humanization of criminal legislation, the development of international standards for animal protection, and the need to improve national mechanisms for the criminal-law protection of relevant social relations. The current state of academic research on this issue is analyzed, and it is established that, despite a significant number of studies in the fields of criminal, administrative, and international law, there is no comprehensive approach to studying the historical preconditions for the formation of criminal liability for animal cruelty. The main doctrinal approaches to defining the legal nature of the relevant criminal offense and the place of provisions on liability for cruelty to animals within the system of criminal law protection of morality are summarized. As a result of the study, it has been established that the development of criminal liability for cruelty to animals is evolutionary in nature and reflects the transformation of societal perceptions regarding the legal status of animals. It has been established that, originally, legal protection of animals was carried out exclusively through mechanisms for protecting property rights, whereas the modern model is focused on ensuring animal welfare, safeguarding society's moral foundations, and upholding the principles of humanity. The study examines the main stages in the development of legal regulation – from the most ancient legal systems to the modern criminal legislation of Ukraine. It concludes that the current development of criminal liability for cruelty to animals demonstrates a gradual shift away from an anthropocentric model of legal regulation and the formation of a comprehensive concept of criminal law protection, focused on ensuring animal welfare, preventing cruelty, and further implementing international standards into the national legislation in Ukraine.

Keywords: cruelty to animals; criminal liability; criminal law protection; humane treatment; historical development; international standards.

DOI: 10.33270/05267303.26
УДК 343.985:343.575

СКРЕБЕЦЬ Сергій*
здобувач Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-5038-4348

Криміналістична характеристика механізму функціонування незаконних нарколабораторій

Анотація. У статті здійснено комплексний криміналістичний аналіз механізму функціонування сучасних незаконних нарколабораторій в умовах масштабної трансформації чорного наркоринку. Актуальність дослідження зумовлена високим рівнем латентності та специфічною складністю таких кримінальних правопорушень, що зумовлює необхідність інтеграції новітніх методик у слідчу практику. Досліджено еволюцію підпільного нарковиробництва, яке перетворилося на високотехнологічні мобільні об'єкти промислового типу, що імітують легальну фармацевтичну індустрію. Висвітлено системну правову та криміналістичну колізію, пов'язану з поширенням нових психоактивних речовин («дизайнерських наркотиків»): мінімальна модифікація нелегальними хімікатами молекулярної структури відомих засобів дає змогу створювати аналоги, яких на момент вилучення формально немає в офіційних переліках заборонених речовин. На основі аналізу ста судових рішень з Єдиного державного реєстру досудових розслідувань досліджено особу злочинця, який вчиняє правопорушення, пов'язані із функціонуванням підпільних нарколабораторій. Встановлено, що для функціонування підпільних нарколабораторій необхідні певні засоби й інструменти для виготовлення наркотичних речовин. Визначено найтиповіші місця функціонування нарколабораторій та зберігання обладнання для виготовлення наркотичних речовин. Обґрунтовано, що промислова еволюція нарколабораторій нівелювала дієвість класичних методів їх виявлення (запах, аномальне енергоспоживання, відходи). Доведено нагальну потребу переходу правоохоронних органів до використання інструментів аналітичної хімії, моніторингу міських стічних вод і тепловізійного обстеження територій за допомогою безпілотних літальних апаратів. Результати дослідження мають стратегічне значення для формування дієвих механізмів протидії наркозлочинності та блокування підпільного нарковиробництва.

Ключові слова: підпільні нарколабораторії; розслідування злочинів; наркотичні засоби; суспільна небезпека; криміналістичні ознаки; злочинність; латентність.

Історія статті:
Отримано: 30.06.2026
Прийнято: 01.09.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Скребець С. Криміналістична характеристика механізму функціонування незаконних нарколабораторій. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 264–274. DOI: 10.33270/05267303.26

*Відповідальний автор

© Скребець С., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Кримінальні правопорушення, пов'язані з діяльністю злочинних нарколабораторій, становлять серйозну загрозу для нашої країни. Постійне вживання наркотичних речовин має небезпечний вплив не тільки на фізичне, а й на психічне здоров'я населення. Підлітки та молодь є надзвичайно вразливими до цього впливу, що становить серйозну небезпеку для генофонду України. Наркотики викликають не тільки залежність і важку інтоксикацію, а й провокують розвиток серйозних психічних розладів. Це своєю чергою підвищує ризик зараження невиліковними хворобами, такими як гепатити та СНІД. Унаслідок цього під загрозою опиняються майбутні покоління, зокрема діти, які можуть народжуватися зі слабким здоров'ям і позбавлені природного захисту від різноманітних захворювань.

Поширення наркотичних засобів і психотропних речовин у сучасному суспільстві чинить негативний вплив і на громадську безпеку, економічну стабільність і соціальний розвиток держави. Щороку це призводить до безпрецедентної кількості смертей від передозування, зумовлених швидкою появою нових варіантів небезпечних і незареєстрованих психоактивних речовин. Можливості для виробництва наркотиків рослинного й синтетичного походження продовжуватимуть розширюватися, доки триватиме війна[1].

За результатами аналізу статистичної звітності Офісу Генерального прокурора, констатовано істотні зміни в структурі й тенденціях розвитку наркозлочинності в Україні в період з 2021-го до 2025 року. Показники фіксують пікову активність 2023 року з подальшим стрімким зростанням питомої ваги злочинів, учинених у складі організованих груп, наприкінці досліджуваного періоду. Кількісний вимір облікованих наркозлочинів зріс із 29 587 (2021 року) до 33 626 (2025 року), тобто загальна динаміка зростання становила 13,65 %[2].

Наркозлочинність, стверджує В. В. Соловей (2023), засвідчує полікомпонентну структуру способів учинення наркозлочинів, що реалізують у складі організованих об'єднань із суворим розподілом функцій. У межах досліджених кримінальних проваджень найчастіше фіксували факти незаконного придбання та збуту наркотичних засобів (по 89,5 % випадків). Значну питому вагу становлять такі протиправні дії, як контрабанда наркотиків і фальсифікованих медикаментів (72,3 %), їх безпосереднє виготовлення (69,8 %) і зберігання (58,8 %). Транспортування предметів злочину у формі перевезення та пересилання виявлено у 48,5 % і 47,4 % проваджень, натомість складніший технологічний процес – незаконне виробництво – задокументовано в 43,5 % епізодів.

У. А. Суховолець (2019) зауважує, що наркоманія та злочинність тісно взаємопов'язані. Зі збільшенням кількості наркозалежних зростає рівень злочинності, передусім у незаконному виробництві та виготовленні наркотиків у підпільних лабораторіях. Підвищення попиту спричиняє зростання обсягів пропозиції.

Ми поділяємо думку Є. О. Гладкової (2022), що наркотичні засоби нерідко є каталізатором кримінальної активності й інших форм девіантної поведінки. У цьому контексті йдеться про такі вияви соціальної патології, як суїцидальні тенденції, різноманітні форми сексуальних девіацій (чи правопорушень), а також загальну деградацію суспільних зв'язків. Дослідниця зазначає, що збільшення кількості злочинів, пов'язаних із наркотиками в Україні, а також стрімке поширення наркоманії тісно пов'язані з розвитком національного наркоринку. З одного боку, цей ринок з'явився внаслідок експансії міжнародних наркокартелів, а з іншого – через створення внутрішніх нелегальних виробничих потужностей, що адаптуються до ринкових умов. Діяльність учасників наркобізнесу ґрунтується на систематичних і цілеспрямованих діях. Унаслідок цього фактор наркоіндустрії стає дедалі значущішим.

А. Регуш (2019) стверджує, що на основі відповідного дослідження, присвяченого географічному розподілу наркозлочинності в Україні, виокремлено декілька областей з надзвичайно високим рівнем цих злочинів. До таких регіонів належать Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Одеська та Харківська області разом з містом Київ. Ключовим аспектом дослідження є той факт, що загальна кількість наркозлочинів у центральних і західних регіонах України є значно нижчою. Це може бути пов'язано з вищим соціально-культурним рівнем населення зазначених територій. У таких регіонах зафіксовано вищий рівень освіти, а їхні мешканці суворо дотримуються традиційного способу життя та суспільного порядку, що формується під впливом сільських звичаїв і стереотипів доброї поведінки, прищеплених з дитинства. Крім того, це можна пояснити впливом релігійних, історичних та інших культурних факторів. Додатково важливим є той факт, що в центральних і західних регіонах є певний баланс між чисельністю міського та сільського населення. Зазначено, що наркозлочини здебільшого вчиняють у містах і селищах міського типу, де попит на наркотики є порівняно вищим.

Є. О. Гладкова (2019) також поділяє таку позицію, стверджуючи, що географічне розташування України істотно впливає на становлення її унікального екологічного середовища. Це сприяє розвитку великих масивів дикорослої флори, частина якої може бути використана як сировина для виготовлення наркотичних речовин. На жаль,

[1] ООН: війна в Україні може сприяти зростанню наркобізнесу. URL: https://www.golosameriki.com/a/ukraine-war-drugs-production-unreport/6634699.htm

[2] Статистика. *Офіс Генерального прокурора* : [сайт]. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika

цей аспект стимулює різноманітну й розгалужену діяльність, пов'язану з переробкою цієї сировини в наркотичні продукти, які стають об'єктом незаконного розповсюдження серед населення. Крім того, економічна та соціальна криза негативно позначилася як на промисловий сектор, так і на науково-дослідну діяльність країни. Це спонукало до появи численних підпільних лабораторій, які спеціалізуються на розробленні нових технологій для створення ефективніших синтетичних наркотиків. Дослідниця зауважує, що виробництво та продаж наркотиків підпільними підприємствами є основним джерелом «чорної» готівки. Це питання надзвичайно актуальне й потребує адекватного реагування.

О. М. Брисковська, Ю. О. Левченко (2024) вважають, що сучасні тенденції наркозлочинності вирізняються не лише модернізацією традиційних способів нелегального збуту, а й генерацією принципово нових схем із залученням передових технологій. У зв'язку з цим постає об'єктивна необхідність ретельного вивчення протиправної діяльності наркосиндикатів задля детекції проблемних зон у процесі викриття таких злочинів, забезпечення всебічного розслідування та встановлення повного кола учасників злочинних об'єднань. Тож одним із ключових викликів у сфері протидії наркобізнесу є оперативне та систематичне інформування правоохоронних органів про новітні й трансформовані методи поширення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

І. М. Будік (2023) зазначає, що виявлення фактів виробництва та продажу наркотиків є складним завданням, оскільки правопорушники діють приховано, використовуючи різні засоби для уникнення прямого контакту під час їх виготовлення та передачі, застосовують сучасні засоби зв'язку, які регулярно змінюють і програмне забезпечення, використовують криптовалюти, платіжні системи й інші технології. Часто вдаються до вигаданих імен, прізвиськ і нікнеймів, ретельно перевіряють співучасників. Застосування таких заходів частково сприяє прихованості злочинів, пов'язаних із наркотиками. Незаконний обіг наркотиків (виготовлення та збут), психотропних речовин і прекурсорів становить серйозну загрозу як для України, так і для всього цивілізованого світу.

О. В. Мазуренко (2022) зауважує, що активні бойові дії можуть ускладнювати звичні маршрути транспортування наркотиків, що своєю чергою може призвести до збільшення кількості каналів для їхнього нелегального постачання як усередині країни, так і поза її межами. Згідно з даними Управління ООН з наркотиків та злочинності, кількість виявлених і знешкоджених лабораторій в Україні стрімко збільшилася після початку війни: із 17 2019 року до 79 2022 року. Науковці С. О. Вовк, А. В. Бадер (2024) стверджують, що це засвідчило збільшення масштабів незаконної діяльності в цьому напрямі, унаслідок чого можливості для виробництва як рослинних, так і синтетичних наркотиків можуть розширитися, якщо воєнні дії продовжаться.

Мета дослідження – на основі аналізу статистичних показників Офісу Генерального прокурора та вивчення матеріалів судової практики виокремити ключові елементи криміналістичної характеристики незаконного виробництва наркотичних засобів (соціодемографічний портрет злочинця та структуру способів учинення правопорушень організованих злочинних груп) задля визначення векторів удосконалення методики розслідування цих злочинів.

Матеріали та методи

У статті реалізовано цілісну й узгоджену систему методів, яка дала змогу ґрунтовно дослідити об'єкт аналізу. Для виконання поставленої мети було залучено широкий спектр прийомів наукового дослідження, серед яких слід виокремити загальнонаукові методи пізнання: дедукцію, індукцію, аналіз, класифікацію та систематизацію. Теоретичною основою роботи були праці дослідників, що стосуються незаконного виготовлення наркотичних речовин, незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, функціонування незаконних наркотичних лабораторій. Хоча внесок науковців у дослідження цієї проблематики є значним, їхні роботи здебільшого орієнтовані на вивчення загальних аспектів незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Водночас питання, пов'язане із характеристикою механізму функціонування сучасних незаконних нарколабораторій, досі лишається майже не дослідженим і не виокремленим як самостійний об'єкт наукового аналізу.

Дослідження порушених питань здійснювали і на підставі детального вивчення кримінальних проваджень й аналізу судових рішень Єдиного державного реєстру, статистичних даних Офісу Генерального прокурора, а також проведення інтерв'ю з працівниками поліції, що дало змогу отримати повнішу, об'єктивну картину.

Результати й обговорення

В Україні активізується новий вид наркозалежності на тлі підвищення незаконного попиту на амфетаміни та зловживання ними. Організовують підпільні лабораторії, де виробляють ефедрон, перветин, броламфетамін, метилендіоксиметамфетамін, N-етилтенамфетамін та інші небезпечні наркотики і психотропні речовини. Виявлення місць, де функціонують ці підпільні лабораторії або де використовують спеціальне обладнання для виготовлення напівсинтетичних і синтетичних наркотиків, є одним із пріоритетних завдань Національної поліції (Rivchachenko, 2016).

У сучасних умовах головним джерелом постачання на нелегальний ринок психоактивних

речовин є діяльність злочинних наркоугруповань зі створення нелегальних лабораторій. У цих лабораторіях виготовляють, синтезують, модифікують і виробляють наркотичні засоби та психотропні речовини з використанням прекурсорів. Процеси, що відбуваються в таких лабораторіях, варіюються від простих, як-то висушування та подрібнення рослинних наркотиків (наприклад, канабісу, макової соломи або ентеогенних грибів) до складних багатоступеневих синтезів високоактивних речовин, таких як альфа-метилтіофентаніл, ЛСД, фенциклідин, амфетамін і метадон. Основним завданням у боротьбі з наркобізнесом й організованими злочинними угрупованнями є припинення роботи цих лабораторій та осіб, що займаються незаконним обігом психоактивних наркотиків, психотропних речовин і прекурсорів в Україні (Shapovalov, 2023).

С. Лозова (2022) констатує, що препарати, вироблені в невеликих нелегальних лабораторіях, характеризуються низькою якістю та можуть містити небезпечні домішки. Це часто спричиняє передозування та низку небажаних побічних ефектів, зокрема високий рівень смертності. Наркотичні лабораторії становлять значну загрозу для суспільства. Для цього можуть використовувати звичайні житлові приміщення, такі як квартири чи приватні будинки, а також підвальні приміщення різних установ й організацій. Крім цього, діяльність наркопідприємств можлива на базі фармацевтичних фабрик, заводів або навіть наукових інститутів.

Останніми роками у світі сформувалася тривожна тенденція – зростання рівня поширення синтетичних наркотиків, психотропних речовин і прекурсорів на нелегальному ринку. Протидія незаконному обігу цих засобів та їх аналогів залишається важливим завданням для правоохоронних органів. Для задоволення попиту на синтетичні контрольовані речовини створюють підпільні лабораторії, спеціалізовані на їх виробництві. Ці тенденції спостерігаються як в Україні, так і в більшості країн Європейського Союзу, США й азійських регіонів. Суспільна небезпека, яку становлять ці нарколабораторії, полягає в масовому виготовленні заборонених речовин (Kuchynska, 2021). Отже, головна загроза від нарколабораторій полягає в їхній здатності в значних кількостях, виготовляти заборонені речовини, що становлять серйозну суспільну небезпеку. Вони можуть завдавати шкоди здоров'ю людей і підривати суспільну безпеку.

2025 року Офіс Генерального прокурора у співпраці з Національною поліцією України провів спеціальну операцію з метою викриття міжрегіональної злочинної організації, яка відповідала за функціонування мережі нарколабораторій. Завдяки цій операції вдалося знешкодити 17 лабораторій та 15 складів, які діяли в різних регіонах України, зокрема Чернігівській, Сумській, Житомирській, Дніпропетровській, Харківській, Одеській, Львівській, Черкаській, Кіровоградській, Волинській, Миколаївській, Тернопільській, Хмельницькій, Київській областях та місті Києві. Ці нарколабораторії щомісяця виробляли понад 700 кг наркотичних засобів. Прибуток від цієї діяльності міг перевищувати 330 млн грн щомісяця. Отже, масштаби документування фактів виготовлення наркотиків й утримання складів для фасування продукції виявилися надзвичайно великими. Серед вилучених речовин були альфа-PVP, амфетамін і мефедрон, призначені для подальшого продажу на наркотичному ринку[1].

Сучасний незаконний наркоринок, слушно зазначає у своїй роботі М. А. Маликов, М. Д. Рузиматов (2026), зазнає якісних змін, головною ознакою яких є швидке поширення нових психоактивних речовин, часто відомих як «дизайнерські наркотики». Ці речовини можуть бути як синтетичними, так і природними сполуками, спеціально розробленими для того, щоб імітувати психоактивні ефекти заборонених наркотиків, формально уникаючи їхнього юридичного статусу як заборонених. Завдяки незначним змінам молекулярної структури вже відомих речовин нелегальні хіміки створюють нові аналоги, які не включені до наявних нормативних переліків. Це створює системну правову та криміналістичну проблему: речовина фактично є наркотиком, але на момент виявлення ще не підпадає під офіційну заборону.

Наприклад, у м. Дніпро під час обшуку було виявлено електричні плитки «UpWI-2P-1,0/1,5-W» із серійними номерами WL 16010 7255, WL 16010 9440, магнітну мішалку «Ріва-04» із серійним номером RM 00179, 2 (два) термометри із заглибними гільзами «Watts Industries» та «Brendimaster», металевий циліндричний виріб з чотирма патрубками, обладнаний трубчастим електронагрівником місткісний апарат, представлений металевим циліндром з двома ручками, днищем і верхньою частиною з отвором для кришки, що представлена металевим виробом з металевою траверсою та гумовою прокладкою, двома конструктивними отворами, в одному з яких знаходиться обладнаний для заглибної гільзи термометра штуцер, обмотаний армованою клейкою стрічкою типу «скотч» і фрагментом тканини металевий циліндричний виріб з чотирма патрубками, до двох із яких за допомогою чотирьох хомутів приєднані гумові шланги зі з'єднувачами з полімерного матеріалу, що належать до хімічного обладнання загального призначення, їх застосовують для синтезу психотропних речовин амфетаміну або метамфетаміну;

[1] Викрито міжрегіональне злочинне угруповання, яке організувало та контролювало мережу нарколабораторій. *Юридична газета.* URL: https://yur-gazeta.com/golovna/vikrito-mizhregionalne-zlochinne-ugrupovannya-yake-organizuvalo-ta-kontrolyuvalo-merezhu-narkolabora.html

– контейнер синього кольору, каструлю, дві бочки чорного кольору, 3 каністри з рідинами масою 7,6 кг, 7,6 кг, 6,2 кг, у яких виявлено ізопропіловий спирт і хлористий метилен, який не належить до наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, дві каністри з рідиною масою 6,4 кг і 5,22 кг, що містять ізопропіловий спирт, мішок поліетиленовий у заводській упаковці з маркуванням «inovyn» з порошкоподібною речовиною білого кольору масою 15,5 кг, а також поліетиленовий мішок у заводській упаковці з маркуванням «Caustic Soda» з порошкоподібною речовиною білого кольору масою 25 кг, що згідно з висновком експерта до наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів не належить, дві лійки з полімерного матеріалу блакитного та червоного кольору, 14 поліетиленових пакетів із кристалічною речовиною білого кольору масою 1000 кг, 1000 кг, 1000 кг, 1000 кг, 1000 кг, 1000 кг, 1000 кг, 1000 кг, 1000 кг, 0,980 кг, 0,760 кг, 1000 кг, 105,43 г, 100,14 г, що згідно з висновком експерта до наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів не належить, пластикову каністру синього кольору з безбарвною рідиною масою 13,6 кг, що згідно з висновком експерта містить нітроетан, який до наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів не належить, 15 пластикових пляшок з рідинами й речовинами об'ємом чи масою: 1000 мл, 1000 мл, у складі яких виявлено метиламін, бензол, 1,4-діоксан відповідно, які до наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів не належать, 328,24 г, 0,575 кг, у складі яких виявлено молекулярний йод, який до наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів не належить, 51,89 г, у складі якої виявлено 2-бром-4 метилпропіофенон, який до наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів не належить, 580 мл, 266,65 г, 412,24 г, 1000 кг, 1000 кг, 0,620 кг, 147,91 г, 0,410 кг, 108,54 г, у складі яких наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів не виявлено, що є предметами, які використовують для синтезу психотропних речовин амфетаміну або метамфетаміну, які ОСОБА_5 незаконно зберігав для виготовлення психотропних речовин[1].

Основною і системною проблемою є постійне відставання нормативних переліків від змін у нелегальному хімічному синтезі. Виробники нових психоактивних речовин на основі відкритих наукових публікацій цілеспрямовано модифікують молекулярну структуру відомих психоактивних сполук, створюючи аналоги, які ще не внесені до відповідних списків. Унаслідок цього речовину, вилучену під час проведення оперативних заходів, формально не вважають наркотиком за чинним законодавством на момент вилучення. Це створює непереборну процесуальну перешкоду для відкриття кримінального провадження.

Слушно зазначає Н. М. Сенченко (2023), що вдосконалення чинного законодавства, поєднане з оптимізацією процесів досудового розслідування та розробленням передових криміналістичних методик протидії обігу нових наркотичних і психотропних засобів, створюють умови для комплексної нейтралізації наркозлочинності в державі. Зазначені заходи безпосередньо сприяють зниженню рівня латентності підпільного наркобізнесу та мінімізації його деструктивного впливу на демографічну ситуацію.

У. А. Суховолець (2019) стверджує, що в нелегальних осередках активно функціонують підпільні нарколабораторії, які займаються кустарним виробництвом і вживанням наркотичних речовин. Ці незаконні центри розповсюдження наркотиків розміщуються у квартирах, приватних будівлях, гаражах або навіть сараях. Для виготовлення наркотиків і психотропних субстанцій у таких місцях використовують спеціалізоване лабораторне обладнання. Часто в процес виробництва залучають фахівців з медичною або хімічною освітою, студентів-фармацевтів і навіть науковців. Більшість із цих «кухонних» нарколабораторій спеціалізується на виготовленні наркотиків опійної групи. Однак деякі з них також займаються виробництвом синтетичних наркотиків як опійної, так й амфетамінової групи, а також створенням сильнодіючих речовин, які належать до особливо небезпечних наркотичних засобів і психотропних речовин.

Аналіз ситуації з незаконним оборотом наркотиків, психотропних речовин і прекурсорів засвідчує значні зміни в цій сфері останніх років. Зокрема, в Україні спостерігається поширення незвичних форм кустарного виготовлення стимуляторів амфетамінового типу. Їх виробляють у так званих підпільних лабораторіях, де створюють наркотичні засоби та психотропні речовини, що становить значну загрозу для суспільства через незаконний і небезпечний характер цих виробничих процесів. І. Петриченко, А. Лобода, К. Кириченко, А. Кисельов (2025) зауважують, що останніми роками значно збільшилися обсяги незаконного виготовлення та розповсюдження синтетичних наркотиків, зокрема альфа-PVP, мефедрону й інших схожих речовин.

Розвиток підпільних нарколабораторій зумовлений кількома факторами. Насамперед процес виробництва синтетичних наркотиків є доволі простим, оскільки не потребує значних людських чи природних ресурсів, дорогого обладнання або специфічних кліматичних умов, які потрібні для вирощування культур на кшталт коноплі, опійного маку, кокаїнових кущів або грибів із псилоцибінами. Іншим важливим фактором є легкодоступність інформації в інтернеті щодо виготовлення цих речовин, зокрема деталі про закупівлю необхідних прекурсорів і лабораторного

[1] Вирок Бабушкінського районного суду м. Дніпро від 3 берез. 2023 р. Справа № 932/1715/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109375356

обладнання. Такі лабораторії можуть бути розгорнуті майже в будь-якому компактному приміщенні. Висока щільність забудови в певних районах створює сприятливі умови для укриття нелегальних лабораторій у віддалених приватних будинках великих дачних селищ або в інших важкодоступних і прихованих від правоохоронців місцях, таких як гаражі чи складські приміщення. Крім того, кінцевий продукт вирізняється низькою собівартістю та високою прибутковістю на ринку завдяки постійному попиту та можливості швидкого продажу. Діяльність спеціалізованих інтернет-магазинів, що пропонують хімічні реактиви, прекурсори та спеціальне лабораторне обладнання, сприяє поширенню цього явища. Задля уникнення контролю з боку правоохоронних органів підпільні виробники часто використовують предпрекурсори, які не підлягають регулюванню і можуть легко перетворюватися на кінцевий продукт (Kuchynska, 2021).

Аналіз судово-слідчої практики засвідчує, що нелегальні нарколабораторії розміщують переважно в чотирьох основних місцях: по-перше, у приміщеннях, які належать злочинцю, як-то квартира, дача чи літня кухня, а також в інших особистих володіннях, таких як автомобіль або гараж; по-друге, у найближчих до житла приміщеннях, наприклад, у підвалах чи на горищах; по-третє, на робочому місці злочинця; по-четверте, у квартирах інших осіб або в спеціально орендованих приміщеннях для виробництва наркотичних засобів і психотропних речовин; у контейнерах.

За результатами вивчення та аналізу місць зберігання обладнання для нарколабораторій на основі 100 судових рішень з ЄДРСР виявлено певні тенденції в поведінці злочинців, які слід ураховувати під час розслідувань. Найбільше переважає зберігання обладнання у власному просторі: у 70 % випадків його тримають безпосередньо за місцем проживання фігуранта або в близькій до нього зоні. Високий рівень замаскованості: оренда спеціальних приміщень є другою за популярністю (13 %) (Pyrih, & Prokopov, 2022), що свідчить про фінансові можливості й організованість певних злочинних груп. Тимчасові та мобільні схованки, такі як лісосмуги, автомобілі, покинуті будівлі чи чужі квартири, становлять 10 % від загальної кількості, що засвідчує намагання уникнути прив'язки до конкретної особи правопорушника.

З метою оптимізації слідчих дій та обшуків усі місця зберігання можна розподілити на чотири основні зони ризику: 1. Зона максимального ризику: Власне житло (57 %). Особливості: найпоширеніший вибір через постійний доступ, контроль і можливість швидкого знищення доказів. Тактика слідства: Першочергово проводять невідкладні обшуки за адресами реєстрації та фактичного проживання підозрюваних. 2. Зона високого ризику: прибудинкова територія і дачі (19 %), підвали, гаражі, горища, літні кухні: разом становлять 13 % (8 % + 5 %). Дачні будинки: 6 %. Особливості: Використовують для ізоляції хімічних запахів від житлових приміщень і маскування обладнання під побутові речі або інструменти. 3. Зона комерційного/ професійного ризику: оренда та робота (14 %). Спеціально орендовані приміщення: становлять 13 %. Це часто промзони, склади або віддалені гаражні кооперативи. Місце роботи: лише 1 %, оскільки там складно забезпечити приватність і таємність від колег чи керівництва. 4. Зона мобільного та стороннього ризику: конспіративні локації (10 %). Квартири інших осіб або авто: 4 %. Покинуті будинки: 3 %. Лісосмуги: 3 %, характерні для етапу «закладок», проміжного зберігання або пересувних мобільних лабораторій.

Практичні рекомендації для успішного проведення розслідувань можуть суттєво покращити якість доказової бази й підвищити ефективність роботи слідчих органів. Під час організації комплексного обшуку житла, що стосується 57 % випадків місць зберігання обладнання, пов'язаного з діяльністю нарколабораторій, слідчі мають неухильно дотримуватися вимоги отримання ухвал на огляд усіх частин території. Це означає ретельну перевірку не лише внутрішніх помешкань, а й таких ділянок, як горища, гаражі, підвали та прилеглі незавершені будівлі. Цей підхід забезпечує покриття можливості приховування доказів у будь-якому місці. Стосовно перевірки договорів оренди, з огляду на те, що орендоване житло становить значну частину випадків – 13 % зберігання обладнання, важливо детально аналізувати дані з мобільних телефонів і фінансових транзакцій підозрюваних. Увагу слід зосередити на платежах за оренду й контактах з рієлторами, що дасть змогу виявити можливі дії, пов'язані з орендованим простором. У забезпеченні транспортного контролю слід ретельно перевіряти транспортні засоби, що належать або використовувані фігурантами справи та їхніми родичами. Це так само важливо, як і огляд житла, адже є ризик мобільного переміщення обладнання або доказів. Навіть якщо ймовірність становить 4 %, це не мінімізує необхідності в ретельній перевірці засобів переміщення.

На підставі аналізу репрезентативної вибірки, що охоплює 100 обвинувальних вироків з Єдиного державного реєстру судових рішень щодо осіб, засуджених за злочини, пов'язані з діяльністю нарколабораторій, було виокремлено їхні ключові соціодемографічні та кримінологічні ознаки. Встановлено, що типовим правопорушником у цій категорії є неодружений чоловік – громадянин України, який не має постійного місця роботи чи навчання. Освітній рівень таких осіб переважно обмежується загальною середньою або середньою спеціальною освітою, натомість вищу освіту мають значно рідше. Відмітною рисою є те, що більшість фігурантів

вчиняли злочинні діяння одноосібно та не мали попереднього досвіду судимості.

За статистичними даними Офісу Генерального прокурора, спостерігається динаміка рецедивної злочинност: кількість кримінальних правопорушень, учинених особами, які раніше вже порушували закон, збільшилася на 29,59 % (із 4143 2021 року до 5369 2025 року). Стабільно високі показники повторних правопорушень із кумулятивним піком 2023 року (6072 випадки) свідчать про недостатню детермінаційну стійкість пенітенціарної системи та низьку ефективність ресоціалізації наркозалежних і наркоторговців[1].

Водночас найзагрозливішим вектором є стрімке масштабування групової злочинності. Кількість кримінальних правопорушень, учинених у співучасті, збільшилася з 1392 (2021) до 3112 (2025), що становить 123,56 % абсолютного приросту. Питома вага групових виявів у загальній структурі наркозлочинності подвоїлася – з 4,7 % до 9,25 %. Зазначене емпірично підтверджує системну трансформацію наркобізнесу: відбувся перехід від поодиноких збувачів до чітко структурованих, ієрархічних мережевих синдикатів (з розподілом ролей на організаторів, операторів, логістів і «закладчиків»), які функціонують переважно в цифровому просторі[2].

Зіставлення отриманих нами емпіричних даних із загальнодержавною статистикою Офісу Генерального прокурора дало змогу виявити суттєву криміналістичну закономірність. З одного боку, офіційні макропоказники фіксують стрімку інституціоналізацію наркоринку в Україні протягом 2021–2025 років, що полягає в аномальному зростанні рівня групової злочинності на 123,56 % та збільшенні кількості рецидивів на 29,59 %. З іншого боку, проведене нами вибіркове дослідження 100 обвинувальних вироків із ЄДРСР засвідчує, що реальну відповідальність переважно несуть особи, які вчиняли злочин одноосібно (самостійно) і не мають попередніх судимостей.

Така очевидна розбіжність не є випадковою і вказує на високий рівень криміналістичної латентності верхівки сучасного наркобізнесу. Стрімка цифровізація нелегальних синдикатів, використання анонімних месенджерів, безконтактних способів передачі речовин («закладок») і криптовалютних розрахунків дають змогу організаторам, логістам й операторам залишатися поза межами досяжності правосуддя. Унаслідок цього правоохоронні органи найчастіше викривають і доводять до судового вироку діяльність лише найнижчої, найменш захищеної та легкозамінної ланки – поодиноких «варильників» або дрібних виконавців без належної хімічної освіти та кримінального минулого.

Це засвідчує раніше висунуту нами тезу: класичні методи розслідування є недостатньо ефективними проти глибоко конспірованих мережевих структур. Для подолання цієї диспропорції правоохоронна система потребує негайного переорієнтування слідчих й оперативних дій з лінійної фіксації наслідків (затримання окремих виконавців) на стратегічне виявлення цифрових і технологічних маркерів діяльності всього синдикату, зокрема за допомогою інструментів аналітичної хімії та тепловізійного моніторингу територій із залученням БПЛА. А. Ю. Галай (2024) зазначає, що застосування спеціальних знань є обов'язковою умовою розслідування протиправних діянь, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних і психотропних речовин. Специфіка виявлення, вилучення та експертного оцінювання матеріальних слідів (безпосередньо наркотичних засобів, їхніх прекурсорів, а також технічного інструментарію для виготовлення, логістики та збуту) зумовлює потребу в широкому використанні науково-технічного інструментарію та залученні профільних експертів із суміжних сфер знань. Науковці М. Л. Грібов, І. Ю. Шеліховська, А. А. Вознюк (2025) стверджують, що незаконний обіг наркотичних засобів вирізняється високим рівнем латентності та глибокою конспірацією дій його учасників. Злочинні зусилля фігурантів системно спрямовані на нейтралізацію правоохоронних заходів й ухилення від кримінальної відповідальності, що позиціонує процес своєчасного виявлення та фіксації таких правопорушень як центральний та визначальний елемент у загальній системі протидії наркозлочинності.

Підпільна нарколабораторія функціонує як невелика хімічна фабрика. У межах таких лабораторій можна зустріти як високоспеціалізоване обладнання, зокрема спеціальні нагрівальні прилади, конденсаційні трубки, реакційні колби та різноманітний лабораторний посуд, так і звичайні кухонні інструменти. Слід зауважити, що основними компонентами обладнання таких лабораторій є прекурсори та різноманітні реагенти, необхідні для синтезу наркотичних і психотропних речовин.

За оцінками експертів, такі лабораторії можуть розміщуватися будь-де: від ізольованих сільськогосподарських ділянок до міських житлових будинків, а також у приміщеннях комерційних підприємств або в гірських віддалених районах. Обладнання в підпільних лабораторіях може бути як найпростішим, так і найсучаснішим, що забезпечує різноманітний рівень технологічної підтримки. Тут можуть працювати як висококваліфіковані біохіміки з глибокими знаннями у своїй галузі, так і люди з мінімальними професійними навичками, але з неабияким ентузіазмом. Це відкриває безліч можливостей для функціонування таких об'єктів у несподіваних умовах.

Висновки

[1] Статистика. *Офіс Генерального прокурора* : [сайт]. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika

[2] Там само.

Головну небезпеку становлять мобільні промислові лабораторії, які використовують у своїй діяльності дизайнерські прекурсори. У сферах криміналістики та судової експертизи такі об'єкти характеризують як високотехнологічні потужності, що фактично копіюють легальне фармацевтичне виробництво.

Нелегальне виготовлення наркотичних речовин зазнає суттєвих змін через активне поширення «дизайнерських наркотиків». Зазначену групу сполук (синтетичного або природного походження) створюють з метою імітації психоактивного ефекту контрольованих речовин задля обходу чинного законодавства. Шляхом незначного корегування хімічної формули відомих препаратів нелегальні виробники отримують нові аналоги, які не охоплені кримінально-правовою забороною. Унаслідок цього виникає системна проблема для правоохоронних й експертних органів: фактично наркотична сполука на момент її фіксації формально не включена до списків заборонених до обігу речовин.

Через промислову еволюцію підпільного нарковиробництва традиційні криміналістичні ознаки (специфічний запах, надмірне використання електроенергії чи помітні відходи) втратили ефективність. Це змушує правоохоронні органи невідкладно впроваджувати новітні підходи: інструменти аналітичної хімії, моніторинг міських стічних вод і тепловізійне сканування місцевості за допомогою безпілотників. Аналіз сучасного стану наукового забезпечення питань, пов'язаних із розслідуванням злочинів у сфері діяльності нарколабораторій, засвідчує гостру потребу в додаткових теоретичних і практичних напрацюваннях. Такі кримінальні правопорушення зумовлені високим рівнем латентності та специфічною складністю, що вимагає інтеграції новітніх методик й інноваційних технологій у слідчу практику. Поглиблене вивчення окреслених питань є критично важливим для формування дієвих механізмів протидії незаконному обігу наркотичних засобів і блокування підпільного нарковиробництва.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Bryskovska, O.M., & Levchenko, Yu.O. (2024). Certain problems of detecting illegal sale of narcotic drugs. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law",* 81(2), 257-261. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.81.3.40

[2] Budik, I.M. (2023). Secrecy measures in the activities of criminal organizations involved in the trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues, and precursors. *Current Issues in Criminal Law:* Proceedings of the 12th All-Ukrainian Scientific and Theoretical Conference dedicated to the memory of Prof. P.P. Mykhailenko (pp. 268-272). Kyiv: National Academy of Internal Affairs. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/825fc3f0-7aae-4fa9-a5b3-f5e9e597609b/content

[3] Halai, A.Yu. (2024). Use of special knowledge during the investigation of organized drug crime. *Legal scientific electronic journal,* 8, 612-616. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-8/145

[4] Hladkova, Ye.O. (2019). Peculiarities of drug crime in Ukraine in modern conditions. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine,* 1(20), 56-64. Retrieved from https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5cfb1638-70b2-4197-9e2f-3caa55122887/content

[5] Hladkova, Ye.O., & Shcherbakova, A.K. (2022). The Phenomenon of Drug Crime in Modern Ukraine. *Pravo.ua,* 1, 79-85. DOI: 10.32782/LAW.UA.2022.1.13

[6] Hribov, M.L., Shelikhovska, I.Yu., & Vozniuk, A.A. (2025). *Peculiarities of detection and investigation of drug crimes under the legal regime of martial law.* Kyiv: Norma prava. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8c6562d0-cb4b-4665-99ad-5d5ce3ba1445/content

[7] Kuchynska, I.V. (2021). The role of profiling narcotic drugs, psychotropic substances and precursors in combating their illicit trafficking. *Information and Law*, 3(38), 132-138. DOI: 10.37750/2616-6798.2021.3(38).243817

[8] Lozova, S. (2022). Features of the seizure of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors when detecting a drug laboratory. *Current issues of improving forensic and law enforcement activities:* collection of materials of the International Scientific and Practical Conference (pp. 210-215). Kropyvnytskyi: Central Ukrainian Publishing House. Retrieved from https://ndekc-kirovograd.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9A%D0%9D%D0%94%D0%95%D0%9A%D0%A6_24.06.22.pdf#page=210

[9] Malykov, M.A., & Ruzymatov, M.D. (2026). Problems of detecting and documenting facts of illicit trafficking in new psychoactive substances (designer drugs): operational-detective aspect.

Development of Pedagogical Technologies in Modern Sciences: International Scientific-Online Conference *ge*. DOI: 10.5281/zenodo.20373247

[10] Mazurenko, O.V. (2022). Prevention of drug trafficking in the Black Sea region of Ukraine in the context of European integration. *South Ukrainian Legal Journal,* 42, 77-83. DOI: 10.32850/sulj.2022.4.2.12

[11] Petrychenko, I., Loboda, A., Kyrychenko, K., & Kyselov, A. (2025). Criminal analysis of illicit trafficking in narcotic drugs and psychotropic substances: regional features and trends. *Universum,* 21, 214-222. Retrieved from https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/1978/2006

[12] Pyrih, I., & Prokopov, S. (2022). The use of elements of forensic characteristics at the initial stage of the investigation of the transportation of narcotics by rail. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,* 2, 266-272. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-2- 266-272

[13] Rehush, A. (2019). The concept of production, manufacture, acquisition, storage, transportation, shipment for the purpose of sale of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues as part of the illicit trafficking of narcotic drugs. *Entrepreneurship, Economy and Law,* 4, 249-253. Retrieved from https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/4/48.pdf

[14] Rivchachenko, O.A. (2016). Investigation of illegal actions with equipment for the production of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues. *Candidate's thesis.* Kyiv. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/58f27d1a-8a89-4c9c-8197-815fff8e32e7/content

[15] Senchenko, N.M. (2023). Initial investigative (search) actions during the investigation of criminal offenses in the sphere of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors *Scientific Bulletin of the Seversk Region. Series "Law",* 3(20), 81-91. DOI: 10.32755/sjlaw.2023.03.081

[16] Shapovalov, V. (2023). Drug laboratories: forensic pharmaceutical, forensic expert, forensic toxicological, forensic chemical, criminal legal examination to combat drug trafficking, illegal circulation of prohibited psychoactive substances, and morbidity. *Modern Law and Practice,* 3(2), 1-10. DOI: 10.53933/sspmlp.v3i2.100

[17] Solovei, V.V. (2023). Organized crime in the sphere of illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues as an object of criminological research. *Analytical and Comparative Law,* 4, 400-404. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.04.64

[18] Sukhovolets, U.A. (2019). Criminological characteristics of crimes related to illegal drug trafficking. *Economics, Finance, Law,* 9. 36-40. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/ bitstreams/1f846464-189c-474e-bae2-570e4d1056e2/content

[19] Vovk, S.O., & Bader, A.V. (2024). Multifactorial impact of war on Ukrainian society and citizens of Ukraine: systematic analysis of political, social, psychological and economic components. *Politikus,* 4, 30-37. DOI: 10.24195/2414-9616.2024-4.4

Список використаних джерел

[1] Брисковська О. М., Левченко Ю. О. Окремі проблеми виявлення нелегального збуту наркотичних *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2024. Вип. 81. Ч. 2. С. 257–261. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.81.3.40

[2] Будік І. М. Заходи конспірації у діяльності злочинних організацій у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. *Актуальні проблеми кримінального права :* матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 268–272. URL: https://elar.navs.edu.ua/ server/api/core/bitstreams/825fc3f0-7aae-4fa9-a5b3-f5e9e597609b/content

[3] Галай А. Ю. Використання спеціальних знань під час розслідування організованої наркозлочинності. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 8. С. 612–616. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-8/145

[4] Гладкова Є. О. Особливості наркозлочинності в Україні в сучасних умовах. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2019. № 1 (20). С. 56–64. URL: https://dspace.univd.edu.ua /server/api/core/bitstreams/5cfb1638-70b2-4197-9e2f-3caa55122887/content

[5] Гладкова Є. О., Щербакова А. К. Феномен наркозлочинності в сучасній Україні. *Право.ua.* 2022. № 1. С. 79–85. DOI: 10.32782/law.ua.2022.1.13

[6] Грібов М. Л., Шеліховська І. Ю., Вознюк А. А. Особливості виявлення та розслідування наркозлочинів в умовах дії правового режиму воєнного стану. Київ : Норма права, 2025. 180 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8c6562d0-cb4b-4665-99ad-5d5ce3ba1445/content

[7] Кучинська І. В. Роль профілювання наркотичих засобів, психотропних речовин та прекурсорів у протидії їх незаконному обігу. *Інформація і право*. 2021. № 3 (38). С. 132–138. DOI: 10.37750/2616-6798.2021.3(38).243817

[8] Лозова С. Особливості вилучення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів при виявленні нарколабораторії. *Актуальні питання вдосконалення судово-медичної та правоохоронної діяльності* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 24 черв. 2022 р.). Кропивницький : Центральноукр. вид-во, 2022. С. 210–215. URL: https://ndekc-kirovograd.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9A%D0%9D%D0%94%D0%95%D0%9A%D0%A6_24.06.22.pdf#page=210

[9] Маликов М. А., Рузиматов М. Д. Проблеми виявлення та документування фактів незаконного обороту нових психоактивних речовин (дизайнерських наркотиків): оперативно-розшуковий аспект. *Development of Pedagogical Technologies in Modern Sciences* : International Scientific-Online Conference (May 25, 2026). 2026. DOI: 10.5281/zenodo.20373247

[10] Мазуренко О. В. Запобігання збуту наркотичних засобів у Причорноморському регіоні України в контексті Євроінтеграції. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2022. № 4. Ч. 2. С. 77–83. DOI: 10.32850/sulj.2022.4.2.12

[11] Петриченко І., Лобода А., Кириченко К., Кисельов А. Кримінальний аналіз незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин: регіональні особливості та тенденції. *Universum.* 2025. № 21. С. 214–222 URL: https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/1978/2006

[12] Пиріг І., Прокопов С. Використання елементів криміналістичної характеристики на початковому етапі розслідування перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2022. № 2. С. 266–272. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-2-266-272

[13] Регуш А. Поняття виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів як частини незаконного обігу наркотичних засобів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 249–253. URL: https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/4/48.pdf

[14] Рівчаченко О. А. Розслідування незаконних дій з обладнанням для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 261 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/58f27d1a-8a89-4c9c-8197-815fff8e32e7/content

[15] Сенченко Н. М. Початкові слідчі (розшукові) дії під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Науковий вісник Сіверщини. Серія «Право».* 2023. № 3 (20). С. 81–91. DOI: 10.32755/sjlaw.2023.03.081

[16] Шаповалов В. Нарколабораторії: судово-фармацевтичний, судово-експертний, судово-токсикологічний, судово-хімічний, кримінально-правовий огляд для протидії наркобізнесу, нелегального обігу заборонених психоактивних речовин, захворюваності. *Сучасне право та практика* 2023. № 3 (2). С. 1–10. DOI: 10.53933/sspmlp.v3i2.100

[17] Соловей В. В. Організована злочинність у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів як об’єкт кримінологічного дослідження. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 4. С. 400–404. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.04.64

[18] Суховолець У. А. Кримінологічна характеристика злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків. *Економіка, Фінанси, Право.* 2019. № 9. С. 36–40. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1f846464-189c-474e-bae2-570e4d1056e2/content

[19] Вовк С. О., Бадер А. В. Багатофакторний вплив війни на українське суспільство та громадян України: системний аналіз політичних, соціальних, психологічних і економічних складових. *Політикус*. 2024. № 4. С. 30–37. DOI: 10.24195/2414-9616.2024-4.4

SKREBETS Serhii
Research of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-5038-4348

Forensic Characteristics of the Mechanism of Functioning of Illegal Drug Laboratories

Abstract. The article provides a comprehensive forensic analysis of the mechanism of functioning of modern illegal drug laboratories in the context of large-scale transformation of the black drug market. The relevance of the study is due to the high level of latency and specific complexity of such criminal offenses, which requires the integration of the latest methods into investigative practice. The evolution of underground drug production, which today has turned into high-tech mobile industrial-type facilities that imitate the legal pharmaceutical industry, is studied. The systemic legal and forensic collision associated with the spread of new psychoactive substances ("designer drugs") is highlighted: minimal modification by illegal chemists of the molecular structure of known drugs allows the creation of analogues that are formally absent from the official lists of prohibited substances at the time of seizure. Based on the analysis of 100 court decisions from the Unified State Register, the identity of the criminal who commits offenses related to the operation of underground drug laboratories was investigated. It was established that the operation of underground drug laboratories requires certain means and tools for the manufacture of narcotic substances. The most typical places of operation of drug laboratories and storage of equipment for the manufacture of narcotic substances were identified. It is substantiated that the industrial evolution of drug laboratories has leveled the effectiveness of classical methods of their detection (smell, abnormal energy consumption, waste). The urgent need for law enforcement agencies to transition to the use of analytical chemistry tools, monitoring of urban wastewater and thermal imaging inspection of territories using unmanned aerial vehicles (UAVs) is proven. The results of the study are of strategic importance for the formation of effective mechanisms for combating drug crime and blocking underground drug production.

Keywords: underground drug laboratories; crime investigation; narcotics; public danger; forensic signs; crime; latency.

DOI: 10.33270/05267303.27
УДК 351.75

ФАЦЕВИЧ Олександр
заступник Голови Національної поліції України – керівник патрульної поліції
03048, вул. Федора Ернста, 3, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-9559-7865

Адміністративно-правова природа поліцейської (спеціальної) операції: теоретичні підходи та наукові дискусії

Анотація. У статті досліджено теоретико-методологічні засади та сучасний стан правового регулювання поліцейських операцій у контексті розвитку науки адміністративного права. Констатовано, що в доктрині домінує загальний підхід до оперування терміном «спеціальні операції», натомість специфічна категорія саме «поліцейська (спеціальна) операція» залишається поза межами системного правового осмислення. Акцентовано на необхідності кардинального оновлення доктринального визначення і теоретичного наповнення цієї категорії з огляду на новітні безпекові виклики та практику діяльності Національної поліції України. У роботі проаналізовано науковий доробок щодо управлінського циклу, штабного характеру діяльності, застосування математичного моделювання, тактичного прогнозування, а також специфіки переговорних процесів і заходів негласного ініціювання. Встановлено, що наукова думка зводиться до визнання поліцейської операції не лише сукупністю силових дій, а складною інтелектуальною моделлю адміністративного реагування, що комплексно поєднує превентивні, розвідувально-пошукові та примусові заходи під егідою єдиних оперативних штабів. Застосування системно-діяльнісного та прогностично-аналітичного підходів дало змогу відобразити внутрішню структуру та багатоаспектність інструментарію публічної адміністрації. Отримані результати стали надійною теоретичною базою для вдосконалення чинного законодавства й оптимізації практичної діяльності підрозділів Національної поліції України в сучасних умовах. Сформульовано висновки про об'єктивну потребу подальшої нормативної детермінації управлінських алгоритмів, удосконалення міжвідомчої координації сил правопорядку та розроблення сценаріїв реагування на критичні точки протистояння задля ефективного забезпечення публічної безпеки та порядку.

Ключові слова: поліцейська операція; спеціальна операція; управління; Національна поліція України; оперативний штаб; превентивні заходи; тактичне прогнозування; переговорний процес; оперативно-розшукова діяльність; органи правопорядку.

Історія статті:
Отримано: 06.07.2026
Прийнято: 31.08.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Фацевич О. Адміністративно-правова природа поліцейської (спеціальної) операції: теоретичні підходи та наукові дискусії. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 275–283. DOI: 10.33270/05267303.27

*Відповідальний автор

© Фацевич О., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку. Відповідно до законодавства, основними завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах забезпечення публічної безпеки та порядку, охорони прав і свобод людини й інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, а також надання допомоги особам, які її потребують. Водночас ефективність реалізації цих завдань у кризових ситуаціях безпосередньо залежить від якості організації спеціальних заходів.

У сучасній адміністративно-правовій науці, попри значний інтерес до проблематики силових заходів, зберігається тенденція до використання узагальненого терміна «спеціальні операції», натомість категорія «поліцейська (спеціальна) операція» як специфічний об'єкт правового регулювання досі залишається поза межами системного теоретичного осмислення. Динаміка безпекового середовища та специфіка виконання оперативно-бойових завдань в умовах воєнного стану актуалізують необхідність чіткого розмежування повноважень, удосконалення управлінських алгоритмів і міжвідомчої координації сил правопорядку. Наукова новизна дослідження полягає в необхідності кардинального оновлення доктринального визначення і теоретичного наповнення категорії «поліцейська (спеціальна) операція» крізь призму сучасних безпекових викликів та практичної діяльності Національної поліції України.

Мета статті полягає в здійсненні ґрунтовного аналізу наукового доробку щодо сутності поліцейських операцій та обґрунтуванні необхідності оновлення їхнього доктринального визначення в сучасній науці адміністративного права. Для досягнення мети сформульовано такі завдання: проаналізувати та систематизувати сучасні наукові підходи й погляди дослідників на правову природу, управління, тактико-спеціальне забезпечення спеціальних і поліцейських операцій; виявити доктринальні прогалини в наявному понятійно-категоріальному апараті й довести об'єктивну потребу в теоретичному наповненні категорії «поліцейська (спеціальна) операція», з огляду на сучасні безпекові виклики і практику діяльності Національної поліції України.

Матеріали та методи

У дослідженні використано комплекс загальнонаукових і спеціально-наукових методів, зокрема системно-структурний і системно-діяльнісний підходи – для вивчення поліцейської операції як цілісної правової системи, а також формально-логічний метод і метод аналізу наукових джерел – для узагальнення теоретичних підходів й оновлення понятійно-категоріального апарату.

Результати й обговорення

Аналіз наукового доробку вчених засвідчує, що проблематика організації та проведення спеціальних операцій посідає важливе місце в сучасних дослідженнях діяльності правоохоронних органів і сил безпеки. Водночас відповідний науковий масив залишається фрагментарним: предметом дослідження переважно є окремі організаційні, управлінські, тактичні, безпекові та функціональні аспекти спеціальних операцій, натомість їх комплексну адміністративно-правову характеристику розроблено недостатньо. У новітніх працях простежується поступовий перехід від узагальненої категорії «спеціальна операція» до використання конкретніших понять «правоохоронна спеціальна операція», «поліцейська операція» та «спеціальна поліцейська операція» (Pistriak, & Martynov, 2023; Borovyk, & Tsisar, 2024; Polovnikov, & Khalimon, 2025).

У роботах останніх років помітним є прагнення визначити місце операцій у системі публічного управління та правоохоронної діяльності. Зокрема, С. Деревянкін й А. Бурангулов (2024) розглядають управління проведенням спеціальних операцій як специфічний різновид державного управління (Derevyankin, & Burangulov, 2023, p. 273-277). Такий підхід створює теоретичні передумови для дослідження спеціальної операції не лише як сукупності тактичних заходів, а й як особливої організаційно-правової форми діяльності суб'єктів публічної адміністрації. Схожий напрям формується і в сучасних дослідженнях нормативно-правового регулювання операцій у діяльності правоохоронних органів, де акцентують на значенні юридичних підстав їх проведення, визначенні правового статусу учасників, компетенції відповідних органів і нормативному закріпленні порядку здійснення спільних дій (Polovnikov, & Khalimon, 2025, p. 150-180).

Посилену увагу в науковій літературі спрямовують на формалізацію та оптимізацію дій правоохоронців під час проведення спеціальних операцій. А. Суботін та О. Мірошко (2007) обґрунтовують, що математичне моделювання може бути використано як основу методики тактичних розрахунків для сил МВС України (Subotin, & Miroshko, 2007, p. 138-143). Сучасний напрям розвитку відповідних підходів простежується в дослідженні С. Кернера та М. Сталлера (2021), які розглядають підготовку поліцейських і військових сил спеціальних операцій із системної позиції, акцентуючи на використанні та трансформації даних і знань для вдосконалення підготовки й діяльності спеціальних підрозділів (Koerner, & Staller, 2021, p. 29-42). Це надає можливість розглядати спеціальну операцію як складний керований процес, ефективність якого залежить від належного інформаційно-аналітичного забезпечення, підготовки персоналу й обґрунтованості управлінських рішень.

Важливим внеском у розуміння динаміки спеціальних операцій є дослідження В. Колянди (2019), присвячене визначенню впливу ефекту раптовості на ефективність виконання завдань під час спеціальної операції зі знешкодження незаконних збройних формувань (Kolyanda, 2019, p. 34-41). Результати цього дослідження демонструють залежність ефективності спеціальної операції від належної організації дій, вибору моменту їх здійснення та врахування комплексу чинників оперативної обстановки.

Проблематику безпеки безпосередніх виконавців спеціальних операцій висвітлено в праці Г. Турчанікової (2025), де акцентовано на забезпеченні особистої безпеки поліцейських (Turchanikova, 2025, p. 1482-1490). Водночас у зарубіжній літературі відповідну проблематику розглядають через дослідження організації та функціонування спеціалізованих поліцейських тактичних підрозділів. Зокрема, М. Арнатт та М. Беєрлайн (2014) на основі емпіричного дослідження спеціальних поліцейських команд зауважують про особливості характеристики їхніх керівників і членів, зумовлені необхідністю виконання завдань у складних ситуаціях із підвищеним рівнем загрози (Arnatt, & Beyerlein, 2014, p. 438-453). Це дає змогу розглядати кадровий та безпековий компоненти як невіддільні складові організаційного забезпечення спеціальних поліцейських операцій.

Важливе значення для формування понятійного апарату досліджуваної проблематики має робота П. Пістряка та І. Мартинова (2023), у якій виокремлено категорію «правоохоронна спеціальна операція» та досліджено особливості застосування зброї під час її проведення (Pistriak, & Martynov, 2023, p. 69-78). Такий підхід засвідчує поступову конкретизацію загального поняття спеціальної операції залежно від суб'єкта, мети та характеру виконуваних завдань. Водночас категорії «правоохоронна спеціальна операція» та «спеціальна поліцейська операція» не можна розглядати як цілком тотожні, оскільки перша охоплює ширше коло суб'єктів правоохоронної діяльності, натомість друга безпосередньо пов'язана з реалізацією повноважень органами та підрозділами Національної поліції України. Показово, що в новітніх дослідженнях уже безпосередньо порушено питання щодо сутності поняття поліцейської операції та характерних ознак спеціальної поліцейської операції (Borovyk, & Tsisar, 2024, p. 206–209).

Окремі складові спеціальних операцій, зокрема професійна підготовка та діяльність перемовників, досліджують А. Бурангулов і Н. Домброван (2024, p. 9-15). Відповідна наукова позиція розширює розуміння змісту спеціальної операції, оскільки демонструє, що вона не зводиться виключно до застосування фізичної сили, спеціальних засобів або зброї, а може охоплювати комунікативні, психологічні, інформаційні, організаційні та превентивні заходи. Це засвідчує комплексний характер поліцейської (спеціальної) операції та необхідність її дослідження не лише з тактичних, а й з адміністративно-правових позицій.

Важливим напрямом наукового осмислення досліджуваної проблематики є формування відповідного понятійно-категоріального апарату. В. Ситник (2014) аналізує визначення спеціальної операції в теорії правничих наук, намагаючись сформувати універсальні підходи до її розуміння (Sytnik, 2014, p. 403-408). Питання систематизації відповідних знань порушує В. Крикун (2009), який обґрунтовує необхідність визначення єдиних критеріїв класифікації спеціальних операцій (Krykun, 2009, p. 212-219). У сучасній літературі цей напрям отримує подальший розвиток шляхом дослідження співвідношення понять «операція» та «спеціальна операція», їх нормативного змісту та місця серед форм діяльності правоохоронних органів (Polovnikov, & Khalimon, 2025, p. 150-180).

Аналіз робіт М. Смоліної (2013) та Н. Маньковського (2016) водночас підтверджує збереження загального підходу до дослідження спеціальних операцій: автори детально розглядають їх мету, завдання і функції або особливості протидії злочинності організованих груп (Smolina, 2013, p. 104-110; Mankovsky, 2016, p. 253-256), однак не зосереджуються на комплексному адміністративно-правовому визначенні саме поліцейської (спеціальної) операції. Отже, наявність значного масиву досліджень спеціальних і правоохоронних операцій не усуває потреби у формуванні спеціальної адміністративно-правової концепції поліцейської операції.

Масив джерел присвячено безпековому аспекту, який має безпосереднє значення для адміністративно-правового регулювання відповідної діяльності. В. Котова (2019) акцентує на необхідності реформування правових процедур й організаційної складової забезпечення безпеки осіб, які виконують спеціальне завдання. Авторка акцентує на браку належно сформованого механізму реалізації відповідних заходів безпеки, що зумовлює необхідність удосконалення законодавства й організаційно-правових засад правоохоронної діяльності (Kotova, 2019, p. 40-41).

Отже, сучасний стан наукової розробленості проблематики характеризується поступовим переходом від дослідження спеціальної операції як універсальної організаційно-тактичної категорії до виокремлення її правоохоронного та власне поліцейського різновидів (Pistriak, & Martynov, 2023; Borovyk, & Tsisar, 2024; Polovnikov, & Khalimon, 2025). Водночас наявні наукові праці переважно висвітлюють окремі тактичні, організаційні, управлінські, кадрові або безпекові аспекти відповідної діяльності (Kolyanda, 2019; Turchanikova, 2025; Burangulov, & Dombrovan, 2024; Arnatt, & Beyerlein, 2014). Тому перспективним напрямом подальших досліджень залишається комплексне визначення адміністративно-правової природи

поліцейської (спеціальної) операції, встановлення її поняття та ознак, мети, принципів, суб'єктного складу, юридичних підстав, порядку введення та припинення, меж компетенції залучених суб'єктів, а також визначення її місця серед інших адміністративно-правових форм діяльності Національної поліції України.

Важливу групу наукових джерел становлять праці, присвячені взаємодії та координації правоохоронних органів, що набуває особливого значення під час проведення масштабних поліцейських операцій. Сучасна правоохоронна діяльність засвідчує необхідність об'єднання організаційних, інформаційних, кадрових і технічних ресурсів різних суб'єктів, передусім у випадках, коли характер безпекової загрози виходить за межі компетенції або територіальної юрисдикції одного органу. Ф. Лем'є (2018) досліджує поліцейське співробітництво між різними юрисдикціями та акцентує на формуванні складної системи взаємодії правоохоронних і розвідувальних органів, що функціонує на різних територіальних рівнях та ґрунтується на різноманітних організаційних і правових механізмах. В адміністративно-правовому аспекті це дає змогу розглядати міжвідомчу взаємодію як одну з необхідних організаційних передумов ефективного проведення поліцейських операцій.

Проблематика взаємодії набуває особливого значення в умовах протидії складним, транснаціональним й організованим формам злочинності. С. Задорожна (2022), досліджуючи правове регулювання співробітництва правоохоронних органів у межах Європейського Союзу, виокремлює організаційні, нормативно-правові, технічні й інформаційні механізми такого співробітництва. Цей підхід має значення і для дослідження поліцейських операцій, оскільки їх проведення може потребувати не лише координації структурних підрозділів Національної поліції України, а й взаємодії з іншими правоохоронними органами, військовими формуваннями та суб'єктами сектору безпеки і оборони.

Організаційна взаємодія виразно виявляється під час реагування на критичні події, для локалізації яких ресурсів одного територіального органу поліції недостатньо. Дослідження міжвідомчих і міжтериторіальних моделей поліцейської співпраці демонструють можливість об'єднання ресурсів різних правоохоронних органів, створення спільних спеціалізованих оперативних підрозділів для реагування на масштабні або особливо небезпечні події (Schnobrich-Davis, & Terrill, 2016). Такий підхід засвідчує, що поліцейська операція може мати складну організаційну структуру, у межах якої важливого значення набувають питання визначення компетенції, координації дій, підпорядкування, інформаційного обміну та відповідальності залучених суб'єктів.

Поряд з організаційною взаємодією важливою передумовою проведення поліцейських операцій є їх належне інформаційно-аналітичне забезпечення. Розшук і затримання озброєних осіб, звільнення заручників, встановлення місцезнаходження правопорушників та локалізація інших небезпечних подій передбачають постійне отримання, перевірку, систематизацію та оперативне використання інформації. У цьому контексті важливе значення має модель intelligence-led policing, яка передбачає використання розвідувальної та аналітичної інформації як основи для визначення пріоритетів, координації правоохоронних органів і прийняття управлінських рішень (Khalfa, & Hardyns, 2024). Тож інформаційно-аналітичний компонент доцільно розглядати як один із функціональних елементів адміністративно-правового механізму організації та проведення поліцейських операцій.

Сучасний етап розвитку поліцейської діяльності характеризується також активним упровадженням високотехнологічних засобів отримання та опрацювання інформації. Передусім ідеться про безпілотні літальні апарати. Дослідження практики їх використання поліцейськими органами демонструють, що БПЛА можуть істотно впливати на формування ситуаційної обізнаності та прийняття рішень безпосередньо під час поліцейських операцій (Lundgaard, 2023). Використання повітряного спостереження надає можливість отримувати інформацію про територію проведення операції, переміщення осіб і транспортних засобів, потенційні джерела небезпеки й інші обставини, які можуть мати значення для вибору тактики дій поліцейських.

Подальший розвиток цього напряму пов'язаний з інтеграцією безпілотних літальних апаратів з іншими цифровими технологіями. А. Девіс і Г. Краме (2023) пропонують комплексний підхід до одночасного використання нагрудних камер, дронів і технологій штучного інтелекту, спрямований на підвищення ситуаційної обізнаності, оперативності реагування, якості збору доказової інформації та безпеки поліцейських і населення. Такий технологічний комплекс потенційно змінює традиційну модель управління поліцейською операцією, оскільки керівник отримує можливість приймати рішення на підставі інформації, що надходить у режимі реального часу з різних джерел.

Показовим для українського контексту є те, що сучасні дослідження безпілотних технологій безпосередньо пов'язують їх застосування з проведенням спеціальних поліцейських операцій. Т. Шевченко, О. Лесь й О. Тарабанов (2026), досліджуючи питання візуальної ідентифікації поліцейських безпілотних літальних апаратів, констатують посилення ролі таких технологій у підтриманні публічного порядку, оперативно-розшуковій діяльності та проведенні спеціальних поліцейських операцій. Це свідчить про поступове формування технологічної складової адміністративно-правового забезпечення поліцейських

операцій, водночас зумовлює необхідність належного нормативного врегулювання меж і порядку застосування відповідних засобів.

Безпосередньо до визначення сутності поліцейської операції наближаються сучасні українські дослідження, у яких її розглядають як самостійну організаційно-тактичну категорію. М. Боровик та Є. Цісар (2024) окреслюють сутність поняття поліцейської операції, виокремлюють ознаки спеціальної поліцейської операції, її загальні та спеціальні принципи, етапи проведення, а також звертаються до використання протоколу тактичного планування METT-TC під час затримання озброєних злочинців (Borovyk, & Tsisar, 2024, p. 206-209). Це дослідження є важливим свідченням поступового переходу української правничої та правоохоронної науки від загальної категорії «спеціальна операція» до формування спеціалізованої категорії «поліцейська операція».

Аналіз сучасної наукової літератури засвідчує, що поліцейську операцію досліджують переважно крізь призму тактики, професійної підготовки, міжвідомчої взаємодії, інформаційного забезпечення або застосування спеціальних технологій (Borovyk, & Tsisar, 2024; Lemieux, 2018; Schnobrich-Davis, & Terrill, 2016; Lundgaard, 2023; Davies, & Krame, 2023; Shevchenko, Les, & Tarabanov, 2026). Комплексна адміністративно-правова концепція поліцейської (спеціальної) операції залишається недостатньо сформованою. Зокрема, потребують подальшого дослідження її місце серед форм адміністративної діяльності поліції, юридичні підстави введення, суб'єктний склад, система управління та координації, територіальні й часові межі, порядок застосування поліцейських заходів, інформаційно-технічне забезпечення, а також юридичні гарантії дотримання прав і свобод людини під час її проведення.

Такий підхід дає змогу стверджувати, що поліцейську операцію слід розглядати не лише як сукупність окремих тактичних прийомів, а як складну організаційно-правову форму реалізації повноважень поліції, функціонування якої передбачає взаємозв'язок управлінських, інформаційно-аналітичних, комунікативних, тактичних і примусових елементів. У сучасних дослідженнях поліцейської діяльності дедалі поширенішим є системне бачення реагування на критичні ситуації, за якого результативність діяльності залежить не від окремого рішення чи заходу, а від узгодженого функціонування всіх компонентів відповідної системи (Zaiser, Staller, & Koerner, 2023). З адміністративно-правової позиції це дає змогу характеризувати поліцейську операцію як нормативно організований алгоритм діяльності уповноважених суб'єктів, спрямований на досягнення визначеної законом правоохоронної мети.

Застосування системно-діяльнісного підходу до формування теоретичних засад поліцейських операцій дає змогу забезпечити їх комплексне вивчення як об'єкта адміністративно-правової науки. Поліцейська операція в такому разі постає як система взаємопов'язаних компонентів, до яких належать суб'єкти управління, безпосередні виконавці, інформаційно-аналітичне забезпечення, сили та засоби, технологічне забезпечення, комунікація, планування, прийняття рішень і механізми контролю. Важливе значення мають не лише встановлення окремих елементів операції, а й визначення характеру зв'язків між ними. Схоже системне бачення простежується в сучасних дослідженнях спеціалізованої поліцейської діяльності, де ефективність виконання складних оперативних завдань пов'язується з організаційними процедурами, професійною підготовкою, розподілом функцій та належною координацією дій (Zaiser, Staller, & Koerner, 2023; Young, Hennington, & Eggleston, 2018).

З управлінської позиції поліцейська операція характеризується необхідністю прийняття рішень у складних, динамічних і потенційно небезпечних умовах. Це зумовлює особливе значення попереднього планування, ситуаційної обізнаності, постійного оцінювання оперативної обстановки, координації залучених сил і здатності оперативно адаптувати попередньо визначений алгоритм дій до розвитку конкретної ситуації. Управлінський компонент поліцейської операції охоплює не лише формальне прийняття рішення про застосування певних сил і засобів, а безперервний цикл отримання інформації, оцінювання ризиків, визначення варіантів поведінки, реалізації обраного рішення та оцінювання його результативності. Дослідження діяльності спеціалізованих поліцейських команд підтверджують важливе значення прийняття рішень, командної взаємодії та професійних компетентностей працівників для результативності діяльності в кризових ситуаціях (Grubb et al., 2022).

У межах адміністративно-правового дослідження поліцейських операцій увагу привертає переговорний процес. Сучасна наукова література розглядає кризових і заручницьких перемовників як спеціально підготовлених поліцейських, залу-чених до врегулювання ситуацій, що характери-зуються високим рівнем небезпеки для життя та здоров'я людей (Grubb et al., 2021, p. 195-211). Переговорна діяльність у цьому контексті не є відокремленою від загального механізму прове-дення операції, а становить один зі способів досягнення її мети з мінімізацією необхідності застосування фізичної сили, спеціальних засобів або вогнепальної зброї.

Важливе значення має процедурна організація переговорної діяльності. А. Грабб, С. Браун, П. Голл та Е. Боуен (2021) запропонували модель D.I.A.M.O.N.D., яка систематизує діяльність поліцейських кризових перемовників від моменту їх залучення до завершення операції та подальшого дебрифінгу (Grubb et al., 2021, p. 953-976). Такий підхід має значення і для адміністративно-правової характеристики поліцейської операції,

оскільки демонструє стадійність відповідної діяльності, функціональну спеціалізацію її учасників, необхідність організаційної узгодженості переговорної і тактичної складових. Сучасні дослідження підготовки поліцейських перемовників також підтверджують необхідність стандартизації відповідних процедур, визначення протоколів діяльності та формування спеціальних професійних компетентностей (Grubb, 2023, p. 293-324).

Отже, переговори під час поліцейської операції доцільно розглядати не лише як психологічний або комунікативний процес, а як функціонально визначений компонент організаційно-правового механізму реагування на кризову ситуацію. Його застосування безпосередньо пов'язане з оцінюванням характеру загрози, поведінки правопорушника, наявності заручників, можливості мирного врегулювання ситуації та допустимих меж застосування поліцейського примусу. Належна організація переговорного процесу є одним із засобів реалізації принципів необхідності та пропорційності під час застосування поліцейських заходів.

Важливою складовою поліцейської операції є також інформаційно-аналітична діяльність. Її значення виявляється під час розшуку та затримання озброєних осіб, встановлення їх місцезнаходження, визначення можливих маршрутів переміщення, оцінювання наявного озброєння, кількості правопорушників, потенційних об'єктів нападу й інших обставин, які впливають на прийняття управлінських і тактичних рішень. У цьому аспекті сучасна модель intelligence-led policing орієнтує діяльність поліції на системне використання розвідувальної та аналітичної інформації для оцінювання загроз і прийняття рішень (Khalfa, & Hardyns, 2024). Для поліцейської операції відповідний підхід означає перетворення інформації на один із ключових ресурсів управління силами та засобами.

Прогностично-аналітичний компонент поліцейської операції передбачає також попереднє моделювання можливих сценаріїв розвитку події. Предметом прогнозування можуть бути ймовірні способи протидії поліцейським, застосування правопорушниками зброї, спроби залишення заблокованої території, захоплення заручників, зміна поведінки особи внаслідок переговорів, втручання сторонніх осіб, технічні несправності й інші обставини, здатні істотно змінити оперативну обстановку. Сучасні дослідження поліцейської діяльності в умовах кризових ситуацій підтверджують значення ситуаційної обізнаності та здатності суб'єктів оперативного управління адаптувати рішення до динаміки події (Zaiser, Staller, & Koerner, 2023).

Отже, поліцейська операція як об'єкт адміністративно-правового дослідження має комплексну системну природу. Її зміст не може бути зведено виключно до застосування сили або виконання окремих тактичних прийомів. Вона поєднує управлінську, інформаційно-аналітичну, прогностичну, комунікативно-переговорну, організаційну та примусову складові (Borovyk, & Tsisar, 2024; Young, Hennington, & Eggleston, 2018; Grubb et al., 2022; Grubb et al., 2021; Grubb, 2023). Це дає підстави розглядати поліцейську операцію як особливу комплексну форму діяльності Національної поліції, у межах якої взаємопов'язані дії різних суб'єктів здійснюють відповідно до єдиного задуму та плану, у визначених просторових і часових межах, з використанням відповідних сил, засобів та поліцейських заходів для локалізації підвищеної безпекової загрози, відновлення правопорядку та захисту прав і законних інтересів людини.

Висновки

За результатами аналізу й систематизації сучасних наукових підходів, поглядів дослідників на правову природу, управління і тактико-спеціальне забезпечення спеціальних та поліцейських операцій виявлено, що сучасна наука розглядає поліцейську операцію не як сукупність хаотичних силових дій, а як складну, динамічну інтелектуальну модель адміністративного реагування. Управлінський цикл у цій сфері ґрунтується на штабному характері діяльності, рішучості й активності дій, науковому прогнозуванні, тактичному моделюванні ризиків, а також на розгалуженій системі взаємодії (зокрема елементів тактико-правового забезпечення переговорного процесу й негласного ініціювання). Доведено, що ефективність управління в екстремальних умовах забезпечують завдяки чітким алгоритмам, загальновидовому управлінню, мобілізаційному використанню резервів й обов'язковому прогнозуванню ймовірних сценаріїв протидії з боку правопорушників.

За результатами виявлення доктринальних прогалин у понятійно-категоріальному апараті й обґрунтування потреби в теоретичному наповненні категорії «поліцейська (спеціальна) операція» констатовано наявність суттєвої доктринальної прогалини, яка полягає в домінуванні застарілого, узагальненого підходу до оперування терміном «спеціальні операції», що не цілком відображає специфіку діяльності Національної поліції України в сучасних безпекових умовах. Доведено об'єктивну потребу в кардинальному оновленні й теоретичному наповненні категорії «поліцейська (спеціальна) операція» крізь призму сучасних викликів, міжвідомчої координації та суворої нормативної детермінації управлінських алгоритмів.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Arnatt, M.J., & Beyerlein, M.M. (2014). An empirical examination of special operations team leaders and members. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management,* 37(2), 438-453. DOI: 10.1108/PIJPSM-06-2013-0057.

[2] Borovyk, M.O., & Tsisar, Y.O. (2024). Tactical and Special Training of Police Officers in the Organization and Conduct of Special Operations. *Training of Law Enforcement Officers in the System of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine Under Martial Law:* A Collection of Scientific Papers, 206-209. Kharkiv: Kharkiv National University of Internal Affairs.

[3] Burangulov, A.V., & Dombrovan N.V. (2024). Selected Aspects of the Professional Training of Negotiators and Their Role in Special Operations. *Maritime Security and Defense,* 1, 9-15. DOI: 10.32782/msd/2024.1/02

[4] Davies, A., & Krame, G. (2023). Integrating body-worn cameras, drones, and AI: A framework for enhancing police readiness and response. *Policing: A Journal of Policy and Practice,* 17. Article paad083. DOI: 10.1093/police/paad083.

[5] Derevyankin, S.L., & Burangulov A.V. (2023). Defining the Concept of Special Operations Management as a Form of Public Administration. *South Ukrainian Law Review,* 3, 273-277.

[6] Grubb, A.R. (2023). Police hostage and crisis negotiation training: Foci, protocols, and best practice principles. In M. S. Staller, S. Koerner, & B. Zaiser (Eds.), *Police Conflict Management, Volume II* (pp. 293-324). Springer. DOI: 10.1007/978-3-031-41100-7_13

[7] Grubb, A.R., Brown, S.J., Hall P., & Bowen, E. (2022). The More You Do, the More Comfortable You Feel: The Police Hostage and Crisis Negotiator Journey. *Journal of Police and Criminal Psychology,* 37, 195-211. DOI: 10.1007/s11896-021-09486-3.

[8] Grubb, A.R., Brown, S.J., Hall, P., & Bowen, E. (2021). From deployment to debriefing: introducing the D.I.A.M.O.N.D. model of hostage and crisis negotiation. *Police Practice and Research,* 22(1), 953-976. DOI: 10.1080/15614263.2019.1677229.

[9] Khalfa, R., & Hardyns, W. (2024). 'Led by Intelligence': A Scoping Review on the Experimental Evaluation of Intelligence-Led Policing. *Evaluation Review,* 48(5), 797-847. DOI: 10.1177/0193841X231204588.

[10] Koerner, S., & Staller, M.S. (2021). From Data to Knowledge: Training of Police and Military Special Operations Forces in Systemic Perspective. Special Operations Journal, 7 (1), 29-42. DOI: 10.1080/23296151.2021.1904571

[11] Kolyanda, V. (2019). Determining the Impact of the Element of Surprise on Task Performance in a Special Operation to Neutralize Illegal Armed Groups. *Honor and Law,* 3(70), 34-41. DOI: 10.33405/2078-7480/2019/3/70/189894

[12] Kotova, V.V. (2019). Special Rules for Ensuring the Safety of Persons Carrying Out Special Missions. *South Ukrainian Law Review*, (4), 37-41. DOI: 10.32850/sulj.2019.4.3.9

[13] Krykun, V.V. (2009). On Establishing Uniform Criteria for the Classification of Special Operations. *Law Forum,* (2), 212-219.

[14] Lemieux, F. (2018). Police Cooperation Across Jurisdictions. Oxford Research Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice. DOI: 10.1093/acrefore/9780190264079.013.72.

[15] Lundgaard, J.M. (2023). Reassembling operative policing: The introduction of drones in the Norwegian police. *Policing and Society.* DOI: 10.1177/14613557231184693.

[16] Mankovsky, N.Y. (2016). The State of Academic Research on the Implementation of a Special Task to Uncover the Criminal Activities of Organized Groups. *Prykarpattia Law Review,* (1), 253-256.

[17] Pistriak, P.V., & Martynov I.Yu. (2023). Features of the Use of Weapons During Law Enforcement Special Operations. *Collection of Scientific Papers of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series «Military and Technical Sciences»,* 2(91), 69-78. DOI: 10.32453/3.v91i2.1373

[18] Polovnikov, V.V., & Khalimon, S.I. (2025). Legal Regulation of Operations Conducted by Law Enforcement Agencies in Ukraine. *Law & Border,* 4(2), 150-180. DOI: 10.32453/zqzrq686

[19] Schnobrich-Davis, J., & Terrill, W. (2016). The changing landscape of policing: the Metro-LEC approach. *Police Practice and Research,* 17(1). DOI: 10.1080/15614263.2014.958084.

[20] Shevchenko, T., Les, O., & Tarabanov, O. (2026). Visual-Recognition Signature of a Police Unmanned Aerial Vehicle. *Law and Safety,* 1. DOI: 10.32631/pb.2026.1.04.

[21] Smolina, M.M. (2013). Special Operations of Internal Affairs Agencies: Purpose, Objectives, and Functions. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs,* (1), 104-110.

[22] Subotin, A.O., & Miroshko O. P. (2007). Mathematical Modeling: The Basis for Tactical Calculations Aimed at Optimizing the Actions of Law Enforcement Forces and Resources in Special Operations. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs,* 37, 138-143.

[23] Sytnik, V.A. (2014). The Definition of a Special Operation in Legal Theory. *Forum of Law,* (2), 403-408.

[24] Turchanikova, G.O. (2025). Ensuring the Personal Safety of Police Officers During Special Operations. *Society and National Interests*, 12(20), 1482-1490. DOI: 10.52058/3041-1572-2025-12(20)-1482-1490
[25] Young, A.T., Hennington, C., & Eggleston, D. (2018). US SWAT operator experience, personality, cognitive-emotion regulation and decision-making style. *Policing:* An International Journal, 41(2), 247-261. DOI: 10.1108/PIJPSM-10-2016-0156.
[26] Zadorozhna, S. (2022). Legal Regulation of Cooperation Among Law Enforcement Agencies Within the EU. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series «Law»,* 74. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.74.59
[27] Zaiser, B., Staller, M.S., & Koerner, S. (2023). STEPS – Structured Tactical Engagement Process. *Handbuch Polizeipsychologie,* 477-495. Wiesbaden: Springer. P. DOI: 10.1007/978-3-658-40118-4_24

Список використаних джерел

[1] Arnatt M. J., Beyerlein M. M. An empirical examination of special operations team leaders and members. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*. 2014. Vol. 37, No. 2. P. 438–453. DOI: 10.1108/PIJPSM-06-2013-0057.
[2] Боровик М. О., Цісар Є. О. Тактико-спеціальна підготовка поліцейських під час організації та проведення спеціальних операцій. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану :* збірник наукових праць. Харків : ХНУВС, 2024. С. 206–209.
[3] Бурангулов А. В., Домброван Н. В. Окремі аспекти щодо професійної підготовки перемовників та їхньої ролі у проведенні спеціальних операцій. *Морська безпека та оборона.* 2024. Вип. 1. С. 9–15. DOI: 10.32782/msd/2024.1/02
[4] Davies A., Krame G. Integrating body-worn cameras, drones, and AI: A framework for enhancing police readiness and response. *Policing: A Journal of Policy and Practice.* 2023. Vol. 17. Article paad083. DOI: 10.1093/police/paad083.
[5] Деревянкін С. Л., Бурангулов А. В. Визначення поняття управління проведення спеціальних операцій як різновид державного управління. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2023. № 3. С. 273–277.
[6] Grubb A. R. Police Hostage and Crisis Negotiation Training: Foci, Protocols, and Best Practice Principles. *Police Conflict Management. Volume II.* Cham : Springer, 2023. P. 293–324. DOI: 10.1007/978-3-031-41100-7_13.
[7] Grubb A. R., Brown S. J., Hall P., Bowen E. The More You Do, the More Comfortable You Feel: The Police Hostage and Crisis Negotiator Journey. *Journal of Police and Criminal Psychology.* 2022. Vol. 37. P. 195–211. DOI: 10.1007/s11896-021-09486-3.
[8] Grubb A. R., Brown S. J., Hall P., Bowen E. From deployment to debriefing: introducing the D.I.A.M.O.N.D. model of hostage and crisis negotiation. *Police Practice and Research.* 2021. Vol. 22, № 1. P. 953–976. DOI: 10.1080/15614263.2019.1677229.
[9] Khalfa R., Hardyns W. 'Led by Intelligence': A Scoping Review on the Experimental Evaluation of Intelligence-Led Policing. *Evaluation Review.* 2024. Vol. 48, No. 5. P. 797–847. DOI: 10.1177/0193841X231204588.
[10] Koerner S., Staller M. S. From Data to Knowledge: Training of Police and Military Special Operations Forces in Systemic Perspective. *Special Operations Journal.* 2021. Vol. 7, № 1. P. 29–42. DOI: 10.1080/23296151.2021.1904571.
[11] Колянда В. Визначення впливу ефекту раптовості на ефективність виконання завдань у спеціальній операції із знешкодження незаконних збройних формувань. *Честь і закон.* 2019. № 3 (70). С. 34–41. DOI: 10.33405/2078-7480/2019/3/70/189894.
[12] Котова В. В. Спеціальні правила забезпечення безпеки осіб, які виконують спеціальне завдання. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2019. № 4. С. 37–41. DOI: 10.32850/sulj.2019.4.3.9
[13] Крикун В. В. Щодо визначення єдиних критеріїв класифікації спеціальних операцій. *Форум права.* 2009. № 2. С. 212–219.
[14] Lemieux F. Police Cooperation Across Jurisdictions. Oxford Research Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice. 2018. DOI: 10.1093/acrefore/9780190264079.013.72.
[15] Lundgaard J. M. Reassembling operative policing: The introduction of drones in the Norwegian police. Policing and Society. 2023. DOI: 10.1177/14613557231184693.
[16] Маньковський Н. Я. Стан наукової розробки виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованих груп. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2016. № 1. С. 253–256.
[17] Пістряк П. В., Мартинов І. Ю. Особливості застосування зброї під час проведення правоохоронних спеціальних операцій. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: військові та технічні науки.* 2023. № 2 (91). С. 69–78. DOI: 10.32453/3.v91i2.1373.

[18] Половніков В. В., Халімон С. І. Нормативно-правове регулювання проведення операцій правоохоронними органами України. *Law & Border*. 2025. Vol. 4, No. 2. С. 150–180. DOI: 10.32453/zqzrq686.
[19] Schnobrich-Davis J., Terrill W. The changing landscape of policing: the Metro-LEC approach. *Police Practice and Research*. 2016. Vol. 17, № 1. DOI: 10.1080/15614263.2014.958084.
[20] Shevchenko T., Les O., Tarabanov O. Visual-Recognition Signature of a Police Unmanned Aerial Vehicle. *Law and Safety*. 2026. № 1. DOI: 10.32631/pb.2026.1.04.
[21] Смоліна М. М. Спеціальні операції органів внутрішніх справ: мета, завдання і функції. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 104–110.
[22] Суботін А. О., Мірошко О. П. Математичне моделювання – основа методики тактичних розрахунків щодо оптимізації дій сил і засобів ОВС у спеціальних операціях. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2007. № 37. С. 138–143.
[23] Ситник В. А. Визначення спеціальної операції в теорії правничих наук. *Форум права*. 2014. № 2. С. 403–408.
[24] Турчанікова Г. О. Забезпечення особистої безпеки поліцейських під час виконання спеціальних операцій. *Суспільство та національні інтереси.* 2025. № 12 (20). С. 1482–1490. DOI: 10.52058/3041-1572-2025-12(20)-1482-1490.
[25] Young A. T., Hennington C., Eggleston D. US SWAT operator experience, personality, cognitive-emotion regulation and decision-making style. Policing: *An International Journal.* 2018. Vol. 41, № 2. P. 247–261. DOI: 10.1108/PIJPSM-10-2016-0156.
[26] Задорожна С. Правове регулювання співробітництва правоохоронних органів в рамках ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2022. Вип. 74. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.74.59.
[27] Zaiser B., Staller M. S., Koerner S. STEPS – Structured Tactical Engagement Process. *Handbuch Polizeipsychologie.* Wiesbaden : Springer, 2023. P. 477–495. DOI: 10.1007/978-3-658-40118-4_24

FATSEVYCH Oleksandr
Deputy Chief of the National Police of Ukraine – Head of the Patrol Police
03048, 3 Fedora Ernst St., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-9559-7865

The Administrative and Legal Nature of Police (Special) Operations: Theoretical Approaches and Academic Discussions

Abstract. The article investigates the theoretical and methodological foundations and the current state of legal regulation of police operations in the context of the development of administrative law science. The current state demonstrates that despite significant researcher interest in the issues of forceful measures and crisis management, a general approach to using the term «special operations» dominates the doctrine, while the specific category of a «police (special) operation» remains outside the scope of systematic legal comprehension. The author emphasizes the need for a fundamental update of the doctrinal definition and theoretical content of this category, taking into account the latest security challenges and the practice of the National Police of Ukraine. The paper analyzes scientific achievements concerning the management cycle, staff-based nature of activities, application of mathematical modeling, tactical forecasting, as well as the specifics of negotiation processes and covert initiation measures. It is established that current scientific thought converges on recognizing a police operation not merely as a set of forceful actions, but as a complex intellectual model of administrative response that comprehensively combines preventive, intelligence-search, and coercive measures under the auspices of unified operational headquarters. The application of systemic-activity and prognostic-analytical approaches has made it possible to uncover the internal structure and multifaceted toolkit of public administration. The obtained results create a solid theoretical basis for improving current legislation and optimizing the practical activities of the units of the National Police of Ukraine in contemporary conditions. Conclusions are drawn regarding the objective need for further regulatory determination of management algorithms, improvement of interagency coordination of law enforcement forces, and the development of response scenarios for critical points of confrontation in order to effectively ensure public safety and order.

Keywords: police operation; special operation; management; National Police of Ukraine; operational headquarters; preventive measures; tactical forecasting; negotiation process; operational-search activity; law enforcement agencies.

DOI: 10.33270/05267303.28
УДК 343.985

ФУРМАН Микола*
начальник 1-го управління Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України
01601, вул. Академіка Богомольця, 10, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-6337-7854

Оперативне обслуговування: сутність та основні моделі

Анотація. У статті акцентовано, що за сучасних умов під час реалізації безпекових стратегій на оперативні підрозділи Національної поліції України покладено широкий комплекс стратегічних і тактичних завдань. Виокремлено чинники, які зумовлюють віднесення систематичного контролю та коригування оперативної обстановки до стратегічних завдань оперативних підрозділів. Обґрунтовано, що основним інструментом забезпечення цього напряму роботи є організація оперативного обслуговування. Проаналізовано сформовані в межах теорії оперативно-розшукової діяльності підходи щодо сутності оперативного обслуговування як інституту оперативно-розшукової діяльності. З урахуванням наявних наукових концепцій з'ясовано базові ознаки оперативного обслуговування, зокрема «системність», «комплексність» і «безперервність», а також зміст цих категорій. Крім того, у статті окремим блоком окреслено факультативні ознаки оперативного обслуговування. Зауважено, що в практичній діяльності цей напрям має реалізовуватися крізь призму відповідних моделей. Визначено систему чинників, які впливають на формування конкретних моделей оперативного обслуговування в межах оперативних підрозділів. Сформульовано визначення територіальної, лінійної, об'єктової та наскрізної моделей оперативного обслуговування з огляду на сучасний стан оперативної обстановки та завдання оперативних підрозділів. Схарактеризовано чинники, які зумовлюють вибір конкретної моделі оперативного обслуговування відповідним керівником оперативного підрозділу. Окреслено методологію проведення дослідження зазначеної проблематики. Зокрема, під час обґрунтування відповідних положень використано систему методів наукового пізнання загальнонаукового спрямування (аналіз, синтез, узагальнення тощо), а також спеціальні методи, зокрема, герменевтики. Крім того, у дослідженні застосовано метод структурно-функціонального аналізу з урахуванням специфіки його предмета.

Ключові слова: оперативні підрозділи; оперативно-розшукова діяльність; оперативне обслуговування; системність; комплексність; безперервність; оперативна обстановка; моделі організації оперативного обслуговування; управління оперативними підрозділами; оперативні позиції; організована злочинність.

Історія статті:
Отримано: 01.07.2026
Прийнято: 27.08.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Фурман М. Оперативне обслуговування: сутність та основні моделі. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 284–290. DOI: 10.33270/05267303.28

*Відповідальний автор

© Фурман М., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Діяльність оперативних підрозділів у сучасних умовах вирізняється широким спектром завдань, які визначені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», відомчими нормативно-правовими актами суб'єктів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності, та комплексними державними стратегіями щодо розвитку безпекового сектору. З-поміж окреслених завдань окремим блоком слушно виокремити ті, що мають стратегічне значення в межах реалізації державної політики протидії злочинності, зокрема її організованим формам. Не вдаючись до детальної характеристики всіх цих завдань, оскільки це виходить за межі предмета цього дослідження, необхідно акцентувати на реалізації оперативного контролю та вжитті заходів щодо коригування оперативної обстановки шляхом ефективного планування та прийняття відповідних управлінських рішень, передусім керівниками оперативних підрозділів.

Слід зауважити, що віднесення цього напряму роботи до стратегічних зумовлено тим, що: *по-перше,* належний контроль за оперативною обстановкою визначає рівень розвитку криміногенного потенціалу суспільства; *по-друге,* забезпечує нейтралізацію різних форм злочинної діяльності на ранніх стадіях, що не лише підвищує рівень безпеки громадянина, суспільства та держави, а й знімає додаткове навантаження із правоохоронної системи, що особливо актуалізується в умовах триваючої збройної агресії; *по-третє,* у межах реалізації цього завдання формуються різні типи аналітичних продуктів, які можна використовувати для розроблення державних стратегій протидії злочинності, надаючи їм конкретизованого характеру.

Протягом тривалого часу основним інструментом забезпечення цього напряму роботи залишається організація оперативного обслуговування об'єктів, територій та ліній роботи оперативними підрозділами. Водночас аналіз положень доктрини оперативно-розшукової діяльності свідчить, що дослідники зосереджують увагу на можливостях використання інноваційних інструментів, зокрема кримінального аналізу (Buranhulov, 2023; Oliinychuk, & Karapetian, 2025; Foros, Kaluhin, & Hrezina, 2025; Dufeniuk, 2025), методології оцінювання ризиків і загроз організованої злочинності (Sanakoiev, & Khudenko, 2023; Pluhatyr, 2025), залишаючи поза увагою науковий пошук щодо теоретичних і праксеологічних особливостей здійснення оперативного обслуговування в сучасних умовах, що з методологічної позиції є помилковим. Адже більшість інноваційних інструментів не замінює можливостей усталеної практики реалізації оперативного обслуговування, а лише доповнює його інструментарій, а подекуди слугує його структурними елементами. З огляду на це, актуалізується питання наукового осмислення на сучасному етапі сутності, структурних елементів і функціональної спрямованості організації оперативного обслуговування як самостійного комплексного напряму роботи оперативних підрозділів.

Матеріали та методи

Для обґрунтування теоретичних і практичних положень у статті системно проаналізовано наукові дослідження щодо інституту оперативного обслуговування як структурного елемента теорії оперативно-розшукової діяльності, а також загальні положення теорії оперативно-розшукової діяльності та методології наукових досліджень. Під час обґрунтування відповідних положень використано систему методів наукового пізнання загальнонаукового спрямування (аналіз, синтез, узагальнення тощо), а також спеціальні методи. Зокрема, метод герменевтики надав можливість з'ясувати сутність досліджуваних категорій та сформулювати власні визначення в комплексному поєднанні з використанням формально-юридичної методології. Крім того, у дослідженні застосовано метод структурно-функціонального аналізу з урахуванням специфіки його предмета.

Результати й обговорення

Для методологічної коректності початок будь-якого наукового пошуку потребує чіткого визначення використовуваної аксіоматики та окреслення позиції автора щодо дискусійних теоретичних питань. У контексті цього слід зазначити, що деякі вчені піддають критиці саму термінологічну конструкцію «оперативне обслуговування». Зокрема, у науковій літературі зустрічається підхід, згідно з яким використання цього терміна в сучасній правоохоронній практиці є недоречним, адже він відображає філософію роботи радянської системи правоохоронних органів. Зазначені позиції є дискусійними, адже одним із завдань будь-якої галузі наукового знання є формування усталеного тезауруса, який може змінюватися лише на підставі ґрунтовних теоретичних досліджень щодо змісту термінологічних конструкцій. Отже, доцільно вивчити наукові підходи, які були сформовані дослідниками щодо сутності оперативного обслуговування в межах теорії оперативно-розшукової діяльності. Проаналізувавши наукові джерела, можна виокремити такі основні концепції щодо трактування сутності оперативного обслуговування:

– комплекс гласних і негласних заходів, що здійснюється уповноваженими суб'єктами щодо забезпечення безперервного отримання інформації про стан оперативної обстановки на певній території чи об'єкті з метою своєчасного виявлення, попередження, припинення, розкриття кримінальних правопорушень, розшук злочинців і безвісно зниклих осіб (Albul, 2017);

– діяльність, яку здійснюють з метою контролю, відстежування, аналізу, оцінки й прогнозування оперативної обстановки на території оперативного обслуговування в галузях економіки,

на об'єкті або групі об'єктів обслуговування, за лінією роботи (виду кримінального правопорушення або окремого напряму оперативно-службової діяльності) (Chyzh, 2022; Chyzh, 2021; Chyzh, 2020);

– система реалізації запланованих заходів стратегічного, тактичного й організаційного характеру, яку здійснюють з метою забезпечення безперервного процесу отримання первинної інформації про стан оперативної обстановки на лінії, території чи об'єктах обслуговування, її аналізу, систематизації та подальшого використання в кримінальному провадженні, а також для своєчасного й ефективного виявлення, попередження та розслідування злочинів (Manzhai, & Zhytskyi, 2015);

– система взаємопов'язаних організаційно-тактичних, нормативно-правових заходів, що визначають відносини оперативних служб і підрозділів різного рівня та призначення, забезпечують у комплексі оптимальну розстановку оперативно-розшукових сил і засобів, їх ефективне використання для вирішення завдань кримінального провадження й оперативно-розшукової діяльності (Chupandin, 2012);

– комплексна діяльність, що має за мету вирішення завдань забезпечення належної поінформованості оперативних працівників кримінальної поліції щодо оперативної обстановки на території чи об'єкті обслуговування; виявлення та нейтралізацію причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів на території чи об'єкті обслуговування; виявлення осіб, що становлять оперативний інтерес, та застосування щодо них оперативно-профілактичного впливу; виявлення й перевірку гласної та негласної інформації про факти й події, які становлять оперативний інтерес; забезпечення оперативного контролю щодо території чи об'єкта обслуговування (Teliichuk, & Kolomiiets, 2025).

Не вдаючись до наукової полеміки щодо змісту запропонованих науковцями визначень, акцентуємо на виокремленні базових ознак оперативного обслуговування як самостійного інституту оперативно-розшукової діяльності.

Аналіз наукових положень підтверджує, що однією із таких ознак є *«системність».* Визначаючи її зміст, слід зауважити, що *системний характер оперативного обслуговування* є властивістю організації оперативно-розшукової діяльності, за якої сукупність оперативних підрозділів, інформаційно-аналітичних процесів, сил, засобів, оперативно-розшукових заходів, управлінських рішень і механізмів взаємодії функціонує як єдина керована система. Вона зорієнтована на безперервне виявлення, припинення, документування та нейтралізацію криміногенних процесів, а також постійний оперативний контроль за оперативною обстановкою. Крім того, іншою важливою ознакою оперативного обслуговування є його *«комплексний характер»*, який є характеристикою сучасної моделі оперативного обслуговування. Ця риса відображає організаційну єдність завдань, суб'єктів, інформаційних ресурсів і засобів, які інтегруються з метою безперервного впливу на кримінальне середовище, своєчасне реагування на зміни оперативної обстановки та досягнення максимальної ефективності діяльності оперативного підрозділу за відповідним напрямом. Також як останню базову та системоутворювальну ознаку оперативного обслуговування необхідно виокремити його *«безперервний характер».* На нашу думку, у сучасних умовах *безперервність оперативного обслуговування* – це властивість організації оперативного обслуговування, яка полягає в постійному, послідовному та взаємопов'язаному здійсненні комплексу інформаційно-аналітичних, оперативно-розшукових, організаційно-управлінських і профілактичних заходів, спрямованих на забезпечення безперервного контролю за станом оперативної обстановки, своєчасне виявлення тенденцій розвитку криміногенних процесів, оперативне реагування на їх зміни та підтримання сталого управлінського впливу на об'єкти оперативного обслуговування незалежно від зміни форм чи режимів оперативної роботи.

Продовжуючи аналіз, необхідно визначити й інші ознаки, які характеризують таку форму діяльності оперативних підрозділів на технологічному рівні її реалізації: *по-перше,* можливість використання для здійснення оперативного обслуговування виключно заходів, які входять до структури оперативного (ініціативного) пошуку; *по-друге,* обов'язкове використання в межах здійснення оперативного обслуговування інструментарію кримінального аналізу та методології оцінки загроз і ризиків організованої злочинності; *по-третє,* обов'язкове формування стійких оперативних позицій з метою постійного контролю за об'єктами обслуговування; *по-четверте,* документальне оформлення результатів такої діяльності у формі справ контрольно-спостережного провадження.

З огляду на зазначене, оперативне обслуговування є системною та комплексною формою діяльності, що закономірно зумовлює й наявність різноманітних моделей його організації. Принагідно зауважити, що в теорії оперативно-розшукової діяльності доволі часто як усталений підхід використовують термінологічну конструкцію «принципи оперативного обслуговування». Проте в сучасних умовах його доцільно аналізувати крізь теорію моделей та систем з акцентуванням на тому, що відповідні моделі оперативного обслуговування можна віднести до функціональних. Зокрема, перед початком короткої характеристики та визначення особливостей конкретних моделей оперативного обслуговування доцільно окреслити систему чинників, які впливають на їх вибір під час практичної реалізації оперативно-розшукової функції: рівень оперативного підрозділу в структурі відповідних оперативних підрозділів (районний рівень, регіональний рівень, центральний апарат

відповідного оперативного підрозділу); функціональна спрямованість оперативного підрозділу та його базова спеціалізація; реальна штатна чисельність оперативного підрозділу, адже використання окремих моделей організації оперативного обслуговування потребує відповідного якісного та кількісного кадрового забезпечення; територіальні особливості зони відповідальності конкретного оперативного підрозділу; стан поточної оперативної обстановки на відповідних об'єктах обслуговування.

Переходячи до аналізу конкретних моделей, передусім необхідно виокремити *територіальну модель* оперативного обслуговування, сутнісною характеристикою якої є оперативне обслуговування відповідного просторового периметра, який збігається з межами юрисдикцій відповідного оперативного підрозділу. Загалом його сутність полягає в закріпленні за працівниками оперативних підрозділів конкретних територіальних ділянок, де вони забезпечують постійне відстеження, контроль за оперативною обстановкою та вживають необхідних заходів реагування. Така модель організації оперативного обслуговування є характерною для підрозділів карного розшуку районної ланки, що зумовлено: невеликою штатною чисельністю підрозділу, що ускладнює виокремлення відповідних ліній роботи; відсутністю чітко вираженого домінування в структурі злочинності конкретного виду кримінальних правопорушень, що робить недоцільним функціональну спеціалізацію; відносно невеликими параметрами території, яку обслуговують; невисоким криміногенним потенціалом населення (вчинення одиничних кримінальних правопорушень, учинення кримінальних правопорушень із раптовим умислом на побутовому ґрунті, відсутність на відповідній території організованих злочинних угруповань); високим рівнем обізнаності зі структурою й особливостями кримінального середовища на території, оскільки в його структурі основну частку становлять особи, які раніше притягувалися до кримінальної відповідальності та перебувають під постійним оперативним контролем як гласного, так і негласного характеру.

Доцільно зосередити увагу на *лінійній моделі* організації оперативного обслуговування, яка характерна для оперативних підрозділів регіонального рівня та центрального апарату. У сучасних умовах лінійну модель оперативного обслуговування можна визначити як організаційно-функціональну модель побудови оперативних підрозділів, за якої здійснення оперативного обслуговування ґрунтується на спеціалізації за окремими напрямами злочинної діяльності, видами кримінальних правопорушень або секторами суспільних відносин. Такий підхід забезпечує безперервний цикл отримання, аналізу, накопичення, реалізації та використання оперативної інформації в межах визначеної лінії незалежно від територіальних меж її вияву, із концентрацією сил і засобів на виявленні закономірностей функціонування відповідного криміногенного середовища, своєчасному прогнозуванні загроз та організації комплексного оперативного впливу.

Основними ознаками лінійної моделі оперативного обслуговування є: здійснення оперативного впливу на вид або групу кримінальних правопорушень чи криміногенних процесів, які структуровані за певними класифікаційними ознаками (наркозлочинність (Budik, 2025; Albul, 2016), корисливо-насильницька злочинність, кіберзлочинність (Samoilenko, 2020) тощо); спеціалізація працівників оперативних підрозділів та, відповідно, формування в них стійких компетенцій щодо протидії конкретним формам кримінальної активності; використання такої моделі оперативними підрозділами регіонального або центрального рівня; здійснення впливу на об'єкти оперативної уваги за межами конкретних територій, ураховуючи зв'язки з юрисдикцією інших оперативних підрозділів. Це стосується, наприклад, діяльності управлінь стратегічних розслідувань у протидії організованим злочинним угрупованням, які сформовані на етнічній основі, яка може координуватися з територіальними оперативними підрозділами або здійснюватися автономно та паралельно без залучення наявних у їх розпорядженні сил і засобів. Водночас слід зауважити, що деталізацію спеціалізації за відповідними лініями роботи, а також їх визначення здійснює керівник відповідного оперативного підрозділу з урахуванням: а) стану оперативної обстановки загалом; б) особливостей регіону чи адміністративно-територіальної одиниці; в) структури та динаміки кримінальних правопорушень; г) наявних у розпорядженні оперативного підрозділу сил і засобів.

Крім того, слушно акцентувати на об'єктовій моделі оперативного обслуговування. Вона не є пріоритетною для оперативних підрозділів Національної поліції, проте в окремих випадках її застосовують з огляду на функціональну спрямованість конкретного оперативного підрозділу. Отже, об'єктова модель оперативного обслуговування – це науково обґрунтована організаційно-тактична модель діяльності оперативних підрозділів, що передбачає концентрацію сил, засобів, інформаційно-аналітичних ресурсів і комплексу оперативно-розшукових заходів навколо визначеного об'єкта оперативного обслуговування. Останній є інтегрованою системою взаємопов'язаних процесів, суб'єктів, інфраструктурних елементів і криміногенних факторів, що забезпечує безперервний моніторинг оперативної обстановки, своєчасне виявлення криміногенних загроз і комплексний превентивний вплив на оперативну обстановку в межах усього циклу функціонування такого об'єкта. Прикладом, який деталізовано окреслює сутність об'єктової моделі оперативного обслуговування, є діяльність відповідних оперативних підрозділів щодо установ виконання кримінальних покарань. Д. М. Цехан (2021а)

стверджує, що оперативні підрозділи обслуговують установу виконання покарань як самостійний об'єкт. Учений зазначає, що використання такої моделі територіальними підрозділами передбачає формування оперативних позицій на окремих структурних частинах об'єкта, а саме: об'єкти з постійною присутністю на них осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, зокрема житлові приміщення засуджених; об'єкти тимчасового перебування осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, серед яких об'єкти, розташовані в межах промислової зони установи виконання покарань, де засуджені перебувають тимчасово в період їх залучення до праці; об'єкти інфраструктури, які забезпечують функціонування установи відбування покарань, зокрема медичні частини тощо (Tsekhan, 2021a).

Таку модель оперативного обслуговування оперативні підрозділи можуть використовувати щодо: а) органів державної влади та місцевого самоврядування, де існують високі корупційні ризики та вчинення інших категорій кримінальних правопорушень; б) об'єктів, які за зовнішніми ознаками містять криміногенні характеристики, але за наявною оперативною інформацією є складовою частиною інфраструктури організованої злочинності; в) підприємств державного та приватного секторів економіки, які мають стратегічне значення.

Завершуючи аналіз, слід спрямувати увагу на наскрізну модель оперативного обслуговування, яку детально проаналізовано нами в інших наукових працях. Зокрема, реалізація *наскрізної моделі оперативного обслуговування* передбачає оперативне обслуговування об'єктів різних рівнів, які зазвичай знаходяться в межах різних адміністративно-територіальних одиниць, але об'єднані в єдиний технологічний цикл (наприклад, об'єкти паливно-енергетичного комплексу) або утворюють відповідну систему (серед яких установи виконання покарань, які входять до єдиної державної системи) (Tsekhan, 2021b). Наскрізна модель здійснення оперативного обслуговування слугує базовим елементом у діяльності керівного складу розшукових відомств. Організаційні параметри цієї роботи зумовлено насамперед специфікою просторового розміщення криміногенно вразливих точок. Відповідно, це актуалізує перед оперативниками завдання щодо розбудови надійних позицій негласного контролю, які охоплювали б як окремі регіональні об'єкти, так і цілі галузеві напрями.

Висновки

Підсумовуючи викладене, можна зазначити декілька основних тез, які концентровано узагальнюють описану в наукові статті проблематику. *По-перше,* попри важливість інституту оперативного обслуговування останній не є предметом активної уваги науковців протягом останніх років. *По-друге,* аналіз практики роботи оперативних підрозділів свідчить, що базовими моделями організації оперативного обслуговування залишаються: територіальна, лінійна, об'єктова та наскрізна, а також їх комбіновані форми, зокрема об'єктова-лінійна модель оперативного обслуговування. *По-третє,* відповідальність за ефективну організацію, визначення моделі та режиму оперативного обслуговування покладено на керівників оперативних підрозділів з урахуванням наявних у їх розпорядженні сил і засобів, а також стану оперативної обстановки. *По-четверте,* невід'ємними структурними елементами оперативного обслуговування поряд з агентурно-оперативною роботою на сучасному етапі є використання інструментарію кримінального аналізу та методології оцінювання ризиків і загроз організованої злочинності SOCTA.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Albul, S.V. (2016). Theoretical aspects of operational servicing in the activities of the National Police of Ukraine. *Criminal law and criminological aspects of combating crime: materials of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 6-8). Odesa: Odesa State University of Internal Affairs.

[2] Albul, S.V. (2017). *Fundamentals of operational-search activity: terminological dictionary***.** Odesa: Astroprint. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/394024884_Osnovi_operativno-rozsukovoi_dialnosti_terminologicnij_slovnik_uklad_SV_Albul_-_Odesa_Astroprint_2017_-_132_s

[3] Budik, I.M. (2025). *Crimes in the sphere of circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors committed by criminal organizations: criminological characteristics and prevention* / A.A. Vozniuk (Ed.). Kyiv: Norma Prava. Retrieved from https://jurkniga.ua/contents/zlochini-u-sferi-obigu-narkotichnikh-zasobiv-psikhotropnikh-rechovin-ikh-analogiv-i-prekursoriv-shcho-vchinyayut-zlochinni-organizatsii-kriminologichna-kharakteristika-ta-zapobigannya.pdf?srsltid=AfmBOop4e_K8Aqynx1kOwS6opcGw8b6qnfNsoBcJtSCXqISjA_xJ0y_G

[4] Buranhulov, V.A. (2023). Criminal analysis and criminal intelligence in law enforcement activities. *Science and Law Enforcement*, 1(59), 130-135. DOI: 10.36486/np.2023.1(59).14

[5] Chupandin, V.P. (2012). Scientific approaches to the definition of "operational servicing of territories, lines or objects". *Law and Safety*, 4, 195-199. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2012_4_43
[6] Chyzh, S.A. (2020). Analysis of methodological approaches to studying the problems of operational servicing by criminal police units of economic sectors, lines of work, assigned objects and territories. *Knowledge, Education, Law, Management*, 3(31), 2, 271-275. DOI: 10.51647/kelm.2020.3.2.47
[7] Chyzh, S.A. (2021). History of the emergence and development of the institution of operational servicing by criminal police units of economic sectors, lines of work, assigned objects and territories. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, 4(95), 276-286. DOI: 10.32631/v.2021.4.23
[8] Chyzh, S.A. (2022). Organizational features of operational servicing of lines of work by criminal police units. *Law and Safety*, 1(84), 156-164. DOI: 10.32631/pb.2022.1.16
[9] Dufeniuk, O.M. (2025). Unresolved problems and new challenges in the use of criminal analysis by operational units of the National Police. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 2, 993-1000. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.02.147
[10] Foros, H.V., Kaluhin, V.Yu., & Hrezina, O.M. (2025). Methodology of criminal analysis under conditions of increasing cyber threats. *Legal Scientific Electronic Journal*, 11, 356-359. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-11/74
[11] Manzhai, O.A., & Zhytskyi, Ye.O. (2015). Criminal intelligence and its correlation with operational servicing. *Jurnalul Juridic Național: Teorie și Practică*, 3/1(13), 100-105. Retrieved from https://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/3/part_1/22.pdf
[12] Oliinychuk, R., & Karapetian, A. (2025). The use of criminal analysis in police activities under martial law: the case of Ukraine. *Current Issues of Jurisprudence*, 4(44), 120-125. DOI: 10.35774/app2025.04.120
[13] Pluhatyr, I.S. (2025). Promising areas for the use of a risk-oriented approach by law enforcement agencies in combating crime. *Successes and Achievements in Science*, 12(22), 439-450. DOI: 10.52058/3041-1254-2025-12(22)-439-450
[14] Samoilenko, O.A. (2020). *Fundamentals of the methodology for investigating crimes committed in cyberspace.* A.F. Volobuiev (Ed.). Odesa: TES. DOI: 10.32837/11300.13264
[15] Sanakoiev, D., & Khudenko, D. (2023). Genesis of scientific support for the implementation of the SOCTA assessment system in the activities of the National Police of Ukraine. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 1, 289-298. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-1-289-298
[16] Teliichuk, V.H., & Kolomiiets, V.Yu. (2025). Changing the operational situation in the territory of operational servicing in the direction appropriate for criminal police units under martial law: operational combination as an effective means of obtaining an evidence base. *Successes and Achievements in Science*, 10(20), 261-273. DOI: 10.52058/3041-1254-2025-10(20)-261-273
[17] Tsekhan, D.M. (2021b). *Operational-search counteraction to crime in places of imprisonment*. Odesa: Yurydychna Literatura. Retrieved from https://hdl.handle.net/11300/27027
[18] Tsekhan, D.M. (2021a). Classification of penal institutions as objects of operational servicing. *Bulletin of Criminal Procedure*, 3-4, 122-129. DOI: 10.17721/2413-5372.2020.3-4/122-129

Список використаних джерел

[1] Албул С. В. Теоретичні аспекти оперативного обслуговування в діяльності Національної поліції України. *Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії злочинності* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 25 листоп. 2016 р.). Одеса : ОДУВС, 2016. С. 6–8.
[2] Албул С. В. Основи оперативно-розшукової діяльності : термінолог. сл. Одеса : Астропринт, 2017. 132 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/394024884_Osnovi_operativno-rozsukovoi_dialnosti_terminologicnij_slovnik_uklad_SV_Albul_-_Odesa_Astroprint_2017_-_132_s
[3] Будік І. М. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, що вчиняють злочинні організації: кримінологічна характеристика та запобігання : монографія / за наук. ред. А. А. Вознюка. Київ : Норма права, 2025. 272 с. URL: https://jurkniga.ua/contents/zlochini-u-sferi-obigu-narkotichnikh-zasobiv-psikhotropnikh-rechovin-ikh-analogiv-i-prekursoriv-shcho-vchinyayut-zlochinni-organizatsii-kriminologichna-kharakteristika-ta-zapobigannya.pdf?srsltid=AfmBOop4e_K8Aqynx1kOwS6opcGw8b6qnfNsoBcJtSCXqISjA_xJ0y_G
[4] Бурангулов В. А. Кримінальний аналіз та кримінальна розвідка у правоохоронній діяльності. *Наука і правоохорона*. 2023. № 1 (59). С. 130–135. DOI: 10.36486/np.2023.1(59).14
[5] Чупандін В. П. Наукові підходи до дефініції «оперативне обслуговування територій, ліній чи об’єктів». *Право і безпека*. 2012. № 4. С. 195–199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2012_4_43
[6] Чиж С. А. Аналіз методологічних підходів до дослідження проблем оперативного обслуговування підрозділами кримінальної поліції галузей економіки, ліній роботи, закріплених об’єктів та територій. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2020. № 3 (31). Vol. 2. С. 271–275. DOI: 10.51647/kelm.2020.3.2.47
[7] Чиж С. А. Історія виникнення та розвитку інституту оперативного обслуговування підрозділами кримінальної поліції галузей економіки, ліній роботи, закріплених об’єктів і територій. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2021. № 4 (95). С. 276–286. DOI: 10.32631/v.2021.4.23

[8] Чиж С. А. Організаційні особливості оперативного обслуговування підрозділами кримінальної поліції ліній роботи. *Право і безпека*. 2022. № 1 (84). С. 156–164. DOI: 10.32631/pb.2022.1.16
[9] Дуфенюк О. М. Невирішені проблеми та нові виклики використання кримінального аналізу оперативними підрозділами Національної поліції. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 2. С. 993–1000. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.02.147
[10] Форос Г. В., Калугін В. Ю., Грезіна О. М. Методологія кримінального аналізу в умовах зростання кіберзагроз. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 11. С. 356–359. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-11/74
[11] Манжай О. А., Жицький Є. О. Кримінальна розвідка та її співвідношення з оперативним обслуговуванням. *Jurnalul juridic național: teorie și practică.* 2015. № 3/1 (13). С. 100–105. URL: https://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/3/part_1/22.pdf
[12] Олійничук Р., Карапетян А. Використання кримінального аналізу в поліцейській діяльності в умовах воєнного стану (на прикладі України). *Актуальні проблеми правознавства.* 2025. № 4 (44). С. 120–125. DOI: 10.35774/app2025.04.120
[13] Плугатир І. С. Перспективні напрями використання правоохоронними органами ризик-орієнтованого підходу у протидії злочинності. *Успіхи і досягнення у науці.* 2025. № 12 (22). С. 439–450. DOI: 10.52058/3041-1254-2025-12(22)-439-450
[14] Самойленко О. А. Основи методики розслідування злочинів, вчинених у кіберпросторі : монографія / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Одеса : ТЕС, 2020. 372 с. DOI: 10.32837/11300.13264
[15] Санакоєв Д., Худенко Д. Генезис наукового забезпечення впровадження системи оцінки SOCTA в діяльності Національної поліції України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2023. № 1. С. 289–298. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-1-289-298
[16] Телійчук В. Г., Коломієць В. Ю. Зміна оперативної обстановки на території оперативного обслуговування у належному для підрозділів кримінальної поліції напрямі в умовах воєнного стану: оперативна комбінація як ефективний засіб отримання доказової бази. *Успіхи і досягнення у науці.* 2025. № 10 (20). С. 261–273. DOI: 10.52058/3041-1254-2025-10(20)-261-273
[17] Цехан Д. М. Оперативно-розшукова протидія злочинності у місцях позбавлення волі : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2021. 296 с. URL: https://hdl.handle.net/11300/27027
[18] Цехан Д. М. Класифікація установ виконання покарань як об'єктів оперативного обслуговування. *Вісник кримінального судочинства*. 2021. № 3–4. С. 122–129. DOI: 10.17721/2413-5372.2020.3-4/122-129

FURMAN Mykola
Head of the 1st Department of the Department of Strategic Investigations of the National Police of Ukraine
01601, 10 Akademika Bogomoletsa St., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-6337-7854

Operational Service: Essence and Basic Models

Abstract. The article emphasizes that in the implementation of security strategies in modern conditions, the operational units of the National Police of Ukraine are entrusted with a wide range of strategic and tactical tasks. The factors that determine the attribution of systematic control and adjustment of the operational situation to the strategic tasks of operational units are identified. It is substantiated that the main tool for ensuring this direction of work is the organization of operational service. The methodology for conducting research on the specified issues is formulated. The approaches formed within the theory of operational and investigative activities to the essence of operational service as an institution of operational and investigative activities are analysed. Taking into account the existing scientific approaches, the basic features of operational service are identified, in particular «systematicity», «complexity» and «continuity», and the content of these categories is also disclosed. In addition, the article separates the optional features of operational service in a separate block. It is substantiated that the practical aspect of this area of activity should be implemented through the prism of the relevant models. A system of factors that influence the formation of specific models of operational service within operational units is determined. Definitions of territorial, linear, object and end-to-end models of operational service are formulated, taking into account the current state of the operational situation and the tasks of operational units. The factors that determine the choice of a specific model of operational service by the relevant head of the operational unit are characterized.

Keywords: operational units; operational and investigative activities; operational service; systematicity; complexity; continuity; operational situation; models of organization of operational service; management of operational units; operational positions; organized crime.

DOI: 10.33270/05267303.29
УДК 343.3/.7343.359

ХЛИСТУН Володимир*
викладач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-2002-8480;
АЛЕКСІЙЧУК Олександр
старший викладач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0009-0507-8943;
СОХА Юлія
старший викладач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-0720-4671

Кримінальна відповідальність за порушення вимог фінансового моніторингу: аналіз законодавчих недоліків і шляхи їх усунення

Анотація. У статті здійснено спробу аналізу ефективності законодавчого формулювання кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 209-1 Кримінального кодексу України як порушення вимог фінансового моніторингу та суміжної до неї адміністративної відповідальності за ч. 2 ст. 166-9 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Здійснене дослідження виявило як актуальність кримінально-правової охорони суспільних відносин у сфері державного фінансового моніторингу, так і наявність прогалин у чинному законодавстві, зокрема в редакціях диспозицій зазначених статей, які засвідчили, що чинне законодавство не передбачає кримінальної відповідальності за «неподання *достовірної* інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу» або за «несвоєчасне подання *достовірної* інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу», якщо такі діяння заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб. Проаналізовано статистичні дані та на їх підставі здійснено відповідні висновки. Виявлено розбіжності в описі форм суспільно небезпечної поведінки для ч. 2 ст. 166-9 Кодексу України про адміністративні правопорушення та ч. 1 ст. 209-1 Кримінального кодексу України. Запропоновано внести зміни в чинне законодавство України та викласти розглядувані статті в новій редакції, що дасть змогу усунути недосконалості законодавчого формулювання, сприятиме однозначному розумінню кримінально-правової заборони та правильному її застосуванню, а так само розширенню обсягу знань щодо підстав й умов кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення вимог фінансового моніторингу.

Ключові слова: кримінальне правопорушення; кримінальна відповідальність; фінансовий моніторинг; легалізація (відмивання) майна; інформація; предмет кримінального правопорушення; істотна шкода.

Історія статті:
Отримано: 02.07.2026
Прийнято: 28.08.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Хлистун В., Алексійчук О., Соха Ю. Кримінальна відповідальність за порушення вимог фінансового моніторингу: аналіз законодавчих недоліків і шляхи їх усунення. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 291–302. DOI: 10.33270/05267303.29

*Відповідальний автор

© Хлистун В., Алексійчук О., Соха Ю., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Положення ч. 1 ст. 209-1 «Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» КК України, яка описує самостійний склад кримінального правопорушення, порівняно з частиною другою цієї статті, передбачають охорону суспільних відносин у сфері державного фінансового моніторингу як важливої складової системи протидії легалізації злочинних доходів, фінансуванню тероризму та розповсюдженню зброї масового знищення. Під кримінально-правовим захистом знаходиться встановлений законом порядок подання суб'єктами первинного фінансового моніторингу визначеної законом інформації до уповноваженого органу, яким є Державна служба фінансового моніторингу України (ДСФМУ).

Розглядувана норма є суміжною щодо ст. 209 «Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом» КК України і виконує щодо неї превентивну функцію, забезпечуючи на ранніх стадіях протидії інформаційну основу для виявлення легалізації (відмивання) майна, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом.

Тому з доктринальної позиції фінансовий моніторинг є одним із центральних елементів системи AML/CFT/CPF (Anti-Money Laundering / Countering Financing of Terrorism / Counter-Proliferation Financing – Протидія відмиванню грошей / Протидія фінансуванню тероризму / Протидія фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення), який у значній кількості випадків дає змогу своєчасно виявляти та(або) руйнувати ланцюг фінансування тероризму або розповсюдження зброї масового знищення, а так само актів суспільно небезпечної поведінки – від одержання злочинних доходів до легалізації майна, здобутого злочинним шляхом, зокрема завдяки запобіжному виявленню підозрілих операцій.

Міжнародно-правовим підґрунтям є Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності[1], ст. 6 і 7 якої зобов'язують держави криміналізувати відмивання доходів і запровадити комплексний режим регулювання та нагляду за фінансовими установами, Конвенція ООН проти корупції[2], ст. 52 якої вимагає від держав запровадити заходи щодо запобігання переміщенню доходів від корупції через фінансову систему, включно з посиленим моніторингом підозрілих транзакцій; Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму[3], ст. 18 якої зобов'язує держави запровадити механізми виявлення та повідомлення про підозрілі фінансові операції, пов'язані з фінансуванням тероризму, Рекомендації FATF[4], що є визнаним міжнародним стандартом, на який посилаються численні конвенції та директиви ЄС (рекомендація 20 заохочує негайно повідомляти про підозрілі операції, рекомендація 35 – запровадити ефективні, пропорційні та стримувальні санкції за невиконання вимог AML, включно з кримінальними тощо), Директиви ЄС про протидію відмиванню грошей[5] безпосередньо зобов'язує держави-члени запровадити кримінальну відповідальність за сприяння відмиванню, включно з бездіяльністю у сфері звітності), Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів від злочинної діяльності та про фінансування тероризму[6], ст. 13 якої зобов'язує запровадити спеціальні слідчі механізми виявлення злочинних доходів, що є неможливим без ефективної системи фінансового моніторингу та кримінальної відповідальності за порушення її стандартів.

На національному рівні до сфери фінансового моніторингу є дотичною низка нормативних актів, зокрема: закони України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року № 361-IX[7], «Про банки і банківську діяльність» від

---

[1] Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : міжнар. док. від 15 листоп. 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text

[2] Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : міжнар. док. від 31 жовт. 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16/page#Text

[3] Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму : міжнар. док. від 9 груд. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518#Text

[4] Міжнародні стандарти боротьби з відмивання коштів, фінансуванням тероризму і розповсюдженням зброї масового знищення : міжнар. док. від 12 груд. 2014 р. URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/books/5round FATF.pdf

[5] Директива Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2019/1153 про встановлення правил, що сприяють використанню фінансової та іншої інформації для запобігання окремим кримінальним злочинам, їх виявлення, розслідування або кримінального переслідування, та про скасування Рішення Ради 2000/642/ЮВС від 20 черв. 2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_029-19/ed20190620#n77

[6] Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму : міжнар. док. від 17 листоп. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text

[7] Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 6 груд. 2019 р. № 361-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text

7 грудня 2000 року № 2121-III[1], «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від 23 лютого 2006 року № 3480-IV[2], «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 12 листопада 2021 року № 1069-IX[3], «Про платіжні послуги» від 30 червня 2021 року № 1591-IX[4], «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно» від 1 липня 2004 року № 1952-IV[5], «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» від 14 липня 2020 року № 768-IX[6], «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року № 2074-IX[7] (не набрав чинності), «Про санкції» від 14 серпня 2014 року № 1644-VII[8], «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» від 3 березня 2022 року № 2116-IX[9] тощо.

Водночас такі дії, як неподання або несвоєчасне подання інформації, а так само подання недостовірної інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, здатні паралізувати зазначену функцію, перетворюючи суб'єктів первинного моніторингу на «сліпі плями» в системі ефективного контролю. У зв'язку з цим постає потреба в удосконаленні чинного законодавства відповідно до поточних викликів.

Огляд літератури

Вагомий внесок у дослідження окремих загальноправових і кримінально-правових аспектів фінансового моніторингу зробили такі вчені, як В. С. Батиргареєва (2024), А. С. Беніцький (2024), В. В. Бреславець (2025a, 2025b), В. М. Бурдін (2024), Р. А. Волинець (2022), М. О. Гладковський (2023), О. О. Дудоров (2023), Д. В. Каменський (2024), І. В. Красницький (2024), О. О. Швидкий (2024), І. Г. Шнуренко (2025); на рівні дисертаційного дослідження І. С. Кундельська (2024), С. Ю. Джевага-Третьякова (2025), Є. Ю. Самойлов (2025). Зокрема, Р. А. Волинець (2022) за результатами аналізу змін до ст. 209-1 КК України доходить висновку, що зазначені зміни мають переважно формальний характер і не вплинули на зміст ознак складу кримінального правопорушення, а також на практику застосування. Своєю чергою О. О. Швидкий (2024) визначає предметом кримінального правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 209-1 КК України, інформацію, що стосується фінансових операцій, які підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу; про фінансову операцію та її учасників; факт надання (одержання) запиту, рішення чи доручення центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, або надання (одержання) відповіді на такий запит, рішення чи доручення. Крім того, в українській науковій доктрині (Vasylevych, & Levchenko, 2024; Volynets, 2022; Brovko, 2016) усталеною є позиція щодо визнання недосконалості та недостатньої ефективності законодавства України в частині регламентування кримінально-правового механізму запобігання порушенням вимог фінансового моніторингу. На противагу цьому І. В. Жук та А. Каліж (2022) дійшли висновку, що міжнародне антилегалізаційне законодавство є достатньо уніфікованим, його положення узгоджені між собою та не містять принципових суперечностей. Зіставлення двох позицій засвідчує необхідність подальшої гармонізації законодавства України щодо положень релевантних міжнародних актів.

Своєю чергою Є. Ю. Самойлов (2026) на рівні дисертаційного дослідження обґрунтував, що використання традиційних і нових методів легалізації майна, одержаного злочинним шляхом, зокрема новітніх технологій із залучення віртуальних активів сприяло формуванню сталих і повторюваних легалізаційних практик, утворенню сегменту кримінальних послуг на нелегальному фінансово-економічному ринку, що типово підвищує їхню суспільну небезпечність, визначає можливість упровадження як адекватного засобу кримінально-правової протидії їм спеціальної повторності як кваліфікуючої ознаки, яка охоплює вчинення особою будь-якого з кримінальних правопорушень, передбачених ст. 198, 209-1, 306, 396 КК України.

Привертають також увагу окремі дослідження розглядуваної проблематики в іноземних

[1] Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 груд. 2000 р. № 2121-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text

[2] Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3480-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text

[3] Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон України від 12 листоп. 2021 р. № 1069-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text

[4] Про платіжні послуги : Закон України від 30 черв. 2021 р. № 1591-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/1591-20#Text

[5] Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно : Закон України від 1 лип. 2004 р. № 1952-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text

[6] Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор : Закон України від 14 лип. 2020 р. № 768-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-20#Text

[7] Про віртуальні активи : Закон України від 17 лют. 2022 р. № 2074-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/2074-20#Text

[8] Про санкції : Закон України від 14 серп. 2014 р. № 1644-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 1644-18#Text

[9] Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності російської федерації та її резидентів : Закон України від 3 берез. 2022 р. № 2116-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text

юрисдикціях. Наприклад, N. Ryder (2024) простежив взаємозв'язок між повідомленнями про підозрілу діяльність у сфері захисту від фінансування тероризму та шахрайства на прикладах Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Своєю чергою L. Pellegrina et al. (2020) виявили й дослідили зв'язок між звітністю про підозрілі операції та вразливістю окремих італійських провінцій до відмивання грошей, що є додатковим аргументом для спрямування уваги на процеси фінансового моніторингу.

Водночас наукові розвідки щодо заявленої тематики мають продовжуватися, зокрема з огляду на зміни в чинному законодавстві та(або) правовій доктрині України й міжнародної спільноти під впливом перманентної адаптації різних форм злочинної діяльності до стрибкоподібного розвитку суспільних відносин у сфері нових інформаційних технологій, зокрема, блокчейну, криптовалюти, штучного інтелекту, інтернету речей тощо.

Метою цього дослідження є аналіз ефективності формулювання кримінально-правового опису такої форми суспільно небезпечної поведінки, як умисне неподання, несвоєчасне подання або подання недостовірної інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, якщо такі діяння заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб (ч. 1 ст. 209-1 КК України), а так само розроблення рекомендацій з удосконалення норм чинного законодавства на підставі здійсненого наукового пошуку.

Матеріали та методи

Матеріальну основу дослідження становлять норми міжнародно-правових конвенцій та угод, чинного законодавства України, зокрема ч. 1 ст. 209-1 КК України та ст. 166-9 КУпАП, які стосуються порушення вимог фінансового моніторингу та кримінально-правової протидії таким актам суспільно небезпечної поведінки.

Методологічна основа дослідження охоплює формально-юридичний метод у межах тлумачення правових норм і дефініцій; системно-структурний метод, що використаний для виявлення логіки побудови кримінально-правової заборони; порівняльно-правовий метод, який надає можливість зіставлення різних правових підходів з досліджуваного питання; якісний метод як ефективний дослідний механізм, що забезпечує підґрунтя для висновків у формі пояснень на підґрунті вивчених джерел даних. Здійснене дослідження не вимагає використання математичних формул або розрахунків, тому в ньому немає узагальнювальних таблиць і графіків для пояснення використаних аргументів та сформованих теоретичних положень.

Результати й обговорення

Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України» від 16 січня 2003 року № 430-IV[1] чинний КК України доповнено ст. 209-1, яка згодом зазнала власних змін і нових редакцій. Крім того, відповідно до положень ч. 1 ст. 96-1 КК України, вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 209-1 КК України, може бути підставою для застосування спеціальної конфіскації, тобто примусового безоплатного вилучення за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна. Утім, на відміну від суміжної ст. 209 КК України, розглядувана норма не належить до переліку кримінальних правопорушень, у зв'язку з учиненням яких до юридичної особи можуть бути вжиті певні заходи кримінально-правового характеру на підставі положень ст. 96-3 КК України. Однак остання обставина не вказує на незначний суспільний резонанс порушення вимог фінансового моніторингу, хоча відповідно до ст. 12 КК України діяння за ч. 1 ст. 209-1 КК України справді належать до категорії кримінальних проступків.

Відповідно до інформації, наданої Офісом Генерального прокурора (лист № 30/3-481Вих-26 від 2 квітня 2026 року[2]), у період з 2013-го до 2025 року та протягом січня–лютого 2026 року було зареєстровано 41 кримінальне правопорушення за ст. 209-1 КК України, провадження щодо 5 з яких згодом було закрите, що становить у середньому менше ніж 3 справи на рік для всієї країни. Така вкрай низька кількість облікованих справ може свідчити про кілька взаємопов'язаних юридичних, організаційних і системних чинників: 1) порушення вимог фінансового моніторингу переважно мають прихований характер і виявляються не під час очевидних інцидентів, а лише в процесі глибоких спеціалізованих перевірок чи аудитів суб'єктів первинного фінансового моніторингу (банків, нотаріусів, юристів, страхових компаній тощо); 2) для кваліфікації необхідно довести саме умисний характер дій особи, а не просто помилку, халатність чи недостатню кваліфікацію працівника, що значно ускладнює роботу слідства; 3) так само необхідно довести заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи

[1] Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 430-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-15#Text

[2] Лист Офісу Генерального прокурора від 2 квіт. 2026 р. № 30/3-481Вих-26.

громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб; 4) пріоритет адміністративної відповідальності (адже порушення правил фінансового моніторингу насамперед тягнуть за собою адміністративні та регуляторні санкції, зокрема НБУ або ДСФМУ мають право накладати на фінансові установи та їхніх посадових осіб значні штрафи, анулювати ліцензії або вимагати звільнення певних службових осіб, тому виявляється значно простіше, швидше й ефективніше притягнути суб'єкта до адміністративної чи дисциплінарної відповідальності, ніж відкривати складне кримінальне провадження, яке вимагає тривалого досудового розслідування); 5) оскільки ст. 209-1 КК є супутньою, тому найчастіше правоохоронні органи концентрують ресурси на розслідуванні безпосередньо легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України), або на предикатних кримінальних правопорушеннях (розкрадання, ухилення від сплати податків, корупційні діяння тощо); 6) якщо фіксують факт відмивання майна, порушення правил звітності автоматично поглинається або ігнорується на тлі масштабніших обвинувачень, за якими значно простіше довести суспільну небезпечність і збитки державі; 7) розслідування правопорушень у сфері фінансового моніторингу вимагає від слідчих і прокурорів високого рівня специфічних економічних й ІТ-знань, а такі статистичні дані можуть бути відображенням браку вузькоспеціалізованих кадрів у слідчих органах, здатних якісно документувати правопорушення саме за цією статтею тощо. Утім низька кількість облікованих справ за ст. 209-1 КК України не є ознакою відсутності порушень у сфері фінансового моніторингу, а показником того, що цей інструмент кримінального переслідування можуть сприймати як неефективний або другорядний. Тому держава може надавати перевагу системі фінансових штрафів і ліцензійного контролю з боку регуляторів, натомість розглядувану ст. 209-1 КК України застосовують лише у виняткових, найрезонансніших випадках.

Відповідно до інформації, одержаної від ДСФМУ (лист від 17 квітня 2026 року № 1803/310-11), статистичні дані щодо повідомлень, які були отримані від суб'єктів первинного фінансового моніторингу, становить за роками: 2012-го – 1 664 173, 2022-го – 1 818 675, 2023-го – 1 432 684, 2024-го – 1754604, 2025-го – 1 957 278. Отже, 2022 року зафіксовано стрімке зменшення кількості повідомлень про фінансові операції (майже на 29 %, порівняно з 2021 роком), що зумовлено шоковим станом економіки та фінансової системи на початку повномасштабного вторгнення. Утім з 2023 року спостерігається стійка тенденція до збільшення їх кількості. 2024 року показники перевищили рівень до початку повномасштабної агресії, а 2025 року досягли історичного максимуму за цей період, тобто понад 1,95 млн повідомлень, що засвідчує адаптацію фінансового сектору, цифровізацію та суттєве посилення контролю за фінансовими потоками. Крім того, надано зведені статистичні дані щодо підготовлених матеріалів (узагальнених і додатко-вих узагальнених) за ч. 1 і 2 ст. 209 КК України, яку систематизовано в табл. 1:

Таблиця 1

Правоохоронний орган	**2021**	**2022**	**2023**	**2024**	**2025**
Національна поліція України	399	191	278	323	376
Органи ДФС / Бюро економічної безпеки	265	125	119	95	**602**
Служба безпеки України	239	339	348	289	163
НАБУ	110	96	167	156	125
Державне бюро розслідувань	40	73	73	118	114
Органи прокуратури	117	109	101	71	61
Розвідувальні органи	–	1	–	1	–
Загалом	**1 170**	**934**	**1 122**	**1 053**	**1 441**

Найпомітнішою тенденцією є збільшення кількості матеріалів, направлених до Бюро економічної безпеки, 2025 року – 602 матеріали, порівняно з 95 2024 року (у 6,3 раза), тож Бюро стало абсолютним лідером серед отримувачів матеріалів, що вказує на потужне зміщення фокусу держави на боротьбу з податковими, фінансовими правопорушеннями й тіньовим сектором економіки. Протягом 2022-го та 2023 року головним отримувачем матеріалів була СБУ (339 та 348 відповідно), що логічно для періоду початку повномасштабної війни як пріоритет на відстеження фінансування тероризму та протидію загрозам національній безпеці, проте 2025 року цей показник суттєво знизився до 163. Своєю чергою Національна поліція залишається стабільним й одним із ключових партнерів ДСФМУ протягом усього періоду. ДБР з 2024 року також вийшло на вищий рівень стабільної взаємодії (понад 110 матеріалів

на рік). Кількість матеріалів, що передають безпосередньо до органів прокуратури, планомірно зменшується з року в рік (зі 117 2021 року до 61 2025 року), що може свідчити про оптимізацію каналів комунікації безпосередньо з органами досудового розсліду-вання. Тож доходимо висновку, що система фінансового моніторингу України відновилася від кризи першого року повномасштабної війни, станом на кінець 2025 року – початок 2026 року аналітична активність ДСФМУ знаходиться на піковому рівні (як за обсягом оброблених транзак-цій, так і за кількістю переданих до правоохорон-них органів розслідувань), основний акцент розслідувальної діяльності змістився в площину протидії масштабним економічним право-порушенням.

Утім, з огляду на принцип правової визначеності, що охоплює такі елементи, як непорушність гарантованих прав і свобод людини, високу якість законодавства (тобто чіткі, однозначні й точні формулювання правових норм), передбачуваність законодавчих змін, єдність і стабільність судової практики тощо як складової верховенства права, основоположні компоненти яких викладено в доповіді Венеціанської комісії «Про верховенство права»[1], постає необхідність дослідити можливість особи передбачити юридичні наслідки своїх дій або бездіяльності у разі умисного неподання, несвоєчасного подання або подання недостовірної інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, якщо такі діяння заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб.

Передусім у чинній редакції ч. 1 ст. 209-1 КК України привертає увагу опис предмета розглядуваного кримінального правопорушення, яким відповідно до тексту норми є недостовірна інформація про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу.

Особливості правового феномену інформації, зокрема її кримінально-правові характеристики як предмета кримінального правопорушення, досліджував О. Е. Радутний (2009), згодом розвинули інші науковці, що надає можливість їх узагальнити як до традиційних ознак предмета кримінального правопорушення, зокрема соціальної, фізичної та юридичної ознак, так і щодо предмета за ч. 1 ст. 209-1 КК України виокремити його додаткові характеристики, а саме: 1) недостовірність; 2) обмеженість змісту й обсягу такої інформації обов'язком певної особи надавати її для фінансового моніторингу (тобто не будь-яка інформація, а лише та, що стосується фінансового моніторингу).

Логіка законодавця є зрозумілою щодо такої форми поведінки, як «подання» в межах різновидів діяння за об'єктивною стороною розглядуваного кримінального правопорушення, тобто «подання недостовірної інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу», але втрачає такий сенс щодо перших двох форм поведінки, зокрема «неподання» та «несвоєчасне подання». Буквальне застосування до них законодавчої категорії предмета за ч. 1 ст. 209-1 КК України означає, що чинне законодавство передбачає кримінальну відповідальність за «неподання *недостовірної* інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу» або за «несвоєчасне подання *недостовірної* інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу». Інше прочитання (доповнення, покращення) закону означатиме його підміну, зокрема, з боку суду, прокурора або органу досудового розслідування, що є прямим порушенням приписів ст. 75 Конституції України як норми прямої дії.

Обґрунтованим також вбачається похідне твердження: чинне законодавство не передбачає кримінальної відповідальності за «неподання *достовірної* інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, якщо такі діяння заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб» або за «несвоєчасне подання *достовірної* інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, якщо такі діяння заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб», оскільки жодна особа, крім законодавця, не є уповноваженою на зміну або заміну слів у тексті закону, адже відповідно до ч. 2 ст. 4 КК України кримінальну протиправність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначає закон про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення цього діяння, незалежно від того, чи містить він окремі помилки або неточності. У теорії кримінального права такий принцип відомий як «Nullum crimen, nulla poena sine lege» (немає злочину, немає покарання без закону), що передбачений в ст. 7 Європейської конвенції з прав людини[2] і закріплений численними рішеннями ЄСПЛ, зокрема, «С.В. проти Сполученого Королівства»

[1] Верховенство права. Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року). *Право України*. 2011. № 10. С. 168–184.

[2] Європейська конвенція з прав людини : міжнар. док. 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

(S.W. v United Kingdom, 1995)[1] та «Дель Ріо Прада проти Іспанії» (Del Río Prada v. Spain, 2013)[2] тощо.

Крім того, у ч. 2 ст. 166-9 КУпАП передбачено відповідальність за «…ненадання, несвоєчасне подання або подання недостовірної інформації…».

Оскільки жодним нормативним актом на жодну особу на території України та за її межами не покладено обов'язку подавати центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, саме *недостовірну* інформацію про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, то це фактично унеможливлює застосування ч. 2 ст. 166-9 КУпАП та ч. 1 ст. 209-1 КК України в зазначеній частині опису дій («неподання», «несвоєчасне подання») як ознак їх об'єктивної сторони.

Тому доречним виглядає інше формулювання, а саме: «…неподання або несвоєчасне подання інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, а так само подання недостовірної інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу …».

У початковій редакції станом на 2003 року частина 1 ст. 209-1 КК України містила цілком правильне розмежування, а саме: «…неподання інформації про фінансові операції або… подання завідомо недостовірної інформації…».

Тому вбачається обґрунтованою пропозиція щодо таких змін:

1) викласти диспозицію ч. 2 ст. 166-9 КУпАП у такій редакції: «Ненадання або несвоєчасне подання інформації, пов'язаної з аналізом фінансових операцій, що стали об'єктом фінансового моніторингу, довідок та копій документів (зокрема тих, що містять інформацію з обмеженим доступом), а так само подання недостовірної інформації, пов'язаної з аналізом фінансових операцій, що стали об'єктом фінансового моніторингу, довідок та копій документів (зокрема тих, що містять інформацію з обмеженим доступом) на запит центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»;

2) викласти диспозицію ч. 1 ст. 209-1 КК України в такій редакції: «Умисне неподання або несвоєчасне подання інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, а так само подання недостовірної інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, якщо такі діяння заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб».

З огляду на ту обставину, що в чинній редакції ст. 209-1 КК України кримінальне правопорушення, відповідальність за яке передбачене частиною першою цієї статті, належить до категорії кримінальних проступків, видається перспективною пропозиція зміни формулювання її у формальний склад, тобто шляхом виключення згадки про наслідки з опису об'єктивної сторони, у зв'язку з чим вона може мати такий вигляд: «Умисне неподання або несвоєчасне подання інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, а так само подання недостовірної інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Аргументами на користь такого підходу можуть бути положення:

– ст. 7 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності (Палермська конвенція, 2000)[3], відповідно до якої кожна держава-учасниця встановлює всеосяжний внутрішній режим регулювання та нагляду щодо банків і небанківських фінансових установ, а також, у відповідних випадках, інших органів, що є уразливими з погляду відмивання коштів, у межах своєї компетенції з метою недопущення та виявлення всіх форм відмивання коштів, причому такий режим ґрунтується на вимогах щодо ідентифікації особи клієнта, ведення звітності та надання інформації про підозрілі угоди;

[1] Case S.W. v United Kingdom (Application No. 20166/92) : Judgment of the European Court of Human Rights of 22 November 1995. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57965%22]}

[2] Case of Del Río Prada v. Spain (Application No. 42750/09) : Judgment of the European Court of Human Rights of 21 October 2013. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-127697%22]}

[3] Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності : міжнар. док. від 15 листоп. 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text

Таблиця 2

	Чинна редакція	Пропозиція
ч. 2 ст. 166-9 КУпАП	Ненадання, несвоєчасне подання або подання недостовірної інформації, пов'язаної з аналізом фінансових операцій, що стали об'єктом фінансового моніторингу, довідок та копій документів (у тому числі тих, що містять інформацію з обмеженим доступом) на запит центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, –	***Необережне неподання*** або несвоєчасне подання ***інформації, пов'язаної з аналізом фінансових операцій, що стали об'єктом фінансового моніторингу, довідок та копій документів (зокрема тих, що містять інформацію з обмеженим доступом), а так само*** подання недостовірної інформації, пов'язаної з аналізом фінансових операцій, що стали об'єктом фінансового моніторингу, довідок і копій документів (зокрема тих, що містять інформацію з обмеженим доступом) на запит центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, –
ч. 1 ст. 209-1 КК України	Умисне неподання, несвоєчасне подання або подання недостовірної інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, ***якщо такі діяння заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб***, –	Умисне неподання або несвоєчасне подання ***інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, а так само*** подання недостовірної інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, –

– ст. 52 Конвенції ООН проти корупції (Меридська конвенція, 2003)[1], відповідно до якої кожна держава-учасниця вживає таких заходів, які можуть бути необхідними, відповідно до її внутрішнього права, щоб вимагати від фінансових установ, на які поширюється її юрисдикція, перевіряти особу клієнтів, уживати обґрунтованих заходів для встановлення особи власників-бенефіціарів коштів, депонованих у великому розмірі, і вживати жорсткіших заходів контролю щодо рахунків, які намагаються відкрити або які відкриті особами, що мають або мали значні державні повноваження, членами їхніх сімей і тісно пов'язаними з ними партнерами або від імені будь-яких перелічених вище осіб;

– ст. 18 Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму (ООН, 1999)[2], відповідно до якої держави-учасниці співпрацюють у прийнятті правил, що накладають на фінансові установи зобов'язання оперативно повідомляти компетентним органам про всі складні, незвичайно великі операції та про незвичайну динаміку операцій, які не мають явної економічної або очевидної законної причини, не побоюючись кримінальної чи цивільної відповідальності за порушення будь-яких обмежень на розголошення інформації, якщо вони добросовісно повідомляють про свої підозри;

– Директиви ЄС про протидію відмиванню грошей (VI Директива AMLD6, 2018/1673)[3], згідно з якою держави-члени повинні забезпечити, щоб компетентні національні органи, призначені відповідно до статті 3(1), мали повноваження для безпосереднього й негайного доступу до інформації про банківські рахунки та пошуку такої інформації, коли це необхідно для виконання їхніх завдань з метою запобігання тяжким кримінальним злочинам, їх виявлення, розслідування або кримінального переслідування або підтримки кримінального розслідування тяжких кримінальних злочинів, зокрема для виявлення, розшуку та заморожування активів, пов'язаних із таким розслідуванням, тощо.

[1] Конвенція ООН проти корупції : міжнар. док. від 31 жовт. 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text

[2] Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму : міжнар. док. від 9 груд. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518/ed19991209#Text

[3] Директива ЄС про протидію відмиванню грошей : міжнар. док. від 12 листоп. 2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_029-19/ed20190620#n77

З метою відокремлення запропонованої нової редакції ч. 1 ст. 209-1 КК України від ч. 2 ст. 166-9 КУпАП слід здійснювати розмежування за ознакою суб'єктивної сторони, тож остаточна редакція ч. 2 ст. 166-9 КУпАП може мати такий вигляд: «Необережне ненадання або несвоєчасне подання інформації, пов'язаної з аналізом фінансових операцій, що стали об'єктом фінансового моніторингу, довідок та копій документів (зокрема тих, що містять інформацію з обмеженим доступом), а так само подання недостовірної інформації, пов'язаної з аналізом фінансових операцій, що стали об'єктом фінансового моніторингу, довідок та копій документів (зокрема тих, що містять інформацію з обмеженим доступом) на запит центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

З метою усунення розбіжностей в описі форм суспільно небезпечної поведінки (ч. 2 ст. 166-9 КУпАП – ненадання, несвоєчасне подання або подання, ч. 1 ст. 209-1 КК України – неподання, несвоєчасне подання або подання) також доцільно замінити форму «ненадання» в ч. 2 ст. 166-9 КУпАП на «неподання», яка кореспондується з усіма іншими п'ятьма випадками, що буде утворювати наскрізну ознаку системного підходу.

Для зручності сприйняття відмінностей та пропозицій укладено порівняльну таблицю диспозицій розглядуваних норм (див. табл. 2, с. 298).

Висновки

Здійснене дослідження виявило як актуальність кримінально-правової охорони суспільних відносин у сфері державного фінансового моніторингу як важливої складової системи протидії легалізації злочинних доходів, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, так і наявність прогалин у чинному законодавстві, зокрема в редакціях диспозицій ч. 2 ст. 166-9 КУпАП та ч. 1 ст. 209-1 КК України, які засвідчують, що чинне законодавство не передбачає кримінальної відповідальності за «неподання *достовірної* інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, якщо такі діяння заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб» або за «несвоєчасне подання *достовірної* інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, якщо такі діяння заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб».

Виявлено розбіжності в описі форм суспільно небезпечної поведінки (для ч. 2 ст. 166-9 КУпАП – ненадання, несвоєчасне подання або подання, для ч. 1 ст. 209-1 КК України – неподання, несвоєчасне подання або подання) і доцільність формулювання ч. 1 ст. 209-1 КК України як формального складу кримінального правопорушення.

У зв'язку з викладеним запропоновано внести зміни в чинне законодавство України та викласти розглядувані статті в такій редакції: ч. 2 ст. 166-9 КУпАП – «Необережне неподання або несвоєчасне подання інформації, пов'язаної з аналізом фінансових операцій, що стали об'єктом фінансового моніторингу, довідок та копій документів (зокрема тих, що містять інформацію з обмеженим доступом), а так само подання недостовірної інформації, пов'язаної з аналізом фінансових операцій, що стали об'єктом фінансового моніторингу, довідок та копій документів (зокрема тих, що містять інформацію з обмеженим доступом) на запит центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», ч. 1 ст. 209-1 КК України – «Умисне неподання або несвоєчасне подання інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, а так само подання недостовірної інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Своєчасність і практична значущість здійсненого дослідження зумовлені тим, що запропоновані зміни дають змогу усунути недосконалості законодавчого формулювання, сприятимуть однозначному розумінню кримінально-правової заборони та правильному її застосуванню.

Здійснене дослідження також сприятиме накопиченню знань щодо підстав й умов кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення вимог фінансового моніторингу. Водночас вбачається потреба в проведенні подальших досліджень.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Batyrhareieva, V.S. (2024). Legalization of income received from embezzlement of budget funds during road construction works: to the criminological analysis of the problem. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 31(1), 245-265. DOI: 10.31359/1993-0909-2023-31-1-245

[2] Benitskyi, A.S. (2024). Legalization (laundering) of property obtained by criminal means: problems of criminal legal qualification. *South Ukrainian Legal Journal*, 4, 32-37. DOI: 10.32850/sulj.2024.4.6

[3] Breslavets, V.V. (2025a). Certain aspects of the investigation of financial offenses. *Legal Scientific Electronic Journal*, 3, 400-402. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-3/94

[4] Breslavets, V.V. (2025b). The role of international cooperation in combating financial crimes. *Successes and achievements in science*, 4, 51-58. DOI: 10.52058/3041-1254-2025-4(14)-51-58

[5] Brovko, V. (2016). Problematic aspects of determining the content of significant damage as a sign of the objective side of the crime provided for in Part 1 of Article 209-1 of the Criminal Code of Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 9, 132-138. Retrieved from https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/09/26.pdf

[6] Burdin, V.M. (2024). Certain issues of criminal liability for money laundering in the current Criminal Code of Ukraine and the draft Criminal Code. *Visnyk of Lviv University. Series "Legal",* 78, 308-317. DOI: 10.30970/vla.2024.78.308

[7] Dudorov, O.O. (2023). Legalization (laundering) of property obtained by crime: a comparative analysis of the provisions of the current and prospective criminal law. *Legal Scientific Electronic Journal*, 8, 341-348. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-8/79

[8] Dzhevaha-Tretiakova, S.Yu. (2025). International legal regulation of combating money laundering. *Candidate's thesis.* Odesa. Retrieved from https://dspace.onua.edu.ua/items/aca47a01-1daa-4f18-8c20-47d0faa940a4

[9] Hladkovskyi, M.O. (2023). Interpretation of certain features of the subjective side of legalization (laundering) of property obtained by criminal means, taking into account the provisions of national and international anti-legalization legislation. *Law and Society*, 3, 258-264. DOI: 10.32842/2078-3736/2023.3.38

[10] Kamenskyi, D.V., & Dudorov, O.O. (2024). Laundering of criminal proceeds through transactions with virtual currencies: a new threat to economic security. *Analytical and comparative law*, 1, 500-509. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.01.88

[11] Krasnytskyi, I.V. (2024). Criminal liability for actions with property obtained by criminally unlawful means: a systematic analysis of the normalization and delimitation of structures. *Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University. Series "Law"*, 85(3), 302-311. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.3.48

[12] Kundelska, I.S. (2024). Prevention of legalization (laundering) of proceeds from crime. *Candidate's thesis.* Kyiv. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/items/107596af-beed-465b-b117-c63715d27ed8

[13] Pellegrina, L., Maio, G., Masciandaro, D., & Saraceno, M. (2020). Organized crime, suspicious transaction reporting and anti-money laundering regulation. *Regional Studies,* 54(12), 1761-1775. DOI: 10.1080/00343404.2020.1772963

[14] Radutnyi, O.E. (2009). Information as a universal subject of crimes. *State and law. Series "Legal and political sciences"*, 46, 458-462. Retrieved from https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/9132

[15] Ryder, N. (2024). To Report or Not to Report? An Analysis of the Relationship Between Defence Against Terrorism Financing Suspicious Activity Reports and Fraud in the United Kingdom. *Comparative Perspectives on Law and Justice,* 116, 169-202. DOI: 10.1007/978-3-031-59547-9_8

[16] Samoilov, Ye.Yu. (2025). Peculiarities of the social danger of the legalization of property obtained by crime, committed with the use of virtual assets. *Our Law*, 2, 123-130. DOI: 10.71404/NP.2025.2.19

[17] Samoilov, Ye.Yu. (2026). Counteraction by criminal law means to the legalization (laundering) of property obtained by crime, committed with the use of virtual assets. *Candidate's thesis.* Kharkiv. Retrieved from https://ekhnuir.karazin.ua/items/cbd4cd02-0191-4380-8792-7b6835483e5f

[18] Shnurenko, I.H. (2025). Socio-legal conditionality of the next changes to Article 209-1 "Intentional violation of the requirements of the legislation on prevention and counteraction to the legalization (laundering) of proceeds from crime, financing of terrorism and financing of the proliferation of weapons of mass destruction" of the Criminal Code of Ukraine. *Legal Scientific Electronic Journal*, 3, 382-386. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-3/9

[19] Shvydkyi, O.O. (2024). The composition of the criminal offense provided for in Art. 209-1 of the Criminal Code of Ukraine, and measures of criminal-legal influence. *Legal Scientific Electronic Journal*, 1, 787-790. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-1/190

[20] Vasylevych, V.V., & Levchenko, Yu.O. (2024). National system for preventing the legalization (laundering) of property obtained by criminal means. *Analytical and comparative jurisprudence*, 1, 487-492. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.01.86

[21] Volynets, R.A. (2022). Analysis of amendments to Article 209-1 of the Criminal Code of Ukraine and their impact on the practice of applying this criminal law norm. *Legal Scientific Electronic Journal*, 8, 397-402. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-8/90

[22] Zhuk, I.V., & Kaliz, A. (2022). International experience of criminal law countering the legalisation (laundering) of property obtained by criminal means: Retrospective and current trends. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs,* 27(2), 29-39. DOI: 10.56215/0122272.29

Список використаних джерел

[1] Батиргареєва В. С. Легалізація доходів, одержаних від розкрадання бюджетних коштів під час дорожньо-будівельних робіт: до кримінологічного аналізу проблеми. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2024. Т. 31. № 1. С. 245–265. DOI: 10.31359/1993-0909-2023-31-1-245

[2] Беніцький А. С. Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом: проблеми кримінально-правової кваліфікації. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2024. № 4. С. 32–37. DOI: 10.32850/sulj.2024.4.6

[3] Бреславець В. В. Окремі аспекти розслідування фінансових правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 3. С. 400–402. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-3/94

[4] Бреславець В. В. Роль міжнародного співробітництва в боротьбі з фінансовими правопорушеннями. *Успіхи і досягнення у науці.* 2025. № 4. С. 51–58. DOI: 10.52058/3041-1254-2025-4(14)-51-58

[5] Бровко В. Проблемні аспекти визначення змісту істотної шкоди як ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 209-1 Кримінального кодексу України. *Підприємництво, господарство і право.* 2016. № 9. С. 132–138. URL: https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/09/26.pdf

[6] Бурдін В. М. Окремі питання кримінальної відповідальності за відмивання доходів у чинному КК України та проєкті КК. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична».* 2024. № 78. С. 308–317. DOI: 10.30970/vla.2024.78.308

[7] Дудоров О. О. Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом: порівняльний аналіз положень чинного і перспективного кримінального закону. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 8. С. 341–348. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-8/79

[8] Джевага-Третьякова С. Ю. Міжнародно-правове регулювання протидії відмиванню грошей : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Одеса, 2025. 206 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/aca47a01-1daa-4f18-8c20-47d0faa940a4

[9] Гладковський М. О. Тлумачення окремих ознак суб'єктивної сторони легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, з урахуванням положень національного та міжнародного антилегалізаційного законодавства. *Право і суспільство.* 2023. № 3. С. 258−264. DOI: 10.32842/2078-3736/2023.3.38

[10] Каменський Д. В., Дудоров О. О. Відмивання злочинних доходів через операції з віртуальними валютами: нова загроза економічній безпеці. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 1. С. 500–509. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.01.88

[11] Красницький І. В. Кримінальна відповідальність за діяння з майном, одержаним кримінально протиправним шляхом: системний аналіз унормування та розмежування складів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2024. Вип. 85. Ч. 3. С. 302–311. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.3.48

[12] Кундельська І. С. Запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2024. 272 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/items/107596af-beed-465b-b117-c63715d27ed8

[13] Pellegrina L., Maio G., Masciandaro D., Saraceno M. Organized crime, suspicious transaction reporting and anti-money laundering regulation. *Regional Studies*. 2020. No. 54 (12). P. 1761–1775. DOI: 10.1080/00343404.2020.1772963

[14] Радутний О. Е. Інформація як універсальний предмет злочинів. *Держава і право. Серія «Юридичні і політичні науки».* 2009. Вип. 46. С. 458–462. URL: https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/9132

[15] Ryder N. (2024). To Report or Not to Report? An Analysis of the Relationship Between Defence Against Terrorism Financing Suspicious Activity Reports and Fraud in the United Kingdom. *Comparative Perspectives on Law and Justice*. 2024. Vol. 116. P. 169–202. DOI: 10.1007/978-3-031-59547-9_8

[16] Самойлов Є. Ю. Особливості суспільної небезпеки легалізації майна, одержаного злочинним шляхом, вчинюваної з використанням віртуальних активів. *Наше право.* 2025. № 2. С. 123–130. DOI: 10.71404/NP.2025.2.19

[17] Самойлов Є. Ю. Протидія кримінально-правовими засобами легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, вчинюваній з використанням віртуальних активів : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Харків, 2026. 240 с. URL: https://ekhnuir.karazin.ua/items/cbd4cd02-0191-4380-8792-7b6835483e5f

[18] Шнуренко І. Г. Соціально-правова обумовленість чергових змін статті 209-1 «Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» КК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 382–386. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-3/90
[19] Швидкий О. О. Склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 209-1 КК України, та заходи кримінально-правового впливу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 787–790. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-1/190
[20] Василевич В. В., Левченко Ю. О. Національна системи запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 1. С. 487–492. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.01.86
[21] Волинець Р. А. Аналіз змін до статті 209-1 Кримінального кодексу України та їх впливу на практику застосування цієї кримінально-правової норми. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 8. С. 397–402. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-8/90
[22] Zhuk I. V., Kaliz A. International experience of criminal law countering the legalisation (laundering) of property obtained by criminal means: Retrospective and current trends. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs.* 2022. No. 27 (2). P. 29–39. DOI: 10.56215/0122272.29

KHLYSTUN Volodymyr
Lecturer of the Department of Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-2002-8480;
ALEKSIICHUK Oleksandr
Lecturer of the Department of Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0009-0507-8943;
SOKHA Yuliia
Lecturer of the Department of Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-0720-4671

Criminal Liability for Violation of Financial Monitoring Requirements: Analysis of Legislative Shortcomings and Ways to Eliminate them

Abstract. This article attempts to analyse the effectiveness of the legislative formulation of criminal liability under Part 1 of Article 209-1 of the Criminal Code of Ukraine for breaches of financial monitoring requirements, and the related administrative liability under Part 2 of Article 166-9 of the Code of Administrative Offences. The study revealed both the relevance of criminal law protection of social relations in the sphere of state financial monitoring and the existence of gaps in current legislation, in particular, in the wording of the provisions of the aforementioned articles, which led to the conclusion that current legislation does not provide for criminal liability for 'failure to submit accurate information on financial transactions subject to financial monitoring in accordance with the law 'or for 'failure to submit accurate information promptly regarding financial transactions subject to financial monitoring under the law', if such acts have caused significant harm to the rights, freedoms or interests of individual citizens protected by law, to state or public interests, or to the interests of individual legal entities. Statistical data have been analysed and corresponding conclusions drawn on that basis. Discrepancies have been identified in the description of forms of socially dangerous behaviour under Part 2 of Article 166-9 of the Code of Administrative Offences and Part 1 of Article 209-1 of the Criminal Code of Ukraine. It is proposed to amend the current legislation of Ukraine and to revise the articles in question, which will eliminate the shortcomings in the legislative wording, promote an unambiguous understanding of the criminal law prohibition and its correct application, as well as increase knowledge regarding the grounds and conditions for criminal and administrative liability for breaches of financial monitoring requirements.

Keywords: criminal offence; criminal liability; financial monitoring; legalisation (laundering) of property; information; subject of criminal offence; significant damage.

DOI: 10.33270/05267303.30
УДК 355.404

ЧЕРНІЙ Юрій*
командир батальйону «Титан» № 2 Управління поліції охорони з фізичної безпеки в м. Києві
02000, просп. Валерія Лобановського, 152-А, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0004-1204-9802

Поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення діяльності поліції охорони

Анотація. У статті проаналізовано поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення діяльності поліції охорони. Зазначено, що упорядкування суспільних відносин здебільшого є завданням правового регулювання, що призводить до змішування понять «регулювання» та «забезпечення». Зауважено, що видається недоречним узагальнювати такі елементи, як гарантії, заходи, засоби, форми та методи адміністративно-правового забезпечення, оскільки кожен із них має специфічну правову природу та є самостійним елементом механізму адміністративно-правового забезпечення діяльності певного суб'єкта. Встановлено, що вчені часто ігнорують принципи адміністративно-правового забезпечення, які фактично визначають зміст діяльності відповідних суб'єктів. Доведено, що адміністративно-правове забезпечення діяльності Національної поліції України – це система адміністративно-правових норм, принципів, засобів, заходів, гарантій, форм, методів, спрямованих на створення та забезпечення належних умов для ефективного виконання завдань з реалізації державної політики у сфері правоохоронної діяльності. З'ясовано, що до структури адміністративно-правового забезпечення діяльності Національної поліції України доцільно віднести такі елементи: 1) об'єкт адміністративно-правового забезпечення; 2) суб'єкти адміністративно-правового забезпечення; 3) адміністративно-правові засоби забезпечення. Підсумовано, що до ознак адміністративно-правового забезпечення діяльності Національної поліції України доцільно віднести: законність; людиноцентричність; публічно-владний характер; системність; комплексність. Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання, зокрема: діалектичний, формально-юридичний, порівняльно-правовий, системно-структурний, логіко-юридичний, а також методи аналізу, синтезу й узагальнення.

Ключові слова: поліція охорони; правоохоронна діяльність; адміністративно-правове забезпечення; адміністративно-правове регулювання; суспільні відносини; адміністративно-правові норми; публічний порядок; публічна безпека; запобігання; превенція.

Історія статті:
Отримано: 03.07.2026
Прийнято: 31.08.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Черній Ю. Поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення діяльності поліції охорони. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 303–310. DOI: 10.33270/05267303.30

*Відповідальний автор

© Черній Ю., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

На сучасному етапі державотворення та в умовах активного розвитку законодавства, передусім адміністративного, проблема вдосконалення понятійно-категоріального апарату та систематизація підходів учених до визначення ознак основних адміністративно-правових категорій є особливо важливим. Це зумовлено тим, що відсутність єдиних підходів до базових засад і дефініцій ускладнює правотворчість та призводить до виникнення прогалин у правовому забезпеченні діяльності держави за різними напрямами. Особливо це стосується сектору безпеки й оборони загалом та правоохоронних органів зокрема. Нині одним із найзалученіших до реалізації правоохоронних функцій органом є Національна поліція України. Окремі аспекти адміністративно-правового забезпечення діяльності Національної поліції України висвітлено в працях таких учених, як О. М. Гумін (2014), Є. В. Пряхін (2014), О. І. Безпалова (2014), В. П. Бойко (2020), Л. Чистоклетов (2020), О. Хитра (2020), Я. О. Лакійчук (2021), А. М. Шкляренко (2020), К. Бугайчук (2018) та інших.

Матеріали та методи

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання. За допомогою діалектичного методу досліджено сутність адміністративно-правового забезпечення діяльності Національної поліції України й особливості його змісту. Формально-юридичний метод використано під час аналізу положень чинного законодавства, що регулює діяльність Національної поліції. За допомогою порівняльно-правового методу здійснено зіставлення наукових підходів до визначення поняття адміністративно-правового забезпечення та його структурних елементів. Системно-структурний метод застосовано для визначення ознак, елементів і структури адміністративно-правового забезпечення діяльності Національної поліції України. Методи аналізу, синтезу, узагальнення та логіко-юридичний метод використано під час формулювання авторських висновків і визначення поняття адміністративно-правового забезпечення діяльності Національної поліції України.

Результати й обговорення

Підвищення якості й ефективності діяльності поліції безпосередньо пов'язане з потребою в удосконаленні відповідного адміністративно-правового забезпечення. Слід зауважити, що вчені по-різному тлумачать поняття «адміністративно-правове забезпечення», особливо коли йдеться про поліцейську діяльність.

Наприклад, О. М. Гумін та Є. В. Пряхін (2014) акцентують, що цей термін доцільно тлумачити в широкому та вузькому значеннях. У широкому аспекті адміністративно-правове забезпечення – це упорядкування суспільних відносин уповноваженими на те державою органами, їх юридичне закріплення за допомогою правових норм, охорона, реалізація та розвиток. Вузьке визначення адміністративно-правового забезпечення буде змінюватися залежно від специфіки конкретних суспільних відносин. До основних елементів адміністративно-правового забезпечення слід віднести: 1) об'єкт адміністративно-правового забезпечення; 2) суб'єкт адміністративно-правового забезпечення; 3) норми права (норми адміністративного права); 4) адміністративно-правові відносини та їхній зміст; 5) гарантії, заходи, засоби, форми та методи адміністративно-правового забезпечення.

Загалом підтримуючи позицію вчених, варто виокремити декілька дискусійних аспектів. По-перше, упорядкування суспільних відносин здебільшого є завданням правового регулювання, що призводить до змішування понять «регулювання» та «забезпечення», що неодноразово фіксувалося в адміністративно-правовій науці. По-друге, видається недоречним узагальнювати такі елементи, як гарантії, заходи, засоби, форми та методи адміністративно-правового забезпечення, оскільки кожен із них має специфічну правову природу та є самостійним елементом механізму адміністративно-правового забезпечення діяльності певного суб'єкта. По-третє, поза увагою дослідників залишилися принципи адміністративно-правового забезпечення, які фактично визначають зміст діяльності відповідних суб'єктів. По-четверте, наведене поняття більше орієнтоване на впорядкування суспільних відносин, натомість пріоритет забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів людини й громадянина нівелюється.

В. Бойко (2020) вважає, що адміністративно-правове забезпечення загалом – це сукупність певних дій публічної адміністрації, які спрямовані на створення оптимальних умов функціонування механізму держави шляхом прийняття владно-публічних приписів, виконання розпорядчої діяльності, координування протилежних суб'єктів публічної адміністрації та здійснення інших дій організаційно-правового характеру з метою правового впливу на суспільні відносини та захисту прав, свобод і законних інтересів осіб.

Л. Чистоклетов та О. Хитра (2020) зазначають, що адміністративно-правове забезпечення – це адміністративно-правова основа впливу суб'єктів державно-владних повноважень на суспільні відносини у сфері публічного управління та їхню діяльність, спрямована на формування, використання й удосконалення зазначеної основи з метою реалізації завдань адміністративного права. Механізм адміністративно-правового забезпечення є системою, яку утворюють юридичні та фізичні особи. Саме завдяки їхнім діям формується, функціонує й удосконалюється це забезпечення, а

також принципи, форми, методи адміністративно-правового регулювання та управлінські технології.

У цьому контексті слід акцентувати, що позиція В. Бойка (2020) є надто спрощеною, оскільки вчений зводить адміністративно-правове забезпечення виключно до діяльності суб'єктів публічної адміністрації, залишаючи поза увагою сукупність норм права, якими регулюються, наприклад, суспільні відносини у сфері захисту прав громадян, здійснення контрольних функцій, порядок притягнення до юридичної відповідальності тощо. Поняття оптимальних умов також є оціночним – учений не визначає критерії, які мають застосовуватися для оцінювання такої «оптимальності».

Друге визначення видається коректнішим. Водночас окреслений у ньому механізм адміністративно-правового забезпечення також є надто вузьким і спрощеним, оскільки зводиться до системи, сформованої фізичними та юридичними особами.

Зокрема, О. І. Безпалова (2014) стверджує, що зміст адміністративно-правового забезпечення реалізації правоохоронної функції держави полягає у формуванні необхідної правової бази, яка б створювала необхідні умови для функціонування правоохоронної сфери, всебічно регламентувала особливості розподілу функцій між окремими суб'єктами та специфіку виконання ними покладених на них обов'язків. У межах адміністративно-правового регулювання реалізації правоохоронної функції держави відбувається реалізація норм, закріплених у нормативно-правових актах, у конкретній сфері суспільного життя, тобто відбувається владний вплив держави (в особі її органів) на суспільні відносини. Слід зосередити увагу на тому, що правове регулювання стосується лише тих суспільних відносин, належне функціонування яких неможливе без використання відповідних правових засобів.

Отже, учена розмежовує поняття «адміністративно-правове забезпечення» та «адміністративно-правове регулювання», слушно зауважуючи, що перше має на меті формування правової основи діяльності правоохоронних органів, а друге – реалізацію положень нормативно-правових актів.

На думку вченої, основними ознаками адміністративно-правового забезпечення реалізації правоохоронної функції держави є:

– тісний зв'язок з державою (саме держава в особі її відповідних органів розробляє та приймає необхідні нормативно-правові акти, які регулюють різноманітні аспекти реалізації правоохоронної функції держави);

– доцільність (конкретні адміністративно-правові акти приймають з урахуванням нагальних потреб сучасності, суспільно-політичної ситуації, наявних загроз належному функціонуванню правоохоронної сфери, необхідності підвищення ефективності діяльності відповідних суб'єктів);

– комплексний характер і системність (адміністративно-правове забезпечення реалізації правоохоронної функції держави характеризується складною структурою; варіації нормативно-правових актів відрізняються залежно від суб'єкта, що їх приймає, завдань конкретного нормативно-правового акта й очікуваних результатів, а також застосованого юридичного інструментарію);

– владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування;

– поєднання нормативно-правового й індивідуального регулювання;

– адресність і вибірковий характер впливу (норми відповідних адміністративно-правових актів з метою забезпечення їх ефективного функціонування та здійснення результативного впливу спрямовують до конкретних суб'єктів реалізації правоохоронної функції держави, тобто відбувається певна персоніфікація адміністративно-правових норм);

– процесуальний характер реалізації (відповідні адміністративно-правові норми містять вказівку на послідовність та узгодженість дій суб'єктів реалізації правоохоронної функції держави, тобто певний правовий алгоритм здійснення завдань, покладених на суб'єктів);

– тривалість у часі та стадійність (спершу ухвалюють закони, норми яких регламентують фундаментальні засади забезпечення належного функціонування правоохоронної сфери; згодом – підзаконні нормативно-правові акти, що конкретизують і деталізують закони);

– цілеспрямований, організований та результативний характер;

– упорядкованість (норми, які містяться в нормативно-правових актах і регулюють особливості реалізації правоохоронної функції держави, є не простою сукупністю, а упорядкованою системою, якій притаманні внутрішня погодженість і наявність взаємозв'язків);

– нормативність (ця ознака є характерною лише для нормативно-правових актів і не стосується актів індивідуальної дії) (Bezpalova, 2014).

Отже, проаналізувавши підходи вчених, можна підсумувати, що ***адміністративно-правове забезпечення діяльності Національної поліції України*** – це система адміністративно-правових норм, принципів, засобів, заходів, гарантій, форм, методів, спрямованих на створення та забезпечення належних умов для ефективного виконання Національною поліцією завдань із реалізації державної політики у сфері правоохоронної діяльності.

До ознак адміністративно-правового забезпечення діяльності Національної поліції України доцільно віднести:

– ***законність*** (відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», поліція діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією та законами України. Поліцейському заборонено виконувати

злочинні чи явно незаконні розпорядження й накази. Накази, розпорядження та доручення вищих органів, керівників, посадових і службових осіб, службова, політична, економічна або інша доцільність не можуть бути підставою для порушення поліцейським Конституції та законів України. Під час дії воєнного стану поліція діє відповідно до свого призначення й специфіки діяльності, з урахуванням тих обмежень прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, визначених Конституцією України та Законом України «Про правовий режим воєнного стану»[1]);

– ***людиноцентричність*** (відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та сприяє їх реалізації. Обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами України, за нагальної необхідності й в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції. Здійснення заходів, що обмежують права та свободи людини, має бути негайно припинене, якщо їхньої мети досягнуто або немає потреби в їх подальшому застосуванні (Shkliarenko, 2020). Поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. За умови виявлення таких дій кожен поліцейський зобов'язаний негайно вжити всіх можливих заходів щодо їх припинення та обов'язково доповісти безпосередньому керівництву про факти катування й наміри їх застосування. У разі приховування фактів катування або інших видів неналежного поводження поліцейськими керівник органу протягом доби з моменту отримання відомостей про такі факти зобов'язаний ініціювати проведення службового розслідування та притягнення винних до відповідальності. За умови виявлення таких дій поліцейський зобов'язаний повідомити про це орган досудового розслідування, уповноважений на розслідування відповідних кримінальних правопорушень, вчинених поліцейськими. У діяльності поліції забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками[2]);

– ***публічно-владний характер*** – поліція діє від імені держави. (наприклад, К. Бугайчук (2018) вважає, що функції публічного адміністрування в органах Національної поліції – це зумовлені цілями та завданнями Національної поліції України конкретні складники змісту публічного адміністрування, які мають об'єктивний, універсальний та державно-владний характер, складаються з груп відносно самостійних, однорідних дій, здійснюються уповноваженими суб'єктами та спрямовані на оптимізацію організаційної структури системи Національної поліції України, урегулювання внутрішніх управлінських процедур, упорядкування організаційних відносин, а також організацію забезпечувальних процедур адміністрування в системі Національної поліції);

– ***системність*** – поліція утворює систему взаємозалежних підрозділів, які забезпечують реалізацію всіх передбачених законодавством завдань;

– ***комплексність*** – правове забезпечення діяльності поліції охоплює не лише реалізацію правоохоронної функції, а й особливості кадрової політики, контролю за діяльністю правоохоронного органу тощо.

До структури адміністративно-правового забезпечення діяльності Національної поліції України доцільно віднести такі елементи: 1) об'єкт адміністративно-правового забезпечення (суспільні відносини, які виникають щодо організації та функціонування поліції); 2) суб'єкти адміністративно-правового забезпечення (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство внутрішніх справ України тощо); 3) адміністративно-правові засоби забезпечення (заходи адміністративного примусу, контрольні та наглядові механізми, дисциплінарні процедури; механізми оскарження рішень поліцейських органів тощо).

Я. О. Лакійчук (2021) визначає адміністративно-правове регулювання превентивної діяльності поліції як систему адміністративно-правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері організації, здійснення та юридичного забезпечення превентивної діяльності, а також виокремлює основні методи такого регулювання: забезпечувальні, стимулюючі, контрольно-наглядові й організаційні. Зазначений підхід є важливим і для дослідження адміністративно-правового забезпечення діяльності поліції охорони, оскільки надає можливість визначити зміст її функціонування через систему адміністративно-правових норм, організаційних механізмів і засобів забезпечення ефективного виконання покладених на цей підрозділ завдань.

А. А. Хребтова та Є. А. Позняк (2024) стверджують, що ефективне функціонування Національної поліції забезпечує комплекс адміністративно-правових інструментів, які охоплюють нормативні й організаційні засоби реалізації її повноважень. Важливу роль у цьому процесі відіграють управлінські, інформаційно-аналітичні, контрольно-наглядові та інші організаційні

[1] Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#n86

[2] Там само.

механізми, що забезпечують належне виконання покладених на поліцію завдань. Такий підхід є актуальним і для характеристики адміністративно-правового забезпечення діяльності поліції охорони, оскільки реалізація її повноважень також потребує комплексного застосування нормативних та організаційних адміністративно-правових інструментів, спрямованих на забезпечення ефективної охорони об'єктів, майна та підтримання публічної безпеки.

На думку Б. Мельниченка (2024), ефективність адміністративно-правового регулювання переважно визначено дієвістю механізму його реалізації та узгодженістю діяльності суб'єктів публічного управління. Зазначене положення має важливе значення і для адміністративно-правового забезпечення діяльності поліції охорони, адже виконання нею правоохоронних та охоронних функцій потребує належної взаємодії із суб'єктами публічного управління, чіткого нормативного регулювання й ефективної організації службової діяльності.

А. І. Кисько (2025) обґрунтовує, що ефективність адміністративно-правового забезпечення у сфері публічної безпеки залежить не лише від належного нормативного регулювання, а й від рівня довіри населення до правоохоронних органів, розвитку організаційно-управлінських та інформаційних механізмів, а також їх адаптації до сучасних безпекових викликів. Ці положення мають важливе значення і для діяльності поліції охорони, оскільки виконання нею функцій із забезпечення охорони об'єктів, майна та безпеки громадян потребує поєднання ефективного правового регулювання, сучасних організаційних і технічних засобів, прозорої взаємодії із замовниками охоронних послуг і високого рівня суспільної довіри. В умовах воєнного стану особливої актуальності набуває вдосконалення адміністративно-правових механізмів координації діяльності поліції охорони з іншими складовими сектору безпеки й оборони, що сприятиме підвищенню ефективності виконання покладених на неї завдань.

В. С. Мащенко (2024) зазначає, що ефективність адміністративно-правового механізму діяльності Національної поліції здебільшого залежить від належного нормативно-правового регулювання, чіткого розмежування повноважень між суб'єктами публічного управління та налагодженої взаємодії з іншими правоохоронними органами, військовими формуваннями й органами державної влади. Науковець також зосереджує увагу на таких проблемних аспектах, як нормативна неврегульованість окремих питань взаємодії, неузгодженість спільних дій та недостатній рівень міжвідомчої комунікації. Зазначені положення є актуальними й для адміністративно-правового забезпечення діяльності поліції охорони, оскільки виконання нею завдань із забезпечення охорони об'єктів і майна, особливо в умовах воєнного стану, безпосередньо залежить від ефективної взаємодії з іншими підрозділами Національної поліції, Збройними Силами України, органами державної влади та місцевого самоврядування, а також від належного нормативного врегулювання такої взаємодії.

І. В. Захарчук, М. А. Блонський, Д. О. Кузик, Д. В. Мельник та В. І. Любчинський (2024) акцентують на необхідності вдосконалення адміністративно-правового забезпечення діяльності Національної поліції в умовах воєнного стану шляхом чіткого нормативного визначення повноважень поліцейських, алгоритмізації їхніх дій та усунення прогалин правового регулювання. Це сприятиме забезпеченню балансу між реалізацією поліцейських повноважень і дотриманням прав та свобод людини, а також підвищенню ефективності виконання службових завдань. Ці положення є актуальними й для діяльності поліції охорони, оскільки в умовах воєнного стану її працівники також здійснюють охоронні та правоохоронні функції в умовах підвищених безпекових ризиків, що потребує чіткого нормативного регулювання порядку реалізації повноважень, взаємодії з іншими суб'єктами сектору безпеки та застосування уніфікованих алгоритмів службової діяльності.

К. Л. Бугайчук (2025) виокремлює, що важливим напрямом розвитку системи забезпечення публічної безпеки в Україні є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема функціонування єдиної служби екстреної допомоги «112». Створення мережі таких центрів сприяє оперативному реагуванню на надзвичайні події, покращенню координації між екстреними службами та забезпеченню доступності допомоги для населення, зокрема для осіб з інвалідністю. Зазначені положення мають важливе значення й для адміністративно-правового забезпечення діяльності поліції охорони, оскільки її ефективне функціонування безпосередньо залежить від належної взаємодії з іншими суб'єктами сектору безпеки, використання сучасних інформаційно-комунікаційних систем та оперативного обміну інформацією під час реагування на правопорушення, загрози об'єктам охорони й інші надзвичайні ситуації.

О. В. Драган (2024) приділяє увагу суттєвому розширенню адміністративно-правових повноважень Національної поліції в умовах воєнного стану, зокрема щодо використання сучасних технічних засобів, безпілотних літальних апаратів, спеціалізованого програмного забезпечення для аналітичної обробки інформації, а також особливостей застосування заходів поліцейського примусу. Такі законодавчі зміни спрямовані на підвищення ефективності виконання поліцейських функцій в умовах збройної агресії. Виокремлені положення мають важливе значення й для адміністративно-правового забезпечення діяльності поліції охорони, оскільки виконання нею завдань із забезпечення охорони об'єктів і реагу-

вання на правопорушення потребує використання сучасних технічних засобів, інформаційно-аналітичних технологій та чіткого нормативного врегулювання порядку реалізації відповідних повноважень в умовах воєнного стану.

А. В. Танько (2020) тлумачить адміністративно-правовий статус Національної поліції України як комплекс взаємопов'язаних цільового, організаційного та компетенційного складників, що визначають місце поліції в системі органів публічної влади, її структуру, завдання, функції, права та обов'язки. Автор акцентує на організаційній складовій, у межах якої поліція охорони є одним із самостійних структурних підрозділів Національної поліції України. Зазначений підхід має важливе значення для дослідження адміністративно-правового забезпечення діяльності поліції охорони, оскільки дає підстави визначати її як спеціалізований поліцейський підрозділ із власною компетенцією, організаційною структурою та особливим порядком реалізації покладених законом охоронних і правоохоронних повноважень.

Висновки

Отже, адміністративно-правове забезпечення діяльності Національної поліції України – це система адміністративно-правових норм, принципів, засобів, заходів, гарантій, форм, методів, спрямованих на створення та забезпечення належних умов для ефективного виконання Національною поліцією завдань із реалізації державної політики у сфері правоохоронної діяльності. До ознак адміністративно-правового забезпечення діяльності Національної поліції України доцільно віднести: законність; людиноцентричність; публічно-владний характер; системність; комплексність.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Bezpalova, O.I. (2014). *Administrative and legal mechanism for implementing the law enforcement function of the state.* Kharkiv: Kharkiv. National University of Internal Affairs.

[2] Boiko, V.P. (2020). The concept and content of administrative and legal support for the effectiveness of the functioning of the judiciary of Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 1(287), 96-100. DOI: 10.32849/2663-5313/2020.1.17

[3] Buhaichuk, K. (2018). Public administration functions in the bodies of the National Police of Ukraine: concept and classification. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 5, 112-116. Retrieved from http://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/2352

[4] Buhaichuk, K.L. (2025). The activities of the National Police of Ukraine in martial law as a factor in ensuring national security and European integration of the state. *Law and Security*, 98(3), 7-15. DOI: 10.32631/pb.2025.3.01

[5] Chystokletov, L., & Khytra, O. (2020). The concept of administrative and legal support and its mechanism. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series "Legal Sciences",* 3(27), 173-180. DOI: 10.23939/law2020.27.173

[6] Drahan, O.V. (2024). On the powers of the National Police of Ukraine under martial law. *Analytical and comparative jurisprudence,* 1, 375-379. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.01.66

[7] Humin, O.M., & Priakhin, Ye.V. (2014). Administrative and legal support: concept and structure. *Our law*, 4, 46-50. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2014_4_9

[8] Khrebtova, A.A., & Pozniak, Ye.A. (2024). Administrative and legal instruments of interaction of the National Police of Ukraine with the public in the sphere of preventive activities. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law"*, 86. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.18

[9] Kysko, A.I. (2025). Administrative and legal forms and means of implementing state policy in the field of maintaining public safety and order in Ukraine. *Legal scientific electronic journal*, 2. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-2/142

[10] Lakiichuk, Ya.O. (2021). Administrative and legal regulation of preventive police activities. *Entrepreneurship, economy and law,* 6, 117-122. DOI: 10.32849/2663-5313/2021.6.19

[11] Mashchenko, V.S. (2024). Administrative and legal aspects of the activities of the National Police of Ukraine in conditions of full-scale armed aggression. *South Ukrainian Legal Journal*, 2, 188-193. DOI: 10.32850/sulj.2024.2.32

[12] Melnychenko, B. (2024). Administrative and legal regulation of public administration: concepts and features of implementation in modern conditions. *Expert: paradigms of legal sciences and public administration*, 3(31). DOI: 10.32689/2617-9660-2024-3(31)-27-34
[13] Shkliarenko, A.M. (2020). Administrative and legal status of the security police. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv.
[14] Tanko, A.V. (2020). Administrative and legal status of the bodies of the National Police of Ukraine as a subject of implementation of state policy in the field of ensuring human rights and freedoms. *Law and Security*, 1(76), 32-38. DOI: 10.32631/pb.2020.1.04
[15] Zakharchuk, I.V., Blonskyi, M.A., Kuzyk, D.O., Melnyk, D.V., & Liubchynskyi, V.I. (2024). Administrative and legal regulation of the activities of the National Police of Ukraine during the legal regime of martial law. *Academic Visions*, 27. DOI: 10.5281/zenodo.10597246

Список використаних джерел

[1] Безпалова О. І. Адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави : монографія. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2014. 544 с.
[2] Бойко В. П. Поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення ефективності функціонування судової влади України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1 (287). С. 96–100. DOI: 10.32849/2663-5313/2020.1.17
[3] Бугайчук К. Функції публічного адміністрування в органах Національної поліції України: поняття та класифікація. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 112–116. URL: http://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/2352
[4] Бугайчук К. Л. Діяльність Національної поліції України в умовах воєнного стану як чинник забезпечення національної безпеки та європейської інтеграції держави. *Право і безпека*. 2025. Т. 98. № 3. С. 7–15. DOI: 10.32631/pb.2025.3.01
[5] Чистоклетов Л., Хитра О. Поняття адміністративно-правового забезпечення та його механізму. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Серія «Юридичні науки»*. 2020. № 3 (27). С. 173–180. DOI: 10.23939/law2020.27.173
[6] Драган О. В. Щодо повноважень Національної поліції України в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 1. С. 375–379. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.01.66
[7] Гумін О. М., Пряхін Є. В. Адміністративно-правове забезпечення: поняття та структура. *Наше право.* 2014. № 4. С. 46–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2014_4_9
[8] Хребтова А. А., Позняк Є. А. Адміністративно-правові інструменти взаємодії Національної поліції України з громадськістю у сфері превентивної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2024. Вип. 86. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.18
[9] Кисько А. І. Адміністративно-правові форми і засоби реалізації державної політики у сфері підтримання публічної безпеки і порядку в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-2/142
[10] Лакійчук Я. О. Адміністративно-правове регулювання превентивної діяльності поліції. *Підприємництво, господарство і право.* 2021. № 6. С. 117–122. DOI: 10.32849/2663-5313/2021.6.19
[11] Мащенко В. С. Адміністративно-правові аспекти діяльності Національної поліції України в умовах повномасштабної збройної агресії. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2024. № 2. С. 188–193. DOI: 10.32850/sulj.2024.2.32
[12] Мельниченко Б. Адміністративно-правове регулювання публічного управління: поняття та особливості реалізації у сучасних умовах. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2024. № 3 (31). DOI: 10.32689/2617-9660-2024-3(31)-27-34
[13] Шкляренко А. М. Адміністративно-правовий статус поліції охорони : автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 18 с.
[14] Танько А. В. Адміністративно-правовий статус органів Національної поліції України як суб'єкта реалізації державної політики у сфері забезпечення прав і свобод людини. *Право і безпека.* 2020. № 1 (76). С. 32–38. DOI: 10.32631/pb.2020.1.04
[15] Захарчук І. В., Блонський М. А., Кузик Д. О., Мельник Д. В., Любчинський В. І. Адміністративно-правове регулювання діяльності Національної поліції України під час дії правового режиму воєнного стану. *Академічні візії.* 2024. Вип. 27. DOI: 10.5281/zenodo.10597246

CHERNII Yurii
Commander of the «Titan» Battalion No. 2, Physical Security Police Department, Kyiv
02000, 152-A, Valeriy Lobanovskyi Ave., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0004-1204-9802

The Concept and Scope of Administrative and Legal Support for the Activities of the Security Police

Abstract. The article examines the concept and content of administrative and legal support for the activities of the security police. It is indicated that when talking about the regulation of social relations, one cannot ignore the fact that this, for the most part, is included in the scope of tasks of legal regulation, which leads to the confusion of the concepts of «regulation» and «support». It is noted that it seems inappropriate to generalize such elements as guarantees, measures, means, forms and methods of administrative and legal support, since each of them has a specific legal nature and should be considered as an independent element of the mechanism of administrative and legal support for the activities of a certain subject. It is noted that scientists often ignore the principles of administrative and legal support, which actually determine the content of the activities of the relevant subjects. It is proved that under the administrative and legal support of the activities of the National Police of Ukraine it is necessary to understand the system of administrative and legal norms, principles, means, measures, guarantees, forms, methods aimed at creating and ensuring appropriate conditions for the effective implementation of tasks for the implementation of state policy in the field of law enforcement activities. It is determined that the following elements should be included in the structure of administrative and legal support for the activities of the National Police of Ukraine: 1) the object of administrative and legal support; 2) subjects of administrative and legal support; 3) administrative and legal means of support. It is summarized that the following features of administrative and legal support for the activities of the National Police of Ukraine should be included: legality; people-centricity; public-authority nature; systematicity; complexity.

Keywords: security police; law enforcement activities; administrative and legal support; administrative and legal regulation; social relations; administrative and legal norms; public order; public safety; prevention; prevention.

DOI: 10.33270/05267303.31
УДК 343.8:343.712

ЧУМАК Віталій*
здобувач кафедри кримінального права та кримінології навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-6398-5803;
СИМОНЕНКО Наталія
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1048-278X

Актуальні проблеми призначення покарання за контрабанду товарів

Анотація. У статті досліджено актуальні проблеми призначення покарання за контрабанду товарів, передбачену ст. 201-3 Кримінального кодексу України, з огляду на сучасні підходи до індивідуалізації кримінально-правового впливу та практики її застосування судами. Обґрунтовано актуальність дослідження з огляду на запровадження кримінальної відповідальності за контрабанду товарів з 1 липня 2024 року й необхідність формування належних критеріїв призначення покарання за новим складом кримінального правопорушення. Проаналізовано положення ст. 201-3, 65 та 68 КК України, що визначають межі та загальні засади призначення покарання, а також особливості їх застосування під час вчинення закінченого кримінального правопорушення та замаху на нього. На підставі аналізу судових рішень, ухвалених протягом 2024–2026 років, встановлено основні тенденції призначення покарання за контрабанду товарів. Виявлено, що за ч. 1 ст. 201-3 КК України суди переважно призначають штрафи в нижній та середній частинах передбаченої санкції, натомість за ч. 2 цієї статті судова практика вирізняється більшою варіативністю й охоплює призначення як штрафу, так і позбавлення волі. Досліджено особливості призначення покарання за замах на контрабанду товарів, зокрема вплив положень ст. 68 КК України. Увагу зосереджено на проблемі визначення конкретного розміру штрафу та його співвідношення з вартістю предмета контрабанди. Встановлено, що наявна судова практика ще не дає підстав для висновку про сформовану сталу закономірність між вартістю предмета контрабанди товарів і розміром призначеного покарання. Водночас встановлено вплив процесуальної форми розгляду кримінальних проваджень, зокрема укладення угод про визнання винуватості, на характер судового розсуду під час визначення конкретного виду та розміру покарання. За результатами дослідження обґрунтовано необхідність подальшого вдосконалення кримінально-правового регулювання у сфері протидії контрабанді товарів. Запропоновано уточнення законодавчих критеріїв індивідуалізації покарання за ст. 201-3 Кримінального кодексу України з огляду на вартість предмета контрабанди, ступінь суспільної небезпечності діяння й інші індивідуальні обставини його вчинення.

Ключові слова: контрабанда товарів; кримінальна відповідальність; покарання; призначення покарання; індивідуалізація покарання; пропорційність; штраф; позбавлення волі; замах на кримінальне правопорушення; судова практика.

Історія статті:
Отримано: 01.07.2026
Прийнято: 25.08.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Чумак В., Симоненко Н. Актуальні проблеми призначення покарання за контрабанду товарів. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 311–322. DOI: 10.33270/05267303.31

*Відповідальний автор

© Чумак В., Симоненко Н., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Контрабанда товарів є одним із кримінальних правопорушень, що посягають на встановлений порядок переміщення предметів через митний кордон України й водночас можуть завдавати істотної шкоди економічним інтересам держави, належному функціонуванню митної системи та конкурентному середовищу. Актуальність кримінально-правової протидії цьому явищу істотно посилилася у зв'язку з реформуванням кримінального законодавства України та рекриміналізацією товарної контрабанди.

Прийняття 9 грудня 2023 року Закону України № 3513-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів», слушно зазначають О. О. Дудоров та Р. О. Мовчан (2021), зумовило не лише відновлення кримінальної відповідальності за контрабанду товарів, а й суттєве реформування механізму кримінально-правової протидії контрабанді загалом. Зокрема, КК України було доповнено ст. 201-3 «Контрабанда товарів» і ст. 201-4 «Контрабанда підакцизних товарів», що започаткувало диференційований підхід до кримінально-правової оцінки незаконного переміщення відповідних предметів через митний кордон.

Водночас сучасна модель кримінально-правової протидії контрабанді містить низку дискусійних аспектів. У науковій літературі висловлюють обґрунтовані застереження стосовно доцільності надмірної диференціації кримінальної відповідальності залежно від виду товару, а також щодо співвідношення встановлених законодавцем вартісних критеріїв криміналізації та кваліфікації відповідних діянь. Науковці зосереджують увагу на істотній відмінності між вартісними показниками, установленими для контрабанди товарів і підакцизних товарів, акцентуючи, що основним показником суспільної небезпечності контрабанди товарів має слугувати насамперед їхня вартість, а не належність до певної категорії товарів (Dudorov, & Movchan, 2021).

Проблемність законодавчої моделі криміналізації контрабанди товарів була предметом дослідження й інших науковців. Зокрема, Ю. В. Гродецький (2021) досліджував перспективи криміналізації контрабанди товарів, акцентуючи на обґрунтованості кримінально-правової заборони та параметрів її законодавчої конструкції. Ю. Ю. Забуга та Т. О. Михайліченко (2024) аналізували як окремі аспекти повернення кримінальної відповідальності за товарну контрабанду, так і подальші законодавчі зміни, пов'язані з кримінально-правовим регулюванням цього діяння. Є. С. Назимко, Ю. О. Данилевська та Т. І. Пономарьова (2023) також розглядали проблеми рекриміналізації товарної контрабанди в контексті відповідних законодавчих ініціатив.

Водночас аналіз зазначених праць дає підстави стверджувати, що основну увагу дослідники зосереджували переважно на доцільності криміналізації товарної контрабанди, конструкції відповідних кримінально-правових норм, їх диференціації та відповідності європейським підходам. Натомість питання, пов'язані безпосередньо з призначенням покарання за контрабанду товарів, критеріями його індивідуалізації та забезпеченням його пропорційності конкретному ступеню суспільної небезпечності діяння, потребують подальшого самостійного дослідження.

Такий напрям дослідження є вкрай актуальним з огляду на те, що криміналізація контрабанди товарів має логічним продовженням не лише встановлення підстав кримінальної відповідальності, а й визначення кримінально-правового реагування на конкретні випадки її вчинення. Саме призначення покарання є тією стадією реалізації кримінальної відповідальності, на якій загальна законодавча оцінка суспільної небезпечності певного виду діянь має бути трансформована в індивідуальний захід кримінально-правового впливу щодо конкретної особи.

Актуальність проблеми посилюється особливостями законодавчої конструкції ст. 201-3 КК України, яка передбачає диференціацію кримінальної відповідальності залежно як від розміру предмета контрабанди, так і від способу та обставин учинення кримінального правопорушення. Кримінальна відповідальність за ч. 1 ст. 201-3 КК України настає за переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю товарів (крім підакцизних товарів й електричної енергії) у значному розмірі, яким відповідно до примітки до цієї статті визнають загальну вартість предметів контрабанди, що в п'ять тисяч і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Вчинення такого діяння за попередньою змовою групою осіб, особою, раніше судимою за контрабанду, службовою особою з використанням службового становища або у великому розмірі, тобто коли загальна вартість предметів контрабанди в десять тисяч і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, утворює кваліфікований склад, передбачений ч. 2 ст. 201-3 КК України. Найвищий рівень кримінально-правової оцінки встановлено за вчинення передбачених ч. 1 або ч. 2 цієї статті діянь організованою групою, за що ч. 3 ст. 201-3 КК України передбачає позбавлення волі на строк від семи до одинадцяти років із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та конфіскацією майна[1]. Отже, законодавець пов'язує диференціацію кримінальної відповідальності за контрабанду товарів із чітко визначеними вартісними та кваліфікуючими критеріями, що своєю чергою зумовлює необхідність дослідження питання про те, як ці

[1] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

ознаки повинні впливати саме на індивідуалізацію призначуваного покарання.

Зазначена законодавча модель уже привертала увагу представників кримінально-правової науки, які висловлюють застереження щодо обґрунтованості окремих підходів до диференціації кримінальної відповідальності за контрабанду товарів. Зокрема, О. О. Дудоров та Р. О. Мовчан (2024) констатують дискусійність встановлення різних критеріїв криміналізації залежно від того, чи є товар підакцизним. На їхню думку, за однакової вартості незаконно переміщуваних предметів належність товару до підакцизних не завжди свідчить про вищий рівень суспільної небезпечності відповідного діяння. Така наукова позиція має значення не лише для оцінки обґрунтованості законодавчої диференціації кримінальної відповідальності, а й безпосередньо для проблеми призначення покарання, оскільки актуалізує питання про те, чи повинні формальні кваліфікуючі ознаки автоматично зумовлювати суворіший кримінально-правовий вплив, чи їх значення слід встановлювати з огляду на фактичний ступінь суспільної небезпечності конкретного діяння.

Зазначене безпосередньо пов'язане із загальними засадами призначення покарання, відповідно до ст. 65 КК України. Суд призначає покарання, по-перше, у межах, установлених санкцією відповідної статті (частини статті) Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, по-друге, відповідно до положень Загальної частини КК України та, по-третє, з огляду на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного, а також обставини, що пом'якшують й обтяжують покарання. Водночас законодавець установлює додаткову вимогу до індивідуалізації покарання: призначене особі покарання має бути необхідним і достатнім для її виправлення та попередження вчинення нею нових кримінальних правопорушень, а суворіший вид покарання з-поміж передбачених за вчинене кримінальне правопорушення може бути призначений лише за умови, що менш суворий вид покарання буде недостатнім для досягнення зазначеної мети. Отже, застосування санкції ст. 201-3 КК України не може зводитися до формального вибору передбаченого нею виду та розміру покарання, а має ґрунтуватися на комплексній оцінці конкретного кримінального правопорушення та особи винного з огляду на вимоги Загальної частини КК України [1]. Встановлені ст. 201-3 КК України види й межі покарання визначають законодавчі рамки судового розсуду, натомість положення ст. 65 КК України мають забезпечити його індивідуалізацію, необхідність і достатність для досягнення завдань покарання.

Важливе значення для дослідження призначення покарання за контрабанду товарів має наукова дискусія щодо меж судового розсуду й необхідності забезпечення відповідності призначеного покарання фактичним обставинам конкретного кримінального правопорушення. У цьому контексті показовою є позиція, яку обстоюють С. А. Євдокіменко, І. В. Паризький та О. С. Шнипко (2026). Досліджуючи особливості врахування пом'якшуючих та обтяжуючих обставин, учені акцентують на тому, що урахування їх є одним із ключових механізмів індивідуалізації покарання. Науковці акцентують на проблемах формального підходу до оцінки таких обставин і необхідність належного мотивування судом їх впливу на вид і розмір призначеного покарання.

Зі свого боку І. Ю. Наумець (2022) обґрунтовує необхідність розглядати пом'якшуючі та обтяжуючі обставини як самостійний елемент системи загальних засад призначення покарання. На думку науковця, їх значення полягає не лише у формальному встановленні відповідних обставин, а й у визначенні їх конкретного впливу на призначуване покарання. Такий підхід є вкрай важливим для дослідження відповідальності за контрабанду товарів, оскільки за однакової кримінально-правової кваліфікації фактичні обставини вчинення діяння, поведінка особи після його вчинення, наявність шкоди й інші індивідуальні характеристики можуть істотно відрізнятися, що, відповідно, має бути відображено в призначеному покаранні.

Окремий аспект проблеми становить співвідношення індивідуалізації та пропорційності покарання. О. І. Ющик (2026), досліджуючи індивідуалізацію покарання крізь призму принципу пропорційності та міжнародних стандартів захисту прав людини, зазначає, що пропорційність є важливою умовою справедливості кримінально-правового впливу та передбачає необхідність і достатність покарання для досягнення визначених законом завдань. Співмірність покарання мають забезпечувати через урахування тяжкості кримінального правопорушення, особи винного й інших обставин, що впливають на його індивідуалізацію. Такий підхід дає змогу розглядати призначення покарання за ст. 201-3 КК України не лише як реалізацію санкції відповідної кримінально-правової норми, а як процес визначення конкретного та співмірного заходу кримінально-правового впливу.

Близьку позицію обстоює Л. Ю. Тімофєєва (2024), яка акцентує на необхідності забезпечення пропорційності врахування пом'якшуючих й обтяжуючих обставин під час кваліфікації та призначення покарання. Науковиця аргументує неприпустимість як ігнорування обставин, які об'єктивно знижують суспільну небезпечність діяння або особи винного, так і формального застосування обставин, які фактично не мають

[1] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

належного зв'язку з конкретним кримінальним правопорушенням. У цьому аспекті пропорційність є важливим орієнтиром для визначення реального впливу кожної обставини на міру кримінально-правового реагування.

Важливим для індивідуалізації покарання є врахування особи винного. Т. В. Димитрієва (2023), аналізуючи підходи України й іноземних держав до врахування особи винного під час призначення більш м'якого покарання, зауважує, що встановлення та оцінка характеристик особи є необхідною передумовою реалізації мети покарання. Однакове за своїми формальними кваліфікуючими ознаками кримінальне правопорушення не обов'язково має тягнути за собою призначення однакового покарання різним особам, оскільки індивідуальні характеристики винного можуть мати істотне значення для визначення необхідного й достатнього заходу кримінально-правового впливу.

Своєю чергою Ю. В. Гродецький (2021) ще на етапі підготовки законодавчих змін зосереджував увагу на необхідність належного обґрунтування криміналізації товарної контрабанди. Дослідник зазначав, що повернення кримінальної відповідальності за товарну контрабанду є нагальною потребою, однак запропонована на той час законодавча модель потребувала суттєвого доопрацювання. Ця позиція є важливою і для сучасного дослідження, оскільки недоліки конструкції кримінально-правової норми та санкції безпосередньо впливають на межі судового розсуду під час призначення покарання.

Отже, сучасний стан наукового розроблення проблематики засвідчує наявність ґрунтовних досліджень певних аспектів криміналізації контрабанди товарів, законодавчої диференціації відповідальності, загальних засад призначення покарання, урахування пом'якшуючих та обтяжуючих обставин, особи винного, а також принципу пропорційності. Водночас зазначені питання переважно досліджували або стосовно контрабанди як кримінально-правового явища загалом, або в контексті загальної проблематики призначення покарання. Натомість комплексний аналіз критеріїв і меж індивідуалізації покарання саме за кримінальне правопорушення, передбачене ст. 201-3 КК України, з огляду на його законо-давчу конструкцію, вартісні критерії, кваліфікуючі ознаки, судову практику та співвідношення між формальною тяжкістю складу і фактичним ступенем суспільної небезпечності діяння, залишається недостатньо розробленим.

Особливої актуальності це питання набуває з огляду на те, що ст. 201-3 КК України почала діяти з 1 липня 2024 року, а отже, практика її застосування є порівняно новою. За таких умов аналіз перших судових рішень про притягнення осіб до кримінальної відповідальності за контрабанду товарів дає змогу з'ясувати, як суди реалізують положення ст. 65 КК України, які обставини є визначальними для вибору виду та розміру покарання, наскільки послідовно враховують ступінь тяжкості діяння, особу винного, пом'якшуючі й обтяжуючі обставини та чи забезпечують пропорційність кримінально-правового впливу.

Важливе значення для дослідження сучасних підходів до призначення покарання має також концептуальне переосмислення системи кримінально-правових засобів. Г. З. Яремко та Н. Є. Маковецька (2022), аналізуючи систему покарань у проєкті КК України, акцентують на необхідність її оновлення з огляду на сучасні підходи до кримінально-правового впливу. Автори досліджують місце покарання в системі кримінально-правових заходів та його співвідношення з іншими засобами реагування на кримінальні правопорушення. Ця позиція має значення для оцінки санкцій ст. 201-3 КК України, оскільки ефективність кримінально-правової протидії контрабанді товарів залежить не лише від встановлення кримінальної відповідальності, а й від можливості призначення покарання, співмірного конкретному діянню та особі винного.

У сучасній кримінально-правовій доктрині увагу спрямовують і на значення пом'якшуючих обставин під час призначенні покарання. Є. О. Письменський та О. В. Смаглюк (2024) акцентують на тому, що врахування обставин, які пом'якшують покарання, є важливим виявом принципів справедливості й індивідуалізації покарання. Автори констатують відкритий характер законодавчого переліку таких обставин й обов'язковість їх урахування судом під час призначення покарання. Пом'якшуючі обставини не змінюють кримінально-правову кваліфікацію вчиненого, однак можуть істотно впливати на оцінку ступеня суспільної небезпечності кримінального правопорушення та особи винного і, відповідно, на визначення конкретної міри покарання. Зазначений підхід набуває особливого значення в межах аналізу судової практики за ст. 201-3 КК України, оскільки дає змогу оцінити, наскільки послідовно суди враховують обставини, що характеризують конкретний випадок контрабанди товарів, під час визначення виду та розміру покарання.

Водночас сучасне розуміння призначення покарання поступово виходить за межі суто каральної моделі кримінально-правового впливу. І. М. Доляновська (2025), досліджуючи можливості застосування інструментів відновного правосуддя та медіації в процесі призначення покарання та попередження кримінальних правопорушень, зосереджують увагу на необхідності врахування не лише факту вчинення кримінального правопорушення та покарання винної особи, а й наслідків кримінального правопорушення, відносин між його учасниками та можливостей відновлення порушених прав. На думку авторки, відновне правосуддя та медіація можуть сприяти усвідомленню особою заподіяної шкоди, її відшко-

дуванню та запобіганню повторному вчиненню кримінальних правопорушень. Для дослідження покарання за контрабанду товарів ця позиція є важливою передусім у контексті визначення сучасних завдань кримінально-правового впливу та пошуку балансу між каральною і превентивною функціями покарання.

З огляду на викладене, дослідження актуальних проблем призначення покарання за контрабанду товарів є самостійним і перспективним напрямом кримінально-правової науки, який має як теоретичне, так і безпосереднє практичне значення.

Матеріали та методи

Матеріалами дослідження стали нормативно-правові акти України у сфері кримінального права, насамперед положення Кримінального кодексу України, що визначають підстави й межі кримінальної відповідальності за контрабанду товарів, а також загальні засади призначення покарання. Увагу зосереджено на положеннях ст. 65–68, 75 та 201-3 КК України, які визначають загальні засади індивідуалізації покарання, особливості його призначення за незакінчене кримінальне правопорушення, можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням і диференціацію кримінальної відповідальності за контрабанду товарів.

Емпіричну основу дослідження становили вироки судів України, розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень, якими осіб визнавали винними у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 201-3 КК України, а також за замах на такі кримінальні правопорушення. Аналіз судової практики охоплював період з 1 липня 2024 року, тобто з моменту набрання чинності ст. 201-3 КК України, до серпня 2026 року включно. Вибір зазначеного часового проміжку зумовлений необхідністю простежити початковий етап формування та подальшу динаміку практики призначення покарання за новоствореним складом кримінального правопорушення.

До дослідження включено унікальні судові рішення, у яких предметом судового розгляду було питання про кримінальну відповідальність за контрабанду товарів за ст. 201-3 КК України. Окремо враховували вироки за ч. 1 і 2 ст. 201-3 КК України, а також рішення, у яких відповідне діяння кваліфіковано як замах із застосуванням ч. 2 ст. 15 КК України. Такий підхід дав змогу розмежувати практику призначення покарання за закінчене та незакінчене кримінальне правопорушення і врахувати особливості застосування ст. 68 КК України.

Методологічну основу дослідження становили загальнонаукові та спеціально-юридичні методи. За допомогою формально-юридичного методу проаналізовано зміст положень ст. 201-3 та ст. 65–68 КК України, визначено нормативні межі призначення покарання за контрабанду товарів і встановлено співвідношення спеціальних положень санкції відповідної статті із загальними засадами призначення покарання.

Системно-структурний метод використано для встановлення взаємозв'язку між положеннями ст. 201-3 КК України та нормами Загальної частини КК України, насамперед ст. 65–68 і 75, а також для визначення місця окремих критеріїв у механізмі індивідуалізації покарання.

За допомогою порівняльно-правового методу здійснено зіставлення підходів до призначення покарання залежно від кваліфікації діяння за ч. 1 і 2 ст. 201-3 КК України, а також між випадками закінченої контрабанди товарів і замаху на її вчинення. Це дало змогу встановити відмінності у видах і розмірах основних та додаткових покарань.

Метод аналізу й синтезу застосовано для дослідження змісту окремих судових рішень та узагальнення встановлених у них підходів до індивідуалізації покарання. Аналіз передбачав виокремлення юридично значущих обставин кожного кримінального провадження, натомість синтез забезпечив формування узагальнених висновків щодо тенденцій судової практики.

Статистичний метод використано для кількісної характеристики дослідженої судової практики, зокрема для визначення кількості вироків за окремими частинами ст. 201-3 КК України, кількості засуджених осіб, діапазону призначених штрафів і співвідношення їх розмірів із мінімальною та максимальною межами відповідних санкцій. Окремо розраховано частку призначених штрафів від максимальної межі санкції та співвідношення їх розмірів між окремими судовими рішеннями.

Метод узагальнення застосовано для формулювання висновків щодо характеру й динаміки практики призначення покарання за контрабанду товарів протягом 2024–2026 років, а також для визначення проблемних аспектів індивідуалізації покарання, зокрема щодо співвідношення розміру штрафу з вартістю предмета контрабанди, впливу закінченості кримінального правопорушення на покарання та вибору між альтернативними видами покарання за ч. 2 ст. 201-3 КК України.

Окремо застосовано кейс-метод, за допомогою якого детально досліджено найпоказовіші вироки, що демонструють різні моделі кримінально-правового реагування: призначення мінімального штрафу за ч. 1 ст. 201-3 КК України, призначення підвищеного штрафу за основний склад, застосування позбавлення волі або значного штрафу за ч. 2 цієї статті, а також особливості призначення покарання за замах на контрабанду товарів.

Результати й обговорення

Для визначення сучасних тенденцій призначення покарання за контрабанду товарів і виявлення проблем індивідуалізації кримінально-правового впливу проведено аналіз судової практики застосування ст. 201-3 КК України. Основу емпіричного дослідження становлять вироки судів, ухвалені впродовж 2024–2026 років.

Окремого дослідження потребує практика призначення покарання за контрабанду товарів у перший період застосування ст. 201-3 КК України. Відповідна норма набрала чинності 1 липня 2024 року, у зв'язку з чим 2024 рік фактично є початковим етапом формування судової практики за новим складом кримінального правопорушення. Здійснений аналіз відібраних судових рішень свідчить про вкрай обмежену кількість вироків за ст. 201-3 КК України протягом цього періоду, що об'єктивно зумовлено нетривалим періодом дії кримінально-правової норми та часовою необхідністю здійснення досудового розслідування і судового розгляду відповідних кримінальних проваджень.

За цей період є лише один вирок, яким особу визнано винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 201-3 КК України. Це вирок Берегівського районного суду Закарпатської області від 27 грудня 2024 року у справі № 297/5056/24, яким затверджено угоду про визнання винуватості. ОСОБА_5 визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 201-3 КК України, тобто контрабанді товарів у значному розмірі, і призначено покарання у виді штрафу в розмірі 14 705 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 249 985 грн [1].

Увагу привертає саме розмір призначеного штрафу. Санкція ч. 1 ст. 201-3 КК України передбачає штраф від 10 000 до 25 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Призначені 14 705 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищують законодавчо встановлений мінімум на 4705 неоподатковуваних мінімумів, однак не досягають верхньої межі санкції. Тож суд фактично застосував покарання, що знаходиться між мінімальною та максимальною межами санкції та свідчить про відсутність механічного застосування мінімального розміру штрафу.

У процентному співвідношенні призначений штраф становить 47,05 % від максимально можливого розміру санкції та на 47,05 % перевищує її мінімальну межу, якщо виходити з інтервалу від 10 000 до 25 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Тобто суд не обрав ані мінімальний, ані максимальний розмір штрафу, а визначив його на рівні, що свідчить про певну індивідуалізацію покарання. Під час визначення правової природи індивідуалізації покарання доцільно керуватися плюралістичним підходом, розглядаючи її як багатоаспектне явище: метод кримінально-правової політики, принцип побудови кримінально-правових санкцій та керівну ідею призначення покарання (Khilchenko, 2025). Водночас доцільно розмежову-вати принципи пропорційності й індивідуалізації покарання. Попри їх тісний взаємозв'язок, вони не є тотожними: принцип пропорційності є похідним від принципу індивідуалізації та конкретизує її вимоги під час визначення міри покарання (Khilchenko, 2024).

Водночас науково важливим є питання про критерії, які зумовили саме такий розмір штрафу. Оскільки покарання було узгоджене сторонами угоди про визнання винуватості, факт його призначення в розмірі 14 705 неоподатковуваних мінімумів ще не дає підстав для висновку про те, що саме вартість предмета контрабанди товарів, спосіб переміщення товарів, роль обвинуваченого чи інші характеристики діяння стали визначальними для вибору конкретного розміру штрафу. Тож уже перше проаналізоване судове рішення демонструє одну з потенційних проблем практики застосування ст. 201-3 КК України – обмежену прозорість критеріїв, за якими визначають конкретний розмір покарання в межах санкції, передусім у випадках затвердження угод про визнання винуватості.

Ця обставина набуває особливого значення з огляду на вимоги ст. 65 КК України. Загальні засади призначення покарання передбачають необхідність урахування ступеня тяжкості кримінального правопорушення, особи винного, а також обставин, що пом'якшують й обтяжують покарання. Водночас у разі затвердження вироком угоди про визнання винуватості суд призначає покарання, узгоджене сторонами угоди. Отже, у досліджуваному випадку індивідуалізація покарання відбувалася в особливому процесуальному форматі: суд не здійснював традиційного вибору конкретного розміру покарання в повному обсязі самостійно, а оцінював можливість призначення узгодженого сторонами покарання з огляду на установлені законом вимоги до угоди та її затвердження.

Отже, судова практика 2024 року має передусім пілотне значення для дослідження проблем призначення покарання за контрабанду товарів. Вона демонструє початок практичного застосування нової кримінально-правової норми, водночас виявляє потребу в подальшому системному аналізі судових рішень з метою встановлення того, чи сформувалися в судах сталі критерії визначення конкретного розміру покарання залежно від вартості предмета контрабанди, способу вчинення діяння, форми співучасті, особи винного й інших обставин, передбачених ст. 65 КК України.

[1] Вирок Берегівського районного суду Закарпатської області від 27 груд. 2024 р. у справі № 297/5056/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124108217

2025 року відбулася якісна зміна судової практики, зумовлена збільшенням кількості розглянутих кримінальних проваджень і появою можливості зіставити різні підходи судів до визначення виду й розміру покарання. На відміну від 2024 року, коли відповідну норму лише почали застосовувати й судова практика була представлена поодинокими рішеннями, 2025 року спостерігається помітне збільшення кількості вироків за ст. 201-3 КК України.

За результатами аналізу судової практики, представленої в Єдиному державному реєстрі судових рішень, встановлено сім судових рішень, якими осіб визнано винними у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 201-3 КК України. Вироком Володимирського міського суду Волинської області від 16 жовтня 2025 року визнано винними двох осіб у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 201-3 КК України[1]. Отже, загальна кількість засуджених осіб 2025 року – вісім.

За ч. 1 ст. 201-3 КК України встановлено п'ять вироків. Ідеться про вирок Шептицького міського суду Львівської області від 15 грудня 2025 року[2], вирок Київського районного суду м. Одеси від 8 вересня 2025 року[3], вирок Яворівського районного суду Львівської області від 27 серпня 2025 року[4], вирок Берегівського районного суду Закарпатської області від 21 травня 2025 року[5] та вирок суду Глибоцького районного суду Чернівецької області від 21 березня 2025 року[6]. У всіх п'яти випадках покарання було призначено у вигляді штрафу, що відповідає санкції ч. 1 ст. 201-3 КК України.

Найменший розмір штрафу за ч. 1 ст. 201-3 КК України 2025 року становить 10 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що дорівнює 170 000 грн. Саме такий розмір покарання призначено Шептицьким міським судом Львівської області 15 грудня 2025 року.

Інші рішення демонструють поступове збільшення розміру штрафу. Київський районний суд м. Одеси 8 вересня 2025 року призначив за замах на контрабанду товарів, кваліфікований за ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 201-3 КК України, штраф у розмірі 12 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тобто 204 000 грн. Яворівський районний суд Львівської області 27 серпня 2025 року призначив за ч. 1 ст. 201-3 КК України штраф у розмірі 15 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 255 000 грн. У вироку суду Глибоцького районного суду Чернівецької області від 21 березня 2025 року призначено штраф у розмірі 12 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тобто 204 000 грн. Найнетиповішим серед наведених прикладів є вирок Берегівського районного суду Закарпатської області від 21 травня 2025 року, яким призначено штраф у розмірі 13 711 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 233 087 грн.

Отже, за п'ятьма випадками застосування ч. 1 ст. 201-3 КК України розмір призначеного штрафу коливається від 10 000 до 15 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Якщо не враховувати особливості конкретних фабул кримінальних проваджень, уже на цьому етапі можна констатувати переважну орієнтованість судової практики на нижню частину санкції. Жодного випадку призначення штрафу, наближеного до її максимальної межі, не встановлено. Це може засвідчувати, що суди під час первинного формування практики застосування ч. 1 ст. 201-3 КК України переважно обирають помірний розмір штрафу, а не максимально суворе покарання.

Якщо керуватися встановленою санкцією ч. 1 ст. 201-3 КК України діапазону від 10 000 до 25 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, призначені штрафи охоплюють від 40 до 60 % від максимальної межі санкції. Мінімальний штраф у 10 000 неоподатковуваних мінімумів становить 40 % максимальної межі, штраф у 12 000 – 48 %, штраф у 13 711 – 54,84 %, а штраф у 15 000 – 60 %. Отже, навіть максимальний показник у цій вибірці не перевищує 60 % верхньої межі санкції. Це дає підстави констатувати чітку концентрацію призначених покарань у нижній та середній частинах передбаченого законом діапазону.

Увагу привертає застосування ч. 1 ст. 201-3 КК України у випадку замаху на контрабанду товарів. Київський районний суд м. Одеси 8 вересня 2025 року визнав особу винною за ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 201-3 КК України та призначив покарання у виді штрафу в розмірі 12 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 204 000 грн. Кваліфікація діяння як замаху має безпосереднє значення для індивідуалізації покарання, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 68 КК України під час призначення покарання за незакінчене кримінальне правопорушення суд, керуючись положеннями ст. 65–67 КК України, ураховує, зокрема, ступінь тяжкості вчиненого діяння, ступінь здійснення кримінально протиправного наміру та причини, унаслідок яких кримінальне правопорушення не було доведено до кінця.

[1] Вирок Володимирського міського суду Волинської області від 16 жовт. 2025 р. у справі № 154/2644/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/131045351.

[2] Вирок Шептицького міського суду Львівської області від 15 груд. 2025 р. у справі № 459/3737/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/132579511.

[3] Вирок Київського районного суду м. Одеси від 8 верес. 2025 р. у справі № 947/32574/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/130096055.

[4] Вирок Яворівського районного суду Львівської області від 27 серп. 2025 р. у справі № 944/3012/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129777514.

[5] Вирок Берегівського районного суду Закарпатської області від 21 трав. 2025 р. у справі № 297/1077/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127523114.

[6] Вирок Глибоцького районного суду Чернівецької області від 21 берез. 2025 р. у справі № 715/3277/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126014952.

Водночас спеціальне значення має ч. 3 ст. 68 КК України, відповідно до якої за вчинення замаху строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найсуворішого виду покарання, передбаченого санкцією відповідної статті або частини статті Особливої частини КК України. У випадку ч. 1 ст. 201-3 КК України, санкція якої передбачає штраф від 10 000 до 25 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, таке правило означає, що в разі замаху верхня межа штрафу не може перевищувати 16 666,67 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Отже, призначений Київським районним судом м. Одеси штраф у розмірі 12 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян знаходиться не лише в межах загальної санкції ч. 1 ст. 201-3 КК України, а й у межах спеціального обмеження, встановленого ч. 3 ст. 68 КК України для незакінченого кримінального правопорушення у формі замаху.

Важливо також акцентувати на співвідношенні загальної та спеціальної меж покарання. Мінімальний розмір штрафу, передбачений ч. 1 ст. 201-3 КК України, становить 10 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, натомість спеціальна верхня межа для замаху, визначена ч. 3 ст. 68 КК України, становить дві третини від максимального розміру санкції. Тож у розглядуваному випадку законодавчо допустимий діапазон покарання за замах фактично звужується, порівняно із санкцією закінченого кримінального правопорушення: від 10 000 до 16 666,67 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Призначені судом 12 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян становлять 72 % від максимально допустимого розміру штрафу за замах.

Це дає змогу дійти важливого для дослідження висновку: застосування правил ст. 68 КК України до замаху не означає автоматичного призначення меншого покарання, порівняно із закінченим кримінальним правопорушенням, а встановлює законодавчу верхню межу, відповідно до якої суд здійснює індивідуалізацію покарання з огляду на конкретні обставини справи. Отже, для встановлення реального впливу незакінченості кримінального правопорушення на покарання необхідно порівнювати вироки за закінчену контрабанду та замах на неї за інших максимально близьких обставин.

Окремий напрям аналізу становить практика застосування ч. 2 ст. 201-3 КК України. 2025 року є два судові рішення, за якими засуджено трьох осіб. Першим є вирок Володимирського міського суду Волинської області від 16 жовтня 2025 року, яким двох осіб визнано винними за ч. 2 ст. 201-3 КК України та кожному призначено покарання у виді позбавлення волі строком на п'ять років без конфіскації майна, з позбавленням права займатися діяльністю, пов'язаною з переміщенням через митний кордон України товарів з комерційною метою, строком на один рік. Водночас обох осіб звільнено від відбування призначеного покарання з випробуванням зі встановленням іспитового строку тривалістю один рік шість місяців[1].

Другим є вирок, постановлений у м. Києві 31 липня 2025 року, яким особу визнано винною за ч. 2 ст. 201-3 та ч. 4 ст. 358 КК України. За ч. 2 ст. 201-3 КК України призначено штраф у розмірі 50 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 850 000 грн, з позбавленням права обіймати посади або займатися діяльністю, пов'язаною з переміщенням товарів, цінностей та інших предметів через державний кордон України, строком на три роки, з конфіскацією майна[2].

Отже, практика застосування ч. 2 ст. 201-3 КК України у 2025 році демонструє принципово іншу модель покарання, порівняно з ч. 1 цієї статті. Якщо за основним складом у всіх п'яти випадках застосовано штраф, то за кваліфікованим складом судова практика вже демонструє використання різних видів основного покарання – як позбавлення волі, так і штрафу.

Порівняно з 2024 роком, практика 2025 року вже дає змогу дійти обґрунтованих попередніх висновків. Якщо 2024 року було представлено одиничний приклад застосування ч. 1 ст. 201-3 КК України, то 2025 року вже простежується повторюваність призначення штрафу в межах нижньої та середньої частин санкції. Водночас кількість рішень за ч. 2 ст. 201-3 КК України залишається недостатньою для встановлення стабільного підходу до вибору між позбавленням волі та штрафом.

Подальший розвиток судової практики простежується 2026 року, аналіз якого дає змогу оцінити, наскільки сформовані в попередні роки підходи до призначення покарання за кримінальні правопорушення, передбачені ст. 201-3 КК України, набули усталеного характеру.

За результатами опрацювання судових рішень за 2026 рік встановлено шість вироків, безпосередньо пов'язаних із застосуванням ст. 201-3 КК України. Із них чотири вироки стосуються кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 201-3 КК України, один – ч. 2 ст. 201-3 КК України, а один – замаху на кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 201-3 КК України.

Найбільшою є практика за ч. 1 ст. 201-3 КК України. 2026 року наявні вироки Глибоцького районного суду Чернівецької області від 15 червня 2026 року[3], Жовківського районного

[1] Вирок Володимирського міського суду Волинської області від 16 жовт. 2025 р. у справі № 154/2644/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/131045351

[2] Вирок Голосіївського районного суду м. Києва від 31 лип. 2025 р. у справі № 752/13520/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129242152

[3] Вирок Глибоцького районного суду Чернівецької області від 15 черв. 2026 р. у справі № 715/3477/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/137380591

суду Львівської області від 8 травня 2026 року[1], Ужгородського міськрайонного суду від 16 березня 2026 року[2] й Ужгородського міськрайонного суду від 2 лютого 2026 року[3]. У двох випадках ідеться про закінчене кримінальне правопорушення, а у двох інших – про замах на контрабанду товарів.

За результатами аналізу судової практики за ч. 1 ст. 201-3 КК України встановлено як випадки призначення покарання за закінчене кримінальне правопорушення, так і випадки вчинення замаху на контрабанду товарів. Така обставина має істотне значення для оцінки індивідуалізації покарання, оскільки під час призначення покарання за незакінчене кримінальне правопорушення суд має враховувати положення ст. 68 КК України, зокрема ступінь здійснення кримінально протиправного наміру та причини, унаслідок яких кримінальне правопорушення не було доведено до кінця.

За закінчені кримінальні правопорушення, передбачені ч. 1 ст. 201-3 КК України, у вироках Глибоцького районного суду Чернівецької області від 15 червня 2026 року та Жовківського районного суду Львівської області від 8 травня 2026 року призначено штраф у розмірі 10 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 170 000 грн. У зазначених кримінальних провадженнях суди визначили покарання на мінімальному рівні штрафної санкції, передбаченої ч. 1 ст. 201-3 КК України. Отже, у двох випадках за закінчену контрабанду товарів простежується орієнтованість судів на нижню межу передбаченого законом штрафу.

Певну варіативність судової практики демонструють два вироки Ужгородського міськрайонного суду за ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 201-3 КК України. У вироку від 16 березня 2026 року за замах на контрабанду товарів призначено штраф у розмірі 10 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (170 000 грн), натомість у вироку від 2 лютого 2026 року – 16 500 неоподатковуваних мінімумів (280 500 грн), тобто на 6500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян більше. Така відмінність засвідчує варіативність підходів до індивідуалізації покарання за замах на контрабанду товарів.

Окреме значення для дослідження має вирок Глибоцького районного суду Чернівецької області від 22 січня 2026 року, яким особу визнано винуватою за ч. 2 ст. 201-3 КК України[4]. На відміну від основного складу кримінального правопорушення, за кваліфікований склад суд призначив значно суворіше покарання – штраф у розмірі 75 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 1 275 000 грн, з позбавленням права займатися господарською діяльністю, пов'язаною з експортом товарів за межі України, строком на три роки та конфіскацією всього належного майна, крім житла.

Отже, практика застосування ч. 2 ст. 201-3 КК України свідчить не лише про збільшення розміру основного покарання, а й про розширення комплексу кримінально-правових заходів, що застосовуються до особи. Це відповідає загальній законодавчій логіці диференціації відповідальності за основним і кваліфікованим складами кримінального правопорушення.

Водночас окремого розгляду потребує замах на контрабанду товарів за ст. 201-3 КК України. У вироку Мукачівського міськрайонного суду від 23 лютого 2026 року особу засуджено за ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 201-3 КК України[5]. Суд призначив покарання у виді п'яти років позбавлення волі, однак звільнив особу від відбування покарання з випробуванням із встановленням одного року іспитового строку.

Отже, у межах дослідженої практики за ст. 201-3 КК України простежуються три основні моделі кримінально-правового реагування. Перша полягає в призначенні штрафу на мінімальному рівні – 10 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Друга характеризується призначенням підвищеного штрафу – 16 500 неоподатковуваних мінімумів за ч. 1 ст. 201-3 КК України. Третя полягає в значному посиленні кримінально-правового реагування за кваліфікований склад або замах на нього – від штрафу 75 000 неоподатковуваних мінімумів із додатковими покараннями до п'яти років позбавлення волі із застосуванням ст. 75 КК України.

Важливим аспектом є також застосування спеціальної конфіскації у справах за ст. 201-3 КК України. Зокрема, у вироку Ужгородського міськрайонного суду від 16 березня 2026 року 2226 упаковок медичного препарату конфісковано в дохід держави. Отже, майнові наслідки засудження за контрабанду товарів можуть не обмежуватися основним покаранням у виді штрафу, а охоплювати також застосування передбачених КК України конфіскаційних механізмів щодо предметів або засобів вчинення кримінального правопорушення.

---

[1] Вирок Жовківського районного суду Львівської області від 8 трав. 2026 р. у справі № 444/4902/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/136351261.

[2] Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 16 берез. 2026 р. у справі № 308/3505/26. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/134911159.

[3] Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 2 лют. 2026 р. у справі № 308/934/26. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133765494

[4] Вирок Глибоцького районного суду Чернівецької області від 22 січ. 2026 р. у справі № 715/4308/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133485002.

[5] Вирок Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 23 лют. 2026 р. у справі № 303/533/26. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/134293789.

Водночас показовим є вирок Глибоцького районного суду Чернівецької області від 15 червня 2026 року за ч. 1 ст. 201-3 КК України, яким особі призначено штраф у розмірі 10 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тобто 170 000 грн, а вилучені речові докази – автобус Mercedes-Benz Travego 17 та 260 000 доларів США – повернуто власникам. Такий підхід має значення для розмежування покарання та інших кримінально-правових наслідків кримінального провадження: факт вилучення майна не означає автоматичної можливості його конфіскації. Необхідною є наявність передбачених законом підстав для застосування відповідного заходу.

Також украй важливим є питання співвідношення розміру штрафу й вартості предмета контрабанди. У межах судових вироків 2026 року наявна різниця між штрафами в 170 000 грн та 280 500 грн за ч. 1 ст. 201-3 КК України, а також істотно вищий штраф у розмірі 1 275 000 грн за ч. 2 ст. 201-3 КК України. Однак лише цих даних недостатньо для висновку про безпосередню залежність розміру штрафу від вартості предмета контрабанди.

Саме тому найперспективнішим напрямом подальшого дослідження є встановлення того, чи є закономірний зв'язок між вартістю предмета контрабанди та розміром призначеного штрафу за ст. 201-3 КК України. Якщо за істотно різної вартості предметів контрабанди суди систематично призначатимуть однакові або близькі штрафи, це може свідчити про переважання формального підходу до індивідуалізації покарання. Натомість виявлення тенденції до підвищення розміру штрафу залежно від вартості предмета контрабанди може свідчити про формування диференційованої практики.

Висновки

Здійснене дослідження засвідчило, що практика призначення покарання за контрабанду товарів, передбачену ст. 201-3 КК України, знаходиться на етапі формування та характеризується неоднорідністю підходів судів до індивідуалізації кримінально-правового впливу. Упродовж 2024–2026 років простежується поступове збільшення кількості судових рішень, що дає змогу виявити певні тенденції призначення покарання за основним і кваліфікованим складами цього кримінального правопорушення.

За ч. 1 ст. 201-3 КК України суди переважно орієнтуються на нижню частину санкції, натомість практика за ч. 2 цієї статті є диференційованою та охоплює як штраф, так і позбавлення волі.

Проблемним залишається питання визначення конкретного розміру штрафу та його співвідношення з вартістю предмета контрабанди. Наявна судова практика поки не дає підстав для висновку про сформовану закономірність такого співвідношення, що зумовлює необхідність подальшого моніторингу судових рішень.

З метою вдосконалення кримінально-правового регулювання доцільно уточнити законодавчі критерії індивідуалізації покарання за ст. 201-3 КК України, зокрема шляхом забезпечення чіткого врахування вартості предмета контрабанди під час визначення розміру штрафу, а також конкретизувати підходи до призначення покарання за замах на контрабанду з огляду на положення ст. 68 КК України. Водночас удосконалення санкцій ст. 201-3 КК України має забезпечувати належне співвідношення між тяжкістю діяння, майновими наслідками для винного та принципами пропорційності й індивідуалізації покарання.

Отже, подальший розвиток законодавства та судової практики в цій сфері має бути спрямований на забезпечення передбачуваності й обґрунтованості призначення покарання, без нівелювання судового розсуду щодо врахування індивідуальних обставин конкретного кримінального правопорушення.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Hrodetskyi, Yu.V. (2021). Prospects for the criminalization of goods smuggling. *Bulletin of the Criminal Law Association of Ukraine,* 1(15), 150-161. DOI: 10.21564/2311-9640.2021.15.237373.

[2] Dymytriieva, T.V. (2023). Specific features of taking into account the offender's personality when imposing a milder punishment than provided for by criminal legislation: a comparative legal analysis with foreign countries. *Legal Scientific Electronic Journal,* 7, 358-360. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-7/83.

[3] Dolianovska, I.M. (2025). Possibilities of applying restorative justice and mediation tools in the process of imposing punishment and preventing criminal offenses. *Legal Bulletin,* 16, 169-177. DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B21.

[4] Dudorov, O.O., & Movchan, R.O. (2021). On the recriminalization of goods smuggling in the context of Ukraine's European integration aspirations. *Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko,* 3 (95), 75-94. DOI: 10.33766/2524-0323.95.75-94.

[5] Dudorov, O.O., & Movchan, R.O. (2024). Recriminalization of goods smuggling and related legislative innovations: a critical analysis. *Bulletin of the Criminal Law Association of Ukraine,* 1(21), 165-202. DOI: 10.21564/2311-9640.2024.21.302903.
[6] Yevdokimenko, S.A., Paryzskyi, I.V., & Shnypko, O.S. (2026). Specific features of taking into account mitigating and aggravating circumstances when imposing punishment. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law,* 48. DOI: 10.66556/2663-0117.48.yevdokimenko-s.
[7] Zabuha, Yu.Yu., & Mykhailichenko, T.O. (2024). Smuggling “in a new way” or an analysis of the latest legislative changes. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University,* 2(81), 268-277. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.81.2.42.
[8] Nazymko, Ye.S., Danylevska, Yu.O., & Ponomarova, T.I. (2023). Recriminalization of goods smuggling in the light of legislative initiatives. *Law and Public Administration,* 3, 285-290. DOI: 10.32782/pdu.2023.3.43.
[9] Naumets, I.Yu. (2022). Classification of circumstances mitigating and aggravating punishment in criminal law. *Legal Bulletin,* 5, 187-191. DOI: 10.32782/yuv.v5.2022.35.
[10] Naumets, I.Yu. (2022). The place of circumstances mitigating and aggravating punishment in the system of general principles of sentencing. Scientific Bulletin of the International Humanitarian University, 60, 62-69. DOI: 10.32841/2307-1745.2022.60.14.
[11] Pysmenskyi, Ye.O., & Smahliuk, O.V. (2024). Taking into account circumstances mitigating punishment when qualifying criminal offenses and imposing punishment. *Academic Visions,* 33. DOI: 10.5281/zenodo.13164789.
[12] Timofieieva, L.Yu. (2024). Proportionality of taking into account aggravating and mitigating circumstances in qualification and sentencing. *Bulletin of the Criminal Law Association of Ukraine,* 21, 13-36. DOI: 10.21564/2311-9640.2024.21.306239.
[13] Khylchenko, A.S. (2025). Content and components of individualization as a principle of sentencing. *Actual Problems of State and Law,* 105, 274-283. DOI: 10.32782/apdp.v105.2025.31.
[14] Khylchenko, A.S. (2024). The principle of proportionality in sentencing and release from serving a sentence under martial law. *Legal Scientific Electronic Journal,* 7, 370-374. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-7/90.
[15] Yushchyk, O.I. (2026). Individualization of punishment through the prism of the principle of proportionality and human rights protection standards. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University,* 93, 255-260. DOI: 10.24144/2307-3322.2026.93.4.36.
[16] Yaremko, H.Z., & Makovetska, N.Ye. (2022). The system of punishments in the draft Criminal Code of Ukraine. *Prykarpattya Legal Bulletin,* 6(47), 151-155. DOI: 10.32782/pyuv.v6.2022.3.

Список використаних джерел

[1] Гродецький Ю. В. Перспективи криміналізації контрабанди товарів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2021. Вип. 1 (15). С. 150–161. DOI: 10.21564/2311-9640.2021.15.237373
[2] Димитрієва Т. В. Особливості врахування особи винного при призначенні більш м’якого покарання ніж передбачено кримінальним законодавством: порівняльно-правова характеристика з зарубіжними країнами. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 358–360. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-7/83
[3] Доляновська І. М. Можливості застосування інструментів відновного правосуддя та медіації у процесі призначення покарання та попередження кримінальних правопорушень. *Legal Bulletin*. 2025. № 16. С. 169–177. DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B21
[4] Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Про рекриміналізацію товарної контрабанди в контексті євроінтеграційних прагнень України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021. Вип. 3 (95). С. 75–94. DOI: 10.33766/2524-0323.95.75-94.
[5] Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Рекриміналізація товарної контрабанди і супутні законодавчі новели: критичний аналіз. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2024. № 1 (21). С. 165–202. DOI: 10.21564/2311-9640.2024.21.302903.
[6] Євдокіменко С. А., Паризький І. В., Шнипко О. С. Особливості врахування пом’якшуючих та обтяжуючих обставин при призначенні покарання. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2026. № 48. DOI: 10.66556/2663-0117.48.yevdokimenko-s
[7] Забуга Ю. Ю., Михайліченко Т. О. Контрабанда «по новому» або аналіз останніх законодавчих змін. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2024. Т. 2. Вип. 81. С. 268–277. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.81.2.42.
[8] Назимко Є. С., Данилевська Ю. О., Пономарьова Т. І. Рекриміналізація товарної контрабанди в світлі законодавчих ініціатив. *Право та державне управління*. 2023. № 3. С. 285–290. DOI: 10.32782/pdu.2023.3.43.

[9] Наумець І. Ю. Класифікація обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання в кримінальному праві. *Юридичний вісник*. 2022. № 5. С. 187–191. DOI: 10.32782/yuv.v5.2022.35
[10] Наумець І. Ю. Місце обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання в системі загальних засад призначення покарання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2022. № 60. С. 62–69. DOI: 10.32841/2307-1745.2022.60.14
[11] Письменський Є. О., Смаглюк О. В. Врахування обставин, що пом'якшують покарання, при кваліфікації кримінальних правопорушень і призначенні покарання. *Академічні візії.* 2024. Вип. 33. DOI: 10.5281/zenodo.13164789
[12] Тімофєєва Л. Ю. Пропорційність врахування обтяжуючих та пом'якшуючих обставин при кваліфікації та призначенні покарання. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2024. № 21. С. 13–36. DOI: 10.21564/2311-9640.2024.21.306239
[13] Хильченко А. С. Зміст та складові індивідуалізації як принципу призначення покарання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2025. № 105. С. 274–283. DOI: 10.32782/apdp.v105.2025.31
[14] Хильченко А. С. Принцип пропорційності при призначенні покарання та звільненні від його відбування в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 7. С. 370–374. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-7/90
[15] Ющик О. І. Індивідуалізація покарання крізь призму принципу пропорційності та стандартів захисту прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2026. № 93. С. 255–260. DOI: 10.24144/2307-3322.2026.93.4.36
[16] Яремко Г. З., Маковецька Н. Є. Система покарань у проєкті Кримінального кодексу України. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2022. Вип. 6 (47). С. 151–155. DOI: 10.32782/pyuv.v6.2022.3

CHUMAK Vitalii
Research of the Department of Criminal Law and Criminology of the Educational and Scientific Institute of Law and Psychology of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-6398-5803;
SYMONENKO Nataliia
PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Criminal Law, National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1048-278X

Current Issues in Sentencing for Smuggling of Goods

Abstract. The article examines current issues of sentencing for the smuggling of goods provided for by Article 201-3 of the Criminal Code of Ukraine, taking into account contemporary approaches to the individualization of criminal-law measures and the practice of its application by courts. The relevance of the study is substantiated in view of the introduction of criminal liability for the smuggling of goods on 1 July 2024 and the need to develop appropriate sentencing criteria for the new criminal offense. The provisions of Articles 201-3, 65 and 68 of the Criminal Code of Ukraine, which establish the limits and general principles of sentencing, are analyzed, as well as the specifics of their application in cases involving a completed criminal offense and an attempt to commit it. Based on an analysis of court decisions rendered in 2024–2026, the main trends in sentencing for the smuggling of goods are identified. It is established that, under Part 1 of Article 201-3 of the Criminal Code of Ukraine, courts predominantly impose fines within the lower and middle ranges of the statutory sanction, whereas judicial practice under Part 2 of this Article is characterized by greater variability and includes both fines and imprisonment. Particular attention is paid to the sentencing practices concerning attempts to smuggle goods, including the impact of the provisions of Article 68 of the Criminal Code of Ukraine. Particular attention is also devoted to the issue of determining the specific amount of a fine and its correlation with the value of the smuggled goods. It is established that the existing judicial practice does not yet provide sufficient grounds for concluding that a stable correlation has been established between the value of the smuggled goods and the severity of the sentence imposed. At the same time, the study identifies the influence of the procedural form of criminal proceedings, in particular the conclusion of plea agreements, on the scope of judicial discretion in determining the specific type and amount of punishment. Based on the findings, the article substantiates the need for further improvement of criminal-law regulation in the field of combating the smuggling of goods. It proposes clarifying the legislative criteria for the individualization of punishment under Article 201-3 of the Criminal Code of Ukraine, taking into account the value of the smuggled goods, the degree of social dangerousness of the act, and other individual circumstances of its commission.

Keywords: smuggling of goods; criminal liability; punishment; sentencing; individualization of punishment; proportionality; fine; imprisonment; attempt to commit a criminal offense; judicial practice.

РЕЦЕНЗІЯ

УДК 351.863(477)

КОЛБ Олександр*
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та процесу Державного податкового університету
08201, вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1792-4739;
КОНОПЕЛЬСЬКИЙ Віктор
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ
65014, вул. Успенська, 1, м. Одеса, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4068-3902

Засади реалізації державної політики сталого розвитку економіки України в умовах воєнного стану та післявоєнний період

Рец. на кн.: Коваленко В. В. Правове регулювання та реалізація державної політики сталого розвитку економіки України : монографія / за ред. О. В. Скрипнюка. Луцьк : Волин. друк., 2026. 578 с.

Вивчення змісту зазначеної наукової розробки дає змогу констатувати, що представлена праця є актуальною та має теоретичне і практичне значення. Зокрема, в умовах воєнного стану в Україні та гострого дефіциту державних коштів надзвичайно важливою є проблема правового регулювання та реалізації державної політики сталого розвитку економіки, розв'язання якої лежить у різних площинах і сферах суспільної діяльності, включно з науковою.

З огляду на це, слід визнати, що монографія є своєчасною і вкрай необхідною в контексті реалізації сучасних завдань економічного розвитку України, з огляду на руйнівний вплив на цю галузь господарської діяльності збройної агресії росії проти України.

Додаткову аргументацію з цього приводу детально викладено в підрозділі 1.2 монографії, що присвячений стану наукових розробок із зазначеної тематики дослідження, а саме: попри наявність складної теоретико-прикладної проблематики, яка становить одну із загроз, що посягають на національну безпеку України, комплексних доктринальних розробок з цього питання в нашій державі не здійснено, що своєю чергою впливає також на рівень ефективності забезпечення державної політики в галузі економіки та є тією детермінантою, що спричиняє вчинення в зазначеній сфері суспільних відносин різноманітних правопорушень, серед яких створення та реалізація на практиці протиправних схем, «тіньового» сектору господарювання, офшорних зон тощо.

Історія статті:
Отримано: 30.07.2026
Прийнято: 31.08.2026
Опубліковано: 01.10.2026

Рекомендоване посилання:
Колб О., Конопельський В. Засади реалізації державної політики сталого розвитку економіки України в умовах воєнного стану та післявоєнний період : рец. на кн. «Оптимізація правотворчої діяльності: теоретико-правові засади» / за ред. О. В. Скрипнюка. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 3 (73). С. 323–325.

*Відповідальний автор

© Колб О., Конопельський В., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Усебічна характеристика цих та інших протиправних явищ і процесів здійснена автором у підрозділі 2.1, основу якого становлять відомості про тенденції адміністративного та кримінально-правового характеру щодо їх розвитку та впливу на ефективність правового регулювання й реалізації державної політики сталого розвитку економіки України в умовах воєнного стану й у післявоєнний період її функціонування.

Важливим у зв'язку з цим є висновок В. В. Коваленка щодо необхідності невідкладного вирішення на законодавчому та правозастосовному рівнях тих проблем, які безпосередньо стосуються забезпечення цієї сфери господарювання, що надасть можливість нейтралізувати, блокувати, усунути детермінаційний комплекс причин й умов, які негативно позначаються на процесі правового регулювання та реалізації в умовах воєнного стану економічної діяльності.

Таку позицію В. В. Коваленко обстоює на підставі всебічного вивчення нормативно-правової бази із зазначеної проблематики дослідження (підрозділ 2.2 монографії) та сформульованого на цьому підґрунті висновку про те, що сучасний стан законодавчої діяльності не тільки знижує ефективність забезпечення функціонування економіки, а й не створює перспективних напрямів подолання наявних у цій галузі господарювання проблем, підвищуючи рівень реальних загроз для національної безпеки України в умовах війни з росією.

Доволі актуальною є наукова сентенція про те, що ефективність будь-якої суспільної діяль-ності, зокрема економічної, має ґрунтуватися на відповідних загальновизнаних у міжнародному праві й національному законодавстві принципах правового регулювання та реалізації державної політики (підрозділ 2.3). Водночас В. В. Коваленко довів, що дотримання у зв'язку з цим принципу національних інтересів в умовах воєнного стану в Україні є об'єктивною вимогою сьогодення, яка детермінує з боку нашої держави активну протидію відкритій агресії росії та необхідність забезпечення в такій ситуації національного суверенітету, ідентичності й історичної волі українського народу.

Теоретико-прикладною цінністю та важливим результатом здійсненого дослідження можна вважати також правильне й точне з'ясування соціально-правової природи та змісту механізму правового регулювання і реалізації державної політики сталого розвитку економіки України з огляду на особливості її функціонування в умовах воєнного стану (2022–2026) та інших впливів на цей процес, що знижують ефективність і результативність цієї галузі господарської діяльності (підрозділ 1.1 монографії).

Однією із суттєвих умов, які сприяли досягненню мети й реалізації всіх поставлених завдань дослідження, стало вміле використання В. В. Коваленком відповідної методології наукового пошуку з питань правового регулювання та реалізації державної політики сталого розвитку економіки України (підрозділ 1.3).

Особливим доктринальним і практично значущим результатом, який втілено як у змісті, так і в додатках до рецензованої монографії, можна вважати розроблення та презентацію на всіх рівнях (законодавчому, правозастосовному, науковому тощо) сформульованих В. В. Коваленком обґрунтованих шляхів і напрямів удосконалення правового механізму з питань, що становлять зміст предмета цього дослідження (розділ 4). Водночас слід зазначити, що його невіддільним структурним елементом стали вивчений автором позитивний зарубіжний досвід, а також результати всебічного й повного аналізу міжнародно-правових актів із зазначеної тематики дослідження, серед яких рішення Європейського суду з прав людини (розділ 3 монографії).

Та, попри все, головною теоретико-прикладною цінністю цієї монографії можна визнати розроблені В. В. Коваленком критерії оцінювання та прогнозування ефективності правового регулювання та реалізації державної політики сталого розвитку економіки України з огляду на євроінтеграційні процеси й вимоги (підрозділ 4.4), а також проєкт стратегії щодо особливостей функціонування цієї галузі господарської діяльності в умовах воєнного стану в Україні та в післявоєнний період (підрозділ 4.1).

Вагому роль у загальній позитивній оцінці цієї наукової праці відіграли й зібрані автором статистичний та інші емпіричні матеріали (анкети анонімного опитування трьох категорій респондентів, узагальнені довідки, зокрема й ті, що стосуються результатів вивчення архівних адміністративних і кримінальних проваджень із проблематики дослідження тощо), які вдало та ефективно використані цим дослідником під час формулювання висновків до кожного розділу й роботи загалом. Не меншу цінність мають і близько 800 джерел, які використані автором у межах монографічного дослідження.

На підставі аналізу монографії В. В. Коваленка «Правове регулювання та реалізація державної політики сталого розвитку економіки України» можна констатувати, що ця наукова праця цілком відповідає вимогам, які висуває Міністерство освіти і науки України до такого виду доктринальних розробок, а також має теоретичну та практичну цінність завдяки окресленню перспективних напрямів й умов для подальших наукових пошуків з окресленої проблематики.

KOLB Oleksandr
Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Criminal Law and Procedure of the State Tax University
08201, 31 Universytetska St., Irpin, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1792-4739;
KONOPELSKYI Viktor
Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Criminal Law and Criminology of the Odesa State University of Internal Affairs
65014,1 Uspenska St., Odesa, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4068-3902

Principles of Implementing State Policy for Sustainable Economic Development in Ukraine under Martial Law and in the Post-War Period

Review of the book: Kovalenko V. Legal Regulation and Implementation of State Policy for Sustainable Economic Development of Ukraine : Monograph / ed. by O. Skrypniuk. Lutsk: Volyn. druk., 2026. 578 p.

Наука і правоохорона

3 (73) 2026

Науковий журнал ♦ Виходить чотири рази на рік

Редагування:
В. С. Таран,
Т. С. Меркулова

Оформлення і верстка
Я. В. Шумко

Видавець:
Національна академія
внутрішніх справ,
03035, Київ, пл. Солом'янська, 1
Свідоцтво про внесення до державного
реєстру виготовників
і розповсюджувачів видавничої
продукції ДК № 4155
від 13.09.2011

Підп. до друку 29.09.2026
Формат 60x84/8
Друк оперативний
Папір офсетний
Обл.-вид. арк. 20,5
Ум. друк. арк. 19,06
Наклад 50 прим.

Nauka i Pravookhorona

3 (73) 2026

Scientific Magazine ♦ Published four times per year

Editing:
V. Taran,
T. Merkulova

Figuration and making up
Ya. Shumko

Publisher:
National Academy of Internal Affairs Ukraine,
03035, Kyiv
1, Solomianska square
State register certificate
of print production publishers
and distributors
series ДК No. 4155
dated from September 13th, 2011

Signed to print: September 29st, 2026
Dimensions: 60x84/8
Instant print
Offset paper
Standard publisher's pages 20,5
Simulated publisher's pages 19,06
Circulation 50